

WILLIAM J. DOBSON

DIKTATÚRA^{2.0}

A 21. SZÁZADI
ZSARNOKOK
TERMÉSZETRAJZA

William J. Dobson

DIKTATÚRA 2.0

A 21. századi zsarnokok természetrajza

A fordítás alapja: William J. Dobson: *The Dictator's Learning Curve:*

Inside the Global Battle for Democracy.

This translation published by arrangement with Doubleday, an imprint of The Knopf Doubleday Publishing Group, a division of Random House, Inc.

Copyright © William J. Dobson, 2012

Fordította © Hegedűs Péter (7–8. fejezet), 2014

© Nagy Marcell (1–3. fejezet), 2014

© Takács Zoltán (4–6. fejezet), 2014

Szerkesztette: Rapajka Gabriella

Szaknyelvi lektor: Mártonfi Attila

Borítóterv: Juhász Gábor Tamás

Somogyi-könyvtár, Szeged

S000550709

HVG Könyvek

Kiadóvezető: Budaházy Árpád

Felelős szerkesztő: Koncz Gábor

ISBN 978-963-304-166-6

Minden jog fenntartva.

Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképes úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., Budapest, 2014

Felelős kiadó: Szauer Péter

www.hvgkonyvek.hu

Nyomdai előkészítés: Sörfőző Zsuzsa

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt.

Felelős vezető: György Géza

Kellynek, Kate-nek és Liamnek

A demokrácia, a szabadság és az emberi jogok valódi értelmet nyertek az emberiség számára, ezért egyetlen nemzetnek sem hagyhatjuk, hogy kiforgassák, és a diktatúra, az elnyomás szinonimáivá tegyék.

Eleanor Roosevelt beszéde,
Sorbonne, 1948. szeptember 28.

TARTALOM

BEVEZETÉS 11

1. fejezet: A CÁR 21

2. fejezet: AZ ÁLLAM ELLENSÉGEI 54

3. fejezet: EL COMANDANTE 82

4. fejezet: AZ ELLENZÉK 118

5. fejezet: A FIATALOK 146

6. fejezet: A FÁRAÓ 181

7. fejezet: A PROFIK 216

8. fejezet: A TECHNOKRATÁK 246

UTÓSZÓ 285

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS 293

JEGYZETEK 299

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ 321

BEVEZETÉS

Peter Ackerman irodájában ülünk a Pennsylvania sugárúton. Ha kinézünk az ablakon, a Világbank szó szerint a lábunk előtt hever. A 64 éves üzletember egy exkluzív befektetőház, a Rockport Capital Incorporated igazgatója. Ezen a napfényes augusztusi délutánon Ackerman egy PowerPoint-prezentációt mutat nekem a kockázat és megtérülés témájáról.¹ Csakhogy a diáknak semmi közük a befektetésekhez, osztalékokhoz vagy egyéb pénzügyi vonatkozású témákhoz, hanem arról szólnak, miként lehet megdönteni egy diktátort.

Huszonöt évvel ezelőtt Ackerman még csak nem is sejtette, hogy valamikor tanácsokat osztogat majd arról, hogyan kell szembeállni a világ elnyomó rendszereivel. A Wall Streeten várt a nagy dobásra Michael Milken jobbkezeként, akit akkoriban a bóvlireszvények királyának is neveztek. 1988-ban Ackerman 165 millió dollárt keresett azzal, hogy megszervezte az RJR Nabisco dohány- és élelmiszer-ipari cég 25 milliárd dollár értékű, hitelből fedezett kivásárlását.² Amikor később egy bennfentes kereskedéssel kapcsolatos botrány Millkent börtönbe juttatta, Ackerman 80 millió dollárt fizetett az amerikai kormánynak, és körülbelül 500 millióval a zsebében kiszállt.³

Ennek a vagyonnak a jelentős részét most arra fordítja, hogy diktatúrákat döntsön meg szerte a világon. 2002-ben megalapította az Erőszakmentes Konfliktusok Nemzetközi Központját (International Center on Nonviolent Conflict), amely szemináriumokat, workshopokat és tréningeket szervez az elnyomó rezsimek elleni erőszakmentes fellépés témájában. Számos Egyiptomból, Iránból, Oroszországból, Venezuelából, Zimbabwéből és más országokból érkező aktivista ismeri személyesen. Közülük többen meglátogatták már panorámás irodái egyikében. A szervezet nemcsak Washingtonban, hanem a világ más fővárosaiban is szervez workshopokat. Ackerman filmjei révén is jól ismert, amelyek közül a legnépszerűbb, a *Bringing Down a Dictator* (Hogyan

döntsünk meg egy diktátort?)⁴ arról szól, miként buktatta meg a szerb ifjúság 2000 októberében Szlobodan Milosevicset. A film Peabody Awardot nyert, lefordították arabra, fárszira, mandarinra, vietnamira és legalább hét másik nyelvre. Grúz aktivisták szerint a film nagymértékben inspirálta a 2003-as rózsás forradalmat, amely békés eszközökkel mozdította el az elnöki székből az egykori kommunista vezért, Eduard Sevardnadzét. Ackerman 2006-ban a videojáték-iparba is bekapcsolódott. A megrendelésére fejlesztették ki az A Force More Powerful játékot, amellyel az aktivisták a virtuális világban próbálhatnak ki diktatúraellenes stratégiákat. Másolatok ezreit csempészték be belőle a világ legelnyomóbb országaiba. 2010-ben Ackerman új játékot hozott forgalomba People Power címmel. („Ez a játék a leghatékonyabb fegyverünk – állítja. – Több millió dollárt költöttem a fejlesztésére.”)⁵

Amikor arra kérem, mondja el, miért tette fel az életét a zsarnokság elleni küzdelemre, rám néz, és így szól: „Üzletember vagyok. Az igényekhez alkalmazkodom, ez minden.” Akár azt is hozzátehetné volna, hogy jól megy az üzlet.

Manapság nem könnyű diktátornak lenni. Az autokraták, legyenek keményvonalas nacionalisták, hős forradalmárok vagy kommunista apparatcsikok, nem is olyan rég még nyilvánvalóan brutális eszközök bevetésével gyakorolhatták hatalmukat. Joszif Sztálin több millió honfitársát küldte a Gulágra. Mao Ce-tung tömeges forradalmi hadjáratot indított az értelmiségiek, a kapitalisták és minden egyéb, számára nem elég „vörös” csoport ellen. A Nagy Előrelépés néhány év alatt 35 millió emberéletet követelt. Idi Amin ugandai diktátor félmillió embert gyilkoltatott meg. Pol Pot haláltáboraiiban közel 2 millió kambodzsai vesztette életét. 1982 februárjában felkelés tört ki a szíriai Hama városában, amelyet Háfez el-Aszad helikopterek és a nehéz-tüzérség segítségével fojtott el. Miután visszafoglalta a várost, katonái házról házra járva néhány nap alatt 25 ezer lakost mészároltak le.

A diktátorok továbbra is rettenetes bűntettekre képesek, de a világnak egyre több fegyvere van ellenük. A hidegháború és a Szovjetunió megszűnésével számos rezsim veszítette el legfőbb gazdasági támogatóját. Egyik napról a másikra létrejött a „demokráciabiznisz”, s azóta nyugati szakértők, aktivisták, választási megfigyelők egész serege áll készenlétben, hogy leleplezzék a jogsértéseket, a korrupciót és a választási csalásokat. Húsz évvel ezelőtt a pekingi vezetőknek még csak a televíziós kameráktól kellett tartaniuk, amikor a tankok behajtottak a Tienanmen térre. Amikor a Kínai Kommunista Párt meghirdette a hadiállapotot, szó szerint kihúzták a dugót, így vetve véget a CNN

tudósításának.⁶ Mára mindez megváltozott. 2006-ban európai hegymászók expedíciójuk során filmre vették egy 5800 m magas himalájai hágóról, ahogy kínai katonák tibeti szerzeteseket, nőket és gyerekeket mészárolnak le.⁷ A felvétel azonnal felkerült a YouTube-ra, és nemzetközi emberi jogi szervezetek tiltakozását váltotta ki.

2011-ben a szíriai kormányzat megtiltotta, hogy külföldi tudósítók számoljanak be a Bassár el-Aszad elleni felkelésről. Mindez azonban nem sokat számított: szíriai aktivisták filmre vették a kormány orvlövészeit, akik békés tüntetőkre és temetési menetekre támadtak. A videók az egész világot sokkolták. Korunk diktátorai pedig megtanulták, hogy a rémtetteket szinte képtelenség titokban tartani, hiszen a véres leszámolást még a Himalája hágóin is felveheti valaki egy iPhone-nal, és bármikor közzéteheti az interneten. Zsarnoknak lenni sokkal kockázatosabb, mint valaha.

De a zsarnokság koporsójába nem a Twitter, nem az internet, és még csak nem is a Szovjetunió összeomlása verte az első szöveget. A bajok Portugáliában kezdődtek 1974-ben, egészen pontosan április 25-én 12 óra 25 perckor, amikor egy lisszaboni rádió lejátszotta a „Grândola, Vila Morena” című dalt, így adva jelt a portugál hadsereg egységeinek a puccs megkezdésére.⁸ Másnap Portugália diktátorát, Marcello Caetanót száműzték az országból. Samuel Huntington politikatudós szerint ez adta meg a lökést annak a globális demokratizálódási hullámnak, amely a következő évtizedekben diktatúrák tucatjait kényszerítette arra, hogy teret engedjenek a demokráciának.⁹

A portugál zsarnokság megroppanása maga alá temette a dél-európai jobboldali önkényuralmakat is.¹⁰ Ezután következtek a latin-amerikai és kelet-ázsiai katonai junták. Már ez utóbbiak is komoly megrázkódtatást jelentettek, de a kelet-európai kommunista rezsimek 1989-es összeomlása valóságos földrengésként hatott. 1974-ben az egész Földön mindössze 41 demokratikus kormányzat működött. 1991-ben, a Szovjetunió megszűnésével, ez a szám 67-re nőtt.

És mindez csupán a kezdet volt. Afrika hamarosan több mint egy tucat új demokráciával gazdagodott. A demokratikus átrendeződés hamarosan olyan fontos államokban is lezajlott, mint Mexikó vagy Indonézia. 1998-ra már több mint száz országban működtek a demokráciát támogató amerikai programok. A szerb Buldózer-forradalom 2000-ben újabb állammal bővítette a demokratikus országok listáját. A „színes forradalmak” (2003-ban Grúziában, 2004-ben Ukrajnában és 2005-ben Kirgizisztánban) a szabadság újabb diadalmenetét jelentették. 2005-ben a világon háromszor annyi demokrácia volt, mint amikor a fiatal portugál tisztok meghallották a felcsendülő dallamot.

Ezután azonban valami megváltozott. A demokratizálódási hullám kifutott, a „problémás” rezsimek – a diktátorok, a néptribunok és az autoriter kormányzatok – új erőre kaptak. A Freedom House éves felmérése szerint a következő öt évben a politikai szabadság szintje az egész világon zuhanni kezdett.¹¹ Az elmúlt 40 évben ez az időszak jelentette a politikai jogok és a civil szabadság leghosszabban tartó folyamatos hanyatlását. Ázsiában katonai puccsok fenyegették a demokratikus rendszereket, Dél-Amerikában megjelentek a populista önkényuralmak. A grúz, az ukrán és a kirgiz sikertörténet is halványulni kezdett. 2010-ben a demokratikus kormányzatok száma 1995 óta nem látott mélységbe zuhant. A „szabad” országok száma több mint egy évtizede nem nőtt, megállt 46%-on. Huntington hulláma, úgy tűnik, erejét veszítette.

A probléma nem a demokráciával van. 2011-ben az arab tavasz bebizonyította, hogy a politikai és gazdasági szabadság eszméje még a globális recesszió idején sem veszíti el vonzerejét. Az emberek mindenhol szabadságra vágyanak. Ami megváltozott, az a diktatúra *természete*. A jelen diktátorai minden eddiginél kifinomultabban és ravaszabban kormányoznak. A növekvő nyomásra a legrafináltabbak már nem úgy reagálnak, hogy rendőrállamot építenek ki, és elszigetelik az országot, hanem tanulnak és idomulnak. Tucatnyi önkényuralom vet be kreatív és fortélyos eszközöket a demokrácia előretörése ellen. A modern autoriter rendszerek új technikákat, eljárásokat és képleteket fejlesztenek ki, amelyek segítségével a modern kor követelményeihez igazítják a diktatúrát.

A mai diktátorok ráébredtek, hogy a globalizált világban a félelemkeltés legbrutálisabb eszközei – tömeges letartóztatások, kivégzések, leszámolások – alkalmazhatatlanok, és a nyomásgyakorlás finomabb módszereivel kell őket helyettesíteni. Ahelyett, hogy erőszakkal bebörtönöznék az emberi jogi szervezetek tagjait, adó- vagy népegészségügyi ellenőröket küldenek rájuk. A törvények nem egyértelműek, nehezen értelmezhetők, és célzottan a veszélyesnek tartott csoportok ellen hozzák meg őket. (Egy venezuelai aktivista azzal viccelődött, hogy Hugo Chávez elnök a „barátaimnak bármit, ellenségeimnek a törvényt”¹² mottó szerint kormányoz.) A modern despoták nem hallgattatják el teljesen a médiát, mindig meghagynak néhány kisebb kritikus hangú orgánusot – többnyire nyomtatott formában. A mai diktátorok előszeretettel tüzdelik meg beszédeiket a szabadságról, az igazságosságról és a törvény erejéről szóló idézetekkel. A kínai kommunista pártvezérek gyakran emlegetik a demokráciát, és az ország választott vezetőiként beszélnek magukról.¹³ A modern autoriter rezsimek adnak a látszatra. A 20. századi diktatúrák rendszeresen tartottak választásokat, amelyeket képtelenül nagy szavazati

aránnyal nyertek meg. A szovjet vezetés még rutinszerűen csalta el a voksolást, a hivatalos eredmények szerint 99%-os győzelmet aratva. Manapság a Kreml emberei általában 70% körül abbahagyják a szavazóurnák megtöltését. A modern diktátorok tudják, hogy jobb demokratikusan megválasztott vezetőnek tűnni, mint nyíltan manipulálni a szavazást.

Hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy az autoriter rezsimek valóságos öskövületek: lomhák, ostobák, és lassan reagálnak. Valóban ilyen volt a Szovjetunió a végnapjaiban, és ilyenek voltak a latin-amerikai banánköztársaságok is. Természetesen vannak olyan retrográd, régimódi diktatúrák is, amelyek sikerrel mentették át magukat a 21. századba, például Észak-Korea, Türkmenisztán és Egyenlítői-Guinea. Ezek az országok nem akarnak másnak tűnni, mint amik, s így a múlt diktatúráihoz tartoznak. Számuk az utóbbi években végzetesen lecsökkent. Velük ellentétben azonban más rezsimek megéreztek az új idők szavát: átalakultak, és sokszor igen sikeresen idomultak a modern korhoz. Senki nem akar Észak-Korea sorsára jutni.

Ma már világos, hogy a totalitarizmus jellegzetesen 20. századi jelenség volt. Hullámként söpört végig az egész világon, majd látványosan megbukott. A szó klasszikus értelmében vett totalitárius diktatúra jelenleg egyedül Észak-Koreában létezik, ahol a közelmúltban elhunyt Kim Dzsongil rendszerét az atomprogram és a lakosság totális kivéreztetése tartotta fenn. A mai diktatúrák ennél sokkal nehezebben érhetők tetten, mivel a demokrácia és az autoritarizmus határmezsgyéjén mozognak. A vezetők elsődleges célja, hogy a lakosság támogatását népjóléti intézkedésekkel nyerjék meg, de ha ez nem sikerül, kritikusait a megfélemlítés különböző eszközeivel hallgattatják el. („Apám mindig azt mondta, szívesebben élne olyan diktatúrában, mint Kuba – mesélte egyszer Álvaro Partidas venezuelai aktivista. – Ott legalább egyértelmű, hogy ha kritizárod a kormányt, börtönbe zárnak. Itt a stratégia része, hogy nem tiszták a játékszabályok.”¹⁴)

Első ránézésre a világ számos autoriter rezsime demokráciának tűnik. Alkotmányuk rendelkezik a törvényhozói, a végrehajtói és a bírói hatalom szétválasztásáról. Berendezkedésük egymástól egészen eltérő lehet: némelyeknek egy-, másoknak kétkamarás parlamentjük van, hivatalaik és funkcióik inkább kijelöltek, mint választottak, és különböző testületeik bizonyosfajta felügyeleti joggal rendelkeznek. Államigazgatási rendszerük, legalábbis papíron, gyakran mutat közeli hasonlóságot a tradicionális, unalmas európai demokráciákéval.

Vegyük például Oroszországot! Vlagyimir Putyin úgy fogja egyre szorosabban a gyeplőt, hogy az orosz alkotmányt még sohasem sértette meg.¹⁵ Bármit

tett, azt az orosz politikai rendszer keretein belül tette, vagyis a hatalmat látszólag demokratikus csatornákon keresztül centralizálta. Kritikusai gyakran felemlégetik, hogy a magas, 7%-os parlamenti bejutási küszöbvel a Kreml cinikusan igyekszik kívül rekeszteni az ellenzéki pártokat. Ez így is van. De Putyin könnyűszerrel hivatkozhat arra, hogy olyan demokratikus államok választási rendszere is tartalmaz hasonló rendelkezéseket, mint Lengyelország, Németország vagy Csehország. Hasonlóképpen, Venezuelában Hugo Chávez azt javasolta, hogy a tartományi kormányzókat ne közvetlenül válasszák, hanem az elnök jelölje ki őket. Nyilvánvaló, hogy ez az intézkedés a hatalom centralizálására és az ellenzék távoltartására szolgál. Csakhogy a rendszer ugyanígy működik a demokratikus Észtországban és Litvániában is. A lényeg az, hogy ezek a rendelkezések *önmagukban* még nem jelentenek hatalommal való visszaélést.

A modern autoriter rezsimek felépítése részleteiben nem különbözik az egészséges demokráciákétól. A kormányzati rendszerek bizonyos vonásainak megítélése egyébként is ellentmondásos lehet. Még az amerikai demokrácia bizonyos elemei – például az elektori kollégium vagy a központi banki rendszer, a Federal Reserve – is antidemokratikusak. Ezért sokkal inkább azt kell megvizsgálnunk, hogy miként működik a modern autoriter politikai rendszer a gyakorlatban.

Kevesen élhették át intenzívebben a diktatúrák átalakulását, mint Ljudmila Alekszejeva. A 84 éves emberi jogi aktivista az egyik utolsó aktív orosz disszidens. Tevékenységét még az 1960-as évek elején, a korai Brezsnyev-érában kezdte. Bár már fogytán az ereje, és a járáshoz is segítségre szorul, egy olyan szervezet vezetője, amely a szabad gyülekezési jogért harcol. Amikor egy reggel felkerestem moszkvai lakásában, a telefonja megállás nélkül csörgött. („Az emberi jogi aktivisták manapság nagyon kelendőek – mondta nevetve. – Rettenetesen népszerűek vagyunk Oroszországban.”¹⁶) Amikor a Szovjetunió idején bekapcsolódott az emberi jogi mozgalomba, hatalmas kockázatot vállalt. Tudatában volt annak, hogy, amint elmondta: „Az aktivista élete akkoriban semmit sem ért, és bármikor börtönben vagy elmeorvosintézetben találhatta magát. Ma ugyanezeknek az embereknek attól kell félniük, hogy nyomorékká verik vagy megölik őket.” Azelőtt a rezsim letartóztatta és eltüntette ellenségeit. Ma balesetnek vagy rablótámadásnak álcázott atrocitások érik a rendszer kritikusait.

A szovjet állampolgárok elégtelen törvényi védelemben részesültek – mindez a mai oroszokra már korántsem igaz. „A mi alkotmányunk ugyanazt a sza-

badságot és jogokat garantálja, mint bármelyik nyugati alaptörvény – mondja Alekszejeva. – Valójában azonban egyetlenegy érvényesül közülük: az utazás szabadsága. Ha nem tetszik a rendszer, el lehet menni.”¹⁷ A rendszer potenciális kritikusai jórészt külföldre költöztek. Míg a szovjet rendszer megőrzése zárt határokat igényelt, Putyin Oroszországa szabad útlevelemmel és nyitott határokkal is fenn tudja tartani magát. A világ sokat változott, de közben a diktátorok sem tétlenkedtek. Tanultak, változtak, átalakították a régi játékszabályokat, hogy el ne tűnjenek a történelem süllyesztőjében.

A diktatúrák legalapvetőbb ismérve a hatalom centralizációja. Ez az elv – a kevesek uralma sokak felett – egyre anakronisztikusabbá teszi napjaink autoriter rendszereit. A hierarchia a modern élet minden területén összeomlóban van. Az intézmények befolyása csökken, az egyéni kezdeményezés szerepe nő. A diktatúra lényegi sajátosságai egyre inkább „kimennek a divatból”. A szabad információáramlás és a nyitott határok világában az autoriter rendszerek tudatos, ember alkotta konstrukciókká lettek, amelyeket folyamatosan építeni, javítani és erősíteni kell. A feladat egyszerűbb a páriáállamok számára, amelyek elszigetelik magukat, és kizárják a külvilágot. Akár évekig vagy évtizedekig is fennmaradhatnak, bár a fal, amelyet saját védelmükre építettek, rabságban tartja őket. Bonyolultabb a modern diktatúrák helyzete, amelyek bekapcsolódnak a nemzetközi vérkeringésbe, s ezáltal állandó nyomásnak vannak kitéve. Ezek az államok az elnyomást demokratikus elemekkel ötvözik, és kihasználják a globális politikai rendszer minden előnyét, anélkül, hogy hatalmuk veszélybe kerülne. A modern autoriter rendszereket tudatosan építik, rendszeresen karbantartják, felújítják, és nem csupán a modernitás elvont erői miatt. Ahogy a diktátorok módszerei finomodtak, úgy tökéletesedtek azok az eszközök is, amelyekkel meg lehet dönteni őket.

Ez a könyv arról a globális versenyfutásról és küzdelemről szól, amelynek csatái és ütközetei világszerte mindennaposak, mégis gyakran homályban maradnak. Bár sokat hallunk az ENSZ intervencióiról, és arról, hogyan támogatja a Nyugat a demokráciákat, manapság a demokráciáért folytatott harc szinte soha nem országok, hanem emberek között zajlik. A szuverén államok rendszerint túl lassan reagálnak, még akkor is, amikor egy rezsim már a forradalom szélére került. Az Egyesült Államok 2011-ben az utolsó pillanatig sem hagyta cserben tunéziai és egyiptomi autokrata szövetségeseit, és a gyűlölt szíriai rezsim ellen is habozott fellépni. 1989-ben, a berlini fal leomlása után amerikai diplomáták a politikai térkép átrendeződésének kiszámíthatatlan következményei miatt aggódtak, méghozzá olyannyira, hogy óva intették a szovjet tag-

államokat függetlenségük kinyilvánításától. Nincs szó arról, hogy az Egyesült Államok szerepe ne számítana – épp ellenkezőleg. A helyzet azonban az, hogy a diktátorok megdöntésére irányuló törekvéseket gyakran felülírja valamely ellenérdek vagy az ismeretlentől való félelem. Ritkán olyan szerencsés az együttállás, mint Moamer Kadhafi uralmának utolsó hónapjaiban Líbiában, amikor a nemzetközi közösség együttesen lépett fel a megrogyott, elszigetelt diktatúra megdöntésére, hogy megakadályozzon egy óriási humanitárius katasztrófát.

Az autoriter rezsimek nem félnek igazán az Egyesült Államoktól. Miért is kellene félniük? Túl sok az összefonódás. Az Egyesült Államok Kína egyik legjelentősebb kereskedelmi partnere, a venezuelai olaj legfontosabb vásárlója, több milliárd dollárral támogatja az egyiptomi hadsereget, és egy sor stratégiai kérdésben számít az orosz diplomácia támogatására. Az autoriter kormányok ritkán tartanak az ENSZ szankcióitól vagy külföldi emberi jogi csoportoktól, amelyeket egyébként is bármikor kiutasíthatnak az országból. Ráadásul az Egyesült Államok, az ENSZ vagy a Nemzetközi Büntetőbíróság beavatkozásának lehetősége kiválóan alkalmas arra, hogy felkorbácsolja a nacionalista érzelmeket, és stabilizálja a rendszer támogatottságát.

A diktátorok és az autokraták saját népüktől tartanak a legjobban. Jól tudják, hogy a veszély otthonról fenyeget. Ezzel Peter Ackerman is tisztában van. Szerinte egy diktatúra sosem „repedezik meg” annyira, hogy össze is omoljon. Úgy véli, nincs olyan, hogy a feltételek kedvezőbbek vagy kedvezőtlenebbek az erőszakmentes forradalom számára. Fennállnak olyan rezsimek, amelyeknek minden emberi számítás szerint régen meg kellett volna már bukniuk, míg olyan diktatúrák semmisültek meg néhány nap leforgása alatt, amelyeknek senki nem várta az összeomlását. Nincs egyértelmű megfelelés egy rezsim brutalitása, gazdasági sikertelensége, etnikai összetétele, kulturális háttere és aközött, hogy ma, holnap vagy tíz év múlva tör ki a forradalom. Csak az számít, hogy ki nyeri meg a macska-egér harcot: a rezsim vagy az ellenzék. Az az oldal esélyes a győzelemre, amely felkészültebb, egységesebb és fegyelmezettebb. Ezért is félnek a diktátorok a leginkább azoktól, akikre Ackerman koncentrált.

Ha a megfigyelő csak az érem egyik oldalát – a diktátort – látja, meggyőződése lesz, hogy a rezsim ereje teljében van. Ezt az érzést kelti a hatalmas biztonsági apparátus, a rohamrendőrség, a katonaság, a hírszerzés, a besúgókhada és a fizetett csöcselék, valamint a média, a gazdaság, a bíróságok és a politikai pártok kézben tartása. A félelem mindent átjár, a társadalom jelentős része szegénységben él, a kormánytisztviselők a saját zsebükbe tömik az állam-

kassza tartalmát, kezükben tartják az olajmezőket és a természeti erőforrásokat. És akkor a brutalitásról még nem is szoltunk: közkeletű vélekedés, hogy egy rezsimek, amely gondolkozás nélkül börtönzi be, kínozza meg vagy gyilkolja le ellenzékét, nem lehet egykönnyen megdönteni. Ennek ismeretében a kívülállók nem is reménykednek abban, hogy a közeljövőben bármi is megváltozhatna. Amikor a forradalom mégis bekövetkezik – akár a Fülöp-szigeteken, akár Lengyelországban, Dél-Koreában, Indonéziában, Szerbiában, Tunéziában vagy bárhol másutt –, azt az elemzők páratlan, egyedülálló és megismételhetetlen esetnek tartják. „Egyetlen szakértő sem tud előre jelezni egy forradalmat – mondja Ackerman, íróasztalánál ülve. – Kizárják még a lehetőséget is, egészen addig, amíg be nem következik. Aztán, amikor a diktátor végül mégis megbukik, azt állítják, hogy már egyébként is ezer sebből vérzett.”¹⁸

A szakértőknek azonban nincs rálátásuk a diktátort megdönteni igyekvő aktivistákra. Nem látják át, hogyan hoz létre az ellenzék új mozgalmakat, miként ássa alá apránként a rezsim legitimitását, és hogyan használja egyre ügyesebben a propagandát. Nem érzékelik, hogyan sajátítják el egymástól a demokratikus mozgalmak a küzdelem új, innovatív taktikáit.

Az elmúlt két évben bejártam a demokráciáért folytatott harc frontvonalát. A csatamezők egymástól távol helyezkednek el. Fölkerestem számos autoriter államot – többek között Kínát, Egyiptomot, Malajziát, Oroszországot és Venezuelát –, hogy lássam, milyen újítások és módszerek segítségével igyekeznek megtartani hatalmukat az egyes rezsimek. Az államigazgatás számos figurájával találkoztam: politikai tanácsadókkal, ideológusokkal, technokratákkal és hivatalnokokkal.

Természetesen számtalan ellenzékiel is beszéltem, akikben egyetlen dolog volt közös: az az elszántság, amellyel megdönteni kívánták a diktatúra ravasz és kifinomult gépezetét. Akadtak köztük venezuelai diákok, orosz környezetvédők, kínai jogászok, egyiptomi bloggerek, maláj ellenzéki vezetők és szerb forradalmárok. A legmeglepőbb az a felfedezésem, hogy napjaink aktivistái és demokratikus mozgalmak kapcsolatban állnak egymással, tanulmányozzák egymás tevékenységét, eszmét cserélnek. Könnyen lehet, hogy egy venezuelai ifjúsági vezető azért repül Mexikóvárosba, hogy ott egy szerb aktivistával találkozzon, aki segíthet neki megtalálni Hugo Chávez gyenge pontját.

A diktatúra és a demokrácia közötti küzdelem a legkülönbözőbb helyszíneken zajlik. Kávéházakban, ahol aktivisták konspirálnak, erdőkben, ahol titkos terveket szőnek, nyomornegyedekben, ahol a feszültség egyre nő, utcákon, ahol megkezdődik a harc, börtönökben, ahol a diktátorok ellenségei

senyvednek. A konfliktus mindenhová beszivárog. A gyorsan modernizálódó rezsimek megpróbálnak fellépni ellenfeleik ellen, akik azonban szintén egyre kifinomultabb módszereket alkalmaznak. A több mint 200 interjú során volt alkalmam meghallgatni mindkét felet, és megismerni mind túlélő-, mind pedig győzelmi stratégiákat.

Míg a könyvemen dolgoztam, a demokráciáért folytatott harc a Közel-Keleten is kibontakozott. 2011-ig a Közel-Kelet volt a világ egyetlen régiója, ahol – Izrael kivételével – nem voltak demokratikus rendszerek. Az arab államfők átlagosan 16 évig maradtak hatalmon. Ez a terület az emberi szabadságjogok tekintetében messze elmaradt a világ többi részétől. Ahogyan 1974-ben Portugáliában, a forradalom itt is a legváratlanabb helyen ütötte fel a fejét: Tunéziában, vagyis abban az országban, amelyet a régió legstabilabb rezsimjének tekintettek. 2010. december 17-én Szídi Bú Zíd városában a helyi rendőrség zaklatta és megfélemlítette Mohammed Búazízi gyümölcsárust. A megszegy-nített, dühös és kétségbeesett férfi úgy döntött, hogy felgyújtja magát. A halála nyomán kitörő zavargások népfelkeléssé terebélyesedtek, és további országokra terjedtek át. Miután Tunézia elesett, a forradalom Egyiptomban, a térség politikai és kulturális központjában ütötte fel a fejét. Tömegtüntetések törtek ki Bahreinben és Jemenben. Líbiában mészárlás, majd polgárháború kezdődött. Különböző méretű megmozdulások és tüntetések formájában a rengéseket Algériában, Jordániában, Ománban, Szaúd-Arábiában és Szudánban is érezni lehetett. Kadhafi 42 éves, kegyetlen uralmának megdöntése után Szíria is lángba borult, és Aszad elnök egyre kétségbeesettebb harcokba bonyolódott az apja által létrehozott rezsimek fenyegető lázadók ellen. Egy gyümölcsárus eldobja az életét, és az egész Közel-Kelet megrendül. A demokratikus mozgalmak új korszaka kezdődött volna el?

Ezt még korai lenne kijelenteni. Samuel Huntingtonnak tizenöt évbe került, hogy kiálljon a világ elé az első demokratikus hullámról szóló munkájával, és ahogyan az egyiptomi példa is szemléletesen mutatja, a demokrácia felépítése komolyabb feladat, mint a diktatúra megdöntése. A haladás üteme régióként eltérő lehet. Lehet, hogy hamarosan újabb autokrata vezetőket ér el a végzet. A változás mélységétől függetlenül azonban kijelenthetjük: az elképzelés, hogy a világ bizonyos területein nincs társadalmi igény a demokráciára, megbukott. Az arab tavasz világossá tette, amit a fiatalok, az aktivisták és a rendszer kritikussai már régen tudtak: az elnyomó országokban folyamatos harc dúl az irányítók és az irányítottak között, amelyben a demokrácia, illetve a diktatúra jövője a tét.

1. fejezet A CÁR

Vlagyimir Putyin alezredest a KGB egyetlen alkalommal küldte külföldi kiküldetésre. 1985-ben, 32 éves korában Drezdába vezényelték.¹ Feleségével és másfél éves lányával, Másával indult útnak. Érkezésük után nem sokkal született meg második lányuk, Kátya. A Putyin család egy kiutalt lakótelepi lakásban élt. Szomszédaik nagy része a Stasinak, a keletnémet titkosszolgálatnak dolgozott, de a lakás jó helyen volt, mindössze ötperces sétára az Angelikastraße 4. szám alatt található KGB-főhadiszállástól. A fiatal Putyin ekkoriban tartótisztként dolgozott: információkat elemzett, ügynököket irányított, szóbeszédeket gyűjtött a keletnémet vezetőkről, és mindent megtáviratozott Moszkvába. Maga a munka egy szovjet kém számára nem tűnhetett különösebben érdekesnek, de annál izgalmasabbnak bizonyult a történelmi korszak: Putyin 1985-től 1990 januárjáig élt a szovjet birodalom keleti határvidékén, vagyis tanúja volt egy diktatúra bukásának, amely hamarosan az egész Szovjetuniót is magával rántotta.

A Német Demokratikus Köztársaság iskolapéldája volt a 20. századi totalitárius rezsimeknek. A Stasi az élet minden területén jelen volt. Több mint 6 millió keletnémetről vezetett titkos aktát;² csupán a drezdai titkosrendőrség irattára több mint 10 folyókilométernyi anyagot tartalmazott.³ A rezsimek adatai szerint a keletnémet titkosrendőrség 97 ezer főt foglalkoztatott, és további 173 ezer fő dolgozott neki besúgóként.⁴ A biztonsági apparátussal valamilyen módon minden hatvanadik állampolgár kapcsolatban állt. Még magát Putyint is megdöbbenettette, hogy a kormány „milyen lerázhatatlan volt” a saját polgárai megfigyelése során.⁵ Később úgy fogalmazott, hogy az NDK-ban töltött idő „felnyitotta a szemét”. „Azt hittem, Kelet-Európába megyek, Európa szívébe – mondta egy orosz újságírónak. Csakhogy valami egészen mást tapasztalt. – Egy totális diktatúrába érkeztem, amely úgy működött, mint a Szovjetunió 30 évvel korábban.”

Putyin a szovjet hírszerzésnek dolgozott, tehát nyilvánvalóan hamarabb szembesült Kelet-Németország hanyatlásának jeleivel, mint mások. Feltehetőleg olvasta a Stasi jelentéseit, amelyek nagy részét szerkesztetlenül továbbították Moszkvába. A jelentések egyre sötétebb képet festettek a helyzetről: a nép körében egyre növekvő elégedetlenségről számoltak be, arról, hogy a gazdaságról szóló számadatok hamisak.⁶ Putyin jól tudta, hogy a gazdasági csőd a küszöbön áll, mivel az állami kiadások jóval meghaladják a bevételeket. 1989-re nyilvánvalóvá vált, hogy az összeomlás elkerülhetetlen. Az emberek megrohanták a drezdai bankokat,⁷ és ostromolni kezdték a nyugat felé tartó vasúti szerelvényeket.⁸ Október 4-én 10 ezer keletnémet rohanta meg a pályaudvart, a rendőrség gumibotokkal és könnygázzal verte szét a tömeget. A következő napokban azután háromszor ennyien gyűltek össze.

A Drezdában dolgozó KGB-sek előbb zavarodottan, majd egyre növekvő félelemmel szemléltek az összeomlás jeleit. A Stasi és a KGB közötti kapcsolat mindenki számára nyilvánvaló volt. A keletnémet tisztok szovjet kollégáikat „barátainkként” emlegették. A KGB-iroda, ahol Putyin dolgozott, a Stasi épületével szemben helyezkedett el. Miután a berlini fal leomlott, Putyin és kollégái nagytakarításba kezdtek. „Mindent eltüntettünk – a belső feljegyzéseket, a címlistákat, az ügynöklistákat. Én magam égettem el egy nagy halom iratot – emlékezett vissza később. – Annyi papírt égettünk el, hogy a kazán felrobbant.” December 6-án a keletnémetek megrohanták a Stasi épületét. Putyin attól félt, hogy a tömeg dühe a KGB ellen fordul. Ez majdnem így is történt. Putyin kiállt az emberek elé, hogy megnyugtassa a kedélyeket, s közölte velük, ő egy tolmács, az épület pedig, amelyet ostrom alá vettek, egy „szovjet katonai szervezethez” tartozik – majd távozásra szólította fel őket. Később, látva az agresszív közhangulatot, Putyin védelmet kért a szovjet hadseregtől. Megdöbbenve hallotta az elutasítást. „Moszkva utasítása nélkül semmit sem tehattünk. Moszkva viszont hallgatott.” A félelmet felváltotta a magára hagyatottság érzése. „Moszkva tehát hallgatott, ettől pedig az az érzésem támadt, hogy a Szovjetunió nem létezik többé, hogy egész egyszerűen eltűnt.”

Nehéz lenne elhinni, hogy ezek az évek ne formálták volna a fiatal hírszerzőtisztsz pszichéjét. Putyin tisztában volt azzal, milyen költséges és fenntarthatatlan a keletnémet rendőrállam működtetése. Látta, hogy a központi tervgazdálkodás csődhez vezet, és a látszat érdekében kifizetett szubvenciók olyan államháztartási lyukakat eredményeznek, amelyeket lehetetlen befoltozni. Rá kellett döbbsennie, hogy a szovjet rendszernek ugyanezek a gyengeségei. „Ekkor már tisztán láttam, hogy az egész elkerülhetetlen volt – utalt később a

berlini fal leomlására. – Sajnáltam, hogy a Szovjetunió elveszítette pozícióját Európában. Ugyanakkor világossá vált számomra, hogy egy falakra és határookra épülő rendszer nem maradhat fenn sokáig. Én azonban azt szerettem volna, ha valami létrejön a helyén. De nem így történt. Nem volt új elképzelés, és ez fájt. Mindent leromboltak, és egyszerűen hátrahagyták a romokat.”

Moszkva nem ismerte fel saját gyengeségét, és képtelen volt alkalmazkodni a változásokhoz. Putyin ezt katasztrófaként élte meg. Mivel gyakorlatilag egyedül kellett képviselnie a szovjet érdekeket a feldühödött tömeggel szemben, elkezdett vágyakozni egy erős, szuverén orosz állam iránt – mint amilyen egykoron volt. Frusztrálta, hogy a központ nem hallgat a perifériáról érkező hírekre. „Hát nem megmondtuk, mi fog történni? Nem figyelmeztettük őket, mit kellene tenniük?” – idézte fel a történeteket.

Körülbelül tíz év elteltével a fiatal KGB-ügynökből nagy meglepetésre Oroszország második elnöke lett. A megromlott egészségű, egyre népszerűtlenebb Borisz Jelcint váltotta fel. Kelet-Németországban szerzett tapasztalatait felidézve megérthetjük, mire gondolt, amikor már elnökként egyszer ezt mondta: „Azoknak, akik nem bánják a Szovjetunió felbomlását, nincs szívük – azoknak, akik eredeti formájában akarják feltámasztani, nincs eszük.”⁹

„Régi szovjet álom”

2000. január elsején Putyin ígéretet tett az orosz népnek. Kevesen voltak elégedettek azzal, amivé az ország az ezredfordulóra lett. A Szovjetunió összeomlását követő évtizedet gazdasági nehézségek, krízis és zavarodottság jellemezte. Az ország első demokratizálódási kísérlete zavaros ideológiájú politikai pártokat és acsarkodó politikusokat dobott a felszínre, akikről mindenki azt feltételezte – alighanem jogosan –, hogy maguk felé hajlik a kezük. A kiábrándultság nőttön-nőtt, az orosz nép pedig úgy érezte, a kommunizmusért cserébe nem kapott mást, mint egy korrupt demokrácia hamis ígéretét. Becsapottnak érezték magukat a polgárok, mert követték ugyan a nyugati demokratikus modellt, de rengeteg szenvedés árán, csupán néhány szerencsés húzhatott hasznot a többiek kárára. A leginkább megalázkodónak mégis az tűnt, hogy az ország elveszítette szuperhatalmi státusát, és lecsúszott a középmezőnybe.

Jócskán megérett hát a pillanat a putyini ígéretre, amelyet az új elnök az új évszázad első napján tett. Nemcsak növekedést és megújulást ígért, hanem azt is, ami az oroszoknak a legjobban hiányzott: „Stabilitást, biztonságot és a jövő

tervezésének lehetőségét – nemcsak a sajátunkét, hanem gyermekeinkét is –, nemcsak egy hónappal, hanem évekkel, sőt évtizedekkel előre.”¹⁰ A biztonság-ra vágyó polgárok örömmel fogadták szavait; mert elégük volt már a tíz éve egyre hanyatló államból, és abból, hogy csak magukra számíthatnak. Putyin látomásában egy erős, újra tettekre kész Oroszország jelent meg, amely visszatér eredeti helyére, a nagyhatalmi pozícióba. Moszkva nem hallgat tovább.

Bár Putyin nem beszélt arról, hogyan fogja elérni a stabilitást, mindez hamar nyilvánvalóvá vált. Ha van meghatározó sajátossága az autoriter rendszerek putyini típusának, akkor az a hatalom centralizációja. Az orosz politika túl zajossá, zavarossá és kiszámíthatatlanná vált, de Putyin készen állt arra, hogy megszelídítse. Uralma alatt Oroszország azért vált stabillá és kiszámíthatóvá, mert egyetlen ember és a körülötte állók szűk csoportja vette át az irányítást. A Kreml az orosz politikai és gazdasági intézményrendszerben nem az első az egyenlők között, hanem mindenek felett áll. Putyin és mások mindezt „vertikális hatalomgyakorlásnak” nevezték.

Az új elnök az oligarchákkal kezdte.¹¹ A legtöbb orosz mágán a Szovjetunió összeomlását követő vadkapitalizmusban mesés gazdagságra tett szert azáltal, hogy névleges áron szerzett részesedést az ipar olyan vezető ágazataiban, mint az acélgyártás vagy a gáz és egyéb ásványi nyersanyagok kitermelése. Két hónappal Putyin beiktatása után a Kreml figyelmeztette a milliárdos üzletembereket: vagy lojálisak lesznek az új vezetéshez, vagy súlyos következményekkel kell számolniuk. Akik nem hallgattak a jó tanácsra, hamar száműzetésben vagy börtönben találták magukat. A rendszer legkeményebben az olajmágán Mihail Hodorkovszkijra sújtott le, akit a rendőrség különleges egységei 2003-ban saját céges repülőgépén tartóztattak le. Az ellene indított per politikai motivációja mindenki számára nyilvánvaló volt, és a tárgyalást a súlyos eljárási hibák miatt rengeteg külföldi kritika is érte. Hodorkovszkij csak 2013. december 20-án szabadult (és azonnal elhagyta az országot), bebörtönzése intő példa azok számára, akiket valaha is megkísértett a gondolat, hogy ellentmondjanak Putyinnak.

Az elnök ezután a tartományi kormányzók szarvát törte le. Jelcin idejében a kormányzók hűbérúrként regnáltak a hatalmas ország egy-egy területén. A Kreml rendeleteit csupán javaslatoknak tekintették, és sokszor egyszerűen átsiklottak felettük. Ez egy csapásra megszűnt, amikor 2005-ben Putyin véget vetett a kormányzók közvetlen választásának, és átvette kijelölésük jogát. Ráadásul immár a pénzügyeik felügyelete is olyan, a Kremlhez lojális tisztviselők hatáskörébe került, akiket Putyin KGB-s barátai közül toboroztak.

A legfigyelemreméltóbb azonban talán mégis az volt, ahogy Putyin térdre kényszerítette a médiát.¹² Elnöksége kezdetén csupán egyetlen tévécsatorna volt állami tulajdonban a három legnagyobb közül; három évvel később a Kreml mindet az ellenőrzése alá vonta. (Az ORT-t és az NTV-t tulajdonló nagyvállalkozókat börtönbüntetéssel fenyegették, ha nem adják el részesedésüket. Mindketten beadták a derekukat, majd elhagyták az országot.) A Kreml emberei a legnagyobb példányszámú napilapokat és folyóiratokat is felvásárolták. Ma az orosz kormány a média kb. 93%-át ellenőrzi.¹³ Csupán néhány újság és rádióállomás működik továbbra is viszonylagos függetlenségben, az Echo Moszkvi rádió például egyike a legkritikusabb hangoknak. Az orosz médiatársaságok elfoglalásánál is hihetlenebb, hogy a Kreml milyen mértékben igyekszik manipulálni a híreket, még hozzá elsősorban a televízióban.

Egészen a legutóbbi időig a Kreml egyik rangos tisztviselője minden pénteken megtárgyalta a három legnagyobb tévéállomás vezetőjével a következő hétre tervezett híreket.¹⁴ Ez azonban még nem volt elég, a vezetők állítólag hét közben is utasításokat kaptak a híradó szerkesztésével kapcsolatban, sőt néha még az egyes események előadásmódját is a szájukba adták. A Kreml nem szívбайos, ha efféle instrukciókról van szó. Amikor Dmitrij Medvegyevet 2008-ban elnökké választották, a televíziócsatornák utasítást kaptak, hogy a híradónak mindennap egy róla szóló hírrel kell kezdődnie, amelyet egy Putyin miniszterelnöknek szentelt, kb. azonos hosszúságú blokknak kell követnie. Függetlenül attól, hogy tett-e bármelyikük aznap bármi figyelemre méltót. Amikor Moszkvában jártam, magam is tapasztaltam, hogy a hírműsorokban a két államférfinak szentelt idő már-már bizarr módon megegyezik. Az egyik csatorna vezetője ezt nevezte „az információegyenlőség elvének”. A *Russian Newsweek* egy újságírója arról számolt be, hogy egy állami rádióállomáson tett látogatása során észrevette a bemondók elé kihelyezett figyelmeztetéseket: „csak jó dolgokat mondj Kazahsztánról”, „ne említsd, hogy Dmitrij és Svetlana Medvegyev nem együtt érkezett a csúcstalálkozóra”.

A Kreml nem elégedett meg azzal, hogy megszelídította a milliárdosokat, a kormányzókat és a média vezetőit – a politikát is megpróbálta állami ellenőrzés alá vonni. Putyin már millenniumi beszédében hangsúlyozta a politika és a társadalom egységének fontosságát, és ezt az üzenetet később is számtalanszor megismételte. Az elvet magától értetődően terjesztette ki a politikai pártokra is, amelyek egykor a posztkommunista Oroszország legkiszámíthatatlanabb és leginkább szertehúzó játékosainak számítottak. Putyin és tanácsadói nem azt tűzték ki célul, hogy egyetlen domináns vezető párttal zúzzák szét az ellenzé-

ket. Inkább maguk határozták meg azt a teret, amelyben a maréknyi ellenzéki párt tevékenykedhetett, és néha a pártokat is maguk találták ki. A kormány által kreált áellenzéki pártokat¹⁵ „rendszeren belüli ellenzéknek” nevezik, és bár a rezsim kritikusaiknak szerepét játsszák, soha nem lépik át a Kreml által megszabott határokat. A rendszeren belüli ellenzék egyes elégedetlenebb társadalmi csoportok érdekeit hivatott képviselni: a nacionalistákét, a szegényekét, az idősekét, akik úgy érzik, hogy a vezető párt, az Egyesült Oroszország elhanyagolja őket. Ezek a pártok azonban rendszeresen bizonyítják lojalitásukat. Így történt 2007-ben is, amikor az ún. ellenzéki pártok vezetői nyilvánosan tudatták Putyinnal, hogy Oroszország számára nem tudnak jobb vezetőt elképzelni, mint jobbkezét, Dmitrij Medvegyevet. Putyin erre a televízióban úgy reagált, hogy mivel Medvegyev jelölése „a társadalom legszélesebb rétegét lefedő”¹⁶ politikai pártoktól érkezett, az maga a népakarat.

A putyini hatalomkoncentráció mértékét lehetetlen túlbecsülni. Az *Ekszpert* című orosz lap szerint¹⁷ – amelynek főszerkesztője a Kreml legbelső tanácsadóinak köreibbe is bejáratos – az orosz politikát komolyan befolyásoló személyek száma 2002 és 2007 között 200-ról 50-re csökkent. Még ez a kormánypárti újság is elismerte, hogy „az ötven személy listája gyakorlatilag egybeesik az [elnöki] apparátus tisztségviselőinek a névsorával”. Ez a központosítás azonban nem jelenti azt, hogy Putyin az orosz élet minden aspektusát ellenőrzése alá akarná vonni. Módszerei ennél sokkal kifinomultabbak.

Hogy mennyire kifinomultak, azt akkor értettem meg, amikor a nem a rendszeren belüli ellenzékhez tartozó liberális politikai mozgalom, a Szolidaritás tagjaival beszélgettem. A Szolidaritás egyik vezetője, Borisz Nyemcov ex-miniszterelnök és egykori törvényhozó ma a putyini rezsim egyik legelszántabb kritikus. Ötvenéves is elmúlt, de stílusának és közvetlenségének köszönhetően az ember jóval fiatalabbnak gondolná. Kopott farmert, szürke kardigánt és hosszú orrú cipőt visel, és inkább tűnik korosodó roksztárnak, mint ellenzéki vezetőnek. Rendkívül intelligens férfi, fizikából és matematikából doktorált. Amikor találkoztunk, habozás nélkül tért a lényegre.¹⁸ „Hogy mi a különbség a kommunizmus és a putyinizmus között? Nagyon fontos kérdés. A putyinizmus ravaszabb rendszer, mert csak a politikai jogokat korlátozza, de nem nyúl az emberek személyes szabadságához. Utazni szabad. Aki akar, emigrálhat, és lehet használni az internetet is. De senkit sem engednek a televízió közelébe. Szigorúan ellenőrzik, mivel a tévé az ideológia és a propagandagépezet legfontosabb eszköze. A kommunisták a személyes és a politikai szabadságot egyaránt korlátozták. Vagyis sokkal ostobábbak voltak, mint Putyin.”

Nehéz lenne vitába szállni Nyemcov megállapításaival. Senki nem tagadhatja, hogy Oroszországban ma szabadabb az élet, mint a szovjet időkben. És jobb is, hiszen a Putyin első két elnöki periódusát meghatározó olajárrobbanás az oroszok életszínvonalát soha nem látott magasságokba emelte. Amikor az elnök hatalomra került, az akkori 21,5 dolláros hordónkénti ár magasnak számított. Második elnöki ciklusa végére az olaj ára 147 dollárra nőtt, az államkassza bevételei pedig az égbe szöktek. Putyin azonban, még egykori kelet-németországi tapasztalatai alapján, jól tudta, hogy a pénzből nem érdemes újjáépíteni a mindent átható, a polgárok gondolataiban kutakodó totalitárius államot. Ez túl sokba került volna, és tulajdonképpen szükségtelen is volt. A Putyin-féle autoritarizmus egy ennél jóval egyszerűbb, ám sokkal hatékonyabb modellt képvisel.

Ilja Jasin, a Szolidaritás egyik fiatal vezetője azt mesélte, hogy korábban kizárta egy másik párt, mivel nem volt hajlandó elfogadni, hogy „a rendszeren belüli ellenzékhez kellene tartoznia”.¹⁹ „Putyin régi szovjet álmát valósította meg – jelentette ki. – Oroszország ma olyan, mint a Szovjetunió, leszámítva az ideológiát, a deficitet és a lezárt határokat.”

Bár a putyini rendszer tagadhatatlanul továbblépést jelent a 20. századi diktatúrákhoz képest, korántsem olyan ártatlan, mint első pillantásra tűnhet. Mivel a hatalom mindössze néhány kézben összpontosul, a korrupció, a kritikátlan hatalomgyakorlás és a visszaélés esélye igen nagy, és Nyemcov szerint mindez igencsak jellemző a rendszerre. Ezek a jelenségek a rezsim számára is veszélyesek, de nem azért, mert a demokratikus rendszerekben elfogadhatatlannak. Putyin és klikkje számára a fő aggodalmat az jelenti, hogy a kormányzás ilyen típusú hibái aláássák a legfőbb célt, a politikai rendszer stabilitását.

A népszerűséget könnyebb pénzzel, mint paranccsal megteremteni, így a magas olajár segít a társadalmi feszültségek elkerülésében. A demokratikus arculat megőrzése azonban sokkal kevesebb hibát enged meg. Mivel a Kreml számos más hatalmi központot meggyengített – az üzleti szférát, a kormányzókat, a médiát, az ellenzéki politikai pártokat –, egyetlen területen sem landkadhat a figyelme, ha nem akarja, hogy az ellenőrzés kicsússzon a kezéből. Ez pedig állandó egyensúlyozást kíván. „A rezsim el akarja kerülni, hogy a változások elsodorják, mint Gorbacsovot. Ezért a vezetés arra törekszik, hogy minden pillanatban uralja a helyzetet – mondja Alekszandr Verhovszkij, az ismert emberi jogi aktivista. – Ha azt akarják, hogy a nép szabadsága háromszázaléknyi legyen, az négy még lehet, de öt már biztosan nem. Szerintem Putyinnak eltökélt szándéka, hogy a helyzet ne legyen olyan kiélezett, mint

korábban, amikor a kormányzó elit a társadalomtól elszigetelten élt, és nem kapott visszajelzést a manipulált tömegektől. Nem tudom, hogy végül három vagy tíz százalék lesz-e a szabadság mértéke, de abban biztos vagyok, hogy nem lesznek olyan valódi demokratikus változások, mint a '80-as évek végén.”²⁰

Popov grafikonja

Szergej Popov minden rendező álma, aki egy kommunista apparatcsikot szeretne filmvászonra vinni. Hatalmas termetű férfi, arca rezzenéstelen. Talán csak akkor tükröződik rajta némi megvetéssel vegyes harag, amikor valaki nem ártallja megkérdőjelezni az általa képviselt politikai rendszer tökéletességét. Ez a profizmus valószínűleg abból is fakad, hogy feladatköre több mint húsz éve pontosan ugyanaz. A hanyatló szovjet időkben, 1983-tól egészen a rendszerváltásig, a Szovjetunió Kommunista Pártjának moszkvai titkárhelyetteseként dolgozott. Beszélgetésünk a parlamentben, az orosz dumában berendezett irodájában zajlott. Még ma is minden ízében úgy fest, mint egy régi vágású párttitkár; az egyetlen különbség a sötétkék zakóján viselt kitűző, amely világossá teszi, hogy Putyin pártját, az Egységes Oroszországot képviseli.

Ha a дума valóban bábparlament is – ahogyan sokan állítják –, szüksége van valakire, aki biztosítja, hogy a jóváhagyott törvényeket valóban be is tartásák. Ez Popov. Miután leülünk beszélgetni, szinte azonnal közli, hogy „a polgári jogi törvények 90%-a ennél az íróasztalnál születik”²¹ (értsd: itt nyomják rájuk a pecsétet). Mivel Popov a Civil Egyesületek és Vallási Szervezetek Bizottságának elnöke is, ő felügyeli a kormányon kívüli szervezeteket, a médiatársaságokat, a kereskedelmi szervezeteket és a vallási közösségeket érintő törvényeket. Más szóval ő az Állami Duma legmagasabb rangú tisztségviselője, aki a társadalom legkiszámíthatatlanabb tényezőjéért, a civil társadalomért felel. Ez az a terület, amelyet minden autoriter rezsimnek kordában kell tartania, ha meg kívánja őrizni a hatalmát.

Putyin viszonylag későn kezdett a kormányon kívüli szervezetek visszaszorításába, de a hatalom centralizációjának megvalósítása érdekében ez is elengedhetetlen volt. Miután lépéseket tett az állam egyéb pilléreinek meggyengítése érdekében, 2004-ben, az ukrán narancsos forradalom hajnalán a civil szervezeteket is célba vette.²² Egy új törvénynek köszönhetően a Kreml széles körű hatalomhoz jutott minden kormányon kívüli szervezettel szemben. Bármi, bármely nonprofit szervezet ellen vizsgálat indítható, a szervezeteknek

pedig szigorú jelentési kötelezettségeknek kell megfelelniük. Az igazságügyi minisztérium bármely dokumentumot bekérhet, hogy megvizsgálja, a szervezet működése megfelel-e az orosz „érdekeknek”. Egyszerű tévedések, például gépelési hibák vagy formai hiányosságok szigorú szankciókhoz vezethetnek. A hatóságok mondvacsinált okokra hivatkozva bármikor feloszlathatnak egy szervezetet. Minél érzékenyebb kérdéssel foglalkoznak – például emberi jogokkal vagy szólásszabadsággal –, annál valószínűbb, hogy ügyeiket vizsgálni fogja az adóhatóság, az építésügyi hivatal vagy a szoftverrendőrség. Elfogadását követően az új törvényt azonnal alkalmazni kezdték, meghozzá erősen szelektív módon, elsősorban a Kreml kritikusaival és az emberi jogok védelmezőivel szemben. Az igazságügyi minisztérium az első évben 13 381 vizsgálatot indított.²³ Számos külföldi emberi jogi szervezet, például az Amnesty International, a Médecins sans Frontières (Orvosok Határok Nélkül) és a Human Rights Watch kényszerült arra, hogy működését átmenetileg felfüggeszsze Oroszországban.²⁴ Jóllehet a pontos szám nem ismert, a megszűnt szervezetek száma ezrekre rúg. A fennmaradókat drámai forrásmegvonás sújtja, miután egy 2008-as rendelet 101-ről 12-re csökkentette azon nemzetközi szervezetek számát, amelyek adómentesen támogathatnak orosz csoportokat.²⁵ Immár nem tartozik közéjük a Nemzetközi Vadvédelmi Alap, a Nemzetközi Vöröskereszt, sem az AIDS, Tuberkulózis és Malária Elleni Globális Alap, pedig ezek a legkevésbé sem fenyegetik az orosz érdekeket. Oroszországban egy vállalkozást öt nap alatt be lehet jegyezni; egy civil szervezet alapításához két hónapra van szükség, és 40%-kal magasabbak a kapcsolódó eljárási költségek.²⁶

Popov természetesen nem osztotta azt a véleményt, hogy az orosz kormány elnyomná a civil társadalmat. Mint minden Kreml-párti politikus, elsősorban a stabilitást hangsúlyozta, amelyet az Egységes Oroszország (vagyis Putyin) hozott el az orosz politikai életbe. Amikor felvettem, hogy a stabilitásnak ára van, például az, hogy az erős kormányzat a civil társadalom gyengesége miatt nem kaphat megfelelő minőségű információt és visszajelzést a polgárok igényeiről, Popov csak a fejét rázta. Úgy vélte, mindez valóban gondot okozhatna, de az orosz kormánynak sikerült megtalálnia a megoldást. Amikor megkértem, hogy fejtse ki, mire gondol, az ún. közkapcsolati irodák létrehozásáról beszélt. Ezeknek lényegében az a szerepük, hogy közvetlen kommunikációs kapcsolatot teremtenek a központi kormány és az állampolgárok között, akik problémáikkal, észrevételeikkel és panaszaikkal felkereshetik őket. „A gyakorlatban ez úgy működik – magyarázta Popov –, hogy a lakosok elmennek az irodába, ahol kitöltenek egy nyomtatványt, amely személyes adataik mellett

a probléma rövid leírását tartalmazza. Az információt azonnal számítógépre viszik, a gép pedig megadja, hogy ki a kérdés felelőse, ki foglalkozik majd vele, várhatóan mikor születik meg a válasz, és az hogyan jut el a panaszoshoz. A kérést mindjárt továbbítják is a központba. [...] Azonnal kiderül számunkra, hogy melyek a polgárok számára legfontosabb problémák, és hány férfi, nő, nyugdíjas vagy egyéb csoporthoz tartozó személy jár az irodákba.”

A cél az, hogy Oroszország 83 régiójában összesen 2000 hasonló központ létesüljön, ne csak a nagyvárosokban, hanem minden egyéni választókerületben.²⁷ 2009-ben több mint egymillió polgár kereste fel panaszával az irodákat. Miután mindezt elmondta, Popov hatásszünetet tartott, mint aki csak most tér a tárgyra. Rám nézett az asztal felett, és így szólt: „Ezáltal elkerülhető a stagnálás.”

A kormány leépítette a demokratikus mechanizmusok nagy részét, a közkapcsolati irodák létrehozásával azonban lehetővé tette, hogy az emberek levezessék frusztrációjukat. A Kreml felismerte, hogy, miután a kormányzókat (és a legtöbb polgármestert is) központilag nevezik ki, a képviselők túlnyomó többsége a kormánypárthoz tartozik és a médiát a Kreml emberei ellenőrzik, a közhangulat alakulásáról egyre nehezebb megbízható információkat szerezni. Ez az ismeret azonban létfontosságú, amikor a független, demokratikus intézmények hatásköre a minimumra csökkent. Az információhiány világszerte számos autoriter rezsim bukásához vezetett. A központosított hatalom ugyan lehetővé teszi a totális kontrollt, ám megakadályozza, hogy kiderüljön, melyik kormányzati ötlet vált be, és melyik nem. A Kreml elég ravasz ahhoz, hogy belássa, megéri figyelemmel kísérni a közvélemény alakulását, már csak azért is, hogy pontosabban fel lehessen mérni az elégedetlenséget. A legtöbb demokráciában mindez a választások során, a választott képviselőkön és a civil szervezeteken keresztül kerül napvilágra. Oroszországban erre a célra számítógépet használnak.

A rezsim a Popov által propagált digitális panasziroda mellett más újításokkal is előállt. Ezek egyike az ún. Nyilvános Kamara, amelynek székháza olyan méltóságteljesen fest, hogy akár a parlament épülete is lehetne. Fehér márványpadló, hatalmas üvegcsillárok, tágas előcsarnok, vörös bársonykanapék. Az épület az orosz civil társadalom legkülönbözőbb területeiről érkező képviselők tanácskozó fórumának ad helyet. A tagokat – médiaszakértők, jogi, közegészségügyi és emberi jogi szakemberek, némelyikük valódi civil szervezetet képvisel – maga a Kreml választja ki.²⁸ A gondosan összeválogatott tanácsadói testület törvénytervezeteket és politikai döntéseket véleményez. Bár a Nyilvá-

nos Kamara legtöbb tagja a rezsim híve, vannak köztük valódi kritikusok is, így a bizottság olykor negatív véleményeket és értékeléseket is megfogalmaz. Tulajdonképpen pontosan ezt a célt szolgálja: olyan javaslatokat, tanácsokat és bírálatokat ad, amelyekre az erőtlen duma nem képes. Putyin egy független, felkészült és a társadalommal kapcsolatban álló tanácsadó testület látszatának megteremtése érdekében hozta létre a Nyilvános Kamarát. Egy demokratikus rendszerben ezeket a funkciókat a parlament tölti be. A kamarának azonban pusztán javaslattételi joga van. „A Nyilvános Kamarának *engedélyezett* a kritikus hozzáállás – mondja Tanya Loksina, a Human Rights Watch moszkvai irodájának helyettes vezetője, az orosz civil szféra ismert alakja. – Csakhogy a kormány nem hagyja, hogy a kritika eljusson az emberekhez, és társadalmi támogatásra találjon, sőt ezt mindenáron meg akarja akadályozni. Ezért ellenőrzi olyan szigorúan a televíziót. A Kremlnek szüksége van független információra, de csupán azért, hogy saját céljainak megfelelően használja fel.”²⁹

A megbízható, hiteles információra olyan nagy szükség van, hogy a pártvezetés nem bíz meg a saját tagjaiban mint hiteles forrásokban. 2010 júliusában az Egységes Oroszország bejelentette, hogy új elemzőközpontot hoz létre, amely az „új elégedetlenek” problémáival foglalkozik.³⁰ A központ vezetőjévé a 33 éves képviselőt, Ruszlán Gattarovot nevezték ki, aki egy orosz hírügynökségnek adott interjújában elmondta: a szervezet célja „azon információk összegyűjtése, amelyeket a kormányzók és a polgármesterek rejtegetnek”. A párt kötelességének érzi, hogy saját csatornáin keresztül tájékoztassa a Kremlt a társadalomban jelentkező frusztrációról és elégedetlenségről, amelynek híre a hagyományos úton nem jutna el hozzá, sőt amelyet szándékosan eltitkolnak. „Nyersen fogalmazva: a regionális és a helyi vezetés gyakran mindent megtesz annak érdekében, hogy a problémák ne kerüljenek napvilágra – nyilatkozta Gattarov az újságírónak. – És ilyenkor kit hibáztatnak [az emberek]? [...] Vezetőnket, Putyint és Medvegyev elnököt!”

A központosítás hátránya, hogy a hatalom csupán néhány kézben összpontosul, a kritikusok pedig félre vannak állítva, vagyis a rezsim nem számíthat arra, hogy a politikai ellenzék, a szabad sajtó vagy a civil társadalmi szervezetek felhívják a figyelmét a problémákra. Ez azt jelenti, hogy a Kremlnek újabb és újabb módszereket kell találnia arra, hogy a szükséges információt beszerezze.

Miután említék Popovnak néhány kétségbevonhatatlan tényt az Oroszországra jellemző elképesztő mértékű hatalomkoncentrációval kapcsolatban, felteszem neki az elkerülhetetlen kérdést: vajon nincs túlságosan nagy hatalma

a Kremlnek, és a fennálló rendszer nem veszélyes-e Oroszország stabilitására nézve?

Popov arcán halvány mosoly tűnik fel. Elővesz egy ceruzát és egy papírlapot. „Mint tudja, a fejlődés irányát két vektor határozza meg. Nehézségek, problémák bármikor jelentkezhetnek. De az a kérdés, melyik erő a domináns.” Beszéd közben felvázol egy grafikont. Először függőleges vonalat húz, amelyet egy szaggatott, vízszintes vonallal metsz el. A metszésponthoz nullát ír. Ahogy a duma magas rangú tisztségviselője egyre jobban belelendül, lassan világossá válik számomra, hogy az orosz demokrácia állapotát ábrázolja. „Arról van szó, hogy számos demokráciát fenyeget a totalitárius vagy autoriter rendszerhez való visszatérés veszélye. Oroszországot azonban semmi esetre sem – folytatja az irónia legkisebb jele nélkül. – Nálunk ez még elvileg sem lehetséges. A civil társadalom befolyása lassan és fokozatosan, de növekvőben van. Határozottan állíthatom, hogy a nyilvánosság ereje ma jelentősebb, mint tíz évvel ezelőtt. Pedig a hatalmak általában ösztönösen ellenállnak bármilyen kritikának, befolyásnak vagy nyomásnak. Mint mindenki.”

Popov két nyilat húz, mindkettő a nullponttól indul. Az egyik a szaggatott vízszintes vonal fölé emelkedik, a másik ugyanabban a szögben a vonal alá irányul. Az emelkedő vonalat a „civil társadalom”, a zuhanót a „kormányzat” felirattal látja el. „Íme a két, egymást folyamatosan meghatározó vektor. Meggyőződéseim, hogy ha így haladunk, ez lesz a végeredmény – mutat a szaggatott vízszintes vonalra. – Ez a demokratikus fejlődés vektorainak eredője.”

Popov grafikonján az ország politikai helyzetét a civil társadalom és a kormány erőinek egymásra hatása határozza meg. Mindkettő befolyásolja a másikat, és állítása szerint a végeredmény a középben látható, viszonylag egészséges fejlődési vonal.

Amivel nem is volna különösebb baj, ha nem lenne nyilvánvaló, hogy a két vektor szögével valami nem stimmel. A grafikonon Popov az orosz politikai dominancia vektorát 10–20 fokos szögben ábrázolta. Felvetem neki, hogy ezzel valószínűleg sokan nem értenének egyet, mivel a rendszer ennél az orosz közvélemény szemében is jelentősen autokratikusabb. Rámutatok a grafikon egy pontjára a 60 fok közelében. Popov hátradől a székében, és rám néz: „Na és aztán?” – veti oda.

Hirtelen fogalmam sincs, hogyan kellene erre válaszolnom. Popov néhány másodpercen át tovább bámul. Aztán megismétli: „Oroszországban az ellenzék gyenge, a kormány erős... Na és aztán! Nem autoriter vagy totalitárius államról beszélünk. A rendszer most formálódik, ennyi az egész.”

Visszaveszi a papírlapot, és további vonalakat húz. Az egyik mellé odaír egy 30-as számot.

– A kormány jól tudja – halkítja le a hangját –, hogy ami a politikai dominanciát illeti, a 30 fokot veszélyes túllépnie. Ha a vektor például 45 fokban állna, az ellenzék is éppannyira fellendülne, gondoljon csak az ingamozgásra. Uralkodnunk kell magunkon.

– És mi a garancia arra, hogy ez sikerülni fog? – kérdezem. – A történelem sokszor bizonyította, hogy a kormányzatoknak nem erősségük az önuralom, különösen akkor, ha egyre kevesebben vannak, akik számon kérik.

Popov méltatlankodó hangon felel.

– Az életben semmire sincs garancia – jelenti ki, s ellöki székét az asztaltól, így kíváncsán jelezni, hogy a beszélgetésre szánt idő letelt. – Mi Oroszországban azt szoktuk mondani, hogy még a biztosításban sem lehet száz százalékgig megbízni, mert a társaságok mindig kitalálnak valamit, hogy ne kelljen fizetniük.

Maga elé húzza az egyenesekkel és körvonalakkal telefirkált papírt, és lendületes mozdulattal szignózza a lap alján. „Tessék, az aláírásom – nyomja a kezembe. – Eredeti alkotás.”

Popov tudományoskodó megközelítése ellenére még elképzelni is abszurd, hogy a kormány és a civil társadalom súlya akár megközelítőleg is kiegyenlítené egymást. Ez a két erő Oroszországban nem egyenlő, ha összeadjuk őket, eredőjük nem nulla. Az orosz kormány rövid pórázon tartja a civileket, és a legaggasztóbb vagy legkellemetlenebb csoportok működését egyszerűen betiltja.

A rezsim sehol sem mutatott olyan fokú kreativitást, mint a számára fenyegetést jelentő szervezetek ellehetetlenítése terén. „A Kreml rengeteg hatóságot használ az ellenőrzésre, például a tűzoltóságot sem haboznak bevetni – mondta egy moszkvai aktivista. – Egyre több a tűzrendészeti vizsgálat.”³¹

A szentpétervári Európai Egyetem 2008 januárjában a saját bőréen tapasztalhatta mindezt.³² A helyi hatóságok ellenőrizték a tűzvédelmi szabályok betartását. S bár a vizsgálat rutinjárásként indult, és az egyetem már számos korábbi ellenőrzésen megfelelt, a hatóságok ezúttal 52 rendbeli szabálysértést állapítottak meg. Az intézmény számos más szentpétervári iskolával egyetemben régi, történelmi épületben foglal helyet, ahol a modern előírások teljes körű betartása lehetetlen. Ez azonban nem rendítette meg a hatóságokat. A kerületi bíróság február 7-én, a tanév közepén elrendelte az egyetem azonnali bezárását. Az oktatást azonnal felfüggesztették, és bár az intézmény né-

hány nap alatt 20 szabálysértést is elhárított, a bírósági döntés ellen hiába fellebbezett. Mindez egyáltalán nem meglepő. Valójában nem az volt az igazi kérdés, hogy vannak-e tüzlétrak az épületen, vagy jól láthatók-e a kijáratot jelző feliratok. Az intézmény hónapokkal korábban követte el a hibát, amikor választási megfigyelőket képző tréning szervezésére egy 700 ezer eurós támogatást fogadott el az Európai Uniótól. Ezt követően sajtóhadjárat indult az egyetem ellen. Gadzsimet Szafaraliev, az Egységes Oroszország parlamenti képviselője azt nyilatkozta, hogy a juttatás „egy idegen álkormány beavatkozási kísérlete a 2007–2008-as orosz választási kampányba”.³³ Ami ráadásul nem csupán egy szokványos választás volt, hiszen Putyin a tervek szerint a március 2-ai szavazás után adta volna át az elnöki stafétát Dmitrij Medvegyevnek. Az egyetem csak március 21-én, majdnem három héttel a voksolás után kapott engedélyt a kormánytól, hogy újra megnyissa kapuit. Az intézmény választási szakértői képzését felfüggesztették, és megértették a kormány üzenetét: jobb, ha többet nem is foglalkoznak a kérdéssel.

Sokkal kifinomultabb az a módszer, ahogyan a kormányzat civil szervezeteket alakít át, vagy fabrikál a saját céljaira. A világ autoriter kormányai között Oroszország élen jár egy bizarr újítás, az ún. GONGO-k létrehozása terén. Az elnevezés a világszerte használatos NGO (*nongovernmental organisation*, kormányon kívüli szervezet) párja – csak hogy a GONGO-kat maga a kormány működteti. Ezek a „kormány által fenntartott kormányon kívüli szervezetek” független intézményeknek látszanak, és olyan elnevezések mögé bújnak, amelyek azt sugallják, hogy fő tevékenységi körük az emberi vagy kisebbségi jogok védelme, esetleg a törvényhozási reform. Valójában azonban azzal a céllal jöttek létre, hogy legitimálják a kormány politikáját, elszívják a külföldi támogatást a valódi NGO-któl, és összezavarják a közvéleményt, hogy ne lehessen eldönteni, kinek van igaza: a kormánynak vagy a kritikusainak.

Vegyük például az Emberi Jogok Hivatalának moszkvai irodáját, amelynek vezetője a Nyilvános Kamara egyik tagja, Alekszandr Brod.* A szervezet deklarált célja az idegengyűlölet és a rasszizmus elleni küzdelem, és nem GONGO-ként kezdte pályafutását. Tulajdonképpen azt is mondhatnánk, hogy hasznos munkát végzett: tanulmányokat publikált a neonáci és fasiszta csoportok térnyeréséről. Egy ideje azonban a szervezet nyilatkozatai megváltoztak. Úgy tűnik, mintha tagjait minden egyébnél jobban érdekelné a rezsim támogatá-

sa. Ahogy az amerikai külügyminisztérium egy munkatársa fogalmazott, „az a szó, hogy »gongolizálás«, pontosan kifejezi Brod tevékenységét”.³⁴

Tánya Loksina, a Human Rights Watch moszkvai irodájának helyettes vezetője számára ez akkor lett nyilvánvaló, amikor szervezete jelentést tett közzé Ingusföldre, az erőszak uralta észak-kaukázusi térség helyzetéről. A beszámoló tételen felsorolta a régióban történt emberrablásokat, kínzásokat, kivégzéseket és elűldözéseket. Csakhogy kevéssel a riport megjelenése előtt Brod is elutazott Ingusföldre, hogy helyi vezetőkkel találkozzon. Mielőtt a Human Rights Watch megtarthatta volna a sajtótájékoztatóját, Brod a kormány Ingusföldért felelős ombudsmanjával közös nyilatkozatot adott ki a sajtónak. „Az egyetlen üzenet az volt, hogy a Human Rights Watch mindenben hazudik – mondja Loksina. – Ezek után honnan tudhatnák az emberek, kinek van igaza? Brod neves szakember, járt Ingusföldön, elvileg ismeri a helyzetet. Félelmetes, hogy a rezsim milyen gátlástalanul manipulálja a közvéleményt.”³⁵

Beszámolók szerint Brod ugyanezt a taktikát alkalmazta néhány hónappal később, amikor kitört a háború Oroszország és Grúzia között Dél-Oszétiáért. A helyszínre utazott, és hűségesen visszhangozta a kormány kétes hitelű vádjait a grúzok által elkövetett etnikai tisztogatásokról.

Brod a Nyilvános Kamara épületében, tágas, ám spártaian berendezett irodájában fogadott. Természetesen tagadta, hogy szervezete GONGO lenne. Kimérten, megfontoltan, a lényeges részletekről említést sem téve beszélt, és az orosz helyzetet a lehető legjobb színben tüntette fel. (Például rezzenéstelen arccal állította, hogy a televízióban minden politikai pártnak ugyanannyi idő áll rendelkezésére. Amikor visszakérdeztem, pontosított: mindez azokra a pártokra vonatkozik, amelyek jelöltet állítottak az elnökválasztáson. De ez is csak azt győzhetné meg, aki nem tudja, hogy a Kreml a liberális és egyéb nemkívánatos pártokat eltiltotta a jelöltállításról.) „Egy civil szervezet nem tud rendesen működni, ha nem ápol jó kapcsolatot a kormányzati szereplőkkel – hangoztatta a gyakran hallott érvet. – Találkoznunk és konzultálnunk kell velük, hogy megtárgyaljuk az ügyeket, szükségünk van a tapasztalatukra.”³⁶

Ami leginkább megkérdőjelezi Popov grafikonjának vektorait és szögeit, az az igazságot kutató meggyilkolt újságírók és emberi jogi aktivisták megdöbbentő száma. Noha a Kreml folyamatosan fogadkozik, hogy minden fenyegetéstől megvédi az aktivistákat és az újságírókat, az elmúlt évtizedben alig ítélték el tetteseket. Az Újságíró-védelmi Bizottság (Committee to Protect Journalists) jelentése szerint 1999 óta 2010 volt az első év, amikor egyetlen újságíró sem vált gyilkosság áldozatává.³⁷ 2000 óta 19 újságírót öltek meg. Az

* Alekszandr Brod 2012 óta nem tagja a Nyilvános Kamarának. (A Szerk.)

elmúlt években a sajtó számos munkatársát fenyegették meg vagy verték nyomorékká, mert politikailag érzékeny témákkal foglalkozott. A kormány pedig finoman szólva sem jár az élen az emberi jogi aktivistákat fenyegető és gyilkoló bűnözők elfogásában és bíróság elé állításában. „A verések és támadások rutinszerűek lettek – mondja Loksina. – Az emberek félnek. Mindenki folyton a háta mögé pillant. Én is.”

Loksina számára az emberi jogokért folytatott küzdelem kockázata nem csupán elvont fenyegetés. „2009-re a legszörnyűbb időszakként emlékszünk vissza, soha nem volt még ilyen tragikus év az orosz emberi jogi közösség történetében – idézi fel. – Rengeteg kollégánkat megölték, például az ismert Natasa Esztemirovát, Sztanyiszlav Markelovot vagy a fiatal Anasztaszja Baburovát. Mindez még az év elején történt.”

Loksinának több barátja is volt a meggyilkoltak között. Natasa Esztemirova, a Memorial emberi jogi csoport vezető elemzője a legjobb barátnője volt, akinek híre Oroszországon túl is messzire eljutott. Számos nemzetközi elismerést kapott, köztük az Anna Politkovszkaja orosz újságíróról elnevezett díjat. Politkovszkaja, akit 2006-ban, moszkvai lakása ajtájában végeztek ki, szintén a baráti körükhöz tartozott. Esztemirovát úgy ismerték, mint aki alapos, elszánt, és mindig ott dolgozik, ahol a legkeményebb a harc. Ez Oroszországban a háborús Csecsenföldet jelenti. Az újságíró 2009. július 15-én, groznij ott-hona elől rabolták el. A tanúk később elmondták, hogy látták, amint a nőt belövik egy autó csomagtartójába, miközben azt kiablálja: „Emberrablás!” Az út mellé dobott holttestét még aznap megtalálták egy szomszédos szövetségi köztársaságban. Agyonlőtték. Loksina a *The Washington Post*-ban megjelent cikkében felidézte, hogy az év elején Natasával együtt mentek el Sztanyiszlav Markelov emberi jogi ügyvéd temetésére. „Hajnalig ültünk az asztalnál, Markelovról és Politkovszkajáról beszélgettünk, és azon tanakodtunk, ki lesz a következő.”³⁸ Loksina nem hitte volna, hogy hamarosan a vele szemben ülő barátnőjére kerül a sor.

Férjével, Alekszandr Verhovszkijjal együtt maga is számos halálos fenyegetést kapott. Barátnőjéhez, Esztemirovához hasonlóan régóta végez kutatásokat Csecsenfölddel kapcsolatban. Férje a gyűlölet-bűncselekményeket, a rasszizmust és az idegengyűlöletet monitorozó civil szervezet, a SOVA Információs és Elemzőközpont vezetője.

Néhány nappal Moszkvába érkezésem előtt egy magas rangú bírót öltek meg a belvárosi lakásához vezető lépcsőházban. Valószínűleg bérgyilkos végzett vele. A bíró korábban súlyos ítéletet szabott ki ultranacionalista és neonáci

csoportosulások tagjaira. A kormányt aggasztja ugyan a szélsőséges csoportokhoz kapcsolódó erőszak terjedése, de a kritikusok rámutatnak, hogy a probléma növekedéséhez maga is hozzájárul azzal, hogy egyszerre korbácsolja fel a nacionalista érzelmeket, és nyomja el a civil szférát. Loksina és Verhovszkij a fenyegetések hatására kénytelen volt biztonságosabb lakásba költözni, amely nincs nyilvántartva a telefonkönyvben. Loksina szerint a fenyegetéseket nem csak neki címezték. „Alekszandr ugyanolyan veszélyben van, mint én. Jó néhányszor meglátogatták már a skinheadek, hogy váltsanak vele egy-két szót – meséli, majd mosolyogva hozzáteszi: – Veszélyes errefelé az élet.”

Az Esztemirova-gyilkosság azóta is megoldatlan. Hiába a tanúk, hiába hajtottak át a gyilkosok legalább két ellenőrző ponton, a rendőrség nem talált nyomot, amelyen elindulhatna. Az áldozatok száma pedig a merénylet óta egyre csak nőtt. Mindezt azonban hiába keresnénk Popov grafikonján.

Véleményvezérek

Szergej Markovot sokszor nevezik a Kreml szócsövének, méghozzá nem feltétlenül pejoratív értelemben. Ez ugyanis tény. Az 52 éves képviselő kiváló szónok, és gyakran kapja azt a feladatot, hogy a Kreml döntéseit megmagyarázza, különösen külföldi újságírók számára. Markovot egykori liberálisként szokás jellemezni, aki túl közel került a hatalomhoz, és a közelség hatására elveszítette intellektuális függetlenségét. Ennek ellenére tagadhatatlanul tehetséges – jól fabrikál érveket, és ügyesen használ eufemizmusokat. Legyen szó azonban akár a Fehér Hárról, akár a Kremlről, a politikában alapszabály, hogy a hírvívő maga is a hír része. A Kreml azzal, hogy Markovot alkalmazza szóvivőként, az arrogancia üzenetét közvetíti.

Markov sokkal inkább látszik bokszolónak, mint politikusnak. Rövidre nyírt frizúrája, széles orra és vadászkopó-tekintete van. Ritkán mosolyog, általában akkor is komoly marad, amikor tréfásnak szánt megjegyzést tesz. Amikor találkozunk, fontoskodva teszi ki három mobiltelefonját az asztalra, mint ha jelezni akarná: „Félbe fognak szakítani, én pedig fogadom majd a hívást.” Mindig ügyel szavai hatására, és sohasem riad vissza attól, hogy egy-egy bombasztikus retorikai fordulattal hökkentse meg hallgatóságát. 2009-ben egy washingtoni szakértőkkel folytatott megbeszélésen váratlanul közölte, hogy az ő irodája állt az Észtország elleni 2007-es kibertámadás hátterében.³⁹ (A támadás megbénította a balti állam internet-infrastruktúráját, összeomlasztotta a

minisztériumokat, a törvényhozást és a pénzügyi intézményeket. Az eseményt követően született meg az a NATO-döntés, hogy a szervezet a jövőben megvédi tagállamait a hasonló fenyegetésektől.) Oroszország ugyan tagadta, hogy szerepe lett volna a támadások kivitelezésében, ám Markov habozás nélkül beismerte a vádakat. „Az Észtország elleni kibertámadások hátterében az egyik asszisztensem áll – nyilatkozta. – Nem árulom el, melyik, mert akkor többet nem kapna vízumot.” Később még hozzátette: „Ha már itt tartunk, a jövőben egyre gyakrabban történnek majd hasonló dolgok.” És még csak nem is az a fontos, hogy Markov igazat mondott-e, vagy sem. A legérdekesebb kérdés az, hogy a Kreml annak ellenére ragaszkodik-e szóvivőként Markovhoz, hogy ilyeneket mond, vagy éppen ezért.

Markovval egy kínai étteremben találkozom, néhány háztömbnyire a Kremltől. Miután leülünk, tésztalevest rendel, én pedig arról kérdezem, hol zajlik tulajdonképpen az országon belüli politikai versengés. Az Egységes Oroszország és a Kreml által létrehozott állellenzéki pártok között? Szóhoz juthatnak-e a valódi, ám marginalizált ellenzéki pártok? Esetleg az Egységes Oroszországon belül jelennek meg a véleménykülönbségek? Markov azt feleli, egyik sem jellemző, a pártok szerepe a politikai versengés terén elhanyagolható. „A párton belül nincs vetélkedés – jelenti ki. – A párton kívül van, de az kizárólag a hatalomért folyik.”⁴⁰

Más szóval a politikai versengés Oroszországban, már amennyire létezik, inkább pénzügyi érdekek, mint elvont eszmék mentén zajlik. Meglepően őszinte vallomás egy parlamenti képviselőtől. Arra gondolok, hogy aki így gondolja, annak nyilván arról is van véleménye, hogy ez lehet-e az oka, legalábbis részben, az országban burjánzó korrupció elképesztő mértékének. Megkérdezem, nem tart-e attól, hogy ha a politikai verseny hiánya tartósan fennáll, az megfojtja Oroszország gazdasági teljesítményét? Markov nem gondolja így: „Hadd fogalmazzak úgy, hogy a korrupció nem jó dolog, de a korrupció és a fejlődés hiánya között nincs nyilvánvaló kapcsolat. Természetesen harcolni kell ellene. Csakhogy nem csupán a korrupció és a fejlődés hiánya között nincs összefüggés, hanem a politikai versengés és a korrupció hiánya között sincs. Miért erőltetnénk a politikai véleménykülönbséget, ha egyszer olyan bizonytalan az összefüggése a másik két dolggal?”

Markov ezt nem saját kútfőből mondja, hanem a modern autoriter rendszerek egyik alapvető érvét visszahangozza. Lényeges kérdés, hogy vajon a nyitott, szabad politikai versenyen alapuló társadalmak gyorsabban fejlődnek-e, jobb életet biztosítanak-e polgáraik számára, mint a zárt rezsimek. A hideg-

háború végén úgy tűnt, igen, mára azonban a válasz Kína döbbenetes gazdasági növekedése nyomán kétségessé vált. Kína mellett az autoriter városállam, Szingapúr a másik leggyakrabban idézett példa. Markov mindkettőt megemlíti, mintha belelátna a gondolataimba. „Vegyük például Kínát! Náluk nincs politikai versengés, de az ország kitűnően teljesít. Vagy Szingapúrt. Ott sincs verseny, és nekik is milyen jól megy.”

Markov szerint az erős, stabil, technokrata kormányok nemcsak képesek a gyors és hatékony növekedés megteremtésére, hanem egyenesen jobbak az esélyeik, mint a demokráciáknak. A probléma azonban az, hogy erre nincs bizonyíték. Az autoriter rezsimek nem feltétlenül fejlődnek robbanásszerűen, átlagos fejlődési rátájuk az elmúlt négy évtizedben megegyezett a demokráciákéval.⁴¹ A sikeres kelet-ázsiai „tigrisekre” ugyanis jóval több csődtömeg autoriter rezsim jut. Ha Kelet-Ázsiát leszámítjuk, a diktatúrák egy főre vetített növekedési üteme 50%-kal alacsonyabb, mint a szegény demokráciáké.

Az ázsiai autoriter rendszerek sok szempontból a kivételt erősítő szabályként működnek, a döbbenetes teljesítményt nyújtó ázsiai gazdaságok és a gyengélkedő Oroszország között pedig egyre mélyül a szakadék. Amikor Dél-Korea az 1960-as években fejlődő, autoriter államnak számított, exportja 65%-át a késztermékek tették ki.⁴² Az 1970-es évekre ez a szám 80%-ra nőtt. Más szóval gazdasága egyre nagyobb mértékben alapult valós és kézzelfogható termékek gyártásán, amelyekre a világ többi részének igénye van. Az orosz export azonban egyre inkább egyetlen dologon, az enegiahordozókon alapul. 2008-ban az olaj és a gáz az orosz export 70%-át tette ki.⁴³ Az árucikkek és szolgáltatások mindössze 1,7, a high-tech eszközök pedig csupán elhanyagolható 0,3%-kal szerepeltek. Tajvan az 1980-as évekig egypártrendszer volt, de az állami alkalmazottak aránya az 1970-es években beindult növekedés során sem lépte túl a 12,5%-ot.⁴⁴ A mai Oroszországban ezzel szemben a dolgozók közel 40%-át kormányintézmények és állami cégek foglalkoztatják.⁴⁵

Vagy vegyük például a közoktatást! Függetlenné válását követően Szingapúr hatalmas összegeket fordított az iskolarendszer kiépítésére, így 1959 és 1972 között a középiskolai diákok száma megháromszorozódott. Oroszország az ellenkező irányba halad. Putyin alatt az egy középiskolás képzésére fordított költség alacsonyabb volt, mint Brazíliában, Mexikóban vagy Törökországban.⁴⁶ Az ázsiai gazdasági csodának gyakorlatilag egyetlen összetevője sincs jelen Oroszországban.

Ha az orosz elit éppen nem ázsiai autokráciákra hivatkozik, akkor előszere-ttel példálózik egy másik ázsiai gazdasági nagyhatalommal, Japánnal. Mar-

kov és más kormánytisztviselők ájult tisztelettel beszélnek a japán Liberális Demokrata Párt (LDP) példájáról. Az ok nyilvánvaló: az LDP 55 éven át gyakorlatilag megszakítások nélkül kormányozta Japánt, és az országot a II. világháború romjaiból a világ második legnagyobb gazdaságává emelte, miközben a politikai verseny gyakorlatilag az LDP-n belüli csoportok pozícióharcaira korlátozódott, és a politikai-üzleti korrupció is jelentős méreteket öltött. Az orosz elit nyíltan csodálja a japán példát. Számukra az ázsiai csoda hátterében az áll, hogy a Japánhoz (vagy Kínához) hasonló államokban a politikai vezetés nem engedi ki a kezéből a hatalmat. Az oroszok szerint, ha egy másik politikai erő valahogyan kiütné a nyeregből az LDP-t vagy a kínai kommunistákat, azal minden elomlana. Annak lehetőségét azonban nem hajlandók tudomásul venni, hogy talán éppen fordított a helyzet, és az ázsiai pártok azért tudnak olyan sokáig hatalmon maradni, mert képesek folyamatosan fenntartani a gazdasági fejlődést, ami az orosz elitől ez idáig nem volt elmondható.

Markov azonban okosabb annál, mint hogy kizárólag napjaink demokratikus és autoriter ázsiai csodáival példálózzon. A II. világháború utáni Olaszországról is beszél, ahol sokáig egyetlen párt irányított, és a korrupció hatalmas méreteket öltött, a fejlődés mégis jó ütemben haladt. „A korrupció az egekig ért. Valószínűleg Olaszország volt a világ legkorruptabb állama. Majdnem minden miniszterelnök a maffia kezében volt – mondja Markov magabiztosan. – És mégis, az ország prosperált, fejlődött, modernizálódott. Olaszország a háború utáni Európa egyik vezető állama lett.”

Tény, hogy a politológusok nem találtak egyértelmű összefüggést az országokra jellemző korrupció szintje és a fejlődés üteme között. Az ördög azonban a részletekben rejlik, és ha jobban megnézzük, ezek a részletek Oroszországban nem mutatnak jól. Markov hazájában annyira általános a korrupció, hogy gyakorlatilag felemésztí a gazdasági növekedést. Az ország éves GDP-jének közel egyharmada kenőpénzek formájában tűnik el.⁴⁷ A Világbank becslése szerint az orosz gazdaságnak közel a fele kötődik valamilyen módon a korrupcióhoz. A Transparency International 2011-es korrupcióérzékelési indexe szerint Oroszország 182 állam közül a 143. lett, így rosszabbul szerepelt, mint Banglades, Pakisztán vagy Szíria.

Felidézem Markovnak: éppen aznap olvastam a *Forbes* magazinban, hogy az elmúlt évben az orosz milliárdosok száma közel megduplázódott, 32-ről 62-re nőtt.⁴⁸ Ugyanebben az időszakban az ország gyakorlatilag minden gazdasági mutatója zuhanórepülésbe kezdett. A nemzetgazdaság 8%-kal zsugorodott, ami a legrosszabb eredmény a Szovjetunió felbomlása óta.⁴⁹ A Világ-

bank adatai szerint az ipari termelés 10%-kal csökkent, a gyáripar 16%-kal, az állóeszköz-beruházás pedig 17%-kal esett vissza. Ezek a számok vajon nem a probléma súlyára utalnak, főleg, ha tudjuk, hogyan tett szert hatalmas vagyonára a milliárdosok egy része?

Markov félresöpri az aggodalmaimat. „Nálunk ezt hívják kapitalizmusnak – feleli. – Minden társadalmat saját szokásai, szempontjai és logikája alapján kell megítélni. Csak azért, mert a *The New York Times*ban megjelenik erről egy cikk... – Markov egy pillanatra lehalkítja a hangját –, a Kremlnek ezzel még nem kell foglalkoznia. Ugyanazok az újságok írnak az Egységes Oroszország monopóliumáról meg a magas korrupcióról, amelyek százezrekre cikkeztek Szaddám Huszein tömegpusztító fegyvereiről is.”

Markov szándéka nyilvánvaló. Az ország politikai rendszere és az eget verő korrupció közötti kapcsolat elmismásolása a Kreml régi trükkje. A szóvivő azonban nem próbál mindent cukormázzal bevonni. Elismeri, hogy a дума, amelynek ő maga is tagja, lényegében arra szolgál, hogy rábólintson a Kreml döntéseire, és nem szól bele aktívan az ország irányításába. Beszélgetésünk egy pontján még azt a viccet is megkockáztatja, hogy az orosz parlamentet át kellene keresztelni Törvényhozói Minisztériummá, hiszen csak a kormány egyik függeléke.

Gleb Pavlovskij egyetért: „Úgy is mondhatnánk, hogy egyeztetés nélküli demokráciában élünk – magyarázza a Moszkva folyóra néző irodájában. – Hiába kerülnek a törvényjavaslatok a дума elé megtárgyalásra és egyeztetésre, jottányit sem változtatnak rajtuk.”⁵⁰

Az interjú idején Pavlovskij a Kreml legfontosabb politikai tanácsadói közé tartozott, és az Alapítvány a Hatékony Politikáért vezetője volt. Hosszabb ideje dolgozott politikai tanácsadóként, mint bárki más Oroszországban. Még mielőtt rákérdezhettem volna, elismerte, hogy a szerepével kapcsolatban számos pletyka és találgatás kapott szárnyra. „Sok legenda kering arról, hogy mit is csinálok pontosan, és miféle ügyekhez van közöm” – mondja, hozzátéve, hogy ezért emlegeti a sajtó az orosz politika „szürke eminenciásként”.

Pavlovskij alacsony, zömök, rövidre nyírt hajú férfi, tetőtől talpig fekete ruhában. A dolgozószobája sarkában álló televízió találkozóink idején épp Putyin aznapi beszédét sugározza. A miniszterelnök szelleme erősen jelen van az irodában. Bár Pavlovskij azt állítja, hogy Medvegyevnek – a Jelcin és Putyin után következő harmadik orosz elnöknek – dolgozik, a falon egyetlen hatalmas Putyin-portré függ. Az 1990-es években Pavlovskij olyan intézményeknek – például a Soros György-féle Open Society Institute-nak (Nyitott Társadalom

Intézet) – dolgozott, amelyek a demokratikus kibontakozás lehetőségeit keresték.⁵¹ Erre a korszakára úgy emlékszik vissza, mint „a legfontosabb politikai tapasztalatszerzés” idejére. „Karrierem azokon az ismeretekeken alapul – állítja –, amelyekre a független, demokratikus szervezeteknél dolgozva tettem szert.”

Ezzel kritikusai is egyetértének. Legfeljebb hozzátennék, hogy a nyugati demokratikus mozgalmak megismerésére elsősorban azért volt szüksége, hogy később minél hatékonyabban elnyomhassa őket, és segítsen Putyin hatalmának bebetonozásában. 2006-ban például az Ukrán Biztonsági Szolgálat megtiltotta, hogy az országba lépjen, mert felmerült a gyanú, hogy egy orosz civil szervezet segítségével befolyásolni akarja az ukrán elnökválasztást. Amikor megkértem, hogy jellemezze munkáját, csak általánosságban mondta el, milyen feladatokon dolgozik, azt viszont kertelés nélkül elárulta, kinek: „Javaslatokat teszek belső problémák megoldására. Az elmúlt tíz évben gyakorlatilag kizárólag az elnöki apparátusnak dolgoztam.”

Azt is megkérdeztem tőle, hogy az orosz stabilitás nem látszólagos-e, vagyis nem áll-e fenn a veszélye annak, hogy a rendszer elnyomja a véleménykülönbségeket, a tehetséget és a versenyt, és ezáltal elszigetelődik? „Ezek az aggodalmak nagymértékben egybeesnek Putyin aggályaival – válaszolja. – A miniszterelnök is foglalkozik ezzel a kérdéssel.” A politikai versennyel szerinte az a gond, hogy Putyinnak és Medvegyevnek igazából nincs méltó ellenfele. Pavlovszkij szerint azonban Putyin és Medvegyev tisztában vannak a problémával, és szélesíteni kívánják a „vélemények versengésének” lehetőségét. Erre már bőven akad példa a Kremlben, a szakértői körökben és a különböző kreatív központokban. De vajon mi a helyzet a dumával? „Félek, a dumában nincsenek valódi vitapartnerek. A rendszeren kívüli ellenzék tagjaival sajnos általában lehetetlen szó érteni – véli Pavlovszkij. – Fogalmuk sincs semmiről, és csak azt tudják ismételgetni, hogy amikor ők voltak a miniszteri székben, minden sokkal jobb volt.”

Kritikája nem mondható jogosnak. Az ellenzéki pártok pénzügyi támogatói, a következményektől tartva, gyakorlatilag teljesen lemorzsolódtak. A választási szabályok úgy módosultak, hogy jelöltjeik egyre nehezebben tudnak mandátumhoz jutni. Kampány- és egyéb nyilvános eseményeiket a hatóságok bármikor betilthatják. Az állami televízióban nem kapnak műsoridőt. A Nyilvános Kamara létrehozásának ötlete, és az, hogy megkapja a parlament bizonyos funkcióit, állítólag szintén Pavlovszkij fejéből pattant ki. Amikor tehát arról panaszkodik, hogy az ellenzéknek nincsenek konstruktív ötletei, hasonlít ahhoz az orvoshoz, aki azon lamentál, hogy nincsenek betegek, mert már meg-

mérgezte őket. Közlöm hát vele, hogy nem értek egyet a kritikájával, hiszen az ellenzék idejének nagy részét kénytelen a pusztta túlélésre fordítani. „Ebben igaza van – bólint. – Talán kockáztatnunk kellene, és komolyabb politikai versenyhelyzetet teremteni. De pontosan meg kell határoznunk, hogy mit tesszünk kockára, és mikor.”

Csak hogy egyáltalán nem úgy tűnik, hogy az orosz államigazgatás legfelsőbb szintjein bárki bármit is kockáztatna. Ez abból is nyilvánvaló, hogy szinte minden egyes választást követően csalásra utaló bizonyítékok kerülnek napvilágra. Az ellenzék és az Egységes Oroszország képviselői azonban egybehangzóan állítják, nem egyszerűen arról van szó, hogy valamelyik vezető utasítására megtörik a szavazóurnákat. A probléma ennél komolyabb, a csalás szinte már beépült az orosz választási rendszerbe. Szergej Markov maga is kész elismerni, hogy a választási csalásról szóló beszámolók igazak. Szerinte azonban nem az áll a háttérben, hogy Putyin parancsba adná, ki legyen a győztes, és hány százalékot érjen el. „Meg kell értenie a mechanizmust, és azt, hogyan működik – magyarázza. – Putyin soha nem mond olyasmit, hogy »érjtek el nekem ennyi meg ennyi százalékot«. Épp ellenkezőleg: azt mondja, hogy neki erre nincs szüksége. Mire jó az, ha 70%-ot kap 51 helyett? Hiszen az 51 is többséget jelent, nem? Putyint mindez nem érdekli. A kormányzók és a polgármesterek azonban odavannak a százalékokért, mert azt gondolják, hogy ez a népszerűségük mérőszáma. Így hát csálnak.”⁵²

Más szóval, a csalást olyan túlbuzgó tisztviselők szervezik meg, akik nem akarnak leszerepelni. Vagy attól félnek, hogy feletteseik többet várnak tőlük, vagy attól, hogy más, hasonló pozíciójú társaik népszerűbbnek bizonyulnak náluk, ezért ugyanahhoz a taktikához folyamodnak: csálnak. Hajlamosak vagyunk úgy gondolni az autoriter rezsimekben lebonyolított választásokra, mint olyan színjátékokra, ahol nincs versengés. Csak hogy ez így nem pontos. A versengés létezik, de nem az uralkodó párt és az ellenzék, hanem törtető hivatalnokok között zajlik.

Az utóbbi idők egyik leggyanúsabb választása egyben a legfontosabb is volt: a 2008-as, Dmitrij Medvegyev által megnyert elnökválasztás. Az előző választáson Putyin a szavazatok 71%-át szerezte meg. Medvegyev, a Putyin által kijelölt utód a szavazatok 70,2%-át kapta. Sokan úgy vélik, hogy ez az egyik iskolapéldája az orosz választási gépezet működésének. Az óhaj, hogy Medvegyev erős mandátummal jusson hatalomra, nyilvánvaló. Azt azonban senki sem szerette volna, ha több szavazatot kap, mint mentora. Markov ezt nem is tagadja. „Nem volt minden apró részlet megszervezve – idézi fel –, de

azt senki sem akarta, hogy Medvegyev több szavazatot kapjon. Ezt nevezem úgy, hogy a bürokrácia túlbuzgósága. Ettől nem csupán az Egységes Oroszország szenved, hanem az uralkodó pártok úgy általában.”

Igor Mintuszov tudja, hogyan kell megnyerni az orosz választásokat. Az 52 éves politológus a Niccolo M Group, az egyik legismertebb moszkvai politikai tanácsadó cég vezetője. (Az elnevezés természetesen Niccolò Macchiavellire utal; Mintuszov névjegyén is maga Macchiavelli látható, amint kitekint egy földgömb mögül.) A vállalkozást 1992-ben alapították, és Oroszországszerte közreműködik választási kampányok szervezésében. Mintuszov munkája azonban nem korlátozódik szülőföldjére, kampánystratégaként feltűnt már Bolíviában, Bulgáriában, Chilében, Észtországban, Nicaraguában, Dél-Koreában, Venezuelában, sőt az Egyesült Államokban is. Szolgáltatásai nem olcsók, állítólag már vele ebédelni is több ezer dollárjukba kerül az ügyfeleinek.

Amikor találkoztunk, megkérdeztem, melyik amerikai kampányban dolgozott. Elmondta, hogy az első alkalommal egy floridai kormányzóválasztáson működött közre, ahol a Jeb Bush ellen vereséget szenvedő demokrata jelöltet támogatta. A másik Chris Dodd szenátor 1998-as connecticuti újraválasztási kampánya volt, ahol a médiakapcsolatok kialakításában segédkezett. Megérkezése után találkozott Dodd kampánymenedzserével, és első dolga volt, hogy rákérdezzen a sajtókölségvetésre. A kampánymenedzser megmutatta, mi áll rendelkezésre: „Elmondta, mekkora a kutatásra, a személyzetre, a választói aktivitás növelésére és hasonló dolgokra fordítható büdzsé – idézi fel Mintuszov. – Láttam, mennyi pénz jut a sajtótitkár, a felszerelésre, az irodabérlésre, a szállításra meg az internetre. Jó, mondtam, de hol a sajtóra szánt összeg?”⁵³

A kampánymenedzser újra elismételte az egészet, a fizetéseket, a költségeket, mindent. Így Mintuszov újra feltette a kérdést: „Mondtam, hogy oké, értem. De hol a sajtóra szánt pénz?” Erre a kampánymenedzser belefogott, hogy harmadszorra is felsorolja a tételeket. „Hirtelen ráébredtem, hogy nem is értette a kérdést – nevetett Mintuszov. – Akkor fogtam csak fel, hogy mennyire félreneveltek bennünket Oroszországban.” Mintuszov ugyanis azt feltételezte, hogy Amerikában a sajtó is ugyanúgy megvásárolható, mint bármi más.

Szinte elképzelhetetlen, hogy Mintuszov az orosz választások világában eltöltött hosszú évek során tisztakezű maradhatott. A választási kampány saját bevallása szerint is „szabályok nélküli háború”, és a Niccolo M ebben a vad világban tett szert igen csinos profitra. Azt is hozzátette ugyanakkor, hogy vannak határok, amelyeket ő sem lép át. „A csalás az utóbbi években olyan

méreteket öltött, hogy a választások teljességgel hitelüket veszítették.” 2008 végén kiadott egy könyvet a 2007-es dumaválasztásokon és a 2008-as elnökválasztáson elkövetett csalásokról, amelynek Dosztojevskij előtt tisztelegve a *Bűn bűnhődés nélkül* címet adta.

Az orosz politika szövevényes világában nehéz pontosan meghatározni, milyen indítékok vezetnek egy-egy tethez. Mintuszov talán úgy érezte, hitellessége és szakmai önérzete nem engedi, hogy az idők végezetéig titkolja a csalásokat. Elképzelhető, hogy összekülönbözött a kormánypárt néhány nagyágújával, és bosszúból jelentette meg a kötetet. Akárhogy is, Mintuszov elmondása szerint az Egységes Oroszország körlevélben tiltotta meg tagjainak, hogy üzleti kapcsolatra lépjenek a Niccolo M-mel. A cég ezzel gyakorlatilag elveszítette az orosz politikai piac 80%-át. Ha azonban Mintuszov szavainak hitelt adhatunk, a csalás ma már olyan elterjedt jelenség, hogy a politikai tanácsadás gyakorlatilag értelmetlenné vált. „Mi értelme is volna kampányüzemek tervezésének és közvetítésének, ha az eredményeket a választások éjszakáján úgymé mások döntenek el?” – teszi fel a kérdést.

Búcsúzóul megkérdezem, hallotta-e, mi történt a legutóbbi választáson Szergej Mitrohinál. „Hogyne – nevetett fel –, természetesen. Kiváló példa arra, amiről beszéltünk.”

Szergej Mitrohin a liberális, Nyugat-barát ellenzéki párt, a Jabloko vezetője. 2009 őszén újraválasztásért indult a moszkvai közgyűlési választáson. A 46 éves politikus lakóhelyén, a 192-es szavazókörben október 11-én adta le a voksát. Családja szintén ugyanabban a körben szavazott, szintén a Jablokóra. Számos barátja ugyanígy tett. Az, hogy Mitrohin nem nyerte meg a választást, nem volt túlságosan meglepő. Annál nagyobb volt a döbbenete, amikor kiderült, milyen arányban kapott ki. „A végeredmény szerint a szavazókörömben egyetlen szavazat sem érkezett a Jablokóra” – mondta Mitrohin. Az összesítés szerint senki sem szavazott Mitrohin pártjára, maga Mitrohin sem.⁵⁴

Az ellenzéki vezetővel pártja belvárosi székházában találkoztam Moszkvában. Mitrohin megtermett, zömök férfi, vastag szemöldökkel és mélyen ülő szemmel. Három évvel ezelőtt választották a Jabloko vezetőjévé, és a fényképek tanúsága szerint a tapasztalat sokat öregített rajta. Arról beszélgettünk, milyen nehézségei vannak a politizálásnak egy olyan rendszerben, amely kifejezetten arra épül, hogy ellenzékét mindenben meggátolja. Mitrohin egyetért Markovval abban, hogy a választási csalás valószínűleg a „túlbuzgó bürokrácia” eredménye, aminek, mint megjegyzi, további érdekes következményei vannak: Putyin saját körzete valószínűleg a legtisztábbak közé tartozik egész

Oroszországban. „Putyin körzetében túlságosan kockázatos lenne meghamisítani az eredményeket – mondja. – Sokkal könnyebben rájöhetnek a csalásra, mint bárhol másutt.”

A Kreml számára végtelenül kellemetlen lenne, ha Putyin körzetében választási csalás történne, ráadásul a politikus amúgy is annyira népszerű, hogy senki sem gondolja komolyan (Mitrohin sem), hogy szüksége volna az eredmények meghamisítására. A miniszterelnök körzetében a Jabloko a voksok közel 20%-át szerezte meg. Tekintve, hogy az ellenzéki pártok számára milyen mostohák a körülmények, ez nem is rossz eredmény. „Hát ilyen egy autoriter rezsim – összegzi Mitrohin. – Ha demokráciában élnénk, bekerültünk volna a parlamentbe. Így csak a túlélésért harcolunk.”

A Jablokóra leadott szavazatok teljes körű eltüntetése valóban kitűnő és abszurd példája a Markov által is említett túlbuzgó bürokráciának. Számomra ugyanakkor bizarrnak tűnt, hogy Markov – miután korábban minden szavával a rendszert védte – bevallotta, hogy a nyitott, szabad politikai verseny oroszországi hiányának szerinte mi a hátulütője – vagyis mi az, ami őt, legalábbis szakmai szempontból, kifejezetten hátrányosan érinti. „Személy szerint lelkesedem a politikai vetélkedésért, mert szeretek és tudok is a tévében beszélni – közli szerénytelenül. – Ha többet szerepelhetnék, jóval előrébb tartanék a karrieremben.” Markov nem látja be, hogy a politikai verseny esetleg az egész orosz társadalom hasznára válhatna, ugyanakkor még a Kreml embereként sem tartja ellentmondásosnak, hogy személyes vágyai viszont a versengésre irányulnak.

Medvegyev agya

Az emberek nagy része nem várt túl sokat Dmitrij Medvegyevtől. Putyin hú követője a viszonylagos ismeretlenség homályából előlépve lett elnök, és példaképéhez hasonlóan korábban semmilyen választott tisztséget nem viselt. Kevesen gondoltak rá Putyin lehetséges utódjaként, és a legtöbben úgy vélték, az új elnök nem lesz több pusztán marionettfiguránál. Az orosz alkotmány értelmében az elnöki tisztséget Putyin három egymást követő ciklusban nem töltheti be. Az elnök úgy döntött, nem változtatja meg az alkotmányt, hanem keres egy tökéletes helyettest, és később gond nélkül visszatér a hatalomba. Így kevésbé számított, ki lesz az utódja, hiszen az új elnök aligha tudott több lenni, mint a putyini látszatdemokrácia egyik programpontja. Az oroszok alig

24 óra leforgása alatt tanulták meg ezt a leckét. 2007. december 11-én, egy nappal az után, hogy kiderült, az elnök kit szemelt ki utódjának, Medvegyev a tévékamerák kereszttüzében kérte fel Putyint, hogy vállaljon miniszterelnöki tisztséget a kabinetjében.⁵⁵ „Putyin, mint mindenki, arról álmodik, hogy hatalomban marad az idők végezetéig – mondja Borisz Nyemcov ellenzéki vezető. – Az alkotmányunk szerint azonban egy személy csak kétszer töltheti be az elnöki tisztséget. Ezért javasolta Putyin Medvegyevet. Ő az elnök, és nem a nép választása.”⁵⁶

Mindössze három hónappal később, 2008. március 2-án Medvegyev a hivatalos eredmények szerint elsőprő győzelmet aratott. Aznap éjjel bőrdzsekiben, farmernadrágban, Putyin társaságában ünnepelt a Vörös téren egy szabadtéri rockkoncerten. Mindössze 42 éves volt ekkor a fiatal, jóképű, bár kissé jelentéktelen tanítvány. Az egykori szentpétervári ügyvéd nem is igyekezett különösebben kitüntetni magát szavazói előtt. Kampányüzenetében általános kijelentésekre szorítkozott arról, hogy folytatni akarja a korrupció elleni harcot, és biztosítani szeretné a törvény hatalmát. Ahogy egyik tanácsadója is elmondta, Medvegyev felbukkanása és elnökké választása között olyan kevés idő telt el, hogy aligha dolgozhatott volna ki részletes programot arról, miként vezetné Oroszországot.⁵⁷ Putyin szemszögéből alighanem éppen ez volt az ideiglenes helyettes egyik legnagyobb előnye. Ahogy a választás éjjelén a Vörös téren maga Medvegyev fogalmazott, a győzelem azt jelenti, hogy „az ország a Putyin elnök által kijelölt irányban halad tovább”.⁵⁸

A tény azonban, hogy az országot legalább névlegesen valaki más irányítja, sok orosz számára reményt adott. Medvegyev nem a KGB-ből érkezett, mint Putyin, és az 1980-as évek reformkorszakában vált felnőtté. Egyes vélemények szerint Medvegyevnek komoly szerepe volt Putyin korai reformjaiban, mielőtt kormányzása autokrata irányt vett volna. Ha más nem, jogi végzettsége arra utalt, hogy az intézmények szerepét és a törvények nyújtotta védelmet is fontosnak tartja, nem csak a hatalmat. Arszenyij Roginszkij egykori szovjet diszidens, Oroszország egyik legnevesebb civil szervezete, a Memorial alapítója moszkvai találkozáskor a következőképpen beszélt minderről: „Oroszországban az a szabály, hogy mindig a szkeptikusoknak van igazuk. És higgye el, én aztán nem vagyok Medvegyev nagy rajongója. De kell, hogy reménykedjünk benne, mert már muszáj valamiben bízunk.”⁵⁹

Ezt a reményt eleinte Medvegyev kijelentései is táplálták. Elnöksége első évében beszédeiben és nyilatkozataiban gyakran kritizálta az általa vezetett politikai rendszert.⁶⁰ Az ország demokráciáját gyengének tartotta. A gazdaságot

kezdetelegnek nevezte, és azt mondta, a szociális ellátási rendszer még a legnagyobb jóindulattal szólva is „félszovjet”. A дума előtt tartott egyik beszédében a következőképpen fogalmazott: „Államunk a legnagyobb munkaadó, a legaktívabb könyvkiadó, a legszorgalmasabb gyáros. Önmaga bírója, s lassan saját pártja és saját népe is. Ez a rendszer egyáltalán nem hatékony, csupán egyetlen dologban az: a korrupció lehetőségeinek megteremtésében.”⁶¹ Medvegyev tehát, ha másnak nem is, de olyan vezetőnek tűnt, aki legalább átlátja a rendszert és annak hiányosságait.

Éppen ez volt a baj, ugyanis valóban csak ennyinek bizonyult. Medvegyev csupán ügyes retorikai fordulatokkal operált – majd semmiféle lépést nem tett. Kezdetől fogva emlegette a korrupció veszélyeit, mégsem hozott ellene intézkedéseket. Megígérte, hogy az újságíró-gyilkosságok felelőseit bíróság elé állítják, és nem történt semmi. Bejelentette, hogy megreformálja a rendőrséget és a belügyminisztériumot, a polgárok azonban szinte semmilyen változást nem tapasztalhattak. A Levada közvélemény-kutató intézet felmérése szerint az emberek 66%-a úgy vélte, a reformokra később sem kerül majd sor.⁶² Előrelépést az sem jelentett, hogy 2010 elején Medvegyev nyilvánosan elpanaszolta: számításai szerint a kormányzók és a miniszterek elnöki rendeleteinek 38%-át figyelmen kívül hagyják.⁶³

Medvegyev valószínűleg csakugyan olyan erőtlén politikus volt, mint amilyennek látszott. Hiába volt az Oroszországi Föderáció elnöke, úgy tűnt, nem sok hatalmi központ támogatását élvezi.⁶⁴ A Putyinhoz lojális erők – a miniszterek, a дума, az Egységes Oroszország, a biztonsági szolgálatok – ott tettek neki keresztbe, ahol tudtak. Az a rengeteg politikus és bürokrata, akinek személyes érdeke fűződött a Putyin által kiépített rendszer fenntartásához, nyilvánvalóan nem igyekezett semmiféle reformtörekvést megvalósítani. Sokan vélték úgy, hogy Medvegyev kettős szerepe – elnök és a rendszer legfőbb kritikusa – tudatos döntés eredménye. A Medvegyev–Putyin-páros kormányzása egyfajta jó zsarú-rossz zsarú módszernek tűnt, még hozzá egy különös csavarral. „A Medvegyev–Putyin-taktika egy rendkívül érdekes kommunikációs trükk. Medvegyev a kisebbségekhez szól, Putyin pedig a többséghez – fogalmazta meg Grigorij Sevdov, a *Caucasian Knot* című orosz online újság szerkesztője. – Medvegyev kifejezetten a problémákról beszél, és ez rendkívül okos döntés. Putyin és Medvegyev a társadalom különböző osztályait szólítja meg: a gazdagokat és a szegényeket, a rendszer támogatóit és ellenfeleit.”⁶⁵

Mindezek ellenére egyre több jel utalt arra, hogy Medvegyev őszintén ellenzi a putyini „vertikális hatalomgyakorlás” fenntartását. S ha volt olyan szerve-

zet, amelyre Medvegyev hallgatott, az alighanem a Korszerű Fejlődés Intézete (INSOR) volt. Ennek a liberális kutatóintézetnek korábban maga Medvegyev volt a vezetője, és a szóbeszédok szerint elnöki periódusa során is támogatta, független elemzéseit cserébe. (Igor Jurgensz, az intézet vezetője 2009-ben úgy nyilatkozott a *Newsweek*-nek, hogy Medvegyev szerint a Kremlnek nincs szüksége „talpnyalókra”).⁶⁶ Egy hónappal Moszkvába érkezésem előtt a szakértői gárda egy olyan elemzést adott ki, amely az egész orosz politikai életet megrázta.⁶⁷ Szerzői lényegében javaslatot tettek a putyini hatalmi struktúra elemeinek felszámolására. Az írás egyebek mellett felvetette a közvetlen kormányválasztás visszaállítását, a valódi többpárti demokrácia bevezetését, a KGB utódjaként is emlegetett FSZB (Szövetségi Biztonsági Szolgálat) megszüntetését és az állami sajtócenzúra eltörlését.

Ha Medvegyev csakugyan el akart szakadni mentora filozófiájától, ebbéli szándékát a Korszerű Fejlődés Intézetének szakértői táplálhatták. Amikor Jevgenyij Gontmaherral, az intézet igazgatóhelyettesével és az említett elemzés egyik szerzőjével találkoztam, feltettem nekik a kérdést: mi volt a dokumentum tulajdonképpeni célja. „Legfőbb célunk a provokáció volt – felelte Gontmaher. – Mi a demokráciában hiszünk, nem pedig a demokrácia látzatában. Medvegyev nagyon jól reagált. Nem hivatalosan ugyan, de nagyon jól.”⁶⁸ Ahogy Gontmaher elmagyarázta, a provokáció elsősorban a pluralizmus esküdt ellenségeire, például Gleb Pavlovskijra irányult.

Történetesen néhány nappal korábban beszéltem Pavlovskijjal az elemzésről. „A politikai fikció műfajába tartozik” – reagált rá. „Igazi propagandista válasz – nevetett Gontmaher, amikor ezt elmeséltem neki. – Pavlovskij okos ember, és igaza is van. Valóban fikciót, sőt tudományos-fantasztikus művet írtunk.” De, mint hozzátette, a Medvegyev meggyőzéséért folytatott versenyben ennek nincs jelentősége. Az elemzés sikeres, mert hatással volt Medvegyevre, noha a szöges ellentétét fogalmazta meg Pavlovskij álláspontjának. Nem is csoda, hogy lekicsinylően nyilatkozott róla. „Pavlovskij rendkívül veszélyes ember. Minden szavával manipulál. A célja a televízió és a civil társadalom feletti totális kontroll. Ez viszont nem tudományos fantasztikum, hanem vertikális hatalomgyakorlás.”

Az elemzés számos reformintézkedés lehetőségét felvetette. Megkérdeztem Gontmahert, hogy véleménye szerint melyik lenne a legsürgősebb. „Az első lépés a szabad televízió – felelte habozás nélkül –, mert az frissülést hozna a közéletbe. Új arcok bukkanhatnának fel, kialakulhatna a nyílt vita. A szabad televíziózás új korszakot nyitna az orosz politikában. Nem véletlen, hogy Pu-

tyin egyik első döntésével éppen a média függetlenségét szüntette meg. A saját szempontjából igaza volt. A reformhoz sem kellene több egy napnál. Két ember döntése elegendő hozzá.”

Szabad televíziózás. Nem új választási törvény, nem az emberi jogok tisztelben tartása, nem a hiteles civil szféra, nem az olajár csökkentése. Az elnök politikai és gazdasági tanácsadójának nyilatkozata sokatmondó – a legfontosabb tehát a szabad tömegtájékoztatás. Bár az oroszok hozzáférhetnek az internethez, amely a politikai szatíra és a visszaélések leleplezésének fontos terepe, a lakosság 80%-a továbbra is a televízióból szerzi az információkat. Gontmaher szerint a Kreml információs monopóliumának megszüntetése lenne a megfelelő kiindulópont.

Beszélgetésünk előtt néhány hónappal nagy port vert fel Medvegyev egyik írása, amelyben erősen kritizálja a fennálló rezsimet. A cikk mögött állítólag szintén a Korszerű Fejlődés Intézete állt. Az „Oroszország, előre!” című írás sok olyan gondolatot előrevetített, amelyeket az interjú során később Gontmaher is kifejtett. Bár a politikusok darabokra szedték Medvegyev írását, az orosz állami televízió teljességgel figyelmen kívül hagyta. A cikk megjelenésének napján a híradó Putyin dél-moszkvai útját és a gyári munkásokkal való találkozóját emelte ki vezető hírként. Medvegyev javaslatát, amely gyakorlatilag fenekes-től forgatta volna fel az orosz politikai rendszert, a műsor végére száműzték. Gontmahernak alighanem igaza van abban, hogy az Oroszországhoz hasonló autoriter államokban a televízió felszabadítása rendkívüli és akár azonnali harrással járna. Arra azonban nem vettem volna mérget, hogy csakugyan két ember döntése kellene hozzá. Valószínűleg egyetlenegy is elég lenne.

Az új Mubárák

Dmitrij Medvegyev elnökségének kezdetétől fogva az oroszokat élénken foglalkoztatta a kérdés: visszatér-e Putyin? Újságírók és kremlinológusok négy hosszú éven át folyamatosan elemezték a két politikus beszédeit, nyilatkozatait, a ritkán előforduló nyilvános véleménykülönbségeket, Medvegyev növekvő függetlenségére vagy Putyin hatalom iránti nosztalgiájára utaló jeleket keresve. Az egykori elnök azonban néma maradt. Larry Kingnek azt nyilatkozta, hogy ha eljön az idő, tanácskozik Medvegyevvel, és biztosan „egyetértésre jutnak” majd. 2010 szeptemberében, a Valdai Klub elnevezésű ismert nemzetközi politikai találkozó egyik alkalmával, ahol külföldi tudósok és orosz

szakértők tanácskoztak egymással, Putyin arra emlékeztette az egybegyűlteket, hogy Franklin Roosevelt négy cikluson át töltötte be az Egyesült Államok elnöki posztját.⁶⁹

Már csak azért sem volt világos akkoriban, hogy melyik politikus lesz az Egységes Oroszország elnökjelöltje, mert mindketten úgy viselkedtek, mint akik pályázni kívánnak a pozícióra. Putyin 2000 km-es szibériai útja, amelyet egy Ladában tett meg (az autó közben állítólag legalább kétszer lerobbant), határozottan a választási kampány bevezető aktusának tűnt.⁷⁰ Medvegyev a maga részéről minden alkalmat megragadott, hogy elmondja, készen áll az újabb elnöki periódusra. Még 2011 nyarán is a következőket nyilatkozta a *Financial Times*-nek: „Minden politikus, aki olyan magas pozíciót tölt be, mint az elnöké, kötelezve érzi magát arra, hogy újra induljon.”⁷¹ Gyakran tűnt úgy, hogy Medvegyev csak Putyin engedélyére vár.

Másfél évvel a döntés bejelentése előtt megkérdeztem Nyemcovot, az ellenzéki vezetőt, hogy szerinte ki lesz az elnökjelölt a 2012-es választáson. „Medvegyev esélyeit 10, Putyinét pedig 90%-ra tenném” – felelte.⁷² Medvegyevnek a 2008-as beiktatását követő egyik első döntése az volt, hogy az elnöki mandátum időtartamát 4-ről 6 évre emelte. Ez a változás, amely gyakorlatilag minden nyilvános konzultáció nélkül történt, azt jelentette, hogy visszatérése esetén Putyin további 12 évig maradhatna hatalmon. Úgy tűnt, ez az, ami Nyemcovot a leginkább aggasztja. „Oroszország számára Putyin visszatérése lenne a legrosszabb forgatókönyv – jelentette ki. – Ez összesen 25 évet jelentene az ország életéből. Ő lenne az új Mubárák.”

2011. szeptember 24-én, az Egységes Oroszország pártkongresszusán vége szakadt a találgatásnak. A 11 ezer párttag előtt tartott beszédében Medvegyev erőltetett mosollyal jelentette be a szerencsés elnökjelölt nevét. „Úgy vélem, a kongresszus jó döntést hozna, ha a párt elnökének, Vlagyimir Putyinnak a jelölését támogatná az ország elnöki posztjára.”⁷³ A teremben azonnal kitört a tapsorkán, a tömeg állva éljenzett. A két politikus tehát egyszerűen pozíciót cserél, Putyin visszatér az elnöki tisztségbe, Medvegyev pedig megkapja a miniszterelnökséget. Amikor Putyin felment a pódiumra, hogy az egybegyűltekhöz szóljon, egy pillanatra megállt, majd megkocogtatta a mikrofont. Úgy tűnt, hogy nem működik. Putyin megvonta a vállát, és azt mondta az egybegyűlteknél, hogy nincs is rá szükség. „Semmi sem állíthat meg bennünket – kiáltotta híveinek. – Nem veszítettem el parancsnoki hangom!”⁷⁴ Hat hónap volt még hátra a választásokig, de úgy tűnt, minden elrendeződött. Putyin visszajött – ha ugyan elment valaha.

Úgy tűnik, Medvegyev csupán lábjegyzet lesz az orosz történelemkönyvekben, hiszen szerepe arra korlátozódott, hogy átmenet legyen az első és a második putyini időszak között. De vajon maga Putyin mivel kecsegtethette a választókat visszatérése esetére? Amikor 2000-ben először foglalta el az elnöki széket, stabilitást és biztonságot ígért. Kijelentette, hogy az orosz családok végre „nemcsak egy hónapra, hanem évekre, sőt évtizedekre előre” tervezhetik gyermekeik jövőjét. Ez azonban 11 év elteltével is üres ígéretnek bizonyult. Egy független felmérés szerint az oroszok 75%-a Putyin visszatérésének bejelentésekor legfeljebb két évre előre tervezhetett.⁷⁵ Ráadásul 22% külföldre kívánt költözni, ami a négy évvel korábbi adat háromszorosa, és a Szovjetunió összeomlása óta valaha mért legmagasabb érték.

Bár továbbra is Putyin maradt a legkedveltebb politikus, népszerűségi indexe ekkor már hónapok óta csökkenőben volt. A putyini rezsimeket az oroszok egyre leplezetlenebbül kezdték az egykori szovjet pártfőtitkár, Leonid Brezsnyev 18 éves regnálásához hasonlítani. (Ráadásul azt is kiszámolták, hogy még két elnöki periódus, és Putyin a Sztálin óta leghosszabb ideig hatalmon levő oroszországi vezető lesz.) A közérzetet legtalálékosabban az az interneten rohamosan terjedő photoshopolt kép jellemezte, amelyen az öreg Putyin Brezsnyev katonai érdemrendekkel díszített szovjet egyenruhájában feszít. Putyin stabilitást ígért, amiből azonban stagnálás lett.

Nem sokkal később, 2011 decemberében az orosz politikai élet állóvizét váratlan esemény kavarta fel. December 4-én az oroszok a szavazóurnákhoz járultak, hogy leadják voksaikat az országos képviselő-választáson. Ahogyan a korábbi szavazásokat, úgy ezt is elcsalták. Az urnazárást követő órákban a YouTube-on urnatörmésekről, többszörös szavazásokról és más visszaélésekről készített felvételek jelentek meg. Ezúttal azonban az orosz nép nem maradt az események pusztá külső szemlélője. A moszkvai utcákat a hónap folyamán kétszer is több tízezres tömeg özönlötte el, a megmozdulások a Szovjetunió bukása óta lezajló legnagyobb tüntetéseknek bizonyultak. Az utóbbi idők megmozdulásaihoz hasonlóan ennek a mozgalomnak sem volt egyértelmű vezetése. Bizonyos értelemben „horizontális hatalomgyakorlásról” volt szó, a Putyin által gondosan kidolgozott „vertikális hatalomgyakorlás” tökéletes elmentéről.

A Kreml tanácsadói és a párt tisztségviselői gyakran hangsúlyozzák, hogy a rezsimek azért képesek stabil maradni, mert mindig gondosan követi a közhangulatot. Úgy tűnik, Putyin és csapata mindez most nem sikerült. A képviselő-választásokon tapasztalt manipulációk, nem sokkal Putyin elnö-

ki ambícióiról szóló bejelentését követően, felrázták közönyéből az iskolázott középosztálybeli közvéleményt. Autoriter rezsimekben mindez viszonylag gyakori forgatókönyv: hatalma meghosszabbítása érdekében a rezsimek egyre gátlástalanabban csal a választásokon, ami azonban jelentős kockázattal jár, hiszen a trükkök könnyen napvilágra kerülnek, és hevesebb tiltakozásokat, ellenzéki mozgalmakat váltanak ki. Ugyanezek az okok – a skrupulusoktól mentes rezsimek, az elcsalt szavazás, a polgárok felháborodása – vitték az iráni utcákra a zöld mozgalmat 2009-ben, és vezettek az egyiptomi tüntetéssorozathoz, amelynek eredményeképpen 2011-ben Hoszni Mubarak elvesztette hatalmát.

A választási csalás nem egy diktatúra vesztét okozta már. Az aktivisták szerint mindez egyszerű okra vezethető vissza. Az emberek általában úgy érzik, hogy kimaradnak az ellenzék és a kormány közötti küzdelemből, a harc ideológiai jellege pedig távol áll a mindennapi problémáiktól, ezért hajlamosak mindkét félre gyanakvással tekinteni. Amikor azonban a rezsimek csaláson kapják, a küzdelem hirtelen értelmet nyer. A szavazatok meghamisítása miatt a polgárok úgy érzik, mintha elloptak volna tőlük valamit, és így az elégedetlenség olyanokat is az utcára hajt, akiket korábban a legkevésbé sem foglalkoztatott a politika. Ilyenkor egy maréknyi elégedetlen lázadozása is valódi nemzeti mozgalommá szélesedhet.

Putyin természetesen nem szándékozott lemondani a hatalomról. A Kreml rövidesen megmutatta, mire képes, és ismét alkalmazni kezdte azokat a taktikákat, amelyek korábban már remekül beváltak a valódi politikai változás megakadályozására. A kormány feszültséget szított az ellenzéki mozgalmakból, a legnépszerűtlenebb tisztségviselők egy részét pedig lapátra tette. Mihail Prohorov oligarcha bejelentette, hogy Putyin kihívójaként indul a következő elnökválasztáson. Sokan azt gyanították, hogy a lépés hátterében a Kreml áll, így győzve meg a tüntetőket, hogy részlegesen máris sikert arattak. A tüntetésekre adott első televíziós válaszában Putyin egyenesen azt mondta, „örömmel” látta a „fiatal, aktív tömeget, amely nem habozik kifejezni a véleményét”.⁷⁶ Összefüggést keresett kormánya és a megváltozott közhangulat között: „ha ez a Putyin-kormánynak köszönhető, akkor fontos dolgot értünk el”.

Az emberek természetesen valóban a Putyin-rezsimek miatt vonultak az utcára. De nem azért, mert tőle várták volna a változást – épp ellenkezőleg. Putyin a stabilitás ígéretével került hatalomra, és 12 évvel később nyilvánvalóvá vált, hogy megszegte adott szavát.

2. fejezet AZ ÁLLAM ELLENSÉGEI

Pu Cse-csiang jól tette, hogy nem haza ment. Ha így tett volna, talán már el sem hagyhatta volna otthonát. A találkozónkat megelőző 48 órában a kínai hatóságok tucatnyi ügyvédet és aktivistát tartóztattak le, több mint 80 másként gondolkodót helyeztek házi őrizetbe, két jogász pedig egyszerűen nyomtalanul eltűnt. Pu, az ismert ügyvéd szólásszabadsággal kapcsolatos ügyekre specializálódott, így nem meglepő, hogy a rendőrség többször is erőlyesen lépett fel vele szemben. (Néhány hónappal korábban már letartóztatták, röviddel azelőtt, hogy a szakadár kínai tudós, Liu Hsziao-po megkapta a Nobel-békedíjat.) Pu nem tudta, ezúttal miért nem került még sorra. Úgy gondolta, talán csak azért, mert egy hétre üzleti útra utazott Sanghajba, és egyszerűen nem találták otthon. Én is Sanghajban értem el, mielőtt még visszatért volna Pekingbe. Megbeszéltük, hogy vasárnap reggel, egy lakásához közeli teázóban találkozunk. Pu a biztonság kedvéért úgy döntött, megérkezése után a repülőtérrel azonnal a teázóba jön, különben lehet, hogy soha nem érne oda. Ahogy ő maga mondta: „A tikosrendőrség esetleg úgy döntene, hogy jobb, ha Pu úr inkább nem találkozik senkivel.”¹

Kínába érkezésem előtt 10 nappal bukott meg Egyiptomban Hoszni Mubarak. A kairói Tahrír térre vezető utcák zsúfolásig teltek az egyiptomi forradalomról és a diktatúra végnapjairól tudósító újságírókkal és tévéstábokkal. A népfelkelés lángja Tunéziában lobbant fel, de áterjedt Egyiptomra, és immár az egész Közel-Keleten és Észak-Afrikában lobogott. Jemenből, Bahreinből, Líbiából, Jordániából, Iránból és máshonnan is nap mint nap új forradalmakról érkeztek hírek.

Kínában mindebből szinte semmit sem lehetett érezni. Néhány nappal korábban a közösségi médiaoldalakon és a helyi Twitteren megjelent ugyan egy felhívás a „kínai jázminos forradalomra”, amely nyilvánvaló utalás volt a Tunéziából elinduló forradalmi hullámra. Ennél több azonban nem történt.

Az arab világ forradalmi szítottak tüntetéseket és tiltakozásokat a Kínai Kommunista Párt ellen. Hiába került el azonban a forradalmi hullám Peking városát, a hatalom mégis összezárta sorait. A tény, hogy a világ másik felén megrendültek az autoriter rezsimek, a kínai vezetőségben feszültséget keltett. A Mubarak bukását követő napon Kína legfőbb vezetői rendkívüli értekezletre gyűltek össze, és úgy döntöttek, megtiltják a közel-keleti események cenzúrázatlan bemutatását a médiában és az interneten.² A weboldalakon, vitafórumokon és chatszobákban tilos lett a „jázmin” kifejezés említése. Egy héttel később Hu Csin-tao „közös továbbképzésre” hívta össze a legfelsőbb pártvezetést, és emlékeztette tagjait: az ország stabilitását minden körülmények között meg kell őrizni, még a növekvő társadalmi igényekkel szemben is.

A rezsim nyugtalanságát érkezésem után azonnal megtapasztaltam. Miután bejelentkeztem a hotelba, kipakoltam a bőröndömet, és bekapcsoltam a CNN Internationalt. A műsorvezető a Líbiában és az arab világban kitört forradalmakról faggatta a meghívott vendéget. Amikor feltette a kérdést, hogy mit jelentenek az események a kínai vezetés szempontjából, a képernyő elsötétült. A kép csak egy perccel később tért vissza, amikor a riporter megköszönte vendégének, hogy elfogadta a meghívást. A rezsim eltűrte, hogy a CNN beszámoljon az arab világban zajló eseményekről, de azt már nem, hogy bárki is az esetleges kínai következményekről spekuláljon.

Nem volt kérdéses, mit jelent mindez Pu számára. Rengeteg ügyvédet és aktivistát – köztük kollégáit, példaképeit – tartóztatták már le, és joggal feltételezhette, ő lesz a következő. A letartóztatások magas száma Kínában és külföldön egyaránt meglepetést keltett. Azt sugallta, hogy a rezsim szigorít a játékszabályokon. A következő hetekben egyre több embert fogtak el, köztük olyan ismert másként gondolkodókat is, mint a képzőművész és filmes Aj Vej-vej. A kockázatok ellenére Pu ragaszkodott ahhoz, hogy találkozzunk. Este 9 órakor csakugyan megérkezett a Fengtaj negyedben levő teázóba, amely a Negyedik körút közelében, a pekingi belvárostól félóránnyira található. Az asztalomhoz lépett, és határozott kézfogással üdvözölt.

Pu megjelenése tiszteletet parancsoló. Katonafrizurát visel, állkapcsa markáns, teste zömök. Széles válla és karja szinte szétfeszíti a karosszéket. Cigaretázik, arcán feszültség tükröződik. Rövid tömondatokban, dörmögő hangon beszél. A tikosrendőrség természetesen tud a találkozásról, mondja azonnal. A telefonját lehallgatják, minden szavát ismerik. Mindig a nyomában vannak. Sanghajban ugyanabban a hotelban laktak, mint ő, és Pekingbe is ugyanazzal a repülőgéppel jöttek vissza. Mivel úgyszincs előttük titka, Pu előző nap szemé-

lyesen is beszélt nekik a találkozónkról, bár azzal a céllal, hogy eloszlassa agyályaikat. „Azt mondtam, már régen megbeszéltük a találkozót, vagyis semmi köze a jázminos ügghöz, amellyel foglalkoznak – magyarázta Pu. – És egyébként sincs joguk megtiltani, hogy találkozzak valakivel. Felőlem végezzék a munkájukat, de nem akadályozhatják meg, hogy éljem az életem. Mondtam nekik, hogy ha ezzel nem értenek egyet, hát tartóztassanak le.”

Azelőtt sohasem találkoztunk, így meglepett, milyen keményen beszélt a titkos ügynökökkel. Megkérdeztem, mit feleltek. „Semmit – válaszolta Pu, és beleszívott a cigarettájába. – Nem vártam meg a választ, mert nem kérdeztem, hanem közöltem valamit. Talán engedélyt kell kérnem ahhoz, hogy találkozzak a barátaimmal? Ugyan már.”

A teaház előtti parkoló koromsötét volt. Nem tudhattuk, figyel-e bennünket valaki. Pu szerint valószínűleg senki sem volt odakinn, de ebben nem lehetett biztos. Akárhogy is, ha Kína egyik legismertebb szólásszabadságért küzdő ügyvédje beszélni akar, senki sem állíthatja meg.

Egy zsarnok eszközei

A 21. századi autoriter rezsimek számára fontos, hogy törvények legitimálják intézkedéseiket. A demokráciának álcázott rendszerekben a törvény a hatalom leghatékonyabb fegyvere. A kormány a törvényesség mögé bújva, mintegy fedezékből éri el, amit akar. Ha például fel akar oszlatni egy civil szervezetet, nem kell letartóztatnia a tagjait. Elegendő az is, ha egy közegészségügyi ellenőrzés után sorozatos szabálytalanságokra hivatkozva bezáratja a székházát. Ha egy rádióadó kellemetlenkedik, főlöseges a telekommunikációs minisztériumot utasítania, hogy vonja vissza az engedélyét. Elég adóhivatali vizsgálatot kezdeményeznie, és pénzügyi szabálytalanságok miatt megtiltani a műsorsugárzást. De olykor még erre sincs szükség. A szankciók és az adminisztratív ellenőrzések lehetőségének fenyegetése valószínűleg egyébként is öncenzúrára készteti a rádió vezetését, s a kormány végül úgy is eléri célját, hogy még csak büntetést sem kell kiszabnia. A törvények, szabályozások és eljárások a diktátorok leghatékonyabb eszközei lehetnek ellenlábasaikkal szemben – pontosan azért, mert ezek az eszközök ártalmatlannak, apolitikusnak és objektívnek tűnnek.

A helyzetet azonban bonyolultabbá teszi, hogy a rezsimeknek a stabilitás és a fejlődés érdekében is szükségük van a törvényekre. A legtöbb kormány, akár autoriter, akár nem, rászorul a pártatlan igazságszolgáltatásra. A jól működő

és kiszámítható bíróságok teszik ugyanis lehetővé, hogy a polgárok megoldják konfliktusaikat, így csökken a kockázata, hogy tüntetések vagy nyilvános demonstrációk során követeljenek jogorvoslatot. A hatékony igazságszolgáltatás serkenti a gazdaságot és a külföldi befektetéseket, csökkenti a korrupciót és a visszaélések lehetőségét. Csakhogy a megbízható jogrendszer azzal a kockázattal is jár, hogy veszélyezteti a rezsim politikai monopóliumát. Ha egy autokrácia a törvényekre támaszkodva próbálja megőrizni hatalmát, bizonyos mértékben maga is sérülékennyé válik, hiszen az ellenzék is megpróbálhat az igazságszolgáltatáshoz fordulni. Jó példa erre Csang Csing-csing, az ügyvédnő, akit az amerikaiak a kínai Erin Brockovichnak neveznek. A jogász számos fontos ügyet nyert meg kínai nagyvállalatok ellen, így gyakran került összeütközésbe a Kínai Kommunista Párt tisztségviselőivel. „A kommunista párt állandóan törvényekre hivatkozik. Azt a látszatot akarja kelteni, hogy törvényesen irányítja az államot – mondta pekingi irodájában. – Én is a törvényességért küzdök, de ez nem ugyanaz. Az én törvényem nem a párt törvénye.”³

Ügyvédeknek, aktivistáknak, politikai szervezeteknek számos diktatúrában sikerült már a rezsim ellen fordítaniuk saját szabályaikat. Kínában Pu Cse-csiang és a hozzá hasonló jogászok védtelen emberek ügyét felkarolva szorították sarokba a hatalmat. A kínai kormány ugyan megszegi a törvényeket, de igyekszik azt a látszatot kelteni, hogy nem lépi túl a jogszerű eljárás kereteit. Az ellenzék igyekszik kihasználni ezt a gyengeséget. De vegyük csak az orosz rezsim példáját! Rendszeresen megszegi saját törvényeit, ám mivel igyekszik jó kapcsolatot ápolni az európai államokkal, arra kényszerül, hogy elfogadja az Emberi Jogok Európai Bírósága és más nemzetközi szervezetek döntéseit. A politikai szervezők és az ellenzéki aktivisták jól tudják, hogy az autoriter rezsimek gyakran politikai fikciókra alapoznak. Úgy kell tehát tenniük, mintha a fikció valóság lenne, és így sikerülhet megakadályozniuk a hatalom legdurvább visszaéléseit. Még ha egy rezsim rendíthetetlennek tűnik is, saját törvényei és a látszathoz való álszent ragaszkodása korlátozza, és ez bátorítja az ellene küzdőket. Ami a bíróságok korruptségét és a politikai szereplők becsületességét illeti, a jogászok és az aktivisták nem ringatják illúziókba magukat. Mégis türelmesen, lépésről lépésre haladva tárják fel az egyenlőtlenégeket és igazságtalanságokat, hogy ezekkel az apró győzelmekkel ingassák meg a rendszert. Jevgenyija Csirikova, az egyik legismertebb és legsikeresebb orosz környezetvédelmi aktivista magyarázta el, mindez hogyan működik. Azt mondta, tulajdonképpen mindegy, sikerül-e megnyernie egy pert, vagy sem, hiszen szinte minden eredmény felhasználható az autoriter rendszer el-

len. „Előfordul, hogy egy elveszített per nagyobb hatással van az emberekre. Én általában bármilyen végeredményt elfogadok, mert ez is, az is jó nekünk – vallotta. – A lényeg, hogy kiderüljön: a kormány hazudott.”⁴

Ha egy autokrácia törvények útján biztosítja a legitimitását, előfordulhat, hogy éppen saját, akár teljesen kiforgatott törvényei leplezik le, és tüntetik fel illegitim színben. És tulajdonképpen nem is kell ennél több.

Makacs természet

Pu Cse-csiang úgy tartja, két apjának köszönheti azt, amivé lett: „az apámnak, aki életet adott, és az apámnak, aki felnevelt”. Pu egy apró faluban, Hepej tartományban látta meg a napvilágot. Bár családja szerény körülmények között tengődött, mégis jobban éltek, mint a legtöbb szomszédjuk. Biológiai apját tisztességes embernek írja le, akinek „a vérében volt a makacsság”. Amíg a teáinkat vártuk, Pu elmondta: „Magam is igen makacs és kitartó vagyok. Akkor sem engedek, ha akadály kerül az utamba.”

Nagybátyja nevelte fel, aki a népköztársaság 1949-es kikiáltása előtt vállalkozó és üzletember volt. Bár támogatta a forradalmat, hatalomra kerülésüket követően a kommunisták üldözni kezdték. A leckét keserű szájjal tanította meg unokaöccsének. „Mindig azt mondta, hogy a kommunista párt nem tartja meg az adott szavát, és gátlástalan” – mesélte Pu.

Pu és testvérei jó eszű gyerekek voltak. Az egész falúból csak hatan jutottak be egyetemre, s ebből hárman az ő családjához tartoztak. Pu közülük is kiemelkedett tehetségével. A megyében ő érte el a legmagasabb pontszámot a felvételin, és bekerült az egész tartomány 100 legjobbja közé, noha abban az évben közel 2 millió diák jelentkezett a vizsgára. Ennek köszönhetően felvették a Nankaj Egyetemre, Kína egyik legrangosabb intézményébe, ahol történelmet és klasszikus kínai nyelvet tanult. Az egyetemen a Kommunista Ifjúsági Szövetség, mint minden ígéretes diákra, rá is felfigyelt. Egyik tanára megkérdezte, hogy be akar-e lépni a kommunista pártba, mert ha igen, szívesen segítene. „Kértem tőle egy hét gondolkodási időt – felelte Pu. – Hét nappal később aztán kerek percc megmondtam neki, hogy soha nem lesz belőlem párttag.”

Tizenkilenc éves volt akkor. Tudta, milyen hátrányos helyzetbe hozza a döntése, hiszen a párttagság nyilvánvaló előnyökkel járt volna, és komolyan előmozdíthatta volna karrierjét. De nem felejtette el a leckét, amelyet nagybátyjától tanult: nem szabad bízni a pártban. Pu már fiatal történészhallga-

tóként is úgy vélte, hogy a kommunista párt élen jár a történelem meghamisításában. „Bárkit vagy bármit kiírnak a történelemből saját kényük és kedvük szerint” – mondta el a beszélgetésünk során.

Amikor visszautasította a párttagságot, meggyőződése volt, hogy jó döntést hoz. Kitartó természetének köszönhetően később sem ingott meg. Elhatározásáról szólva így fogalmazott: „Tizenkilenc éves koromban égettem fel magam mögött minden hidat.” Bár az árát csak évekkel később, 1989-ben kellett megfizetnie.

A Kínai Politika- és Jogtudományi Egyetem végzős hallgatójaként maga szervezte csoportba évfolyamtársait, és ő vezette át az első diákcsoportot egyeteméről a Tienanmen térre. Részt vett az ottani éhségstrájkban, és egészen június 4-ig a téren maradt, amikor a katonák tüzet nyitottak a tiltakozókra. A vérengzést követően Pu nem volt hajlandó együttműködni a hatóságokkal, és nem gyakorolt önkritikát a tüntetésekből vállalt szerepe miatt sem. Sőt a meggyilkolt diákok előtt tisztelegve visszatért a térre a vérengzés évfordulóján. Még a sortűz elől menekülő tömegben ígéretet tett: „Megfogadtam magamnak, ha megérem a reggelt, minden évben visszajövök ide” – idézte fel. Csak-hogy az elmúlt három évben a rendőrség, amely az évforduló közeledtével rendszeresen ellenőrzése alá vonja a teret, őrizetbe vette.

Pu legtöbb baja abból származott, hogy az eseményeket követően nem segített a pártnak a szerezcsenmosdatásban. Korábban azt tervezte, hogy egyetemi tanár lesz, de a diplomázást követően senki nem volt hajlandó alkalmazni az egykori sztárdiákot. „Ha az ember nem igazodik a rendszerhez, nem lehet belőle tanár – mondta. – Ennek az árát kellett megfizetnem.”

Alig talált magának állást, egyik értelmetlen munkától sodródott a másikig. Felelős volt idős édesanyjáért és a családjáért, és tudta, kötelessége gondoskodnia róluk. Mégsem akart olyan munkát vállalni, ahol kompromisszumokra kényszerítették volna. „Nem voltam hajlandó átértékelni a kommunista párt 1989-es tetteit” – jelentette ki. Ekkor egyik volt tanára azt javasolta, hogy csapjon fel ügyvédnek. Pu szabad idejében újra jogot hallgatott, és 1995-ben letette a szakvizsgát.

A jog rökéletes megoldást nyújtott számára. Munkát vállalt egy cégnél, jövedelméből gondoskodni tudott a családjáról, és saját, magasabb rendű célját is megvalósíthatta. Olyan ügyeket képviselt, amelyekkel reményei szerint megingathatta a gyűlölt rezsim hatalmát. Pu azt mesélte, hogy két dolog volt rá nagy hatással: a kínai gondolkodó, Hu Ping szólásszabadságról írott esszéi és az amerikai sajtószabadság történetének egyik mérföldköve, a Legfelsőbb

Bíróság döntése a *The New York Times* kontra Sullivan-ügyben*. A makacs természetű Pu visszautasította a párt meghívását, és nem asszisztált a rendszernek bűnei eltussolásában, ráadásul most másoknak segített kitartani a hitük mellett, és szabadon kifejezni véleményüket. „1989. június 4-én hittünk abban, hogy a rendszer megváltoztatható – mondta Pu. – Azt gondoltam, hogy kifordíthatom sarkából a földet. Ma már csak abban bízom, hogy egy vagy két fontos dolog talán még az én életemben megváltozik.”

Pu egyik első szólásszabadsággal kapcsolatos ügye a *China Reform* folyóirat képviselte volt. Ebben a lapban jelent meg Liu Ping tollából a „Who Is Splitting the Fat?” (Ki fölözi le a hasznót?) című írás, amely egy kínai ingatlanfejlesztő vállalat ügyeiről rántotta le a leplet. A cég néhány rossz üzleti döntés következtében jelentős veszteséget szenvedett, és kénytelen volt elbocsátani munkásait. A cikk minden állítása hivatalos dokumentumokon és a vállalat saját nyilvántartásán alapult. A történet a világ legtöbb pontján aligha kavart volna különösebb vihart, a cikk azonban Kínában jelent meg. A vállalat szokás szerint beperelte az újságot hitelrontásért, és több mint 700 ezer dollár értékű kártérítést követelt, hogy ellehetetlenítse a lapot. A kantoni bíróság Pu védőbeszéde nyomán úgy határozott, hogy újságírók nem vonhatók felelősségre hivatalos forrásokon alapuló írások tartalmáért. Pu első hitelrontási esete mérföldkövévé vált a kínai szólásszabadság történetében.

De természetesen nem állt meg itt. Egyre több újság, folyóirat és szerző védelmét vállalta el, akik összeütközésbe kerültek a kommunista hatalmasságokkal. Hamarosan Kína egyik legfontosabb szólásszabadsággal foglalkozó jogászaként tartották számon. Nem nyert meg minden ügyet, sőt általában veszített. Néha csupán annyit sikerült elérnie, hogy egy-egy ügyben ne szülessen döntés. Így történt Csen Kuj-ti és Vu Csün-tao esetében is.⁵ Az újságíró házaspár népszerű könyvet írt a kelet-kínai Anhuj tartomány Fужang városának egyik, hatalmával visszaélő funkcionáriusáról, Csang Hszi-tőről, aki beperelte a szerzőket becsületsértésért. Kínában a Csenhez és Vuhoz hasonló alpereseknek általában semmi esélyük sincs. Ha a felperes a párt tiszt-

ségviselője, a bírók általában a javukra döntenek, lévén maguk is párttagok. Pu azonban megakadályozta, hogy a bíróság döntsön. A meghallgatás során támadólag lépett fel a vád tanújával szemben, és Csang korrupt praktikáira irányította a figyelmet. Számos tanút, köztük szegény parasztokat vonultatott fel, akik megerősítették a tisztviselő megvesztegethetőségéről, visszaéléseiről és az egykepolitika durva alkalmazásáról szóló szóbeszédet. Minden egyes tanú azt állította, hogy Csen és Vu az igazságot írta le könyvében. Ahogy a *The Washington Post* egyik riportere, a tárgyaláson is jelen levő Philip Pan leírta, a bíróságnak így két rossz közül kellett választania. „Vagy figyelmen kívül hagyja a Csang által elkövetett törvénysértések bizonyítékait, és a könyv szerzői ellen dönt, azt a benyomást keltve, hogy a párt nem áll az emberek mellé – vagy elutasítja Csang keresetét, aminek viszont az lesz az üzenete, hogy a törvényt a párt ellen lehet fordítani.”⁶

A dilemma arra készítette a bíróságot, hogy taktikát váltson, és egyáltalán ne hozzon ítéletet. Amikor Puval találkoztam, a per már hat éve zajlott, és még mindig nem született döntés.* Egy szólásszabadsággal foglalkozó ügyvéd számára Kínában mindez felér a győzelemmel.

Pu éjszakába nyúlóan beszélt arról, hogyan próbálja jobb belátásra bírni országa autoriter rendszerét. Az döbbenett meg leginkább, ahogyan a titkosrendőrökkel bánt, akik minden lépését nyomon követték, és akiket remekül ismert. A taktikája mindössze annyi volt, hogy megpróbálta megszélesíteni őket. Bár alapvetően másként gondolkodtak – a titkosrendőrök legitimnek tartották a Kínai Kommunista Párt hatalmát, Pu pedig nem –, mindez nem akadályozta meg abban, hogy emberségesen bánjon velük. Amikor erről beszélt, egészen kihúzta magát a székén. „Én nagyon is tisztellem őket. Ezért magyarázom el nekik, hogy mi az, ami jogukban áll – mondta, és előhúzott egy negyedik szál cigarettát. – Ha meglátogatnak az irodámban, mert ki akarnak hallgatni, rendben van. De kövessék az eljárásrendet, és hozzanak végzést. Ha nincs nekik, akkor beülünk vacsorázni egy étterembe, iszunk és beszélgetünk. Szerintem szembe kell nézni a titkosrendőrséggel. Hiszen miért ne próbálnánk megváltoztatni, ha bármiféle esélyünk van rá?”

Vajon sikerrel járt? Lehetetlen megmondani. Amikor Pu érveivel sarokba szorítja a titkosrendőröket, gyakran elismerik, hogy van, amiben igaza van. De mindig ugyanazt hozzák fel mentségükre: ha nem dolgoznának a bizton-

* 1960-ban a *The New York Times* fizetett hirdetést közölt, amely L. B. Sullivan, az Alabama állambeli Montgomery közbiztonságért felelős biztosának aktivisták és diákok elleni túlkapásait bírálta. Sullivan a becsületvédelmi törvényekre hivatkozva igyekezett korlátozni a médiában megjelenő kritikus hangokat. A bíróság kezdetben kártérítést ítélt meg Sullivannek, a precedensértékű per azonban a fellebbezést követően, 1964-ben a lap győzelmével zárult. (A Szerk.)

* Az ítélet még 2013 végén sem született meg az ügyben. (A Szerk.)

sági szolgálatnak, nem kapnának munkát. Pu ilyenkor azzal vág vissza, hogy fillérekért adták el magukat, és hogy nem az állam az egyetlen munkaadó az országban. Aztán megpróbál a lelükre hatni. „Azt mondom nekik, hogy Kínában jelenleg hatalmas átalakulások zajlanak. Majdnem ugyanolyan idős vagyok, mint ők. Megkérdezem, hogy mit mondanak majd a gyermekeiknek húsz év múlva? Mit csináltak a változás éveiben?”

Pu jól tudja, hogy mindez meggyőzően hangzik, már csak azért is, mert a másik oldal már nem tud erős érvekkel előállni. „Ezek az emberek egyáltalán nem büszkék arra, amit csinálnak – mondta. – Az eszme, a párt legitimációja már rég a múlté. Az egész csupán az érdekekről szól. A szlogenek senkit sem érdekelnek többé. A párt kénytelen megvásárolni az embereket, hogy engedelmeskedjenek neki.” Egyeseket megfélemlítenek, másokat zsarolnak vagy lefizetnek. Így vagy úgy, de a rendszer fenntartási költségei egyre emelkednek.

Beszélgetésünk végén megkérdeztem Put, mit gondol, milyen hatással vannak az Észak-Afrikán és a Közel-Keleten végigsöprő forradalmak a kínai vezetésre. „A rezsim egyre jobban fél, és egyre jobban sarokba van szorítva – felelte. – Meg akarják őrizni a stabilitást, csak hogy a vezetők, Hu és Ven sokkal kevésbé tűnnek magabiztosnak, mint amikor hatalomra kerültek.” Ennek egyik árulkodó jele éppen az volt, hogy mennyire nehezen tudtuk összehozni ezt a találkozót. Pu a titkosrendőrök viselkedéséből vonta le a következtetést: „Nagyon óvatosak lettek a fiúk. És idegesek, szörnyen idegesek. Amióta kitörték a közel-keleti forradalmak, egyre többen kísérgetnek.” Hiába mondta nekik, hogy csak az idejüket vesztegetik. Már nem szokása tüntetéseket szervezni, és nem akar tömegeket az utcára vinni. Nem ő teremti a rendszer ellenségeit, hanem maga a rezsim. „Először magatokra haragítjátok az embereket, majd nincs merszetek szembenézni velük. Pedig csak be kellene bizonyítanotok, hogy mások vagytok, mint Kadhafi” – vetette fel egyszer a titkosrendőröknek. Amikor megkérdeztem, hogyan reagáltak minderre, így válaszolt: „Egyetértettek.”

Jóval elmúlt éjfél. Kisétáltunk a teázóból, és elindultunk az utcán a Jihaj Garden épületkomplexum felé, ahol Pu lakik. Már vasárnap volt; aznapra szólt a csaknem kéttucatnyi kínai weboldalon megjelenő második anonim felhívás, amely a kínai jázminos forradalom nevében szólította utcára az embereket. A felhívástól egyikünk sem várt túl sokat, de már az is nagy dolog volt, hogy egyáltalán megjelent az interneten. Pu azon tűnődött, mi történik majd, ha hazamegy. Vajon letartóztatják? Házi őrizetbe veszik-e? „Rengeteg ember kerül bajba mostanság. Nagyon remélem, hogy velem mindez nem történik

meg. De nem félek a következményektől” – jelentette ki. Nem tudta, mit hoz a holnap, csak abban volt biztos, hogy a titkosrendőrség megint a nyomában lesz. Amikor taxiba szálltam, még láttam, ahogy Pu besétál a kapun, és biccent a biztonsági őrnek.

A véletlen szülte aktivista

Jevgenyija Csirikova az erdő miatt költözött Himkibe. 2000-ben férjével együtt úgy döntöttek, ideje áttelepülni természetközelségbe, a moszkvai város-határon túlra. A házaspárnak munkája miatt ugyan Moszkva közelében kellett maradnia, de mindketten szerették volna, ha egy békésebb helyen nevelhetik fel gyermekeiket. Himkiben, egy Moszkvától északnyugatra, nagyjából egy-órányira fekvő városban telepedtek le. A 200 ezer lakosú település első pillantásra nem tűnik különösebben festőinek. A lakosok nagy része a szovjet időkben épült, sűrű lakótelepeken él, a házakat négyzettrácszerű elrendezésben építették, közöttük járda- és gyepcsíkok húzódnak.

A hidegháború éveiben Himki zárt város volt, így a külföldiek és az oroszok nagy része be sem juthatott ide. A lakosok stratégiaileg fontos munkát végeztek, légvédelmi eszközöket, levegő-föld rakétákat és a szovjet interkontinentális ballisztikus rakétákat hajtó motorokat szereltek össze. Jevgenyija és férje azonban egészen más okból költözött a városba.

A himki parkerdő a maga 25 ezer hektáros területével Oroszország kishatárú védett zöldterületeinek egyike. A környéket állítólag a cárok is kedvelték, és szívesen vadásztak medvére a vidéken. Itt napjainkban is előfordulnak medvék, szarvasok, rókák, nyulak és a legkülönbözőbb madárfajok, noha a zöldterület az egyre növekvő lakóterületek miatt jócskán zsugorodott. A kormány környezetvédelmi területté nyilvánította a megmaradt részeket, és a legmagasabb fokú védelmet rendelte el, amely kizár mindennemű kereskedelmi hasznosítást. (A törvény olyan szigorú, hogy elvileg bárkit, aki kivág egy fát a parkerdőben, letöltendő börtönbüntetéssel sújt.) Jevgenyija és férje védett családi fészekre vágyva az erdő szélén vásároltak maguknak házat. „Moszkva levegője rettentően szennyezett, itt viszont minden gyönyörű zöld és békés – mondta nekem Jevgenyija. – Ezért döntöttünk úgy, hogy itt fogunk élni.”

2008-ban született meg második gyermekük. Jevgenyija éppen sétálni indult 5 éves kislányával és az újszülött babával az erdőbe, amikor különös dologra lett figyelmes: némelyik tölgyfára vörös jelzést festettek, míg másoknak

bevágták a törzsét. Amikor hazatért, leült a számítógép elé, hogy kiderítse, mi történhetett. A férjével talált egy dokumentumot az interneten, amelyet a régió kormányzója, Borisz Gromov hivatala tett közzé. Az írásból az derült ki, hogy a kivágásra ítélt fák törzsét festették vörösre, mert a himki parkerdőt felszámolásra ítélték. A házuk mellé tervezték ugyanis a Moszkva és Szentpétervár közötti autópálya új szakaszát. Jevgenyija nem értette, miért rendelkezett így a kormányzó, hiszen az erdő védett terület. Úgy gondolta, bizonyára csak tévedésről lehet szó. Meggyőződése volt, hogy elég egy levél az illetékes szerveknek, és azonnal helyrehozzák a hibát. „Milyen naiv voltam!” – idézte fel sóhajtva a történeteket.

Nem tévedésről volt szó. Tíz levelet küldött el a hatóságoknak, mire végre kapott egy sablonválaszt a kormányzótól, amelyből kiderült, az autópálya tervét minden illetékes szerv jóváhagyta, az építkezés pedig hamarosan megkezdődik. Valójában azonban semmi nem volt rendben a helyi vezetők döntése körül. A himki lakosokat sem az építkezésről, sem az erdő kivágásáról nem tájékoztatták. A projekt terve egyetlen fórumon jelent meg nyilvánosan, egy kis példányszámú helyi lapban, jósok és jósnők hirdetései között. A himki erdőről és az autópályáról azonban itt sem esett szó. De a legérdekesebb kérdéseket az vetette fel, hogy miért épp ezt a nyomvonalat választották az autópálya számára. A korábbi tervek szerint ugyanis az út azon a területen haladt volna át, amelyet évekkel azelőtt a Moszkvát Szentpétervárral összekötő Október vasútvonal számára sajátítottak ki. Míg a vasút egyenesen halad a két város között, az autópálya újonnan javasolt nyomvonala furcsa kitérőt tesz. Áthalad a moszkvai körgyűrűn, éles szögben északkelet felé fordul, egyenesen a himki erdő felé. Miután 7 km-en keresztül halad az erdőben, újra az Október vasútvonal logikus útját követi. Jevgenyija elővette a környék térképét, és végighúzta ujját az út tervezett irányán. A tízsávos autópálya útvonalát mintha kifejezetten az érintetlen vidék letarolására tervezték volna. „Az út gyakorlatilag a környék teljes védett erdőállományát felszámolná” – mondta Jevgenyija. Amikor sétája során felfedezte a jeleket a kivágásra ítélt fák törzsén, Gromov kormányzó és Himki polgármestere, Vlagyimir Sztrelcsenko már jóváhagyták a projektet.

Nem lehet pontosan tudni, miért jelöltek ki a hatóságok olyan nyomvonalat, amely keresztülhalad az erdő szívében. Az orosz kormány nem arról ismert, hogy szívesen magyarázkodik polgárainak, a Gromov kormányzó, Sztrelcsenko polgármester és Igor Levityin közlekedési miniszter között folytatott tárgyalások jegyzőkönyvét pedig sosem hozták napvilágra. Jevgenyija és szomszédai csak találgatni tudtak.

A legegyszerűbb magyarázat a pénz. Ha az út környezetvédelmi területen keresztül halad, akkor a hatóságok elkerülhetik az egyezkedést a kisajátításra kerülő földek gazdáival, és nem kényszerülnek kártérítés fizetésére. A mérnököknek nem kell alagutakat, felüljárókat és felhajtókat építenüök, mert az útnak nem kell a meglevő építményekhez igazodnia. A lehetséges profit azonban ennél is nagyobb vonzerő lehet. A himki erdő ugyanis nincs messze Seremetyjevótól, az ország második legnagyobb nemzetközi repülőtérétől. Egy Moszkvát és Szentpétervárt összekötő út, nemzetközi repülőtér közelében, körülötte évszázados tölgyfák alatt fekvő hatalmas telkek – ez minden ingatlanfejlesztő álma. Az orosz építőipart átszövő korrupció mértéke közismerten óriási. Egy orosz korrupcióellenes szervezet szerint az orosz autópályák kilométere 237 millió dollárba kerül;⁸ ugyanez a távolság az Egyesült Államokban 6 millió dollárért készül el. Az orosz utak a világ legdrágábbjai közé tartoznak. (Ugyanakkor a kormány nem kap túl sokat a pénzéért. Az orosz úthálózat minősége a 111. a világon, vagyis a legrosszabbak között van.⁹) Az autópálya-projektet jóváhagyó kormányhivatalnokokat minden bizonnyal anyagi érdekek is vezették.

Igor Levityin közlekedési miniszter például halmozza az összeférhetetlen pozíciókat. „Ő ugyanis a Seremetyjevo repülőtér igazgatója is – magyarázta Jevgenyija. – Egyszerre miniszter és magánbefektető.” Levityin ezenkívül számos, a repülőtérhez kötődő vállalkozást is vezet.¹⁰ Elnöke többek között a seremetyjevói székhelyű Aeroflot légitársaság igazgatótanácsának is. „Megkérdeztem a hivatalnokokat, hogyan lehetséges mindez. »Nagyon egyszerűen – felelték. – Amikor a minisztériumban van, ő a miniszter. Amikor kijön a reptérre, nos, akkor is ő a miniszter, de akkor már egy magáncég érdekeit is képviseli«” – csóválta a fejét hitetlenkedve Jevgenyija.*

Jevgenyija úgy kezdte az erdő megmentéséért folytatott harcát, hogy két kislányával visszament a parkerdőbe, és röplapokat helyezett a kivágásra ítélt fák törzsére. Felhívta a környékbeli figyelmét az autópálya-építkezésre, és lakossági fórumot szervezett a házába. Az első találkozáson több mint százan jelentek meg. Jevgenyija megdöbben a tömeg láttán. Kiderült, nem ő az egyetlen, akit érdekel az erdő sorsa. Hamarosan létrehozott egy szervezetet A Himki Erdő Védelméért néven. A mozgalom számára honlap is készült, a www.ecmo.ru. Tiltakozó megmozdulásokat, tüntetéseket szervezett, aláírás-

* Igor Levityin 2012 májusa óta nem tölti be a közlekedési miniszter posztját, azóta elnöki tanácsadóként dolgozik. (A Szerk.)

gyűjtésbe kezdett, és helyi újságírókkal vette fel a kapcsolatot, hogy tudósítsanak az erdő védelmében tett erőfeszítéseiről. Jevgenyija eleinte nem is volt tudatában annak, hogy neve lassan összeforr a környezetvédelmi mozgalommal. „A Greenpeace-hez hasonló szervezetek csak távoli helyeken, mondjuk Szibériában vagy Szocsiban fekvő erdőségek megmentéséért lépnek fel. Kiseb, helyi problémákkal nemigen foglalkoznak – mondta Jevgenyija. – Ezért kellett nekünk kezdeményeznünk.”

Joggal feltételezhetjük, hogy ha a Kremlnek fogalma lett volna arról, ki is ez a Jevgenyija Csirikova, nem vette volna olyan komolyan a fenyegetést. A 33 éves, mosolygós, kerek arcú, vékony, kék szemű, kétgyermekes anyuka egyáltalán nem tűnik komoly ellenfélnek. Villamosmérnökként jó eredménnyel végzett a Moszkvai Repülési Egyetemen, majd mesterfokú diplomát szerzett, és évekig vezetési szaktanácsadóként dolgozott. Ezután férje mérnöki cégéhez csatlakozott, amelyet a férfi még házasságkötésük előtt alapított. Csáládja sosem foglalkozott politikával, és felnőttkorában sem érdekelték a társadalmi ügyek. A legtöbb oroszhoz hasonlóan távol érezte magát a politikától, és úgy gondolta, jobb, ha csak távolról szemléli és a hatalmasokra hagyja a közügyeket. „Semmit sem tudtam a választásokról, és soha nem vettem részt semmiben – idézte fel. – Én voltam az apolitikus ember mintapéldánya. A családom nem tanított meg arra, hogy polgárként felelős vagyok a hazámért és a környezetemért.” Később mosolyogva fűzte hozzá: „Gyerekkoromban semmi jelét nem adtam annak, hogy egyszer majd harcos leszek.”

Jevgenyijával először egy népszerű olasz étteremben találkoztam Moszkvában, a Puskin tér közelében. Mosolyogva, határozott kézzel üdvözölt. A háromórás beszélgetés során nem az volt a legmeglepőbb, hogy mennyire barátságos és közvetlen, hanem az, hogy a stratégiai gondolkodás valósággal a vérében van. Minden akadályt és lehetőséget aprólékosan felmért és elemzett. A kormány minden cselekedetét ízekre szedte, hogy megtervezze az indokolt válaszlépést. Noha ezt a képességét azzal magyarázta, hogy üzleti iskolába járt, mégis azt hiszem, tudása jórészt ösztönös volt. „Nyilvánvaló, hogy senki nem képes ellenállni az állandó nyomásnak – mondta két korty kapucsínó között. – Még az olyan erős emberek sem, mint a mi kormányzónk vagy a polgármesterünk. Meggyőződésem, hogy ha lenne még mondjuk két évünk, akár Putyinig is eljutnánk... amennyiben elég következtetések és kitartóak maradunk.”

Akár túlzottan módszeresnek és hidegfejűnek is tűnhetett volna, ha a szavait nem ellensúlyozza személyisége közvetlensége és nyíltsága. Napóleon ült velem szemben, csakhogy minden komplexus nélkül.

Ha harcot akart, hát nem kellett sokáig várnia. A hatóságok kisvártatva zaklatni kezdték a kampányában részt vevőket. Találkozóikat megzavarták vagy ellehetetlenítették. A rendőrök megbüntették a röpcédulákat osztó aktivistákat, másokat pedig önkényesen letartóztattak. A lakossági fórumoknak azonnal véget vetettek, amint a résztvevők megpróbáltak hangot adni panaszainak. Az erdővédők fenyegető telefonhívásokat kaptak. „Az egyik kolléganőmet megfenyegették, hogy kinyomják a szemét – idézte fel Jevgenyija. – Másnap bejelentette, hogy többé nem dolgozik velünk.”

A fenyegetések nem voltak légből kapottak. Mihail Beketov újságíró Jevgenyija közeli barátja és a mozgalom egyik kulcsfigurája volt. Az egykori marcona ejtőernyős 2006-ban egy 10 ezres példányszámú helyi újságot hozott létre *Himkinszkaja Pravda*, vagyis Himki Igazság címmel. Amikor kiderültek a kormányzat erdőromboló tervei, Beketov elsőként tudósított róluk. A lap hétről hétre bírálta a kormányhivatalnokokat a terv mögött sejtethető alkuk és korrupció kapcsán. Egy idő után Beketov fenyegető telefonhívásokat kapott, majd a kutyáját is megmérgezték. Miután felszólította a himki polgármestert, hogy mondjon le, autóját az éjszaka közepén levegőbe röpítették. De még ekkor sem adta fel. 2008 novemberében éppen bevásárlásból tartott hazafelé, amikor rátámadtak. Összeverték, és a himki erdő szélén félholtan hagyták a háza előtt. A szomszédja csak másnap reggel talált rá, ahogy eszméletlenül feküdt a hóban. Olyan súlyosan megsérült, hogy tartós agykárosodást szenvedett. Az egyik lábát elveszítette, három ujját amputálni kellett. Amikor a kórházba került, nem emlékezett, hányan támadtak rá. Még a kórházban is zaklatták, egy ismeretlen hívó azzal fenyegette, hogy elkapja, és végez vele.¹¹ „Rettentően elkeseredtünk – zárta le a történetet Jevgenyija. – De miután Beketovot megtámadták, a polgármester azt hitte, többet mi sem ugrálunk majd, s hogy elmaradnak a tüntetések, elhallgatnak az újságok. Ám csalódnia kellett. Beketovot félreállították, de az egész világ megismerte a nevét.”*

Jevgenyija az asztalra helyezte a moszkvai régió térképét. „Nézze csak meg! – mutatott rá. – A himki parkerdő rajta sincs, annyira kicsi. Mégis milyen fontos ügy lett belőle.”

* Beketov a támadást követően részlegesen felépült, és annak ellenére is folytatta közéleti tevékenységét, hogy nem tudott beszélni, és három évbe került, hogy újra megtanuljon járni. 2010-ben Sztrelcenko polgármester hitelrontásért perbe fogta, a pert Beketov elveszítette. 2013 áprilisában, az agysérüléseiből adódó szövődmények következtében halt meg. (A Szerk.)

Természetesen nincs rá bizonyíték, hogy a hatóságok rendelték volna meg a Beketov elleni támadást. Az Újságíró-védelmi Bizottság szerint azonban Oroszország egészen a közelmúltig a világ harmadik legveszélyesebb országa volt az újságírók számára – csupán Irak és a Fülöp-szigetek előzte meg.¹² Legalább ennyire aggasztó, hogy az újságírók elleni támadásokat szinte soha nem követi felelősségre vonás. (2000 és 2013 között a bizonyítottan tevékenységük miatt meggyilkolt újságírók száma Oroszországban 26, további 13 esetben ennek felderítése még folyamatban van.¹³) A küzdelem a himki erdőért pedig csupán egyetlen ügy a sok közül.¹⁴ Jevgenyija rámutatott, hogy a Putyin megbízásából a moszkvai régiót irányító politikusok előtörténete egyáltalán nem szokványos. Gromov kormányzó az afganisztáni invázió alatt a 40. szovjet hadsereg élén állt, ő volt az utolsó szovjet parancsnok, aki elhagyta a háborúba sodródó országot.¹⁵ A himki polgármester szintén afganisztáni veterán. Jevgenyija meggyőződése, hogy ezek az emberek kizárólag az erőszakból értenek, ugyanakkor a Beketov elleni gyilkossági kísérlet hírértékét és következményeit alábecsülték. „Okos politikus nem öl újságíró” – tette hozzá később.

Jevgenyija azonban nem ijedt meg, és folytatta a kampányt. Támogatóival sajtóközleményt adtak ki, és megpróbálta Mihail Beketov történetét a lehető legtöbb újságíróhoz eljuttatni. Az esetről Oroszország- és Európa-szerte jelentek meg cikkek. „Elemeztük a helyzetet, és felismertük, hogy minél kevésbé használjuk a médiát, illetve minél kevesebben ismernek bennünket, annál nagyobb veszélynek tesszük ki magunkat – mondta Jevgenyija. – Természetesen a nyilvánosság sem garancia semmire, de ez az egyetlen fegyverünk.”

Nyilvánosság – és az orosz választási törvény. Oroszországban hamar híre megy, ha valaki kihívja a regnáló hatalmat. Jevgenyija ezért 2009 őszén úgy határozott, hogy Sztrelcsenko ellenében indul Himki polgármesteri székéért. Mindez persze merész lépés volt, hiszen Jevgenyijának nem lehettek illúziói azzal kapcsolatban, hogy legyőzheti-e az Egységes Oroszország jelöltjét. Viszonylag kevesen ismerték, kampányra nem volt pénze, és a médiában sem kapott műsoridőt. „Az erdőért folytatott harc egyúttal a választási kampányom is volt” – magyarázta. Három stratégiai célt tűzött ki. Először is, saját ügyére akarta irányítani a figyelmet, kampánya kizárólag az erdő megmentése körül forgott, másról nem is ejtett szót. Másodszor, az indulással taktikai célja is volt. Jelöltsége bejelentésének napján két dokumentumot nyújtott be a választási hatóságokhoz. Az egyik az induláshoz kellett, a másik népszavazás kiírását kezdeményezte az autópálya-építési terv visszavonásáról. Arra számított, hogy a két ügy – indulása a választáson és a népszavazás – legendó lesz

ahhoz, hogy a polgármester megijedjen, ha látja, milyen sok támogató áll a kezdeményezés mögött. Jevgenyija abban bízott, a nyomás hatására elveti majd a tervet. Igaza lett. „Három nap múlva a polgármester visszavonta a rendeletet – emlékezett vissza. – Kénytelen volt megtenni, hiszen ha ragaszkodott volna hozzá, rengeteg szavazatot veszített volna a választásokon.” Néhány héttel később pedig maga Gromov kormányzó is visszavonta az erdőn áthaladó autópálya építésére kiadott engedélyt.

Jevgenyija harmadik célja az volt, hogy jelöltségével felmérje, mennyien állnak az ügye mögött. Kíváncsi volt, hogy Oroszországban – különösen pedig Himkiben – hány embert érdekel a környezetvédelem. Végül mindössze egy héten át kampányolhatott. Hiába fizette ki az induláshoz szükséges illetékeket, az önkormányzat kétszer is azt állította, hogy a befizetés nem történt meg, így kénytelen volt felfüggeszteni a kampányt. Ez alatt a hét alatt azonban a kétgyermekes anyának sikerült annyi támogatóra szert tennie, hogy a voksok 15%-át besöpörte. Mindez több volt, mint amire legmerészebb álmaiban számított.

A kormányzó és a polgármester visszakozása azonban múltó diadalnak bizonyult. 2009. november 5-én Putyin miniszterelnök is beavatkozott a himki erdőért folyó küzdelembe. Aláírt egy rendeletet, amely lehetővé tette, hogy egy védett terület átminősíthető legyen gazdasági célú övezetté, illetve építési területté. Csakhogy az orosz szövetségi törvények szerint ez a rendelet érvénytelen. Amennyiben ugyanis létezik alternatív útvonal az építkezés számára, tilos a védett erdőterületeket átsorolni. A közlekedési minisztérium számára természetesen a legcsekélyebb nehézséget sem okozta volna kijelenteni, hogy nincs más lehetséges útvonal, de balszerencséjére a közlekedési miniszterhelyettes egy évvel korábban hivatalosan is elismerte, hogy elképzelhető volna más nyomvonalon továbbvinni az utat. Jevgenyija és társai azonnal fellebbeztek Putyin rendelete ellen az orosz bíróságon, és az ügyet egyúttal a strasbourgi Emberi Jogi Bíróság elé vitték. Jevgenyijának természetesen nem voltak illúziói azzal kapcsolatban, hogy legyőzhetné-e Putyint a saját bíróságán. „Az életben egyetlen választásunk van: Putyin döntése” – mondta mosolyogva.

De hátra volt még Jevgenyija legnagyobb húzása. Az orosz kormány azt tervezte, hogy a vitatott autópálya megépítéséhez az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank és az Európai Befektetési Bank hiteleit is felhasználja. A pénz kétharmada tehát európai bankoktól származott volna. Jevgenyija tudta, hogy az orosz kormánynak gyenge pontja a külföldi pénz, hiszen az európai közvélemény nem tűri, hogy bankjai olyan projekt finanszírozásában vegyenek

részt, amely károsítja a környezetet. Kampánya során tehát a külföldi közvélemény meggyőzésére is törekedni kezdett. A Vinci francia építőipari cég például részt vett volna az építkezésben. Jevgenyija és társai a cég moszkvai irodája előtt tiltakozó akciót tartottak a „Himki erdőtüz” ellen. Az európai zöld pártokkal is felvették a kapcsolatot, mire azok az Európai Parlament elé vitték állásfoglalásukat, amelyben felszólították a kontinens vállalkozóit: maradjanak távol a himki projektől. Több mint 40 orosz és külföldi környezetvédelmi szervezet intézett nyílt levelet az európai bankokhoz és cégekhez, amelyben azt kérték, vonják vissza támogatásukat a himki erdőirtástól. A parlamenti javaslat, a médiajelenlét és Jevgenyija lobbizása meggyőzte az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bankot, hogy függessze fel a támogatást. A külföldi befektetés összege több mint 750 millió dollár lett volna. Ez Jevgenyija és mozgalma számára óriási győzelmet jelentett. „Sikerült tönkretennünk a pénzügyi hátterüket – jelentette ki büszkén. – Oroszországban sokáig tart összeszedni ennyi pénzt, és az idő most nekünk dolgozik.”

Mindez persze nem jelenti azt, hogy Jevgenyija Csirikova kiütéses győzelmet aratott volna az orosz hatóságok felett. Ha Putyin le akarta volna dózeroltatni a himki erdőt, egyetlen éjszaka alatt megtehetette volna. Mégis, három évvel az után, hogy Jevgenyija megírta első tiltakozó levelét, egyetlen kapavágás sem történt a területen, noha a Kreml várakozásai szerint az autópályának addigra már szinte el is kellett volna készülnie. Hiába gondolták az ország vezetői, hogy az út megvalósításához elég néhány döntés, a Moszkva és Szentpétervár közötti autópálya továbbra is csak a tervrajzokon létezik.

Hogyan lehetséges mindez? Ahogyan Pu Kínában, úgy Jevgenyija Oroszországban óriási tehetséggel tapintott rá egy modern autoriter rendszer alig látható gyengéjére. Míg az orosz hatóságok szelektíven, csak saját ellenfelekkel szemben igyekeznek használni a törvényt, Jevgenyija épp az ő törvényeik segítségével tárta fel a rezsim következetlenségét és hazugságait. Képes volt rá, hogy célja érdekében mozgósítsa a nemzetközi közvéleményt, és ezáltal hatást gyakoroljon az orosz kormány döntésére. Ott nehezítette meg a hatóság dolgát, ahol az a legjobban fájt neki. Kemény ellenfélnek bizonyult a Kreml számára, amely elszokott a valódi politikai szembenállástól. Egyetlen témára koncentráló kampányának köszönhetően Jevgenyijának azt is sikerült megakadályoznia, hogy a kormány azt tegye vele, amit ellenfeleivel általában: hazaárulónak bélyegezze. Jevgenyija ugyanis nem volt radikális, nem kérte a himki polgárokat, hogy segítsenek megdönteni a rezsimet. Bizonyos értelemben még azt sem várta tőlük, hogy mögé álljanak, egyedül azt szerette volna

elérni, hogy jobban figyeljenek a környezetükre. Ilyen visszafogott és politikailag is jótékony programmal szemben a helyi hatóságok sem tehettek mást, mint hogy Jevgenyija kampányát mondvacsinált, formális indokokkal próbálták akadályozni.

Néhány nappal első találkozásunk után elutaztam Himkibe, hogy Jevgenyija társaságában láthassam az erdőt, amiért az elmúlt három évben olyan ádáz csata folyt. Esős áprilisi délután volt, a föld még nedvesen csillogott a reggeli csapadéktól. Alig néhány percnyire távolodtunk el a város utcáitól és Jevgenyija házatól, s a tölgyek között váratlanul hatalmas csend borult ránk. Akármerre néztem, évszázados fák nyúltak az ég felé. Ágaik csak akkor moccantak meg, amikor a hideg északi szél beléjük kapott. Még mélyebbre sétáltunk az erdőbe, hamarosan pedig arra a helyre érkeztünk, amelyet a helyiek Tölgyes tetőnek neveznek. Amíg megálltunk beszélgetni, és Jevgenyija a kormány elleni küzdelmeiről mesélt, hat helybeli érkezett, hogy megtöltsék kannáikat az ott eredő forrás kristálytisza vizével. Mindegyiküket megkérdeztem, hallott-e a tervről, hogy az erdő helyén autópálya vezetne keresztül. Igen, ismerték a tervet, válaszolták, és nagyon dühösek miattuk. Egy fekete dzsekit és kék farmert viselő, harmincas évei közepén járó férfi így válaszolt: „Mondták, mi készül, és fel vagyunk háborodva. – Majd tréfásan hozzátette: – Fegyvert ide, harcra fel!”

Elneveltük magunkat, ahogy elképzeltük a törékeny Jevgenyiját és himkiekből verbuvált seregét, amint fegyvert ragadnak a Kreml buldózerei ellen. Folytattuk a sétát, én pedig megkérdeztem Jevgenyiját, hogy szerinte mi lesz a Kreml következő lépése. Azt mondta, messze még a harc vége. Barátaival erdőőrséget állítottak fel, nehogy suttyomban megkezdődhessen az építkezés. „A következő lépés valószínűleg az lesz, hogy elkezdenek építkezni, amit mi természetesen megpróbálunk majd megakadályozni – mondta eltökélten. – Nem félünk. Minden eshetőségre felkészültünk. Hiába számítanak arra, hogy csendben megépíthetik az utat. Óriási botrányt fogunk csapni.”

Hamarosan bebizonyosodott, hogy megint csak igaza volt. Néhány hónappal később, júniusban a Seremetyjevo repülőtér közelében a mozgalom egyik önkéntese favágókba botlott. Amikor elkérte az engedélyüket, a munkások gyorsan összehakoltak és ellillantak. Jevgenyija és társai biztosak voltak benne, hogy hamarosan visszatérnek. Az erdőben több mint 200 támogató vert sátrat, hogy éjjel-nappal őrködhessenek.

A július 23-án hajnali 5 órakor bekövetkező támadás, bár Jevgenyija régóta számított rá, mindenkit váratlanul ért.¹⁶ A környezetvédőkre álmukban támadt mintegy 100 maszkos férfi, a táborban letépték a molinókat, feldön-

tötték a sátrakat, és összeverték az álmukból felébresztett embereket. „Agreszív, nagydarab férfiak voltak – mondta később Jevgenyija. – Skinheadeknek tűntek. El akartak kergetni, azzal fenyegettek, hogy összetörik a csontjainkat, és megölnék bennünket.”¹⁷ Nyilvánvalónak tűnt, hogy a támadásnak köze van az útépitéshez, hiszen alighogy a fegyveresek rárontottak a táborra, a favágók megjelentek egy hatalmas, japán fűrészszel, amely pillanatok alatt képes ki-dönteni a fákat. Jevgenyija kihívta a rendőrséget. Teltek-múltak az órák, de a rendőrök nem érkeztek meg, és amikor végül mégis megjelentek, nem voltak hajlandók foglalkozni a skinheadekkel. Erősítést kértek ellenben az OMON különleges egységtől, amely agresszív tömegoszlatásairól hírhedt, és az alábbi mottóval dolgozik: „Nem ismerünk kegyelmet, és mi sem kérünk soha.” Az OMON hamarosan megérkezett, Jevgenyiját és társait pedig letartóztatták.

Ezeknek az eseményeknek és egy újabb, öt nappal később történt támadásnak a tükrében Jevgenyija belátta, hogy stratégiát kell váltania. Úgy döntött, szélesíti a frontot, és csatasorba állít valakit, aki lökést adhat az ügynek. Felhívta Jurij Sevcsukot, az ismert szovjet-orosz rockszólam, aki már korábban is a nevé adta emberi jogi ügyekhez, és Jevgenyija remélte, hogy ezúttal sem marad közömbös. Néhány hónappal korábban Putyin elnök egy ritkaságszámba menő élő televíziós közvetítésben jelent meg, méghozzá híres orosz zenészek gyűrűjében. Sevcsuk megdöbbenett a közönséget, és láthatóan kihozta a sodrából a miniszterelnököt, amikor megkérdezte, miért nincs Oroszországban sajtószabadság. A telefonhívást követően Sevcsuk ellátogatott Himkibe. Jevgenyiját valószínűleg sokkolta a találkozás. „Diákkorom óta Sevcsuk a bálványom – vallotta be –, és most eljött hozzánk.”¹⁸ Jevgenyija konyhájában ülve Sevcsuk egyszerű ötlettel rukkolt elő: „Csinálunk egy koncertet, amely benneteket támogat.”

Augusztus 22-én a Puskin téren több mint 2 ezer ember jelent meg az erdő megmentésére szervezett koncerten, ami a rendezvény politikai jellegét tekintve akkoriban hatalmas dolognak számított. A rendőrség megakadályozta, hogy a hangosítást szállító teherautó behajtson a térre, de Sevcsuk így is játszott. Két nappal később, a U2 zenekar első moszkvai koncertjén Bono színpadra hívta Sevcsukot. Ezt sokan úgy értelmezték, hogy a zenész támogatja Sevcsuk küzdelmét az orosz hatóságokkal szemben. Bono később, még moszkvai tartózkodása idején elismerően szólt az orosz környezetvédelmi mozgalmakról is.

Úgy tűnt, az orosz kormány egyébként is a lehető legrosszabbkor kezdett az erdőirtáshoz. Oroszország éppen csak átkecmergett egy hőségrekordokat is megdöntő kánikulán, és a sok helyütt fellángoló futótűzek összesen közel 2 millió hektárnyi erdőt, legelőt és települést pusztítottak el. A Levada közvé-

lemény-kutató felmérése szerint az oroszok 73%-a támogatta a Moszkva melletti erdősáv megőrzését.¹⁹ A nyomás hatására Dmitrij Medvegyev elnök úgy döntött, ideje neki is közbeavatkoznia. Videoblogján váratlanul bejelentette, hogy a himki építkezést egyelőre felfüggesztik, és a kormány „további lakossági és szakértői konzultációkat tervez”.²⁰

A nyilvánosság előtt Jevgenyija mindezt győzelemként értékelte, de zárt ajtók mögött azt mondta, elterelő hadműveletre gyanakszik. Ösztönei megint helyesnek bizonyultak. Decemberben az autópálya-építés körülményeinek tisztázására felállított kormánybizottság bejelentette, hogy az építkezés folytatódik. Egyedül az elnök aláírására vártak.

Az autópálya-építés mögött álló lobbiban azonban nem várta meg Medvegyev jóváhagyását. Jevgenyija megtudta, hogy egy ingatlaniroda értékesíteni kezdte a himki parkerdő parcelláit. (Jevgenyija egyszerűen felhívta a társaságot, és vásárlónak adta ki magát. Megkérdezte a társaság Oleg néven bemutatkozó képviselőjét, hogy lehetséges-e telket vásárolni a Tölgyes tető közelében, ahová a himki lakosok forrásvízért járnak. Oleg azt mondta, lehetséges. A beszélgetésről készült felvétel a YouTube-ra is felkerült.)

2011 márciusában A Himki Erdő Védelméért szövetség felkeresett, hogy megosszák velem a Jevgenyiját érintő legújabb fejleményeket. A hatalom ezúttal nem közvetlenül őt, hanem a családját vette célba. Nem sokkal korábban a hivatalok rajtaütésszerű vizsgálatot kezdeményeztek férje vállalkozása ellen. Bár sem konkrét vádjuk, sem pedig bírósági végzésük nem volt, több alkalmazottat is kihallgattak, és magukkal vitték a cég iratait. A vállalkozás zaklatása egyébként már hónapokkal korábban elkezdődött, amikor felszólították a villamossági céget, hogy adjon számot az elmúlt 12 hónap minden pénzügyi tranzakciójáról. Mindezt pedig azzal az elképesztő indoklással, hogy „a vállalkozás szélsőséges elemeket támogat”. Miután az ügyfelek és a bankok rájöttek, hogy a hatóságok kipécézték a vállalkozást, sokan megszakították vele a kapcsolatot. A márciusi razzia tehát nem érte meglepetésként őket. Néhány nappal korábban a következő megjegyzést tették A Himki Erdő Védelméért szövetség weboldalán: „Készítsétek a céges papírokat, nemsokára meglátogatunk!”

Ennél is ijesztőbb volt, hogy a kormány Jevgenyija gyermekeit is célba vette. A városi gyermekvédelmi hivatal munkatársai váratlanul „családlátogatásra” érkeztek hozzájuk. Állításuk szerint bejelentést kaptak egy szomszédtól, hogy Jevgenyija „veri és éhezeti” a lányait, Lizát és Szását. Jevgenyija nem nyitott nekik ajtót, mert attól félt, elviszik a gyerekeket. Később a hivatal elismerte, hogy senkitől nem kapott bejelentést. Ekkor már azt állították, csak „rutin-

ellenőrzést” végeztek. Közvetlenül az incidenst követően ugyan nem tudtam Jevgenyijával beszélni, de emlékeztem rá, milyen szeretettel beszélt a lányairól. Biztos voltam benne, hogy ez az esemény rázza meg a legjobban.

Aznap, amikor együtt sétáltunk a himki erdőben, megkérdeztem, nem aggódik-e magáért vagy a családjáért. „Sokszor feltettem magamnak a kérdést – felelte –, hogy mit keresek én ebben az erdőben. Hiszen mindenem megvan. Átlagos nő vagyok. Miért avatkozom ilyen veszélyes dolgokba? Aztán elhatároztam, hogy többé nem gondolkodok erre, különben megőrülök. Ha az ember Oroszországban él, és arra gondol, mi minden történhet vele holnap, megbolondul.”

Néhány nappal azelőtt találkoztam Borisz Nyemcovval, az orosz ellenzéki csoport, a Szolidaritás vezetőjével. „Putyin legfőbb célja, hogy a lakosság politikai aktivitását a minimumra csökkentse – jelentette ki. – Stratégiája végtelenül cinikus, ugyanis azt akarja, hogy az emberek elhiggyék, a véleményük semmit sem számít. Retteg a szabad véleménynyilvánítástól. Ez a rendszer lényege.”²¹

Nyemcov véleménye éppúgy jellemezhetné a Kínai Kommunista Pártot, Hugo Chávezt vagy bármely más diktátort. A politikai apátia nagyban segíti az autoriter rendszerek fennmaradását. Még a legsimábban működő autokráciák is fontosnak tartják, hogy legfőbb erényként tüntessék fel és terjesszék a nép körében a politika iránti érdektelenséget. Ezért van az, hogy a legtöbb diktatúra a Jevgenyija Csirikováktól fél a legjobban, akiket nem szippantott be az apátia, akikben megvan a kezdeményezőkészség és a kitartás, hogy szembe szálljanak az uralkodó rezsimmel. Nem számít, hogy a harc elcsalt választás, korrupt bíróság vagy védett erdő körül zajlik. Az ilyen emberek egészen váratlan ügyek kapcsán kerülnek a középpontba, és rebellis ötleteikkel könnyen megfertőznek másokat. A Tölgyes tetőn, a forrás mellett Jevgenyija így foglalta össze a küzdelem lényegét: „Putyinnak nem számít a véleményem, és ezért büntetést érdemel.”*

Majd lassan kísértáltunk az erdőből.

* Csirikova küzdelme a himki parkerdőért 2011-ben nem ért véget. A harcot több fronton folytatta: a Sztrelcsenko polgármester váratlan lemondását követő 2012-es himki polgármester-választáson a szavazatok mintegy 18%-ával a második helyet szerezte meg. Eközben az orosz ellenzék egyik vezéralakjává emelkedett, számos nemzetközi elismerést megkapott. A Moszkva–Szentpétervár-autópálya vitatott szakasza azóta sem épült meg. (A Szerk.)

A három „nem”

Omar Afifi büszke volt arra, hogy rendőregyenruhát visel. 1981-ben, 16 éves korában vették fel az akadémiára, abban az évben, amikor Hoszni Mubárak az elnöki székbe emelkedett a meggyilkolt Anvar Szadat után. A munkában a fizetés és az állandóság vonzotta, a kormánynak dolgozni ugyanis biztos jövedelemforrást jelentett, ami Egyiptomban ritkaságszámba ment. Azt azonban zavartan vette tudomásul, hogy az új munkája miatt a környezete hirtelen egészen másként viszonyul hozzá. Amikor először tért haza egyenruhájában a falujába, megdöbbenve tapasztalta, hogyan reagálnak az emberek: az öregek, akiket kisgyerekkora óta ismert, felálltak, ha belépett egy szobába. Olyan tisztelettel beszéltek vele, amit korábban soha nem tapasztalt. Természetesen hamar rájött, hogy a tisztelet mögött félelem lapul. „Ahogyan egy szabónak is megvannak a maga eszközei, úgy a rendőrtisztnek is – mondta el Afifi. – A kormány azt akarta, hogy a rendőröktől mindenki féljen. A megfélemlítés légköre mindennél rosszabb volt. Az emberek már akkor rettegtek, amikor még hozzájuk sem szóltunk.”²²

Az egyiptomi rendőrség rossz híre ellenére Afifi sosem gondolta, hogy egy rendőr szükségszerűen szörnyeteg. Épp ellenkezőleg. Legtöbb kollégáját jó szándékúnak tartotta, és úgy vélte, csak egy elenyésző kisebbség – talán minden hetedik rendőr – olyan félelmetes vadállat, ahogyan az emberek hiszik. A munka, amit végzett, jórészt rutinfeladatokból állt, úgy, ahogy arra kezdetől fogva számított. Ez azonban a harmadik évben hirtelen megváltozott. Bekövetkezett az, amit később úgy nevezett, az első a három „nem” közül.

Egy rendőrtisztet meggyilkoltak. A gyilkos elfogása Afifiék számára kiemelt fontosságú feladatnak számított – ez a világon mindenütt így lett volna. A hatóságok azt a fülest kapták, hogy az elkövető Kairó külvárosában bujkál egy kukoricamezőn. Hajtóvadászatot rendeltek el, a mező szélére rendőri egységeket állítottak. Afifi és társai az egyik oldalon szorosan egymás mellett haladva elkezdtek átfésülni a földet, hogy kifüstöljék a férfit. Néhány perccel később, a kukoricaföld közepén Afifi a szeme sarkából mozgást vett észre, és pár méterrel előtte megrezdültek a kukoricaszárak. A gyanúsított volt az. Futásnak eredt, a rendőrök pedig üldözőbe vették. Ahogy a távolság lassan csökkenni kezdett közöttük, a kukoricalevelek felsértették Afifi arcát. Úgy három kilométert futhattak, amikor a férfi zihálva megállt, nem bírta tovább az iramot. Rettegve kuporodott le a mező közepén, és felemelte a kezét. Megadta magát. A rendőrök körbevették a fegyvertelen, kimerült gyanúsítottat. Ekkor egy tiszt

megparancsolta Afifinek, hogy löje le. Afifi nem értette. – Hiszen megadta magát! – tiltakozott. – Hogy lőhetném le? Nem tehetem.

A tiszt undorral nézett Afifire.

– Puhány vagy. Nyomás! Takarodj innen! – vakkantotta.

Afifi egyedül sétált vissza egysége parkoló autóihoz. Hallotta, amint eldördülnek a lövések. A gyanúsítottak pillanatokat szítává lyuggatták. „Ekkor valami megtört bennem” – idézte fel Afifi. Rájött, hogy vannak feladatok, amelyeket soha nem fog tudni végrehajtani, ha azonban visszautasítja őket, annak következményei lesznek. Ettől fogva saját kollégái is másképp néztek rá. „A feletteseim többé nem osztottak be nem teljesen törvényes feladatokra.” Ez volt tehát az első „nem”.

A második és a harmadik „nem” 1995-ben, gyors egymásutánban következett be. Egy hét volt hátra az egyiptomi parlamenti választásokig. Afifi szénája nem állt túl jól a rendőrségnél, mert a felettesei megbízhatatlannak tartották. Akkoriban egy börtönben dolgozott Kairó belvárosában. Egy délután az állambiztonság egyik tisztje megjelent 500 őrizetessel, ellenzéki aktivistákkal. Afifi jól látta, hogy sokukat súlyosan bántalmazták. A tiszt azt mondta Afifinek, hogy a tüntetőket itt kell hagynia a börtönben.

– Rendben – mondta Afifi. – Amennyiben megkapom a letartóztatási parancsot.

Az állambiztonsági tiszt hitetlenkedve nézett rá.

– Nincsen papírjuk. Fentről jött az utasítás. Szükséghelyzet van.

Afifit mindez nem hatotta meg, és továbbra is tiltakozott. Többek között azzal érvelt, hogy a tüntetők egy részének láthatóan orvosi ellátásra van szüksége. Ha valamelyik meghal a cellájában, neki kell majd megmagyaráznia, mit keresett ott, különben felelősségre vonnák a halálesetért. Az állambiztonsági tiszt megrázta a fejét. Mindketten tudták, hogy egy egyiptomi börtönben bekövetkező haláleset aligha vezet vizsgálathoz, és botrány egészen biztosan nem lesz belőle.

– Miért nem hajlandó együttműködni? – kérdezte az egyre frusztráltabb tiszt Afifit. – Engedelmeskedjen a parancsnak! Ezek az emberek Egyiptom ellenségei.

Afifi ezt nem is vitatta, csak megismételte a feltételeit.

– Ez bizonyára így van – bólintott. – De szükségem van a letartóztatási parancsokra akár a bírótól, akár magától.

Afifi maga sem tudta pontosan, miért ellenkezik. Egyszerűen csak nem akart asszisztálni a polgárok elleni visszaélésekben. „Úgy cselekedtem, ahogy

a lelkiismeretem diktálta – vallotta be. – Ennyi az egész. Semmit sem tudtam még az emberi jogokról.”

Gyanította, hogy az állambiztonság túl lusta vagy túl óvatos ahhoz, hogy kiállítsa a szükséges papírokat. Igaza lett. A tiszt hamarosan sarkon fordult, hogy másik börtönt keressen, ahol megszabadulhat az őrizeteseiktől. Afifi szerint a letartóztatottak a rendőrségi laktanyákba kerültek. Ez volt tehát a második alkalom, hogy nemet mondott.

Mindössze hat napba telt, hogy Afifi újra összeütközésbe kerüljön feletteseivel. A parlamenti választások előtti éjszakán a kairói rendőrfőnök, Habib el-Adli összehívott 700-800 rendőrtisztet. (Adli később belügyminiszterként a Mubarak-rezsim egyik legrettegettebb alakjává vált, majd annak bukását követően korrupció és tüntetők meggyilkolása miatt életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.) Adli figyelmeztette a meghívottakat, hogy amennyiben az ellenzék győz a választásokon, a rendőrök nem csupán a munkájukat veszítik el, de az életük is veszélybe kerül. A rendőrségnek ezért különleges szerep jut a választások napján. A tiszteknek másnap reggel civil ruhában kell felvenniük a szolgálatot, azonosító és fegyverek nélkül. A legtöbbjüknek az lesz a feladata, hogy a szavazókörökbe előre kitöltött szavazólapokat szállítson. Ha nem engedik be őket, káoszt és verekedést kell provokálniuk a szavazókör előtt. Ha ez a taktika sem válik be, le kell tartóztatniuk azt a bizottsági tagot, aki a voksolás befejezése után a szavazóurna szállításáért felelős. Ekkor, ha újabb utasítást nem kapnak, meg kell tömniük az urnát a kitöltött szavazólapokkal. „A terv ostoba volt és kivitelezhetetlen – mondta Afifi. – Adlinak fogalma sem volt arról, hogyan zajlik egy szavazás. Ez az ember egyetlen dologhoz értett: hogy kérdés nélkül végrehajtsa a parancsokat.”

Afifi felemelte a kezét, szeretett volna feltenni néhány kérdést. „Már megint te akadékoskodsz? – vetette neki oda Adli válasz helyett. – Takarodj innen!” Majd hozzátette, hogy jobb, ha mindenki követi Afifit, aki nem akar részt venni az akcióban. Még öt tiszt hagyta el a termet. Ez volt a harmadik és utolsó „nem”.

Afifi túlzott önállósága felkeltette felettesei figyelmét, s nem maradhatott következmények nélkül. Nem sokkal a választás után – amelyet egyáltalán nem meglepő módon a kormánypárt óriási fölényrel nyert meg – parancs érkezett, hogy Afifit Felső-Egyiptomba helyezik át. Arrafelé gyakoriak voltak az összetűzések az erőszakos iszlamista csoportokkal, és az egyiptomi rendőrtisztek is gyakran váltak a támadások célpontjává. Afifi attól félt, hogy vagy a militánsok fogják kioltani az életét, vagy ami még valószínűbb, saját csapata

egyik eltévedt golyójának áldozata lesz. Panaszt nyújtott be a döntés ellen, és sikerült elérnie, hogy egy kairói tűzoltóegységhez osszák be.

Affi nem volt boldog, érezte, hogy váltania kell. Rendőrtiszti karrierjének befellegzett, és egyre jobban aggódott a saját biztonsága miatt. Élete mélypontján, 2000-ben látogatta meg a szerencse, amikor meghallotta, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt pályázatot írt ki, s egyiptomi bírónak és rendőrtiszteknek adott lehetőséget, hogy külföldön tanuljanak nemzetközi emberi jogot. Affi az ösztöndíj egyik nyertese lett a négy közül, és Tunéziába került. A képzés óriási hatással volt rá. Ekkor szembesült azzal, hogy az emberi jogoknak stabil törvényi háttérük és könyvtárnyi irodalmuk van. Ösztönösen már akkor ráérezett ennek jelentőségére, amikor nemet mondott előjáróinak, de tudatosan soha nem gondolta végig. Amikor a tunéziai ösztöndíj véget ért, egy másikat is megnyert, és jogi végzettséget szerzett. 2004-ben az egykori rendőrtiszt ügyvédként tért vissza Kairóba.

Új képesítése révén büntetőeljárásokban kezdett dolgozni mint ügyvéd. Két év alatt tehetséges jogásként szerzett magának hírnevet. Kollégáival szemben nemcsak külföldi képesítését tudta bevetni a munkája során, hanem azt is, hogy belülről ismerte a rendőrségi eljárások menetét. Tudta, hogyan működik a rendszer a gyakorlatban, így igen hatékonyan felismerte az eljárási szabálytalanságokat. Kevés ügyfele volt tisztában saját jogaival. Még ennél is fontosabb volt, hogy a rendőrök, akik nem szoktak hozzá ahhoz, hogy tetteikről számot adjanak, gyakran leleplezték magukat a bíróság előtt. Ezt a gyengeséget Affi ügyesen kihasználta ügyfelei védelmében.

Büntetőjogi ügyvédként végzett tevékenysége még nem volt elegendő ahhoz, hogy kivívja a rendszer haragját, azzal azonban hatalmas botrányt keltett, hogy tapasztalatait a széles nyilvánossággal is megosztotta. Munkája kapcsán rendszeres vendége lett a „Kairó ma” című élő, műholdas televíziós show-műsornak. Alkalmanként 45 percet kapott, hogy egyszerű, közérthető nyelven magyarázza el az egyiptomi jogrendszer egyes elemeit. Az első, 2007. november 13-án sugárzott epizódnak az volt a témája, hogy milyen jogai vannak az állampolgárnak, akit az utcán megállít egy rendőr. A második arról szólt, milyen jogai vannak a polgároknak saját otthonukban – elmondta például, hogy a hivatalos szerveknek házkutatási paranccsal kell rendelkezniük.

A rezsím a második epizódot követően figyelte fel Affire. Egy állambiztonsági tiszt felhívta a műsorvezetőt a reklámszünet idején. Felháborodottan vonta felelősségre, hogy miért engedik a jogászt ilyesmiről beszélni a képernyőn.

„Elment az eszük? – üvöltött a műsorvezetőre a telefonban. – Basszák meg! Megszakítjuk a műholdas összeköttetésüket, ha így folytatják!”

A harmadik résznek a rendőrségen előállított állampolgárok jogairól kellett volna szólnia. Ez a rész azonban sosem készült el. Az állambiztonságtól a második epizódot követően felhívták Affit, és azt javasolták, készítsen műsort arról, milyen hatékony az egyiptomi rendőrség. Ezért heti 2000 dollárnak megfelelő fizetést kapott volna. (A tévécsatornától 800 dollárt kapott.) Amikor az ajánlatot elutasította, megfenyegették. „Azt mondták, ha sokat ugrálok, még a végén eltalál egy eltévedt golyó. És hogy ne hősködjek” – idézte fel Affi. Megértette, hogy kényes területre tévedt, és a fenyegetéseket komolyan kell vennie. Beleegyezett, hogy soha többé nem fog nyilvánosan beszélni.

Az írással kapcsolatban azonban nem tett ígéretet. Az első két tévéműsora után kapott visszajelzések alapján elhatározta, hogy közérthető módon könyvben is megírja, milyen jogokkal rendelkeznek az állampolgárok, ha kapcsolatba kerülnek a rendőrséggel. A könyvön hónapokig dolgozott, és sokáig úgy tűnt, nem talál rá kiadót, mert senki nem mer ujjat húzni a rezsimmel. 2008 elején végre akadt valaki, aki titokban kinyomtatta. Március 20-án kezdte terjeszteni könyve 5000 példányát (a cím, a *Nehogy nyakon vágjanak!* egy közismert egyiptomi szófordulatra utalt). Affi 1000 példányt küldött szét állami és független médiacégek újságíróinak, és egy népszerű hetilap címlapjára is felkerült. A könyv azonnali sikert aratott. Hamarosan újabb 10 ezer példányt rendeltek tőle, majd még 40 ezret. A könyvben megadta saját telefonszámát is, így az érdeklődő hívások közvetlenül hozzá érkeztek. „Olyan népszerű lett, mint a Biblia – idézte fel nevetve. – Erre igazán nem számítottam.”

Április 7-éig a könyvesboltok több ezer új példányt rendeltek tőle. Ezeket a rendeléseket azonban már nem állt módjában teljesíteni. Másnap reggel 10 órakor csörgött a telefonja. A vonal túlsó végén egy könyvkereskedő jelentkezett. Elmondta, hogy nemrég kiszállt hozzá az államvédelem, és elkobozták az összes példányt. A hatóságok rövid idő alatt 5000 könyvet gyűjtöttek be, ami azt jelenti, hogy minden eladatlan példányra rátették a kezüket.

Affinek nem maradt ideje azon gondolkodni, hogy nyomtasson-e további példányokat. Megint csörgött a telefonja. Ezúttal egy barátja jelentkezett a rendőrségtől, aki megsúgta neki, hogy akció készülődik ellene. Az államvédelem megfigyelés alá vonta az otthonát és az irodáját. Ha idáig el is túrték, amit csinál, türelmük mostanra elfogyott. Affi azt hitte, volt kollégája túlreagálja a dolgot. Tudta, hogy a tűzzel játszik, de semmilyen törvényt nem hágott át. Mindössze elmagyarázta a törvényt laikus embereknek. Felhívta egy megbíz-

ható barátját a belügyminisztériumban, akivel tisztázni akarta, hogy tényleg bajban van-e. Amikor a telefon kicsöngött és a barátja felvette, beleszólt:

- Halló, én vagyok az.
- Soha nem fogja elfelejteni a reakciót.
- Rossz számot hívott – felelte a barátja.
- Tessék? Ezt most hogy érted?
- Sajnálom. Rossz számot hívott – ismételte meg a hívott fél, és letette a kagylót.

Affí döbbent rémülettel hallotta a kattanást. Ez volt az utolsó figyelmeztetés. Rendőr barátja nem túlzott. Nem volt biztonságban. Tudta, hogy a legjobb esetben lecsukják és megkínózzák, a legrosszabb esetben egyszerűen eltüntetik. Sem haza, sem az irodájába nem mehet. Hirtelen arra az elhatározásra jutott, hogy elmenekül. Nem maradhat Egyiptomban. El kell tűnnie, és kész.

Kikapcsolta a mobiltelefonját, és kivette belőle az akkumulátort. Tudta, hogy csak vonalas telefont használhat, és el kell felejtene a bankkártyáját. Sikertelenül eljuttatnia egy üzenetet a fiához, akit megkért, vigye el az útlevelét egy biztos helyre. A következő három napban az utcán és az autója hátsó ülésén élt. Sehol nem volt biztonságban, ahol az államrendőrség számíthatott a felbukkanására. Mikor megkapta az útlevelét a fiától, egyetlen érvényes vízum volt benne: az Egyesült Államokba szóló, európai vízumai már lejártak. Vagyis Amerikába fog menni.

A Kairói Nemzetközi Repülőtéren a városi rendőrség emberei teljesítenek szolgálatot. Affínek az volt a szerencséje, hogy a régi időkől ismert néhány tisztet közülük. A repülőtérre április 11-én, késő délután érkezett meg. Egy ismerős rendőr átvette az útlevelét, és lepecsételte anélkül, hogy az adatokat átfuttatta volna a hivatalos rendszeren. Néhány rendőr átkísérte a biztonsági ellenőrzésen, és azt tanácsolták neki, hogy egy másik kapunál várjon, ne ott, ahonnan a gépe indul. Megvárta, amíg mindenki elfoglalja a helyét a gépen. Az utolsó pillanatban megkapta a jelet, és ő is beszállt, mielőtt az ajtók becsukódtak volna. Úton volt New York felé. Alig több, mint 12 óra elteltével landolt. Nem volt nála több, mint 50 dollár és egy aranyóra.

Egy diktátor számára jó megoldás, ha ellenfelei emigrálnak. Ilyenkor nem kell meggyilkoltatni őket, halálukat senki sem kéri számon, és nem fullad botrányba a temetésük. Nem követelik a tömegek, hogy tegyenek igazságot. Az egyiptomi kormány nyilván azt várta, hogy Affí menedékjogot kap Amerikában, és lassacskán megfeledeznek majd a politikáról. Biztonságban lesz a

rezsimtől, és a rezsim is biztonságban lesz tőle. Tökéletes patthelyzet vagy még inkább fegyverszünet.

Kevesen válnak tudatosan egy rezsim ellenségévé. Pu Cse-csiang, Jevgenyija Csirikova és Omar Afifi elsődleges célja nem az volt, hogy a kormány ellen küzdjön. Nem születtek szószólónak vagy aktivistának, az élet tette őket azzá. Akármilyen tökéletlen volt is a rendszer, megpróbálták a keretein belül maradni, hogy a rezsimet a saját szabályai szerint számoltassák el. Amikor azonban a kormányzat ellenzékinak bélyegezte és megpróbálta elhallgattatni őket, nem volt többé megállás. Pu Cse-csiang akkor sem gondolt arra, hogy abbahagyja a munkát, amikor kollégáit bebörtönözték: továbbra is rendszeresen bíróság elé citálta az államot. 2011 áprilisában a Kreml buldózereket küldött a himki erdőbe, Csirikovát és követőit többször megverték és letartóztatták. De a harc ekkor már nem csak az erdőről szólt. A rezsim tette aktivistává, ezért folytatnia kell a küzdelmet, amíg csak bírja, akármi lesz is a végkifejlet.

Affí még akkor is küzdeni akart, amikor New Yorkba érkezett. Bár politikai menedékjogot nyert az Egyesült Államokban, a Mubarak-rezsim iránti ellenszenv nem csillapodott. Tisztában volt azzal, hogy az egyiptomi rendvédelmi szerveknél szerzett tapasztalata egyedülállóan fontosá teszi az emigránsok között. Hiába élt tőle 10 000 km távolságban, töviről hegyire ismerte a rezsimet, és tudta, miként verne le egy esetleges tiltakozó megmozdulást.

Amikor 2011 januárjában váratlanul kitört az egyiptomi forradalom, az utcára tóduló fiatalok hamar rájöttek, milyen fontos szövetségesre leltek az egykori rendőrtisztben. Affí a kis Falls Church-i lakásában berendezett főhadiszállásáról informálta a tüntetőket a várható rendőri taktikákról. Az íróasztalán elhelyezett három óriási monitor folyamatos hírekkel látta el az aktivisták utcai küzdelmeiről, de ahogy elmondta, volt rendőr kollégái is tájékoztatták. A Google Mapsen bejelölte az útvonalakat, amelyek a tüntetők számára előnyösek lehettek. A forradalom közkatonáival a Twitteren és a Facebookon keresztül tartotta a kapcsolatot, felkészítve őket Mubarak elkerülhetetlen válaszcspására. Amikor meglátogattam, szinte lehetetlen volt öt percnél tovább beszélgetni vele anélkül, hogy öt mobiltelefonja valamelyike meg ne csörrent volna, és a Skype-on is folyamatosan üzenetekkel bombázták. „Valójában nem itt vagyok – mutatott körbe az észak-virginiai lakásban –, hanem Egyiptomban.”²³

A rezsim olyan ellenséget teremtett magának, akivel nem tudott elbánni.

3. fejezet EL COMANDANTE

A Ramo Verde katonai börtön lassan távolodott a szemünk elől. Néhány perccel ezelőtt estünk túl az utolsó biztonsági ellenőrzésen; egy fiatal, unott arcú katona, egyik kezében gépfegyvert lóbálva, nyitotta ki és csukta be a fémkaput. A börtön, amely a hegyekben, közvetlenül Los Teques, vagyis Miranda állam székhelye fölött fekszik, egészen elhagyatott érzést kelt, mintha csak régi kővár állna a poros venezuelai hegyvidéken. Aki azonban ide érkezik, aligha véletlenül téved erre. Ameddig a szem ellát, a börtön az egyetlen ember alkotta épület a vidéken.

Béraitónk első üléséről folyton hátrafelé pislogtunk, nem tudtuk levenni szemünket a börtönről. Egy barátommal azért látogattuk meg a Ramo Verdét ezen a szombat reggelen, hogy interjút készítsünk az egyik elítélttel. Az örök – mindannyian a katonai rendészet tisztjei – láthatóan kényelmetlenül érezték magukat amiatt, hogy egy külföldi látogat az intézménybe. A többi látogató csomagokat hozott a börtönben lakó családtagoknak vagy barátoknak. Nekem nem engedték meg, hogy bármit is magammal vigyek. Se diktafont, se tollat, se ceruzát. A bejáratnál félreállítottak, egy tiszt pedig felhívta a katonai hírszerzést utasításért. Egy órával később, kifelé menet újra megmotoztak. Ekkor történt, hogy meghallottuk, amint az egyik katonai rendész azt mondja a mobiltelefonba: „Igen, uram. Követni fogom őket.”¹

García-nak hívták, a neve fekete betűkkel volt ráhímezve zöld egyenruhája mellényzebére. Ő kérdezett ki, mielőtt beengedtek volna a börtönbe. Nagydarab, már-már kövér, kerek képű tiszt volt, arca komolyságot tükrözött. Úgy tűnt, kollégái közül benne munkál leginkább a hivatástudat, hiszen ő volt, aki értesítette a hírszerzést. A börtönből serpentin vezetett le a völgybe. Az éles kanyarokban a visszapillantó tükröt lestük, hogy lássuk, követ-e bennünket. Tíz perccel később, a hegy lábánál még nyomát sem láttuk.

De nem csak García-ra kellett figyelnünk. Volt még egy kis problémánk. A börtönben tollat és papírt kértem egy elítélttől, hogy az interjú alatt jegyzetelhessek. Tudtam, hogy kifelé menet újra megmotoznak, ezért a jegyzeteket odaadtam valakinek, akiről feltételeztem, hogy nem vizsgálják át. Az volt a terv, hogy az illetővel újra találkozunk, amint Ramo Verdétől biztonságos távolba érünk. Most attól féltem, hogy a katonai rendészetet akaratlanul is odavonzzuk a találkozóra.

Mire elértük Los Teques forgalmas utcáit, a kanyargós hegyvidéki út ki-egyeneseedett. Ekkor láttam meg Garcíát, aki bukósisakban és fényvisszaverő napszemüvegben motoron követett bennünket. Biztonságos távoból jött utánunk, csupán egyetlen pillanatra bukkant fel. Ügyelt, hogy mindig legyen közöttünk két-három kanyarnyi távolság. Ekkor láttam meg azt az embert is, aki kicsempészte nekünk a jegyzeteket. Autóval követett minket, láthatóan azon igyekezve, hogy valahogyan mellénk sodródjon a forgalomban. Most azonban, hogy García is mögöttünk volt, ez túlságosan kockázatos lett volna. Gyorsítottunk, hagytuk, hogy elnyeljen a város forgalma, nehogy a kocszi a közelünkbe kerüljön. Emberünk sávot váltott, és három-négy autóval mögénk sorolt be. Jóval hátrébb García is besorolt ugyanabba a sávba, ahol mi haladtunk.

Valahogyan jeleznünk kellett az irat hordozójának, hogy García a nyomunkban van. Fogalma sem volt arról, hogy követnek, és ha megpróbálná átadni a papírokat, az mindenképpen García tudomására jutna.

A forgalom alig vánszorgott. Az utat ellepték az utcai árusok. A vállalkozó szelleműek bemerészkedtek a sávok közé, és behajoltak a kocsik ablakán, hogy a sofőrökre sózzák portékájukat. Magamhoz intettem egy középkorú árust. Ahogy letekertem az ablakot, rögtön elkezdte mutogatni, mije van – kis faszobrokat, nyakláncokat, hasonló apróságokat árult. A szemébe néztem, és azt mondtam: „Menj a hárommal mögöttünk levő kocsizhoz, és mondd meg a vezetőjének, hogy követik.” Azzal a zsebembe nyúltam, hogy vásároljak valamit. Az árus bólintott, majd elmosolyodott, és elutasító mozdulatot tett, jelezvén, hogy nem szükséges bármit is vennem tőle.

Komótosan sétált tovább a forgalomban, odalépett egy-egy kocsizhoz, és a holmiját ajánlgatta. Aztán megállt barátunk autójánál, és odahajolt az ablakhoz. A következő pillanatban már újra a végtelenbe nyúló kocsisor mentén gyalogolt.

Négyszáz méterrel arrébb a forgalmi dugó szakadozni kezdett. Egy útelágazáshoz érkeztünk, ahol jobbra fordultunk. A visszapillantó tükrökben láttuk,

hogy García is jobbra tart. A jegyzeteket majd később megkapjuk a barátunktól. Ráérnek.

Az út egy órán át tart Los Teques és Caracas között. A távolság nagy részét a pánamerikai országút teszi ki, ahol általában gyorsan lehet haladni. A venezuelaiak ezt ki is használják, és előszeretettel hozzák ki járművükből a végsebességet, mielőtt megfeneklenének Caracas hírhedt forgalmi dugóiban. Nem volt esélyünk, hogy gyorsabbak legyünk, mint García, olcsó bérelt autónk nem tudta volna lehagyni a motorját. A sors azonban közbeszólt. Mielőtt felhajtottunk volna az országútra, autónk belefutott egy kráter méretű kátyúba, és a jobb első kerekünk kidurrant.

Nem volt más választásunk, félre kellett húzódnunk az út szélére. A kerék oldalán hatalmas hasadás látszott. Szerencsénkre az autókölcsönző pótkerékkel is ellátta kocsinkat. Körülnéztünk, de Garcíanak nyoma sem volt. „Akkor bezzeg nincs a közelben rendőr, amikor igazán szükség lenne rá” – viccelődött a barátom.

Húsz perccel később felhajtottunk az útra. A szélső sávban maradtunk, és jóval lassabban hajtottunk, mint a többi Caracasba igyekvő. Nem telt el pár perc, és néhány járművel mögöttünk, egy traktorszállító mögé húzódva felbukkant a motorbicikli. García végig a sarkunkban maradt.

Kevesen élvezik, ha a katonai rendészet követi őket, de García jelenléte most enyhén komikus élt kapott. A 100-110 km/h-s sebességgel haladó járművek között meglehetősen nehéz követni egy kocsit, amely feleannyival megy. Garcíanak folyamatosan fékeznie kellett, hogy újabb autó, busz vagy kisteherautó mögé húzódhasson. Ráadásul nekünk is sokszor meg kellett állnunk, hogy ellenőrizzük a légnyomást a pótkerékben, mert eresztett. Amikor félrehúzódtunk, titkos kísérőnknek el kellett rejtőznie. Harmadik kényszerpihenőnk során hosszasan tanakodtunk a pótkerék fölött. Szemem sarkából láttam, hogy García leszáll a motorról, és elbújik egy magas fűcsomó mögé. Amikor kikandikált a fűszálak közül, napszemüvegén megcsillant a napfény. Hirtelen visszaültünk a kocsiba, és felhajtottunk az autóútra. Közben nagyot nevtünk, ugyanis láttuk, ahogy a meglepett, kövérkés García visszakászálódik a motorjára.

García egészen Caracasig a nyomunkban volt. Jócskán eltávolodott munkahelyétől, a hegyvidéki börtöntől. Nem akartuk, hogy hazáig kísérjen bennünket. Bár a hatóságok bármikor könnyedén kideríthetik tartózkodási helyünket, nem kívántuk mi magunk nyomra vezetni őket. Úgy döntöttünk, behajtottunk egy nagy bevásárlóközpontba, és lent hagyjuk az autót a parko-

lóban, hogy García kénytelen legyen gyalog követni minket. A bevásárlóközpont területén aztán számtalan lehetőségünk lesz arra, hogy taxiba vagy buszra szálljunk. Garcíát akkor láttam utoljára, amikor behajtottunk a föld alatti parkolóba. Félreállt egy közlekedési lámpánál, és úgy tűnt, azon tűnődik, hogy mihez kezdjen, miközben sisakja és szemüvege meg-megcsillant a napfényben.

Miért követett bennünket García Caracasba? Lehet, hogy a hatóságok tényleg az ő segítségével próbáltak kémkedni utánunk. De talán tévedtünk, amikor a katonai rendész eltűnése után azt hittük, már senki sincs a nyomunkban. Talán visszahívták, és olyasvalaki vette át a helyét, akit nem ismerünk. Még valószínűbb, hogy tudatni akarták velünk, felkeltettük a figyelmüket. (Ez volt a jóhiszemű magyarázata annak, miért viselkedett García olyan esetlenül.) Talán az volt a céljuk, hogy ránk ijjessenek. Így vagy úgy, ismerve a venezuelai kormányt, az eset egyikünket sem lepte meg túlságosan. A rezsimegyrésztől megengedte, hogy egy újságíró felkeressen egy börtönt, pedig a legtöbb diktatúrában ez elképzelhetetlen lett volna. Másrésztől azonban, üldözési mániájának köszönhetően, Garcíanak egész Miranda államon keresztül követnie kellett bennünket. Ugyanez a paranoia munkálhatott a kormányhoz tartozó interjúalanyaimban is, amikor személyes találkozónk során „birodalmi alattvalónak” neveztek. A kormány igyekezett megengedőnek és nyitottnak tűnni, mégis úgy viselkedett, mintha ostromlott várban élne, és mindenféle ellenségeket látott.

Jelen esetben talán az okozta a paranoiát, hogy a börtönben aznap reggel magát Raúl Baduel látogattam meg. Kevesen ismerték jobban Venezuela volt elnökét, Hugo Chávez, mint Baduel, az egykori tábornok. 1972-ben, fiatal kadétként ismerkedtek meg a venezuelai katonai akadémián. Csaknem egykorúak voltak, és hamar összebarátkoztak. Szoros szövetségre léptek: 1982. december 17-én Chávez, Baduel és két másik fiatal tiszt titkos fogadalmat tettek, hogy megvédik a venezuelai demokráciát. A négyek aggódtak, hogy a politikai elit rossz irányba vezeti az országot. A Venezuelában tapasztalható problémákért – a gazdasági hanyatlásért, a tömeges szegénységért, a romló szociális szolgáltatásokért – az egyre korruptabb vezetést tették felelőssé. Abban az időben Chávez és Baduel egy Caracastól nyugatra fekvő városban, Maracayban állomásozott. A történet szerint a négy fiatal tiszt futni indult Simón Bolívar, a nagy dél-amerikai szabadságharcos születésnapján. A Samán de Güere nevű öreg fa alatt, ahol állítólag maga Bolívar is megpihent egykor, ígéretet tettek egymásnak. „Felidéztük Bolívar fogadalmát, amelyet mentora

előtt tett – mondta el Baduel. – Megesküdtünk, hogy addig sem testünk, sem lelkünk nem nyugodhat, amíg a demokrácia helyre nem áll országunkban.”²

Ez a titkos sejt volt Chávez forradalmi mozgalmának bölcsője, amelyet eredetileg Bolívari Forradalmi Mozgalom 2000-nek neveztek (a 2000 utalás arra az évre, amikor reményeik szerint hatalomra kellett volna jutniuk). A számot egy évvel később 200-ra változtatták, hogy így emlékezzenek meg Bolívar születésének 200. évfordulójáról. 1992 februárjában Chávez földalatti szervezete sikertelen puccsot kísérelt meg a kormány ellen. Chávez két évet töltött börtönben, majd visszatért a közéletbe, és építeni kezdte azt a populista, kormányellenes politikai imázst, amelynek segítségével 1999-ben váratlanul az elnöki székbe emelkedett. Chávez és Baduel barátságának legkomolyabb szakítóprobájára az elnökség harmadik évében, 2002 áprilisában került sor. Chávez kormánya ellen puccsot kíséreltek meg, és az ekkor már tábornoki rangot viselő Baduel sietett a segítségére. Az akció idejére Chávezt a venezuelai partoktól mintegy 240 km-re fekvő, apró Orchila-szigetre száműzték. A hatalmától megfosztott elnök meg volt győződve arról, hogy vagy meggyilkolják, vagy élete végéig Kubába száműzik. Csakhogy a hadseregen belüli egyes klikkek, amelyek korábban a hatalomátvétel mellett álltak, ingadozni kezdtek. A katonák véleményének változását érzékelve Baduel elit ejtőernyőosztagokat küldött Chávez megmentésére, és a három Super Puma támadóhelikopter egyike visszavitte az elnöki palotába.³

Chávez azzal hálálta meg a szívességet, hogy kinevezte Baduelét védelmi miniszterré. Baduel szerint ekkor kezdődtek a bajok. Caracasban, Chávez közvetlen közelében élve egyre kevésbé tetszett neki, amit tapasztalt. Régi barátja zsarnokként viselkedett, és olyanokkal vette körül magát, akik elhitették vele, hogy tökéletes. Baduel pedig, kritikus hangvételű megjegyzései miatt, egyre jobban kiszorult Chávez belső köréből. Ugyanakkor a hadsereg felől is sokan megrótták, elsősorban azért, mert magas rangú tisztek szerint túlságosan is hagyta beavatkozni az elnököt katonai kérdésekbe. Amikor Chávez katonai köszöntésként a „Haza, szocializmus vagy halál” szlogent kívánta bevezetni, a legtöbb hivatásos tiszt felháborodva fogadta a tervet. Baduel megpróbálta megértetni az elnökkel, hogy ehhez nincs joga, hiszen az alkotmány világosan kimondja, hogy „a hadsereg a népé, és nem állhat egy személy vagy párt szolgálatában”. Chávez azonban a védelmi minisztert megkerülve, közvetlenül a tábornokoknak adta utasításba, hogy mostantól ezt a köszöntést alkalmazzák. Amikor a katonák kényszerűségből használni kezdték a szlogent, Chávez azzal kérkedett, hogy a köszöntés a szívükből jön.

A szakítás 2007-ben következett be. Chávez olyan alkotmánymódosításra tett javaslatot, amely rendkívüli végrehajtó hatalmat koncentrált volna a kezében, lehetővé téve, hogy élete végéig elnök maradjon. Baduel úgy érezte, kötelessége lemondani,⁴ és élesen bírálta a javaslatot, amely végül meg is bukott. (A kérdést népszavazásra bocsátották, amely 2007. december 2-án a javaslat ellenzőinek rendkívül kis arányú győzelmével [51%] zárult. Chávez – a venezuelaiak nagy meglepetésére – elfogadta az eredményt.) Utoljára akkor találkozott Chávezzel, amikor védelmi miniszteri posztjáról leköszönve megtartotta búcsúbeszédét. „Chávez odalépett hozzám, és elköszönt – emlékezett vissza Baduel a börtöncellában. – Kérte, hogy adjam át üdvözetét a családomnak. Aztán a karomra tette kezét, és kajánul azt mondta: »Most nyilván rengeteg időd lesz a vidéki birtokodon.« Ránéztem, és vele nevettem, bár éreztem, hogy szavaiban fenyegetés lappang.”

Baduelnek sosem volt vidéki birtoka. „Biztos voltam benne, hogy előbb vagy utóbb elkap – idézte fel. – Tudtam, hogy nincs menekvés.”

Félelmei 2009 áprilisában igazolódtak be. A katonai hírszerzés ügynökei letartóztatták, pisztolyt nyomtak a fejéhez, és egy autóba lökték.⁵ A következő év májusában korrupció vádjával 7 év 11 hónap letöltendő börtönbüntetésre ítélték. Két hónappal ezután találkoztam vele a Ramo Verde katonai börtönben. Baduel azt állította, hogy a vád az első szótól az utolsóig koholmány volt. „Hogy mikor szabadulok? Majd ha Cháveznek vége” – jósolta meg.*

Baduel ismerte Chávezt kadétként, katonaként, politikusként és elnökként is. Segített neki a régi politikai rendszer lebontásában, és megvédte a kormányt a puccs idején. Már a 2007-es alkotmányozó népszavazás előtt is lehettek kétélyei vele kapcsolatban, hiszen védelmi miniszterként szembesülnie kellett elnöke ügyeivel. Talán egyszerűen csak alábecsülte. De most, a börtönben azon tűnődött, hogy ismeri-e egyáltalán ezt az embert. „Mindenki azt hiszi, hogy közeli kapcsolatban álltunk, de most úgy érzem, hogy mindvégig becsapott. Nem érdekelt más, csak a hatalom, és ezt hosszú éveken át titkolni tudta – idézte fel Baduel a beszélgetésünk során. – Mindent a saját politikai céljainak rendel alá, vagyis annak, hogy élete végéig elnök maradjon.”

Baduel még egy rendkívül érdekes megjegyzést tett Hugo Chávez jellemével kapcsolatban. Az elnök kapcsán szokás arra hivatkozni, hogy a hadseregből jött, ezért gondolkodik és viselkedik úgy, mint egy katona. De Baduel szerint

* A könyv magyar kiadásának készültékor, 2014 elején Raúl Isaias Baduel továbbra is börtönben ül, noha már egy év is eltelt Chávez halála óta. (A Szerk.)

ez még nem minden: „A katonai tapasztalat kétségtelenül befolyásolja az ember tetteit, és Chávez csakugyan katona. Mindezt közelebbről nézve azonban számításba kell vennünk, hogy tankok és harckocsik között töltötte az életét. Ez az a fegyvernem, amelyet a legjobban ismer. Ezeket az egységeket »páncélozott hurrikánnak« is nevezik. Úgy harcolnak, hogy lerohanják az ellenséget, és valósággal szétlapítják. Chávez pontosan ilyen. Aki ellenáll, azt szétlapítja.»

A „D” és az „E” osztály mellett

Vajon mi készítette a négy fiatal katonatisztet arra, hogy titkos fogadalmat tegyenek a venezuelai demokrácia megvédésére? A '70-es években, amikor megismerték egymást, úgy tűnt, Venezuela a világ szerencsésebb feléhez tartozik. 1970-ben Dél-Amerika leggazdagabb országa és a világ húsz legtehetősebb államának egyike volt.⁶ A '70-es évek olajválsága idején paradicsomi állapotok uralkodtak Venezuelában, hiszen a Közel-Kelet után a világ második legjelentősebb olajkészletével rendelkezett. Az országban annyi autópálya és felhőkarcoló épült, hogy a caracasiak előszeretettel nevezték városukat „hegyvidéki Miaminak”. Amikor a venezuelaiak külföldre utaztak, hogy luxustermékeket vásároljanak, a *dame dos* („adj kettőt”) csúfnév ragadt rájuk. A szomszédaiik sikerére féltékeny kolumbiaiak azzal gúnyolódtak, hogy „a venezuelaiak lemásztak a fáról, és egyenesen Cadillacokba ültek”.⁷

Ám a Cadillac-korszaknak hamar vége szakadt. A magas olajár már nem leplezhette tovább, hogy a venezuelai vezetés tehetetlenül, gyengén és korrup-tan kormányzott. Amikor az olaj ára csökkenni kezdett, Venezuela gazdasági problémái hamar napvilágra kerültek. Az ország egy főre jutó adóssága hamarosan a legmagasabb lett Latin-Amerikában.⁸ Az egy főre jutó jövedelem ugyanakkor 1973 és 1985 között 15%-kal csökkent.⁹ A nélkülözők száma 1980 és 1989 között rendkívül meredeken, 150%-kal emelkedett.¹⁰ Az infláció és a munkanélküliség az egekben járt, s csak az erőszakos bűncselekmények száma szárnyalta túl.

Chávez és Baduel 1982-ben tettek fogadalmat. Ez egybeesett annak az időszaknak a kezdetével, amelyet később „Venezuela húsz elvesztegetett évének” neveztek. 1998-ra az egy főre jutó GDP elképesztő mértékben, 21%-kal zuhant.¹¹ Az ország bankjainak kétharmada csődbe jutott.¹² A munkanélküliség 1980 óta megduplázódott. A népesség több mint 50%-a a szegénységi küszöb alatt, közel 30%-a mélyszegénységben élt.¹³ Konszenzus uralkodott

abban a tekintetben, hogy az országot a politikai pártok vitték csődbe. Nem volt hát meglepő, hogy az emberek elfordultak a pártoktól és a politikusoktól. Az 1998-as elnökválasztás előestéjén közvélemény-kutatást végeztek, amelyből kiderült, hogy a szegények 70%-a, valamint a tehetősek 84%-a szerint a politikai pártok inkább problémát, mint megoldást jelentenek. A szegények 63%-a és a gazdagok 58%-a szerint a pártok semmire sem jók. Ebben a helyzetben minden érv egy olyan elnökjelölt mellett szólt, aki sikerrel tudta elhittetni az emberekkel, hogy nem abból a közegből érkezett, ahonnan a többiek. És Hugo Chávez ilyen ember volt.

A Chávez-jelenséget elsősorban következményként kell értelmeznünk. Venezuélában a demokratikus intézményrendszer két évtizeden át folyamatosan cserbenhagyta a lakosságot. A zászló ezért annak állt, aki képes volt meggyőzően elhittetni a venezuelaiakkal, hogy leszámol a régi politikai rezsimmel. Ez lett Chávez nagy esélye.

Alfredo Croes venezuelai üzletember szerint, ha meg akarjuk érteni, hogyan használta ki Chávez ezt az esélyt, meg kell ismerkednünk az „A-B-C-D-E”-rendszerrel.¹⁴ A venezuelai kormányzat által felállított struktúrában ezek a betűk egy-egy társadalmi-gazdasági státust jelölnek. Aki például Chacaóban él egy szép három-négy szobás lakásban, és az egyik gyereket az Egyesült Államokban járattja iskolába, alighanem az „A” osztályba tartozik. Mindössze az ország lakosságának 3%-a – az elit – az „A” vagy a „B” osztály tagja. Egyre többen vannak azonban, akik innen kihullva átkerülnek a „C” kategóriába – a középosztályba –, ahol a lakosság 18%-a található. A maradék, a „D” – a szegény – és az „E” – a mélyszegénységben élő – osztályok a lakosság 37, illetve 42%-át alkotják. „A venezuelai demokrácia első húsz éve során – mondta Croes – az embereknek megvolt a lehetőségük arra, hogy felemelkedjenek. A következő húsz évben ez az esély megszűnt, a »D« és az »E« osztály pedig behozhatatlanul lemaradt.”¹⁵

Croessel Caracas keleti részén, irodacikkkel foglalkozó cége irodájában találkoztam. Tíz évvel ezelőtt, már sikeres vállalkozóként öt társával együtt elhatározta, hogy támogatni fogják Chávez ellenzékét, és Grupo La Colina néven alapítanak egy kis tanácsadó céget. Amikor megérkeztem a találkozóra, Croes éppen táblázatok és ábrák segítségével elemezte, mely körzetekben lehet az ellenzéknek a legnagyobb esélye arra, hogy nyerjen a közelgő törvényhozói választásokon.

A politikai objektivitás hiánycikk Venezuelában, és Chávez ellenzéke többnyire egyetlen jó szót sem hajlandó szólni az elnökről. Nem így Croes, aki

kénytelen volt elismerni, hogy Chávez kiváló politikai stratégia. Bár a lehetőség gyakorlatilag az ölébe hullott, képesnek mutatkozott rá, hogy igazi populista-ként éljen is vele. Croes szerint ráadásul az elnök több mint pusztán populista. „Chávez rendkívül leleményesnek bizonyult. Mindenkinél jobban felfogta annak jelentőségét, hogy a »D« és az »E« osztályok az ország lakosságának közel 80%-át teszik ki – mondta el Croes. – Az első öt évben ezért kizárólag a »D« és az »E« osztályt *szóltotta meg*. A következő öt évben pedig folyamatosan *mellettük* szólt.”

Ez a fontos megjegyzés rávilágít arra, hogyan tudta elnöksége első időszakában Chávez megszerezni az ország szegény sorsú többségének támogatását, bizalmát és lojalitását. Az elnöki figyelem az évtizedes elhanyagoltság után érthető módon valósággal megrészesítette az alacsonyabb rétegekhez tartozókat. Chávez zsenialitása azonban főleg abban rejlett, ahogyan újdonsült hívei támogatását felhasználta: fegyverként alkalmazta őket, hogy bárkivel leszámoljon, aki az útjába kerül. A „D” és az „E” osztály eleinte csak a célközönsége volt, később azonban a hadserege lett. „A szegények úgy érzik, hogy Chávez őket képviseli – állítja Croes. – Ezért vannak köztük olyan chavezisták is, akik még magánál az elnökénél is chavezistábbak.”

Chávez elsődleges politikai stratégiája az, hogy a népesség minél nagyobb részét játssza ki a többiek ellen. Bár demokratikus úton került hatalomra, vezérelve a legkevésbé sem demokratikus. Sőt épp ellenkezőleg – forradalmi retorikával operál. Egy demokráciában különböző vélemények létezhetnek egymás mellett. Chávez mindössze egyetlen választ fogad el, és aki azt megkérdőjelezi, bírálja vagy ellenzi, azt árulónak, bűnözőnek, oligarchának, maffiózónak vagy az Egyesült Államok talpnyalójának nevezi. Bár az volt az eredeti ígérete, hogy megroppantja a politikai pártokat, és az irányítást visszaadja a népnek, Chávez gyakorlatilag minden hatalmat a saját kezében összpontosított. Irányítása alá vonta az államigazgatás minden ágát, a fegyveres erőket, a központi bankot, az állami olajtársaságot, a legtöbb rádió- és televíziócsatornát, valamint a magánszektorban azokat az elemeket, amelyekre szemet vetett. Az autoriter vezetők gyakran igyekeznek azzal biztosítani hatalmukat, hogy külső ellenségképet hoznak létre. Chávez azonban legalább ugyanennyire fontosnak tartotta, hogy Venezuelán belül is fenyegetést keressen. A taktikája sok szempontból éppen ellentétes a putyini stratégiával.¹⁶ Míg Putyin gondos szervezéssel próbálja fenntartani a stabilitást és a rendet, Chávez káoszt és megosztottságot hozott létre. Retorikája, döntései és tettei jobban megosztották Venezuelát, mint történelme során bárki vagy bármilyen. A politikai küzdelem a mindennapi

életet is küzdőtérre változtatta. Teodoro Petkoff, a *Tal Cual* ellenzéki folyóirat szerkesztője, Chávez ismert kritikusát fogalmazta meg: „Ez az ország nem Kuba, és nem a Szovjetunió, legalábbis egyelőre. A rezsim az elnyomásnak sokkal szofisztikáltabb változatát alkalmazza, mint más diktatúrák. És hogy mi teszi lehetővé ezt a szofisztikált zsarnokságot? Az, hogy a rendszer széles körű támogatottsággal rendelkezik. Ez pedig igen lényeges különbség a többi hasonló rezsimhez képest.”¹⁷

Venezuela nem úgy totalitárius rendszer, mint a Szovjetunió volt, és korántsem annyira elnyomó, mint Castro Kubája. Az emberi jogokat nem sértik meg tömegesen. A disszidenseket nem végzik ki, és az állam „ellenségei” nem tűnnek el az éjszaka közepén. Feltűnő, zavaros beszédei ellenére Chávez sokkal finomabban viselkedett, mint más diktátorok. Tulajdonképpen nem tett mást, mint megőrizte az öt elnöki székbe emelő tökéletlen demokrácia egyes elemeit, amelyeket olyan módon alkalmazott, hogy élete végéig elnök maradjon. Ha Chávez csupán populista lett volna, nem különbözött volna a többi, őt megelőző latin-amerikai elnöktől. Ő azonban a populista irányvonalat autoriter vonásokkal ötvözte: a hatalmat központosította, a demokráciát pedig a választások napjára redukálta. Rendszerét egy rendszer, a demokráciát a demokrácia lerombolására használta. Virginia Rivero politikai szervező szomorúan tette fel a kérdést: „Mi történik a társadalommal, ha a demokratikusan megválasztott elnök antidemokratikus módon kormányoz?”¹⁸ A venezuelaiak élete immár egy évtizede tükrözi a választ.

„Erre a haldokló alkotmányra”

1998-ban, az elnökválasztás előestéjén Maruja Tarre meghívta Hugo Chávezt és a többi elnökjelöltet a Simón Bolívar Egyetemre, hogy ismertessék a hallgatókkal programjukat. Tarre, az egykori diplomata, az intézmény régi professzora korábban többször meghívta Chávezt, mióta a sikertelen katonai hatalomátvétel után szabadon engedték. Ez volt az egyetlen alkalom, amikor az 1998-as elnökválasztás jelöltjei közös színpadon jelentek meg. Az egyetem auditoriumában 1100 fő fért el. A terem zsúfolásig megtelt, és kívül is kigyózó sorok vártak a bejutásra. Tarre kellemetlen eseményként idézi fel a történeteket: „Rendkívül kínos helyzetben voltam, mert a diákok visszataszító módon fütyülték ki Chávezt. Megpróbáltam lecsendesíteni őket, de képtelenség volt.”¹⁹

A pódiumon, a hallgatók és az egyetemi közösség előtt Chávez, a jelölt láthatóan kellemetlenül érezte magát. Tarre ekkor meghallott valamit, ami szíven ütötte. Chávez a mikrofont félretéve azt mormolta maga elé: „Most kifütyültek, de majd simulni fogtok még, ha én leszek az elnök.” Tarre megdöbbszent. Azt gondolta, Chávez majd valami tréfával üti el a hallgatók modortalanságát. Végére is csak egyetemisták. Az elnökjelölt szavai hallatán valósággal megborzongott. „Egyedül én hallottam, amit mondott, nem a mikrofonba beszélt – emlékszik vissza Tarre. – Megdöbbszentő volt.”

Kevesen tudták, mi várható Cháveztól, ha megnyeri a decemberi elnökválasztásokat. Kampányában hevesen kritizálta a politikai rendszert, ugyanakkor kevés konkrétumot árult el arról, hogy mit tesz, ha hatalomra kerül. Első intézkedései nem a gyengélkedő gazdaság helyreállítását szolgálták, sőt nem is a szegénység, a bűnözés ellen vagy a jobb közoktatásért lépett fel. Legfontosabb céljául az új alkotmány létrehozását jelölte ki. (Beiktatása során az eskü szövegének ismétlésekor beszúrt egy szót, és így „erre a *haldokló* alkotmányra” tett fogadalmat.) Miután nagy fölényrel megnyerte a választást, új alkotmányozó testületet hívott össze, amely néhány hónapon belül átírta az alaptörvényt.²⁰ A testületet olyan szabályok mentén állították fel, amelyek segítségével Chávez támogatói a voksok 53%-ának elérésével a mandátumok 93%-át kapták meg. Ezt a taktikát elnöksége során Chávez később is gyakran alkalmazta. A testület segítségével pedig elérte, amit akart: az elnöki hatalom széles körű kiterjesztését.

Az új alkotmány értelmében az elnök mandátuma ötről hat évre nőtt, és lehetővé vált egyszeri újraválasztása is. Chávez ezenkívül teljhatalmat kapott a fegyveres erők felett. A szenátust feloszlatták, a törvényhozás egykamarássá vált. A politikai pártok költségvetési támogatása megszűnt. Chávez a fölényét kihasználva a Nemzeti Választási Tanácsot (Consejo Nacional Electoral) is saját embereivel töltötte fel. Láthatóan idejekorán megértette, hogy demokratikusnak tűnő keretek között csak akkor tudja megerősíteni hatalmát, ha ellenőrzése alá vonja azt a testületet, amely megszervezi a választásokat, nyilvántartásba veszi a választópolgárokat, dönt a választási szabályokról, meghatározza a körzethatárokat és határozatot hoz a szavazás időpontjáról. Hamarosan további hivatalokat, úgymint a bíróságokat, az államügyészséget és a számvevőszéket is bekebelezte. Kevesebb mint két év elteltével Chávez nemcsak a teljes kormányt tartotta kézben, de akkora hatalommal rendelkezett, amekkorával venezuelai elnök még sohasem. Ez a két év pontosan előrevetítette, mi vár a Chávez uralta Venezuelára: a demokratikus folyamatok kifinomult mani-

pulálása, méghozzá úgy, hogy minél inkább fedezzék az elnöki túlhatalmat. Chávez soha nem buzdította a tömegeket arra, hogy éljenek demokratikus jogaikkal, és minden tette azt bizonyította, hogy a demokrácia fogalma képlekeny és tetszés szerint alakítható.

A chávez-i autoriter rendszer alapja, meglehetősen paradox módon, mindig is a választás volt. A legtöbb ember számára a választások jelentik a demokrácia lényegét. Kevesen gondolják, hogy a szavazás lehetősége mellett az alkotmányos védelem, a hatalmi ágak szétválasztása vagy más, kevésbé megfogható demokratikus jogok is fontosak. „Ha elfogadjuk, hogy a demokrácia azonos a választásokkal – mondja Luis Vicente León, Venezuela vezető közvéleménykutatóinak egyike –, akkor most azt kellene hinnünk, hogy a világ legtökéletesebb demokráciájában élünk, hiszen korábban soha nem volt ennyi választás.”²¹ Tény, hogy azoknak a venezuelaiaknak a többsége, akikkel alkalmam nyílt beszélni, megszámolni sem tudta, hányszor járult az urnákhoz, amióta Chávez hatalomra került. (Belegondolni is hihetetlen, de a népszavazásokat beleszámítva a venezuelaiak Chávez uralmának első tizenegy évében tizenháromszor szavaztak.)*

A választások azért jelentettek fontos fegyvert Chávez diktatórikus arzenáljában, mert gondos szervezésüknek köszönhetően szinte korlátlanul kibővíthette általuk a hatalmát. Más szóval, Chávez választások és népszavazások segítségével szüntette meg a fékek és ellensúlyok rendszerét, s ezáltal egy elszámoltathatatlan és majdnem korlátlan végrehajtó hatalommal rendelkező kormányt hozott létre. Akármikor látogatott az ember Venezuelába, az országban szinte mindig választási időszak volt. A folyamatos kampány segítségével pedig az elnök tovább polarizálhatta, egymással versengő táborokra zilálhatta az országot. A választások arra is alkalmat adtak, hogy támogatóit bőkezűen megjutalmazza, ellenzékét pedig olyan lázas ideológiai vitákba kényszerítse, amelyek elterelik az emberek figyelmét a valóban fontos kérdésekről. Arról nem is szólva, hogy a választásokkal Chávez újra meg újra megerősítette egyre radikálisabb programja legitimációját. „A választások nem jelentenek fenyegetést Chávezre nézve, sőt létfontosságúak a számára – mondja Eugenio Martí-

* Valóban nem könnyű megszámolni, Chávez elnöksége idején hányszor szavaztak a venezuelaiak, hiszen bizonyos választásokat egy időben tartottak, míg mások nem az ország teljes területén zajlottak. Tény, hogy az elnök-, parlamenti, tartományi, önkormányzati választások és a népszavazások száma Chávez 2013-ban bekövetkezett haláláig összesen tizennyolcra rúgott. (A Szerk.)

nez, az *El Universal* választásokról tudósító munkatársa. – Nehéz diktátornak nevezni valakit, aki ennyi választást tart.”²²

Úgy vélhetnénk, hogy a diktátor által szervezett választások nyilván egytől egyig színjátékok csupán, csak hogy erről szó sincs. Még a legtöbb ellenzéki is elismeri, hogy a szavazások tükrözik az emberek véleményét. Természetesen előfordulnak szabálytalanságok. Azonban tény, hogy nem történnek olyan tömeges visszaélések, mint gondolnánk. Chávez a csalásnál sokkal kifinomultabb módszerek segítségével éri el, hogy az történjen, amit ő akar. A trükköket nem a választások napján veti be. „A szavazás napján nincs gond – állította a Nemzeti Választási Tanács egyik volt tagja. – A pénzosztás, a megvesztegetés, a hatalommal való visszaélés olyan problémák, amelyek a választások napjától függetlenül léteznek.”²³

A venezuelai választások szabadok, de nem tisztességesek, magyarázta a választási tanács egykori tagja, azon szakértők egyike, akiket Chávez kiebrudalt a bizottságból. Elmondta, hogy a tanács a szeme láttára vált az elnöki hivatal függelékévé. Bár az intézményben ma is sok kompetens szakember dolgozik, és egyesek közülük az ellenzékkel szimpatizálnak, olyan osztályvezetők számára írják jelentéseiket, akik lojálisak Chávezhez. Ők pedig közvetlenül az intézmény öt igazgatójától kapják az utasításokat, akik közül négy az elnök közismert híve, noha semmilyen pártkötődésük nem lehetne. „A Nemzeti Választási Tanács teljesen elveszítette függetlenségét – magyarázta. – Azelőtt átlátható, nyitott intézmény volt.” Most pedig a gondosan megkonstruált gépezet része, amellyel Chávez már jóval a választások napja előtt megnyeri a választást.

Minthogy ez az intézmény is átpolitizálódott, nem maradt olyan független szerv, amely megakadályozhatná, hogy a Chávez által irányított kormány választási visszaéléseket követhessen el. Az új alkotmány megszüntette a politikai pártok költségvetési finanszírozását, ám ezt a passzust csak az ellenzékre alkalmazzák. A kormány tagjai nyíltan áthágják a szabályt, és milliókat költenek a Chávez-párt plakátjaira, szórólapjaira, és az állami alkalmazottakat küldik korteskedni. A nyilvánvaló visszaélések ellenére a Nemzeti Választási Tanács eddig egyetlen kifogást sem tett. Az Ojo Electoral (Választási szem) nevű venezuelai választási megfigyelőszervezet szerint Chávez az elnöki hatalom korlátozásainak megszüntetésére irányuló és neki élethosszig tartó elnökséget biztosító 2009-es népszavazás kampányának mintegy 30%-át minisztériumok és állami intézmények költségvetéséből finanszírozta.²⁴

A Venezuelát sújtó szegénység következtében több millió venezuelai év-

őket is megilleti ugyanaz a szavazójog és regisztrációs lehetőség, mint a többi polgárt. A Nemzeti Választási Tanács azonban tömegeket vett fel a választói névjegyzékbe anélkül, hogy a regisztráló polgárok személyazonosságát megvizsgálták volna. A legszegényebb negyedekbe mobil regisztrációs egységeket küldtek, amelyek bárkinek kiállították a szavazói azonosítókártyát, aki csak odament, és kért egyet. 2003-ban a regisztrált szavazók száma 11 millió volt. 2004 végére ez a szám 3 millióval nőtt, ami azt jelenti, hogy a hatóságok kb. 37 ezer szavazókártyát állítottak ki naponta.²⁵ 2009-ben az országnak már 18 millió szavazópolgára volt. Az *El Universal* újságírója, Eugenio Martínez szerint a regisztrált szavazók 40%-ának lakcíme sincs. A választási szakértőket természetesen aggasztotta, hogy az ellenőrizetlen szavazók áradata lehetőséget ad a fantomszavazók, a többszörös szavazás és egyéb, nehezen ellenőrizhető visszaélések számára. „Azelőtt ellenőrzött szavazókártyákat állítottunk ki – mondta a Nemzeti Választási Tanács egyik volt munkatársa. – Ma bárkinek a kezébe belenyomják az utcán. Olyanok is kaptak, akik nem is venezuelaiak.”

Chávez eszköztárában más demokráciákból jól ismert trükkök is előfordulnak. Választási szakértői előszeretettel élnek a *gerrymandering*, azaz a választókerületek határáthelyezésének eszközével, amelyet egykor az Egyesült Államok déli részén is alkalmaztak, hogy megakadályozzák az afroamerikai jelöltek sikerét a túlnyomóan fehér törvényhozásban. A legutóbbi törvényhozói választások előtt a venezuelai kormány bejelentette, hogy átrajzolja a körzethatárokat. Mindenki *gerrymanderingre* gyanakodott, és valóban: a hagyományosan ellenzékiek számító városi területek kevesebb képviselőt küldhettek a parlamentbe, mint a chávezista erősségnek számító vidék. (Például a Chávez-pártinak tartott Amazonas vidékén mindössze 42 ezer szavazat kellett egy képviselő megválasztásához. Zuliában, ahol az ellenzék jól szerepelt, 708 ezer voks kellett ugyanehhez.)²⁶ A Nemzeti Választási Tanács ugyanakkor nem csak a körzethatárok önkényes átrajzolását kockáztatta meg, a választások előtt az ellenzéki jelöltektől szándékosan visszatartotta az indulásukkal kapcsolatos információkat. Első venezuelai utam során, tíz hónappal a választások előtt az ellenzéki politikusok még azt sem tudták, egyáltalán hol van a szavazókerület, ahol indulhatnának. Nem könnyű úgy kampányolni, hogy az ember nem találja a körzetét a térképen. Abban azonban senki, még az egykori választási tanács tag sem kételkedett, hogy a chávezista jelöltek tudták, merre keressék a saját területüket. A kormány a panaszáradatnak köszönhetően végül úgy döntött, nyilvánosságra hozza az új körzethatárokat, mintegy nyolc hónappal

Ám a legkifinomultabb eszköz, amelyet Chávez a hatalma megőrzéséhez használt, valószínűleg a választási szabályok szándékos elferdítése volt. Venezuelában az ún. vegyes választási rendszer van érvényben.²⁷ Ez azt jelenti, hogy minden szavazó egyéni képviselőt és pártlistát is választ. A képviselők többsége egyéni választókerzetekből, 40%-uk pedig a pártokra leadott szavazatok arányában juthat a parlamentbe. A vegyes választási rendszer azon az elven alapul, hogy egyetlen párt se szerezzen túlságosan nagy többséget, hiszen a pártlista segítségével elvileg a második legerősebb – valószínűleg ellenzéki – párt is elegendő mandátumhoz juthat.

Chávez tanácsadói azonban rábukkantak egy kiskapura. Azzal játszották ki a rendszert, hogy egyes Chávezhez hű jelöltek más pártok színeiben indítottak el, így az elnök emberei nemcsak az egyéni körzetekben diadalmaskodhattak, hanem a pártlistán leadott szavazatok után is mandátumokhoz jutottak. Martínez szerint elméletileg akár az is lehetséges, hogy Chávez a szavazatoknak csupán 51%-át kapta meg, mégis a képviselői helyek 80%-ában részesült.²⁸

A 2010. szeptemberi választások megdöbbentő eredménnyel zárultak. Chávez pártja és az ellenzék közel ugyanannyi szavazatot kapott, ugyanakkor az ellenzék a nemzetgyűlésben mindössze a mandátumok 39%-át, míg Chávez az 59%-át szerezte meg.²⁹ Carabobo államban a szavazók 54%-a az ellenzék mellett voksolt, ám a 10 mandátumból 7 mégis a kormánypárté lett. Hasonló történt Caracas Fővárosi Körzetben is: Chávez pártja a szavazást ugyan elveszítette, de a tíz mandátumból hetet elvitt. A választási törvény egyetlen apró módosítása azzal az eredménnyel járt, hogy az ingadozó körzetekből 11 széket Chávez szövetségeseinek juttatott. „Ha csak azt nézzük, hogy vannak-e választások, Venezuela tagadhatatlanul demokrácia – mondja az egykori választási tanácsi tag. – Ám ha a dolgok mélyére nézünk, kiderül, hogy erről szó sincs.”

De azért nehogy azt higgyük, hogy Chávez a hatalmának megtartása érdekében egyedül a szavazás manipulálására szorítkozik. Amikor az elnöki mandátum korlátainak eltörlésére indított kísérlete 2007-ben kis szavazatkülönbséggel megbukott, a kérdéseket egy újabb népszavazás során 2009-ben megint elővette. A végrehajtó hatalom, amelyet 2007-ben nem kapott meg, így is, úgy is hozzá került, mivel az őt hűen szolgáló kongresszus az elnöki rendeleteit és törvényeit kivétel nélkül jóváhagyta. Chávez több rendeletet adott ki, mint a venezuelai történelem bármely más elnöke – első tíz évében 169-et.³⁰ Az első nyolc venezuelai elnök mindössze 172 rendeletet bocsátott ki közel 40 év alatt.

Chávez folyamatos manipulációjának, egész pályás támadásainak és hatalomkoncentrációjának az a paradox helyzet lett az eredménye, hogy az ország minden egyes választást követően egyre kevésbé demokratikus.

„A félelem nem hagy ujjlenyomatot”

Robert Serra képtelen egy helyben maradni. Hol felugrik az íróasztalától, hol visszaül mögé. Majd újra felpattan, és hevesen gesztikulálva magyaráz. Aztán megint visszaül, de mintha nem tudná, mit csináljon a kezével. Beszéd közben hadonászik, és időnként előrebök, mintha mondanivalója ott lenne az orra előtt. Áradnak belőle a szavak, és a keze sem pihen egy pillanatra sem. A kampányirodáját díszítő felnagyított fotók őt magát ábrázolják „akció” közben. Jellegzetes, 2-3 cm-es túskefrizurája mindenütt felbukkan: hol tömegekhez szónokol, hol felvonulásokat vezet, hol az emberekkel fog kezét. Irodájában, ha éppen nem beszél, kevésbé tűnik magabiztosnak. Figyelmesen hallgat, majdnem csendes, de látszik, hogy belül szinte izzik. A 23 éves politikus ilyenkor olyan, akár a kitörni készülő vulkán. Nem mérges, nem ideges, egyszerűen türelmetlen, hogy végre azt tehesse, amihez a legjobban ért: szónokolhasson. Tíz perc után jól látszik, mennyire illik rá a ragadványneve – a háta mögött mini Cháveznek hívják.

Serra Chávez egyik legagresszívebb és legharsányabb ifjúsági vezetőjeként vált híressé. Most, két hónappal a törvényhozói választások előtt, kormánypárti jelöltként kampányol a nehéz helyzetű, 23 de Enero negyed képviselőségéért. (A név utalás 1958. január 23-ára, amikor száműzték Marcos Pérez Jiménezt diktátort.) Irodája Észak-Caracasban, a Nemzeti Panteonnal szemközt kezdődő utcában, egy felhőkarcoló hatodik emeletén található. A panteonban – amely Chávez elnöki beszédeinek is kedvelt helyszíne volt – a főoltár alatt őrzik Simón Bolívar hamvait. Néhány nappal azelőtt, hogy meglátogattam Serrát, Chávez azzal sokkolta a venezuelaiakat (köztük sok chávezistát is), hogy röviddel éjfél után élő adásban exhumáltatta Bolívar csontjait.³¹ Ezt a halottkémi vizsgálat szükségességével indokolta, ugyanis gyanúja szerint a hős nem tuberkulózisban, hanem bolíviai oligarchák kezétől, erőszakos halállal halt meg. Beszéde alatt kérte Jézus Krisztust, hogy hozza vissza Bolívert az élők közé, és később kijelentette, hogy személyesen beszélt a Felszabadító földi maradványaival. (Állítólag a kabinetértekezleteken is sokszor kihagyott egy üres széket Bolívarnak.) Chávez a hírességként való életét követően

A beszélgetés egy olyan elszánt, ideológiailag szilárd chávezistával, mint Serra, meglehetősen szürreális élmény. Amikor például megkérdeztem tőle, hogyan lehetséges, hogy Venezuela az egyetlen latin-amerikai állam, amelynek gazdasága hanyatlik, és ahol az infláció az egekben van, zavartan nézett rám, és azt ismételte, a fizetések évről évre nőnek. Arra persze nem tért ki, hogy a fizetésemelkedés minden fillérjét felemésztette az infláció, és hogy az állami árszabályozás olyan alapvető termékek hiányához vezetett, mint a tej vagy a cukor. További kérdéseimre azt állította, hogy az áruhiány a gazdagok harácsoló árufelhalmozásának eredménye. Még a vízhiányt is ezzel magyarázta. Semmilyen kapcsolatot nem említett ugyanakkor a hiány és a közelmúltban felfedezett, állami tulajdonú szállítókonténerek között, amelyek több mint 100 ezer tonna rothadó élelmiszert tartalmaztak. Kétórás beszélgetésünk alatt Serra furcsa kijelentésekkel és vádakkal felelt a tényekre, vagy egyszerűen elterelte a szót.

A találkozó végén megkérdeztem, nincs-e szokatlanul nehéz dolga a választási kampányban, hiszen Chávez népszerűsége rohamosan csökken. Serra természetesen tagadta a csökkenést, bár számos közvélemény-kutatás és a közelmúltban lezajló választás ennek ellenkezőjét igazolta. A közelgő választásokat illetően a következőket állította:

– Meggyőződésem, hogy jó eredményt érünk el. Hiszen ezen múlik, hogy béke lesz vagy háború.

Megjegyzése megdöbbenett.

– Ezt hogy érti? – kérdeztem vissza.

– Chávez a béke letéteményese Venezuelában – felelte. – Az ő jelenléte tart vissza egyes venezuelaiakat attól, hogy fegyvert fogva vegyék át a hatalmat, hiszen az elnökben képviselve látják magukat. Aznap, amikor az elnök elveszíti a székét, valami történni fog. Milliók vonulnak majd az utcára, hogy bármi áron hatalomhoz jussanak.³²

Én azt hittem, hogy az épp esedékes választásokról beszélgetünk, Serra pedig egy polgárháború eshetőségével fenyegetőzött. Azt állította, hogy Chávez nélkül vérfürdő vár az országra. Még az sem érdekelt, hogy törvényhozói választásokról volt szó, így Chávez neve nem is szerepelt a szavazólapon. Ha nem Chávezzel beszélünk volna, biztosan megdöbbenőnek találom, hogy egy politikus nyíltan hangoztatja ezt a véleményt. Tudtam azonban, hogy a chávezisták szeretik azt mondogatni, hogy a társadalmi szerződés azonnal felbomol az országban, ha a választásokon nem születik „megfelelő” eredmény. Ez a kijelentés jellemző volt a dagályos, forradalmi chávezista retorikára, amely a közvélemény felhergelésére és a választópolgárok megfélemlítésére szolgált.

Ugyanakkor a forradalom emlegetése még csak nem is hangzott üres fenyegetésnek azok után, hogy Chávez népi milíciákat, ún. bolívari köröket szervezett, hogy megőrizték a forradalom vívmányait. (Fogadalmuk szerint a bolívari körök tagjai életük árán is megvédik a forradalmat.) Az elnök nemcsak a választópolgárokat biztatta felkészésre, de arra is utalt, hogy ha elvesztené a választásokat, érvényteleníthetné a szavazást: „Ha az oligarchák újra hatalomra kerülnek, talán kénytelen leszek megengedni [...] a tankoknak, hogy megvédjék a forradalmi kormányt és a népet” – nyilatkozta egyszer.³³

Chávez és szövetségesei céljaik érdekében több mint egy évtizeden keresztül tökéletesítették a félelemkeltés kifinomult technikáját. Úgy befolyásolták a választások eredményét, hogy az emberek jogait látszólag nem csorbították. Serra természetesen sosem ismerte volna be, hogy szavai félelmet keltenek. Egyszerűen csak „tényeket” közölt, azt sugallva, hogy mivel a venezuelai közvélemény igen polarizált, az emberek kordában tartása és visszafogása az ő és a többi chávezista feladata. Úgy hangzott, mint egy állatidomár magyarázata, aki felhergelte és kiéheztette oroszlánját, majd ezzel indokolja, hogy nagyobb szükség van rá, mint valaha.

Ezeknek az üzeneteknek a célcsoportjába nem a chávezisták, és nem is az ellenzékiek tartoznak. Ők már tudják, hogyan fognak szavazni a választások napján, és szavakkal aligha lehet őket eltéríteni. Az üzenet ahhoz a csoporthoz szól, amelyet az ún. *ni-nik* (sem ezek, sem azok) alkotnak, akik a szavazók mintegy 40%-át teszik ki. Ennek az el nem kötelezett tömegnek a befolyásolására kézenfekvő eszköz lehet a félelemkeltés.

Jellegzetes példája mindennek a Tascón-lista.³⁴ 2004 augusztusában, számos elbukott kísérletet követően, az ellenzéknek sikerült kiírtnia egy népszavazást, amely odáig vezethetett volna, hogy Chávez mandátumát visszavonják. A referendum előtt néhány hónappal Chávez kérvényezte a Nemzeti Választási Tanácsnál, hogy adják át kampánymenedzserének, Luis Tascónnak azt a 3 millió nevet tartalmazó listát, amelyen a népszavazás kiírását aláírásukkal támogató személyek szerepeltek. A hivatalos indoklás az volt, hogy az aláírások közül sok hamis, és Tascón ezt bizonyítani is tudja. Amikor a kért adatokat megkapta, Tascón feltette őket a weboldalára, és innentől fogva bárki hozzáférhetett a listához, aki meg akarta tudni, ki támogatta a Chávez-ellenes népszavazás kiírását.

A nyilvánosságra hozatal célja természetesen a politikai boszorkányüldözés volt. Az egészségügyi miniszter, Roger Capella kijelentette, hogy minden orvost és nővért el fognak bocsátani, aki részt vett „a terrorista cselekményben”,

vagyis aláírásával támogatta a referendum kiírását. Alí Rodríguez, a PDVSA, azaz az állami olajtársaság feje azt nyilatkozta, hogy a cégnél nem dolgozhat olyan munkás, aki a nevét adta a kérvényhez. Egy állami pénztézet több mint 80 olyan dolgozójától vált meg, akik támogatták a népszavazást. A vállalat igazgatója, Jesús Caldera azt mondta, az elbocsátások azért szükségesek, mert csak olyan alkalmazottakkal tud együtt dolgozni, akik „kitartanak az állam tervei mellett”. Ezenkívül számos beszámolót hallottam arról, hogy valaki állást, előléptetést vagy alapvető állami támogatást nem kapott meg azért, mert a neve feltűnt a listán.

Egy évvel később Chávez támogatói Maisanta néven még pontosabb listát készítettek az állampolgárokról. Maisanta a 19–20. század fordulóján élt lázadóvezér volt, akinek a nevét most ahhoz a digitális adatbázishoz kölcsonöztek, amely minden venezuelai választópolgárról részletes adatokat tartalmazott. Egészen pontosan a személy nevét, címét, választói azonosító számát, azt, hogy szavazott-e a referendumon, mely korábbi választásokról maradt távol, és hogy kapott-e támogatást a kormány valamely szociális programjának keretén belül. A Maisanta 12 millió polgár adatait tartalmazta, és egyetlen CD-re ráfért. Ráadásul az egész országban terjesztették.

Nem kellett sokat keresgélnie annak, aki tanulmányozni akarta az adatbázist, a Maisanta maga ment az érdeklődők elébe. 2010 nyarán a nemzetgyűlés caracasi épülete előtt várakoztam, mert találkozóm volt egy chávezista kongresszusi képviselővel. Közben odajöttek hozzám az árusok, akik kalózdvd-kkel kereskedtek. Az első pillanatban legalábbis azt hittem, erről van szó. Amikor azonban közelebbről is megnéztem az árut, kiderült, hogy nem a New York-i, párizsi vagy pekingi utcasarkokon kapható hollywoodi filmeket árulják, hanem a Maisanta példányait. Körülbelül 1,5 dolláromba került, hogy megszerezsem 12 millió választópolgár adatait.

A listákon szereplő polgárok azonban sokkal nagyobb árat fizettek. A Human Rights Watch dokumentált egy esetet, amikor egy 98 éves asszonytól tagadták meg az évek óta igénybe vett orvosi ellátást. Amikor a családja megpróbálta kideríteni, miért, azt a választ kapták, hogy azért, mert támogatta a referendumot. Egy ismerősöm hasonló történetről számolt be. Völegényének azonnali orvosi ellátásra volt szüksége, ezért felkereste egy állami kórház ügyeletét. A recepció már majdnem felvette, amikor átfuttatta a szavazókártyáját a számítógépen. Ezután azt mondta, hogy máshová kell mennie. A beszámolókat statisztikai elemzések is alátámasztják.³⁵ Kutatók szerint Chávez ellenzőinek átlagos jövedelme 5%-kal, foglalkoztatásuk aránya pedig 1,5%-kal

csökkent a lista nyilvánosságra hozása óta. A szigorúan hierarchikus venezuelai társadalomban súlyos következményekkel járhat, ha valakit az állam ellenségeként azonosítanak. Miután az adatok nyilvánosságra kerültek, még csak a kormány utasítására sem volt szükség ahhoz, hogy az ellenzék megfélemlítésére használják; a venezuelaiak maguk fordították az információt polgártársaik ellen. Így dőlt el, kit vesznek fel vagy bocsátanak el, ki kap útlevelet, és ki ellen folytat vizsgálatot az adóhivatal. Chávez tudja, kik a barátai, így jobb, ha az ember nem üzletel az ellenségeivel.

María Corina Machado a saját bőrén tapasztalta meg, mit jelent Chávez ellenfelének lenni. Machado alapító tagja a Súmate választási megfigyelőszervezetnek, amely a 2004-es, az elnök visszahívására irányuló referendum előtt az embereket a népszavazáson való részvételre buzdította. Erőfeszítésük nem maradt észrevétlen. A kormány Machadót és a Súmate három további tagját azzal vádolta meg, hogy összeesküvést szőnek „az ország köztársasági államformájának megdöntésére”³⁶. Külön kiemelték a tényt, hogy a szervezet 53 400 dollárt kapott a washingtoni székhelyű National Endowment for Democracy-től. A pénzt arra használták, hogy workshopokon tájékoztassák a polgárokat a referendumról. A kormány végül nem tudta bizonyítani, hogy a venezuelaiak informálása saját alkotmányos jogaikról valóban destabilizáló hatású lenne, ez azonban nem tartotta vissza Chávezt attól, hogy a médiában totális, a civil szervezetet teljesen lejárató támadást indítson. Machadót és a Súmate tagjait a tévében és a rádióban rendszeresen hazaárulóknak és az amerikai imperializmus lakáinak nevezték. „Bármely területen kipécézhetnek valakit: a médiában, a magánszektorban, a szakszervezeteknél vagy más pártokban, és aztán addig fenyegetnek és üldöznék, míg az emberek hinni kezdenek a lejárató kampánynak”³⁷ – mondta el Machado.

Hét évvel a Súmate megalapítását követően Machado nagy elhatározásra jutott: egyetlen független női jelöltként nemzetgyűlési mandátumért indul.³⁸ Kampánykörútja során, 2010 júliusában, egy meleg estén találkoztam vele. Már majdnem besötétedett, az utcákon egyre többen gyülekeztek. Az ellenzéki jelölteknek nehéz a dolguk, ha közterületen akarnak kampányolni. A szervezők választása éppen ezért esett erre a csendes utcára egy Bonita negyedbeli építkezés mögött. A molinók azt hirdették: „Somos Mayoría” (Mi vagyunk a többség). A megjelentek között öregek és fiatalok, munkások és nyugdíjasok egyaránt akadtak – ám szinte kizárólag nők. Nem meglepő, hogy ilyen sok nő szeretné hallani María Corina Machado beszédét. Magalli Meda, Machado kampánymenedzsere elmondta, hogy meghirdetett programjuk a nőkre, főleg

az anyákra koncentrált. „A kommunikációs stratégiánk az, hogy a családokhoz szólunk – magyarázta Meda, aki civilben márkaszakértő, és két gyermek édesanyja. – A helyzet az, hogy ha kiállunk a család mellett, azzal a nőket támogatjuk, ők pedig magukkal hozzák a családjukat is.”³⁹

A nők csakugyan hírért vitték a kampánynak, és egész családjukat mozgósították a szavazás érdekében. Az eredmény nemcsak aznap este volt nyilvánvaló, hanem Machado támogatottságában is megmutatkozott. Ahhoz, hogy valaki egyéni képviselőjelölt lehessen, össze kell gyűjtenie egy adott számú aláírást. Ez a legtöbb jelöltnek hetekbe telt. „Általában két-három hét alatt gyűlnek össze a szükséges aláírások – mondta Meda. – Mi egy nap alatt szereztük meg a szükséges aláírások négyszeresét.”

Bár Machadónak ez volt az első megmérettetése, a Súmaténál töltött idő a választási harcok veteránjává tette, és pontosan tudta, hogyan szereznek többséget a diktátorok a választásokon. Szinte minden választás eredményét fejből idézi az elmúlt tíz évből; a törvényt betéve tudja. Amikor megkérdeztem, mitől ilyen sikeres az elnök, azt válaszolta: „A félelem nem hagy ujjlenyomatot. Azt hiszem, az első naptól fogva a megfélemlítés volt Chávez leghatékonyabb fegyvere.”

Állítását egy kimutatással támasztotta alá, amely szerint a venezuelaiak 49%-ának meggyőződése, hogy a szavazás nem titkos. Majd hozzátette: „Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a hivatalos adatok szerint 5,6 millió ember megélhetése függ a kormány által folyósított juttatásoktól, akár nyugdíj, akár fizetés formájában. Ha valaki kopogtat az ajtajukon, és megkérdezi a véleményüket a bűnözésről, azt mondják, elviselhetetlen. A korrupció? Rettenetes. És Chávez elnök? Ó, őt nagyra tartom. Emiatt hiszi azt mindenki, hogy Chávez karizmatikus vezető, akiért rajong a nép. Ez persze így is van, de szerintem ez a rajongás jórészt a félelmen alapul.”

Ha az ember nem hiszi el, hogy a szavazás titkos, és attól fél, hogy politikai preferenciáit felhasználhatják ellene – ami a Tascón-lista és a Maisanta ismeretében nem elrugaskodott gondolat –, akkor kétszer is meggondolja, mit mondjon az elnökről. Machado szerint „az ember nem kockáztatja meg, hogy Chávez ellen szavazzon, mert vagy úgyis elcsalják a szavazást, vagy megbüntetik érte. A stratégia lényege [...], hogy a másként gondolkodókban azt az érzést keltik: mondhatnak vagy tehetnek bármit, csak azt érik el, hogy saját maguknak okoznak bajt.”

Néha persze az is megesik, hogy a rezsim keményebb eszközökhöz folyamodik. Maruja Tarre, az egykori diplomata és professzor egy évtizeddel azután,

hogy meghívta Chávezt a Simón Bolívar Egyetemre, az elnök ellenlábasává vált. Rendszeresen adott interjúkat vagy írt cikkeket, amelyekben Chávez nyilatkozatait és politikáját bírálta. Twitterén mindig nyilvánosan reagált Chávez kijelentéseire. 2009 szeptemberében felhívta Washingtonban élő lányát telefonon. A közelmúltban zajló egyik külföldi Chávez-ellenes tüntetéssorozatról beszélgettek, amelyet a néhány hónapja megalakult és azóta folyamatosan küzdő iráni Zöld Mozgalom melletti szimpátiameozgalmakkal hasonlítottak össze.

A családi beszélgetés két nappal később az esti hírekben tűnt fel. Tarre és lánya, Isabel döbbenettel hallgatták magánbeszélgetésüket az állami televízióban. A műsorvezető nem közölte, hogyan jutott birtokába a felvétel, de nyilvánvaló volt, hogy a telefonjukat lehallgatták. A műsort követően Alberto Nolia, a „Los Papeles de Mandinga” (Az Ördög papírai) című műsor házigazdája ízekre szedte a beszélgetést, és segített megérteni a nézőknek, mit is hallottak. Azt mondta, Tarre lánya elismerte, Venezuela-ellenes megmozdulásokat szervezett külföldön. A szóban forgó megmozdulások valójában nem Venezuela-, hanem Chávez-ellenesek voltak, Isabel pedig nem szervezett semmit. „Miféle anya hívja fel a külföldön élő lányát azért, hogy politikáról beszélgessenek?” – tette fel a kérdést műsorában Nolia.

Ha a nézők lemaradtak volna róla, a beszélgetést a késő esti „Borotva” című politikai beszélgetős műsorban újra leadták. A műsorvezető Mario Silva volt, Chávez hűséges követője, aki arról híres, hogy az ellenzéket minden lehetséges alkalommal durván támadja, fenyegeti, gyalázza, és előszeretettel vezeti elő sokszor antiszemita összeesküvés-elméleteit. A beszélgetés ismételt sugárzását követően Silva azt mondta, hogy Tarre elismerte, a venezuelai ellenzék végérvényesen csődöt mondott. A műsorvezető kigúnyolta Tarre lányát, aki szerinte, akcentusa alapján, bizonyára már régóta nem az anyaországban él. Aztán Tarre Twitter-bejegyzéseiből idézett. „Minden szavunkat lehallgatják – mondta Tarre a találkájuk során. – Ráadásul azt mondják, a »birodalom kezében« vagyok. Nem tudom, mit jelent a birodalom kezében lenni, de azt tudom, hogy egyre jobban félek.”⁴⁰

„Van egy jó és egy rossz hírem”

A Nemzeti Női Nevelőintézet (Institución Nacional de Orientación Femenina) épülete egy domb tetején található. Az eufemisztikus elnevezés valójában az ország egyetlen, túlszűfolt és lerobbant női börtönét takarja. (Akárcsak a

Raúl Baduelt őrző katonai börtön, ez is Los Tequesben található.) Látogatási idő szerda reggelenként van, amikor az épület előtt kora hajnaltól több mint kétszázan várakoznak. Mintegy 45 percbe kerül, hogy a látogató a sor elejére jusson, regisztrálják, lepecsételjék az alkarját, megmotozzák és engedélyezték a belépését. Egy csapat kóbor kutya lófrál ki-be ellenőrizetlenül az örök között. A sorban állva egy rozsdabarna, legfeljebb 6 hónapos juhászkutya-keverékre lettem figyelmes. Az árnyékban üldögélt, és a bejárat felé araszoló embereket nézte. Néha-néha feltápáskodott, hogy megszaglássza a látogatók élelmiszeres csomagját – előfordul, hogy a börtönben hét közepén elfogy az étel –, hátha valaki odavet neki egy falatot. Mire átjutottam a biztonsági ellenőrzésen, a kölyökkutya már odabent, az udvaron várt, árnyékot keresve a perzselő déli nap elől.

A börtön első látásra meglehetősen zavarba ejtő hely. Sok ór nem visel egyenruhát, így nehéz megkülönböztetni, ki a fogoly, és ki az, aki ott dolgozik. Az örök egy része azonban szabványos börtönruhát hord. De úgy tűnt, ennek alig van jelentősége. Ahogy bejutottam, egy fogoly lépett oda hozzám trikóban és rövidnadrágban: „Kivel akar találkozni? – kérdezte. – Odavezetem.”⁴¹ Azért jöttem, hogy María Afiuni bírónővel beszéljek.

Nyolc hónappal azelőtt Afiuni bírónő egy tárgyaláson elnökölt a caracasi Harmincegyedik Kerületi Bíróságon.⁴² Egy Eligio Cedeño nevű venezuelai üzletember ügyét tárgyalták, akit a rendőrség korrupció és pénzmosás vádjával tartóztatott le. A 2009. december 10-ei tárgyalás azonban a körül forgott, hogy Cedeñót lehetséges-e továbbra is őrizetben tartani. Fogsága immár három éve tartott, bár a törvény csak két évet engedélyez. Afiuni bírónő nem mulasztotta el figyelembe venni, hogy Cedeño két olyan kihallgatáson is részt vett, amelyre az ügyészség elmulasztott ügyvédet küldeni. A venezuelai törvények és az ENSZ jogi szakértőinek véleményére alapozva ezért óvadék ellenében elrendelte Cedeño feltételes szabadlábra helyezését. Az üzletembernek le kellett adnia az útlevelét, és tizenöt naponként jelentkeznie kellett a bíróságon. Cedeño, aki politikai fogolynak mondta magát – korábban ellenzéki politikusokat is támogatott –, azonnal elhagyta az országot. De még mielőtt elmenekült volna, Afiuni bírónőt letartóztatták. „Ugyanazok az elhárítótisztek vertek bilincsbe, akik Cedeñót is behozták a tárgyalásra. Tizenöt perccel az ítélet kihirdetése után már őrizetben voltam” – mondta Afiuni a cellája előtt, egy zöld műanyag sámlin ülve.⁴³

Amikor a börtön szigorított biztonságú szárnyában meglátogattam, a többi rabtól elkülönítve tartották fogva. A börtönt 250 fogolyra tervezték, de akkor

éppen 682-en lakták. Afiuni két másik nővel osztotta meg apró celláját, ám összesen egyetlen ágy jutott rájuk, így kettőnek mindig a földön kellett aludnia. A cella egyik végén berácsozott, üveg nélküli ablakokon át jött be némi fény. A festék frissnek tűnt a falakon. (Afiuni elmondta, hogy az előző elítélt felgyújtotta magát, így a cellát újra kellett mázolni.) Öngyilkosság, erőszak, halál nap mint nap előfordul a börtönben. Néhány hete történt, hogy az egyik rab felkötötte magát.

Afiuni soha nem hagyta el a cellájához vezető keskeny folyosót. Erre az elővigyázatosságra szüksége is volt, hiszen húsznál több olyan őrizetes élt a börtönben, akit ő juttatott ide. Az első négy hónapban nem volt zár a cellája ajtaján. „Amikor idehoztak, az elítéltek odajöttek az ajtóhoz, és leribancoztak, azt kiabálták, hogy kikaparják a szemem, és darabokra tépnek” – mondja *Belmonts* cigarettáját szívva. Egy foglyot másik börtönbe szállítottak át, miután rajtakapták, hogy Afiuni cellája előtt várakozik egy kerozinoskannával a kezében. Bár a bírónőt elszigetelték a többi rabtól, az ajtón keresztül továbbra is kapott halálos fenyegetéseket. De vajon hogyan jutottak át a rabok az örökön és a zárt ajtókon egészen a cellájáig? „Jó kérdés” – mosolygott Afiuni.

A bírónőt Luisa Ortega Díaz főügyész korrupcióval, hatalommal való visszaéléssel és az igazságszolgáltatás akadályozásával vádolta meg. Ugyanaz a bilincs csattant a csuklóján, amely nemrég még Cedeñót tartotta fogva. „Minden munkatársamat őrizetbe vették tizenkét órára: három asszisztenst, két bírósági kézbesítőt, a biztonsági őröimet, a gyakornokomat, vagyis összesen kilenc embert” – idézte fel a történeteket Afiuni. Másnap este Chávez már a rádióban és a televízióban vádaskodott ellene. Azt állította, hogy „az emberölésnél is súlyosabb” bűnöket követett el.⁴⁴ Kijelentette, hogy a régi időkben már kivégzőosztag elé állították volna. „A bírónőre a törvény teljes szigorával fogunk lesújtani. Meg fog bűnhődni azért, amit tett, és vele együtt az összes elvbarátja, aki ilyesmit tervez.”⁴⁵ Beszéde közben a kamera a hallgatóságot pásztázta, és megállapodott a főügyész arcán, aki figyelmesen hallgatta az elnököt. Ha a bíróság Afiunit bűnösnek találja, a venezuelai törvények szerint hét év börtönbüntetésre ítélik. Cháveznek azonban ez sem volt elég: „Az ország méltóságának megőrzése érdekében harminc év börtönt követelek neki!”

Afiuni nem láthatta Chávez beszédét a televízióban, hiszen az elhárítás adigra már letartóztatta. De arra jól emlékszik, hogyan szerzett tudomást az elnök kirohanásáról. „Egy magas rangú tiszt jött be a cellámba, és azt mondta: »Van egy jó és egy rossz hírem. A jó az, hogy semmilyen bizonyíték nincs

maga ellen. A rossz az, hogy az elnök épp most ítélte harminc év börtönre élő, egyenes adásban.»

Úgy tűnik, Chávez szavai valóban elegendőek voltak. Nyolc hónappal később az ügyészségnek még mindig nem sikerült összetákolnia egy olyan vádat, amely megállt volna a lábán. A főügyész azt mondta, Afiuninak azért kell bűnhődnie, mert „szellemi rombolást” végzett. A tárgyalást Leidys Azuaje bírónő vezette, aki Afiuni elmondása szerint korábban mindig megbízható katonája volt a politikai ügyeknek. Az előzetes meghallgatás során az ügyészek is elismerték, hogy nincs bizonyítékuk a vádlott ellen. Bár a korrupció vádjában a nyereség nyilvánvaló kulcskérdés, azt Azuaje sem találta bizonyítottnak, hogy Afiuni pénzt fogadott volna el. „Az ügyész is kijelentette, hogy nincsen bizonyíték. Sem pénzt, sem kapcsolatot nem találtak [köztem és Cedeño között] – idézte fel Afiuni. – A bírónő mégis úgy döntött, hogy végigviszi a tárgyalást.”

A venezuelai igazságszolgáltatást Chávez addigra már régen megfosztotta függetlenségétől. A nemzetgyűlés 2004-ben elfogadott egy törvényt, amely lehetővé tette, hogy az elnök a saját embereit tegye a legfelsőbb bíróság tagjaivá. A törvény értelmében elbocsátható lett minden olyan bíró, akinek „nyilvános viselkedése [...] alássa a legfelsőbb bíróság méltóságát vagy megbecsülését”.⁴⁶ A bírói testületből bírók százait távolították el, hogy aztán politikailag elfogadhatóbbakkal helyettesítsék őket. Ha valaki számára ekkor még nem lett volna egyértelmű, kit szolgálnak a legfelsőbb bíróság tagjai, az 2006-ban végleg megvilágosodhatott. A bírósági ülészek nyitóünnepélyén több bíró egyszerre skandálta a chávezisták ismert rigmusát: „¡Uh, ah, Chávez no se va!” (Hú, ha, Chávez nem megy el!).

Megkérdeztem Afiunitól, hogy érzett-e valaha politikai nyomást a bírósági munkája során. „Nem, soha – felelte. Általában rutin büntetőeljárásokkal foglalkozott. – Persze naivitás volna azt állítani, hogy nem tudtam, mi folyik az igazságszolgáltatásban. Minden hatalmi ágra ránehezedik a kormány nyomása. De nem állt szándékomban lemondani csak azért, mert mások utasításokat kaptak a kormánytól. Kilenc évig voltam bíró, és velem egyszer sem fordult elő ilyesmi.”

Afiuni soha nem gondolt magára hősként, és nem is bánt meg semmit. „Ez az ember három évet töltött őrizetben. Én csak azt tettem, amire az alkotmány kötelez” – jelentette ki. Sejtette, hogy ítéletét nem fogja mindenki elfogadni, és az is megfordult a fejében, hogy esetleg elbocsáthatják. „De arra álmomban sem gondoltam, hogy ide kerülhetek – vallotta be. – Ki hitte vol-

na, hogy a szabadságomat vagy az életemet kockáztatom. Most már minden bíró számára világos az üzenet, hiszen maga Chávez mondta, hogy példát kell velem statuálni.”

Amikor a látogató elhagyja a börtönt, a biztonsági öröknél ki kell jelentenie. Az űrlapon külön mezőbe kerül a látogató neve, a meglátogatott fogoly neve és az általa elkövetett bűncselekmény megnevezése, mint drogcsempészet, lopás vagy gyilkosság. Afiuni neve mellett azonban nem állt semmi. Mintha maguk az őrzők sem tudnák, mit tartsanak róla.

A börtönben töltött idő alatt Afiuninál rákot diagnosztizáltak, és az újabb kegyelmi kérvény benyújtása után három hónappal a főügyész beleegyezett, hogy előzetes letartóztatását házi őrizetben folytassa. Eligio Cedeño, a venezuelai üzletember időközben politikai menedékjogot kapott az Egyesült Államokban. Afiuni bírónő ma is tárgyalására vár.*

Halló, Elnök úr!

A chávezizmus tizenkét éve során a rendszer fokozatosan lelepleződött. A venezuelai történelem legnagyobb olajbősége és a szociális programokra fordított hatalmas összegek ellenére az országban szembetűnőek a hanyatlás, a romlás és a szervezetlenség jelei. A legsúlyosabb probléma a bűnözés. A venezuelaiak leginkább a saját biztonságuk miatt aggódnak. Chávez alatt az emberölések száma az egekig szökött. Caracas a világ legveszélyesebb fővárosa, és egyike a világ legerőszakosabb városainak.⁴⁷ Egy átlagos caracasi hétvégén többen halnak meg erőszakos halállal, mint Bagdadban és Kabulban együttvéve. A Venezuelai Erőszakfigyelő Szervezet (Observatorio Venezolano de la Violencia) szerint az országban 2009-ben 19 133 gyilkosság történt (a gyilkosságok számának hivatalos nyilvánosságra hozását a kormány már az előtt megszüntette, hogy ezek a számok elszabadultak volna).⁴⁸ A venezuelai erőszaknak többen esnek áldozatul, mint a mexikói drogháborúnak. Az áldozatok családjai pedig aligha bízhatnak az igazságszolgáltatásban, a gyilkosságok 91%-a megoldatlan marad.⁴⁹

* A tárgyalás még 2014 elején sem fejeződött be. Afiuni házi őrizetét 2013 júniusában, fél évvel Chávez halála után az ügyészség kezdeményezésére megszüntették. Nyilatkozatai szerint azonban Nicolás Maduro, az új, chávezista elnök is „meg van győződve” bűnösségéről. (A Szerk.)

Mindenki, akivel csak volt alkalmam beszélni Venezuelában, tudott olyan ismerőst említeni, akit legalább egyszer kiraboltak, elraboltak vagy valami még rosszabbat tettek vele. Egyszer egy ebéden vettem részt akadémikusok és egykori diplomaták társaságában.⁵⁰ A házigazda elkésett. Sápadtan, remegő kézzel állított be, pár perccel azelőtt rabolták ki – egy bankfiókban. Ha az ember Chávez követőivel beszél az elszabadult bűnözésről, néha még ők is elismerik, hogy a helyzet aggodalomra ad okot. De mindig hozzátesszik, hogy a probléma már 1998, vagyis Chávez hatalomra jutása előtt is létezett. Ez igaz. De a gyilkosságok éves száma most háromszor olyan magas, mint Chávez elnökségét megelőzően.

A másik óriási probléma a gazdaság állapota. Mivel a gazdaság mérőszámai folyamatosan zuhannak, Venezuela egyre jobban elszigetelődik a dél-amerikai országoktól.⁵¹ Hiába a földrész egyetlen olajban gazdag állama, 2010-ben kizárólag itt csökkent a gazdasági termelés. Az infláció magasabb, mint Afrika legrosszabbul gazdálkodó államaiban.⁵² A külföldi befektetések Chávez államosításai következtében megszűntek, 2010-ben Venezuela volt az egyetlen dél-amerikai állam, ahol a külföldi befektetések mérlege negatív volt.⁵³ Ugyan ebben az évben a Transparency International szerint Venezuela számított a kontinens legkorruptabb államának, ami azt jelenti, hogy a vizsgált 178 ország közül a 164. helyre, Laossal és Angolával egy sorba került. A pénzhány és az alapvető infrastruktúra fenntartásának elmaradása véletlenszerű áramkimaradásokhoz, tervezett áramszünetekhez és vízkorlátozásokhoz vezet. Még az ország „fejőstehene”, az állami tulajdonú olajtársaság, a PDVSA is csak vegetál: 2010-ben emelkedett ugyan az olaj ára, a cég nyeresége mégis csökkent.

A gazdasági válságot a venezuelai lakosság legközvetlenebbül az áruhiány formájában tapasztalja meg. Gyakran lép fel ellátási zavar olyan alapvető élelmiszerekből, mint a hús, a tej vagy a cukor. De hogyan lehetséges, hogy egy OPEC-tagállamban nincs elég áru? Egy névtelenül nyilatkozó helyi hentes azt állította, hogy neki sokszor jobban megéri, ha nem ad el semmit. Havonta egyszer vagy kétszer a kormány ellenőröket küld a nyakára, akik megvizsgálják, hogy betartja-e a hatósági árazást. A hús hivatalos kilónkénti ára 17 bolívar. A probléma az, hogy a vágóhídról csak 19 és 21 bolívar közötti áron tud vásárolni. Ha azonban a kiskereskedelmi árat 17 fölé emelné, 11 ezer bolívaros büntetést szabnának ki rá. „Az ár[szabályozás] a legnagyobb probléma – mondta a pult mögül. – Mivel hatóságilag állapítják meg, nem igazán tudok kereskedni. Már akkor félek, amikor árut veszek át. Most is három büntetéssel vagyok hátralékban.”⁵⁴

A gond az, hogy a kormány ragaszkodása a hatósági árrendszerhez komoly infláció idején megjósolhatóan áruhiányhoz vezet. A hentes mutatott egy másik, közeli hentesboltot is, ahol már lehúzták a rolót, mert semmi értelmét nem látták, hogy folytassák az üzletet. Interjúalanyomnál egyébként az árak aznap is magasabbak voltak 17 bolívarnál. „Igen, ez persze kockázatos” – ismerte el, majd hozzátette, hogy Chávez gazdaságpolitikájának azért van egy nagy előnye is. „Ha az emberek félnek, többet vásárolnak – mondta nevetve. – Elég egy pletyka, és mindenki ész nélkül rohan a boltba.”

Tekintve, hogy a mindennapi élet számos fontos intézménye rosszul működik, sőt helyrehozhatatlan állapotban van, joggal merül fel a kérdés, hogy miként őrizte meg Chávez mégis a támogatottságát. Nos, ebben természetesen a választási stratégiájának is szerep jutott. Nem elhanyagolhatóak azok a bőkezű juttatások sem, amelyeket a kormány támogatói és az évek óta segélyeken élők kaptak. Az is igaz, hogy Chávez masszív hatalomkoncentrációja következtében a kormányt kevésbé izgatják a közvélemény hangulatváltozásai, mint más országokban. Chávez legfontosabb fegyvere azonban olyasvalami, ami bármely nap bármely órájában bevethető: Venezuela elnöke egy egyedülálló médiabirodalom feje, amelynek fő terméke maga Chávez.

Chávez mindenütt ott van. A televízióban, a rádióban, az újságosnál, az interneten, bárhol beleütközhet az ember. Leghatásosabb és sajátos kommunikációs eszköze az ún. *cadena*, a néphez intézett elnöki beszéd, amelyet a törvények értelmében minden rádió- és televíziócsatornának közvetítenie kell. A *cadénát* eredetileg rendkívüli helyzetekre és eseményekre találták ki, de Chávez állandósította. Elnökségének első tizenegy éve során közel 2000 *cadénát* tartott, ami azt jelenti, hogy minden második napra jutott egy.⁵⁵ Minden alkalmat megragadott, hogy a televízióban szónokolhasson, hogy leleplezze ellenségeit, dicsérje saját munkáját, vagy arról beszéljen, ami éppen eszébe jut. És Chávezből csak úgy ömlött a szó. *Cadenáinak* összidőtartama 54 napra rúg, s mivel ellenőrzése alá vonta a rádió- és televízióműsorokat, arról beszélhetett, amiről akart. „A *cadena* páratlanul hatásos eszköz – magyarázta Andrés Cañizález venezuelai médiaszakértő és -oktató. – Chávez határozza meg a tartalmat, és azt is, hogy mikor kerüljön műsorra. Sehol a világon egyetlen politikusnak nincs ehhez hasonló eszköze.”⁵⁶

Chávez médiauniverzumának koronaékszere a vasárnap délutáni, szerkesztetlen televízióműsor volt, az „Aló, Presidente” (Halló, Elnök úr!), amelyben az elnök énekelt, táncolt, dühöngött, lelkendezett, üvöltözött, viccelődött, kérdezett, mesélt, imádkozott, és néha felhívta Fidel Castrót

telefonon.⁵⁷ A műsor hossza nem volt pontosan meghatározva, általában kb. 5 órán át tartott. (A show 10. évfordulóján egy négynapos különkiadást sugároztak.) Az „Aló, Presidente” egy végtelenített beszélgetőshow és egy betelefonálós műsor keveréke volt, megszórva jó adag politikával. A téma általában a „21. századi szocializmus” körül forgott. Chávez felkereste a kormány aktuális beruházásait, vagy az ellenfeleivel, illetve az Egyesült Államokkal kapcsolatban vádaskodott. Egyik bögre kávéit itta a másik után, elmesélte legújabb ötleteit, és hangzatos bejelentéseket pufogtatott. Egyszer élő adásban vezényelt ki tíz tankhadosztályt a venezuelai–kolumbiai határra. Meghívott vendégei közé tartozott Danny Glover, Diego Maradona és természetesen Fidel.

Bár egy igazi showman nem úgy viselkedik, mint egy államférfi, a műsor egyik legfontosabb eleme az volt, hogy bemutatta az elnököt kormányzás közben. Monológjai és rögtönzött tirádái közepette gyakran kikérdezte a minisztereket – akik számára kötelező volt a részvétel –, és soha nem habozott leteremteni őket a hibáikért. Akár el is bocsáthatta őket élő adásban. A miniszterek a nézők között ültek szocialistákhoz illő vörös ruhában, lehajtott fejjel, azon imádkozva, hogy az elnök fel ne szólítsa őket. Venezuelában az elszámoltathatóság azt jelentette, hogy az elnök tévénézők milliói előtt, élőben szégyenítette meg a szerencsétlen minisztereket. Ez már csak azért is fontos volt, mert Chávezről így az a kép alakult ki, hogy nem ő a felelős az ország súlyosbodó nehézségeiért. Az üzenet világos: ha az inkompetens miniszterek és bürokraták azt tennék, amire Cháveztől utasítást kaptak, minden rendben lenne.

Bár Chávez nyilvános szereplései forgatókönyv nélkül zajlottak, a „médiállam” kiépítéséről ugyanez korántsem mondható el.⁵⁸ Minden a 2002-es áprilisi puccs hajnalán kezdődött. Amikor Chávez hatalomra került, a venezuelai kormány mindössze egyetlen televízió- és két rádióállomást működtetett. Elnöksége első éveiben Chávez meglepően keveset tett azért, hogy ezt a helyzetet megváltoztassa. A puccs után azonban felismerte a média szerepét az események alakításában, és a televíziókat azzal vádolta meg, hogy közreműködtek eltávolításában. A négy magán televíziót úgy emlegette, mint az „apokalipszis négy lovasát”. „[A Chávez-kormányzat] 2002. április 11-ét követően ártértékelt a helyzetét – mesélte a rövid életű puccsra utalva Cañizález. – Rádöbrent, hogy a tömegtájékoztatóban kisebbségbe szorult, ezért elhatározta, hogy kidölgöz egy új stratégiát, amellyel a médiában nagyobb befolyásra tesz szert.”

2004-ben a nemzetgyűlés olyan törvényt hozott, amely a kormány számára lehetővé tette a média teljes ellenőrzését. Új, széles körű hatalmával önkényes büntetéseket szabhatott ki hitelrontás és hivatalos személyekkel szembeni „becsületsértés” címén. Az elnök megsértése 30 hónapnyi börtönnel járhatott, és a kormány súlyos bírságot szabhatott ki bármelyik médiatársaságra, amely valamilyen módon „megsértette” a tisztségviselők és a hivatalok méltóságát. A nagyobb cégek közül kettő – a Venevisión és a Televen – szinte azonnal a kormány elvárásainak megfelelően módosította szerkesztési elveit. A politikailag vitatható műsorokat megszüntették, a csatornák fő profilja pedig a szórakoztatás lett. Beszédes példa, hogy egy politikai beszélgetőshow helyét egy asztrológiáról és tarot-kártya-vetésről szóló műsor vette át. Az RCTV kábeltelvíziós csatornát egyszerűen megszüntették, a Globovisión pedig azóta is folyamatos csatában áll a kormánnyal, és állandóan szankciók fenyegetik. (2011 októberében például kétfélmillió dolláros pénzbüntetésre ítélték, mert beszámolt egy néhány hónappal korábbi, halálos áldozatokkal járó börtönlázadásról.) Eközben Chávez milliókat költött arra, hogy létrehozza saját kormánypárti médiabirodalmát: napjainkban 6 televíziócsatorna, 2 nemzeti rádióállomás, valamint 3 lap-, illetve könyvkiadó áll a tulajdonában, és az interneten is terjeszkedik. „Ezek a csatornák az állami propagandagépezet részét képezik – mondta Cañizález. – Úgy működnek, mint Kubában az állami televízió.”

A bizonytalanság is hatékony fegyvernek bizonyult a média ellen. 2009 augusztusában Chávez 34 rádióállomást záratott be „adminisztratív hiányosságokra” hivatkozva.⁵⁹ A kormány egyúttal bejelentette, hogy további 240 csatornát vizsgál hasonló problémák miatt. Azt azonban nem mondta meg, mely állomásokról van szó, és nem is szándékoztak előzetes figyelmeztetést küldeni számukra. A bezárás lehetőségére reagálva azonban, ahogyan azt a kormány el is várta, a csatornák öncenzúrát alkalmaztak. Ebben a helyzetben a politikailag kényes ügyekről vagy csak nagy vonalakban, vagy egyáltalán nem számoltak be. „Az a stratégiájuk, hogy mindenkit folyamatosan sakkban tartanak – mondta el Cañizález. – A kormánnyal szemben kritikus média így fennmaradhat ugyan, de csak állandó fenyegetettség és magas költségek árán. A kormány nem mondja meg nyíltan, mik a szabályok, vagyis a független médiát állandó bizonytalanságban tartja.”

Chávez médiaháborúja a televízióval és a rádióval kezdődött, de később az internetre is kiterjedt. (A nyomtatott sajtóval alig foglalkozott. A venezuelaiak nagy része nem olvassa, hanem nézi vagy hallgatja a híreket, és Chávez

tisztában volt azzal, hogy az újságolvasó kevesek ügysem őt támogatnák.) Az elnök évekkel ezelőtt államosította a CANTV-t, Venezuela egyetlen központi internetszolgáltatóját. 2009 végén a hírszerzés egykori vezetőjét nevezte ki a cég igazgatótanácsába.⁶⁰ 2010 decemberében a nemzetgyűlés elfogadott egy törvényt, amely megtiltotta az internetszolgáltatóknak, hogy olyan tartalomhoz biztosítsanak hozzáférést, amely „elégedetlenséghez vagy a közrend megzavarásához” vezethet.⁶¹

Chávez médiájában arról biztosan nem lehetett híreket hallani, hogy hány embert öltek meg Caracasban a hétvégén. Nem beszéltek arról, hogy még mindig nem épült meg az előző választások előtt ígért lakótelep, és már nem is fog. Nem említették, hogy a boltokban fogyóban vannak az alapvető élelmiszerek, és az infláció egyre nő. 2010 januárjában, röviddel az után jártam Venezuelában, hogy az állami szállítókonténerekben talált 100 ezer tonna romlott élelmiszer botránya kirobbant. Míg az esemény máshol a lapok címlapjára került, Chávez médiájában lényegében agyonhallgatták a botrányt, és a szomszédos Kolumbiával vívott elhatalmasodó szócsata került a középpontba. Most, hogy a média feletti uralma megszilárdult, Chávez úgy tett, mintha a neki nem tetsző hírek és vélemények nem is léteznének. Amikor a bűnözés kérdését felvettem Robert Serrának, a lojális chavezistának, elismerte a probléma létezését, de azt állította, hogy a média fújja fel az ügyet. Ez az érv tíz évvel ezelőtt akár még meg is állhatta volna a helyét, mostanra azonban teljesen hitelét veszítette. Az autoriter rezsimnek szerte a világon hasonló nehézségekkel küzdenek: előbb-utóbb kifogynak a bűnbakokból.

Demokratikus antitestek

Teodoro Petkoffot nem könnyű félbeszakítani, különösen, ha a téma Hugo Chávez. Az ismert ellenzéki újság, a *Tal Cual* szerkesztőjének nem kellett több néhány percnél, hogy Chávezt „fasisztának”, „a banánköztársaság zsarnokának”, valamint „Hitler és Goebbels legjobb tanítványának” nevezze. Sok venezuelaihoz hasonlóan ő is azt állítja, hogy mindig is tisztában volt Chávez szándékaival. És Petkoffnak ezt az ember el is hiszi. A jellegzetesen tömört bajszú szerkesztő ugyanis évtizedek óta figyelemmel kíséri a venezuelai politikát. 1932-ben született bevándorló szülők gyermekeként – édesapja bolgár, édesanyja lengyel –, és volt már közgazdász, író, balos gerilla, elnökjelölt, mi-

niszter, politikai fogoly, sőt szökött rab is. (1967-ben más gerillákkal együtt egy alagúton keresztül szökött meg a San Carlos katonai börtönből.)

A mogorva Petkoff manapság szerkesztői székéből bírálja a chávez-i rendszert. Az évek azonban nem tették cinikussá, sőt a venezuelai történelembetett hite miatt ma is úgy véli, a chávez-i diktatúra bizonyos korlátokba ütközik. Lassan beszél, hogy egyetlen szavát se szalasszam el: „Nem vagyunk totalitárius társadalom. A venezuelai népben élnek a demokratikus antitestek. Nemcsak arról van szó, hogy fél évszázadon át demokráciában éltünk, de hagyományainknak és történelmünknek köszönhetően nagyon nehéz népünket a zsarnokság igájába hajtani. Hogy autoriter-e a kormányunk? Hát persze. Antidemokratikus? Nyilvánvalóan. A hatalmi ágak szétválasztása nem létezik. Nincsenek fékek, nincsenek ellensúlyok. Chávez minden politikai hatalmat magához ragadott: a parlamentet, az igazságszolgáltatást, a legfőbb ügyészséget, a számvevőszéket, az ombudsmanokat és a Nemzeti Választási Tanácsot is birtokolja. Hogy militarista-e a társadalom? Igen, az. És tagadhatatlan, hogy vannak olyan elemei, amelyek hajlanának a totalitarizmusra. *Hajlanának*. De az ország ezt a hajlandóságot egyelőre kordában tudja tartani.”⁶²

Szerinte a legfontosabb tényező, amely megkülönbözteti Chávezt a szokványos diktátoroktól, óriási népszerűsége, amely azonban erőteljes csökkenésnek indult. „Korábban az emberek 60%-a hitt benne – mondja zsúfolt íróasztala mögül. – Csakhogy ez folyamatosan változik. Manapság nincsenek ennyien, sőt híveinek száma már az 50%-ot sem éri el. Népszerűsége lassan csökken ugyan, de biztosan, és ez szerintem visszafordíthatatlan folyamat.”

Megkérdeztem tőle, hogy szerinte Chávez mikor volt a legveszélyesebb. „Most lett csak igazán veszélyes – felelte erre –, ahogy csökkenni kezdett a népszerűsége.”

Éppen befejezte a fenti mondatot, amikor tekintete megakadt a televízión, amely mögöttem, asszisztense szobájában állt. Én is megfordultam, hogy lássam, mi vonta el a figyelmét. A Globovisión megszakította adását, és élőben számolt be arról, hogy Emilio Graterón, Chacao ellenzéki polgármestere rögtönzött sajtótájékoztatót tartott, mindössze néhány utcányira Petkoff irodájától. Graterón indulatosan magyarázta, hogyan szállták meg a chavezisták az önkormányzat egyik épületét, ahol új közösségi házat terveztek létrehozni. A helyiek körbevették a polgármestert, támogató és egyetértő szavakat kiabálva. Graterón kijelentette, hogy az önkormányzatnak joga van a tulajdonához, és nem engedi, hogy a chavezisták, akik befészkeltek magukat, ott maradjak.

nak. Nem volt hozzá joguk, sem engedélyük, de még csak nem is kérvényezték: egyszerűen beköltöztek a forradalom nevében. Néhány pillanattal később megérkezett a Nemzeti Gárda. Könnygázt szórtak a polgármesterre és a támogatókra, akik hamar széteszlottak. Mintha Chávez meghallotta volna, mit gondol róla Petkoff, ezért gyorsan műsort rögtönzött volna a tévében, hogy az erejét fitogtassa.

Petkoff közben folytatta gondolatmenetét. „Vajon várható-e tömeges választási csalás? Szigorít-e Chávez az elnyomáson? Még nem tudom. Azt hiszem, az elnök fontos döntések előtt áll. Vajon át fogja-e lépni a tűréshatárt?” – a kérdés a levegőben maradt, megválaszolatlanul.

Petkoff azonban optimista. Őszintén hiszi, hogy a venezuelai emberek „demokratikus antitestjei” segítenek megőrizni a venezuelai és a kubai jellegű politikai rendszer különbségét. „Történelmi tragédiát éltünk át. Az egész régi vezetői gárda eltűnt a sülyesztőben – fejtette ki. – Elmenekültek a politikai színtérről. A régi, nagy pártok meghaltak. Az ország politikai pártrendszere most épül újjá. Új vezetők születnek. [...] Egy évvel ezelőtt még azt kérdezték az emberek, hogy vannak-e egyáltalán ellenzéki vezetők. Ma egyre ismerőbb a nevük. Ott van Chacao vagy Caracas polgármestere, a mirandai vagy a zuliai kormányzó... Persze ők még fiatalok, de a tizenegy év chavezizmus valóságos veteránna tette őket.”

A helyzet azonban nem ilyen egyszerű. Nemcsak az ellenzék épül újjá, hanem Chávez hívei is egyre jobban összezárnak. Alfredo Croes, az üzletemberből lett ellenzéki stratégia osztotta meg velem ezt az elképzelését a találkozónk során, ő pedig már bizonyította, hogy jóslatai beigazolódnak. A nemzetgyűlési választások előtt egy évvel az adatok alapján 66-68 képviselői helyet jósolt az ellenzéknek. Találata rendkívül pontosnak bizonyult: az ellenzék 67 helyet szerzett meg. Jóslatát Croes nemcsak az egyes körzetekben mért ellenzéki támogatottságra alapozta, azt is figyelembe vette, hogy Chávez támogatóinak demográfiai összetétele változóban van. Amikor Chávez megválasztották, nagy magabiztossággal jelenthette ki, hogy minden venezuelai szegényt képvisel. Egy évtized elteltével azonban már nem ez volt a helyzet. 2008-ban az elszegényedett városiak növekvő arányban szavaztak az ellenzékre. A választási térképek egyre inkább a vidék-város ellentétet tükrözték, és immár főleg a vidéki lakosság alkotta Chávez bázisát. Önmagában a tény, hogy valaki szegény, már nem feltétlenül volt garancia arra, hogy Chávez támogatja. „Chávez ellenzéke a dombok felől tör előre – mutatott Croes irodája ablakán keresztül a venezuelai fővárost körbevevő nyomornegyedek egyikére. – Még akkor is, ha

az ottaniak nem elsősorban az ellenzékre kívánnak szavazni, csupán Chávezt akarják megbüntetni.”⁶³

Kinézttem az ablakon, abba az irányba, amerre Croes mutatott. A meredek domboldalon több ezer összetákolt, egymásba kapaszkodó ház dűledezett. Ez Petare, Dél-Amerika egyik legnagyobb nyomornegyede. Croes elkomorulva folytatta: „Azon a dombon a »D« és az »E« kategóriába tartozó emberek élnek. A lakosok életükben nem hallottak folyó vízről, és a házaikban soha nem volt vezetékes áram. Az infláció egyre jobban tönkreteszi őket. Ezer lépcsőt kell megmászniuk, hogy hazajussanak. Útközben rengeteg veszély, bandák, drogdílerék, gyilkosok leselkednek rájuk. Apránként kell megvenniük az ételt, különben nem bírnák felcipelni a lépcsőn. Így viszont minden drágább. Az infláció megöli őket.”

2009 végére az infláció csaknem 30%-os volt. Néhány héttel azelőtt, hogy Croesszal találkoztam, a Nemzetközi Valutaalap illetékesei azt nyilatkozták, hogy a venezuelai infláció hamarosan meghaladhatja a Zimbabweben és a háború sújtotta Kongóban tapasztalható pénzromlás mértékét is. Néhány héttel későbbi becslések szerint csakugyan Venezuelában volt a leggyorsabb a pénz elértéktelenedése az egész világon. Sok közgazdász szerint ez a következő években így is marad. Croes úgy véli, Chávez gazdasági tehetetlensége fogja a szegény rétegeket az ellenzék karjaiba hajszolni. „2012-ben, a következő választások idején is lesz infláció – jelentette ki. – Chávezt a »D« és az »E« rétegektől ma már elválasztják a gazdasági problémák. Ezeket nem könnyű megoldani, mert az élelmiszerárakat nem lehet hatékonyan csökkenteni.”

A kérdés az, hogy az említett tényezők – bűnözés, széteső infrastruktúra, élelmiszerárak – milyen mértékben fogják befolyásolni a chavezizmus politikai jövőjét. Napról napra igazolódni látszik, hogy a kormányzás sikerének nincs köze az elnöki hatalom megőrzéséhez. De vajon sikerült-e olyan mértékben kiépíteni az autoriter államot, hogy az minden körülmények között képes legyen elnyomni az ellenzékét? Most, hogy a demokratikus álarc gyakorlatilag lehullt, keményebben fogja-e majd a gyeplőt, ha eljön az ideje? És vajon meddig lesz hatékony az idáig sikerrel alkalmazott recept? „Chávez már gyengül, de még nem elég gyenge – mondta Luis Vicente León közvélemény-kutató szakember. – Akár egy tenor, aki öregszik, de még tudja, hogyan kell énekelni. Azt pedig még jobban tudja, hogy milyen dalt énekeljen a tömegeknek.”⁶⁴

2011 júniusában kiderült, hogy az elnök más értelemben is meggyengült: rákbetegségben szenved. Ettől fogva hónapokon át Venezuela és Kuba között ingázott, ahol kemoterápiás kezeléseket kapott. Caracasban természe-

tesen azonnal beindultak a találgatások, hogy mit jelent a betegség a rezsim fennmaradása szempontjából. Októberben az elnök gyógyultnak nyilvánította magát, de valódi állapotát államtitokként kezelték. Ahhoz azonban kétség sem fért, hogy a harcot nem adja fel, és a 2012-es elnökválasztásokon is indulni akar.*

Miután a 2010. szeptemberi nemzetgyűlési választásokon az ellenzék jól szerepelt, Chávez gyakorlatilag kiürítette az intézményt.⁶⁵ December végén, egy rendelettel elérte hogy a nemzetgyűlés 18 hónapra ruházza rá az ország irányítását. (Állítólag Chávez csak 12 hónapot kért, de a képviselők ragaszkodtak a 18-hoz.) Az új országgyűlés csupán négy napot ülésezik havonta. A beszéd hossza nem haladhatja meg a 15 percet. Az egykori tankparancsnok inkább lerombolta az intézményt, mintsem hogy másokkal kelljen megosztania.

Chávez azzal is tisztában volt, hogy nem árt, ha mindig van elég pénz a kasszában. 2011 áprilisában új jogkörénél fogva rendeletet hozott, amelyben kampánypénztára feltöltése céljából megváltoztatta az olajból származó bevételt terhelő adó mértékét.⁶⁶ A venezuelai olaj ára ekkoriban hordónként 108 dollár körül alakult. Döntése értelmében az ár 100 dollár feletti részének 95%-a a költségvetésben nem szereplő átláthatatlan alapítvány, a Fonden számlájára vándorolt, és felhasználásáról ő maga rendelkezett. Ezzel az olajárral számolva Chávez 2011 végéig mintegy 10 milliárd dollár bevételre tehetett szert. (Év végén a venezuelai pénzügyminiszter kijelentette, hogy az alapítvány számláján körülbelül 32 milliárd dollár van.) Az elnök gyakorlatilag egyetlen döntésével milliárdossá tette magát, mindössze néhány hónappal az elnökválasztási kampány kezdete előtt.

A közelgő harc legbiztosabb jele azonban az a törvény volt, amelyet az utolsó pillanatban fogadtatott el a szolgalelkű nemzetgyűléssel. A szerv mandátumának lejárta előtt nem sokkal megtiltotta a képviselőknek, hogy a jövőben frakciót váltsanak. A törvény ezúttal nem az ellenzéket sújtotta, hanem a kormánypárti képviselők torkához szegezte a kést. Chávez tisztában volt azzal, hogy a harc el fog mérgesedni, és nem akart dezertőröket. Az üzenetet mindenki értette: aki Chávezzel van, az vele is marad. Nincs kivétel.

* A 2012 októberében tartott elnökválasztáson az egyre betegebb elnök már csak 54%-ot szerzett, míg ellenzéki ellenfele, Henrique Capriles 45%-ot. Külföldi gyógykezelése miatt elnöki beiktatására nem is került sor. Szűk két hónapig tartó negyedik elnöki periódusa alatt nem mutatkozott nyilvánosan és nem foglalkozott államügyekkel. 2013 márciusában hunyt el. (A Szerk.)

Samuel Huntington politológus észrevétele szerint egy demokrácia túlélése nem a rá leselkedő problémákon és nem is a problémák megoldására irányuló képességén múlik. Sokkal inkább az számít, hogy a demokratikus vezetők miként reagálnak, ha az ország bizonyos problémáit *nem tudják* megoldani.⁶⁷ Az 1990-es évek végére a venezuelai vezetők gyakorlatilag homokba dugták a fejüket. Amikor újra felnéztek, Hugo Chávez ült az elnöki székben, a demokrácia pedig, bármilyen szegényes és korlátozott volt is azelőtt, immár a legjobb úton volt afelé, hogy diktatúrává váljon.

4. fejezet AZ ELLENZÉK

A vasárnap délelőtt Caracasban azon kevés időszakok egyike, amikor csend borul a városra. A dudáló autók elnémulnak. Az emberek otthon vannak a családjukkal, vagy a vasárnapi misére készülődnek. Néhány órányira a fővárostól azonban éppen ez a csend hiányzik. Kisteherautóval jó kétórányit autóztunk Miranda állam belsejébe, a Pedro Gual nevű szegény mezőgazdasági régióban fekvő Cupira kisvárosba. Míg Chávez elfogadottsága Caracasban és a többi városban csökkenésnek indult, a vidék továbbra is erős bázisa maradt. Cupira városka is jó példa erre. Polgármestere megrögzött Chávez-hívó. Az utat Chávezet dicsőítő plakátok szegélyezik, amelyek állami beruházásokat életnek, vagy egyszerűen csak a vezér iránti szeretetről tesznek tanúbizonyságot. Cupira városka azt is remekül illusztrálja, hogyan próbálja megvetni a lábát Chávez ellenzéke. Ezen a vasárnap délelőttön Henrique Capriles, Miranda állam kormányzója olyasmire készül, amitől reményeik szerint végre leáldozik majd Hugo Chávez szerencsecsillaga.

Amint kiszállunk a kocsiból, azonnal meghalljuk a chaguaramali általános iskolából jövő hangzavart. Az iskola szinte minden tanulója – háromszáz gyerek, az óvodásoktól a felsősökig –, a büszkén feszítő igazgató, valamint a szülők és a tanárok is megjelentek, hogy felavassák a nemrégiben felújított oktatási intézményt. Mindenki Capriles kormányzó érkezésére vár. Rekkenő a hőség, a nap pontosan a fejünk fölött áll. Az iskola vadonatúj tetője alatt talán még bágyasztóbb a forróság. A diákok ennek ellenére sem üldögélnek csendben. Egyenruhájukban és vadonatúj, „Miranda állam” felirattal díszített táskájukat lóbálva énekelnek, táncolnak vagy fel-alá ugrálnak. Az iskolaudvar sarkaiban elhelyezett óriási hangszórókból reggaeton, Shakira és gyors ütemű venezuelai tánczene üvölt. Ahogyan a lányok rakott szoknyájukban forognak, a fiúk pedig teljes tüdejükből latin popslágereket üvöltenek, az egész sokkal inkább táncmulatságnak, mintsem a felújított iskola avatóünnepségének tűnik.

Fejünk fölött helikopter száll el. A diákok egy pillanatra megmerevednek, szemük tágra nyílik – hiszen ez nem lehet más, csak a kormányzó. Néhány perc múlva Capriles kocog be az iskola kapuján, az iskolások pedig örömkialtásokban törnek ki. Miranda állam 37 éves vezetője kék baseballsapkát, pólót és melegítőnadrágot visel. Arcán és ingén is jól láthatóan verejtékezik, mintha hivatalából futva tette volna meg az utat. Sokkal inkább az iskola testnevelő tanárával téveszthetnénk össze, mintsem hogy Venezuela politikai szempontból legfontosabb államának kormányzóját, Chávez jövőbeli kihívóját lássuk benne.

Capriles lassan átjut a tömegen, és fellép az emelvényre. Azzal kezdi, hogy rámutat a terem hátuljában látható transzparenszekre, amelyeket szülők emelnek a magasba, és hangosan felolvassa őket. Az egyikén ez áll: „Iskoláink romokban hevernek!”, egy másikon pedig: „Kormányzó! Új iskolák is kellenek a gyerekeinknek!” Ezeknek a szülőknek a gyerekei nem a felújított iskola tanulói. Ők Miranda állam más részeiből utaztak az avatóünnepségre, hogy közvetlenül a kormányzónak panaszolják el gondjaikat. Capriles megkéri őket, hogy mondják el, milyen állapotban vannak az iskoláik.

Beszédstílusa pontosan olyan lezser, mint a ruházata. Elmondja, hogy célul tűzte ki Miranda állam minden egyes iskolájának megsegítését. A következő tizenkét hónapban csapatával 166 felújítást és 14 iskolaépítést tervez, s ezt négy éven belül további 40 új építkezés követi majd. Eddig több mint 150 ezer iskolatáskát adományozott a gyerekeknek. Megkéri az egyik fiút, hogy lépjen fel az emelvényre, és mutassa meg táskája tartalmát. Capriles belenyúl, és kivessz néhány könyvet. „Számтан, természettudományok [...], de semmi politika” – mondja, miközben egyesével nézi át a könyveket. Közönsége hangos nevetéssel válaszol. Capriles viccének üzenetértéke van: azt sugallja, hogy nem folytatja Chávez megosztó politikáját, hanem mindenkit magához ölel, függetlenül attól, hogy kit támogatott a múltban. „Nem érdekel, melyik politikai pártból jöttél” – hirdeti. Hogy világossá tegye álláspontját, elmeséli egy nap-számossal megesett találkozását: „Azt mondta nekem, hogy szereti Chávezet, de engem is szeret. Én erre azt feleltem, hogy rendben, az ember néha két-három asszonnyal is szerelembe esik, vagy egy nő két-három férfiba is beleszeret. Ezzel semmi probléma sincs – ilyen az élet.” Egy hátul helyet foglaló idősebb asszony nem tudja tovább türtöztetni magát. Átfurakszik a tömegen, az emelvényhez lép, és mindenáron meg akarja csókolni a kormányzót. A sugárzó Capriles boldogan tesz eleget a kérésnek.

Néhány perccel az avatóünnepség után találkozom a kormányzóval az iskola új légkondicionált számítógéptermben. Noha Capriles verejtékben úszik, még mindig sugározza a kinti tömeg energiáját. Több palack vizet hajt le, miközben egyik tanácsadója emlékezteti, mennyi ideje maradt a következő esemény kezdetéig. Mikor leülünk beszélgetni, megjegyzem, hogy az időbeosztása igencsak fárasztónak tűnik. „Nem lesz tisztességes küzdelem, de harcolni muszáj. Az a nagy kihívás, hogy a küzdelmet nem szabad feladni – mondja, majd belekortyol a vízbe, elmosolyodik, és hozzáteszi: – Aki elfárad, az veszít.”¹

Kevés nehezebb dolog van annál, mint a politikai ellenzék tagjának lenni egy autokrata rezsimben. Gyűléseiket és felvonulásaikat betiltják vagy félbeszakítják. Se belföldön, se külföldön nem gyűjthetnek adományokat. A közszolgálati tévében semmiféle üzenetet nem közvetíthetnek. Csak akkor tűnnek fel a műsorokban, ha rágalmazzák vagy korrupcióval vádolják őket. A pártvezetők folyamatos megfigyelés alatt állnak. A törvényeket rendszeresen módosítják, hogy a lehető legkisebb esélyük legyen a választásokon. A bíróságok nem hallgatják meg a panaszait. A rezsim műellenzéki pártokat alapít, és indít a választásokon. A legnépszerűbb jelölteknek vagy egyszerűen megtiltják a részvételt, vagy bíróságra citálják őket, hogy a koholt vádak ellen védekezzenek, így elvonva őket a kampánytól. A támogatókat megfélemlítik, vagy – legrosszabb esetben – elhallgattatják.

A harsány, független, lázító ellenzéki vezetők az autokrata rezsim első számú közellenzékei. Van egy kisszámú csoport, amely nyílt sisakkal száll szembe a rendszerrel: felszólal a visszaélések ellen, leleplezi az illegitim politikát, és – ha engedik – kihívja a hatalmon lévőket a szavazófülkéknél. Mindezt azonban gyakran csak hatalmas áldozatok árán teheti meg. Ellenzéki vezetők Caracastól Kairóig, Moszkvától Kuala Lumpurig hasonló történetekről számolnak be. Ugyanazokon a viszontagságokon mennek keresztül, amikor a rendszer meg akarja szorongatni őket. Bebörtönzik, zaklatják, megverik, meghurcolják őket, elveszik a megélhetésüket, lerombolják a hírnevüket, és szétszakítják a családjukat. Ráadásul szenvedésük szimbolikus jelentőségétől is megfosztják őket. Az önjelölt demokratikus vezetőket igyekeznek elkülöníteni és távol tartani azoktól az emberektől, akiket mobilizálni kívánnak.

Vlagyimir Milov, az orosz ellenzék egyik vezetője így fogalmazta meg mindent a modern autokratákra utalva: „Nagyon kifinomult módszereket alkalmaznak, és ez nem csak az orosz rezsimre vonatkozik. Általában nem gyakorolnak túl nagy nyomást az emberekre, hanem inkább azokra összpontosítanak, akik

tevékenyen részt vesznek az ellenzéki eszmék terjesztésében. Az aktív ellenzék elidegenítik a többi embertől, mikor ezt állítják: »Mindez nem ellenetek irányul, hanem éppen az ellenségeitek ellen, a CIA-bérenc kémek, vagy ha úgy tetszik, az ötödik hadoszlop ellen.«²

Nem könnyű harcba szállni egy diktátorral. Noha nem szép dolog bírálni azokat, akik felvállalják ezt a nehéz feladatot, mégis igaz, hogy bizonyos ellenzéki vezetők kevésbé hatékonyak, mint mások. Egyesek nem hajlandóak a megújulásra, makacsul ragaszkodnak ugyanazon stratégiákhoz, és újra meg újra ugyanazokat a hibákat követik el, amelyek miatt a partvonalon kívülre szorultak. A többi politikai párthoz hasonlóan őket is megoszthatják a hatalmi harcok és a túlságosan nagyra nőtt egók. Egyesek csupán reaktívak: kritikát fogalmaznak meg, ám nem állnak elő új ötletekkel vagy alternatívákkal, amelyekkel megkülönböztethetnék elképzeléseiket a hatalmon lévő párttól. Pedig a demokratikus álca mögé rejtőző rezsimok számára a demokratikus ellenzék látszata szükséges, sőt kívánatos. Az ellenzéki pártok a legrosszabb esetben a rezsimból nőnek ki azzal a céllal, hogy elfedjék a hatalom valódi természetét. A beolvasztott ellenzéki vezetők az autokrata uralom fontos építőkövei. Tehát a pusztán tény, hogy egy ellenzéki vezető kijelenti magáról: ádáz harcot folytat a hatalom ellen, még nem lehet elegendő ahhoz, hogy nagyra becsüljük erőfeszítéseit. Ők maguk is az autokrata hatalom gépezetének fogaskerekeivé válhatnak, így pedig szöges ellentétbe kerülnek azokkal, akik a valódi harcot vívják.

Az állam megfojtása

Amikor a venezuelaiak Henrique Caprilesről beszélnek, gyakran nevezik szerencsés fickónak. Néha megnyerő külsejére utalnak, máskor pedig arra, hogy előkelő és gazdag család sarja. Vagy éppen politikai tündöklésére céloznak. Karrierje ugyanis bővelkedik az elsőségekben. 1998-ban, 26 éves korában került be a parlamentbe, mint annak valaha volt legfiatalabb tagja. Rövidesen az országgyűlés elnöke lett, újfent az ország történetének legifjabbjaként. Ám nem sokkal azután, hogy találkozott Chávèzzel, szerencsecsillaga leáldozott. „Az országgyűlés elnökeként találkoztam vele először – idézte fel Capriles. – Alkalmam nyílt beszélni vele. Azt gondoltam róla, hogy ő az, aki meg fogja változtatni Venezuelát.” De arra, ami ezután – mind az országot, mind saját magát illetően – következett, maga Capriles sem számított.

Baruta, a viszonylag tehetős önkormányzat polgármestereként 2004-ben Caprilest letartóztatták. A vád a 2002-es Chávez elleni puccs során a kubai nagykövetség elleni merényletre való felbujtás volt.³ Valójában azonban Caprilest éppen azért hívták meg a körzetében található nagykövetségre, hogy beszélje le a lázadókat az épület megtámadásáról. Germán Sánchez kubai nagykövet később még meg is köszönte neki, hogy személyesen sietett a segítségére. Mindezek ellenére Caprilest koholt vádak alapján két évre bebörtönözték. A végző határozat hátráltatásának céljából ügyét egyik bírótól a másikig tologatták, miután egymás után illetéktelennek vallották magukat. Aktái összesen több mint negyven bíró előtt fordultak meg. Négyévnyi huzavona és két bírósági eljárás után végre-alahára 2008-ban felmentették a vádak alól. A főként magánzárkában eltöltött börtönévei Chávez egyik első politikai foglyává tették.

Miután ejtették az ellene felhozott vádakát, Capriles bosszúszomjasan tért vissza. Miranda állam kormányzói posztjának elnyerése az ellenzék egyik legnagyobb győzelmét jelentette 2008-ban. Miranda kétmillió lakójával Venezuela második legnépesebb és politikailag rendkívül jelentős állama. Chávez hívei számára talán még nagyobb arculcsapás volt a legyőzött személye: Diosdado Cabello, Chávez kulcsfontosságú szövetségese, akit gyakran csak „szuperminiszterként” emlegettek. Hogy Chávez vereségének súlyát érzékeltesse, Capriles így fogalmaz: „olyan, mintha Raúl Castrót vertem volna meg”.

Természetesen az, ha valaki legyőzi Chávez jobbkezét, komoly következményekkel jár. Capriles hamarosan olyan támadások áldozatává vált, amelyek a kormányzását kívánták ellehetetleníteni. Chávez nyomban hozzalátott, hogy az újonnan megalakult kormányt megfossza forrásaitól. Egyik tanácsadója segítségével Capriles számba vette a legutóbbi választáson elért győzelme árát. Chávez 19 kórházat és 250 elsősegélynyújtó állomást zárt be, elvett főutakat, légikikötőket, illetve az állam kormányának bizonyos területeit. 200 millió dollárnál is többet vont el a költségvetésből, és Miranda állam 7 ezer dolgozóját tette a szövetségi kormány alkalmazottjává. Capriles a torkára tett kézzel mondja: „Szép lassan meg akarja fojtani az államot.”

A chaguaramali általános iskolában tartott rendezvény Capriles tervének kicsiny részét képezi. Mielőtt a kormányzó megérkezett, egyik asszisztense körbevezetett az iskolában. Nagyjából ilyesmire számítottam. Osztálytermek táblával, faliújságok és padok. De amikor kinyitottunk egy ajtót, amely mögött szintén egy osztálytermet sejtettem, megdöbbenésemre különös látvány fogadott: egy fogorvosi szék és egy orvosi vizsgáló. Az asszisztens elmagyarázta,

hogy a Capriles győzelme miatti bosszúként a központi kormányzat annyi egészségügyi létesítményt zárt be, hogy az iskola felújításának tervébe további közszolgáltatásokat is beletettek. Az a gondolat állt a háttérben, hogy sokkal nehezebb úgy bezárni az egészségügyi intézményeket, ha azok egy iskola részét képezik, hiszen azokat a közösség teljesen a magáénak érzi, így nem mond le róluk. „[Chávez] forrásokat és feladatköröket von el, de az emberekkel való kapcsolatot nem tudja elvenni” – mondja Capriles.

Minden odaadása ellenére Capriles tisztán látja a körülményeket. „Miranda állam Barlovento régióban található, ahol a legtöbb afrikai származású ember él. Az erőszak olyan méreteket öltött, hogy 100 ezer emberből 136 fegyveres gyilkosság áldozata lesz. Ez a szám Latin-Amerika átlagának négyszerese. 140 ezer gyerek még mindig nem jár iskolába. Új iskolákat kell építenem, mert ami van, nem elég. Mindez azt jelenti, hogy heti hét nap kell dolgoznom.”

Capriles szerint hatékonyan fellépni Chávez ellen, és legyőzni az országszerte felállított politikai akadályokat, csak az emberekkel való közvetlen kapcsolat révén lehetséges – ezen munkálkodott éppen vasárnap is. A demokratikus ellenzék eredendő bűne, hogy elveszítette ezt a kapcsolatot, és elidegenedett a venezuelaiak döntő többségétől. „Az ellenzék a múltban csak egyes területekre koncentrált, és a vidékre egyáltalán nem összpontosított. Ha van egy nőd, akit nem szeretsz, mégiscsak ő az egyetlen, aki a tiéd – ez is pontosan így működik. Bizonyos helyeken csak Chávez van. Nincs verseny. Mi ezt a helyzetet változtatjuk meg – foglalta össze Capriles. – Ha a szegények nem szavaztak volna rám, akkor nem lennék kormányzó. Az államom lakosainak 70%-a szegény.”

Asszisztensei az órájukat nézik, a kormányzónak el kell indulnia a következő helyszínre. Azt kérdezem tőle, szerinte milyen lesz Venezuela tíz évvel Chávez után. Azt válaszolja, nemrégiben hallott egy kifejezést, méghozzá a Kínai Kommunista Párt egyik tagjától, amely szerinte jól megvilágítja a helyzetet. „A Kínai Kommunista Párt hivatalos meghívására Kínába utaztam – idézi fel Capriles. – Az egyik kínai hivatalnok megkérdezte tőlem, hogy mi van mostanában Chávezzel, a »jó barátal«? Ő erre azt válaszolta: ha Chávez barátja sem tudja, akkor honnan tudhatná ő? „Ezután a kínai elmondta a véleményét – meséli Capriles. – Szerinte Venezuela olyan ország, amelyik növekszik ugyan, de nem fejlődik.”

Észvesztő hatalom

Pekinget több mint 13 ezer km választja el Caracastól. Ám egyik délelőtt Petaróban, egy hegyoldalon fekvő fővárosi nyomornegyedben a kínai hivatalnok véleménye valósággá vált számomra. Petare zsúfolt és hírhedten veszélyes hely. Yovanny, a kétgyermekes középkorú férfi, aki meghívott hevenyészett otthonába, azt mondja szűkebb pátriájáról, hogy nem más, mint a „rablás, autóalkatrész-lopás és erőszak” bölcsője.⁴ Mindezek ellenére Yovanny büszke a házára, amelyet feleségének és két leányának épített, és amelynek szó szerint minden egyes négyzetcentiméteréért meg kellett küzdenie. A hullámlemez-hulladék-ból, fából és téglából összetakolt épületet drót és némi ragasztóanyag tartja össze. Szomszédaihoz hasonlóan ez a ház is bizonytalanul tapad a meredek lejtőhöz. Ezen a reggelen lenge szellő fújdogál a hegyek felől. A ház mögötti nyitott verandán, egy avokádófa alatt üldögélünk. Lepkék röpködnek, majd leszállnak narancsitalunk mellé, ahonnan újra felrebbennek. Az ember egy pillanatra szinte elfelejti, hogy Caracas egyik legveszélyesebb negyedében időzik.

Yovanny pragmatikus, nem ostoba szavazó. Tiszteli az utcájában élő kolumbiaiakat – szinte az összes szomszédja kolumbiai bevándorló –, mert keményen dolgoznak. Chávezzel nem a forradalom ígérete, hanem az eredmények ígérete miatt kötötte össze a sorsát, de ma már egykori chavezistának vallja magát. Az ígért eredmények ugyanis nem születtek meg. „Tetszett, ahogy nekifogott – meséli Chávezre utalva. – A semmiből jött. Majd hatalmat szerzett. Kétszer választották elnökké, ezért azt hiszi, övé az egész világ.” Megkérdezem tőle, szerinte miért nem tud Chávez eredményeket felmutatni. „Simón Bolívar és Castro megszédítették – válaszolja. – Egyáltalán nem érdekli, hogy pontosan mi is folyik az országában. Sokat beszél, de keveset cselekszik.”

Yovannyt az élelmiszer- és az építőanyagárak aggasztják leginkább. Betonból épült verandája egyik szögletében kicsiny téglarakás, néhány fémcső és egy zsák cement. Tetőt akar emelni a veranda fölé, így lányai külön szobát kaphatnának. Itt-ott, ahol olcsón rábukkan, vásárol némi építőanyagot. De ez egyáltalán nem könnyű. „Szinte mindennap emelkednek az árak – panaszoja. – Az építőanyagé az egekbe szökött.”

Ahogy Chávez ideológiai kampánya elidegenítette Petare lakóit, azok egyre inkább a helyi képviselők felé fordultak. Megkérdezem Yovannyt, vajon elégedett-e a polgármesterrel. Azt válaszolja, hogy igen. Járt a környéken, és számos utat szilárd burkolattal látott el. „Ide már sok kormányzó és polgármester jött, de ő [az új polgármester] jó munkát végzett” – mondja. A korábbi

polgármester, José Vicente Rangel, az egykori alelnök fia, megrögzött chavezista volt. „A választás előtt egyszer, majd utána még egyszer megjelent itt vagy ötven rendőr kíséretében. Aztán pedig azt sem tudtuk, él-e egyáltalán” – meséli Yovanny.

Az új polgármestert Carlos Ocariznak hívják. A 39 éves ellenzéki vezető Sucre, Latin-Amerika egyik legnagyobb szegénynegyedének vezetője. (Yovanny petarei otthona egy sokkal nagyobb nyomornegyed része.) Sucreban nagyjából 2 millió ember él, 80%-uk szegény. Caprileshez hasonlóan Ocariz is meglepetésszerű győzelmet aratott a 2008-as helyhatósági választáson. Ocariz éveken át dolgozott szociális munkásként Sucreban, így a helyiek már azelőtt ismerték, mielőtt bejelentette volna jelöltségét. Mindezek ellenére keményen kellett dolgoznia. „Negyven nap jutott a kampányra. Chávez ezalatt tizenöt-ször jött Sucreba, és tizenhárom *cadenát* mondott el itt” – meséli Ocariz, miközben irodájában üldögélünk. Chávez szilárdan eltökélte, hogy Sucrenak politikai fellegvárai egyikének kell maradnia. „A hatalmi struktúra egyértelműen Chávez-párti volt, a helyi hivatalnokok is. Mosógépeket, matracokat és hűtőket osztogattak” – idézi fel.⁵

De még ez sem volt elegendő. Ocariz 55,6%-ot, Chávez-párti ellenfele pedig 43,8%-ot ért el a választáson. Ám Chávez nem váratt sokáig a válasszal. „A választás másnapján a kormány elvitt tizenhat kukásautót. Ez a teljes géppark 60%-a” – meséli Ocariz. A Sucre meredek domboldalaira vizet szállító csővezetékben pedig rejtélyes módon alacsonyabb nyomást mértek. A legszegényebb területeken alig csöpögött víz a csapból, ha volt egyáltalán. „Mindez a felelőtlenség és a politikai bosszú egyvelege” – véli Ocariz.

A polgármester azonban tisztában van azzal, hogy választóit nem érdeklik a kifogások, vagyis – ahogyan megfogalmazza – „a politikusok problémái”. Yovannyhoz hasonlóan eredményeket akarnak, és Ocariznak – függetlenül attól, hogy a központi kormányzat gúzsba köti – teljesítenie kell. Egyik nagy aduja, hogy az előző polgármester hihetetlenül gyenge teljesítményt nyújtott. Amikor megnézte a feljegyzéseket, Ocariz elámult az előző csapat felkészületlenségén. Az új polgármester már az első évben lefaragta az ügyintézési költségeket a költségvetés 51%-áról 38%-ra. A felszabadult összeg segítségével 20%-kal növelte a rendőrség állományát, és megduplázta a fizetésüket. Az emberölési ráta 25%-kal csökkent. Amikor majdnem leállt a vízszolgáltatás, Ocariz elindította az „En vizem” programot, amelynek keretében tartálykosikban szállította az éltető nedűt a legszegényebb területekre. A teljes szivattyúrendszer átalakítását is megkezdte.

Innovatív oktatási programot hozott létre „Tanulás és fejlődés” címmel, amely a Sucre állami iskolába járó negyedik, ötödik és hatodik osztályos gyerekek szüleinek biztosít kisebb összegű készpénzt.⁶ A szülők akkor kapják meg az illetményt, ha gyermekük a tanórák legalább 85%-án részt vesz. Az első hónapban a jogosultak körülbelül 75%-a jelentkezett a programba, ám egyharmaduk nem kapott semmiféle juttatást, mert a gyermekük nem teljesítette a feltételeket. Sokkal jobban sikerült az indulás, mint ahogy azt bárki gondolta volna, és maguk a támogatók is hamar népszerűvé váltak. A negyedik hónapra a juttatásban nem részesülő szülők aránya 12%-ra csökkent. „Az autokrata rezsimben való kormányzáshoz roppant kreatívnak kell lenni – mondja Ocariz. – Sok ellenzéki vezető nem ismerte fel, hogy nem Chávez a probléma, hanem az emberek bajai. Ha ezeket a nehézségeket hatékonyan megoldjuk, akkor támogatókat veszünk el Cháveztól.”

A venezuelai ellenzéki pártok fiatal vezetői Chávezt öröklött problémának tekintik. Regnálását részben a korábbi politikai generáció hibájának tudják be, különösen azokénak, akik az elnök hatalomra kerülésekor képtelenek voltak alkalmazkodni. Ocariz azonban borúsabb képet fest az ellenzék mai vezetőiről, és őket is felelősnek tartja. „Nagyon sok hibát követtünk el. Az egyik legnagyobb az, hogy az ellenzék mindenáron rövid úton akart visszakérülni a hatalomba, ahelyett, hogy megértette volna: új többséget kell építenünk, új politikai javaslatokkal kell előállnunk. Gyorsan akartak visszajutni, puccsal, olajbojkottal vagy valami mással” – összegzi.

Minél több hirtelen próbálkozással álltak elő az ellenzéki vezetők, annál inkább bonyolították a problémát. Tevékenységükkel Chávez malmára hajtották a vizet, mert azt a véleményét támasztották alá, hogy az elitet képviselik, és egyáltalán nem érdekli őket az átlagpolgár mindennapos küzdelme. Ocariz véleménye szerint ezek a hibák és tévedések vezettek „az elképzelhető legsúlyosabb ballépéshez” – a politikai folyamat teljes bojkottjához. 2005-ben az ellenzéki vezetők tüntetőleg nem indultak a parlamenti választásokon. Chávez örömmel indította el saját jelöltjeit, és teljhatalmat szerzett a törvénykezésben. Miután mind a 167 képviselő az ő pártjából került ki, Chávez totális felügyelethez jutott. „Amikor bojkottáltuk a választásokat – meséli Ocariz –, Chávez az összes intézmény felett megkaparintotta az ellenőrzést. Végso soron nem elnyerte, hanem mi ejtettük az ölébe.” A polgármester behunyja szemét, majd megrázza a fejét, mintha még most sem értené, hogyan történhetett mindez. „Az ellenzék mindig azt kérdi, hogy mihez kezd Chávez, ha elfogy a pénze és

elenyészik a népszerűsége – folytatja. – Szerintem inkább azt a kérdést kellene feltenni, hogy mi mihez kezdünk majd.”

Ez valóban jó meglátás, amellyel számos fiatalabb ellenzéki vezető is egyetért. A többtucatnyi ellenzéki vel való találkozásom során meglepődve vettem tudomásul, hogy létezik egyfajta konszenzus, hogyan kell felépíteni a sikeres kampányt a következő választásokon Chávez és politikai gépezete legyőzéséhez. Ocarizhoz hasonlóan ők is úgy vélik, közvetlen kapcsolatot kell kiépíteni az emberekkel, valódi politikai alternatívákkal kell előállni, problémákat kell megoldani, és nem pusztán panaszkodni, hogy miképpen bánnak velük egy olyan rendszerben, amelyet mindenki igazságtalannak tart. Emellett természetesen egységbe kell forrniuk. A 2008-as sikerek ellenére az ellenzék országszerte 26 választást veszített, mert nem álltak be egyetlen jelölt mögé.⁷ Egyértelműnek tűnik, hogy a vezetők – különösen a fiatalabbak – többnyire megértik, miért szükséges hiteles programot megfogalmazni. A kérdés az, hogy vajon meg is teszik-e?

Természetesen azt sem állíthatjuk, hogy mindez csupán rajtuk múlik. A törvényeket ellenük igazítják. Nem mondhatják el üzenetüket a közszolgálati televízióban. Chávez az állam olajbevételeiből rengeteg pénzt fordít majd saját maga és emberei népszerűsítésére. A venezuelai hadsereg főparancsnoka még azt a félelemkeltő megjegyzést is elejtette, hogy a fegyveres testületek nem tudják garantálni a biztonságot, ha netalán nem Chávez nyerne.⁸ Ocariz jól látja, az ellenzéknek fel kell tennie a kérdést, hogy miképpen tud a hihetetlen erejű rezsim legéletképesebb alternatívájaként feltűnni. Engem azonban még mindig Ocariz első kérdése foglalkoztat:

- Vajon mit tesz majd Chávez?
- Nem tudom – feleli óvatosan Ocariz.
- De aggasztja? – kérdezem.
- Igen – válaszolja, majd pillanatnyi szünet után folytatja. – A hatalom egészen elvette az esztét.

López kontra Venezuela állam

Carlos Ocariz nem beszélt Chávez és kormánya piszkos trükkjeiről. Beszélgetésünk során sokkal inkább a csapatával Sucréban véghezvitt innovációkra és megoldásokra összpontosított. Nem akart ostromlott várban csücsülő pol-

gármesternek tűnni. Az ő szándéka az, legalábbis részben, hogy a venezuelai ellenzékéről alkotott kép megváltozzon. Abban hisz, hogy a panaszáradat és az autokrata rendszer igazságtalanságainak felvonultatása nem elegendő. Talán azért sem akar sopánkodni, mert tisztában van vele, hogy a szerencse kegyeltje. Bármilyen nehéz is Henrique Caprilesnek és Carlos Ocariznak kormányoznia, mégis sokkal könnyebb a dolguk, mint azoknak, akiket eltiltottak a hivatal viselésétől.

Chávez 2008-ban új fegyvert vetett be az ellenzék ellen, a politikai eltiltást. Februárban, mindössze tíz hónappal a választások előtt Clodovaldo Russián főszámvevő egy több száz nevet tartalmazó listával állt elő, amelyen a közhivataltól azonnali hatállyal eltiltottak neve szerepelt.⁹ Nyilatkozatát semmiféle bírósági ítélettel nem támasztotta alá, még jogi eljárás sem indult az egyes ügyekben. A listán szereplők fellebbezni sem tudtak. Russián egy tollvonással kitörölte őket Venezuela politikai életéből. Nem túl meglepő módon a lista 80%-ban ellenzékieket tartalmazott.

Ilyen eltiltott jelölt volt Leopoldo López is.¹⁰ Teljesen nyilvánvaló, miért állt Chávez az útjába. A fiatal, Harvardon végzett López Caracas gazdag kerületében, Chacaóban kétszer is polgármesterré választották. Míg Chávez Simón Bolívarban Dél-Amerika felszabadítóját tiszteli, és saját programját „bolívari forradalomnak” nevezi, addig López valóban a neves hős leszármazottja. (Bolívar lánytestvérének közvetlen utóda, magának Bolívarnak nem volt gyermeke.) Amikor 2004-ben újraválasztották, elsőprő, 81%-os eredménnyel nyert. Hivatalban töltött ideje alatt elfogadottsága általában 70% feletti volt. 2008-ban López Caracas polgármesteri címére pályázott. Gyakorlatilag már nyeregben érezhette magát, hiszen a szavazatok 65%-ára számíthatott, amikor Russián előállt a listájával. López szerint a választás napjára még nagyobb támogatottságot tudhatott volna maga mögött, és ezzel a rezsim is tisztában lehetett. „Ha 70%-ot szerzünk, annak komoly üzenete lett volna” – meséli López az irodájában.

De Hugo Chávez támadott először. Hogy megcinkelje a parti kártyalapjait, nem ártallotta a legátlatzóbb kifogást felhozni azon jelöltek ellen, akiket másképpen valószínűleg nem tudott volna legyőzni. A jelöltek politikai életből való száműzésének fő okaként a korrupcióra hivatkoztak. Csakhogy egyiküket sem találták bűnösnek bűncselekmény elkövetésében, a vádak tehát mind légből kapottak voltak. William Méndez, San Cristóbal egykori polgármestere azért került fel a kormány listájára, mert állítólag olyan számlát fogadott el, amelyen nem volt feltüntetve adószám. Az adószám feltüntetését

előíró törvény 2003-ban lépett hatályba, Méndez azonban 2001-ben fogadta el azokat a bizonyos számlákat. Így olyan törvényt sértett meg, amely akkor még nem is létezett. De Chávez teljes mellszélességgel kiállt a vádak mellett, és az eltiltottak listáját csak nyitólépésnek szánta. „Elnökként támogatásomról biztosítom az egész államapparátust, az emberek nevében pedig a tiszteletre méltó honfitársakat, akik az államigazgatásunkat képviselik, és bizalmat szavazok Clodovaldo Russiánnak – mondta Chávez a támogatók előtt, röviddel a lista bejelentése után. – Most végre valóban felvettük a harcot a korrupció ellen.”¹¹

Noha López előtt nem volt ismeretlen Chávez taktikája, mégis meglepte a politikai eltiltás. Kampánya – és vele együtt talán politikai karrierje is – hamvába holt, mielőtt még igazán beindulhatott volna. Venezuelai elnök ellenlábasai leküzdésére ilyen fegyvert még nem vetett be. „Ahhoz, hogy valakit kigolyózzunk, szükség van valamiféle támpontra is. Egyértelmű bírósági ítéletnek kell alátámasztania a vádat. Itt szó sem volt bíróságról. Még tárgyaláson sem voltam – idézte fel. – Adminisztratív döntés volt. Ügyünk világosan rámutat arra, hogy a kormány nem engedi az erős jelölteknek, hogy megmérassék magukat. Ez történik Iránban, Fehéroroszországban és Oroszországban is.”

Bár López nem várta a venezuelai kormánytól, hogy felülírja Russián rendeletét, mégis próbát tett. Ügyét a legfelsőbb bíróság elé vitte, noha ez a testület még soha nem döntött Chávez ellenében. López a bíróság alkotmányozó kamaráját szólította meg, méghozzá e szavakkal: „A bíróság történelmi felelőssége, hogy az alkotmány hóhéra avagy védelmezője lesz-e. Vagy eltemeti az alkotmányt, vagy teljes mellszélességgel kiáll a jogrend mellett, amely igazságot szolgáltat minden venezuelai számára.”¹² A bíróság a temetést választotta.

López ezután sem adta fel. Ha nem szolgáltatnak neki igazságot saját országában, akkor külföldön keres jogorvoslatot. Ügyét a Costa Ricában székelő nemzetközi testület, az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság (Inter-American Commission on Human Rights) elé terjesztette. A bíróság beleegyezését adta, hogy meghallgassa López és a venezuelai kormány érveit, és ezzel első ízben terjesztette ki tevékenységét politikai jogok védelmére. Clodovaldo Russián és mások azzal fenyegettek, hogy Chávez kormánya figyelmen kívül hagyja a nemzetközi bíróság döntését, de López ebben látta egyetlen esélyét, hogy pártatlan bánásmódban részesüljön, és talán valamiféle politikai nyomást gyakorolhasson a rezsimre. „Ennek nemcsak Venezuelában, hanem az egész régióban meglesz a hatása – mondta nekem. – Máskülönben a megválasztott tisztségviselők partvonalon kívülre szorítása még a választások megnyerésé-

nek stratégiájává válik.” López érzékelte kétkedésem, miszerint Chávez aligha tartja majd tiszteletben a nemzetközi testület döntését, és így reagált: „Ha pusztán az eszemre hallgatok, én sem hiszem, hogy le tudjuk győzni a kormányt. A pénzügyi források, a média, a katonaság – mindenki az ő oldalán áll. De a politika a reményről szól.” Időközben a politikai eltiltás a kormány egyik kedvenc eszközévé vált. 2007 óta több mint 800 embert töröltek ki a politikai életből.¹³

A Caracas polgármesteri székéért folyó verseny ironikus csavarral végződött. Miután López kizárták, az ellenzéki szavazók a szókimondó rendszerkritikus, Antonio Ledezma mögé sorakoztak fel. Ledezma győzedelmeskedett a novemberi választásokon. Caracas új polgármestere azonban hamar megérezte Chávez bosszúját. A költségvetési támogatást az eredeti összeg 20%-ára csökkentették. A polgármesteri hatáskörből szinte mindent elvontak, és a választások után öt hónappal felállított új pozíció, a Caracas Fővárosi Körzet „kormányfője” jogkörébe csoportosították át. Továbbá – és ez a legmeghökkentőbb fordulat – Chávez felfegyverzett hívei elfoglalták a városházát és más önkormányzati épületeket, ahonnan egyszerűen nem voltak hajlandók távozni. Az irodákat kifosztották, a berendezést és a városi gépjárműveket pedig megrongálták vagy ellopták.¹⁴ Amikor Ledezmával találkoztam, már több mint egy év telt el a választás óta, de még mindig nem költözhetett be a polgármesteri hivatalba. Ezért egy belvárosi irodaházban felállított ideiglenes székhelyén kellett találkozoznunk. „Chávez bokszoló, aki kíméletlenül üti az ellenfelét – mondta Ledezma. – Ezt tette a politikai pártokkal is. Itt kezdődik a neodiktatúra.”

Ledezma megpróbálta a lehető legtöbbet kihozni a helyzetből. Elmesélte, milyen feladatokat és célokat tűzött maga elé. Mindenekelőtt a kármentésen munkálkodott. Külföldre kellett utaznia, hogy pénzt szerezzen a városnak. Néhány hónappal a találkozásunk előtt éhségstrájkba fogott, hogy felkeltsse az Amerikai Államok Szervezetének (Organization of American States) figyelmét. Csapatával együtt rengeteg energiát fektettek jogaik visszaszerzésébe. „Chávez, ha nyer, akkor nyer – csak hogy akkor is nyer, ha veszít. Ha nem nyer, akkor egyszerűen elveszi” – mondta Milos Alcalay, Ledezma egyik főtanácsadója.

López számára azonban talán mégis jól végződhetnek a dolgok. 2011 szeptemberében az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság is a fiatal venezuelai politikus mögé állt, és elrendelte, hogy Chávez kormánya szüntesse meg politikai eltiltását.¹⁵ Chávez válaszul a „hitvány” jelzővel illette a nemzetközi bíróságot.

Nem volt kétséges, hogyan fog válaszolni a venezuelai államgépezet. Előbb a legfelsőbb bíróság adott ki egy állásfoglalást, amelynek értelmében valószínűleg elutasítják a nemzetközi bíróság határozatát. A venezuelai bíróság elöljárója elmondta, hogy López indulhat ugyan a választásokon, ám ha nyer is, hivatalát mégsem foglalhatja el. A Nemzeti Választási Tanács a bírósági döntés értelmében engedélyezte López indulását. Vajon azért engedték indulni, hogy megosztottságot keltsen az ellenzéki oldalon? Az egymásnak ellentmondó ítéletek kísérletül szolgáltak arra, hogy megzavarják López és támogatóit? A kormány vajon szándékosan hagyta nyitva annak lehetőségét, hogy a későbbiekben mégis kiszorítják López? Senki sem tudta biztosan. Lópeznek azonban nem volt kétsége afelől, mi lesz a következő lépése: az ellenzék elnökjelölti tisztségéért kívánt ringbe szállni. Amikor bejelentette jelöltségét, López azonnal csatlakozott a Henrique Capriles névvel fémjelzett platformhoz. A fiatal ellenzéki vezetők készen álltak a harcra, amelyet azért kellett megvívniuk, hogy megküzdhessenek Chávezzel.

A legyőzött szerepe

Időpontom 2006. január 18-án reggel 9 órára szólt – éppen öt évvel az egyiptomi forradalom kitörése előtt. A világ még nem ismerte a Tahrír teret. Aznap reggel, mindössze egy kőhajításnyira a Tahrír tértől, a baloldali at-Tadzsammu Párt – Egyiptom egyik legrégebbi ellenzéki pártja – székházának második emeleti előterében várakoztam. Az ez idő tájt itt tartózkodókat két csoportra oszthatjuk: biztonsági őrekre és a szívességet kérni vagy panaszt tenni szándékozó pártszimpatizánsokra. Másokhoz hasonlóan én is Mohamed Rifaat esz-Szaídra várok. Hamarosan megérkezik, majd gyorsan keresztültör a tipikusan kopottas kairói előcsarnokon, amely az egykor csillogó, mára elhanyagolt épület dicsfényét hivatott visszatükrözni. Esz-Szaíd senkit sem köszönt, de engem egy intéssel hív az irodájába. A vékony, szikár és türelmetlen esz-Szaíd hajlamos olyan terjengős és dogmatikus modorban megválaszolni a kérdéseket, amelyet az ember legfeljebb egy öregedő marxistától várna.

A forradalom előtt csak kevesen voltak jó véleménnyel az egyiptomi politikai ellenzékről – ez még magukra az ellenzékiekre is igaz. Tagadhatatlan tény, hogy az állam markában voltak. Mubárak rezsimje zaklatta, megfélemlítette, partvonalon kívülre szorította és elnyomta ezeket a pártokat. Még a szenvedésük sem váltott ki semmiféle pozitív érzelmet. A legtöbb ember számára sok-

kal inkább kivert kutyának, mintsem mártírnak tűntek. A hatalom folyamatosan arra nevelte őket, hogy elfogadják és végigjátsszák a rájuk osztott szerepet. Úgy tűnt, több energiát fektetnek egymás, mint a rendszer marcangolásába. Azokon a koncokon – néhány parlamenti helyen – marakodtak, amelyeket Mubarak hagyott meg nekik, majd újra félrevonultak, hogy sóvárgó vagy éppen bús tekintettel szemlélődjenek.

Rifaat esz-Szaíd a régi vágású egyiptomi ellenzéki tökéletes mintapéldánya. Egy hónappal azelőtt, hogy találkoztunk az irodájában, pártja csúfos vereséget szenvedett a parlamenti választásokon. Ötvenkilenc jelöltjük közül csak kettő győzedelmeskedett. Bár az egyiptomi ellenzék nem rakta magasra a lécet, az eredmény mégis katasztrofálisnak számított. Akkora vereséget mértek rájuk, hogy még az 1952-es puccs egyik figurája, a pártalapító Háled Mohieddín is elvesztette mandátumát. Úgy gondoltam, a párt vezetője érzelmileg érintett lesz, dühösnek vagy legyőzöttnek érzi majd magát. Esz-Szaíd azonban mérhetetlenül szenvtelen volt. „Nem vagyok csalódott – mondta íróasztalánál ülve. – Ha hagyom az ilyen érzéseket felgyülemelni, akkor akár fel is állhatok a székből. Nekünk a legyőzött szerepe jutott.”¹⁶

Nekem úgy tűnt, hogy pont ezzel van a baj. Az még hagyján, hogy az egyiptomi ellenzék engedte, hogy ellenfele cinkelt lapokkal játsszon – és az egyiptomi választások esetében egyértelműen erről volt szó –, de a legkevésbé sem szándékoztak taktikát vagy stratégiát váltani, netalán másképp közelíteni a problémához. Az ellenzék nagyobbik része már régóta kényelmes semmittevésbe süppedt. Amikor azt pedzegettem, hogyan fog a pártja talpra állni a súlyos vereség után, esz-Szaíd semmi konkrétumot sem tudott mondani, csak ezt hajtogatta: „Soká fog tartani. Soká fog tartani.” Az együtt töltött idő nagy részében a másik ellenzéki tömörülést, a Muszlim Testvériséget szapulta, nem pedig Mubarakot. Azt is elmondta, hogy az odakinn posztoló biztonsági őrköt a kormány biztosította számára. Semmi iróniát nem látott ebben. Amikor beválasztották a Sura Tanácsba, a parlament hírességekként és a rezsim kegyenceivel benépesített felsőházába, amely szinte csupán a kormány szócsövének szerepét játszotta, az emberek azt találgatták, vajon beszippantotta-e a rendszer. Most pedig azt állítja, hogy arra a kormányra bízta személyes védelmét, amelynek állítólag az ellenzéke. Miközben indulni készültem, mintegy végszóként még ezt mondta: „Mi tudjuk, hogyan kell szenvedni.” Ez vitathatatlan.

Az esz-Szaíddhoz hasonlóak okozta veszély nem csupán abban áll, hogy képtelenek egy párt hatékony vezetésére vagy a valódi nyomásgyakorlásra, hanem abban is, hogy veszélyes fegyverként szolgálhatnak a rezsim kezében. Néhány

évvel később Kairóban találkoztam valakivel, aki közelről ismerte esz-Szaídot. Szülei a pártvezér jó barátai voltak. Amikor gyermekkorában a családját börtönbe vetette a rezsim, esz-Szaíd gondoskodott róla. „Rifaat esz-Szaíd olyan, mintha az apám lenne” – jelentette ki.¹⁷ Rettenetes csalódás volt számára, amikor az at-Tadzszammu Párt vezetője a televízióban ítélte el azokat a fiatalokat, akik 2008-ban rendszerellenes tüntetéseket kezdtek szervezni a Facebookon – és akik később annak a forradalomnak az élére álltak, amely végül megbuktatta Mubarakot. Esz-Szaíd azt mondta, ezeknek a fiataloknak elment az eszüik, és nem kell őket komolyan venni. „[Esz-Szaíd] sok tekintetben hasonlít Mubarakra, de nem is csak ő, hanem egész politikugenerációja – fejtette ki. – Mindegyikük azt hiszi, hogy mindennel tisztában van; de csak ő, és senki más.” Szerinte a rezsim egyszerűen utasította esz-Szaídot és más megbízható, régi ellenzéki vezetőket, hogy szólaljanak fel a fiatalok ellen. Ez volt az ára annak, hogy a rendszer politikai engedményeket és előjogokat biztosított.

A börtönről álmodva

Amikor 2011. március 16-án egy másik párt székházába látogattam el, mindenki mosolygott. Már több mint egy hónap telt el azóta, hogy az egyiptomi nép elűzte Mubarakot, de az eufória még mindig nem múlt el. Az Ájman Núr vezette el-Gad (Holnap) ellenzéki pártnál tettem látogatást. A párt alkalmazottai jöttek-mentek, gyakran öleléssel üdvözölve egymást. A folyosó végén található tanácssteremben a párt vezetői áttekintették a közelmúlt eseményeit, és arról tanakodtak, hogy milyen stratégiát válasszanak az elkövetkező időszakra. Mubarak bukása után Núr azonnal az újságok címlapjára került, amikor bejelentette, hogy most, amikor az ország megszabadult a diktátortól, felül kellene vizsgálni az egyiptomi–izraeli kapcsolatokat. Noha erre sokan felkapták a fejüket Washingtonban, mégsem volt a részéről váratlan húzás. Az ügyvéd és egykori parlamenti képviselő az egyiptomi ellenzék egyik legismertebb alakja volt. Mubarak 30 éves uralma után az el-Gadhoz hasonló világi ellenzéki pártoknak nem volt túl sok követőjük, így várható volt, hogy Núr előáll valami új ötlettel. Néhány nap múlva bejelentette, hogy indul az első szabad egyiptomi elnökválasztáson. A többi jelölttől eltérően azonban Núr már másodszor méreti meg magát elnökjelöltként.

Leginkább az fogott meg, hogy Núr mennyivel más hangulatban volt, mint amikor egy évvel ezelőtt találkoztunk. Akkoriban az ország jövőjéről szó-

ló politikai vita lassú és kiszámítható mederben csordogált. Mindenki arra számított, hogy Mubarakot fia, Gamál, vagy talán az egyiptomi katonai hírszerzés vezetője, Omar Szulejmán követi. Ellátogattam Ájman Núr zamaleki házába, amely a külföldieknek és az egyiptomi elitnek otthont adó elegáns, Nílus menti negyedben található. Mielőtt találkoztam volna vele, többen is felhívták a figyelmemre arra, hogy Núr már nem önmaga többé. A rezsimmel való csatározás rányomta bélyegét a személyiségére.

Az előző öt évben Núr nem ebben a házban élt, hanem Kairó hírhedt börtöne, a Tora lakója volt. 2005 januárjában került rács mögé, mert állítólag aláírásokat hamisított meg azon a beadványon, amellyel létre kívánta hozni a pártját. A vád politikai indíttatása senki számára nem volt kétséges. Az Egyesült Államok és Európa nyomására az egyiptomi hatóságok végül szabadon engedték Núrt, és azt is jóváhagyták, hogy induljon a 2005. szeptemberi elnökválasztáson. 600 ezernél is több egyiptomi szavazott rá. A kormányt valószínűleg megrémítette Núr támogatottságának aránya. Akárhogy is, a kabinet világos üzenetet akart neki küldeni. A választások után néhány hónappal okirat-hamisítással vádolták meg, és öt év börtönbüntetésre ítélték. Egészen 2009. február 18-áig rács mögött volt, amikor hirtelen elengedték a büntetését. A kormány egészségi okokra hivatkozva engedte ki, ám a legtöbben úgy vélik, Mubarak az újonnan felállt Obama-kormányzat felé kívánt gesztust gyakorolni. Meglepetésszerű szabadulása Núrt csak megerősítette abban, hogy megvádolása, letartóztatása és bebörtönzése nem jogszerű folyamat volt. Amikor 2010 márciusában meglátogattam, az 1387. számú rab már egy éve szabad volt.

Núr lakása egy francia szalonra emlékeztetett, és a ház egész nyolcadik szintjét elfoglalta. A szobákat csillárok, finoman kidolgozott kárpitok, óriási keleti vázák, szépen faragott díványok és fotelek díszítették. Szinte minden felületet porcelánból és üvegből készült csecsebecsék, valamint különböző műtárgyak borítottak. A hatalmas terek ellenére lakása meglehetősen zsúfoltnak hatott, és sokkal inkább emlékeztetett egy régiségkereskedő üzletére, mint kényelmes otthonra. A nappaliban, közvetlenül a dívány felett egy Núrról készült olajfestmény lógott. Egészen fiatalon ábrázolta, talán még abból a korszakából származott, amikor Núr az ország legfiatalabb képviselőjeként ült a parlamentben. A képen a házigazda volt látható néhány képviselőtársával együtt a parlament udvarában – mintha az egyiptomi politikai ki-kicsoda függne a falon. Noha én magam pontosan érkeztem a vasárnap esti időpontra, Núr éppen aludt, a személyzet pedig nem tudta eldönteni, felébresszék-e, vagy sem.

Fél órával később Núr kijött a köszöntésekre. Lezseren kigombolt ingben, kék farmerben és zakóban közeledett – lassan lépdelt, mintha csak siklana. Higgadt volt, és olyan lágyan beszélt, hogy közelebb kellett vinnem hozzá a diktafont. A nappalijában üldögélve Núr nem megtört, hanem sokkal inkább sebzett embernek látszott. Úgy tűnt, a fogvatartói által okozott fájdalom egybefonódott a csalódásával, mert az Egyesült Államoktól várt segítség elmaradt. Beszélgetésünk elején megemlítette a Bush-kormány keltette hamis reményeket. „Az elnökválasztási kampány után vissza kellett mennem a börtönbe, bár néhány héttel azelőtt találkoztam Condoleezza Rice-szal, aki egy Kairóban tartott megbeszélésen vett részt. Azt mondta nekem, hogy ne aggódjak. Én pedig nagyon nyugodt voltam – a börtönben” – mesélte Núr kiábrándult hangon.¹⁸

Majd így folytatta: „Amikor Condoleezza Egyiptomba látogatott, távozása után minden alkalommal valami szörnyűség történt velem a börtönben. 2007 májusában, egy órával Condoleezza Rice távozása után betörtök a cellámba, és fizikailag bántalmaztak. Tizenhat sebhely emlékeztet arra a napra, 2007. május 17-ére.” Rice második látogatása végén a kormány elutasította Núr kérelmét, hogy egészségi okok miatt helyezték szabadlábra. 2009. november 6-án, Rice utolsó hivatalos egyiptomi látogatása idején Núr pártszékháza porig égett, miután felesége, gyermekei és támogatói az épületből kimenekültek. Senki sem sérült meg, de az üzenet világos volt: az Egyesült Államok nem védheti meg őt. „Hála istennek, ez volt Rice utolsó látogatása” – tette hozzá Núr nevetve.

Ám az élete azóta sem lett sokkal könnyebb, mióta kiengedték a börtönből.¹⁹ Szabadulása után nem sokkal a kormány kiadott egy határozatot, amelyben eltiltották az ügyvédi szakma gyakorlásától. Az ügyvédi kamara kizárta soraiból. Núr az egyik egyetem szerződéses óraadója volt, ám megtudta, a titkosszolgálat ezt a szerződést is érvénytelenítette. Ugyanez állt az egyik helyi televíziótól kapott ajánlatra is. Míg raboskodott, édesapja elhunyt, ő pedig úgy döntött, a tőle örökölt házat értékesítve támogatja majd pártját. Az adásvételhez szükség volt a szerződés közjegyző előtti hitelesítésére.

Núr mosolyogva idézte fel a történeteket: „Bementem a hivatalba, ahol az egyik alkalmazott közölte velem, hogy rendkívül örvend a találkozásnak, és örömtáncot lejtett, amikor kiszabadultam. Amikor azonban odaadtam neki a személyi igazolványomat, hogy túlessünk a papírmunkán, ezt mondta: »Rettentően sajnálom, de a titkosszolgálattól azt az utasítást kaptuk, hogy addig nem tehetünk semmit önért, míg dokumentummal nem igazolja, hogy ki-

engedték a börtönből.« Erre ezt válaszoltam neki: »Itt állok ön előtt, és nem a kerítésen át szöktem meg«. Mire így válaszolt: »Tudom, de szükség van a dokumentumra.«»

A közjegyző azt tanácsolta neki, hogy menjen el az ügyészségre, ahol hozzájuthat a szükséges okirathoz. »Elmentem az ügyészségre, ahol azt mondták, hogy »nincs ilyen iratunk. Megőrült? Menjen a belügyminisztériumba.« Elzarándokoltam a belügyminisztériumba, ahol azt a választ kaptam, hogy »ez nem tartozik a mi illetékességi körünkbe. Menjen vissza az ügyészségre!« Visszamentem, ahol megint ugyanazokat mondták. Így akadályozták meg, hogy eladjak bármit is, amit apámtól örököltem» – mondja Núr rezignált hangon.

Mubárák kormánya szinte a teljes rendelkezésére álló eszköztárat felhasználta ellenzéke elnyomására. Núr börtönbe vetették, megverték és megfélemlítették. De nem elégedtek meg a foglárak kegyetlenségével és a tömlöc félelmével. Ahogy maga Núr is megtapasztalta, akár egy – együtt érző, örömtáncot lejő – közjegyző is hatékony eszköz lehet az elnyomó rendszer kezében.

Núr esete kísértetiesen hasonlított más ellenzékiektől hallott történetekre. Egyiptom egyik legnevesebb disszidense, Szaadeddin Ibráhim már három éve élt önként vállalt száműzetésben az Egyesült Államokban, amikor találkoztam vele. Washingtonban beszélgettünk, ahol elmesélte, hogyan lép fel a rezsimek megfélemlítés, a bebörtönzés, a karaktergyilkosság, illetve a botránykeltés eszközével azok ellen, akik nem hódoltak be neki. Ha ezek egyike sem hoz eredményt, akkor a megélhetést veszik célba – pontosan úgy, ahogyan Núrral és Ibráhimmal is tették. »A folyamatos perekkel anyagilag teljesen ellehetetlenítenek – mondta el Ibráhim, egy éppen bírósági szakaszban lévő ügyére utalva. – Egyszerre huszonnyolcat indítottak ellenem az ország különböző területein.«²⁰ A legújabb csak három napja kezdődött. »Megvádoltak azzal, hogy felbujtottam el-Barádeit az indulásra, ezzel pedig destabilizáltam Egyiptom helyzetét. Nem ismerem a fickót [aki beperelt], de nagyon úgy tűnik, az elkövetkezendő egy-két évben Damoklész kardja lóg majd a fejem felett.»

Majdnem este kilenc volt már, de egyre többen jöttek, hogy néhány percet Núrral tölthessenek. Mielőtt távoztam volna, azt kérdeztem tőle, érezte-e valaha, hogy igazán hatékony tudott lenni, legalább abban az értelemben, hogy szimbólumként tekintettek rá, mialatt börtönben volt.

– Még a rácsok mögé sem sikerült visszajutnom – válaszolta Núr.

– Hogy érti ezt? – kérdeztem.

– Amikor kiengedtek, szembesültem azzal, hogy semmit sem tudok tenni, meg van kötve a kezem. Akkor azt kértem, hadd menjek vissza, és hadd töltsöm le a büntetésem hátralévő részét.

Bevallotta, hogy meg szeretne volna fosztani Mubárákot attól az örömtől, hogy jó pontokat gyűjtsön Obama kormányánál. Még akkor is, ha ez azzal járt volna, hogy vissza kell térnie a börtönbe.

– Még mindig vissza szeretne menni? – tettem fel a kérdést.

– Őszintén szólva azért késtem erről az interjúról, mert elaludtam. Azt álmodtam, hogy visszamegyek a börtönbe. Ez volt az utolsó álmom.

Núr kemény árat fizetett az ellenzékiegért, keményebbet, mint más politikai vezetők. Azon kevesek egyike, aki el mert indulni a diktátor ellenében. Amikor a 2005-ös választásokon kihívta Mubárákot, magára vonta a rezsimek ösztüzét. Fizikai, anyagi és érzelmi sebeket szerzett. Bár erről nem volt hajlandó beszélni, házassága is széthullott a börtönévek alatt. Azon a délutánon olyasvalakinek tűnt, akinek még lenne mondanivalója, csakhogy már nem tud akkora levegőt venni, hogy beszélni tudjon. Núr 2010-ben sokkal inkább az az ember volt, akin példát statuáltak, és nem az, akiben forradalmi tűz lángol.

Egy évvel később, 2011-ben mindez már teljes feledésbe merült. Núr nem játszott vezető szerepet a forradalomban. Sőt azok a fiatal vezetők, akik kirobantották a tiltakozásokat, és először hívtak össze egyiptomiakat a Tahrir térre, az el-Gad párt egykori kiábrándult tagjai voltak. Sok fiatalhoz hasonlóan ők is elfordultak a hagyományos ellenzéki pártoktól, mert eredménytelennek és bürokratikusnak, lényegében jelentéktelennek tartották őket. Csakhogy Núr valódi kockázatot vállalt, amiért igazi árat fizetett. Noha a fiatalok szerepe elengedhetetlen volt a rezsimek megbuktatásában, az ország jövője, legalábbis részben, a Núrhoz hasonló elkötelezett demokratákon múlik.

A pártszékházban uralkodó bulihangulat talán kissé elhamarkodott volt. 2011 októberében kiderült, hogy az egyik egyiptomi bíróság továbbra is fenntartja a régi rezsimek okirat-hamisítási vádjait, s így gyakorlatilag meghíúsult, hogy Núr indulhasson az elnökválasztáson.²¹ Az a tény, hogy Núr megakadályozták a választásokon való indulásban, tovább táplálta azt az érzést, hogy az egyiptomi forradalom még nem ért célt. A bíróság döntése után nem sokkal Núr így nyilatkozott a rá várakozó újságíróknak: »Elűztük a katonai vezetőt, hogy a katonai tanácsnak rendeljük alá magunkat.«²² Nézete szerint az ellenzék megváltozhatott, ám a harc ugyanaz maradt.

Kairótól Penangig

Anwar Ibrahimot előbb hallottam, mintsem hogy találkoztam volna vele. A maláj demokratikus ellenzék vezetője éppen egy szerény kis mecsetben tartózkodott, amelyet szinte az autópálya-felüljáró tövében építettek a tengerparti Penang városában. A táblán az „Ustaz Ibrahim” felirat volt olvasható, amely arra utalt, hogy az esti imádság után ő mond majd beszédet. Amint a mecset bejáratához közeledtem, az épület tetején elhelyezett hangszórókból meghallottam Anwar hangját. Karórám szerint néhány perc volt még hátra a beszédéből. Abban egyeztünk meg, hogy itt kinn várom meg. Leültem egy padra, ahonnan jól láttam, amint befejezi a szánál is több, törökülésben ülő férfi előtt tartott beszédét. Nyugalom sugárzott belőle; testbeszéde és megjelenése alapján egy tanárra emlékeztetett. Éppen meg akartam kérdezni az egyik segítőt, hogy miről szólt a ma esti beszéd, amikor a „Mubárak”, „Suzanne” és „Gamál” nevek ütötték meg a fületem. A nemrégiben megbuktatott egyiptomi diktátor családtagjainak nevei. Tehát ő is az Észak-Afrikán és a Közel-Kelenten végigsöprő forradalmakról beszélt. Beszéde fő üzenete, hogy különböző hitűek és társadalmi helyzetűek koalíciója buktatta meg a korrupt diktátort és családját. Ez az üzenet pontosan Malajziára szabott.

Szombat este volt, így aki Anwar Ibrahimmal akart találkozni, annak vidékre kellett utaznia. Noha otthona Kuala Lumpurban található, szinte az összes hétvégéjét vidéken tölti, ahol pártvezetőkkel találkozik, és nyilvános rendezvényeken szólal fel. Anwar a penangi embereket képviseli a parlamentben. Penang Malajzia északnyugati csücskében, a Malaka-szoros mellett fekszik. Azért repültem a városba, hogy Anwar helyszínéről helyszínre kísérhessem az este folyamán. Miután kilépett a mecsetből, az autója felé indultunk, majd beszálltunk a fekete Mercedes hátsó ülésére. Megkérdeztem tőle, hogy mi az esti program. „Három helyen van még jelenésem – válaszolta. – Majd utána vissza Kuala Lumpurba. Itt-ott megállunk majd különböző pártvezetőkkel találkozni. Hajnali 4-5 óra körül érek haza.”²³ Aztán elnézést kért. A következő esemény egy pazar kínai fogadás, amelyet Lin Csi-hsziang, egy ellenzéki vezető 70. születésnapja tiszteletére szerveztek. Anwar levetette a mecsetben viselt egyszerű fehér inget, és helyette világoskék selyeminget öltött, amely sokkal jobban illik az eseményhez. „Sajnálom – mondja, miközben inget vált, és fészklődni kezd. – Máskor nincs rá időm.”

Valóban így van. Hét perccel később autónk Penang egyik legelőkelőbb szállodája előtt áll meg. Pártvezetők, személyi asszisztensek és testőrök egész

hada érkezik, újságírók várakoznak és vakuk villognak mindenfelé. Amint kikászálódunk az autóból, Anwar így szól: „Ne álljon meg! Gyorsan kell haladnunk!” Fürgén bemegyünk, sok emberrel kezét rázunk, de soha nem állunk meg egy pillanatra sem, míg el nem érjük a hotel báltermét. A testőrökkel maradok, Anwar pedig elfoglalja helyét az asztalfőnél. Nyolcszánál is több vendég jelent meg, akik nem is különbözhetnének jobban az imént meglátogatott mecset híveitől. Ezen a fogadáson Penang elitje vett részt, köztük számos ügyvéd, orvos, üzletember – és szinte mindegyikük kínai. Tíz perccel Anwar szereplésének kezdete előtt érkezünk. (A fogadás szervezőit értesítették, hogy Anwar nem maradhat sokáig.) Anwar most a kedves vendég és a pártelnök szerepében tűnik fel, aki történetek felidézésével és visszafogott humorral tiszteleg Lin előtt. Beszéde nem nyúlik túl hosszúra, és pontosan az alkalomhoz illő. Akkor kapja a legnagyobb tapsot, amikor arról beszél, hogy Lin egyike azon ellenzéki vezetőknek, akiktől a rezsim leginkább retteg.

Újra úton vagyunk. A következő összejövetelt egy kedahi viharvert közösségi házban tartják, amely autóval nagyjából húsz percre van, északi irányban. A 300-400 egybegyűlt döntő többségét a középosztály alsó rétegeiből származó indiaiak alkotják (az indiaiak teszik ki Malajzia népességének 7%-át, míg a malájok és a kínaiak 65, illetve 25%-os arányban vannak jelen). Már két órája várakoznak, de ez a legkevésbé sem zavarja őket. Amint Anwar testőre utat tör az emberek között, a tömeg kántálni kezdi: „Reformasi! Reformasi!” A nyitott teremben forróság tombol, a beszéd pedig nagyon hasonlatos a mecsetben elhangzottéhoz, noha az előadásmód megváltozott. Anwar itt már felemeli a hangját, és az öklével hadonászva ad nyomatékot mondandójának. Szinte agresszívnek tűnik, ahogy az emelvényen járkal, miközben a kormánypárt igazságtalanságait és korrupt mivoltát taglalja. Itt is a megfelelő húrokat pendíti meg: a „Reformasi!” kiáltást még akkor is halljuk, amikor a következő helyszín felé indulunk.

Az utolsó állomás Penangban van. Az út szélén parkoló autók egész sorát kerüljük ki, mire mi is megállunk. A helyszín leginkább egy rockkoncertre hasonlít. Úgy becsülik, akár 10 ezer fő is összegyűlhetett a füves területen, hogy meghallgassák Anwar, de a pontos számot lehetetlen megállapítani. A rengeteg arc csak akkor válik láthatóvá, ha valamelyik fényképezőgép vakuja megvillan, egyébként koromsötét van. (Anwar később elmondta, hogy a sötétség szándékolt. Sokkal többen jönnek el egy ellenzéki rendezvényre, ha azt sötétben, a rezsim vizslató szemei elől védetten tartják.) Anwar nagyjából egy órát szónokol, de most nem szenvedélyes. Beszédében üdvözlí a *mukhaba-*

rat, vagyis a titkosrendőrség tagjait, akik szintén ellátogattak a rendezvényre. „Még Nur is eljött” – mutat rá egy civil ruhás rendőrré, akit felismert. Valóban olyan, mintha rockkoncerten lennénk, ahol Anwar a sztár. A tömeg csak jóval az egy óra letelte után kezd oszolni.

Éjfél múlt. Anwar még mindig várja néhány megbeszélés és a fővárosba való visszaút. Én továbbra is annak hatása alatt vagyok, amit az elmúlt néhány órában tapasztaltam. Akárhányszor kiszállt a kocsiból, Anwar közönségének megfelelően más és más arcát mutatta. A vallásos tanító, az ékesszóló pártelnök, a tüzes kampánystratégia és a tömeget irányító sztár. Nem véletlen, hogy olyan ellenzéket vezet, amely különböző pártok koalíciója: a többetnikumú Igazságot az Embereknek Párt, a liberális és főleg kínaiakból álló Demokratikus Cselekvés Pártja, illetve a konzervatív Pánmaláj Iszlám Párt alkotja. Hogy összefogják a szövetséget, olyan vezetőre van szükség, aki minden választókerületben jól mozog. Ez pedig nyugtalanító kérdést vet fel: mennyire válhat nélkülözhetetlenné egy ember Malajzia demokratikus reményeinek tekintetében? Amikor említettem ezt Anwar-nak, elneveti magát, és megköszöni az „egosimogatást”. Az őt körülvevők azonban jól tudják, hogy szerepe valóban nélkülözhetetlen. És nemcsak ők vannak ezzel tisztában, hanem a rezsím is.

„Azt hitte, meg tud törni”

Amikor először találkoztam Anwar Ibrahimmal, fülig ért a szája. 2008 áprilisát írtuk, az ellenzék néhány héttel azelőtt meglepő fordulattal zavarta meg a kormánypártot, az Egyesült Maláj Nemzeti Szervezetet (UMNO). Az 1957-ben elnyert függetlenség óta az ellenzék első ízben nyerte el a parlamenti helyek több mint egyharmadát, amivel szertefoszlott az alkotmány módosítására is lehetőséget biztosító kormánytöbbség. Mindezek mellett még öt államot is megszereztek a tizenháromból, köztük Pelangort és Selangort, a két leggazdagabbat. Anwar Penangban aratott földcsuszamlásszerű győzelmet. Egészen 2004-ig, hat éven át ült egy magánzárkában, koholt vádak alapján bebörtönözve. Most pedig maga az egykori politikai fogoly emelhetett vádat bebörtönzői ellen. Az UMNO szorítása kissé enyhült.

Bár a kormánypárt uralma több mint öt évtizedes múltra tekinthet vissza, egyetlen alak kiemelkedik: Mahathir bin Mohamad.²⁴ Az orvosból lett politikus – akit néha csak dr. M. néven emlegettek – 1981 és 2003 között irányította az országot. Külföldön arról jegyezheték meg a nevét, hogy rasszista és

antiszemita kijelentéseket tett Soros Györgyre, és zsidó világ-összeesküvésre gyanakodott. Hazájában kormányzásának huszonkét éve inkább a gazdasági siker miatt vált maradandóvá – valamint diktatórikus stílusa miatt, amellyel minden útjában álló akadályon, kritikán vagy intézményen átgázolt.

Akkoriban az a vicc járta, hogy az UMNO rövidítés jelentése az Under Mahathir No Opposition – vagyis Mahathir alatt nincs ellenzék. Malajzia Ázsia egyik leggazdagabb országává vált – amit jól jelképeznek a sokáig a világ legmagasabbikának számító Kuala Lumpur-i Petronas-ikertonyok –, de Mahathir nem engedett a szorításból. Átgázolt a sajtón, a parlamenten, a bíróságokon, saját pártján, de még a maláj királyi családon is. Amikor Mahathir hatalomra került, a monarchia még vétőjoggal rendelkezett, az új vezető azonban ezt is eltörölte. Miután a legfelsőbb bíróság megkérdőjelezte pártja jogi helyzetét, a bírák felét elbocsátotta. Egyik leghatékonyabb fegyvere a drákói szigorúságú belbiztonsági törvény volt, amelynek értelmében vádemelés nélkül tartóztathatták le és határozatlan ideig rács mögött tarthatták a kritikát hangoztatókat.

Még a visszavonulás sem csillapíthatja az olyan politikai harcos küzdőszellemét, mint amilyen Mahathir is. Először helyteleníteni kezdte maga választotta utóda, Abdullah Badawi döntéseit – az állami megaprojektek leállítását és Anwar szabadon bocsátását –, majd pedig élére állt annak a törekvésnek, amely Badawi hatalomból való eltávolítását tűzte ki céljául. Mahathir blogján többször támadta Abdullahot, és sajnálkozott azon, amiért nem Najib Razakot választotta a kormányfői posztra. A kormányt korrupcióval és nepotizmussal vádolta. A vádak meglehetősen visszásnak tűntek egy olyan ember szájából, aki két évtizeden át egy pontosan így jellemezhető rendszer legfőbb vezetője volt. 2008-ban Mahathir tovább fokozta a politikai feszültséget, amikor – szintén Abdullah elleni tiltakozásként – lemondott a UMNO-tagságról. A következő évben, az Anwar vezette ellenzékiek térnyerését követően elérte célját, és a Mahathir ölebének gúnyolt Najib lett Malajzia új vezetője.

Azon a 2008. áprilisi délutánon Anwar úgy vélte, hogy sikerülhet legyűrnie a UMNO-t. Pártja székházában találkoztunk, ahol elmondta, a kormánypárt elégedetlen tagjai már felvették vele a kapcsolatot, és készen állnak az ellenzékhez csatlakozni. Anwar nyíltan tervezte, hogy romba dönti a parlamentáris autokráciát. „A kormánypárt aggódik, mert elfordulnak tőle az emberek. A számok minket igazolnak” – jelentette ki.²⁵ Úgy számította, hogy négy-öt hónapon belül megszerzi azokat a szavazatokat, amelyek szükségesek ahhoz, hogy Malajziában első ízben végre változás történjen a kormányban. Már az

azt követő időszakra is gondolt. „Félautokrata rendszerből demokráciára váltunk. A sajtó szabad lesz. Szavatoljuk az igazságszolgáltatás függetlenségét, és egy korrupcióellenes független szervezetet is létrehozunk.”

Arra azonban senki sem számított, hogy a kormány másodszor is beveti a jól ismert trükköt. Június második felében a rezsim újfent a „szexuális zaklatás” vádját hozta fel Anwar ellen, amely szerint egyik segítőjével homoszexuális kapcsolatot tartott fenn. Mindez 1998-as ügyének pontos másolata volt, amely alapján börtönbüntetésre ítélték. Akkoriban Mahathir kormányában volt miniszterelnök-helyettes. A legtöbben úgy vélik, Anwar ösbűne, hogy a kormányra jellemző nepotizmus és részrehajlás ellen szólalt fel. Egy ilyen kampány elsöpörhette volna Mahathir legközelebbi embereit és családtagjait. 2008-ban Anwar megvádolása reflexszerű cselekvésnek tűnt. A rezsim nyilvánvalóan feszült, Anwar pedig a partvonalon kívülre kell szorítania. A homoszexuális vádakkal meg akarták szégyeníteni, különösen a konzervatívabb maláj szavazók előtt. Ám mivel ezt a színjátékot egyszer már eljátszották, a felmelegített vádak hiteltelennek tűntek a közvélemény szemében. Koalíciója márciusi áttörésének tükrében az ügy mögött meghúzódó politikai motiváció nyilvánvaló volt. Egy neves maláj üzletember később ezt mondta nekem: „Csak egyetlen maláj ellen hoztak fel pederasztavádakat. Most pedig ezt az embert másodszor is ugyanezzel vádolják.”²⁶

Még maga a rezsim sem volt biztos abban, hogy egy lejárató hadjárat megátolja Anwar céljai elérésében, ezért újabb eszközökhöz, a vesztegetéshez folyamodott. Váratlanul egyhetes tajvani tanulmányútra vitte a kormánypárt ötven törvényhozóját. A sebtében összeállított program névleges célja az volt, hogy tanulmányozzák a tajvani mezőgazdasági technikákat. „Tajvanba utazunk, hogy megnézzük az ottani mezőgazdaságot” – nyilatkozta Bung Mokhtar Radin parlamenti képviselő egy helyi újságírónak.²⁷ Az igazi cél azonban a hűség árának kiderítése volt. Mibe kerülne, hogy meggyőzzék őket, maradjanak a kormánypártban, és ne csatlakozzanak Anwar koalíciójához? „Abban a pillanatban, amikor elfogadták a tajvani utat, tudtam, hogy vége – mondta el Anwar, arra utalva, hogy a kormánypárt megbuktatásához szükséges szavazatok begyűjtésének esélye elszállt. – Sokukat miniszterhelyettesnek vagy ilyen-olyan elnöknek nevezték ki. Voltak, akik megtartották a szavukat [hogy átpártolnak hozzánk], de a létszám akkor sem volt elegendő.”²⁸ Az államköltségen való utaztatás olcsó fogás volt, mégis hatékonynak bizonyult. Anwar alábecsülte a rezsimeit, és újfent bebizonyosodott, hogy a korrupció a világ egyik legidőtállóbb valutája.

Az Anwar penangi szereplése utáni délelőtt visszarepültem Kuala Lumpurba, ahol még egyszer találkoztunk, ezúttal az otthonában. Korteszbeszédének egyik fő eleme Mubárak elűzése volt, engem pedig az foglalkoztatott, hogy az arab tavasz milyen hatást gyakorol Malajziára. Anwar számára Egyiptom fordulópontot jelentett. A tunéziai forradalom, noha kétségtelenül fontos volt, távolinak tűnt. Egyiptommal azonban szorosabb a kapcsolat. „Itt Malajziában szinte mindegyik család közvetve vagy közvetlenül kötődik Egyiptomhoz: vagy egy imám, vagy valamely családtag tanult ott” – mondja Anwar.²⁹ Nagyjából 13 ezer maláj részesül oktatásban a Nílus menti országban. Így sokukat inspirálták az események, amikor az egyiptomi fiatalok 2011 januárjában és februárjában az utcára vonultak. A kairói forradalom akkora jelentőségű Kuala Lumpurban, hogy a miniszterelnök is nyilatkozott vele kapcsolatban – még hozzá nagy meglepetésre védekező stílusban. „[A miniszterelnök] nagyon határozottan kijelentette, hogy Malajzia nem Egyiptom, és senki se higgye, hogy az ott történtek itt is megvalósulhatnak – idézte fel Anwar. – Mi demokrácia vagyunk, blabla... Úgy vágtam vissza, hogy elmondtam, Mubárak is pontosan ezt a kijelentést tette a tunéziai események után – Egyiptom nem Tunézia.” A célzás jól érthető volt: nem kell pontosan lemásolni az eseményeket, hogy ugyanazon az ösvényen haladjunk.

Természetesen Anwar is tudja, hogy Malajzia nem Egyiptom. Először is, Malajzia sokkal sikeresebb gazdasággal büszkélkedhet, mint amilyenel Egyiptom valaha is rendelkezett. Noha nem teljesített olyan jól, mint bizonyos más ázsiai országok, Malajzia kétségtelenül kiverkedte magát a Közel-Keleten még mindig nagyon gyakori kétségbeejtő szegénységből. Másodszor, még egy Anwarhoz hasonló szenvedélyes rendszerkritikus sem hisz abban, hogy feltétlenül forradalomnak kell elhoznia a változásokat. Koalíciós partnereivel egyetértve úgy véli, a szavazófülkék magánya is elegendő volna, ha szabad és tiszta választásokat tartanának. Arra számítanak, hogy a kormány minden piszkos trükköt bevet majd, akár hamisítást és választási csalást is, de ha ők elég állhatatosak maradnak a szavazás védelmében, akkor megszerezhetik a hatalmat. Anwar fenntartja véleményét, hogy a jólét, a fejlődés és a korlátozott politikai mozgástér segít elfogadhatóbbá tenni az önkényuralmat, de a lényegen, a rendszer alattomoságán nem változtat. „Itt más a helyzet, mint Egyiptomban. Meg kell várni, míg lelőnek 800 embert, majd akkor olyan lesz – utal a Tahrír téren meghalt tüntetőkre. – A rendszer ugyanaz, csak az álca más. Mi nem vetjük börtönbe ellenzéki vezetőinket tárgyalás nélkül; mi felhasználjuk a bíróságokat. Adunk a látszatra.”

Anwar szerint azonban a rendszer így is hatékony lehet. Még ha a rezsimnek nem sikerült is az Anwarról kialakult képet lerombolnia a második pederasztárgyalássorozattal, célját mégis elérte: lefoglalta Anwart. A tárgyalások során ugyanis – amelyek akkor már harmadik éve folytak – előírták Anwarnak, hogy minden hétköznap jelenjen meg a bíróságon, és ne hagyja el az épületet délután 4-5 óráig. A bíró figyelmeztette, hogy ez ellen semmilyen kifogást nem emelhet, és valószínűleg bebörtönzik, ha nem tartózkodik benn. Ezért voltak Anwar éjszakai és hétvégi programmal telítettek, a rezsim csak ekkor engedélyezte, hogy vezesse az ellenzéket. „Nem lassíthatok, mert pontosan ezt várják tőlem – vallja. – Azt mondanák, hogy túlságosan is lefoglal az ügyem. Ezért 5 óra után azonnal autóba vagy repülőre ülök, és elutazom különböző helyekre.” Egy átlagos hétvégén tíz eseményen mond beszédet. Miután sikertelenül próbálták elnémítani a 64 éves ellenzéki vezetőt, a rezsim dilemmába esett. Ha van elég merszük továbbvinni a felmelegített ügyet, azzal sok mialájt hozhatnak ki a sodrából. Ha pedig ártatlannak találják, akkor maga a rezsim tűnik gyengének és ostobának, mivel rengeteg időt és energiát pazaroltak az ügyre. „Ez a 22-es csapdája – véli Anwar. – Ha börtönbe csuknak, azzal felbőszítik a tömeget, és magukra irányítják a nemzetközi közösség figyelmét. Ha pedig nem, az is komoly problémát jelent.”

A börtönbe való visszatérés gondolata ijesztő volt ugyan, de olyan eshetőségnek tűnt, amelyet latolgatnia kellett. Tisztában volt vele, hogy Najib bármikor elrendelheti. Sőt sokan úgy vélekedtek, hogy Najib mindenben teljesíti Mahathir utasításait. „Mahathir valószínűleg alábecsült engem. Úgy hiszi, az emberek összeroppannak a kínzás során vagy a letartóztatás alatt. Mindig azt mondta nekem, attól fél a legjobban, hogy úgy tartóztatják le, hogy nem tudja, mikor szabadul. Velem pontosan ezt tette. Azt hitte, megtörhet” – mondta Anwar a régi gyűlölködésre utalva.³⁰ A sors iróniája, hogy éppen a magánzárkában töltött hat év készítette erre a fáradhatatlan tempóra. „A demokrácia és a szabadság iránti vágy felerősödik – fogalmazta meg. – A magánzárkában az ember megérti a szabadság pontos mibenlétét, és azt is, hogy nála sokkal rosszabb helyzetben lévők milliói követelnek alapvető szabadságjogokat.”³¹

Egy darabig a börtönről beszélgettünk. Elmesélte, mi mindent olvasott – Shakespeare-t, kínai filozófiát és klasszikusokat –, és hogyan töltötte az idejét. Beszélgetésünk végén megkérdeztem, hogy szerinte mit tanult a börtönben. „Türelmet” – válaszolta egyszerűen, és komolyan is gondolta. A türelem a legfontosabb tulajdonsága annak az ellenzéki vezetőnek, aki egy elnyomó politikai rendszerrel kíván szembeszállni – talán még fontosabb, mint a me-

részség, a rámenősség vagy a fortélyosság. Aki egy diktátorral veszi fel a harcot, annak hosszú küzdelemre kell berendezkednie. Eleinte úgysem várja más, mint kudarc kudarc hátán. A türelmet azonban nem szabad összetéveszteni az elfogadással vagy a behódolással. Anwarban nyoma sincs a Rifaat esz-Szaídot jellemző beletörődésnek, a múltbéli vereségekbe való belenyugvásnak. Türelmet gyakorol harc közben – olyan küzdelem közepén, amely egyhamar nem ér véget. A verseny egyáltalán nem rövid távú.* Ahogy Henrique Capriles megfogalmazta: aki elfárad, az veszít.

*A 2013-as, visszaélésekben bővelkedő választásokból, bár az ellenzék a szavazatok több mint felét szerezte meg, a választókerületek átrendezésének köszönhetően mégis a kormánypárt került ki győztesen, a 222 parlamenti helyből 133-at szerezve meg. Anwar azonban nem adja fel, és tovább harcol a politikai élet megtisztításáért. (A Szerk.)

5. fejezet A FIATALOK

A sötét úton feltűnt egy ellenőrző pont.¹ Először azt gondolta, nincs ezzel semmi probléma, a rendőrség néha felállít ilyen ellenőrző pontokat. Semmi különös nem volt abban, hogy itt is van egy, még ezen a kései órán sem. Finoman a fékre lépett, majd alacsonyabb sebességfokozatba kapcsolott. Mikor a Fiat 128-as megállt, a szeme sarkából egy mikrobuszt vett észre, amely a forgalommal szemben haladva egyenesen felé tartott. Már túl késő volt. Semmit sem tehetett, csak megkapaszkodott és várta a becsapódást. Akkor már tudta, hogy érte jöttek. Két évvel korábban is pontosan ugyanígy tartóztatták le.

Úgy döntött, menekülőre fogja. Hátramenetbe kapcsolott, örült sebességgel forgatta a kormányt, majd rátaposott a gázpedálra. Noha kocsiját megrongálta a mikrobusz, sikerült az ellenkező irányba menekülve elérnie a hidat.

A francba! Újabb ellenőrző pont.

Ahelyett, hogy áthajtott volna a hídon, letért a főútról az első elágazásnál. Ott is ellenőrző pont várta. A sarkon túl jól látta a rendőrségi útzárat is, amelyet arra az esetre állítottak fel, ha netalán másik irányt választana. Valaki biztosan tippet adott a rendőrségnek, hogy a környéken tartózkodik. Gyorsan reagáltak. Csapdába csalták, ahonnan nem volt menekvés. Míg tétlenül várt, visszapillantó tükrében újra feltűnt a mikrobusz. Most az autó mellett állt meg, amelyet apjától kapott kölcsön. Ők már tudták, hogy elkapták. Kinyílt a mikrobusz oldalajtaja, és gumibottal felszerelkezett rendőrök özönlöttek ki rajta. Még el tudott küldeni egy sms-t, mielőtt kirángatták a Fiat vezetőüléről. A következő pillanatban kámzsát húztak a fejére.

2010. február 6-a volt. A Nobel-békedíjas Mohammed el-Barádei, a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség (International Atomic Energy Agency) egykori vezetője három nappal később tervezett visszatérni Egyiptomba. Az elmúlt hónapokban el-Barádei többször is nyilvánosan beszélt arról, hogy visszaköltözik szülőhazájába, és megméretteti magát Mubárákkal szemben a közelgő

elnökválasztáson. A Fiat sofőrje és néhány barátja úgy döntöttek, hogy támogatásuk jelével köszöntik a hazatérő el-Barádeit. A fiatal aktivisták számára ez általában azt jelentette, hogy a kairói épületeket és falakat graffitivel fújják le. Aznap este a Libanon teret vették célba, amely rögtön a főút torkolatánál található. Naponta több ezer autó hajt át rajta. A belügyminiszter otthonához is közel esik, akiről az aktivisták jól tudják, minden alkalommal megbünteti a rendőröket, ha Mubárák-ellenes feliratokat lát a téren. Anap éjjel az „el-Baradei visszatér” és a „Mubáráknak vége” üzenetek kerültek a falra. Talán senkinek sem tűnik fel, de a Milosevicset 10 évvel korábban megbuktató szerb fiatalok ellenállási logójának tökéletes mását hagyták maguk után.

A legegyszerűbb az lett volna, ha ezt a fiatalembert pusztán elégedetlen huszonévesnek vagy egyszerű bajkeverőnek tüntetik fel, mint ahogyan sokan tették is. Az egyiptomi hatóságok azonban nem voltak elég éberek, hogy tisztán tartsák Kairó köztereit, és arra sem voltak képesek, hogy kifinomult csapdát állítsanak a graffitisek elcsípésére. Rendőri osztagokat vezényeltek ki, hogy elfogják a betűrajzoló sablonnal és festékszóróval felfegyverzett fiatalembert, aki korát meghazudtolva már veterán ellenzékinak számított. Egy olyan demokráciapárti fiatalokból álló mozgalmat vezetett, amely egy évvel később szerepet játszott az egyiptomi forradalom kiűzésében.

A fiatalember neve Ahmed Máher. Azon a februári napon nem az első éjszakáját töltötte a rendőrségen. Számos kihallgatáson esett át addigra, sőt két évvel korábban – amikor először szembesült azzal, hogy a rendőrség faltörő kosként használ mikrobuszokat – meg is kínozták. Ehhez képest mostani letartóztatása viszonylag egyszerűen zajlott. Azzal vádolták meg, hogy illegális mozgalmat szervezett a kormány megdöntésére. A kihallgatást végző rendőr, meglepetésére, rendkívül együgyűnek bizonyult. Folyamatosan azt ismételte, hogy „az elnök jó ember, Gamál jó ember”, mintha ezzel el tudta volna hitetni Ahmeddel, hogy amit mond, az igaz. Szerencsére mielőtt elfogták, bilincsbe verték, kámzsát húztak a fejére és a mikrobusz hátuljába vetették, Ahmed még el tudott küldeni egy sms-t. Miután sikeresen riasztotta hálózatát, hamarosan tiltakozók gyülekeztek a rendőrség és az ügyészség előtt. Két nap múlva pedig újra szabadlábon volt.

A 21. század első évtizedében olyan fiatalok mozgalmainak lehettünk szemtanúi, akik a legjobban kiépített diktatúrák és a leginkább bebetonozott zsarnokok ellen lázadtak. Szerbiában az Otpor (Ellenállás) nevű mozgalom bukatta meg Milosevicset 2000-ben. Sikerükön felbuzdulva a grúz Kmara (Élég!) 2003-ban hívott utcára rengeteg embert. Egy évvel később a Pora (Itt az idő)

több ezer ukrán fiatal mozgósított az elcsalt választások idején. 2007-ben, amikor az ellenzéki pártok egysége megbomlott, a venezuelai diákmozgalom vezette a harcot Hugo Chávez autokrata hatalma ellen. A venezuelai diákok egyébként minden más intézménynél nagyobb elfogadottsággal rendelkeztek az országban, beleértve a katolikus egyházat is.² Iránban sem lett volna zöld forradalom, ha a fiatalok nem vonulnak utcára a 2009 júniusában tartott elnökválasztás elcsalásakor. 2011 elején Észak-Afrikában és a Közel-Keleten is rengeteg fiatal ösztönötte el az utcákat – rezsimeket döntöttek meg, és örökre ártírták a térség történelmét.

A fiatal aktivisták – az elnyomó rezsimek ellen küzdő ellenzékiekhez hasonlóan – természetesen gyakran kudarcot vallanak a harcban. Azerbajdzsántól Zimbabwéig számos csoport kelt fel, bukott el, majd szenvedett brutális elnyomást. Az autokrata államokkal kapcsolatban azonban két dolgot biztosan állíthatunk. Először is, a legszókimondóbb, legötletesebb és leghatékonyabb aktivisták általában a fiatalok közül kerülnek ki. Másodszor, jelentős részük függetlenként választja a hatalmon lévő rezsimek elleni harcot, elkerülve azokat a pártokat, frakciókat vagy szervezeteket, amelyek már régóta a politikai kötélhúzás résztvevői. Miután számos ország fiatal aktivistáival beszéltem, egy közös jellemzőt ki tudok emelni: életkorukat és tapasztalatlanságukat nem a gyengeség forrásának tekintik, hanem sokkal inkább úgy gondolnak magukra, mint friss, politikával be nem szennyeződött kívülállókra, akik hatékonyak tudnak lenni a hatalmukhoz ragaszkodó rezsimek elleni küzdelemben. „Abban rejlik az erőnk, hogy nem vagyunk politikai párt – fogalmazta meg Ahmed Máher. – Bármit megtehetünk, méghozzá akkor, amikor csak akarjuk. Nincsen székházunk, amelyet bezárhatnának. Mi döntjük el, mit csinálunk; majd végrehajtjuk. Az ellenzéki pártoknak mindig előre kell tervezniük.”³

Az aktivisták egyetértének Máherrel. A modern autokrata rezsimek politikai környezete jellegzetesen művi. Oroszországban a kommunista párt kivételével a dumában ülő pártok mindegyike az állam, egészen pontosan a Kreml teremtménye. Senki sem kételkedik abban, hogy a venezuelai ellenzéki pártok – amelyek évtizedeken át kormányozták az országot – felelősek azért a helyzetért, amely Chávez felemelkedéséhez vezetett. Hozzá nem értésük ellenére mégis több mint tíz évig ülhettek az ellenzék soraiban, mire végre új arcok kerültek a helyükre. Az egyiptomi világi pártok pedig sokkal inkább azzal voltak elfoglalva, hogy egymást szapulják, mintsem hogy valódi alternatívát kínáljanak Mubárak helyett. Nem meglepő tehát, ha a fiatalok szemében ezek a szereplők kompromittálódtak – vagy mert túlságosan közel kerültek a rezsimek-

hez, vagy mert képtelenek voltak sikereket elérni. Így nemcsak a kormánypárt, hanem a hagyományos ellenzéki pártok toborzási akcióit is elutasítják. Kívül maradnak a politika fősodrán, amelyet elmérgesedettnek és polarizáltnak tartanak, és gyakran dacolnak a politikai verseny lefektetett szabályaival. Emiatt, és azért, mert mozgalmuk által nem saját maguk akarnak hatalomhoz jutni, a rezsimek gyakran a legnagyobb fenyegetések között tartja őket számon. „Hatékonyan tudunk a politika fölé emelkedni – mondta el Douglas Barrios, a 2007-es venezuelai diákmozgalmak egyik vezére. – Sem az ellenzék, sem a kormány, sem a múlt része nem vagyunk, csupán néhány ezer fiatal, akik valami jobbat akarnak.”⁴

A lehangoló alternatívával szemben Ahmed Máher, Douglas Barrios, illetve a földkerekség számtalan, hasonló mozgalmakhoz csatlakozó fiatalja váratlan és komoly fenyegetést jelent a modern kor zsarnokai számára.

Hogyan harcoljunk Mike Tyson ellen?

Hugo Chávez nem tud veszíteni. A karizmatikus venezuelai elnök 2006 végén hatalma csúcsán állt. Földcsuszamlásszerű győzelmet aratott a decemberi elnökválasztáson, míg az ellenzéki jelölt, Manuel Rosales a szavazatok mindössze 26%-át szerezte meg. Egy évvel korábban, amikor az ellenzék bojkottálta a parlamenti választásokat, a törvényhozásban is teljhatalomra tett szert. Kincsesházát a kifogyhatatlannak bizonyult. Az olaj hordónkénti ára 60 dollár fölé emelkedett – hatalomra jutása óta közel a négyszeresére –, és semmi jele nem volt annak, hogy ne folytatódna az áremelkedés. Az ellenzék választási veresége nem volt egyéb, mint az 1998 óta tartó folyamat újabb felvonása. Amikor a választás estéjén Chávez kilépett az elnöki palota erkélyére, és letekintett az országra, gyakorlatilag semmiféle legyőzendő ellenzék nem látott. Ha harcot akart, akkor ellenséget kellett keresnie. Ez lehetett az oka annak, amiért egy televíziót jelölt meg újabb célpontjává.

A Radio Caracas Televisión, vagy ahogyan mindenki ismerte, az RCTV már 53 éve sugárzott műsorokat. A legrégebbi és legnépszerűbb venezuelai tévécsatorna 40%-os nézettségi mutatóval rendelkezett. Bár szinte minden műsora szórakoztató jellegű volt – itt születtek a világszerte híres latin-amerikai szappanoperák –, híradóiban erőteljesen érvényesült a Chávez és intézkedései ellen irányuló kritika. Néhány héttel újraválasztása után a katonai gyakorlóban feszítő elnök bejelentette, hogy nem hosszabbítja meg az RCTV hamarosan

lejáró koncessziós szerződését. 2007. május 28-án, amikor sugárzási engedélye lejár, a csatorna elsötétül. A legtöbb venezuelait – még Chávez támogatóit is – sokkolta a hír. Az RCTV már-már intézménnyé vált, ezt nézve nőtt fel szinte mindenki az országban. A közvélemény-kutatások szerint a lakosság 65–80%-a ellenezte a döntést, ám Chávez hajthatatlan maradt.⁵

Akkoriban Douglas Barrios negyedéves egyetemista közgazdászhallgató volt. Ahhoz a generációhoz tartozott, amely már Chávez uralma alatt érte el a nagykorúságot. Hatodikos volt, amikor Chávezt először választották meg, így nem sok emléke van arról, milyen volt az élet nélküle. 2007. május 27-e estéjére azonban jól emlékszik. Előzőleg iskolatársaival együtt hitetlenkedve vették tudomásul, hogy senki sem szervez ellenállást az elnök döntésével szemben. „Amikor megpróbálom másoknak elmagyarázni, mit is jelent mindez, akkor azt mondom, hogy olyan, mintha az NBC-t, az ABC-t és a CBS-t egyszerre hallgattatnák el” – fejtette ki Barrios. Aznap este, pontban éjfélkor, az RCTV adása elsötétült. Az utolsó képkockákon a csatorna újságírói, hírszerkesztői, színészei és más munkatársai énekelték – sokan könnyek közt – a himnusz, miközben integettek. „Valószínűleg a teljesen sötét szobában ülve nézte mindenki, ahogy a képernyőről eltűnt az adás – mondja Barrios. – Mindez azt szimbolizálta, hogyan tűnhet el a döntés és a választás lehetősége akár egy bejáratott és elismert jelenség esetében is.”⁶

Geraldine Alvarez, az Andrés Bello Katolikus Egyetem hallgatója ugyanilyen jól emlékszik arra az estére. Akkor negyedéves volt, újságírónak készült. Előtte soha nem érdekelté különösebben a politika. Az RCTV elnémítása előtti napon azonban diáktársai beválasztották a hallgatói önkormányzatba. Mindig azt gondolta, hogy egy ilyen tagság tudományos viták szervezésével és a kampusz ügyeinek intézésével jár. Soha nem hitte volna, hogy a nagypolitika előszobája lehet. Ez azonban május 28-án megváltozott. „Először éreztem azt, hogy a politika beleavatkozik az életembe, és megmondja, mit nem tehetek – mesélte Alvarez. – Éppen ezért sokkolt az eset annyi embert. Másnap elfoglaltuk az egyetemet.”⁷

A megmozdulás spontán reakcióként indult. Az akkori diákvezetők azt állítják, nem létezett gondosan kimunkált terv. Nem sokat törődtek azzal, mi lesz néhány óra múlva. Senki sem gondolta, hogy az akcióból mozgalom születhet. Ám öt caracasi egyetem hallgatóiból csoport szerveződött, melynek tagjai úgy döntöttek, 2007. május 28-a nem maradhat átlagos hétköznap. Azon a reggelen, sőt már a hajnali órákban több százan vonultak az egyetemük elé, és tiltakoztak az előző nap eseménye ellen. Dühösek voltak. „Azt mond-

tuk, hogy a holnap már nem lehet olyan nap, mint a többi – emlékezett vissza Barrios. – Ha hagyjuk, hogy ezt tegyék velünk, ha elfogadjuk a történeteket, akkor saját magunkat adjuk fel.”

Caracas öt legfontosabb egyeteme történetesen stratégiai elhelyezkedésű, hiszen szinte körbeveszi a várost. Négy a fővárosba vezető főutak mentén áll, míg az ötödik a belvárosban található. Tehát ha egy viszonylag kisszámú csoport blokádot emel ezeken az utakon, akkor gyakorlatilag lezárja a várost. A hallgatók pedig pontosan ezt tették.⁸

Egyáltalán nem meglepő módon a diáktüntető gyorsan ellenállásba ütöttek. Rendőröket és a nemzeti gárda egységeit vezényelték ki a blokádok felszámolására. A Fővárosi Egyetemenél könnygázzal és gumilövedékekkel oszlattak, ezért a diákok – más lehetőség nem lévén – az épületbe húzódtak vissza. Amikor ki akartak jönni, újra visszaverték őket. A patthelyzet feloldására a diákvezetők úgy határoztak, hogy átcsoportosulnak. A Brión térre hirdettek gyülekezőt. A tér a város egy biztonságos pontján van, metróállomással is rendelkezik, illetve a hatóságok sem várják oda őket. Ekkor, teljesen váratlanul, egyre többen kezdtek lenni.

Amikor a többi diák, a barátok és a családtagok meghallották az egyetemek előtti összecsapások hírét, sokan kimentek az utcára, hogy a szolidaritásukról biztosítsák a többieket. Míg reggel csak pár százan voltak az egyetemek előtt, délutánra a tömeg többezresre duzzadt a Brión téren, sőt egyes becslések szerint a 10 ezer főt is elérte. Teljesen megtöltötték a teret és a környező utcákat. A rezsim újra kivezényelte a rendőrséget és a nemzeti gárdát, hogy feloszlassa a tömeget. Másnap azonban újra kitörték a tiltakozások. De immár nem csak a fővárosban. Más városok egyetemi hallgatói is létrehozták saját blokádjukat, és megszervezték a demonstrációjukat. „Nem volt kidolgozott tervünk – mondta Yon Goicoechea joghallgató, az Andrés Bello Katolikus Egyetem diákvezére, aki rövid idő alatt a venezuelai diákmegmozdulások ismert arcává vált. – De tudtuk, hogy másnap valamit tennünk kell. Irányítanunk kellett a spontán megnyilvánulásokat. El sem tudtuk képzelni, milyen hatalmas méreteket ölt majd a tiltakozás.”⁹

A következő hónapban az RCTV bezárása elleni diáktüntetések minden napossá váltak az egész országban. Noha a tiltakozási hullám hamar lángra kapott, és gyorsan terjedt, arra nem volt esélye, hogy bármiféle változást okozzon. Chávez már bezáratta az RCTV-t, helyette pedig állami tulajdonban lévő csatornát indított. Ha a céljuk csupán az RCTV megmentése lett volna, akkor már el is buktak volna. De nem ez volt a valódi cél. A 2007. májusi és júniusi

tüntetések a diákmozgalmak erejére mutattak rá, és arra, hogy szerepet játszhatnak a venezuelai politikai életben. „Nem értünk el konkrét célt – vallja be Goicoechea. – De a reménykeltés és a félelem legyőzése már önmagában is fontos eredmény egy diktatúrában.”

A diákok nem érezték, hogy teljesen magukra maradtak új politikai szerepükben. Sok tekintetben Rómulo Betancourt, az első demokratikus venezuelai elnök utódainak tekintették magukat. 1928-ban Betancourt is egy diákmozgalom tagjaként kezdte, amely Juan Vicente Gómez elnyomó diktatúrája ellen küzdött. Akkor csak a diákok mertek fellépni Gómez ellen. Az elkövetkező 30 évben bebörtönözték, üldözték vagy éppen száműzetésbe küldték őket, mert a demokráciáért harcoltak. Betancourtot végül 1959-ben elnökké választották. 2007-ben a venezuelai diákok e hagyomány örökösének tekintették magukat. Noha semmilyen meghatározott célt nem sikerült elérniük, Goicoechea mégis úgy véli, a kora nyári tüntetések a diákmozgalom legfontosabb mozzanatai voltak, hiszen általuk sikerült kapcsolódási pontot találni a venezuelai demokrácia korábbi harcosaival. „Az ország történelme során, a diktatúrákban a diákok mindig az utcára vonultak – mondta. – A fiatalok mozgalmának az a jelentősége, hogy évtizednyi semmittevés után mobilizálta az ellenzéket. Mi azt mondjuk, hogy az ellenzék nemcsak politikai pártokból áll, hanem mindazokból, akik demokráciában akarnak élni.” Ha senki nem lázad fel Chávez ellen, akkor a diákok megteszik.

Nem kellett sokáig várni a következő eseményig. Augusztus 15-én Chávez népszavazást indítványozott, méghozzá egy olyan alkotmányról, amely újabb jelentős jogkörökkel ruházhatná fel. A rendkívül vaskos javaslat összesen 69 alkotmánymódosítást tartalmazott.¹⁰ Az egyik értelmében az elnök szükségállapotot hirdethet ki, amikor is ellenőrizheti és cenzúrázhatja az összes médiacsatornát. Egy másik olyan joggal ruházta fel, hogy új közigazgatási régiókat jelöljön ki, amelyeket az általa kiválasztott alelnökei irányítanak. Megint másik megnehezítette az elnök elmozdítására irányuló aláírásgyűjtést – ezt a taktikát 2004-ben vetette be az ellenzék. A legvitatottabb javaslat azonban valószínűleg az volt, amelyik eltörölte az elnöki ciklusok maximális számát, vagyis biztosította Chávez számára, hogy élete végéig elnök maradhasson. A közvélemény támogatásának elnyerésére, számos populista módosítás is bekerült, a 6 órás munkanap bevezetésétől a társadalombiztosítás kiterjesztéséig az utcai árusokra és a háztartásbeliekre. Chávez nem pusztán az alkotmány felülvizsgálatát kívánta végrehajtani, hanem alapvetően meg akarta változtatni az állam és a társadalom viszonyát. Reformjavaslatai 44 sűrűn teleírt oldalt tettek ki.

Most azonban a diákok világos célt tűztek ki maguk elé: legyőzni a népszavazást. Valószínűleg senki sem hitte – még maguk a hallgatók sem –, hogy sikerül elérniük. A 8 hónappal korábbi földcsuszamlásszerű választási siker fényében Chávez legyőzhetetlennek tűnt. Az egész államapparátust maga mögött tudhatta, befolyása pedig napról napra nőtt, hiszen egymás után államosította az ipari óriásokat. Kevés olyan médiacsatorna maradt, amely kritikát fogalmazott volna meg vele szemben, és azt is megfélemlítették az RCTV-vel történtek. Az ellenzéki politikai pártokat annyira széttzillesztette a vereség, hogy olybá tűnt, ebből a körből egyszerűen kimaradnak.

Valójában még az sem volt világos, hogy a venezuelai hallgatókat érdekelte-e demokratikus jogaik megvédése. Miután Chávez kiírta a népszavazást, Barrios egyetemén összehívták a hallgatói gyűlést, ahová mindössze nyolcan mentek el. A diákvezetők rájöttek arra, hogy a néhány hónappal korábbi mozgósítás sikerei ellenére az egészet újra kell kezdeniük. „Ez volt az igazi kihívás, beindítani valamit, ami azelőtt spontán beindult” – mondta el Barrios.

A mozgalom vezetői majdnem egy hónapot töltöttek azzal, hogy felkészítsék diáktársaikat a harcra. Az első lépés a tájékoztatás volt. Meg kellett értetni a többiekkel, hogy mi minden forog kockán. A népszavazás egyes pontjainak értelmében a kormány elveheti a magántulajdont. Ezért a szervezők lefoglalták az iskolai ebédlőket, majd sárga szalaggal és jelekkel tudatták, hogy immár a kormány tulajdonát képezik. Az egyetemek udvaraiban síremlékeket állítottak fel, a sírkövekre pedig azokat a politikai jogokat vésték fel, amelyeknek hamarosan búcsút mondhatnak. A csatlakozó diákokkal éreztették, hogy egy mozgalom tagjai. Mindenkinek megvolt a feladata, mindenki kivette részét a munkából, még az egyszerű tagok is. A diákvezetők, rendkívül gyakorlatias módon, saját márkát alkottak a mozgalomnak. Egyedi pólókat gyártottak, illetve a Live Strong karkötők mintájára elkészítették saját verziójukat. „Vagány dolognak kellett feltűntetni a hallgatói mozgalomban való részvételt – mondta Barrios. – Ha ez kellett ahhoz, hogy több ezer embert tudjunk az utcára vinni, hát ezt tettük.”

A hallgatók legnagyobb dilemmája az volt, miképpen álljanak a nyilvánosság elé. Chávez egyik legerősebb retorikai fegyvere az ellenzéki pártokkal szemben a múlt felemlgetése volt. A venezuelaiak emlékeznek arra, hogy az elmúlt évtizedek demokratikus kormányai lejáratták magukat, mert a korrupció, a hozzá nem értés és a rossz kormányzás jellemezte őket. Ameddig Chávez kapcsolatot tud teremteni az ellenzéki pártok tagjai és a korábbi kormányzás között, addig nyeresre áll. A diákok azonban megértették, hogy őket nem

terheli a politikai múlt, hiszen csupán 10-12 évesek voltak, amikor Chávezt először elnökké választották.

Az ellenzéki pártok jelmondata a „Chávez, takarodj!” volt. A diákokra ez nem volt hatással, hiszen ők nem akarták tovább vinni a Chávez által elindított megosztó küzdelmet, a szavak háborúját. Kezdetben azt a célt tűzték ki, hogy legyőzzék Chávezt a népszavazáson, nem pedig azt, hogy megbuktassák. Az elnök demonstrálta népszerűségét, a diákok pedig rájöttek arra, hogy démonizálása vesztes stratégia lenne azokkal a szavazókkal szemben, akiket meg akartak nyerni maguknak. „Nem voltunk Chávez-ellenesek – mondta Goicoechea. – Nem azért fogtunk bele, hogy Chávez ellen vonuljunk. Az üzenetünk volt a legfontosabb, ez pedig egyáltalán nem a Chávez elleni radikalizálódásra szólított fel. A pozitív értékekre összpontosítottunk a kampányunk során.” Mindezt nagyon is komolyan gondolták, és még attól is ódzkodtak, hogy kimondják az elnök nevét. „Én a kommunikációs részlegben tevékenykedtem – idézte fel Alvarez. – Soha nem említettük Chávez nevét. A kormányról beszéltünk. Mindig az értékekről szoltunk.”

A többi, fiatalok által elindított mozgalmakhoz hasonlóan a legnagyobb előnyük életkoruk, valamint politikai függetlenségük volt. „Az emberek elkezdtek támogatni minket, mert túl fiatalok voltunk ahhoz, hogy politikusok legyünk, és hogy bármit is kérjünk cserébe ezért a támogatásért” – mondta Alvarez. Az ilyen, látszólag tiszta motívumok miatt a rezsime védekező állást vett fel. Chávez visszatért a jól bevált megosztó retorikához, és úgy utalt a diákokra, mint „gazdag srácokra”, „a birodalom fiaira” és „fasisztákra”. Kísérlete, hogy a gazdagokkal vagy az Egyesült Államokkal hozza kapcsolatba a fiatalokat, kudarcba fulladt. Öszre nyilvánvalóvá vált, hogy a diákmozgalom olyasmit ért el, amit addig még senki: maga Chávez reagált ellenfele politikai üzenetére, nem pedig fordítva.

Természetesen Chávez a politikai retorikánál jóval több eszközt vetett be a harc során. Egy autokrata vezetőnek mindig megvan az a lehetősége, hogy erővel és megfélemlítéssel nyomja el ellenfeleit. A diákok szerint olyan módszerrel vették fel Cháვეzzel szemben a kesztyűt, mintha Mike Tyson ellen küzdöttek volna. Barrios nevetve magyarázza el mindezt: „Ha Mike Tysonnal kell szembeszállni, akkor nem szabad bokszolni vele, mert örült, és megöl. De például ki lehet hívni sakkbán, akkor már van esély a győzelemre. Nem harcolunk Chávez katonái vagy rendőrei ellen, mert fegyvereik vannak – megölnének minket. De ha ki tudjuk zökkenteni őket a saját játszmájukból, és be tudjuk vonni a sajátunkba, amelyet mi irányítunk, akkor legyőzhetjük őket.

Igen, elképzelhető, hogy Mike Tyson dühbe gurul, miután legyőzték sakkbán, és ütéssel válaszol. De ha így tesz, akkor nem fogja a lakosság támogatását élvezni. Ha Mike Tyson egy bokszmeccsen üt ki bennünket, mindenki azt mondja, hogy megérdemeltük. Végso soron mi döntöttünk úgy, hogy ringbe szállunk ellene.”

Miképpen lehet felvenni a harcot Chávez és rezsime ellen? A válasz az ötletes, eredeti és nem várt tiltakozási formákban rejlik. Jó, hogy voltak utcai felvonulások és tüntetések. De a diákok nem estek abba a hibába, hogy mindennap kimennek, tüntetnek, majd szétveri őket a karhatalom. Ehelyett a venezuelaiak új és találékony tiltakozási módszereknek lehettek szemtanúi októberben és novemberben. Azt a fogást alkalmazták, amelyet már a kampuszon is bevetettek: az összejöveteleken Chávez alkotmányozó népszavazásának a hétköznapi életre gyakorolt hatásáról tájékoztatták a közvéleményt. Néha utakat zártak le, és csak úgy engedték át az embereket, ha meg tudták nevezni az alkotmány legalább egy cikkelyét, amelyet Chávez meg akart változtatni.¹¹ Olyan képregényeket osztogattak, amelyek egyszerű és világos nyelven foglalták össze a tényeket. A többzetes létszámú tiltakozások helyett 10 emberből álló csoportokat küldtek 100 metróállomásra, amelyek az általuk készített fiktív, jövőbeli újságokat osztogatták. A főcímek azokat a következményeket sorolták fel, melyekkel a venezuelaiaknak kell majd szembenézniük a kormány korlátlan hatalmának köszönhetően.

A humor hatékony fegyvernek bizonyult. „Venezuela híres a szépségkirálynője miatt. Mi is foglalkoztunk hát Miss Venezuelával” – mesélte Alvarez. A diákok elkészítették Miss Venezuela jövőbeli képét, aki öregasszonyként nem hajlandó visszaadni a koronáját. „Minden évben más hölgyet akarunk – mondta nevetve Alvarez. – De mi van akkor, ha a jelenlegi Miss Venezuela tizenöt évre meg akarja tartani a koronáját?”

Az autokrata rezsimekre jellemző módon Chávez és támogatói a CIA ügynökeinek nevezték a diákokat. Ezért a hallgatók egy csoportja az egyik állami bank elé szervezett tüntetést. Mikor mindenki ott volt, skandálni kezdtek, hogy ők CIA-kémek és a pénzükért jöttek. „A bank elé szerveztünk tiltakozást, és azt mondtuk, hogy a kormány késlelteti a CIA-tól kapott pénzünk felvételét – idézte fel Alvarez. – Azzal, hogy nem szálltunk szembe vele, hanem gúnyt űztünk belőle, sikerült megértetnünk az emberekkel, milyen ostoba a kormány. Képesek voltunk rá, mert diákok voltunk.”

Ahogy a népszavazás napja egyre közeledett, a karhatalom egyre agresszívebben viselkedett. A diákok és családjaik halálos fenyegetéseket kaptak.

A megmozdulásokon banditák ütötték-verték a hallgatókat, miközben a közelben lévő rendőrök mindezt szó nélkül tűrték. Egyes diákvezéreket óriási nyomás alá helyeztek. De talán egyiküket sem annyira, mint Yon Goicoecheát.

2007-ben, miközben Goicoechea a diákmozgalmakban tevékenykedett, családja válságba került. Apját nem sokkal korábban gyilkosság vádjával bíróság elé állították. Az apa és a család is azt állította, hogy tette önvédelem volt. A körülményektől függetlenül nagyon is kapóra jött a rezsimnek, hogy Goicoechea apja börtönben van, és gyilkossággal vádolják. Egy nap Jorge Rodríguez alelnök testőrei felvették autójukba Goicoecheát, amikor éppen az utcán sétált.¹² Az ország második embere alkut kívánt kötni. „Az alelnök azt ígerte, hogy apám szabadlábra kerül, ha leállítom a tiltakozásokat. Visszautasítottam az ajánlatát, és apám még mindig börtönben ül. Tetteinknek következményei vannak. Néha áldozatot kell hoznunk. Nem volt könnyű lépés.”

Megkértem Goicoecheát, hogy ezt fejtse ki bővebben.

– Azt akarta az alelnök, hogy lépjen ki, vagy hogy aknázza alá a mozgalmat?

– Ha azt mondta volna, hogy apám szabadon engedésének az a feltétele, hogy kilépek a mozgalmából, akkor kiléptem volna – válaszolta habozás nélkül. – Azt azonban nem tudtam megtenni, hogy megálljt parancsolok egy nálam nagyobb erőnek, különösen azért nem, mert felelős voltam érte. A tetteinknek következményük van, és én ezzel naponta szembesülök.

Miután Goicoechea visszautasította az alelnök ajánlatát, az apja ellen felhozott vádak súlyosbították, így a kiszabható maximális börtönbüntetés időtartama is emelkedett. Hat év helyett végül húszat kapott. Néhány perc múlva Goicoechea halkan megjegyzi: „Megfélemlítenek, és nagyon keményen játszanak.”

Végül az alkotmányról szóló népszavazás sikere a számokon múltott. Kampanyuk véghajrájában a diákok úgy gondolták, meg kell mutatniuk polgártársaiknak, hogy elegendő támogatottsággal rendelkeznek a győzelemhez. Úgy döntöttek, zárórendezvényüket Caracas központjában, a Bolívar sugárúton tartják. A sugárút nem az ország legnagyobb köztere, de korábban számos nagy és fontos gyűlésnek adott helyet. Gyakran az a mondás járta, hogy csak Chávez tudja megtölteni a sugárutat. Ez nagyon imponált a diákoknak. Azonban a belügyminisztérium – az engedélyt kiadó szerv – is tisztában volt a helyszín szimbolikus jelentőségével. Folyamatosan elutasító választ adott, miközben azt hangsúlyozta, hogy ezen a helyen kívül bárhol megtarthatják a rendezvényt. A diákok erre azt felelték, hogy elfogadják a minisztérium ál-

tal választott bármely dátumot és időpontot, ha mégis a sugárúton tarthatják meg az eseményt. A belügyminisztérium végül november 29-én délután fél háromra jelölte ki az időpontot, három nappal a népszavazás előtt. „A lehető legrosszabb napot kaptuk a tüntetésre, de az összes erőforrásunkat – fizikait, pénzügyit és emberit – beadtuk, és sikerült megtöltenünk a Bolívar sugárutat” – idézte fel Barrios. Noha a legtöbb támogató a munkahelyéről érkezett, és meg kellett küzdenie a csúcsforgalommal, a becslések szerint 150 ezernél is többen jelentek meg a demonstráción.¹³ Másnap Chávez ugyanitt tartotta meg a saját rendezvényét, és ő is megtöltötte a sugárutat. „A különbség az, hogy ő az elnök, mi pedig diákok vagyunk – mondta Barrios. – Sokan kezdték elhinni, hogy komolyan gondoljuk, és esélyünk is van a győzelemre.”

Hat golyóálló mellény

December 2-án, egy vasárnapi napon sor került a venezuelai népszavazásra. Még egyik fél sem volt tisztában az eredményekkel, de a blöffölés már beindult.

Yon Goicoecheát délben egy Chávez-párti diákvezető hívta fel. Azt mondta a telefonba, hogy egy fontos ügy kapcsán találkoznia kell vele. „Nyilvános helyen találkoztunk, ahol a titkosrendőrség egyik magas rangú beosztottja is megjelent – idézte fel Goicoechea. – Ez a férfi azt mondta nekem, hogy olyan információi vannak, miszerint ők nyertek. Felajánlotta nekem az összes szükséges eszközt – bármit is értett rajta –, hogy megakadályozzam a vérontást. Természetesen mindez azt jelentette volna, hogy nem megyünk az utcára.” Miután felhasználták ellene az apját, most a vesztegetéshez folyamodtak. Goicoecheának egyszerűen meg kellett győznie diákvezér barátait, hogy ne tüntessenek az eredmények ellen.

Goicoechea persze tisztában volt azzal, hogy a rezsim nem tudhatta, valóban ők nyertek-e. Még csak dél volt, a szavazás pedig még javában tartott. De ő is ugyanilyen könnyedén blöffölhet. Azt mondta tehát a titkosrendőrnek, hogy neki pedig olyan információi vannak, miszerint ők nyertek. „Ha nyerünk, kimegyünk az utcára, és megvédjük az eredményt – válaszolta Goicoechea. – Ha meg akarja akadályozni a vérontást, akkor az egyedül az ön felelőssége, hiszen ön képviseli a nemzetbiztonságot.”

A diákoknak nem volt illúziójuk afelől, hogy mennyit jelent, ha 2007. december 2-án nyernek. Goicoechea szerint két dologra van szükség ahhoz,

hogy valaki választást nyerjen Venezuelában. „Nyerni kell a szavazófülkékben, és a hadsereg felett is irányítást kell szerezni. Ha valamelyik nem sikerül, akkor biztos a bukás. Mert a hadsereg nem véd meg, ha veszítesz, ám ha nyersz, de a hadsereg nem véd meg, akkor megint csak veszítesz.”

Mindez nem azt jelentette, hogy a hadsereget az egyes célok vagy politikai törekvések támogatásáról kellett volna meggyőzni. Sokkal inkább azt kellett tudatosítani a katonai vezetőkben, hogy a választási eredmény megsemmisítése túlságosan nagy áldozatokkal jár. „Először is meg kell érteni, hogyan működik a hadsereg, különösen az olyan országokban, mint Venezuela – vélte Barrios. – Ha a hadseregben él még valamiféle intézményesség, akkor olyan döntést hoznak, amely a legkisebb erő bevetésével jár. Ezért hihető és komolyan vevendő fenyegetést akartunk felmutatni, amely azt közvetítette számukra, hogy ha nem ismerik el a hivatalos eredményeket, akkor óriási erőket kell bevetniük.”

A nap folyamán érkező információk jó része reménykedésre adott okot, ám a hallgatóknak fogalmuk sem volt, végül valóban nyernek-e. A részeredmények a hibahatáron belül maradtak. Végül is nem tettek mást, mint hogy kivetítették a bizalmat. Este 7 óra tájban a szélesen mosolygó Goicoechea sajtótájékoztatót tartott, ahol gratulált a diákoknak és a támogatóknak az elévzett munkáért, valamint elmondta, már csak annyi dolguk maradt, hogy megvédjék az eredményt. Világos volt az üzenet: ők győztek, és csak idő kérdése, hogy ezt mikor jelentik be. Pedig a büszkeség nem volt más, mint pusztá színészkedés. Fogalma sem volt róla, hogyan állnak a népszavazáson.¹⁴

A választási tanács még éjjelre sem jelentette be az eredményt. A diákvezetők már tűkön ültek. Goicoechea beszélt a hadseregben lévő összekötővel, aki elmondta, hogy a tábornokok azt javasolták Cháveznek, mindenképpen fogadja el az eredményt. A diákok mindeddig azt hitték, hogy a rezsím mindenáron el akarja csalni a választást. Éjjel 1 óra tájban Rodríguez alelnök felhívta Leopoldo Lópezt, az ellenzék fiatal vezetőjét, aki támogatta a diákok kampányát, és éppen a diákvezetők társaságában tartózkodott. Barrios szerint az alelnök azt sugallta, a rezsím kész megváltoztatni az eredményt, és a diákok jobban teszik, ha inkább saját személyes biztonságukkal törődnek. „Emlékszem, amint Leopoldo azt válaszolta: ha manipulálják az eredményt, akkor több ezren vonulnak majd az utcákra, és ő, illetve a diákvezetők a tiltakozások élére állnak” – mesélte Barrios. Innentől kezdve a két fél mintha farkasszemet nézett volna egymással.

A diákok még ma sem mondják el teljes egészében, pontosan mit is terveztek az éjszakára és másnapra. Barrios kapta a feladatot, hogy megszervezze

a diákmozgalom válaszlépését arra az esetre, ha a rezsím elcsalta volna a választást. Néhány perccel hajnali 1 után, amikor még mindig nem érkezett hír a népszavazás eredményéről, eljött az a pillanat, amelyet szerettek volna elkerülni. Ki kellett menniük az utcára, és meg kellett védeniük a szavazataikat. „Felkészültünk erre is – idézte fel Barrios. – Emlékszem, mindannyian elhagytuk a szobát. Csak hat golyóálló mellényünk volt, ezért azokat a legismertebb vezetőinknek adtuk, akik kimentek az utcai tüntetésekre. Arra is emlékszem, hogy nekem már nem jutott.”

Mielőtt elindult volna, Barrios felhívta a szüleit. Édesanyja vette fel a telefont.

– Hogy vagy, kisfiam? – kérdezte az anyja.

– Elég bonyolult a helyzet, anya – válaszolta.

– Mi történt? Veszítettünk?

– Nem, nyertünk. De lehet, hogy elveszik tőlünk a győzelmet.

Barrios ekkor hallotta édesanyjától a „legédesebb” dolgot egész életében.

– Ne aggódj, kisfiam, megesik ez néha. Majd legközelebb elkapjuk őket.

– Nem – válaszolta Barrios. – Nem legközelebb kapjuk el őket. Megnyertük a népszavazást, most pedig keresztülviisszük az akaratomkat.

– Mit jelent ez? Mikor jössz haza? – kérdezte az anyja.

– Nem hinném, hogy ma hazamegyek.

– Akkor holnap? Vagy mikor?

– Nem hiszem, hogy egyáltalán hazamegyek, anya – válaszolta.

Édesanyja kezéből kiesett a telefonkagyló, és sírva fakadt. Apja felvette, majd Douglas neki is elmondta ugyanazokat. Édesapja azt akarta megtudni, pontosan hol tartózkodik. Egyre csak azt kérdezgette: „Hol vagy? Hol vagy?” Ekkor Barrios elköszönt, és lerakta a telefont. Kivette a mobiltelefonból az akkumulátort, majd egy másik zsebbe rakta. Motorra szállt, hogy elhajtson a következő helyszínre, ahonnan életbe léptetik majd a tervet. De még mielőtt elindult volna, valaki ezt kiabálta: „Várj, Douglas! Várj! Most jelentik be az eredményt!”

Barrios leszállt a motorról, és visszafutott az épületbe.

Nyertek. Hajnali 1 óra 20 perckor az alelnök ismertette a végeredményt. Cháveznek maradt még néhány órája, mielőtt saját támogatói szemébe kellett néznie. A 2007. december 2-án tartott népszavazás eredményét hivatalosan a mai napig nem hirdették ki. Noha képtelenség biztos állítani, mégis valószínű, hogy ha Chávez nem szünteti meg az RCTV-t, akkor mindez soha nem következett volna be.

Erődemonstráció

Akárcsak egy partin, fiatal lányok és fiúk rockzenére táncolnak, és teli torokból üvöltik a számokat. A narancsszínű sapkát, sálát, karkötőt és szalagot viselő több 10 ezer ukrán fiatal már közel három hete élt Kijev utcáin. Előzönlöttek a Függetlenség terét és a főváros különböző szegleteit, hogy tiltakozzanak az elcsalt választás ellen, és kiálljanak a jelöltjük mellett. Ahogy a novemberi hőmérséklet csökkenni kezdett, egyre jobban bebugyolálták magukat, kicsivel többet ittak, majd közös kántálásba fogtak: „Együtt sokan vagyunk! Nem győzhetnek le!” Az „emberi erő” e megnyilvánulása még az év vége előtt felülírta a meghamisított választást. Az ukránok újfent az urnák elé járulhattak, ahol demokratikusan megválasztották az ellenzék vezérét.

A narancsos forradalmat békés, demokratikus felkelésként üdvözölték. Természetesen az is volt. A fiatal aktivisták azonban, akik komoly szerepet játszottak az utcai tiltakozások megszervezésében, nem egészen tiszta lappal indultak. Az ukrán fiatalok mozgalma, a Pora a szerb Otpor tanácsait követte. A szervezet még 2000-ben tevékenyen részt vállalt Milosevics megbuktatásában. Sőt az ukrán fiatalok a Kmarától, a 2003-as grúz rózsás forradalomban tevékenykedő diákszervezettől is kaptak útmutatást. Ha valaki figyelmesen nézte a novemberi kijevi narancstengert, akkor láthatta, hogy más nemzetek fiai is képviseltették magukat a tömegben.¹⁵ Kazah fiatalok jöttek el, hogy első kézből szerezenek tapasztalatot a történekről. Fehérorosz aktivisták is elvegyültek a tömegben, sőt nemzeti zászlóikat is felemelték, hogy üdvözljék újdonsült ukrán barátait. Az egykori szovjet tagköztársaságokból is érkeztek fiatalok, hogy megtapasztalják, mit is jelent a „színes forradalom”.

A Kreml nem akart addig várni, míg a moszkvai vagy a szentpétervári utcákat is ellepi a tiltakozó tömeg. Miután szemtanúi voltak annak, hogy a fiatalok mozgalmi mekkora szerepet játszottak Szerbiában, Grúziában és különösen a narancsos forradalom idején Ukrajnában, elhatározták, hogy saját ifjúsági mozgalmat indítanak. Ennek eredményeképpen alakult meg a Nási. A kezdetől fogva militáns nacionalista hangot megütő szerveződés mára az ellenzéki vezetők, civil aktivisták és a Kremlt bírálók megfélemlítésének és zaklatásának kulcsfontosságú eszköze. Amikor 2010 áprilisában megérkeztem Moszkvába, a Nási (szó szerinti jelentése: „Miénk”) alapításának 5. évfordulóját ünnepelte. Az ünnepség főszónoka nem más volt, mint Vlagyiszlav Szurkov, Putyin jobbkeze, a Kreml vezető ideológusa, akit a Nási létrehozása mögött is sejtettek. Szurkov érdes hangon lelkesítette a nagyjából 2 ezer huszonéves delegáltat:

„Látjuk, mi történik most Kirgizisztánban – ez azt jelenti, hogy szükség van ránk, és a helyünkön kell maradnunk – mondta Szurkov a luxusszínvonalú konferencia-központban megrendezett eseményen, a polgárháború szélére sodródó országra utalva. – Akik a politikai harcot választják, többé nem pihenhetnek.”¹⁶ Őt Vaszilij Jakemenko, a Nási vezetője és hivatalos alapítója követte a pódiumon. „A Nási azok mozgalma, akiket felháborít az, amit maguk körül látnak. Mozgalmunk nem ismer el semmiféle felsőbb hatalmat, kivéve Putyint és Medvegyevét.”¹⁷

Az egyik Kremlben dolgozó illetékes személy szerint, aki gyakran találkozik a Nási vezetőivel, a mozgalom létrehozásának eredendő célja egyfajta megelőző csapás mérése volt. „A narancsos forradalom után az orosz ellenzék arról kezdett beszélni, hogy át kellene venni az utca feletti hatalmat, és itt is meg kellene csinálni a narancsos forradalmat. Mi azonnal felismertük, hogy egy ilyen forradalom katasztrofális lenne, tönkretenné az országot.”¹⁸ Ezért a kormányzat úgy döntött, megcélozza a 17–25 év közötti, vidéki egyetemeken és középiskolákban tanuló fiatalokat. „Sokuk számára egészen magától értetődő dolog a hazaszeretet – mondta el interjúalanyom. – Szervezetbe tömörülhetnek, és azt mondhatják, hogy az amerikaiak meg akarják semmisíteni az országunkat. Az amerikaiak forradalmat akarnak, gyerünk hát, és védjük meg a hazát.”

A Nási mozgalomának jelenléte szinte azonnal érezhető volt. 2005. május 12-én 50 ezernél is több tag vonult Moszkva utcáira, hogy Vlagyimir Putyint és a rezsimet támogassák. Noha az orosz aktivisták akkor úgy hitték, a kormány félelme attól, hogy kitörhetne egy orosz forradalom, eltúlzott, mégis elhallgattak a narancsos forradalomról szóló hangok. Azok, akiket esetleg megihlettek az ukrán események, világos üzenetet kaptak: azt hiszed, tiéd az utca? *Miénk az utca.*

Öt évvel később a Kreml továbbra is támogatta az általa alapított mozgalmat. Az orosz civil szervezetek számára elkülönített támogatások oroszánrészét a Nási kapja meg. 2008-ban az állam 500 ezer dollárnak megfelelő összeget ítelt oda neki, ami az összes nonprofit szervezet költségvetési támogatásának 1%-a.¹⁹ Ennél is nagyobb támogatásban részesül a magánszféra szereplőitől, hiszen a kormány előszeretettel ösztönöz arra, hogy legyenek nagyvonalúak kedvencével.²⁰ A pénz nagy részét a Kreml-párti mozgalom nyári táborának finanszírozására fordítják, amelyet a Moszkvától mintegy 5 órányira északnyugatra fekvő Szeliger-tónál tartanak. Egyrészt az ide ellátogató tagok ugyanazt csinálják, mint bármely más táborok résztvevői. Napi programjaik között

helyet kap a kajakozás, az úszás, a vadvízi evezés és a biciklitúrázás. Másrészt ez a tábor ideológiai képzéssel is szolgál. A Nási tagjai Putyint dicsőítő politikai előadásokat látogatnak, valamint arra tanítják őket, hogy a politikai ellenzék tagjai és az emberi jogok közössége veszélyt jelentenek az anyaországra. A szervezők 2007-ben a tábor egy részét „piroslámpás körzetnek” nevezték el.²¹ Ellenzéki vezetők, például Garri Kaszparov vagy az egykori miniszterelnök, Mihail Kaszjanov arcképeit az alsóneműikbe pénzt gyömöszölő, ledéren öltözött hölgyemények poszttereire ragasztották, majd „politikai prostituáltaknak” nevezték őket. A 2010-es tábor alkalmával a szervezők olyan kiállítást rendeztek, amelyen vezető ellenzéki aktivisták karóba húzott feje volt látható, köztük a Szovjetunió elhagyására kényszerült 84 éves Ljudmila Alekszejeváé és Borisz Nyemcov ellenzéki vezetőé.²² Mindezek ellenére a Nási támogatásának jogosságát soha senki nem kérdőjelezte meg, sőt a finanszírozás összege egyre csak növekszik.

Nagyon sok ember számára a Nási nem egyéb, mint az egykori szovjet Komszomol, vagyis a kommunista párton belüli ifjúsági tagozat modern megtestesülése. Az ideológiai hangsúly, a lojalitás szigorú megkövetelése, sőt a színek és a szimbólumok is erre emlékeztetnek. A Kreml pedig azzal kecsegtet, hogy aki csatlakozik, az jobban érvényesülhet majd a jövőben. „Hallottál már a Komszomolról? A Nási majdnem ugyanolyan – mondta Ilja Jasin, a Szolidaritás ellenzéki mozgalom tagja. – Teljes hűséget követel meg. Ha valaki karriert akar, akkor Putyin képével a mellén kell menetelnie a lenini úton. Ha nem ezt teszi, akkor nem kerülhet az előtérbe.”²³

Jasinnal és a Szolidaritás egy másik tagjával Moszkva belvárosában, a Kremltől mindössze egy kőhajításnyira található cseh étteremben találkoztam. Amikor a Násiról kérdeztem, Jasin kollégája nevetésben tört ki, és így szólt: „Ő a szakértő.” Ezt azért mondta, mert a mindössze 28 éves Jasin gyakori célpontja a Kreml által támogatott fiatalok mozgalmának. Kezdetről fogva bírálta a Nási tevékenységét, mire a mozgalom tagjai úgy feleltek, hogy zaklatták, megrongálták az autóját, és nyilvánosan gúnyolták, amikor a támogatói előtt tartott beszédet. Azzal is megpróbálkoztak, hogy a világhálón bemocskolják. Néhány héttel a találkozónk előtt a Nási weboldalán olyan videó jelent meg, amelyen állítólag Jasin próbál meg lefizetni egy rendőrt, hogy elkerülje a közlekedési kihágásért kiszabandó büntetést. Jasin hajthatatlan maradt, hogy a videó manipulált, és senkit sem vesztegetett meg. Néhány nappal a megbeszélés után pedig egy másik videó tűnt fel, amelyen néhány prominens ellenzéki

vezető közöszül ugyanazzal a nővel. Később kiderült, hogy a Kátya nevű nő elcsábította, majd ugyanabba a lakásba invitálta őket, ahol tudomásuk nélkül filmre vették az eseményt. Noha nem létesített szexuális kapcsolatot a nővel, Jasin rögvést kiállt a nyilvánosság elé, ahol elmondta, Kátya őt is a lakásába csábította, odaérve pedig kokainnal kínálta. Mivel Jasin rájött, hogy mindez a rezsím által felállított csapda (történetesen egy régi szovjet kémtankönyvből merítve), azonnal elhagyta a lakást. Azt állítja, az egészet a Nási tervelte ki, és az államügyészi hivatalnál panaszt tett a magánszféra megsértése és pornográfia terjesztése miatt.

Bohózatba illő, hogy a Kreml ifjúsági tagozata szexfilmet készít, hogy ellenzéki vezetőket lehetetlenítsen el. Van azonban a kormánypárti ifjúsági csoportosulásoknak egy sokkal félelmetesebb arcuk is. A Nási kezdetől fogva paramilitáris szervezet. Az előmenetelüket biztosítani kívánó tagok kiképzőtáborokban vesznek részt, katonai akadálypályákon és lőtérén is gyakorolnak. Tulajdonképpen arra készülnek, hogyan léphetnének fel egy narancsos forradalom ellen. Az Egységes Oroszországhoz köthető hasonló ifjúsági csoport – az Ifjú Gárda – még a kijevi narancsos forradalom „sátorvárosának” ostromát is imitálta.²⁴ A gyakorlat során a fiatal paramilitáris egységek baseballütőkkel verték szét az átmeneti táborot.

Az egyetlen probléma az volt, hogy nem tört ki narancsos forradalom, amelyet eltiporhattak volna. Létrehoztak egy nagyjából 120 ezer dühös fiatalból álló szervezetet, csak hogy az orosz kormány végül nem tudta, mihez kezdjen velük. A rezsím képezte ki, motiválta és politizálta át ezt a jelentőssé nőtt mozgalmat, majd azt kockáztatta, hogy cél és feladat nélkül hagyja őket. Ha létrehoznak, majd magára hagynak egy ekkora erőt, nem meglepő, ha olyasvalami történik, ami 2010. november 6-án, kora hajnalban esett meg.²⁵

A 30 éves Oleg Kasin egy éjszakába nyúló vacsoráról tartott hazafelé. Ott-hona elé érve két férfi esett neki vascsövekkel.²⁶ Testét vérbe fagyva hagyták az utcán. A mentők az egyik moszkvai kórházba szállították, ahol napokig mesterséges kómában tartották. Koponyaalapi törést és kétoldali állkapocstörést állapítottak meg nála, illetve az egyik lába is összezúzódott. Más megtámadott orosz újságírókhoz hasonlóan az ő ujjait is eltörték, ráadásul olyannyira brutálisan, hogy az egyiket amputálni kellett. Noha senki sem tudja a támadás pontos okát, Kasin tudósításainak fókusza jól ismert: a Kreml-párti ifjúsági mozgalmak.²⁷ Az Ifjú Gárda még augusztusban feltette Kasin fotóját a weboldalára, képaláírásként az alábbi szöveggel: „Meg lesz büntetve.”

Putyin kicsinálja Kennyt

Természetesen a Kreml fiatalokat mozgósító stratégiája önmagában nem elegendő. Fontos szerepe van a lojális fiatal militánsok seregének, de az is lényeges kérdés, hogy az orosz fiatalok döntő többsége támogatja-e a rezsimet, vagy annyira érdektelen, hogy még tiltakozásának sem ad hangot. Putyin ebben a tekintetben – imázsában és retorikájában egyaránt – mindig is sikeres volt. A '90-es évek hanyatlása után az orosz fiatalokat büszkeséggel töltötte el, hogy Putyin az ország nemzetközi megbecsülésének visszaszerzésén munkálkodik. A közvélemény-kutatások folyamatosan azt jelzik, hogy Putyin keményvonalas, odamondogató nacionalista stílusát leginkább a fiatalok támogatják. Noha sokuknak egyáltalán nincs emléke a hajdani szovjet időkből, mégis a kommunista állam elismertsége és nagyhatalmi státusa után sóvárognak. Egy 2007-es felmérés szerint az orosz fiatalok 63%-a úgy véli, hogy „a Szovjetunió összeomlása volt a 20. század legnagyobb geopolitikai katasztrófája”.²⁸

Az ukrán és az orosz fiatalok összehasonlítása sokatmondó.²⁹ A 30 év alatti ukrán fiatalok háromszor nagyobb eséllyel csatlakoznának a narancsos forradalomhoz, mint a többi korcsoport. Eközben az orosz fiatalok döntő többsége elhiszi Putyin magyarázatát, hogy az ukrán forradalom kirobbanása mögött nyugati összeesküvés áll, amely az anyaország meggyengítésére irányul. Szintén az említett, 2007-es felmérés szerint az orosz fiatalok 89%-a nem akar narancsos forradalmat Oroszországban.³⁰ A politikai változás helyett inkább egy erős, stabil és világviszonylatban is befolyásos országban kívánnak élni. A háromkerekű Harley-Davidsonon motorozó, félmeztelenül nagyvadakra vadászó, feketeöves dzsúdósként szerencsétlen edzőtársát a padlóra küldő nem éppen bonyolult kép a macsó Putyinról pontosan azt testesíti meg, amilyennek a fiatalok látni szeretnék országukat. Egyszóval Oroszhon első embere menőnek számít. „Be kell vallani, hogy Putyin és retorikája nagyon népszerű Oroszországban – mondta el Dmitrij Makarov, a 28 éves emberi jogi aktivista. – Ez tagadhatatlan. És különösen érvényes mindez az én nemzedékemre, amely konzervatívabb, nacionalistább és sztálinistább, mint az előző generáció.”³¹

Ugyanolyan fontos, hogy a rezsim semmi olyasmit ne tegyen, amivel motiválhatja vagy radikalizálhatja azt az apatikus nemzedéket, amelyet jobban érdekel a rubel, mint a forradalom. „Ha közvetlenül feltennénk a kérdést: »Szükség van-e emberi jogokra Oroszországban?«, akkor a legtöbb fiatal nemel válaszolna – véli Ivan Ninyenko, a Transparency International moszkvai

kirendeltségének helyettes vezetője. – Az emberek nem bíznak az emberi jogi mozgalmakban, sőt a legtöbben még azt sem értenék, mit kérdezőnk tőlük.”³² De a 27 éves Ninyenko, aki aktívan részt vett a tiltakozásokban, úgy hiszi, mindez nem azért van, mert az orosz fiatalok képtelenek mobilizálódni. Inkább azt vallja, hogy a rezsim nagyon is ügyel arra, hogy a fiatal polgárok ne-hogy ellenséget lássanak benne. „Ha a kormány valamely okból holnap úgy határozna, hogy betiltja a világhálót, akkor sok fiatal az utcára vonulna, hiszen a szemükben ez alapvető értéket képvisel” – mondta el Ninyenko.

A fiatalokat felháborító kormányzati ballépések egyik ritka példájára 2008 szeptemberében került sor. Az ügyészség panaszt tett a 2x2 nevű tévécsatorna ellen. A Cartoon Networkhez hasonló csatorna elleni kifogás a meglehetősen tágran értelmezhető „szélsőséges tevékenység” volt. A vallási csoportok nevében fellépő ügyészek a „South Park” egyik epizódját, a *Kula bá ünnepi klasszikusait* (*Mr. Hankey's Christmas Classics*) bírálták. Kenny, Cartman, Kyle és Stan mellett ebben a részben ugyanis feltűnt a Sátán, Adolf Hitler és Kula bácsi – egy beszélő emberi ürülék, aki énekel, és fellép a gyerekek karácsonyi műsorában. A hatóság azt állította, hogy az epizód „etnikai konfliktust és vallási csoportok közötti gyűlöletet kelthet”. Sőt a csatornán bemutatott más rajzfilmek, többek között „A Simpson család” és a „Family Guy” is olyan tartalmúak, amely káros a gyerekekre nézve. A duma egyik képviselője azt javasolta, vonják vissza a 2x2 sugárzási engedélyét, és adják át egy állami csatornának, amely hazafias értékeket képvisel.

A hatóságok túl messzire mentek. A fiatalok Moszkvában és Szentpéterváron utcai megmozdulásokat és tiltakozásokat szerveztek a 2x2 védelmében. Ingyenes rockkoncertet tartottak, hogy népszerűsítsék az ügyet, és petíciót fogalmaztak, hogy ne szüntessék meg a csatornát. „Még azok a fiatalok is az utcára vonultak, akik egyáltalán nem járnak demonstrációkra. Ezek voltak a valaha látott legkreatívabb tüntetések Moszkvában – idézi fel nevetve Ninyenko. – A transzparensen olyan feliratok álltak, mint »Putyin kicsinálja Kennyt«. Vagyis egyrészt nem lépnének fel az emberi jogokért, másrészt azonban mégiscsak a szólásszabadság mellett szálltak síkra.”³³

A kormány gyorsan belátta tévedését. A 2x2 elleni vádakat hamarosan ejtették, és megújították a csatorna sugárzási engedélyét. A csatorna mindenestre teljesítette azt a feltételt, hogy nem adja le az ominózus Kula bácsis részt. Mindezzel alacsony árat fizettek Kenny életéért cserébe.

A fiatalok azonban sokszor szeszélyesek. Amikor több tízezen gyűltek össze Moszkva utcáin a 2011. decemberi elcsalt választások után, a fiatalok együtt

skandálták a többiekkel: „Putyin nélküli Oroszországot!” Őket is felháborították Putyin pimasz módszerei. Egyes megfigyelők úgy vélték, a Kreml új pártot hoz létre, hogy megpróbálja összeterezni ezeket az eltévelyedett, középosztálybeli fiatalokat.* A Nási pedig a rezsim bármilyen rezdülését támogatja, amely összhangban van kitűzött céljaival. De bárhogyan lesz is, az orosz fiatalokért folytatott csata sokkal többről fog szólni, mint rajzfilmekről.

Ha eljön a pillanat

Musztafa en-Naggár, a 30 éves fogorvos nevetve mesélte el legutóbbi letartóztatását. Két hónappal ezelőtt, 2010 januárjában történt. Első ízben fogták el azért, mert blogírói tevékenységet folytatott. Előtte pedig azért vitték be, mert a Muszlim Testvériség tagja volt, amely hivatalosan betiltott szervezetnek minősült. A Tahrír tér egyik kávézójában üldögélve elmondja: arra számít, hogy hamarosan újra letartóztatják. Még az egyik kollégájával is megbeszélte, hogy arra az időre átveszi a praxisát. Barátai már a kiszabadulását követelő transzparenseket is elkészítették. Nem tudta, hogy Mohamed el-Barádei kampányában való önkénteskedése, blogírói tevékenysége vagy a Muszlim Testvériségben való tagsága, esetleg ezek kombinációja szolgáltatja-e majd letartóztatására az okot. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a Mubárak-rezsim ideges. „Az utcai megmozdulásoktól félnek” – véli beszélgetőpartnerem.³⁴

En-Naggár, a jóságos arcú és kellemes modorú kétgyermekes apa akkor is jókedvű maradt, amikor szörnyű dolgokról esett szó. Mosolygott, miközben arról beszélt, hogyan vadászták le és kínozták meg a rendőrök. Tréfálkozva mesélte, hogy fenyegető telefonhívásokat kapott az állambiztonságiaktól. Arra gondoltam, talán azért van így, mert olyan családban nevelkedett, amelynek történetéhez hozzátartozik az ellenállás. Nasszer tíz évre börtönbe vetette en-Naggár nagyapját, mert a Muszlim Testvériség tagja volt; nagybátyja hét évet ült – szintén Nasszer alatt –, mert marxista volt. Megkérdeztem tőle, miért viselkedik ilyen könnyedén, holott a börtön veszélye fenyegeti. Azt válaszolta, nincs más választása. „Optimistának kell lennem, nincs más lehetőségem. A másik alternatíva a kétségbeesés. Keserűségből nevetünk.”

Volt azonban más oka is az optimizmusra. Meggyőződése volt, hogy változás közeleg. Elmondta, hogy az emberek folyamatos válsághelyzetben élnek. Egyre inkább elégük van a félelemből. „Kutattam a társadalmi megmozdulások és forradalmak okait. Megnéztem a mögöttük rejlő folyamatokat, és nálunk is felismertem őket. Pipa, pipa, pipa, pipa – mondja en-Naggár, mintha a forradalomhoz szükséges hozzávalókat ellenőrizné a recepten. – Néhányan azt mondják, hogy mi nagyon türelmes nép vagyunk. Az új nemzedékekre azonban már nem jellemző ez a türelem. Az emberek valóban fuldokolnak, különösen az elmúlt öt évben. Nem hiszem, hogy az ország még sokáig tűrni fog. Hamarosan bekövetkezik majd a változás.”

Tíz hónappal és tíz nappal azután, hogy en-Naggár a Tahrír tér egy apró kávézójában megfogalmazta ezeket a mondatokat, kitört a fiatalok vezette egyiptomi forradalom. Több évtizednyi politikai és gazdasági stagnálás után néhány hét leforgása alatt forrongások törtek ki Észak-Afrika és a Közel-Kelet jelentős részében. Szinte mindenhol a fiatal generáció veszítette el a türelmét. Visszatekintve a gyűlely minden összetevője jelen volt a térségben. A népesség 60%-a 30 év alatti volt, ami a legmagasabb arány a világon.³⁵ Az elmúlt húsz évben a Közel-Kelet fiatal népessége robbanásszerűen nőtt: Tunéziában és Líbiában 50%-kal, Egyiptomban 65%-kal, Jemenben pedig 125%-kal.³⁶ Ezek a fiatalok ráadásul gyakran munkanélküliek is voltak; a munkanélküliségi ráta 23%-os volt a régióban, vagyis a világátlag kétszerese. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében pedig még magasabb volt az arány.³⁷ A térség korrump és satnya gazdasága sokkal inkább írástudatlanoknak, mint mérnököknek nyújtott munkát. Egyiptomban a diplomások tízszer nagyobb eséllyel maradtak munka nélkül, mint azok, akik csak néhány évig jártak iskolába. Napjaikat álláskereséssel töltve – nem létező vagy alulfizetett lehetőségek között –, egyre csak gyűlt bennük a düh és a harag. Sokan közülük takaréklángra tették életüket, és gyakran több mint egy évtizedet vártak arra, hogy elegendő pénzt gyűjtsenek, elhagyhassák a szülői házat, saját lakást szerezhessenek és családot alapíthassanak. Az egyik kairói fiatalember, Háléd bevallotta, hogy nincs pénze megnősülni.³⁸ „Szerelmes lettem, de nem kértem meg a lány kezét. Még 10 ezer fontot sem lehet összeszórni.” Az egyiptomiak 60%-ához hasonlóan ő is Mubárak alatt élte eddigi életét. „Bárki, akiről azt hinné, fásult és érdektelen, gyakran többet tud a politikáról, mint maga vagy én – állítja Háléd. – A saját szemükkel látták a túlkapásokat. Úgy járnak az utcán, hogy közben nem érzik magukat emberi lénynek. Elértük a tűréshatár szélét.”

* 2012 júniusában Smart Russia néven új politikai párt alakult, amelynek vezetője Nyikita Borovikov, a Nási egykori kulcsembere. (A Szerk.)

Valakinek azonban meg kell tennie az első lépést. Senki sem gondolta volna, hogy ez a valaki egy 26 éves tunéziai utcai gyümölcsáros lesz.³⁹ 2010. december 17-ére a megaláztatás, a zaklatások és a kilátástalan napi küzdelmek elviselhetetlenné váltak Mohammed el-Búazízi számára. Miközben Szidi Bú Zid városának piacára tartott, megállította egy rendőrnő. Amikor több kosárnyi almát vett el tőle – a rendőrök gyakran büntetlenül zaklatták a kereskedőket –, el-Búazízi tiltakozott, hogy anyja és testvérei megélhetése múlik azon a gyümölcsön, amelyet elad. A rendőrnő előbb megütötte a gumibotjával, majd pofon vágta. Két másik rendőr pedig a földre nyomta, és elvette tőle a mérlegét. A kínzóinak könyörgő utcai árust végül a földön fekvé hagyták. Szemtanúk szerint sírt, és folyamatosan ezt ismételte: „Miért teszik ezt velem?” A nap folyamán el-Búazízi a városháza elé ment, ahol végső elkeseredésében hígítót locsolt a ruhájára, majd egy gyufával lángra lobbantotta magát. A kórház égési osztályán 18 nappal később meghalt. A tunéziai diktatúra sem húzta sokkal tovább.

Tunéziát, ezt a földközi-tengeri modern autokrata hercegséget sokáig a világ egyik legstabilabb diktatúrájának tartották. Zín el-Ábidín bën Ali elnök két évtizedig kemény kézzel kormányozta az országot. A térség diktatúrái között ez volt a leginkább elnyomó: szoros felügyelet alatt álltak mind a média, mind pedig az emberi jogi harcosok, a rezsím bírálóit pedig egyszerűen börtönbe vetették. A kormány több mint tíz éven át egyetlen független emberi jogi szervezetet sem ismert el. (Az egyiptomi aktivisták gyakran elmondták, mennyire örülnek annak, hogy nem olyan elnyomó országban élnek, mint Tunézia.) Noha minden területét átszötte a korrupció, a 10 millió lakosú kicsiny ország szomszédainál jobban boldogult. Az analfabetizmus aránya mindössze 20% körüli volt, és az arab országok között Tunézia büszkélkedhetett az internet-használók legmagasabb arányával. Amikor azonban el-Búazízi kétségbeesett tette terjedni kezdett a Facebookon, Tunézia modernsége – és itt elsősorban a fiatal, képzett és korszerű kommunikációs eszközöket használó lakosokra kell gondolnunk – csak felgyorsította a rezsím bukását.

Amint az iskolázottabb fiatalok is csatlakoztak a megmozdulásokhoz, a tiltakozási hullámok elfojtására irányuló próbálkozások egyre jobban feltűzeltek a népharagot. Az al-Dzsazíra hamar a helyszínen termett, és az egész arab világban sugározta a demonstráció eseményeit. Minden egyes rajtaütés egyre több személyes beszámolót és videofelvételt szült, amelyeken jól látható, ahogy a tunéziai rendőrség tagjai saját honfitársaikra lönek. Mindez pedig egyre inkább elidegenítette a közvéleményt a hatalomtól, és tovább növelte

a tiltakozók ázsióját. Ben Ali hóhérai mindig lépéshátrányban voltak: sosem tudták, hogy a következő tüntetés vagy tiltakozás hol fog kirobbanni.

Noha az utcára vonuló fiatal tunéziaiak száma egyre nőtt, és a tiltakozások helyszíne is egyre közelebb került a fővároshoz, mégis kevesen hitték, hogy megdőlhét a rendszer. Január második hetében az igencsak feszült Ben Ali a néphez szólva azt ígérte, elnöki mandátuma végén átadja a hatalmat. Huszonhárom év után azonban a diktátor szavának már nem volt elegendő súlya. Felismerte, hogy ő lehet a következő Nicolae Ceaușescu – a kommunizmus bukása után rövid úton kivégzett román zsarnok –, Ben Ali családjával együtt elmenekült az országból. Ez volt az első alkalom, hogy egy újkori arab diktátort saját népe döntött meg. A „tunéziai forгатókönyvről” szóló beszélgetések, más közel-keleti diktatúrákat is fenyegetve, egyre gyakoribbá váltak a térségben.

A forradalmak sohasem teljesen egységesek. Az első csatasorban mindig szükség van vezetőkre, illetve azokra, akik másokat olyan kockázatok vállalására ösztönöznek, amelyeket azok világéletükben igyekeztek elkerülni. Az egyiptomi forradalom kezdeményezői közé tartozott Ahmed Máher, akinek politikai aktivitása nagyjából 5 évvel korábban kezdődött. Meggyőződése belülről ered, és a szakmájában is gyökerezik: munkája során ugyanis utakban és aszfaltban gondolkodik. „Az egész akkor kezdődött, amikor még az építőmérnöki karra jártam”⁴⁰ – mesélte, amikor 2010 márciusában találkoztunk egy kairói szabadtéri kávézóban. Bárki, aki vezetett már Kairóban, tapasztalta a sajátos forgalmi mintákat és a bedugult utakat, és nehezen tudja elképzelni, hogy a város valaha is alkalmazott építőmérnököket. Máher itt ragadta meg a probléma gyökerét: „Léteznek út-, alagút- és hídépítési szabályok. Tanultuk ezeket, ám sajnos senki sem alkalmazza őket, ezért van káosz. Tanulmányozzuk, megértjük, de nem vetjük be őket. Felismertem, hogy maga a rendszer korrump. A helyi tanács, az önkormányzat és a láncolat minden eleme. Vagyis rendszerszintű problémáról van szó.”

Az utcai tiltakozások során igyekezett új ismeretekre szert tenni. Rövid idő alatt csatlakozott Ájman Núr el-Gad pártjában, annak belső csatározásai és bürokráciája miatt. Ezek után csatlakozott a Kefaya (Elég!) elnevezésű, Mubarak-ellenes laza politikai tömörülés ifjúsági szárnyához. Tüntetések, szórólapozás és kimondottan politikai üzenetű utcai színházak szervezett. A csoport egyik kedvenc taktikája az ún. váratlan demonstráció volt. Öt-hat fiatal megcélzott egy népszerű környéket. A felderítő először meggyőződött arról, hogy tiszta-e a levegő. Majd két lány, az utca bal és jobb oldalán állva, politikai tartalmú szórólapokat osztogatott. Mögöttük két fiú állt őrt, illetve jelen

volt még egy felügyelő, aki az egész akciót figyelte. Minden egyes megmozdulást nagyjából húszpercesre terveztek, általában ennyi idő alatt reagáltak az állambiztonságiak. A baj első jelére a lányok eldobták a szórólapokat, és azon nyomban futásnak eredtek, a fiúk pedig jelenetet rendeztek, miközben a felügyelő egyszerű kiabáló járókelőnek álcázta magát. „Optimista, reményteljes idők voltak – idézi fel Máher. – Nyomás alá került Egyiptom, hogy demokratizálódjon. Ez szabadságot adott nekünk az utcai mozgalmak során.”

2005 végén a Muszlim Testvériség 88 helyet nyert el az egyiptomi parlamentben, nem egészen egy hónappal később pedig a Hamász aratott diadalt a palesztin választásokon. Máher egyetért azzal a széles körben elterjedt vélekedéssel, miszerint az iszlámisták szavazófülkékben aratott győzelmei és az Egyesült Államok kudarca, hogy a saját céljainak megfelelően befolyásolja az afganisztáni és az iraki háborút, együttesen vezetett oda, hogy a Bush-kormány kénytelen volt visszavenni a Közel-Keletre irányuló demokráciaexport mértékéből. Stabil szövetségesekre volt szüksége a térségben, még ha autokraták is. Mivel Mubárák rendszere mindezt tisztán látta, egyszerűen megtámadta azokat, akik szélesebb körű politikai reformokat követeltek. „Lecsaptak az ülösztájkra, amelyet a Bírak Klubjával szemben tartottunk. Letartóztattak, és két hónapra börtönbe zártak. Nagyszabású akció volt, utána sokan féltek az utcára vonulni – idézte fel Máher. Ez azonban nem mindenki számára jelentette a történet végét. – A blogírás népszerűsége robbanásszerűen nőtt. Az utcák helyett a számítógép monitorján küzdöttünk.”

2008 tavasza komoly elégedetlenséget hozott Egyiptomban. A leggyakoribb panasz gazdasági volt: az élelmiszerárak az egekbe szöktek, míg a bérek fikarcnyit sem nőttek. Az alapvető élelmiszerek ára, mint például a kenyéré vagy az olajé, megduplázódott. 2008 áprilisában az ENSZ Világélelmiszerügyi Programja jelentésében azt állította, hogy az átlagos háztartások kiadásai 50%-kal növekedtek az év eleje óta.⁴¹ A stagnáló bérek okozta harag miatt az országban megnőtt a munkaügyi aktivisták száma. Jóllehet a munkával kapcsolatos tüntetések hivatalosan illegálisak voltak, az egyiptomi kormánynak mégis egyre több ülösztájjal, munkabeszüntetéssel és sztrájjal kellett szembesülnie. Míg 2002 és 2003 között száznál is kevesebb ilyen jellegű tüntetés volt, ez a szám 2004 és 2008 között elérte a 2 ezret.⁴² Nemcsak az ország egyik részét vagy bizonyos munkavállalói csoportokat jellemezett mindez, hanem az egész országra kiterjedt. Textilmunkások, taxisofőrök, orvosok és nővérek, szemete-
sek, egyetemi tanárok – mindannyian sztrájjal fenyegettek. Még a kormány saját adószedői is sztrájkba fogtak a magasabb bérek reményében.

Ha ezeknek a mozgalmaknak volt epicentrumuk, akkor minden bizonnyal az Észak-Egyiptomban található iparváros, Mahallat-el-Kubra volt az. Itt található a Miszr Fonó- és Szövőgyár, amely mintegy 27 ezer munkavállalójával az ország legnagyobb – és az egész térségben is igen nagynak számító – üzeme. Az itteni munkások már 2006 óta folytattak többszöri tárgyalássorozatot a bérekről és a munkakörülményekről. Végül mindezt megunva kijelentették, hogy ha az állami tulajdonú cég még egyszer megszegi ígéreteit, akkor 2008. április 6-án sztrájkba lépnek.

Mivel az utcai megmozdulások igencsak visszaszorultak, a blogírók a munkások és a munkaadók közötti egyre növekvő ellentétekre fordították figyelmüket. Megírták a dolgozói sztrájkokat és a kormány válaszlépéseit. Máher csupán távoli kapcsolatban állt az északi iparvárosban sztrájkolókat vezetőivel. A Kairóban vagy Alexandriában élő aktivistákhoz hasonlóan ő sem rendelkezett kiterjedt kapcsolatrendszerrel, és alig ismerte az ország más tájain élő munkásvezetőket. Nehéz lett volna megértetni velük, hogy követeléseiket – jobb fizetés, biztonságos munkakörülmények, munkavállalói jogok – leginkább politikai úton lehetne érvényesíteni. Mindazonáltal Máher lehetőséget látott ebben. A többi fiatal aktivistával való megbeszélés után ráébredt, módot kell találniuk arra, hogy a szövögyári munkásokat közvetlenül nem ismerők is támogatni tudják a dolgozók harcát. „Ötletezéseket rendeztünk, és felmerült az általános sztrájk gondolata – idézte fel Máher. – A jelmondat ez volt: »Maradj otthon!« Ne menj az egyetemre, ne menj munkába, ne menj szórakozni! Maradj otthon!”

Az aktivisták nem rendelkeztek jól körülírható tervvel. Még a sokévnnyi demonstráció, tiltakozás és utcai megmozdulás után is főleg az érzéseikre hagyatkoztak. Kockázatot vállaltak, megpróbáltak tanulni a hibáikból, miközben a rezsime gyenge pontjait kutatták. Rengeteg mindent kellett elsajátítaniuk: a tiltakozások megszervezését, saját maguk megvédését, üzenetük népszerűsítését, a helyi lakossággal való kapcsolatfelvételt, a közhangulat fenntartását és az állambiztonságiak megtévesztését. „Mint ifjúsági mozgalom, nagyrészt próbálgató módszerrel dolgoztunk – vallotta be Máher. – Erőszakmentes mozgalmakat tanulmányoztunk, majd megpróbáltuk az egyiptomi körülményekre alkalmazni az ismereteinket. Elsősorban azonban azon ügyködtünk, hogy a társadalmi ügyeket összekapcsoljuk a politikával.”

A 2008-as általános sztrájkba hívás első nagy leckéik egyike volt. Miután az ötlet megfogalmazódott, nem a felvonulást, a szórólapok kiosztását vagy az ülösztájkot szervezték meg, hanem a Facebookhoz fordultak. Máher és barát-

ja, Eszra Rasíd csoportot hoztak létre a közösségi oldalon Április 6-ai sztrájk néven, hogy támogassák a munkásokat.⁴³ A csatlakozó tagok ötleteket írhattak a csoport üzenőfalára, hogy miképpen lehet a mások iránti szolidaritást kifejezni. Legnagyobb meglepetésükre a csoport tagsága robbanásszerű növekedésnek indult az éjszaka során. Az első nap már több mint ezren voltak. Minden alkalommal, amikor frissítették a lapot, a szám egyre növekedett. Néhány napon belül elérték a 20, majd a 30 ezret. Máher és Rasíd már egymást váltó műszakokat adtak, hogy kezelni tudják a csoport oldalát – a falon megosztott üzenetáradat szerkesztését. Néhány nappal a munkások meghirdetett sztrájkja előtt a Facebook-csoport tagjainak száma meghaladta a 76 ezret.

Máher részben az ötletnek tudja be a visszhangot. Egy olyan nép, amely joggal tart a megtorlástól, rendkívül vonzónak tartja az általános sztrájk gondolatát. Nem arra kérték őket, hogy barikádokra másszanak fel, vagy szálljanak szembe a rohamrendőrökkel. Nem kellett túl nagy személyes kockázatot vállalniuk, maradhattak a kényelmes otthonukban. Ha sokan csatlakoznak a csoporthoz, akkor annak hatásait a rezsim is megérzi, hiszen az ország holtpontra jut. Az online csoport nem csupán azt a lehetőséget biztosította az egyiptomiaknak, hogy a textilmunkásokat támogassák, hanem az egyre szélesebb körben terjedő elégedetlenségnek és a mindinkább növekvő haragnak is teret adott.

Máher és társai mégsem úgy tartják, hogy a sztrájk közhírré tételében maga a Facebook volt a leghatékonyabb eszköz. A sikert sokkal inkább az egyiptomi rezsim számlájára írják. Amikor a kormány értesült róla, hogy egyre többen készülnek a sztrájk támogatására, fenyegetőzésbe kezdett a tiltakozásban való részvétel megakadályozására. A fiatal aktivista, Ahmed Szaláh nevetve idézte fel: „A [rezsim] titkosszolgálatába abba a hibába esett, hogy figyelmeztetést adott ki. Rendkívül kemény és zsarnoki intelmet fogalmazott meg, és közölt a tévében és a rádióban, valamint a körülbelül félóránként feltűnő hírsávon. A belügyminisztérium állásfoglalása így hangzott: aki nem megy munkába, vagy részt vesz az eseményekben, az a hatályos jogszabályok értelmében megfelelő büntetésre számíthat. Semmilyen engedetlenséget nem tűrünk el!”⁴⁴

A rezsimet felkészületlenségen érték. A textilmunkások egyre növekvő támogatottsága – amely részben Máher Facebook-csoportjának volt köszönhető – azzal járt, hogy a kormány elszámolta magát. 2008. április 6- a vasárnapra esett, s ez éppen az egyiptomi munkahét kezdete. Az emberek azonban azt állítják, olyan volt az a nap, mintha péntek lett volna – vagyis a szinte teljesen muszlim lakosságú ország pihenőnapja. Kairó és Alexandria utcái sokatmon-

dóan csendesek voltak.⁴⁵ A belváros elenyésző forgalmában valósággal cikáztak az autók. Az egyébként nyüzsgő köztereken és piacokon most csak rendőröket és rohamrendőröket lehetett látni. Az egyiptomiakról elterjedt közhely ellenére, miszerint fásultak és engedelmeseek, sokuk nem teljesítette a belügyminisztérium utasítását, hogy aznap munkába menjen. „[A rezsim] nagy segítségünkre volt azzal, hogy elterjesztette az információit, hiszen nekünk aránylag korlátozottak voltak a lehetőségeink – mondta el Szaláh. – A tévé a legjobb kommunikációs eszköz, és ez április 6-át illetően is beigazolódt.”

Mahallat-el-Kubra utcái azonban nem voltak csendesek. A sztrájkot reggel 7 órakor, az éjszakai műszak lejárta után akarták elkezdni. Még az éjszaka folyamán civil ruhás biztonságiak lepték el a gyárat, és minden próbálkozást letörtek. Odakinn pedig gyülekezni kezdett a dühös tömeg. Az egyre fokozódó feszültség végül erőszakba csapott át. A köveket hajigáló és autógumikat felgyújtó sokaságot a rendőrök könnygázzal és gumilövedékkel próbálták feloszlítani. A tüntetők ledöntötték Mubárak egyik óriásplakátját, és középületeket gyújtottak fel. Legalább ketten meghaltak és százötvenen megsérültek az összecsapásokban. Az állambiztonságiak több száz embert tartóztattak le Egyiptom-szerte, akikről azt feltételezték, hogy közülük van a tiltakozás megszervezéséhez. Máher, észelve a fenyegető veszélyt, elrejtőzött.

Miután erővel elfojtották a sztrájkot, a rezsim a feszültség elsimítására törekedett. Két nappal az erőszakos események után Ahmed Nadíf miniszterelnök, seregnyi hivatalnokkal körülvéve, meglátogatta a textilgyári munkásokat. Ott azt ígérte nekik, hogy mindenki 30 napi bérének megfelelő külön juttatásban részesül. Néhány héttel később maga Mubárak állt elő még ennél is komolyabb gesztussal. Május elseje előtt egy nappal bejelentette az állami dolgozók bérének nagyszabású emelését, amelyet a kenyér, az olaj és más alapvető élelmiszerek árának támogatásával egészített ki. „Előbb 15%-os emelésről volt szó – mondta Mubárak. – De végül 30%-ról döntöttünk. A kormánynak pedig meg kell találnia a fedezetet.”

A sikersorozat folytatásának reményében Máher és kollégái közben újabb sztrájk szervezésébe fogtak, méghozzá pontosan Mubárak 80. születésnapjára időzítve. A rezsim ezúttal nem figyelmeztetett nyilvánosan. Május 4-én Ahmed Szaláh kiment az utcára, és megkérdezte az embereket, tudják-e, hogy aznap sztrájk van. „Sztrájk? Milyen sztrájk? Senki sem tudott róla – mesélte. – Fiaskó volt. A rezsim gyorsan megtanulta a leckét.”

A hatalom azt is jól tudta, hogy Ahmed Máher állt az online kampány hátterében, ezért vadászni kezdett rá. Máher egy hónapig bujkált. „Végig ki

volt kapcsolva a telefonom. A Facebookra is kizárólag internetkávézókból jelentkeztem fel, és csak fél óráig maradtam fenn” – idézi fel. Május 7-én, amikor már azt hitte, lecsillapodtak a kedélyek, újra felbukkant. Azonnal le tartóztatták, és a hírhedt Lázogliba hurcolták – az egyiptomiak így nevezik az állambiztonságiak Lázogli téren álló impozáns székházát. Őrizetbe vétele után kihallgatói meztelenre vetkőztették és megverték. Azzal is megfenyegették, hogy egy bottal megbecstelenítik. Máher elmesélte, hogy a verés és fenyegetés ezután további 12 órán keresztül folytatódott. Miután kínzói kemény csapásokat mértek a hátára és a nyakára, krémet kentek a sérülésekre, hogy a duzzanatok lelohadjanak, ők pedig tovább tudják folytatni a verést. Céljuk világos volt, Máher Facebook-jelszavát akarták. Ő azonban nem volt hajlandó elárulni. Az épület előtt közben megkezdődött a demonstráció és a tiltakozás. Máher szabadon engedéséért. Amikor a biztonságiak rájöttek, hogy semmit sem érnek el, és a Máher szabadon bocsátását követelő tömeg is egyre csak növekszik, megpróbáltak megegyezni vele. „Ilyeneket mondtak: »Mit szólna, ha kapna egy civil szervezetet? Vagy lehetne a legális ellenzéki párt legifjabb vezetője. Mi nem vagyunk rossz emberek. Mi is nacionalisták vagyunk. Velünk együtt lehet működni«” – idézte fel Máher.

A rezsim be kívánta vonni Máhert az egyiptomi politika általuk mesterségesen megalkotott világába. Mozgalmával együtt ők lehetnének az együttműködő ellenzék legújabb tagjai, s a kormányzat által felállított szigorú szabályrendszer szerint végezhetnék tevékenységüket. Máhernek nem állt szándékában elfogadni a felkínált alkut, de szabad akart lenni. „Azt mondtam, még megfontolom az ajánlatot. Szabadon engedtek. Az első dolgom az volt, hogy beszéltem az ajánlatukról. Mindenkinél elmeséltem. Az egyik tiszt felhívott, és ezt mondta nekem: »Nem ebben állapodtunk meg!« Utána már nem hívtak többé. És ekkor indítottuk a mozgalmat.”

Máher és az Április 6-a mozgalom tanulással töltötte a következő két évet. Hogy levonják a megfelelő konzekvenciákat, immár Kairó utcáin túlra is kitékintettek. Máher elmesélte, hogyan tanulmányozta a lengyel, a chilei és a szerb erőszakmentes mozgalmakat, valamint elolvasta a *From Dictatorship to Democracy* (Diktatúrából demokráciába) című könyvet. A kötet szerzője, Gene Sharp a Harvard kutatója volt, jelenleg pedig az erőszakmentes konfliktusok stratégiájának legfőbb szakértője. A könyvet számos nyelvre lefordították, a demokratikus mozgalmak tagjai forgatják világszerte. „Rossz volt az elméleti kiindulópontunk – mondta Máher. – Azt hittük, elég, ha kimegyünk az utcára, és demonstrálni kezdünk. Az emberek dühükben úgyis csatlakoz-

nak hozzánk, aztán hirtelen egymillióan leszünk, és megdöntjük a rezsimet. Nem volt igazunk.”

A mozgalom más tagjai külföldre utaztak tanulni. Ahmed Szaláhhal akkor találkoztam, amikor 2009 júniusában egy 6 napos konferenciára érkezett a bostoni Erőszakmentes Konfliktusok Nemzetközi Központja (International Center on Nonviolent Conflict) szervezésében. A Peter Ackerman amerikai multimilliomos támogatta szervezet 40 embert látott vendégül különböző országokból, hogy elsajátítsák az erőszakmentes harc stratégiáját és taktikáját. A meghívottak mindennap különböző előadásokon és beszélgetéseken vehettek részt. Szaláh azonban azt mesélte nekem, hogy a legfontosabb mégis az a lehetőség volt, hogy eszmét cserélhetett más aktivistákkal. Különösen a Milosevicset megbuktató szerb diákmozgalom két vezetőjétől kapott tanácsokat fogadta meg. A kormányellenes szervezkedés kezdeti fázisát – főleg a Kefaya ifjúsági szárnyában – a rezsim besúgóinak beszivárgása jellemezte. Szaláh megtanulta, hogy mozgalma túlságosan nyitott, sőt túl demokratikus volt. „Mindig is nagy híve voltam a demokráciának, és úgy tartottam, nekünk kell a demokrácia legtokéletesebb mintaképének lennünk” – idézte fel Szaláh. A szerbek azonban elmagyarázták neki, hogy ez hibás felfogás. „Elmondták, hogy ők miképpen küzdöttek a szabotázs és a beszivárgási kísérletek ellen. Egy ellenállási mozgalom vezetésében nem lehet demokrácia. Az ellenállási mozgalom nem egy klub. Nem lehet mindent vitára vagy szavazásra bocsátani, mert így teret engedünk a zűrzavarnak.”

A sikeres demokratikus mozgalom modellje nem maga a demokrácia. Sokkal inkább egyfajta katonai műveletként kell felépíteni. Gene Sharp egyik központi gondolata, hogy a demokratikus mozgalmak esetében – még ha erőszakmentesek is – alapvető kíváncságot a stratégiai gondolkodás és a fegyelem, akárcsak a katonai alakulatoknál. A szerbek ezt sikeresen ültették át a gyakorlatba saját mozgalmukban, az Otporban. Az idealista egyiptomi aktivisták azonban kezdetben félreértették mindezt. De Szaláh immár új ötletekkel felszerelve tért vissza Kairóba. „A Fiatalok a változásért mozgalomban havonta tartottunk megbeszéléseket, ahová mindig beszívárogtak a besúgók – mesélte Máher. – Ahmed Szaláh is a mozgalom tagja volt, de a leckét már az Április 6-a mozgalomban tanultuk meg. Szaláh Bostonban megértette, hogy nem működhetünk demokratikusan. Harcban állunk a rezsimmel, ezért sokkal inkább katonai szervezetre hasonlítottunk.”

Mohammed Ádel, az Április 6-a mozgalom egyik tagja még ugyanabban a hónapban Belgrádba látogatott, hogy egy workshopon vegyen részt. Ádel

elmondta nekem, hogy számos ifjúsági mozgalmat tanulmányoztak, de leginkább a szerb példa tetszett nekik. Az Április 6-a logóját – ökölbe szoruló kéz sziluettje – a szerb Otpor jelképe ihlette. Tőlük kölcsönözték a kairói utcák falára fűjt feliratokat is – például azt, hogy „Mubáráknak vége”. (2000-ben Szerbiában olyan matricákat osztogattak az utcán, amelyekre az volt írva, hogy „Milosevicsnek annyi”.) A workshop rendezője a CANVAS, azaz a Centre for Applied NonViolent Action and Strategies (Alkalmazott Erőszakmentes Cselekvés és Stratégiák Központja) volt, amelyet a szerb ifjúsági mozgalom vezetői alapítottak azzal a céllal, hogy olyan aktivisták kiképzésében segítsenek, akik erőszakmentes mozgalmakat vezetve rezsimet megdöntésére képesek. Amikor találkoztam Ádellal Kairóban, megkérdeztem tőle, hogy mit tanult Belgrádban. „Megtanultuk a tiltakozó mozgalom és az ellenállási mozgalom közötti különbséget. A legfontosabb, hogy ki kell használni a rendszer hibás lépéseit” – válaszolta.⁴⁶

Máher elmesélte, hogy eddig „hibás elmélet” mentén dolgoztak. Elképzelésük azért volt hibás, mert noha a forradalom spontánnak tűnik, mégsem csupán egyetlen nagy, változást követelő felvonulásból áll. Az Április 6-a mozgalma – és az elnyomó rendszerekben tevékenykedő aktivisták más csoportosulásai – előtt álló igazi kihívás az elérni kívánt változás irányába vivő hajtóerő fenntartása. Máher beismerte, hogy ez egyáltalán nem könnyű. 2008 áprilisában elért apró sikerük elsősorban egy technikai eszköz (a Facebook) és az erőszakmentes ellenállás (az általános sztrájk) együttállásának váratlan eredménye volt. Nem meglepő tehát, ha az Április 6-a ezek után a következő kreatív kombináción dolgozott, amellyel túljárhatnak a kormány eszén.

Mubárák elűzése után egy hónappal találkoztam Mohammed Ádellal egy kairói utcai kávézóban. Majdnem este 11 óra volt már, ő pedig kimerültnek tűnt. Az események szinte ugyanolyan gyorsan pörögtek, mint a 18 napos, Mubárákot távozásra bíró forradalom során. Ádel, aki immár a mozgalom kommunikációs vezetője volt, elmondta, hogy csoportja folyamatosan tárgyal az egyiptomi hadsereggel, a politikai pártokkal, valamint más aktivistákkal és ifjúsági mozgalmakkal. Az évtizednyi állóvíz után most minden hét egy egész évnek tűnt. Arról kérdeztem Ádelt, mi a sikerük titka. A szegénység, az elnyomás, a túlkapások, a valódi jogok hiánya – ezek mindegyike hosszú évek óta fennállt. Mégis mitől volt más ez a pillanat, mint a többi?

Ádel számos tényezőt látott emögött. Kiemelte Háled Szaíd ügyét, akit két rendőr hét hónappal korábban brutálisan meggyilkolt egy internetkávézó előtt. A halála miatt kitört tiltakozás – különösen a „Mindannyian Háled

Szaíd vagyunk” néven indított Facebook-oldal – a forradalom előtti napokban óriási visszhangot kapott, felkorbácsolta a kedélyeket, valamint segített a demonstrációra felszólító üzenet célba juttatásában. Ádel azt is elmondta, hogy számos Háled Szaíd létezett: a rendőrség zaklatta, megkínozta őket, netán még ennél is rosszabb sorsot szánt nekik. Utána a 2010. novemberi parlamenti választásra utalt, amely valóságos bohózzattá fajult. Természetesen nem ez volt az első szavazás, amelyet elcsaltak a Mubárák-rezsimben. Majd egy újabb tényezőt említett meg: Tunéziát. „A tunéziai forradalom után azt mondtuk, nekünk is bele kell vágnunk – emlékezett vissza Ádel. – A tunéziai példa végül sikeresen meggyőzte az embereket, hogy a tiltakozással is el lehet érni valamit.”

Tunézia felkínálta a megfelelő pillanatot, az egyiptomi fiatalok – különösen a harcedzett veterán aktivisták – pedig lecsaptak rá. Az ország zsarnoka, Ben Ali ellen kirobbant tunéziai felkelés lényegesen megváltoztatta a körülményeket. Amikor a fiatal aktivisták Kairó szegénynegyedeibe indultak, hogy támogatókat szerezzenek, az emberek végre előbújtak otthonaikból. A kollektív félelem, amely visszatartotta az egyiptomi átlagembert attól, hogy felemelje a hangját, egyszerre szertefoszlott. Ha a tunéziaiak meg tudtak szabadulni a diktatortól, akkor nekik miért ne sikerülhetne? Százak helyett ezrek tiltakoztak, s a szám rövid idő elteltével 10 ezres nagyságrendűvé nőtt: az egyiptomiak előzőnlőtték a Tahrír teret. Mindenki azt nézte, hogyan tudna segíteni. „Akármilyen kis dologban is, de mindenki segítségére volt a másiknak – idézte fel Ádel. – Amikor könnygázzal oszlattak, a nők tudták, hogy ilyenkor leginkább ecetre van szükség. Így ecetesüvegeket kezdtek hajigálni az erkélyekről.”

Mindez több volt, mint a bátorság megnyilvánulásának ezernyi apró részlete. Sokévnnyi tanulás és kísérletezés után most olyan döntések születtek, amelyekkel lehetőség nyílt változásokat elérni. Régebben főleg Kairó belvárosában, a kormányzat vagy az Újságíró Szövetség épületei előtt tartották a tiltakozásokat. 2011. január 25-én azonban az események más fordulatot vettek. Az aktivisták tucatnyinál is több helyet céloztak meg, számos szegénynegyedbe mentek el, ahol arra biztatták a lakókat, hogy jöjjenek ki, és csatlakozzanak a tiltakozáshoz. „A vezérelv az volt, hogy minél több olyan gócpontot kell létrehozni, ahonnan az akció kiindulhat” – idézte fel Szaláh.⁴⁷ Amellett, hogy közvetlenül az emberek lakóhelyénél indul a demonstráció, a terv egy további előnnyel is kecsegtetett: a biztonsági erőknek egyszerre több helyszínre kellett összpontosítaniuk, ahelyett, hogy egy központi helyen gyülekeztek volna. Aktivisták kis csoportjai indultak az egyes környékek bizonyos utcáiról. „Az volt a feladatuk, hogy a kis utcákon fel-alá mászkálva és kiabálva csatlakozásra bír-

ják az embereket – mesélte Szaláh. – Amikor pedig elegendően gyűlnek össze, átmennek a központi helyekre.”

Kámel Arafa, az Április 6-a mozgalom 25 éves tagja is az egyik ilyen toborzásra létrehozott előrs tagja volt. Több napig figyelte a felső középosztálybeli Mohandesszín negyedben található Arab Liga utcát. Arafa jól ismerte a környéket, hiszen itt élt, ám ezúttal másra összpontosított. Napokat töltött azzal, hogy nyomon követte, pontosan merre fuvarozzák a rezsím által üzemeltetett biztonsági járművek a rohamrendőröket. Január 25-e közeledtével azt akarta megtudni, milyen útvonalat járnak be, és hol parkolnak. Arafa elsősorban a negyed apró sikátorait vette számításba, mert ezek túl szűkek ahhoz, hogy a járművek megfordulhassanak bennük. Azokat az útvonalakat is megjelölte, ahonnan a tüntetők a lehető leggyorsabban olajra tudnak lépni, ha netalán menekülőre kell fogniuk. Amikor eljött a nap, Arafát nagyon meglepte, milyen gyorsan növekszik a tömeg. Az előkészületek elengedhetetlenek voltak; másokhoz hasonlóan ő is abban hitt, hogy ezek többet jelentettek pusztá tervezésnél. Az időzítés is kulcsfontosságú volt. „A tunéziai forradalom hitet adott az embereknek, hogy meg lehet változtatni a dolgokat” – mondta Arafa.⁴⁸

Azt csak elképzelni lehet, milyen képet vágott az egyiptomi belügyminiszter, amikor a tömeg nagysága jócskán felülmúlta a rohamrendőrök számát. Habib el-Adli egykori ellenfelének kezét is felfedezhette a dolgokban, mert rendőri egységei vért izzadtak az események feletti irányítás visszaszerzéséért. Az egykori egyiptomi rendőrtiszt, Omar Afifi, aki 1995-ben összetűzésbe került el-Adlival, az akkori kairói rendőrfőnökkel, majd az ország elhagyására kényszerült, stratégaként szervezte és segítette a távolból a fiatalok utcára vonulását. Szintén ő javasolta, hogy kezdjenek a város legkeskenyebb sikátorai-ban és mellékutcaiban.⁴⁹ A rendőri taktikákról szerzett minden tudását latba vetve összeállított egy kézikönyvet, hogy miképpen lehet felvenni a harcot az egyiptomi biztonsági erők ellen. A 26 oldalas dokumentum hasznos gyakorlati tanácsokkal volt tele. Például felhívta a tüntetők figyelmét arra, hogy hordjanak kapucnis felsőrészt, sálát és védőszemüveget, hogy megvédjék magukat a könnygáz hatásától.⁵⁰ Olyan ábrákat is tartalmazott, amelyek segítségével egyszerű, minden háztartásban fellelhető eszközökből – például kartonpapírból vagy műanyag palackokból – testpáncélt lehet készíteni. De az is kiderült belőle, hogy a kukák fedele is hatékony pajzsként szolgál a gumibotok ellen. Arra is figyelmeztette a tüntetőket, hogy pozitív szlogeneket használjanak – például „Éljen sokáig Egyiptom!” –, és minden adandó alkalommal barátkozzanak

a biztonságiakkal. „Mi osztogattuk a kézikönyvet, de mások is beszálltak – mondta Ádel. – A tüntetők kezébe adtuk, és valóban nagy segítséget jelentett. Benne volt az is, hogyan kell a gumilövedékek ellen védekezni.”

Miután elfoglalták a Tahrír teret, mások is csatlakoztak hozzájuk. Sokan önként jelentkeztek, hogy egészségügyi vagy ételmezési szolgálatot nyújtsanak, vagy eltakarítsák a hulladékot. Ahogy teltek a napok, a munkamegosztás is egyre szervezettebbé vált a téren. Először csak kiabáltak, ha orvosra volt szükség. Rövidesen azonban az egészségügyi képzettséggel rendelkezők olyan matricát ragasztottak a ruhájukra, amelyből mindenki tudta a foglalkozásukat. A betiltott mozgalom vezetésében már járatos Muszlim Testvériség tagjai segítettek a kordonok felállításában, amelyekkel a rezsím szolgálatában álló bajkeverőket sakkban lehetett tartani. Rendkívül hasznos gyakorlati tanácsokkal is szolgáltak, például miképpen kell a járdát megbontani, hogy köveket tudjanak felszedni a rájuk támadó gonosztevők ellen. Hónapokkal a forradalom után nem maradt más a Tahrír téren, mint a felszedett járdalapok alapjául szolgáló homok. „Egykor csak abban reménykedtünk, hogy a Talaat Hard téren tarthatunk tüntetést. Akkor még ötszáz tiltakozóval is megelégedtünk volna – mondja Kámel Arafa. – Nincs azonban annál csodálatosabb érzés, mint amikor valaki a Tahrír téren áll, és egymillió ember veszi körbe.”

Első találkozásunkkor Ahmed Máher csendes, a kérdésekre szabatosan válaszoló, rettentő komoly fiatalember benyomását keltette. A háromórás beszélgetés során alig mosolygott, és egyáltalán nem nevetett. Székében előredőlvé, vállait meggörnyesztve, kezait ölében tartva ült. Néha ránézett a körülöttünk lévő asztalnál ülőkre, vagy odapillantott az étterem ajtajára. Nem tűnt idegesnek, hanem sokkal inkább olyannak, aki teljes mértékben tisztában van vele, mi történik körülötte. Mint egy állat, aki felkészült a ragadozó támadására: izmai megfeszültek, és minden porcikájával ugrásra készen állt. Hozzám ezeket a mondatokat intézte: „A rezsím elválasztása az eszközeitől rendkívül nehéz feladat. A hadsereg és az állam szétválasztása úgyszintén. Szinte lehetetlen. De mi azt reméljük, hogy ha eljön az idő, mi pedig elegenden leszünk, és sokan akarjuk a változást, akkor vagy félreállnak, vagy csatlakoznak hozzánk. Pontosan úgy, ahogyan Szerbiában is történt”.

A pillanat pedig eljött. 2011. február 11-én, miután 18 napja tartott a tüntetés, és egyiptomiak milliói vonultak az utcára, a hadsereg végül kihátrált Mubárák mögül.

A forradalom után csak egyszer láttam Ahmed Máhert. Akkor már nem állt szándékomban, hogy újra felkeresem. Éppen az utcán sétáltam, amikor megláttam egy kairói kávézóban. Már majdnem éjfél volt, de ő tucatnyi barátja körében üldögélt. Több kis asztalt is odatoltak. Nevetgéltek, és történeteket meséltek, fiatal baráti társaság a pénteki éjszakában – mi sem természetesebb ennél. Ha nem ismertem volna fel Máhert, akkor nem is csodálkoztam volna.*

6. fejezet A FÁRAÓ

Szamíra Ibráhim, egy felső-egyiptomi, kozmetikai termékeket előállító cég értékesítési menedzsere nyolc órát utazott azért, hogy eljusson a Tahrír térre. Bár alig töltötte be 25. életévét, már tapasztaltnak számított, hiszen kislánykora óta járt tüntetésekre. Most, hogy végre Kairóba ért, nem is szándékozott egyhamar elhagyni a várost. Napokon keresztül együtt táborozott a tömeggel. Ott volt akkor is, amikor Hoszni Mubarak február 11-én lemondott, és részt vett az ezt követő ünneplésben is. Sőt akkor is ott maradt, amikor a legtöbb ember már elkezdett hazaszállingózni. Mintegy ezer társával együtt ugyanis azt vallotta, folytatniuk kell a demonstrációt, még hozzá azért, hogy emlékeztessék az ország irányítását átvevő tábornokokat a be nem teljesített ígéretekre. Az ő szemében a forradalom befejezetlen maradt. Így március 9-én, majdnem egy hónappal Mubarak lemondása után Szamíra még mindig a téren volt.¹

Az erőszak 3 óra tájban kezdődött. Egy nagy csapatnyi bajkeverő gyülekezett a Tahrír tér melletti körforgalomnál. A békés tüntetőknek – mint amilyen Szamíra is volt – ezt kiabálták: „Az emberek szabadabbá akarják tenni a teret! Menjetek el innen!” A botokkal és fémcsövekkel felfegyverkezett gonosztevők körözni kezdtek a körforgalomban. Amint sikerült megközelíteniük a metróállomás bejáratát, utcakövekkel kezdték dobálni a tiltakozókat. Megrohamozták a tér közepén álló táborát, sátrakat romboltak le, és összeverték azokat, akik az útjukba kerültek. „Vészjelzést küldtünk a Facebookon, hogy minél többen jöjjenek és segítsenek nekünk – idézi fel Ahmed Amer, a téren tartózkodó 24 éves aktivista. – A létszámunk növekedett, és az újonnan jöttek segítettek megvédeni a sátrainkat. A gonosztevők pengékkel támadtak, mi pedig kövekkel védekeztünk.”²

Amikor a demonstrálók először látták meg a katonai egységek érkezését, azt hitték, segíteni jöttek. Hiszen az egyiptomi hadsereg a felszabadító szerepét

*Máhert 2013 novemberében egy újabb tiltakozó akció szervezése miatt más ellenzéki vezetőkkel, például Mohammed Ádellal együtt letartóztatták, és három év börtönre ítélték. (A Szerk.)

játszotta a forradalom alatt. A hadsereg tisztjei felügyelték a teret, és amikor eljött az idő, a nép, nem pedig Mubárák mellé álltak. Most azonban Szamírának feltűnt, hogy valami nem stimmel. A katonák nem a bajkeverőket kezdték letartóztatni, hanem a tüntetőket, és félrenéztek, amikor a felfegyverzett támadók kiüldözték a tüntetőket a térről.

Szamíra azonban nem tudott elmenekülni. Egy katona megfogta, letépte a fejéről a sálat, majd a földre lökte, és ütni-verní kezdte. Aztán kétszáz társával együtt a tér északi oldalán található Egyiptomi Múzeum elé vonsozták őket, ahol kínzás várt rájuk. Azok számára, akik mindent kockára tettek, hogy elűzzék a diktátort, és demokratikus pályára tereljék az ország jövőjét, március 9-e sorsfordító nap volt. Aznap vált nyilvánvalóvá, hogy az egyiptomi hadsereg nem a forradalom védelmezője, ahogyan korábban remélték.

Miután beértek a múzeumba, Szamírát a falhoz bilincseltek, és elektromos vezetékkel csatlakoztattak rá. Elmesélte, hogy majdnem 7 órán át pár percenként elektromos impulzusokat vezettek a testébe egy ösztöke segítségével. Vizet öntöttek rá és a többi szerencsétlenre, hogy az áramütések még fájdalmasabbak legyenek. A csatlakozókat a lábára, a vállára és a hasára rögzítették. „Azt hiszed, jobb vagy, mint Hoszni Mubárák? Mondd, hogy szereted Mubárákot!” – ismételték a katonák. Szamíra könyörgött nekik, hogy hagyják abba a bántalmazást. Ugyanazt mondta, amit a tiltakozók először hangoztatnak a Tahrír téren:

– Testvérek vagyunk. A hadsereg és a nép egy kéz.

Az egyik katona gúnyosan válaszolt:

– Nem, a katonaság a nemzet felett áll. Te pedig megérdemled, amit kapsz.

Egy órával éjfél előtt Szamírát tizenhat másik nővel egyetemben átvitték az ügyészségre. Ott a tiszték azt állították, hogy a női tiltakozók fel voltak fegyverezve, kést és Molotov-koktéllal való eszközöket találtak náluk. A bizonyítékokat azonban a katonák helyezték el a megfelelő helyen. Ezután egy főbb katonai börtönbe szállították őket, ahol Szamíra három napon át raboskodott. A zaklatás, inzultus és megfélemlítés tovább folytatódott. A katonák lekötötték. Mindenét ellopták. (Amikor panaszt tett, az egyik tiszt ezt mondta neki: „Maradj csendben, különben megöllek. Úgysem fog keresni senki.”) Ételül kerozinba áztatott kenyeret kapott.

A legmegalázóbb pillanat azonban az volt, amikor bevitték a börtönbe. Az összes nőt meztelenre vetkőztették, és szüzességi vizsgálatot rendeltek el. A tiszték azt mondták, aki nem szűz, annak a prostitúció vádjával is szembe

kell néznie. Egy terembe vezették őket, amely nem orvosi rendelő volt, és Szamíra szerint a vizsgálatot végző tiszt sem volt orvos. Mielőtt elszenvetne volna ezt a megaláztatást, a falra pillantva hirtelen döbbenet lett úrrá rajta. A férfi mögött egy fénykép, Hoszni Mubárák portréja volt látható.

– Miért van az ott? – kérdezte a tisztet.

– Mert szeretjük őt – jött a válasz.

Forradalom vagy utódlás

Az egyiptomiak imádják a hadseregüket.³ Az ország védőbástyáját, a nemzet pártfogóját látják benne. Az Izrael elleni 1973-as háború óta már igen fiatal korban katonai hőstettekre és áldozathozatalra nevelik a kisiskolásokat. Naszser, Szadat és Mubárák elnökök – mindannyian egykori katonatisztek – valósággal dicsőítették a fegyveres erőket hazafiságuk és a monarchia 1952-es megdöntésében játszott szerepük miatt. Míg a civil intézményeket egészen működésképtelenné és korrupttá züllesztették, a hadsereg maga volt a professzionalizmus mintaképe. Az átlag egyiptomi jobban bízik a hadseregben, mint a pöffeszkedő bürokráciában vagy a leszólt rendőrségben. Amikor 2008-ban a magas árak kenyérhiányhoz és zendüléshez vezettek, a katonaság saját pékségeiből osztotta a betevő falatot. 2006-ban szemtanúja lehettem a hadsereg segítőkészségének. Abban az évben Egyiptomot illette az Afrikai Nemzetek Kupája, a kontinens első számú futballbajnokságának rendezési joga. A kezdési időpont közeledtével egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a kormány által stadionépítésre és -rekonstrukcióra szerződtetett építőcégek nem tudják tartani a határidőt. Megint a hadsereg lépett közbe, darukat és utászalakat küldött, hogy időben befejeződjön az építkezés. Nem volt ritka, még Mubárák hatalmának utolsó éveiben sem, hogy az ellenzék nyíltan katonai beavatkozást kért. Az üzenet egyértelmű volt: az egyiptomi hadsereg az egyetlen működőképes intézmény.

Ez a hit vezetett oda is, hogy a hadsereg a 2011-es forradalom egyik hőségévé avanszált. Az első napokban, amikor tankok gördültek a Tahrír térre, és katonai alakulatok betonnal és szögesdróttal körbekerített állásokat építettek ki, a nép üdvözölte és ölelgette a fiatal egyiptomi tiszteket. A tüntetők híressé vált felkiáltása – „A hadsereg és a nép egy kéz” – visszhangzott az egész fővárosban. Noha a katonai felső vezetés még nem döntötte el, ki mellé álljon, az emberek kebelbarátként tekintettek az egyszerű kiskatonákra. A tábornokok

végül megértették, hogy az eddig hűen szolgált diktátor túl nagy teherre vált. Elhagyták vezérüket, majd 2011. február 10-én csendben átvették a hatalmat. Másnap délután 6 óra körül az ünnepélyes külsejű Omar Szulejmán ezt be is jelentette a tévében. A katonai hírszerzés egykori vezetője, aki 13 nappal korábban lett Mubárák helyettese, elmondta, hogy az elnök „lemondott köztársasági elnöki tisztségéről, és utasította a fegyveres erők legfelsőbb tanácsát, hogy vegye át az ország irányítását”. A hadsereg úgy döntött, hogy enged a közhangulatnak, és a nép mellé áll.

A március 9-i események elsőként vetettek árnyékot a katonaság szerepére. Mivel a hadsereg csillaga tisztán és fényesen ragyogott, sok kellett ahhoz, hogy az átlagos egyiptomiak megkérdőjelezzék az egyenruhások becsületes szándékait. „Az emberek felmagasztalják a hadsereget. Akkor is melléjük állnak, ha túlkapaszkodásokat követnek el – mesélte egy emberi jogi aktivista. – Egyszerűen nem hajlandók elhinni a kínzásokról szóló történeteket. A Facebookon, ahol a megkínzottak megmutatják elszenvedett sebeiket, a »hazugság!« kommentet fűzik a videovallomásokhoz.”⁴

Először senki sem vádolta puccsal a fegyveres erők legfelsőbb tanácsát. Mindenki arra számított, hogy a hadsereg vezetője, Mohammed Huszein Tantávi és a többi 18 tábornok csak rövid ideig, Mubárák bukása és az Egyiptomot demokratikus ösvényre terelő választások kiírása közötti időszakban kormányoz majd. Amint pedig lezajlanak a választások, a katonaság visszavonul körleteibe. Az egyetlen probléma ezzel a forgatókönyvvel csupán az volt, hogy az egyiptomi hadsereg már évtizedek óta nem a barakkokba visszavonultan élt.

Mubárák Egyiptomát nem lehet olyan katonai diktatúráként jellemezni, mint amilyen például a burmai junta volt. Egyiptomban volt elnök, voltak választások, megtűrték a gyenge ellenzéki pártokat, voltak hatalmi ágak és más demokratikus elemek. A politikai hatalom Mubárák kezében volt. A katonai diktatúra mégis minden más elnevezésnél jobban jellemezte az országot. Ezzel szemben Kínában, Iránban, Oroszországban és Venezuelában a hadsereg ugyan rendkívül befolyásos, de korántsem olyan megkerülhetetlen intézmény, mint a nílusi országban. Az egyiptomi kormányban a katonaság jóval többet jelent a pusztán ténynél, hogy Mubárák maga is tábornok volt. A felsorolt országok vezetői szintén a hadsereg főtisztjei voltak valamikor. Mubárák főtanácsadói és kormánytagjai is gyakran rendelkeztek katonai múlttal. A fegyveres erők pedig – a rezsim legbefolyásosabb intézményeként – jóval a nemzet védelmének hatáskörén túl terjeszkedtek. Korunk egyiptomi had-

serege elsősorban a saját üzleti birodalma építésével foglalkozik.⁵ A hadsereg vizet palackoz, utakat épít, olívaolajat árul, bányákat működtet, dzsipeket gyárt, és sikeres hotel- és üdülőláncot működtet. Az egyiptomi hétköznapiak során az ember szinte mindenütt katonai érdekltségű vállalkozásokkal találkozik. Mivel rengeteg céget felügyel, a hadsereg vonzó mellékjövedelmeket és előjogokat osztogathat főtisztjeinek. Felmerül tehát a kérdés, hogy a fennálló rendszerből tekintélyes hasznot húzó intézménynek miért áll érdekében a változás?

Nem sokkal Mubárák hatalomvesztése után az egyiptomiak kezdték felismerni, hogy a hadsereg demokratikus forradalomról alkotott elképzelése nagyban különbözik a sajátjukétól. A katonaság nem vont be civileket a döntéshozatalba. Az aktivisták rájöttek, hogy a hadsereg „párbeszédei” üres lózungok csupán, és igencsak hasonlítanak az előző rendszer „oszd meg és uralkodj”-taktikájához. Nem vonták vissza a szükségállapotot – bár ez volt a demonstrálók legfőbb kérése –, vagyis bizonyíték nélkül tartóztathattak le, vád nélkül tartathattak fogva embereket, és betilthatták a sztrájkokat és a nyilvános tüntetéseket. Ezek a törvények Mubárák egész elnöksége alatt érvényben voltak, és az elnyomó rendszer legrosszabb emlékü szimbólumaként szolgáltak. Ahelyett, hogy egyszerűen elhagyta volna Mubárák legzsarnokibb eszközeit, a hadsereg inkább a sajátjait vette elő és alkalmazta – így például civilek hadbíróság elé állítását –, még hozzá sokkal szélesebb körben.⁶ Az emberek életét évtizedeken át megkeserítő biztonsági apparátus megszüntetése helyett a tábornokok egyszerűen átnevezték a szervezetet. Ezekre utalva mondta Hajjám Ahmed, egy középkorú tanár és tüntető a Tahrír téren, hogy „a rezsim még mindig itt van. Benne rejlik a hadseregben.”⁷

Mindazonáltal 2011 nem jelentette az 1952-es helyzethez való visszatérést, még hozzá egy fontos szempontból. Noha a végső lökés a hadseregtől jött, nem a tábornokok egy kis csoportjának összeesküvése buktatta meg Mubárákot, mint annak idején Farúk királyt. Ezúttal népfelkelés volt. Dacolta a róluk kialakult fásultságmitosszal, az egyiptomiak felkeltek, és a Mubárák-rezsim bukását követelték. Miután megtapasztalták kollektív erejüket, nem haboztak a Tahrír térre vonulni, amely mára a politikai változás szimbólumává vált. A demonstrálók folyamatos engedményeket kaptak a hatalomra került legfelsőbb tanácstól. Kevesen kérdőjelezték meg a tényt, hogy a katonaság vissza kíván térni a kulisszák mögé, vagy hogy Tantávi a rezsim arca akar maradni. A rivaldafény vakító és ismeretlen volt a tábornokok számára. Az idő előrehaladtával azonban egyre nehezebben tudták palástolni, hogy tulajdonképpen a

régi *status quo* újabb, átalakított változatát szeretnék meghonosítani. Az egyiptomiak megtanulhatták, hogy az autokrácia kitartó, és nem egyetlen diktátor sorsán múlik.

Új mederben

A vicc így szólt. Egy nappal az elnökválasztás előtt a miniszterelnök meglátogatta Hoszni Mubárákot, és ezt mondja neki:

– Biztos vagyok benne, hogy nem lesz rá szüksége, de mégis minden eshetőségre felkészülve nem ártana, ha búcsúüzenetet fogalmazna az egyiptomi néphez.

Mire a válasz:

– Miért? Hová mennek?

Ez a tréfa meglehetősen népszerű volt 2010-ben, amikor Mubárák elnöksége negyedik évtizedébe készült lépni. (Alig három hét alatt három különböző embertől is hallottam.) Akkoriban az egyiptomiak azon spekuláltak, vajon elnökük eltűnik-e végre a politika színpadáról. Mubárák ennek semmiféle jelét nem adta, éppen egy heidelbergi kórházban lábadozott egy traumatológiai beavatkozás után. Akkoriban az egyiptomiak számára az egyetlen lehetőség, hogy megszabaduljanak tőle, a diktátor halála lett volna.

Harminc hatalmon töltött év még egy egykori fáraók vezette civilizációban is jelentős fegyvertény. Egyiptom 6 ezer éves történelmében Mubárák volt a harmadik leghosszabb ideig uralkodó vezető. 2011-re már régebb óta állt az ország élén, mint az őt megelőző három elnök együttvéve. Az évek során csak úgy jöttek-mentek mellette legfontosabb külföldi szövetségeseinek első számú emberei, Barack Obama az 5. amerikai elnökként üdvözölhette a Fehér Házban.

Az egykori légierő-parancsnok jelentéktelen és szürke elnökhelyettesből vált az ország vezetőjévé, miután Szadat elnököt iszlám milicisták meggyilkolták.⁸ Az a hír járta, hogy Mubárák figyelmeztette Szadatot, ne menjen el arra a katonai parádéra, ahol végül beteljesedett a sorsa.⁹ Az emelvényen állva az elnök, aki azért nem viselt golyóálló mellényt, hogy porosz szabású egyenruháját nehogy eltorzítsa, több golyót kapott. Egészen hihetetlen, hogy Mubárák, aki pontosan az elnök mellett állt azon az ominózus 1981. október 6-ai napon, egyetlen karcolás nélkül úszta meg a merényletet. Nyolc nappal később letette az esküt, mint a függetlenségét kivívó Egyiptom 4. elnöke.

Hoszni Mubárák nem volt egy magával ragadó egyéniség. Nem jeleskedett az ékesszólásban sem. Még barátai is elismerték, hogy semmiféle jelentős katonai vagy politikai győzelmet nem ért el elnöksége évtizedei alatt. Amikor Kairót 1992-ben ezrek pusztulását okozó földrengés sújtotta, a Muszlim Testvériség, az erőteljes iszlám ellenzéki csoportosulás a kormányt megelőzve elsőként kezdett élelmet, vizet és takarókat osztani a bajbajutottaknak. Az utolsó évek némi gazdasági növekedésétől eltekintve Egyiptom nem prosperált Mubárák alatt. Az egyiptomiak körülbelül 44%-a még mindig kevesebb mint napi 2 dollárból él.¹⁰ Az otthonok felében nincs bekötve a csatorna.¹¹ A felnőtt lakosság nagyjából 30%-a írástudatlan.¹² Az ENSZ Fejlesztési Programjának dokumentuma, a *Human Development Report* szerint Egyiptom 2010-ben 169 országból a 101. helyen áll, vagyis Kazahsztán, Türkmenisztán és a háború sújtotta Srí Lanka után foglal helyet.

Ahogy a többi közel-keleti zsarnokra is érvényes, Mubárák hatalmának tartóssága is nagyrészt a félelemkeltésen alapult. Az ország belső biztonsági egységeit felügyelő belügyminisztérium dolgozóinak száma meghaladta a 1,5 milliót, költségvetése pedig az 1 milliárd dollárt.¹³ Elsődleges politikai fegyverként az emberek félelmére épített: azzal riogatott, mi történne, ha ő nem lenne. Pártjával, a Nemzeti Demokrata Párttal (NDP) karöltve egyfolytában arra emlékeztette az egyiptomiakat, hogy az ország már régen áldozatul eshetett volna a Közel-Keleten tomboló erőszaknak vagy az iszlám fundamentalistáknak. Legitimitását egyfajta alternatív történelemre alapozta, vagyis olyan eseményekre, amelyek nem történtek meg, de szerinte mégis megtörténhettek volna. Mubárák fő politikai mondanivalója a baljóslatú és fenyegető ismeretlen volt, amelyet közönsége előtt rendszeresen megidézett. Ez az üzenet a kormánypárt éves kongresszusainak rendszeres központi témája volt.¹⁴ 2009-ben például, mielőtt Mubárák az emelvényre lépett volna, a delegáltak egy rövidfilmet tekintettek meg. A Közel-Keleten dúló erőszakról láthattak összeállítást – bombázások, géppuskarűz, a háború sújtotta negyedekben uralkodó káosz. A tanulság pedig jól ismert volt: Mubárák nélkül ezek a képsorok akár Egyiptom utcáin is készülhettek volna.

Az évtizedek múltával azonban egyre nehezebbnek bizonyult ugyanazzal az üzenettel és módszerrel biztosítani a rezsim fennmaradását, bármily hatékonyak legyenek is. Még egy diktatúrának is szüksége van arra, hogy polgárai előtt megújítsa legitimitását. Hogy fenntartsa a demokrácia látszatát, Vlagyimir Putyin is felcserélte az elnöki hatalmat a miniszterelnöki bársonyszékre – még ha ideiglenesen is. Ha nehéz idők köszöntöttek be, Hugo Chávez is

kirohant az északi „birodalom” ellen. Kína pedig roppant mértékű gazdasági növekedéssel rendelkezik. A világ változásával módosult az Egyiptom modern fáraójára nehezedő nyomás is. Legalábbis így vélte a kormánypárt egyik befolyásos tagja: „Mubárak felismerte, hogy a dolgok már nem a régi mederben folynak. Vagyis ő sem viselkedhet és kormányozhat ugyanúgy, mint régen.”¹⁵

Alieddín Hilál, a kormánypárt sajtótitkára és szövivője fogalmazott így. Hilál hosszú évekig szolgált Mubárak kormányában. Legfontosabb tisztségét kétségkívül akkor szerezte, amikor Mubárak – Gamállal, saját fiával együtt – kinevezte az Általános Titkárságba, a kormánypárt napi ügyeit intéző végrehajtó bizottságba. Az eredetileg politológus Hilál a montreali McGill Egyetemen szerezte doktoriját még a '70-es években, majd a Los Angeles-i Kaliforniai Egyetem (UCLA) és a Princeton vendégelőadója volt, végül hosszabb ideig a Kairói Egyetemen dolgozott. Noha elég idős volt ahhoz, hogy a régi motorosok közé tartozzon, az éles eszű, választékos beszédű és aranyszájú Hilált a fiatalabb, vállalkozásbarát, Gamállal azonosított nemzedék is elfogadta. Sőt több olyan emberrel is beszéltem, akik úgy utaltak Hilálra, mint „Gamál nevelőjére” – azon néhányak egyikére, akik azt a megbízást kapták, hogy felkészítsék a hatalomra, amelyet apja halála után vesz át. Alig tíz hónappal a rezsím bukása előtt találkoztunk fia ügyvédi irodájában, amely olyan elegáns és stílusos volt, akárcsak egy manhattani építészeti cégé.

Nagyon meglepődtem, amikor Hilál azt mondta, hogy Mubárak felismerte, változtatnia kell kormányzási módszerén. Igen ritka eset, ha egy autokrata szövivője a rezsím hatókörén kívül eső, külső kényszerítő erővel magyarázza a változás szükségességét. Sokkal inkább azt várná az ember, hogy egy „a nép érdekeit szem előtt tartva választási lehetőségeket kínálunk” típusú humbugot és a ködösítést hallja majd.

A nyilvánvaló kérdés az: miután Mubárak ennyi ideig ült az elnöki székben, miért pont ő érezte most úgy, hogy a dolgok már nem a szokott mederben folynak? Mi változott? Hilál így fogalmazott ezzel kapcsolatban: „Észre kell venni, hogy a demokratikus folyamat egyre terjed. A rendszernek is demokratizálódnia kell tehát. [...] További tényező lehet, hogy a globális légkör is megváltozik. Elég csak visszatekinteni azokra az időkre, amikor megjelentek a műholdas adások, az al-Dzsazíra és a világháló. Ilyenkor az ember elgondolkodik azon, hogy a dolgok nem mehetnek többé úgy, mint azelőtt. Már nem monopolizálhatjuk az információt. Fel kell ismernünk az átláthatóság jelentőségét. Nem feltétlenül azért, mert nyitottak vagyunk, hanem inkább azért, mert fenn akarunk maradni. Pusztán gyakorlati, pragmatikus okokból.”

Az előző évtized igencsak eseménydúsnak bizonyult a rezsím számára.¹⁶ Az izraeli bombázások és az iraki háború nyomán kitört tiltakozások hamarosan kormányellenes tüntetésekké csaptak át Kairó utcáin. A tiltakozásokat és az egyre gyakoribb munkássztrájkokat közvetítették a műholdas csatornák, köztük az al-Dzsazíra is. A blogírók hírért vitték az eseményeknek, és gyakran töltöttek fel videókat a kormány erőszakos fellépéséről. Idővel a külföldi kritikák is felerősödtek, különösen az Egyesült Államok és az Európai Unió részéről. Az ellenzéki újságok, noha rendkívül szűk mezsgyén mozoghattak, kritikusabb hangnemet ütöttek meg Mubárakkal szemben. Hilál elmagyarázta, hogy a rezsímnek ezekre és a más irányokból érkező nyomásra kellett megfelelő válaszlépéseket találnia. Alkalmazkodnia kellett. „A kormányzó elitnek elég okosnak kell lennie ahhoz, hogy észlelje az üzenetet – utal a liberalizálódásra készítő egyre erősödő nyomásra Hilál. – És ha már észrevettük a felhívást, el is kell indítanunk a folyamatot. Az ellenfél szlogenjei ugyan továbbra is jól láthatók a falakon, ám így célpont helyett sokkal inkább partnerek lehetünk, a változás beindítói és irányítói.”

Más szóval a rezsím azzal próbálkozott, hogy a létét fenyegető irányzatok bekebelezésével továbbra is kezében tartsa saját sorsát. Hilál hangsúlyozta, hogy egyelőre minden előkészítés alatt áll. „Az uralkodó elit, különösen pedig az elnök reformokat kezdeményezett.” Mubárak nem akarta hagyni, hogy az események maguktól bontakozzanak ki, hanem ő maga kívánta kézbe venni és saját elképzelése szerint alakítani őket.

Legalábbis elméletben.

Egyiptom nem büszkélkedhet gazdag olajmezőkkel. Oroszországtól és Venezuelától eltérően a rezsím nem rendelkezik komoly bevételi forrásokkal sem olajból, sem földgázból, hogy megvásárolhassa a nép támogatását. A kormány nem hozott létre gazdasági csodát a Nílus partjainál. Kínától eltérően senki sem akarja követni az „egyiptomi modellt”, amellyel csökkenteni lehet a szegénységet, modernizálni az infrastruktúrát vagy elérni a fenntartható gazdasági növekedést. Hilál azonban elmondta, hogy a Mubárak-rezsím az újkori diktátorok túlélési stratégiájának tökéletesítésére tett kísérletet: átengedi a politikai teret, hogy megtartsa.

Ha valaki a rezsím utolsó éveiben csak a hivatalos kormányzati forrásokból tájékozódott, akkor könnyen azt hihette, hogy az ország politikai rendszere folyamatos megújulás alatt állt. Különböző szabályokat és gyakorlatokat „reformáltak meg”, „módosítottak”, „vizsgáltak felül”, „modernizáltak”, „helyeztek előtérbe” és „fejlesztettek tovább”. Ám mindez csak azt volt hivatott

palástolni, hogy semmi sem változott. Valójában az történt, hogy a rezsim újfent felülvizsgálta, mely szabadságjogok engedhetők meg, melyek pedig nem. Egy biztonsági szelephez hasonlóan a rendszer is megpróbálta kiengedni a felgyülemlett feszültséget, anélkül, hogy hatalmát bárki és bármi is megkérdőjelezhetné. A kormány előtt álló kihívás a nagyobb szabadság látszatának megalkotása volt anélkül, hogy véletlenül olyan szabadságot biztosítanának, amely veszélyt jelenthetne a rendszer alapjaira.

Példának okáért vegyük a szólásszabadságot, vagyis annak a jogát, hogy nyilvánosan bírálni lehet az elnököt!¹⁷ Az ezredfordulót megelőző két évtizedben senki sem merete volna ezt megtenni Mubárákkal. Mindenki számára világos volt, hogy aki erre vetemedik, az a börtönt kockáztatja. Az informális tiltás hatása valójában olyannyira erős volt, hogy az egyiptomiak „elnöki intézményt” vagy „elnökséget” mondtak, ha Mubárákra kívántak utalni. Az elnök ellen szóló beszéd olyan világos választóvonalat jelentett, amelyet senki sem léphetett át.

Csak hogy végül mégis sutba dobták ezt a hallgatólagos megállapodást. Az elmúlt évek kairói tüntetésein gyakran felhangzott a „Le Mubárákkal!” szöveg. A Dzsenin és más nyugati parti városok elleni 2002-es izraeli támadást követően a diákok és az aktivisták dühüket a kormányra irányították. Néhányak szerint ez volt az első alkalom, amikor a régóta hivatalban lévő elnök ellen kritikák fogalmazódtak meg. 2004. december 12-én a Kefaya, a laza ellenzéki mozgalom – amelyhez később Ahmed Máher is csatlakozott – megszervezte az első igazi Mubárak-ellenes tüntetést.

2005-től már egyre gyakrabban bíralták az elnököt, vagy éppen fiai és felesége korruptségét. A rezsim felismerte, hogy a tiltás fenntartása nagyobb költséggel jár, mint amennyi hasznot hoz. Végül arra jutottak, hogy számottevő problémát nem okozhat néhány száz, a „Mubáráknak mennie kell!” jelszót rekedt hangon skandáló ember. Mindez valójában sokkal inkább beleillett a tervekbe, hiszen az egyiptomi hatóságok hivatkozhattak rá, hogy a társadalom egyre szabadabbá válik, mert polgárai nyilvánosan szidhatják elnököket. „A határvonalak tehát eltolódtak – mondta 2010-ben Gászzer Abder-Rázek emberi jogi aktivista. – De ez korántsem jelentett garanciát az ellen, hogy Mubárák egy nap esetleg úgy dönt, börtönbe ezekkel az alávalókkal. Mert akkor nagyon gyorsan rács mögé kerülnek. De legalább tanulnak belőle.”¹⁸

A taktikai váltás legnyilvánvalóbban a rezsim stílusának megváltozásán volt tetten érhető. Nemi sokkal korábban Mubárak kormánya minden kritikát tagadással és elutasítással fogadott. Ha egy emberi jogi csoport jelentést

írt az egyiptomi rendőrörsökhöz széles körben elterjedt kínzásokról, akkor a rezsim egyszerűen alaptalannak és hamisnak titulálta a vádakat. „Egy 2000-ben tartott ENSZ-rendezvényre egyiptomi civil szervezeteket is meghívtak, hogy előadják beszámolójukat. Az [egyiptomi] diplomataik kerültek mindenféle kapcsolatot ezekkel a civil szervezetekkel, és volt, hogy árulással és külföldi érdekek kiszolgálásával vádolták meg őket” – mesélte Hoszám Bahgat, az Egyiptomi Kezdeményezés a Személyiségi Jogokért alapítója.¹⁹

Néhány évvel később a 30 éves Bahgat már merőben más gyakorlatról számolt be. Szervezete nemzetközileg is elismert, polgári szabadságjogokat védő civil szervezet, amely munkássága révén a rezsim egyik leginkább szókimondó kritikusává vált. 2010-ben meghívták az ENSZ Emberi Jogi Tanácsának Genfben tartott éves találkozójára. A rendszeres és módszeres egyiptomi túlkapásokról és visszaélésekről tartott előadást. Genfi tartózkodása során az egyiptomi nagykövet vacsorára invitálta, ahol Bahgat meglepetten hallgatta az ígéreteket, hogy az emberi jogi jelentés alapján együtt dolgoznak majd. A modern egyiptomi rezsim végre megtanulta, hogy sokkal többre megy, ha beismeri néhány hibáját, mintha az összes kritikust hazugnak és hazaárulónak bélyegzi. 2010 elején Bahgat úgy vélte: „Ha a külügyminisztériumban megkérdezzük az ott dolgozókat az emberi jogok megsértéséről, akkor ezt válaszolják: »Igen, sok súlyos problémával küzdünk, rengeteg a kihívás, próbálunk változást elérni, a reformok útjára léptünk. Lehetséges, hogy nem vagyunk elég gyorsak, talán fokozni kellene a tempót« [...] A mögöttes jelentés persze az is lehet, hogy a régi motorosok ellenállást fejtenek ki, vagy netalán fiatalabb, Nyugaton tanult, reformorientált elnökre lenne szükségünk, ki tudja...” Esetleg olyan fiatal elnökre, amilyen Gamál Mubárák.

A testre szabott fáraó

A diktatúrát a modern kor elvárásaihoz igazító suta erőfeszítések szoros összefüggésben állnak az elnök fiával, Gamál Mubárákkal és politikai felemelkedésével. A 46 éves Gamál 2000-ben a befektetési bankárságot feladva tért vissza Londonból Kairóba, ahol a kormánypárt egyik vezető pozícióját foglalta el. A sajtónak nyilatkozva az elnöki sarj előszeretettel emlegette a kormánypárt vérfrissítését és politikája felülvizsgálatát. Olyan kifejezéseket használt, mint „reform”, „folyamat” és „konszenzus” – meglehetősen furcsa fordulatok egy olyan ember szájából, aki a korosodó diktátor után öröklí meg az elnökséget.

Egyiptomba való visszatérésének napjától fogva Gamál politikai aktivitását öröksége előkészítésének tekintették, olyan lépések sorozatának, amelyeket megtéve alkalmasnak tűnik majd a kormányzásra. Szinte azonnal fontos pártfeladatokkal bízták meg. Apja kinevezte az Általános Titkárság végrehajtó bizottságába, így belátást nyert a kormánypárt napi ügyeibe. Az NDP újonnan megalakított politikai bizottságának elnöke lett, amelyet az egyik kormánypárti politikus találóan „a párt agya”²⁰ kifejezéssel jellemezett. Ez a testület lehetőséget nyújtott Gamálnak arra, hogy a tisztviselők fiatalabb nemzedékét is szerephez juttassa a kormányban. Míg a régi motorosok Szadat alatt szereztek első politikai tapasztalataikat, és leginkább a patronáláshoz és a protekcióhoz értettek, addig a Gamált körülvevők sokkal inkább tűntek a világ egyik legtekintélyesebb nemzetközi stratégiai és technológiai tanácsadó cége, a McKinsey munkatársainak, mint egy idejétmúlt politikai szervezet vezetőinek. Gamálhoz hasonlóan fiatalok voltak, nyugati műveltséggel rendelkeztek, és folyékonyan beszéltek angolul. Harmincas-negyvenes éveikben jártak, sokan közülük amerikai egyetemeken vettek részt vezetőképzésen vagy szereztek doktori fokozatot. Néhányuk a Wall Streeten is dolgozott, így tisztában voltak azzal, hogyan lehetne megszerezni a külföldi befektetők bizalmát. A politikai bizottság tagjainak az volt a feladatuk, hogy olyan ötletekkel, programokkal és célokkal álljanak elő, amelyek felkavarják a szocialista állóvizet.

A technokraták gazdasági tekintetben valóban elkönnyvelhettek némi sikert. Egyiptom gazdasága 2005 és 2008 között 7,2%-kal nőtt, noha nyilvánvaló volt, hogy ezt az emberek többsége egyáltalán nem érezte meg.²¹ A Világbank három egymást követő évben is a térség vezető gazdasági reformerének nevezte az országot. 2009-ben a külföldi befektetések elérték a 7 milliárd dollárt, vagyis az öt évvel korábbi eredmény háromszorosát. Az ország jobban állta a világválság viharait, mint a legtöbbben várták. Ám Gamál politikai vállalkozása – a kormánypárt modernizálására tett kísérlet – kudarcba fulladt. Az NDP soha nem vált az ötletek és a jövő víziójának pártjává – eltekintve persze a saját hatalma folyamatosságáról szóló vízióktól. Sokkal inkább volt protekciós gépezet, mint politikai párt.

Az egyetlen embert, aki nem ért egyet a fenti sorokkal, Mohammed Kamálnak hívják. Gamál fő politikai tanácsadójának egyike, a politikai bizottság tagja, aki a párt megújítási kísérletében is segédkezett. A negyvenes éveiben járó politológus a Johns Hopkins Egyetem Haladó Nemzetközi Tanulmányok Iskolájában szerzett PhD-fokozatot, és Washington belvárosát pontosan olyan jól ismeri, mint Kairóét. Az egykor amerikai politikát és választási kampányo-

lást hallgató Kamál könnyedén váltott az amerikai elektori kollégiumból az egyiptomi politika szövevényes tájaira. Valamikor még egy ohioi kongresszusi képviselő mellett is dolgozott a Capitoliumban. Amikor 2006-ban első ízben találkozunk Kairóban, megkérdeztem tőle, milyen újságokat olvas leginkább. Arra számítottam, hogy helyi lapokat sorol majd fel. „Valószínűleg ugyanazokat, mint ön – válaszolta meglepetésemre. – Szeretem, ha a napom a *The Washington Post* és a *The New York Times* lapozgatásával indul. Majd megnézem, hogy a Massachusetts sugárút agytrösztjei előálltak-e valami újdonsággal.”²² Okos riposzt: a washingtoni agytröszt, amelynek akkoriban a munkatársa voltam, éppen a Massachusetts sugárúton található.

Utolsó találkozásunkkor, mindössze néhány hónappal az általa szolgált rezsim bukása előtt, azzal érvelt meggyőzőhetetlenül, hogy a kormánypárt sokkal dinamikusabb és hozzáértőbb, mint amilyennek tűnik. „Az NDP újra feltalálhatja magát – állította. – Megvannak rá az emberei és az ötletei.” Valójában azonban az égvilágon semmi sem bizonyította, hogy ez így van. Abban viszont igazat adtam neki, hogy „az elmúlt hét év legfontosabb politikai fejleménye” a rezsim egyik engedménye, nevezetesen a 2005-ös elnökválasztás megtartása volt.²³ Mubárak először mérette meg magát: kampánykörútra indult, és az egyiptomiak szavazatát kérte. (Uralma első 24 évében csak egyszerű igen-nem szavazást tartottak.) A Közel-Kelet egyik legidősebb diktátora korteskedett és kezeket rázott. Kamál, aki Mubárak kommunikációs csapatát vezette, olyan kampányközpontot hozott létre, amelyet még James Carville kampányguru – aki győzelemre segítette Bill Clintont az 1992-es elnökválasztás során – is megirigylet volna. Csapata tagjai részletesen elemezték a szavazók körzetenkénti demográfiai adatait, és az egyes szavazóhelyiségekben megjelentek számát. Drága és jól menedzselt kampányvideók reformer jelöltként mutatták be az idősebb Mubárakot. Kamál elmesélte, hogy az amerikai elnökválasztások, különösen Bill Clinton 1992-es kampánya hatott rá leginkább.

Mindez azonban azt is jelentette, hogy Mubáraknak, első ízben, kihívója akadt. Ájman Núr ügyvéd, egykori parlamenti képviselő volt Mubárak fő ellenfele, aki kampányában a rezsim korrupcióját és a szükségállapottal való visszaélését ostromozta. Senki sem várta, hogy Núr legyőzi Mubárakot a szavazófülkékben. Mindenki tudta, hogy azokat a szavazatokat, amelyeket ravasz kampányával nem tudott megszerezni, úgyis bezsebeli majd a szavazóurnáknál. Maga a tény, hogy Núr indul a választáson, sokkal fontosabb volt annál, mint az, hogy hány szavazatot szerez meg. Még ha színlelt versenyről van is szó, a rezsim – hatalomban maradásának céljából – mégiscsak tett egy fontos enged-

ményt. A jövőben többé nem választhatja meg vezetőit anélkül, hogy a döntés a nép akarátának ne tűnjön. Újabb fontos választóvonal helyeződött át.

Alieddín Hilál szerint Mubárak megértette, többé már nem tud úgy kormányozni, ahogyan addig tette. Azt a stratégiát választotta, hogy beindít egy színlelt politikai liberalizációt, amellyel biztosítja, hogy a rezsिम soha nem esik áldozatul az igazinak. Ha minden szabadságjogot és reformot az állam indíttványoz, akkor saját szabályai szerint játszhatja le a liberalizációs folyamatot. Az ország nyakára tekert kötélen Mubárak bármikor engedhet vagy éppen szoríthat. Az azonban soha nem volt kérdés, ki tartja kézben azt a kötelet.

A stratégia nem volt veszélytelen. Ha az emberek megérik a szabadság ízét, később már nagyon nehéz lesz megtagadni tőlük. A határvonalak eltörlésével a rezsिम saját mozgásterét szűkítette. Jelenleg tudományos vita folyik arról, vajon a színlelt politikai nyitás, mint például az egyiptomi, egy ponton túl válhat-e túlélési stratégia helyett olyan állandó állapottá, amely egyfajta megrekedtség az autokrácia és a valódi demokrácia között. A kérdés egyelőre megválaszolatlan marad. A kormánypárt egyik tagja szerint azonban a rezsिम kiszolgálói már feltették maguknak a kérdést, képesek lesznek-e „végigjátszani a játékot”. Amikor megkérdeztem erről Hilált, őszintén felelt: „Hogy lehet-e az örökkévalóságig folytatni? Természetesen nem.”²⁴

Válasza a francia politikai gondolkodó, Alexis de Tocqueville gondolatát juttatta eszembe, aki szerint „a korrump rezsिम számára a legveszélyesebb pillanat az, amikor meg akarja reformálni önmagát”. A Mubárak-rezsिमre leselkedő veszélyek hamar megmutatkoztak. Az elnök bírálásának lehetősége annyi tiltakozáshoz és Mubárak-ellenes politikai tevékenységhez vezetett, amennyit az ország addig még soha nem tapasztalt. A kormány ugyan néha az elnyomás eszközhöz nyúlt, ám az általam megkérdezett aktivisták többsége a 2005 és 2010 közötti időszakot úgy élte meg, mint amikor a leginkább gyakorolhatták ellenzéki tevékenységüket. A 2005-ös elnökválasztás után a rezsिम továbbra is elbánt azokkal, akik megkérdőjelezték a hatalmát (Ájman Núrral statuáltak példát, politikai alapú vádak alapján négy évre börtönbe zárták). Nagyon fontos azonban a tény, hogy immár lehetségessé vált megpályázni az ország legmagasabb közbizalmi méltóságának posztját. A meglepetéseket gyűlölő rezsिमnek a kiszámíthatatlanság apró jelével kellett szembesülnie. 2005-ben még természetesen senki sem hitte volna, hogy négy évvel később az emberek már hangosan eltűnődnek azon, vajon a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség egykori vezetője, Mohammed el-Barádei indul-e az elnökválasztáson. Mohammed Kamál 2010-ben lenézően nyilatkozott az „el-Barádei-jelenségről”. Noha

magánvéleményükben még el-Barádei támogatói is megkérdőjelezték politikai rátermettségét, nevének a köztudatba kerülése mégis lelkesítette a politika iránt érdeklődő egyiptomiakat, és újabb frontot nyitott a rezsिम ellen.

Talán semmi más nem keltett akkora haragot és aktivizált annyi ellenzék, mint azok az igyekezetek, amelyek Gamál előtérbe helyezésére és minél jobb színben való feltüntetésére irányultak. Annak ellenére, hogy Mubárak erősen kézben tartotta a gyeplőt, soha nem volt biztos, hogy az elnöki tisztség apáról fiúra száll. Az évről évre egyre valószínűbbnek tűnő lehetőség ellentmondott az ország politikai hagyományainak. Bármennyire tekintélyelvűen kormányzott is a rezsिम, uralkodói dinasztiáról nem volt szó Egyiptomban. Az a feltevés, hogy Mubárak fián kívül senki sem alkalmas az ország kormányzására, veszélyeztette a rezsिम és az emberek között létrejött ingatag megállapodást.

A harag nem csak a nép szívében fészkelte. Az egyiptomi hadsereg mélyen megbántva érezte magát az új elit, a Gamálhoz és fivéréhez, Alához közel állók miatt, akik kapcsolatrendszerüket óriási vagyonokra váltották. Félelmük nem volt alaptalan, hiszen ha Gamál kerül az elnöki székbe, akkor az általa szorgalmazott privatizáció a hozzá közelieknek kedvezne, nem pedig a hadsereg üzleti birodalmának. Bármennyire is elegáns Gamál megjelenése Savile Row-öltönyében, egyetlen öltözetet soha nem viselt: katonai egyenruhát. Az ország elnöki hatalmának letéteményesei mindig is az egyiptomi fegyveres erők voltak. Mivel Gamál egyáltalán nem rendelkezett katonai tapasztalatokkal, nyitva állt a kérdés, vajon a tábornokok beleegyeznek-e abba, hogy ő kövesse apját az elnöki tisztségben, vagy saját emberüket akarják majd a kormányhoz ültetni.

A választ már soha nem tudjuk meg. Amikor 2011. január 25-én kirobbant a felkelés, Mubárak elveszítette a lehetőséget, hogy fiát helyezze az ország élére. Az egyiptomi politikai életet közel egy évtizeden át foglalkoztató kérdés örökre megválaszolatlan marad. Egy dolog azonban aligha volt meglepetés: amint Hoszni Mubárak megbukott, a hadsereg azonnal rátette a kezét Gamál legközelebbi barátainak vagyónára.

Az egyiptomiak szabadnak érzik magukat

Minden diktatúrának vannak olyan figurái – magán a diktátoron kívül is –, akikben megtestesül a korrupció, a kivételezés és a hatalmaskodás. A forradalom előestéjén Egyiptomban ilyen volt Ahmed Ez. A milliárdos iparmágnás és

az Ezz Steel elnöke a kormánypárt fiatal nemzedékének legbefolyásosabb tagja, aki hozzájuk hasonlóan Gamál Mubárákhoz fűződő személyes kapcsolata révén emelkedett fel. Ha valaki 2010-ben feltette volna a kérdést egy átlagos egyiptominak, hogy ki húzott leginkább hasznot az elnök fiával való kapcsolatából, akkor egyértelmű választ kapott volna: „Ez”. A széles körben elterjedt vélekedés szerint közepes nagyságú családi vállalkozását a Gamálhoz fűződő szoros barátsága miatt tudta a Közel-Kelet egyik legnagyobb acélgyárává fejleszteni. Holdingja értékét hozzávetőlegesen 2 milliárd dollárra becsülték, s ennek nagy részét azóta halmozta fel, hogy 2000-ben parlamenti képviselőnek választották.²⁵ Noha vagyona jó részét korrupciós üzletekből szerezte, Ez sokkal több volt annál, mint a barátoknak kedvező kapitalizmus egyszerű haszonélvezője. Dörzsölt politikai játékos is volt egyben, akit azzal bíztak meg, hogy újítsa meg a diktatúra arculatát. „Szükségünk volt egy tervre – mondta a kormánypárt egyik tisztségviselője. – Ez volt az egyetlen, aki valódi ötlettel állt elő.”²⁶

Egyszerűen fogalmazva, Ez feladata a választások megnyerése volt. Néhány héttel a 2010-es parlamenti választások előtt az NDP megbízta, hogy vizsgálja felül a párt parlamenti helyek megszerzésére irányuló szervezeti stratégiáját. A kormánypárt természetesen mindig többséghez jutott az országgyűlésben. (Az elnök pártja 1976 óta kilenc egymást követő alkalommal nyert abszolút többséget.) A probléma inkább azzal volt, hogy az eredményt a szervezetlenség révén érték el.²⁷ A párt imázsának gyengesége abban is megmutatkozott, ahogyan jelöltjeit indította. A legtöbbjük ugyanis függetlenként mérte meg magát, és személyes vagy családi kapcsolataira hagyatkozva szerezte meg a helyiek szavazatát. Aztán egyszerűen kinyilvánította az NDP iránti hűségét, hiszen csak a kormánypárti tagság által lehetett megszerezni a kormány jóindulatát. Az NDP 311 parlamenti helyének többségét független képviselők szereztek meg, akik később újra csatlakoztak a párthoz. Ahmed Ez feladata az volt, hogy nagyobb fegyelmet és több profizmust vigyen a pártba. Több tisztségviselő is elmondta, hogy Ez Tony Blair Új Munkáspártjának módszereit tanulmányozta, és szándékában állt azokat Egyiptomban is meghonosítani.²⁸ 2010 áprilisában Ez így beszélt erről barátomnak, Janine Zachariának, a *The Washington Post* egykori tudósítójának: „Elsősorban szervezeti ügyekkel foglalkozom: azzal, hogyan nyerjük meg a választókat, hogyan világítsuk át a jelölteket, hogyan válasszuk meg a pártvezetés jelöltjeit, és hogyan készítsük fel a szervezetet a választási küzdelemre.”²⁹

Sok máshoz hasonlóan ez is akkor hangzott igazán jól, ha Ahmed Ez mondta. A szavazók bevonása, a modern kampányüzenet célba juttatása és a

professzionális szervezés ellenére a 2010. áprilisi választás nem volt több, mint cinkelt kártyaparti. Visszatekintve a napnál is világosabb, hogy a rezsim miért utasította vissza olyan rendületlenül a külföldi megfigyelők jelenlétét a szavazóurnáknál. A párt szervezeti titkáráként Ez felügyelte az emberemlékezet óta legtöbb csalással terhelt választást. Az NDP a parlamenti helyek több mint 90%-át szerezte meg, a 2005-ben még 88 mandátumot szerző Muszlim Testvériség pedig az összeset elveszítette.³⁰ A csalás ténye olyannyira nyilvánvaló volt, hogy az még Egyiptom elnyomó politikai atmoszférájában is kirívónak számított.

A választás előtt Ez előszeretettel mondogatta, hogy az ország mennyivel szabadabb, mint öt évvel azelőtt. Ha a dolgok rossz úton haladnak, akkor miért tűnnek az egyiptomiak olyan közömbösnek? Szerinte a fő kérdés a munka, az olcsó élelmiszer és a tiszta víz megléte – és nem a rezsim legitimitását érintő politikai megfontolások. Mindezt így fogalmazta meg: „Miért nem lázadnak az emberek? Miért nem jönnek milliók az utcára, amikor az ellenzék a politikai szabadságjogokról beszél? Miért? Mert az egyiptomiak szabadnak érzik magukat. Már rendelkeznek a szabadsággal. A szólás szabadságával, a pártokhoz való csatlakozás szabadságával, és azzal a szabadsággal is, hogy Ahmed Ezt is, akiről az a hír járja, hogy befolyásos, kérdőre vonják, majd a pokolba küldjék [...]. Az egyiptomiak szabadnak érzik magukat.”

De miért folyamodott az NDP ilyen súlyos csaláshoz? A pontos okot szinte lehetetlenség kideríteni. Elképzelhető, a párt ahhoz is túl gyenge volt, hogy saját tagjait irányítsa. A szemérmertlenség hátterében talán egy egyszerű igazság állt: a rezsim végül elhitte saját hazugságait. Ez a legjobb magyarázat arra, hogy miután nyitottabbá tette a politikai életet, és nagyobb teret engedett a kritikának és az ellenzéknek, mégis ellopta a választást a szavazóktól. Olyannyira lenézte az embereket, hogy azt hitte, még mindig következmények nélkül csálhat. A kormány komoly erőfeszítéseket tett, hogy létrehozza a modern autokrata rendszer felépítményét. Megvoltak az eszközei – az ellenzéki pártok a népharag csitítására, a választások a hűségesek jutalmazására és büntetésére, a parlament a közügyek megtárgyalására –, végül mégis úgy döntött, nem alkalmazza őket. A demokrácia álcája tovább veszített hitelességéből. Az álca ugyanis jó szolgálatot tehet, ha valami kevésbé vonzót kívánnak mögé rejtetni, ám csak akkor működik, ha az emberek elhiszik, hogy valódi. A választás után az ellenzék bizonyos tagjai „árnyékpárlament” létrehozására készülődtek, amely jóval karakteresebb lett volna, mint a meglévő. Mubárák elnök meglehetősen lenézően reagált: „Hadd szórakozzanak!”³¹

Még a rezsím tagjait sem érdekelte, hogy úgy viselkedjenek, mintha az álca valódi lenne. Erre nagyon jó példa a Nemzeti Emberi Jogi Tanács, amelyet Mubárak kormánya 2003-ban hozott létre. Az intézmény fő feladatának „az emberi jogok helyzetének megfigyelését” tekintette. Mivel a rezsím rendszeresen alkalmazott kínzást, a legtöbb aktivista érthető szkepszissel fogadta az új kormányzati szervet. Úgy tűnt, mintha kirakati testület lenne. És tulajdonképpen az is volt. A washingtoni egyiptomi nagykövetség egyik diplomatája kuncogva idézte fel, hogy miképpen legyeztették az ENSZ egykori főtitkára, Butrosz Gáli hiúságát azzal, hogy felkérték, elnökként adja nevét a bizottsághoz.³²

A tanács 25 tagja között azonban komoly és valódi emberi jogi aktivisták egyaránt fellelhetők voltak. (A bizottság több tagjával is készítettem interjút, akik egyetértettek abban, hogy a tagok között szerepelt 8-10, az emberi jogok iránt valóban elkötelezett ember, a többi azonban haszonleső vagy a rezsím kiszolgálója volt.)³³ A testület egyik megbecsült tagja és névleges vezetője Ahmed Kamál Abul-Magd alelnök lett. Az elismert alkotmányjogász és tudós azon kevés egyiptomi egyike, akinek az emberi jogok iránti elköteleződése megkérdőjelezhetetlen, és még a rezsím is elismeri. Abul-Magd a Szadat-kormány minisztere volt. A tapasztalt és megfontolt jogászt 2010 februárjában váratlanul elmozdították pozíciójából.

Egy hónappal a menesztése után látogattam meg gízai otthonában, nem messze a piramisoktól. Abul-Magd elmondta, egyik kuvaiti üzleti útjáról visszatérve Mubárak személyes levele várta. Az elnök megköszönte benne Abul-Magd szolgálatait, világossá téve, hogy azok véget értek. És miért távolították el a posztjáról? „Miért döntöttek úgy, hogy megszabadulnak tőlem? – kérdezett vissza Abul-Magd. – Az a szóbeszéd járta, olyan dolgokra készültek, amelyeket én nem lettem volna hajlandó eltűrni. Ezért döntöttek úgy, útilaput kötnek a talpam alá, mielőtt még tehetnék valamit.”³⁴ Sokkal nagyobb meglepetést okozott, hogy a rezsím kit ültetett volna a menesztett alelnök helyébe. Elsőként egy egykori rendőrtisztet, a belügyminisztérium tisztviselőjét nevezték meg – annak a kormányzati szervnek a berkeiből, amely a leginkább felelőssé tehető az ország szörnyű emberi jogi túlkapásaiért. Ezt a javaslatot azonban hamar leszavazták. Abul-Magdot aggasztotta a kormány által összeállított névlista. „Egyikük sem jó választás – mondta. – Egyikük sem kerülhetne fel az emberi jogok támogatóinak listájára. Rossz üzenetet közvetítenek.”

Abul-Magdot azonban sokkal inkább nyugtalanította az, hogy a kormány bábot csinált a rezsím hű barátaival feltöltött emberi jogi tanácsból. Úgy vél-

te, Mubárak és bizalmasai vakká váltak az ország problémáira. Nem konkrét eseteket említett, hanem általánosságban aggódott Egyiptom jövőjéért. „Nem hallok mást, csak a csendet. És ez zavar, mert ez nem valódi csend.”

Abul-Magd úgy véli, a rezsím túlságosan magabiztos volt. Elhitte, hogy a tekintélyelv biztos kikötőként szolgál majd, ez pedig mindig veszélyt jelent az autokrata rezsimek számára. Egyiptomban pedig a helyzet rendkívül bizonytalan. Az általános életkörülmények nem javultak. A politikai elnyomás az élet szerves része volt. A rendszer szorításának engedésével ugyan szűk teret nyitottak a nyilvános kritikának és a politikai tevékenységnek, és valamivel nagyobb szólásszabadságot toleráltak, csakhogy továbbra is elcsalták a választásokat, keményen bántak a tiltakozókkal, valamint – és valószínűleg ez volt a legésszerűtlenebb lépés – előkészítették a terepet a dinasztikus öröklésre. A rezsimet egyáltalán nem érdekelték a nép figyelmeztetései és visszajelzései, azokat hatalmára nézve veszélytelennek és érdektelennek tartotta. Váil Navára, Ájman Núr ellenzéki vezető főtanácsadója a forradalom után egy hónappal azt mondta nekem, a Mubárak bukása előtti öt évben a rezsím és a nép összeütöközése bármikor bekövetkezhetett volna. „Elkerülhetetlen volt. Emlékszem, a novemberi választások után azt írtam a blogomon: a rezsím egy olyan vonatra szállt fel, amely a végállomás felé tart, csakhogy addig már nincs több megálló. Már akkor sem tudna kiszállni, ha akarna – mondta Navára az irodájában. – Szerintem az utolsó szög az volt a koporsóban, amikor megérkezett az útmutatás, hogyan indítsunk forradalmat és hogyan üzzük el a diktátort. Ez volt Tunézia.”³⁵

Ahmed Ezt talán baljós előérzet kerítette hatalmába. A 2010 áprilisában készült interjú vége felé hosszasan ecsetelte, mennyire megélénkült az utca, legalább havonta vannak tiltakozások a Kairói Egyetemen és máshol is. Olyan képet festett, mintha Egyiptomban pezsegne a politikai élet, és elutasította azt a feltevést, hogy a rezsím politikai ellenfeleinek elnyomására használja a szükségállapotot. Majd egy pillanatra megállt, és ezt mondta: „Egészen őszintén: rendkívül nyugtalan lennék, ha demonstrációt látnék a Tahrír téren.”

Kilenc hónappal később az emberek elfoglalták a teret. Január 29-én, a tüntetés ötödik napján Ez kilépett a kormánypártból. Néhány nappal később befagyasztották bankszámláit, és megtiltották, hogy külföldre utazzon. Mubárak, aki természetesen tisztában volt vele, mennyire gyűlölik Ezt, azonnal áldozatként ajánlotta fel a demonstrálóknak – végnapjaiban tett kétségbeesett engedményei egyikeként. Február 17-én, egy héttel Mubárak bukása után a fegyveres erők legfelsőbb tanácsának parancsa alapján letartóztatták Ezt. 2011

szepemberében egy egyiptomi bíróság korrupció vádjával tíz év börtönbüntetésre ítélte. Most ő lett az, aki elveszítette a szabadságát.*

Az utolsó választóvonal

Az embereket figyelmeztették.³⁶ Semmilyen tiltakozást, még a békésen sem tolerálják. Mindenkit felszólítottak, hogy hagyja el a teret. Azt mondták, hogy aki mindezek ellenére ott marad, azt „agitátornak” és Egyiptom romba döntésén munkálkodó „külföldi ügynöknek” tekintik. A feszültség egyre fokozódott, így senkit sem ért meglepetésként, amikor a tömeg közé becsapódtak az első könnygázgránátok. Egyenruhások és civilek támadtak a tiltakozókra. A belügyminisztérium által küldött banditák késekkel és láncokkal voltak fel-fegyverkezve. Mások gumibottal estek a tömegtől elszakadt demonstrálóknak. Eszméletlenül verték őket. Gumilövedékek süvítettek keresztül a tömegen, a Tahrír teret körülvevő épületek tetején pedig mesterlövészek jelentek meg. Éleslőszereket is bevetettek. A káosz középpontjában tartózkodó aktivista kétségbeesetten tette közzé a Facebookon: „Könnygáz szagát érzem! Segítsetek nekünk a katonaság ellen!”

Nem 2011 januárját írtuk, már június vége volt. A biztonsági erők úgy támadtak a Tahrír téren és a környező utcákon tartózkodó tüntetőkre, ahogyan Hoszni Mubárak parancsára sem tették. A hatalomból kiebrudalt diktátor már egy ideje egy Sarm es-Sejk-i kórházban várta a tárgyalását. A szervek a fegyveres erők legfelsőbb tanácsának parancsa alapján intézkedtek.

Mindez nem számított elszigetelt jelenségnek. A március 9-ei rajtaütés óta, amely Szamíra Ibrahim bebörtönzéséhez vezetett, a tüntetők és a katonák közötti összecsapások egyre gyakoribbá váltak. Nyáron már szinte hetenként megismétlődtek. Úgy tűnt, a Mubárak bukása óta eltelt hónapokban a katonai tanács cselekedetei meghazudtolják ígéretüket, mely szerint az országot a demokratikus jövő felé kormányozzák. Bár a tábornokok megfogadták, hogy feloldják a szükségállapotot, mégsem tették. Ahelyett, hogy feloszlatták volna a rettegett Állambiztonsági Nyomozószolgálatot, egyszerűen átnevezték Nemzetbiztonsági Ügynökségnek, és Mubárak egykori emberét helyezték a belügyminisztérium élére. Az egyiptomi hadsereg egyáltalán nem mutatott

érdeklődést a civil átmenet irányában, sőt a legkisebb részletet is ellenőrzésük alá vonták. Az aktivistákkal való együttműködéstől pedig a lehető legtávolabb álltak. Közleményeikben hamis váddal illették az Április 6-a mozgalmat – azokat a fiatal vezetőket, akik kulcsszerepet játszottak a felkelés mobilizálásában –, miszerint katonai kiképzést kaptak Szerbiában. A tábornokok megtiltották, hogy külföldi megfigyelők vegyenek részt a közelgő választásokon, a hasonló kéréssel előálló egyiptomi civil szervezeteket pedig hazaárulással vádolták. Mindent egybevetve tevékenységük azt sejtette, hogy a fegyveres erők legfelsőbb tanácsa nem volt érdekelt a demokratikus nyitás elősegítésében. Sokkal inkább úgy tűnt, a régi rezsim maradványait igyekezett megővni, különösen pedig a saját hitbizományát. A hadsereg által ajánlott engedmények nem Mubárak autokráciájának lerombolására, hanem annak átcímkezésére irányultak. „Többé már nem tekintem szavahihető testületnek a katonai tanácsot – mondta a 25 éves aktivista, Kámel Arafa. – Nem más, mint egy hatalmas szörny, amely még mindig él és mozog.”³⁷

Senki sem tudja pontosan, mekkora erőt képvisel valójában az egyiptomi hadsereg.³⁸ Egyszerűen nem áll rendelkezésre elegendő információ. Úgy becsülik, létszáma 300-400 ezer fő lehet, de pontos adat nincs, ahogyan törzstisztjeiről sem. Az egyiptomi fegyveres erőket övező rejtély szinte minden tevékenységi körére kiterjed. Az elmúlt 30 év során nagyjából 40 milliárd dollárt kapott az Egyesült Államoktól, de azt nem tudja senki, hogy az ország költségvetéséből pontosan mekkora támogatásban részesül. Még az egyiptomi parlament sem. A hadsereg nem enged betekintést a titkaiba.

Noha Mubárak alatt a kormány más központjai is megerősödtek – nevezetesen a belügyminisztérium biztonsági apparátusa, illetve a Gamállal összefüggésbe hozható új gazdasági elit –, a hatalom gerince továbbra is a hadsereg volt. Lévéen az ország legerősebb intézménye, a katonaságnak és érdekeltségeinek bírálata a rezsim utolsó, áthághatatlan korlátja maradt. Ha maga a parlament sem ismerhette a pontos költségvetést, akkor az egyszerű embernek még kevesebb joga volt ehhez. „Az egyik dolog, amelyről nem tárgyalhatunk, az a hadsereg – mesélte Hoszám Bahgat, az egyik civil szervezet aktivistája 2010 elején. – Ez olyan határvonal, amelynek átlépéséért kemény árat kell fizetni.” Ekkor megkérdeztem tőle: „Hallott már a húszéves blogíróról?”³⁹

A húszéves blogíró Ahmed Musztafának hívták.⁴⁰ A Felső-Egyiptomból származó mérnökhallgatót 2010 februárjában tartóztatták le egy évvel korábban írt egyik bejegyzése miatt. Ebben Musztafa az ország katonai akadémiaát átható nepotizmust bírálta. Egy olyan diákról is említést tett, akinek el kellett

* Ahmed Ez 2013 decemberében végül 37 év letöltendő börtönbüntetést kapott. (A Szerk.)

hagynia az egyik akadémiát, hogy átadja helyét egy jobb kapcsolatokkal rendelkező hallgatónak. Senkit sem ismerem, aki hallott volna Musztafa blogjáról, vagy olvasta volna a bejegyzést a szerző letartóztatása előtt. Azt gyanítom, a letartóztatásához is azért kellett egy év, mert maga a hadsereg sem tudott a blog létezéséről.

A hatóságokat azonban nem érdekelte, vajon mennyien olvasták Musztafa irományát. Letartóztatták, majd katonai bíróság elé állították azzal a váddal, hogy „rágalmazta” a fegyveres erőket. A vádat végül nemzetközi nyomásra ejtették, de a rezsím valamit világossá tett az eljárással: a hadsereggel nem lehet packázni.

A tiltás nem csak a fiatal blogírokra vonatkozott. 2006-ban a rezsím ezt is nyilvánvalóvá tette, amikor hirtelen letartóztatta, vád alá helyezte, majd elítélte Talaat Szadat parlamenti képviselőt. Szadat az ország egykori elnökének, Anvar Szadatnak az unokaöccse. Egy 2006. október 4-ei tévéinterjúban azt állította, hogy nagybátyja meggyilkolásának pontos körülményeit soha nem nyomozták ki alaposan, és nyilvánvaló, hogy az egyiptomi hadsereg bizonyos csoportjai álltak a merénylet mögött. Az 52 éves Szadatnak már másnap felfüggesztették a mentelmi jogát. Hat nappal később a pere is megkezdődött egy katonai bíróság előtt. Még a hónap vége előtt megszületett az ítélet: egy év szabadságvesztés és kemény fizikai munka a fegyveres erők rágalmazásáért. A megzabolázott Szadatot büntetése letöltése után kiengedték a börtönből, majd újra elfoglalhatta parlamenti helyét. „Mindez azért történt, mert ez egy áthághatatlan határ. Gúnyolódni, de még csak viccelődni sem szabad vele – mondja Bahgat. – A hadsereget szádra ne vedd!”⁴¹

Miután Mubarak távozott a hatalomból, a katonaság elmulasztotta visszavonni ezt a tilalmat. Azok az egyiptomi újságírók, akikkel Kairóban beszéltem, elmesélték, micsoda nyomás alá helyezték őket, amikor arról akartak tudósítani, hogy a hadsereg megkínozza a tüntetőket, vagy szüzességi vizsgálat alá veti őket. Még ha meg is írták a sztorit, a szerkesztők általában nem engedték közölni. A fegyveres erők legfelsőbb tanácsa levelet küldött a média képviselőinek, amelyben figyelmeztette őket, hogy az összes hadseregről szóló tudósításukat vizsgálják felül a megjelenés előtt. 2011 júliusában elbocsátottak egy híres egyiptomi tévés személyiséget, mert reggeli műsorában meginterjúvolta a légierő egy nyugdíjas tábornokát.⁴² Az volt a bűne, hogy megkérdezte a főtitstet, van-e bármiféle bizonyítéka arra, hogy a két potenciális elnökjelölt támogatja az amerikaiak egyiptomi politikáját. A hadsereg Egyiptomában egy

tábornok kérdőre vonása, hogy tudja-e bizonyítani a vádak, már elegendő ok arra, hogy az illetőt kirúgják.

A katonaság bármiféle kritikával szembeni teljes intoleranciája igen drasztikusan nyilvánult meg egy másik fiatal blogíró esetében is. Májkel Nabíl keményen bírálta a hadsereget.⁴³ Kampányolt a sorozás ellen, és mélyen elítélte a katonaság által végzett szüzességi vizsgálatot is. „A forradalom elűzte a diktátort, de a diktatúrát nem” – írta a blogján. Március végén ezért a mondatért „a hadsereg megsértése” és „hamis információ terjesztése” vádjával letartóztatták. A katonai bíróság 3 év börtönre ítélte.

A katonai bíróságok eszközzé váltak az egyiptomi hadsereg kezében, és segítségével több ezer ember polgári és politikai jogait tagadták meg.⁴⁴ Egyetlen hónap sem telt el a katonaság hatalomátvétele óta, a bíróságok máris megkezdtek a civilek ügyeinek tárgyalását, néha több százat is egy nap. Az emberi jogi szervezetek szerint a demonstrálók, az aktivisták, de még az egyszerű emberek is katonai letartóztatások áldozatául estek. A válogatás nélkül begyűjtött polgárok először a katonai ügyészségre, majd a katonai bíróság elé kerültek, ahonnan az ítélet után átszállították őket a börtönbe. (Ironikus módon sok ember ellen huliganizmus volt a vád, noha mindenki jól tudta, hogy a hadsereg legkeményebb támadásaihoz – az előző rezsímhez hasonlóan – éppen *baltagijákat*, vagyis huligánokat bérelt fel a Tahrír tér megtisztítására.) Öt óra leforgása alatt az ember akár 5 év börtönt is kaphatott. A vádlottaknak nem volt védőügyvédjük, nem nyerhettek betekintést ügyük dokumentumaiba, és a bizonyítékokat sem láthatták. Az emberi jogi aktivisták becslése szerint nyárra a katonai bíróságok nagyjából 10 ezer embert ítéltek el – többet, mint Mubarak 30 éves regnálása alatt.

Az aktivistákat leginkább az aggasztotta, hogy szinte lehetetlen volt megküzdeni a katonaság túlkapásaival. Ha Mubarak belügyminisztériuma átláthatatlan volt, akkor a hadsereg valóságos fekete lyuk. „A régi rendszer minden szörnyősége ellenére legalább azzal tisztában voltunk, miként működik – mondta a jól ismert emberi jogi aktivista, Gászzer Abder-Rázek. – Az ügyvédek most nem engedik be a katonai ügyészségre. A jogi védelmet nélkülözőket este 10 órára öt év börtönre ítélik. Ez szörnyűbb, mint a legnyomasztóbb rémálmunk Mubarak alatt. Akkor legalább védőügyvéd jelen lehetett, ha valaki a katonai bíróság előtt állt.”⁴⁵

És hogy mi vezetett a végjátékhoz 2011-ben? A legtöbben úgy vélték, Tan-távinak nem fűlött a foga ahhoz, hogy átvegye Mubarak helyét, mint az or-

szág új elnöke. Egy tábornoknak nyilvánvalóan nehezebb esne a katonai tanács minden lépését vizslató politikai aktivistákkal szót érteni, civil ruhát öltetni, majd elnökjelöltként fellépni. Túlságosan átlátszó volna mindez, ráadásul sem az egyiptomi liberálisok, sem a vallásos konzervatívok nem fogadnák el. Nagyon kevés nyílt katonai junta maradt a világon, és a legtöbb aktivista szerint az egyiptomi tábornokoknak nem állt szándékukban ezt a táborot gyarapítani. A főtisztek ennél szerényebb céllal is beérték: az előző rendszer, elsősorban pedig saját kiváltságos helyzetük megőrzésével.

1952-ben rakták le a rendszer alapjait, miután Gamál Nasszer és a Szabad Tisztek Mozgalom elűzte Farúk királyt. Nem csupán a királyt mozdították el a trónról, a korlátozott parlamentáris rendszert és az akkor létező politikai pluralizmust is elsöpörték. Erős elnöki típusú köztársaságot vezettek be, amelyet kezdettől fogva saját embereikkel népesítettek be. Ezért senkit nem ért meglepetésként, amikor Mubárak bukása után a tábornokok az elnöki rendszer megtartásán munkálkodtak. A március végén előterjesztett alkotmánymódosítások – amelyeket elsőprő többséggel fogadtak el – alig korlátozták az elnök hatáskörét, és minden olyan párbeszédnek véget vetettek, amely a végrehajtó hatalom kárára erősítette volna a törvényhozó hatalmi ágat. (Ha az egyiptomi tábornokok ismerik a volt szovjet tagköztársaságok történetét, akkor azzal is tisztában vannak, hogy az erős elnöki rendszert választók mára autokráciába süllyedtek.) A főtisztek egészen odáig elmentek, hogy az „alapvető jogok nyilatkozatának” elfogadását javasolták a jövőbeli alkotmány összeállításához, amelyről sokan azt gondolták, azzal a céllal készült, hogy megakadályozza a katonai érdekek alapos vizsgálatát. A hadsereg által kinevezett kabinet októberben indítványozta, hogy emeljék ki a parlamenti felügyelet alól, valamint hogy a hadsereg vétőjogot kapjon a rá vonatkozó törvények tekintetében.⁴⁶ Az előterjesztés az „alkotmányos legitimitáció” védelmezőjének nevezte a katonaságot. Ezt a megfogalmazást mindenki úgy értette, hogy gondosan őrzik pozíciójukat, mert ők az egyiptomi politika feltétlen urai. Mivel a hadsereg majdnem 60 évig szent és sérthetetlen volt, a tábornokok most sem kívánták feladni ezt a státust holmi jövőbeli politikai egyezségért. „Már értik a játék lényegét – mondta Seríf Mikávi, a légierő tisztjéből lett politikai aktivista. – Ha nagy vihar jön, akkor olyan hajlékonynak és erősnek kell lenni, mint a bambusz. Ha pedig véget ért az ézengés, újra fel lehet egyenesedni. Eszük ágában sincs elveszíteni azt, amit 1952-ben megszereztek.”⁴⁷

Tisztek a forradalomért

Seríf Oszmán főhadnagynak kényelmes élete volt Mubárak Egyiptomában. Oszmán felső középosztálybeli családba született, kiváló neveltetésben részesült, az Egyiptomi Katonai Akadémián végzett, és szép karrier elébe nézett a légierő híradótisztjeként. Folyékony angolsága értékessé tette a nyugat-kairói légi támaszpont rangidős tisztjei számára, ahol szolgált. Édesanyja, aki orvosként a hadsereg kötelékében dolgozott, dandártábornokként vonult nyugalomba. Családja több tagja is a hadseregben szolgált. Bár gazdagnak korántsem volt mondható, Oszmán kiváltságos körökben mozgott, és igen jó összeköttetésekkel rendelkezett egy olyan világban, ahol az ismeretségek jócskán megkönnyíthetik az ember életét. „Igazán remek hálózatom volt ismerősökből – mesélte Oszmán. – Beleértve kedvenc éjszakai szórakozóhelyemet, a Kairó Dzsesszklubot is, ahol ismertem a tulajt.”⁴⁸ Oszmán Maadiban, Kairó egyik elegánsabb negyedében lakott, amely a város számos emigráns lakosának is otthont ad. „Mindig lebzseltek ott csajok Kairó nemzetközi közösségéből – mondta Oszmán. – Nem nélkülöztem a nyugati életstílust. Maadiban még softball-liga is van. Nyugatias életet éltem.”

Mindazonáltal Oszmán egyáltalán nem érezte magát elégedettnak. Visszatekintve a katonaság mégsem tűnt számára a legmegfelelőbb pályának. Saját bevallása szerint gyakran olyasmibe is beleütötte az orrát, ami nem rá tartozott, és volt benne valami lázadó vonás, amit az előljárói nem néztek jó szemmel. Hamar rájött, hogy valószínűleg sosem fog az ezredesi rang fölé emelkedni – ezen a ponton rostálja ki a hadsereg a magas pozíciókra szánt tiszt állományt. Ám nyugtalanságának sokkal mélyebb oka is volt annál a néhány évnél, amelyet alacsony rangú katonatisztként elvesztegetett. A hadseregben töltött idő ráirányította Oszmán figyelmét az ország helyzetére, különös tekintettel arra az intézményre, amelyben maga is szolgált. Amint főhadnagyból századosá lépett elő, és közelebbi kapcsolatba került magasabb rangú tisztekkel, mind több példáját látta és hallotta a hadseregben uralkodó korrupciónak. Kénytelen volt leszámolni minden illúziójával arra nézve, hogy a hadsereg elhatárolódik az ország bomlasztó politikájától. „A századosi és őrnagyi rang között az ember felismeri, minek a részévé vált valójában... egy diktatórikus rezsimnek – mondta el Oszmán. – Egyiptomot az utóbbi hatvan évben a hadsereg irányította. Nem volt más, mint civil bőrbe bújtatott katonai diktatúra.”

Oszmán erre 2002-ben ébredt rá először. Egy késő délután nem volt semmi tennivalója, így meglátogatta egy őrnagyi rangban szolgáló barátját. Tud-

ta, hogy az illető későig fog dolgozni, úgy gondolta hát, épp csak beköszön hozzá. Amikor belépett az irodájába, a műveleti tisztként dolgozó őrnagy telefonon beszélt egy repülőezredessel. Egy színes térképről folyt a beszélgetés, amely kiterítve feküdt az íróasztalon. Oszmán a barátja által adott válaszokat végighallgatva ki tudta következtetni, hogy az ezredes éppen arra utasítja az őrnagyot, eszközöljön módosításokat a térképen, vagyis egészítse ki azt újabb helyszínekkel és jelzésekkel. A kíváncsi Oszmán jobban megnézte magának a térképet. A címe „Stratégiai pontok védelmi tervezete” volt, és Kairó egész területét felölelte. A térkép különböző színekkel tüntette fel a kulcsfontosságú átkelőhelyeket és tereptárgyakat városszerte – hidakat, főutakat, kormányzati épületeket, az elnöki palotát, a szállodanegyedeket. Kairó légvédelmi terve fektetett előtte.

Barátja letette a telefont.

– Ez a legnagyobb ostobaság, amit valaha láttam – mondta Oszmán, miután alkalma nyílt alaposabban szemügyre venni a térképet. – Elképzelhetetlennek tartom, hogy az izraeli seregek bevonuljanak Kairóba. Hiszen ez kész öngyilkosság lenne. Úgy értem, az meglehet, hogy bombázzák a várost, de megszállni biztosan nem fogják.

– Ki beszél itt Izraelről? – csodálkozott a barátja.

– Hogy érted ezt? – kérdezte Oszmán.

– Szerinted hogy értem? – vágott vissza a másik.

Oszmán néhány másodpercig kifejezéstelen tekintettel bámulta a térképet, azután felpillantott.

– Arra gondolsz, hogy ez Kairó légvédelmi térképe – az egyiptomiak ellen? A védelmi terv forradalom esetére?

Barátja állta a tekintetét, pillantása csúfot űzött Oszmán naivitásából, mint ha csak azt mondaná: „Hát persze, hogy az!” Oszmán bevallotta, hogy abban a pillanatban szörnyen zöldfülűnek érezte magát. „Attól a pillanattól kezdve sokkal inkább igyekeztem nyitva tartani a szemem” – árulta el nekem.

És ezentúl már nem tudott elsiklani a körülötte zajló kenőpénz-osztogatás, korrupció és üzérkedés felett. Mialatt Oszmán századparancsnokként szolgált a 660-as repülőszázad egyik mozgó híradó-alakulatánál, katonái felkeresték, és beszámoltak neki egy dandártábornokról, aki abból tett szert mellékjövédlemre, hogy katonai járművek motorjait és pótalkatrészeit árusította a szabadpiacon. A műhely, ahol a motorokat kiemelték, hogy aztán áruba bocsássák, épp Oszmán alakulatának körletében éktelenkedett. Amikor Oszmán megemlítette az esetet előljáróinak, azt a választ kapta, hogy „túl kevés a stráfja”

ahhoz, hogy ilyesmibe üsse az orrát. „Jelentést tettem a dandártábornokról, de a válasz csak mellébeszélés volt” – idézi fel Oszmán a történeteket. Hamarosan át is helyezték a nyugat-kairói légi támaszpontra.

A támaszpont az Egyesült Államok hadseregének műveleti központja a Közel-Keleten. A '60-as években Mubárák szolgált itt a támaszpont parancsnokaként. Manapság az Egyesült Államok és Egyiptom hadserege innen vezényli le a kétévenként megrendezett Fényes Csillag hadműveletet, legnagyobb szabású közös nemzetközi hadgyakorlatukat. Oszmán alig várta áthelyezését, mivel a nyugat-kairói támaszponton töltött idő ígéretes lehetőségnek tűnt, hogy amerikai katonatisztekkel találkozson, és hasznát vegye angoltudásának. Saját katonai előjáróit azonban kezdte egyre kritikusabb szemmel látni. A tábornokok a szeme előtt folytatták a legkülönbözőbb üzemeket, hogy lefölözhessek a hasznát azokról a vállalkozásokról, amelyek máskülönben legálisan működhettek volna. Az egyik első példa erre a homokbányaüzlet volt. A támaszpont külső cégekkel kötött szerződést, hogy azok homokot bányáshassanak a területén. Amikor a teherautók megérkeztek, a támaszpont parancsnokának egyik közvetlen alárendeltje nyomban legombolt a bányatársaság képviselőjéről némi kenőpénzt. Oszmán megkérdezte a dologról a parancsnok tisztí állományának egyik tagját. „A fickó csak annyit felelt, hogy »na, igen, de tudod, ha a parancsnok pénzt akar, akkor nekünk meg kell szereznünk azt a pénzt.«” Oszmán szerint ez az alapelv általánosan érvényesült a támaszpont üzleti ügyeiben. Minden magas rangú tiszt jogosult volt tartani a markát. „A támaszpont parancsnoka és a légierő parancsnoka egyaránt megkapja a maga részét, a legnagyobb rész pedig Tanrávinak jár – mesélte Oszmán. – Tiszta maffia.”

Oszmán szerint a korrupció megnyilvánulásai túlnyomórészt kisstílusú megvesztegetések voltak, amelyek összege legfeljebb az illető zsebét töltötte meg, de nem egy tengerentúli bankszámlát. Idővel azonban bizonyos híreszteléseket hallott néhány rangfokozattal magasabban álló tisztektől – őrnagyoktól és alezredeksektől – arról, hogy mely tábornokok ismerik legjobban a dörgést. Mint elmondta, az egyik leghírhedtebb közülük Haszan er-Ruvíni, Kairó katonai parancsnoka és a fegyveres erők legfelsőbb tanácsának tagja. Ruvíniról, az északi katonai parancsnokság fejről az a szóbeszéd járta, hogy igen szépen jövedelmező ingatlanportfólió tulajdonosa. Katonatisztek szerint a Földközi-tenger partvidékén Alexandriától a líbiai határig elterülő ingatlanok fejlesztésével bízták meg, s az elmúlt 15 esztendő folyamán a partvidék egyes szakaszain villák, zárt lakóparkok és vonzó tengerparti üdülőfalvak bújtak ki a földből. Ezután Ruvínit áthelyezték a kairói központi parancsnok-

ságra, ahol továbbra is ingatlanokat hajtott fel a hadsereg számára. „A rezsim nem kedveli a túl sok ismeretlen arcot. Nem fogadnak fel egy újabb botrányhős tábornokot, hogy próbára tegyék ezen a területen – mondta Oszmán. – Nem, ők ismerik az emberüket, és száz százalékgig biztosak abban, hogy kellőképpen korrupt, és így sikeresen viszi majd az üzletet. Ezért áthelyezik »A« pozícióból »B« pozícióba, ahol újra ugyanazzal vagy valami hasonló üzlettel bízzák meg.”

Nem volt könnyű a döntés, de Oszmán elhatározta, hogy neki is változnia kell. Úgy vélte, kiváló angolnyelv-tudása jelentheti számára a szabadulás kulcsát az egyiptomi hadseregből. Időről időre kiválasztottak egy maroknyi egyiptomi tisztet azzal a céllal, hogy az Egyesült Államokban hat hónapos haladó nyelvi képzésben részesüljenek. Ezt követően az egyiptomi légierő angol tanáraiként állnak majd munkába. Oszmán elég magas pontszámot szerzett a vizsgán ahhoz, hogy kiválasszák a képzésre. Neki azonban más tervei voltak. Miközben a kurzust végezte 2005-ben a Lackland légi támaszponton a Texas állambeli San Antonióban, azzal a gondolattal kacérkodott, hogy az Egyesült Államokba költözik – véglegesen. Igyekezett kideríteni, vajon képes lenne-e önállóan boldogulni ebben az országban, és arra jutott, hogy igen. Tehát a képzés utolsó napján, amikor vissza kellett volna utaznia Egyiptomba, Oszmán nem jelentkezett. Dezertált az egyiptomi hadseregből.

Hat év elteltével, 2011 januárjára Oszmán már belerázódott egy meglehetősen tipikus amerikai életformába. Megnősült, állandó munkája volt fordítóként, és továbbra is San Antoniót nevezte otthonának. Január és február ama 18 napja alatt Oszmán a tévékészülékhez tapadva figyelte, ahogy a rezsim hatalma megrendül. Mihelyt pedig Mubárak megbukott, égett a vágytól, hogy híreket halljon kairói ismerőseiről, kiváltképpen katonacimboráiról. Órákig lógott a telefonon a barátaival beszélgetve, akik még mindig katonatisztként szolgáltak. Ők arról számoltak be, hogy a helyzet megváltozott, soha nem volt jobb egyiptomi katonának lenni. Fizetésemelést kaptak, és mindenki a katonaság útmutatásában bíz. „Rengeteget beszéltem telefonon egyiptomi katonatisztekkel, és mindnyájan azt mondták: »Tejben-vajban fűroszstenek bennünket. Az emberek tisztelettel bánnak velünk, ahová csak megyünk. Hősök vagyunk.«”

Oszmán néhány hétig azon tűnődött, vajon tényleg megváltozott-e a helyzet. Ha a tábornokoknak valóban szándékukban áll új útra vezetni Egyiptomot, ez a katonaság és a kormány viszonyának gyökeres változását eredményezhetné. Bár ösztönei mást súgtak, Oszmán mégis szeretett volna hinni a

változásban, hiszen ez akár azt is jelenthette volna, hogy hazatérhet Egyiptomba. „Az volt a benyomásom – bár a fejem és a szívem tele volt kétellyel –, hogy Tantávi és tanácsadó testülete az életben egyszer kínálkozó esélyt kapnak arra, hogy nagybetűvel írják be nevüket az ország történelmébe. Lehetőségük volt rá, hogy a modern Egyiptom megalapítóivá váljanak – idézte fel Oszmán. – Mintha csak egy újabb július 4-e eseményeit látná az ember, de immár Egyiptomban.”

Dédelgetett reményei február 25-én foszlottak szét. Azon a napon történt ugyanis, hogy miközben a Tahrír téren tiltakozók ezrei vonultak fel, a katonaság és a civil ruhás bérencek rátámadtak a tüntetőkre. A hadsereg később bocsánatot kért ezért az első súlyos összecsapásért. Oszmán azonban épp eleget látott. „Láttam a képeket, amelyeken a katonai rendőrség bérencei gumibotokat markolva bevonulnak teherautóikkal a Tahrír térre – mesélte Oszmán. – És abban a pillanatban már ezer százalékgig bizonyos voltam benne, hogy Tantávi semmit sem változott. Ő mindig Mubárak bábja volt, és örökre az is marad.”

Oszmán tehát március 1-jén megtette azt a lépést, amely mára már természetesnek tűnik mindazok számára, akik az autokrata hatalommal akarnak harcba szállni Egyiptomban: létesített egy Facebook-csoportot. Miután számos tényleges szolgálatot teljesítő egyiptomi katonatiszt véleményét kikérte, létrehozta a „Tisztek a forradalomért” elnevezésű oldalt.⁴⁹ Nem lepte meg, hogy a megkérdezett katonatisztek zöme először vonakodott segítséget nyújtani neki. Nagy árat fizettek volna, ha rajtakapják őket, hogy bíráltni merik a hadsereget. „A legtöbbet azt mondták, »hát persze, igazad van, Tantávi velejéig romlott, de nem ez a megfelelő idő«” – idézte fel Oszmán. Ám mihelyst sikerült maga köré verbuválnia öt katonatisztet, beindította a Facebook-oldalt.

Célkitűzése a kezdet kezdetétől világos volt. „Ez az első figyelmeztetés, hogy az emberek ne bízzanak még a katonai tanácsban – jelentette ki Oszmán. – Az oldal rendeltetése egyrészt felvilágosítani az embereket, hogy jobban teszik, ha rettegnek a katonai tanácstól, ahelyett, hogy ünnepeznék, másrészt pedig rátalálni azokra a bátor katonatisztekre, akik támogatják az elképzelésünket.” Oszmán támadta a felfogást, hogy az egyiptomi katonaság gáncs nélküli, szent és sérthetetlen, s mindezt olyan hangnemben, mely saját elmondása szerint is „sértő és szarkasztikus” volt. Ám azok számára, akiket reményei szerint elérhetett és meggyőzhetett – vagyis a politikailag aktív egyiptomiak számára, akik vajmi keveset tudtak az országot kormányzó átláthatatlan katonai szervezetről –, Oszmán valós információkat közölt a hadsereg módszereiről, ame-

lyekről saját szolgálati tapasztalatai, valamint a bennfentes katonatisztek által kiszivároztatott hírek alapján volt tudomása.

Ha igazán eredményes munkát akart végezni, nagyszámú segítőtársra volt szüksége, méghozzá nem csupán olvasókra és olyanokra, akik készek voltak csatlakozni az oldalhoz, hanem katonatisztekre is, akik mertek Oszmán szemeként és füleként működni. Ő azonban azt állította, hogy emiatt sosem aggodott; biztos volt benne, hogy a hadsereg mindkét tekintetben maga siet a segítségére. „Minél inkább elfuserálja Tantávi az országot, annál több támogatót szerzek az oldalamnak” – jelentette ki Oszmán.

És igaza volt. A „Tisztek a forradalomért” oldalt eleinte sokan megbélyegezték. Azt írták róla, hogy az oldal háttérében álló személyek kétségtelenül „árulók” és „hítségők”. Március 9-én azonban, amikor a katonai rendőrség megrohanta a Tahrír teret, s a tüntetőket az Egyiptom Múzeumba hurcolta és megkínozta, már egészen másként reagáltak. „Március 9-ével a történet új fordulatot vett – idézte fel Oszmán. – Támogatóim száma emelkedni kezdett.” És nem csupán azoké, akik csatlakoztak a csoporthoz. Oszmán elmondása szerint egyre több katonatiszt lépett előtérbe, és kínálta fel támogatását az oldalnak, mondván, hogy hajlandó közzétenni a hadsereg taktikájával és gondolkodásmódjával kapcsolatos információit. Néhány hónappal azután, hogy beindította az oldalt, már majdnem 25 ezren csatlakoztak hozzá. Oszmán úgy becsülte, a csoportot aktívan támogató tisztek száma az eredeti ötről pár százra emelkedett.

Akkor tudatosult benne, hogy kényes pontra tapintott, amikor jelentkezett egy régi barátja Maadiból. Amikor az oldal támogatóinak száma még alig érte el a 4000 főt, a semmiből hirtelen kapcsolatba lépett vele egy „nagyon közeli barát” Skype-on keresztül.

– Helló, van számodra egy ajánlatom – kezdte a régi barát.

– Mire vonatkozóan? – kérdezte Oszmán.

– Arra, hogy megszüntesd az oldaladat.

Oszmán egészen felvillanyozódott, hiszen ez azt jelentette, hogy az oldalon végül a tábornokok szeme is megakadt. Barátja már korántsem volt ilyen lelkes.

– Haver, ez nem vicc! Felhívott egy pasas a hírszerzéstől, és rám parancsolt, hogy beszéljek veled, puhatoljam ki, mit akarsz, ők pedig ráveszik majd Tantávit, hogy elfogadja a feltételeidet.

– Ejha! A három évmre építenek – vélte Oszmán. Amikor dezertált a katonaságtól, a rezsime távollétében háromévi börtönbüntetésre ítélte.

– Ahogy mondd! – felelte a barátja.

– Márpedig én nem szüntetem meg az oldalt – jelentette ki Oszmán.

– Pedig jobban tennéd, máskülönben ők fogják pár napon belül – felelte a barát.

– Azt akarod bemesélni nekem, hogy az egyiptomi kormánynak olyan nagy a hatalma, hogy lezárhatnak egy Facebook-oldalt, amelyet San Antonióban hoztak létre, csak mert a tartalma nincs az ínyükre?

– Bizony, nekem így mondták.

– Ha képesek lennének rá, akkor szart sem kínáltak volna nekem – felelte Oszmán. – Egyszerűen csak be akarják fogni a számat, mielőtt még túl nagyra nyitnám.

Így hát Oszmán és katonatisztekéből álló egyre nagyobb serege napról napra vívja háborúját Egyiptom leghatalmasabb tábornokai ellen. „Információra, információra és információra van szükségünk – magyarázta Oszmán. – Egyre azt hajtogatom az embereknek, hogy ha valóban segíteni akarják a forradalmat, azt információkkal tehetik, mert csupán ezek birtokában tudunk néhány lépéssel a fegyveres erő tanácsa előtt járni.”

Amikor legutóbb beszéltem Oszmánval, épp lerántotta a leplet egy kabinettag kinevezéséről, amelyet a hadsereg anélkül kísérelt meg, hogy felfedte volna a jelölt valódi háttérét. Nevetve mesélte: „Ma jelentették be, hogy Egyiptomban új tagokat fognak választani a kabinetbe. Az egyik név, amely felmerült, a légierő egykori helyettes főparancsnokáé volt, vagyis a második legfontosabb emberéé. Ők pedig X. Y. úrnak titulálták. »Na, ne már – gondoltam magamban. – Hiszen ez egy volt tábornok, akit még Mubárak tett meg a légierő helyettes vezetőjének.« Persze nem X. Y. tábornoknak nevezték, mert akkor a közvélemény felzúdulna, hogy »áhá, már megint egy tábornok!« Ha valaki egyszer tábornok volt, az tábornok is marad. Sosem vedlik át »úrrá.«”

Az Oszmán Facebook-oldalához hasonló törekvések pontosan azokat az erőket jelképezték, amelyek elől az egyiptomi hadsereg szívesebben húzódott volna vissza a háttérbe, másra hárítva a kormányzás formális kötelezettségeit. Egy intézmény, amelynek alapeleme a titoktartás, vajmi keveset tudott kezdeni az Oszmánhoz hasonlókkal, akik minden lépését bírálták. Csakhogy a tábornokok formálisan leváltották Mubárakot, még ha csak átmenetileg is. Aligha jelenthetett hát meglepetést számukra, hogy azokat az eszközöket, amelyekkel a múltban a diktátort vették célba, most ellenük fordítják.

A fáraó öröksége

Az egyiptomiak sok-sok éven át beszéltek a „forradalomról.” S amikor ezt tették, nem a jövőre, holmi reményteli és a távolság ködébe vesző napra gondoltak, amikor végre képesek lesznek lerázni magukról a több évtizedes diktatúra béklyóit. Inkább a múltjukról szóltak, felidézve a Szabad Tisztek Mozgalmat 1952-ben, amikor katonatisztek egy csoportja Gamál Nasszer vezetésével lemondásra kényszerítette Farúk királyt. A közvélekedés szerint a forradalmak mindig nagyszabású változások felidézői. Legyenek bár békések vagy véresek, elszakadást jelentenek a múlttól, s új korszakot nyitnak az ország politikai életében. A 18. és 19. században az egyeduralkodók nemegyszer haladó eszmék áldozataivá váltak – a szó szoros értelmében. Az utóbbi idők békés forradalmi – teszem azt 1998-ban Indonéziában és 2000-ben Szerbiában – utat nyitottak a polgári vezetés, a többpárti demokrácia és az előző korszak korrupt intézményeinek fokozatos felszámolása előtt. Ám egy általános igazságot megfogalmazhatunk: a forradalom csak akkor vezet valódi változáshoz, ha a nép is részt vesz benne.

Márpedig Egyiptomban 1952-ben nem ez volt a helyzet. Végül a nép nem mérsárolta le a királyi családot, de még csak bíróság elé sem állította uralkodóját. Helyette a hadsereg csapott neki egy búcsúpartit, díszsortúzzal megfelve. Július 26-án napnyugtakor pedig, három nappal a tisztek hatalomátvétele után, Farúk király egyszerűen felszállt a jachtjára, és vitorlát bontott az olasz partok felé, hogy hátralévő napjait Capri szigetén töltsen. Az egyiptomiak ezt forradalomnak nevezték, holott valójában a világ legelőkelőbb katonai puccsa volt. És ami még fontosabb, az egyiptomi nép semmilyen szerepet nem játszott benne.

E tekintetben nem is különbözhetett volna jobban 2011-től. Ekkor a nép nem várt türelmesen, hogy a saját bőrén tapasztalja, vajon Gamál Mubárákból igazságosabb vagy nagylelkűbb vezető válik-e atyjánál. Arra sem vártak, hogy a hadsereg keljen fel a velejéig korrupt rezsim ellen, ahogyan 1952-ben tette. Inkább maguk emelték fel a szavukat, és váltak a változás független erejévé, s amikor összegyűltek a téren, szilárdan megvetették a lábukat, és végképp szertefoszlatták Mubárák legitimitásának maradék illúzióját is. De bármilyen drámai volt is az az első 18 nap, a népfelkelés hatása sokkal tartósabbnak bizonyult, s nem merült ki a bátorság első hullámában, amely kiűzte az embereket az utcára. Mivel ez a felkelés hazai talajból fakadó valódi népi mozgalom volt, az emberek őszintén a sajátjuknak érezték.

2011-ben Egyiptom politikai élete hosszú szendergés után végre megelevenedett. Ezt a saját szememmel láttam egy hónappal Mubárák eltávolítását követően, a hadsereg alkotmánymódosításairól tartott szavazás előestéjén. Noha a módosítás egyes pontjairól heves viták folytak a szavazás előkészületei során, a véleménykülönbségek bizonyos szempontból kevésbé voltak fontosak, mint maga az esemény. Az egyiptomiak milliói most első ízben azzal a meggyőződéssel járulhattak az urnákhoz, hogy szavazataikat tisztességesen fogják megszámlálni. A népszavazás előtti éjszakán elsétáltam pár szabadtéri kávézó mellett Kairó belvárosában. Úgy tűnt, a társalgás kizárólagos témája a másnapi szavazás. Barátok vitatták meg egymással a módosítások egyes cikkelyeit. Családtagok igyekeztek meggyőzni egymást arról, hogy igennel vagy nemmel szavazzanak. Közvetlenül éjfél előtt a Tahrír térre vezető utcák megteltek emberekkel, akik posztereket és plakátokat tartottak a magasba, az utolsó percekben sem hagyva fel a kampányolással. A hadsereg két nappal korábban egészen abszurd módon kiadott egy rendeletet, amelyben megtiltotta a médiának, hogy akár nyomtatásban, akár szóban bármely olyan témát megvitassanak az alkotmányozó népszavazással kapcsolatban, amely lényegileg befolyásolná a közvéleményt. Az egyiptomi népnek azonban nem kellett újságírókra támaszkodnia ahhoz, hogy megvitassa politikai jövőjét. Ahogyan egy aktivista mondta nekem: „Ezekben a napokban mindenki alkotmányügyi szakértővé vált.”⁵⁰

Manapság Egyiptom valahol a diktatúra és a demokrácia határmezsgyéjén egyensúlyoz. Bármilyen nehéz is elképzelni, hogy az ország visszatérne Mubárák önkényuralmához, jelenleg korántsem egyértelmű, hogyan alakul Egyiptom további sorsa. Mivel a hadsereg továbbra is domináns szerepet fog játszani, minden okunk megvan rá, hogy szkeptikusan szemléljük az ország kilátásait. Egyiptom a felszínen talán magára ölt majd bizonyos demokratikus formákat – tisztábbá válnak a választások, harsányabban hallatják hangjukat az ellenzéki pártok, talán időről időre még a vezetők is cserélődni fognak –, csakhogy eközben alapvető liberalizmusellenessége javarészt érintetlen marad. Negyven esztendővel az előtt, hogy 1974-ben megindult volna a demokratikus átalakulás hulláma, élesebb határvonal választotta el egymástól a demokráciákat és a diktatúrákat. Akkoriban csupán egy maroknyi önkényuralmi állam húzódott meg a demokrácia árca mögött, mára azonban többtucatnyi országról derült ki – hiába hitték hajdan sokukról, hogy jó úton haladnak a demokrácia felé –, hogy alig néhány árnyalatot mosdott le magáról sötét zsarnoki múltjából. Ázsiában – különösen Közép-Ázsiában – és Afrikában elburjánzottak az olyan kormányok, amelyek sokkal inkább formailag, semmint funkcionálisan

demokratikusak. E rezsimek esetében a demokrácia majmolása nem pusztán lehetőség, hanem maga a valóság.

Szerencsére mindez sok egyiptomi számára sem jelent újdonságot. A legtöbbjük a hazugságban töltött évek folyamánként egyfajta egészséges szkepticizmus jellemzi. Érdemes felidézni, kezdetben mennyire nem volt nyilvánvaló, hogy Hoszni Mubárakból a Közel-Kelet egyik leghosszabb távon hatalmon lévő diktátora válik. Mubárak eleinte teljesen más benyomást tett, mint elődje, Anvar Szadat. Úgy tűnt, feltett szándéka visszavonni Szadat legszigorúbb intézkedéseinek java részét. Egy hónappal az ellene elkövetett merénylet előtt Szadat több mint ezerötyszáz politikai foglyot börtönzött be, köztük magas rangú vezetőket, akiknek semmi más bűnük nem volt, mint hogy nem osztották az elnök nézeteit. A Tora börtönbe vetett személyek között tudósok, újságírók, ügyvédek, politikusok és hivatalnokok egyaránt előfordultak. Amikor Mubárak elnök lett, egyik első teendője volt kezdeményezni a foglyok szabadon bocsátását. Az újdonsült elnök ekkor még azt hangoztatta, hogy „a demokrácia jövőnk legbiztosabb záloga”, s hogy neki „esze ágában sincs kisajátítani a döntéshozatalt”. Az ellenzéki politikai pártok engedélyt kaptak, hogy újrakezdjék működésüket, és megjelentessék lapjaikat. A civil szervezetek és társadalmi csoportok száma növekedésnek indult. Mubárak úgy módosította a Szadat uralma alatt megalkotott választási szabályokat, hogy azok eleinte kedvezőbbnek bizonyultak az ellenzéki pártok számára. Az ellenzék tagjai meghívást kaptak, hogy kísérik el az elnököt külföldi útjaira. Mubárak az első időkben még azt is felvetette, hogy senki se viselhesse az elnöki tisztséget két ciklusnál tovább.

Hiába hajtogatta azonban, hogy az ország töretlenül halad előre „a demokrácia megfelelő adagolásával”, hamarosan egyértelműen mutatkozni kezdtek annak jelei, hogy az elnököt egészen másféle szándékok vezérik. Mubárak nem nevezett ki alelnököt. Előbb-utóbb valamennyi elődjét az ország második embere váltotta fel tisztségében. E hagyomány ellenére – vagy talán éppen emiatt – Mubárak sosem jelölte ki a saját utódját; csak utolsó napjaiban nevezte ki Omar Szulejmánt alelnöknek, amikor már egyre nagyobb tömegek gyülekeztek a Tahrír téren. A törvényileg elrendelt szükségállapotot, amelyet Mubárak a Szadat ellen elkövetett merénylet után léptetett életbe, 30 éven át egyszer sem oldották fel. A kormányzat egyetlen szerve, amelynek hatalma és befolyása egyenletesen gyarapodott, az elnöki hivatal volt. „A jelenlegi diktatúra – állítja Gászér Abder-Rázek emberi jogi aktivista – már azon a napon

elkezdett kialakulni, amikor ő hivatalba lépett, és az emberek úgy döntöttek, hogy nem taszítják le.”⁵¹

Visszatekintve mindez súlyos hibának nevezhető. Mubárak akkoriban még gyenge és politikai téren tapasztalatlan volt. Szadat pontosan azért tette meg alelnöknek, mert sem ambíciót, sem pedig tehetséget nem mutatott arra, hogy a nemzet következő vezetője legyen. Mubáraknak a merénylet okozta zűrzavarral és egy kormányválsággal szembesülve időt kellett nyernie. Egyiptom közéleti személyiségei pedig – beleértve a politikai elitet, amelynek tagjait 1981 őszén sorra engedték ki a börtöncellákból szerte Kairóban – elfogadták az apró, fokozatos reformokat, amelyeket Mubárak jóvátételként felkínált. Időt adtak az újdonsült elnöknek, aki ezalatt mesterien megtanulta, miként játszhatja ki egymás ellen az ellenzéki pártokat, és kovácsolhat tőkét a radikális iszlámmal kapcsolatos félelmekből. Egy évvel azelőtt, hogy Mubárakot végre elmozdították a hatalomból, Abder-Rázek így nyilatkozott: „Azért kell ma ilyen nagy árat fizetnünk, mert a frissen kiszabadult emberek elkövettek egy gyakori hibát, és a legjobbat feltételezték Mubárakról. Megadták neki a lehetőséget, hogy kidolgozza saját taktikáját és fogásait, amelyekkel harminc hosszú éven át vezethette az országot.”

2011 júliusában az egyiptomi fegyveres erők legfelsőbb tanácsának tábornokaiból álló delegáció látogatott el Washingtonba. A vezető Egyiptom-szakértőkkel tartott értekezleten a tábornokok a jól ismert üzenetet tolmácsolták. „Kérem, higgyék el, hogy mi nem az előző rezsim örökösei vagyunk! Mi szilárdan elköteleztük magunkat az emberi jogok és az egyiptomi nép méltóságához való joga mellett – jelentette ki az egybegyűlteknél Szaíd el-Aszár vezérőrnagy. – Kérem, higgyék el ezt nekem!”⁵²

Az egyiptomi emberek nem zöldfülű kezdők. Tisztán látják, jelenleg egyedül ők akadályozhatják meg, hogy a történelem megismétlje önmagát. Szkepticizmusuk pedig nagyon is megbocsátható, hiszen mindenkinél jobban tudják, hogy egy önkényuralmi rezsim maradványainak árnyékában az idő sosem azok mellett áll, akik a valódi demokrácia felépítésére törekkenek. Végül az dönti majd el, vajon 2011 csakugyan a forradalom éve volt-e, hogy ők mennyire éberen fognak őrködni az előttünk álló hónapokban és években.

7. fejezet A PROFIK

A workshopot egy lepusztult tengerparti szállodában tartják, öt percre a reptértől. Odakinn nyaralók hevernek a parton sorakozó műanyag nyugágyakon. Nádutánszat-napernyők védik őket a perzselő nyári naptól, miközben sötét üvegekből sört kortyolgatnak, és kibámulnak a Földközi-tengerre. A partszakasz épp az érkező járatok repülési útvonala alatt helyezkedik el, és olyan közel van a repülőtérhez, hogy a gyerekek minden húsz percben kurjongatni és integetni kezdenek, amint egy újabb lökhajtásos gép ereszkedik alá. A táj néhány pálmától eltekintve sivár. Egy sor halvendéglő és lerobant – de nagylelkűen kétszillagosnak nevezett – szálloda szegélyezi a városba vezető napégette utat, amely közvetlenül a vízparton halad. A telkek közül sok elhagyatott vagy elhanyagolt. A szomszédos lazacszín épület „tengerparti apartmanokat” hirdet, ám úgy tűnik, ezek egyedüli lakói a kóbor macskák és a temérdek galamb, amelyek a zárt ajtajú erkélyeken gubbasztanak. A sziget flancos üdülőszállókkal és csodás tengerpartokkal dicsekszik, ám azok valahol másutt vannak. Ez a partszakasz a helybeliek és egy maroknyi sovány erszényű európai turista nyaralóhelye. A bédékkerek meg sem említik.

A szálloda második emeletén találkozunk. Húsz ember – tizenhárom férfi és hét nő – vonul be a konferenciaterembe, és foglal helyet az U alakban elrendezett asztalok körül. Életkoruk huszonötötől úgy negyven-egynéhány évig terjed, de mind úgy öltözködnek, mint a diákok. Megkezdődik az előadás, s miközben az előadó a csoporthoz beszél, időnként a falra vetített PowerPoint-prezentációjára mutat.

Értekezletek és rendezvények számára a szálloda első emeletét jelölték ki, amely a válaszfalaknak és térelválasztóknak köszönhetően egyidejűleg több különböző összeövetelnek is otthont adhat. Ezen a bizonyos délutánon a szomszédos helyiségben épp a Weight Watchersszal rokon helyi fogyókúras csoport tartózkodik. Csak úgy tudunk eljutni saját workshopunk helyszíné-

re, hogy keresztülvágunk az ő gyűlésükön, odabiccintgetve a 30–40 terebélyes asszonynak.

Pár percenként kiabálás és taps hangzik fel, amint a résztvevők sorra bejelentik, hány kilót adtak le a legutóbbi összeövetelük óta. Egy ponton szomszédaink már annyira hangosak, hogy előadónknak emelt hangon kell megismételnie mondandóját, túlharsogva a lármát. „Ha a mozgalom túlságosan gyorsan növekszik, az igen veszedelmes. Ilyenkor nem állnak rendelkezésre a szükséges struktúrák, és gyakran hiányzik a kellő fegyelem. Egy újabb Líbiát kockáztathatunk” – magyarázza előadónk, Moammer Kadhafira és a tüntetők lemeszárlására utalva. Háta mögött a falra vetített képen az önkényuralmi rezsimék „támasztópilléreinek” felsorolása olvasható.

Halk női hang szűrődik be: „Kilenc kiló!” A bejelentés nyomán ismét felharsan az ujjongás.

Húsz aktivista érkezett az ütött-kopott hotelba, egy földközi-tengeri sziget eme névtelen zugába, hogy részt vegyen egy titkos értekezleten, amelynek tárgya a forradalom – pontosabban a forradalom kirobbantásának módja. Az egyhetes tanfolyam oktatói az Otpor szerb ifjúsági csoport két egykori tagja – ez a csoport üzte el Szlobodan Milosevicset, a diktátort 2000-ben. Manapság a CANVAS trénereiként dolgoznak. A belgrádi székhelyű szervezet, amelynek munkatársai a szerbiai, grúzai, libanoni, Fülöp-szigeteki és dél-afrikai köztársaságbeli erőszakmentes demokratikus küzdelem veteránjai közül kerültek ki, világszerte az egyik vezető csoportosulás a demokratikus politikai mozgalmak tagjainak kiképzésében. Ez a gárda az elmúlt 9 év során csaknem ötven országban működött különféle mozgalmak tanácsadójaként. A lista úgy hangzik, mintha a diktátorok és a demokrácia közötti harc gyakorlati kézikönyvéből idéznénk: Bolívia, Burma, Egyiptom, Fehéroroszország, Grúzia, Guatemala, Irán, Maldív-szigetek, Nyugat-Szahara, Tibet, Venezuela, Vietnam, Zimbabwe. A tanfolyamot tartó két tréner a CANVAS legtapasztaltabb oktatói közé tartozik, több tucat országban hetvennél is több workshopot vezettek már le.¹

A foglalkozás hallgatói egytől egyig egy közel-keleti ország demokratikus mozgalmának tagjai közé tartoznak. (Ahhoz, hogy részt vehessen ezen az egyhetes tanfolyamon, el kellett fogadnom az alapszabályt, hogy megóvom az érintettek biztonságát. Nevezetesen nem fedhetem föl az értekezlet helyszínét, az ország nevét, amelyet az aktivisták a hazájuknak neveznek, sem a résztvevők bármelyikének kilétét.) Az aktivisták számos kérdéssel állnak elő: Hogyan szerezhetnek támogatókat az ügyüknek? Miként fordulhatnak szembe egy rezsimmel, amelyet egyre drágóbb szigor jellemez? Miféle tiltakozó megmoz-

dulások zökkenthetnék ki az embereket a közönyükből? Hatékonyabbá akartak válni szervezetként, hogy megtehessék az ugrást, amelynek révén tiltakozó csoportból ellenállási mozgalommá fejlődnek. Ám másfél év elteltével holtpontra jutottak. Attól félnek, hogy elavulttá és kiszámíthatóvá váltak. „Úgy érezzük, hogy folyamatos szükségállapotban élünk, és ez akadályoz minket a gondolkodásban – árulja el az aktivisták egyike. – Folyton csak az untig ismert lépéseket ismételtetjük.”²

A csoport vezetői számára a workshop többet jelent pusztán taktikai és módszertani leckénél, egyfajta válaszütemet jelképez. A mozgalom, amelynek szavára bármikor több százan vonulnának az utcákra, gyorsabb ütemben növekedett, mint ahogy bárki előre sejtette volna. E növekedés javarészt azoknak az aktivistáknak köszönhető, akik közvetlen lépéseket tettek, majd egyesítették erőiket a közös ügy érdekében. A vezetőség, az 5-6 főből álló mag azonban professzionálisabb, kiszámíthatóbb és stratégiailag tervezettebb irányba kívánja terelni a mozgalmat. A baj az, hogy a csoport alvezérei – a mintegy 20-30 főt számláló második vonalbeli vezetőség tagjai – megosztottak a célkitűzések tekintetében. Egyesek szívvel-lélekkel támogatják az általuk meghatározott, szakavatottabb célokat. Csakhogy a vezetők attól tartanak, hogy a többiek jószívről öncélúan, csupán a tiltakozás kedvéért tiltakoznak. Ezek a tagok pedig egykettőre megbélyegeznének egy gyakorlatiasabb kampányt, mint a mozgalom legtisztább forradalmi céljainak elárulását.

A csoport legfelső szintű vezetői felkészültek arra, hogy e megosztottság vagy nézeteltérés hamarosan kipattan, sőt szinte keresik az alkalmat a kenyértörésre. Jóllehet ez átmenetileg megritkíthatná a soraikat, úgy vélik, hogy ha sikerre akarják vinni ügyüket, s tudatosabb és befolyásosabb politikai erővé kívánnak válni, akkor egységesebb irányvonalat kell követniük. Tehát részint azért fordultak a CANVAS-hoz, hogy nyílt eszmecsere provokáljanak, bajtársaik közül némelyeket a saját oldalukra állítsanak, a többiekben pedig megpróbálják tudatosítani, mennyire kiszorultak. „Pontosan nem gondoltuk át, mit nyerhetünk az akcióinkkal. Tisztáznunk kell a célkitűzéseinket – mondja az egyik vezető. – Ha ez azt jelenti, hogy átmenetileg megfogyatkozunk, ám legyen!”³

A CANVAS trénerai számtalanszor megfigyelték e dinamikát a mozgalmakon belül. Örömmel tölti el őket, ha a tanfolyam valódi kihívásnak bizonyul a csoport számára, ha hozzásegíti őket ahhoz, hogy „kellő távolságból szemléljék saját küzdelmüket”⁴ – ahogyan a trénerek egyike kifejtette. Egyetlen dolgot azonban semmi szín alatt sem tesznek meg: nem dolgoznak

ki konkrét tervet vagy eljárásmodot a diktátor elűzésére. Két egyszerű, ám szigorú szabályt követnek. Kizárólag olyan csoportokkal működnek együtt, amelyek múltja erőszakmentes, és semmiképpen sem írják elő nekik, mitévők legyenek. „Nem vállalhatom magamra ezt a felelősséget – jelenti ki az egyik szerb tréner. – Jómagam nem ott születtem és nevelkedtem, nem dönthetek helyettük.”

Sokkal inkább stratégiai gondolkodásra tanítják hallgatóikat, hasznos tippeket adnak, gyakori hibákra és buktatókra mutatnak rá, amelyeken mások már elvéreztek, illetve saját tapasztalataik alapján a való életből vett példákat vitatnak meg velük azzal kapcsolatban, hogyan rendítsék meg a rendőrség kormányhűségét, miként csorbítsák a diktátor tekintélyét, és végül hogyan ériék el, hogy a rezsim saját maga ellen forduljon. „Mi nem egy sor bűvészmutatvánnyal a tarsolyunkban jöttünk ide, hogy azt mondjuk: ezt és ezt kell tenniük – mondja a szerbek egyike a workshop bevezetőjében. – Olyan csata ez, amelyet erőszakmentes módszerekkel vívhatnak meg. A hadviselés egy formája, csak éppen anélkül, hogy fegyvert vennének a kezükbe.”

A forradalom tanítványai

Amikor az emberek fellázadnak egy-egy diktátor ellen, a világ tekintete rájuk irányul. Ám van a nézőknek egy olyan csoportja, amely különösen feszült érdeklődéssel figyeli, mi lesz a felkelés eredménye: a többi diktátor. 1989 karácsonyának napján a román nép rövid úton kivégezte Nicolae Ceaușescu elnököt és feleségét – alig néhány órával azután, hogy az embertelen kommunista rezsim összeomlott. Zaire teljhatalmú ura, Mobutu Sese Seko állítólag halálra rémült, amikor a CNN-en meglátta román barátja holttestét.⁵ A távoli Pekingben a kínai vezetés megszigorította a biztonsági intézkedéseket a főváros környékén, nehogy valaki ihletet merítsen a bukaresti eseményekből.⁶ 2005-ben, miután a demokratikus mozgalmak hulláma megdöntötte a rezsimet Grúziában, Ukrajnában és Kirgizisztánban, Vlagyimir Putyin és Hu Csin-tao egy csúcstalálkozón félrehúzóva állítólag összeültek, hogy megvitassák a „színes forradalmak” veszélyét.⁷ Az arab országok belügyminiszterei pedig – akiknek feladata a belső ellentétek elfojtása – majd’ húsz esztendőn át kivétel nélkül minden évben összegyűltek tapasztalatcsere céljából.⁸

Mára kétségkívül az arab tavasz okai és következményei okozzák a legtöbb fejtörést az önkényuralmi rezsimeknek. A Kínai Kommunista Párt gyorsan

reagált, és betiltotta az olyan kulcsszavak említését az interneten, mint „Mubarak,” „Ben Ali” és „jázmin” – ez utóbbi a tunéziai jázminos forradalomra utal. A cenzúra bevezetése után széles körben és szigorúan fellépett a másként gondolkodók, a rezsím bírálói és az emberi jogok védelmezői ellen, sokak meggyőződése szerint megelőző intézkedésként, nehogy a politikai nyugtalanság elharapóddzon az országban. Ésszerű feltételezés, hogy a tunéziai Zín el-Ábidín ben Ali és az egyiptomi Hoszni Mubarak viharos bukása megrémítette a többi arab önkényurat, és megnövelte a rezsím ellenségeivel szemben foganatosított véres megtorló intézkedések valószínűségét Líbiában, Jemenben és Szíriában. A térség diktátorai közül némelyek nem érték be azzal, hogy kivárájk, míg a vész a saját határaikon belül is felüti fejét. Szaúd-Arábia saját csapatait küldte segítségül a bahreini felkelés leveréséhez, később pedig 4 milliárd dollárral ajándékozta meg Egyiptom katonai tanácsát a munkája megkönnyítésére.⁹

Mindazonáltal nem csak a diktátorok szűnnek le tapasztalatokat és tanulságokat mások küzdelmeiből. A 21. században a demokratikus mozgalmak tagjai egyre szorgalmasabban tanulmányozzák, mi okozza egy-egy forradalom sikerét vagy bukását. Venezuelában egyes csoportok alaposan megfigyelték és elemezték, hogyan sikerült az ellenzéknek elűznie a chilei Augusto Pinochetet. Az egyiptomi aktivisták egy évvel Mubarak elmozdítása előtt már taktikákat kölcsönöztek az iráni Zöld Mozgalomtól. S az önkényuralmi rezsimekkel dacolók szinte minden országban, ahol megfordultam, beható ismeretekkel rendelkeztek a lengyel Lech Wałęsa '80-as évekbeli Szolidaritás mozgalmáról.

Egy globalizált világban az ember egyszerűen a könnyű hozzáférhetőség miatt is szert tesz bizonyos ismeretekre. Vegyük például a Girífnát, ezt a szudáni erőszakmentes demokratikus mozgalmat, amely Omar el-Basír elnyomó uralmának igyekszik véget vetni.¹⁰ (A 2011 júliusában kettészakadt országban politikai érdekek mentén kieleződő véres polgárháború kezdődött, miközben az elnök maradt a helyén.) A mozgalomnak saját Facebook-oldala van.¹¹ A Girífná név – amelynek fordítása: „torkig vagyunk” – hasonló a grúz, ukrán és egyiptomi csoportokéhoz, amelyek névválasztásukkal szintén arra utalnak, hogy „elég volt”. A „színes forradalmakban” aktívan közreműködő szervezetek mintájára a Girífná is választott magának egy színt (mégpedig a narancsot), amely a mozgalom védjegyévé vált.

A szudáni mozgalom a közelmúltban készített egy szappanreklám-paródiát, amelyben egy fiatal férfi a „Girífná” márkanévű szappan segítségével pró-

bálja kimosni pólójából Basír rajta éktelenkedő képmását. Miközben a fiatalember kézzel dörzsöli a pólót, a következő szöveg hallható: „Ha undorodik, ne aggódjon, itt a Girífná szappan! Persze nem lesz könnyű dolga húsz év szennye után, rengeteget kell majd sikálnia és dörzsölnie... De tetszeni fog a végeredmény!” Ekkor a fiatalember kiemeli a lavóról a ruhadarabot, amelyen immár nyoma sincs Basír arcának. A póló patyolatfehér.¹²

Az egészben nem is a reklám tartalma az igazán megdöbbentő, hanem az a tény, hogy a szudániak szinte egy az egyben lekoppintottak vele egy Szerbiában 10 évvel korábban készített paródiát. Az eredetiben egy szerb háziasszony dob be egy Milosevics arcképét viselő pólót a mosógépbe ugyanezzel az eredménnyel. („Tíz éve képtelen vagyok eltüntetni ezt a foltot – mondja az asszony Milosevicsre utalva. – Higgyenek nekem, már mindent kipróbáltam!”) Megkérdeztem az Otpor egy tagjától, aki az eredeti reklám elkészítésének hátterében állt, hogy a csoport közreműködött-e a Girífná utánzatának megszületésében. „Fogalmunk sem volt az egésztől”¹³ – felelte az illető. A szudáni csoport egyszerűen megtalálta a reklámot az interneten, és elkészítette a saját változatát.

Az effajta információk utáni éhség túlságosan felerősödött ahhoz, hogy az internet vagy a YouTube kielégíthetné. Az egyes csoportok nem egyszerűen a sikeres demokratikus mozgalmak külsőségeit és hangulatát szeretnék utánözni, hanem az erőfeszítések alapjául szolgáló stratégiát és taktikát kívánják megérteni. Erre az igényre válaszolva egész hálózat keletkezett különböző szervezetekből és magasan képzett személyekből, hogy segédkezet nyújtson azoknak, akik meghírdették saját háborújukat a diktátorok és önkényuralmi rezsimek ellen. Szrdja Popovics, a szerb Otpor mozgalom egyik vezetője ezzel indokolja a döntést, amely a CANVAS megalapításához vezetett.

2003-ban Popovics Fokvárosba utazott, hogy zimbabweiekkel találkozzon, akik Robert Mugabe elléni kampányukhoz kérték a segítségét. Amikor megismerkedett velük, egészen elképedt azon, mennyire behatóan ismerik a zimbabweiek az Otport. Ők Zwakanának („Ami sok, az sok!”) nevezték magukat, vagyis szintén beépítették az Otpor szlogenjét a mozgalmukba. Korábban egy fehéroroszországi csoport már kapcsolatba lépett Szlobodan Dzsinnoviccsal, az Otpor egyik vezetőjével, a CANVAS társalapítójával. Ezt további felkérések követték grúz és ukrán aktivisták részéről. Popovics számára azonban a Dél-afrikai Köztársaságba tett látogatás hozta el a megvilágosodást. „Megdöbbentő élmény volt – meséli. – Te jó ég! Ha a zimbabwei falvakban élő emberek ösztönzést kapnak attól, amit mi Belgrádban csináltunk, akkor itt valami át-

fogóbb folyamat van kibontakozóban, amelyet eddig még csak észre sem vetünk. A felvevőpiac [ezekre az eszmékre] megtalált minket. És az egészben az a legérdekesebb, hogy a kereslet azóta sem lankad!”¹⁴

Amikor több tízezer embert látunk egy külföldi főváros utcáin, amint a szabadságjogok kiszélesítését követelik, vagy véget akarnak vetni egy elnyomó rezsimnek, kísértést érzünk arra, hogy mindezt spontán megnyilvánulással magyarázzuk. Holmi váratlanul kipattanó szikrára gondolunk, amely fellobbantotta az emberekben a vágyat, hogy kitóduljanak a terekre, és kiköveteljék maguknak azokat a jogokat, amelyeket oly hosszú időn át megtagadtak tőlük. Csakhogy ez nagyon ritkán fordul elő. A forradalmak sikerének előfeltétele a tervezés, a felkészülés, és annak értelmes átgondolása, hogy miként számíthatjuk és játszhatjuk ki az elnyomó rezsimet, amely saját hatalmának fenntartásán kívül vajmi keveset törődik bármi mással. Amikor azután végül megérik a helyzet a fordulatra, az események valóban szélesebben követik egymást. A háttérben azonban rendszerint ott áll egy mozgalom vagy szervezet, amely hosszú hónapok vagy akár évek veszedelmes (és sokszor lélekölő) munkájával tette lehetővé annak a napnak a beköszöntét. Az a kitartó munka, amelyet a CANVAS és más csoportok végeznek, rácsfol a forradalmak egyik legelterjedtebb mítoszára. „Nem létezik olyasmi, hogy spontán kirobbanó forradalom. A hirtelenkedéssel csak megöleted magad – magyarázza Popovics. – Minél alaposabban megtervezed az egészet, annál nagyobb esélyed van a sikerre.”¹⁵

Ha megnevezhetünk egyetlen éltető eszmét, amely az ilyesfajta csoportok által hirdetett forradalmak alapjául szolgál, az az erőszakmentesség stratégiája. Persze nem azért, mert ezek a mozgalmak csupa pacifistából állnak. Szó sincs róla. A békés demokratikus mozgalmak hátterében sokkal inkább a gyakorlatias gondolkodás áll. Az aktivisták átlátják a folyamat logikáját, és tisztában vannak az esélyeikkel. Egy nemrégiben készült tanulmány szerint 1900 és 2006 között az erőszakmentes mozgalmaknak több mint 50%-a vitté győzelemre ügyét, ehhez képest az erőszakos felkelések mindössze nagyjából 25%-ban voltak sikeresek.¹⁶ Ha az aktivisták elfogulatlanul felmérik, hogy puskagolyókkal vagy szavazócédulákkal érdekesebb-e hozzálátniuk a diktátorok megbuktatásához, akkor belátják, hogy az erőszakmentes eszközök jelentik a nagyobb esélyt. Tisztában vannak azzal, hogy az erőszak alkalmazása a diktatúrák legfőbb monopóliuma. Tehát ahelyett, hogy az ellenségnek kedvezőbb terepen szállnának szembe a rezsimmel, inkább olyan hadszíntérre viszik át a küzdelmet, ahol nagy számuk, erejük és leleményességük helyzeti előnyt

biztosít számukra. Persze aki harcba száll, annak soha nincsen biztosítéka a sikerre. Ám ha körülnéznék, bizonytalannak találják olyanokat, akik hajlandóak segítő kezét nyújtani nekik – és a forradalmuknak.

Az ezredes és a professzor

Robert Helvey ezredesnek éppen semmi tennivalója nem akadt. 1987-et írtunk, ekkorra majd 30 esztendő szolgálati időt tudott maga mögött az Egyesült Államok hadseregében. Szolgálati jutalmául a Harvard Egyetemre küldték, hogy töltsön ott egy évet a hadsereg tudományos főmunkatársaként. Valódi kutatóév volt ez, az elmélyült tanulmányok és az önfejlesztés időszaka. Helvey számára korántsem volt szokatlan az egyetemi környezet. Egy időben a Haditengerészeti College oktatója, majd az Egyesült Államok hadserege Védelmi Hírszerző Iskolájának dékánja volt. A Harvard kampuszának életritmusa azonban idegennek tűnt számára. Túlságosan komótos volt ahhoz viszonyítva, amit megszokott. Ezen a napon tehát sokakkal együtt Helvey is keresztülballagott a Harvard udvarán valami elfoglaltság után nézve, legyen az rendezvény, előadás vagy beszélgetéssorozat.

És meg is találta egy röplapon, egy ajtóra kifüggesztve. „Erőszakmentes ellenállás; kezdés: 14 órakor”. Helvey nem tudta pontosan, mit takar, hogy „erőszakmentes ellenállás”, de volt egy gyanúja. Mindenféle pacifisták és háborúellenes hippik. „Soha azelőtt nem hallottam a programról, de a Vietnamban szerzett tapasztalataim alapján biztos voltam benne, hogy nem fog tetszeni – mesélte Helvey. – Egy rakás faragatlan kölyök, hosszú hajú anyaszomorítók orrgyűrűkkel és más efféle szírszarral.”¹⁷

Helvey, Nyugat-Virginia e nyers és szókimondó szülöttje kezdetben katonai tanácsadóként szolgált Vietnamban a '60-as évek elején. 1967-ben az 1. páncélosadosztállyal visszatért az országba, és nyomban a harcok sűrűjébe csöppent. Vezetői képességeinek és bátorságának ékes bizonyítéka, hogy a 2. zászlóalj „A” század 12. páncélosalakulat parancsnokaként szolgálva több száz katonabajtársa életét mentette meg.¹⁸ A mellette szolgáló tiszték egyike „született katonaként” jellemezte Helveyt.¹⁹ A csatában mutatott hősiességéért a Kiváló Szolgálatért Érdemkereszttel jutalmazták, amely az ország második legmagasabb katonai kitüntetése. (Felterjesztésében kitértek a számbeli fölényben lévő és nagyobb tűzerővel rendelkező észak-vietnami katonákkal szemben tanúsított kivételes hősiességére.²⁰ Helvey erős fegyvertűz alatt vezet-

te keresztül embereit „egy ellenséges védelmi vonalon, testközelből verve vissza az észak-vietnami katonák támadását”. Bár lábon lötték, mindaddig nem volt hajlandó alávetni magát az orvosi ellátásnak, míg a katonáit biztonságban nem tudta.) Egyszóval Helveynek nem sok türelme volt az olyan emberekhez, akik csak bírálni tudják a katonaságot, amelynek lényegéről halvány fogalmuk sincs, mindazonáltal munkált benne a kíváncsiság. Eldöntötte, hogy részt vesz az előadáson. „Úgy okoskodtam, hogy ez jó alkalom lesz előítéleteim megszárdítására” – ismerte el a beszélgetésünk során.

Véletlen találkozás kellett tehát ahhoz, hogy a hivatásos katona élete óriási fordulatot vegyen. Helvey jól emlékszik rá, ahogyan helyet foglalt a szeminárium teremben. Első benyomásait így idézte fel: „Feláll ez az alacsony pasas, és csaknem suttogva rákezdi: »Üdvözlöm önöket, Gene Sharp vagyok, és azért jöttem, hogy az erőszakmentes ellenállásról beszéljek. A dolog lényege a hatalom, amelyet vagy megtagadunk másoktól, vagy magunkhoz ragadunk. Mindössze erről van szó.« Ez a mondat megfogott. Hiszen nekem is ez a munkám. Amikor a kormány el akar végeztetni valamit, a katonasághoz fordul, mi pedig megszerezzenek a kormánynak, amit akar, vagy megvédjük, nehogy másvalaki tegye rá a kezét.”

Az előadás után Helvey felment a pódiumra, hogy bemutatkozzon Sharpnak, s hamarosan már együtt ebédeltek a Harvard helyi klubjában. „Tartós barátság vette kezdetét – mesélte Helvey. – Lebilincselve hallgattam Gene szavait, és azt hiszem, őt is érdekelték a tapasztalataim.”

Mindez Helvey tanulmányainak kezdetét is jelentette az erőszakmentes konfliktusok stratégiájának terén. Gene Sharp, ez a kevésbé ismert tudós élete nagy részét annak szentelte, hogy tanulmányozza, hogyan „tagadhatják meg” az emberek a hatalmat a diktátoroktól, vagy miként „ragadhatják magukhoz” erőszakmentes kampányok segítségével. Több művet írt Mahátma Gandhi stratégiai lángelméjéről, megvizsgálva, hogyan alkalmazta a polgári engedetlenséget a brit gyarmati uralom ellen. Úttörő jelentőségű munkája, a *The Politics of Nonviolent Action* (Az erőszakmentes cselekvés politikája), ez a háromkötetes és majd' ezer oldalra rúgó mű az erőszakmentesség stratégiájának átfogó elemzésével szolgál. Ezt további könyvek követték. Helvey belevetette magát Sharp munkásságának tanulmányozásába. „Nem sok más tennivalóm akadt, úgyhogy elolvastam szinte mindent, amit Gene valaha írt” – mondta Helvey. Eközben gyakran ebédeltek együtt Sharppal a klubban, s ezek az alkalmak mintegy magánórákként szolgáltak Helvey számára, hogy még inkább elmélyedhessen az erőszakmentesség stratégiájában.

Az egyik ok, amiért Helvey ilyen élénk érdeklődést tanúsított a diktatúrák iránt, utolsó állomáshelyének körülményeiben keresendő, ahol az ezredes egészen a Harvard kampuszán való felbukkanásáig teljesített szolgálatot. Helvey két évet töltött Burmában az Egyesült Államok hadseregének honvédelmi attaséjaként, s az ottani helyzet mély benyomást tett rá. „Amikor odamentem valakihez, hogy beszéljek vele, az illető gyakran eltakarta a száját, hogy ha bárki figyelne, ne tudja leolvasni a szavait. Máskor az emberek egyszerűen hátat fordítottak nekem. Nem akarták, hogy kérdőre vonják őket, miért álltak egyáltalán szóba ezzel az amerikai pojáccával – idézte fel Helvey. – Úgy éreztem, ez egyszerűen rémisztő. Az emberek annak tudatában éltek, hogy figyelik őket. A kormány szeme az égvilágon mindent látott.” Helveyben intellektuális kíváncsiság támadt, vajon miként képes ez a burmai katonai junta a félelem révén parancsolni a népnek. „Mi készíti arra az embereket, hogy engedelmeskedjenek egy rezsimnek, amely ilyen rosszul bánik velük, s ennyire korrump? Igazából itt jön be a képbe Gene munkássága – az engedelmesség kérdésénél.”

Helvey ezredes 1992-ben vonult nyugállományba az Egyesült Államok hadseregétől. Alig néhány hónappal később ismét Burmában volt. Még korábban tartott egy előadást az erőszakmentesség stratégiájáról Washingtonban, amelyen részt vettek a Karen Nemzeti Unió, a demokráciáért küzdő burmai ellenzéki csoport tagjai is. Ők hívták meg Helveyt, hogy térjen vissza Burmába, és tartsa meg előadását Bo Mia tábornoknak, a burmai ellenállás legendás vezetőjének. Miután éveket töltött Sharp eszméinek tanulmányozásával és elszajátításával, Helvey alig várta, hogy a gyakorlatba is átültethesse őket. Bo Mia tábornokot meggyőzte az előadás, és felkérte Helveyt, hogy szervezzon meg egy kísérleti programot, amelynek keretei között az ellenzéki tisztek háromnapos képzést kaphatnak a témában.

Helvey megszervezte és beindította programját, s nyomban meghívta Sharpot Burmába, hogy értékelje a tanfolyamot. A professzor számára ez egészen új élményt jelentett, égett a kíváncsiságtól, hogyan valósultak meg elgondolásai a gyakorlatban. Elrepült tehát Bangkokba, ahol már várt rá Helvey egyik embere. Innen teherautón utaztak tovább Meszotig, a thai–burmai határvárosig. Meszotban átszöttek a burmai oldalra, majd továbbutaztak a Mőj folyóig. Sharp itt csempészek motorcsónakjára szállt, amelyet az ellenzékiek küldtek érte, hogy titokban elszállítsa Manerplóba, a Karen Nemzeti Unió stratégiai támaszpontjára. „Manerplóban voltam, amikor rádióon hívtak bennünket – idézte fel Helvey az eseményeket. – Jelentést kaptunk. Egy csónak tart felénk, rajta egy fehér ember és egy nagy bőrönd.”

Helvey lement a folyópartra. A csónak felbukkant a kanyarulatban, Sharp-pal a fedélzetén. Miután kikötött, a professzor partra szállt. Helvey mosolyogva köszöntötte. „Dr. Sharp, ha jól sejtem?”*

Az ezredes szép emlékként idézi fel a burmai dzsungelben töltött napokat, és úgy véli, Sharp számára is sokat jelentettek. A képzési program mély benyomást tett a tudósra, aki ráadásul lenyűgözve állapította meg, hogy a burmai ellenállási mozgalom tagjai között akadnak, akik szó szerint idézik művét. Különösen az ellenzék egyik tagja, egy egyetemi professzor várta tükön ülve, hogy végre megismerkedhessen Sharppal. Helvey így idézte fel ezt az időszakot: „Azt hiszem, Gene számára mindez maga volt a mennyország. Itt, ezen a kicsiny dzsungelbeli helyőrségen találkozik egy pasassal, aki olvasta a könyvét, és a témába vágó kérdéseket tesz fel. Valóságos csoda. Két professzor, amint órákon át róják együtt az árnyas ösvényt, és megállás nélkül beszélgetnek. Gene nagy sikert aratott nálunk. És persze ekkor kezdte írni a *From Dictatorship to Democracy* című könyvét.”

Sharp hosszú éveket töltött a 20. század totalitárius rendszereinek tanulmányozásával. Köteteket írt arról, hogyan használhatjuk ki az erőszakmentesség stratégiájával a diktátorok gyengéit. A legszélesebb körben ismert műve azonban egy vékony, 79 oldalas tanulmány, amelynek megírásához a délkelet-ázsiai dzsungelben kezdett hozzá. A burmaiak egyértelműen kifejezték, hogy bármilyen értékesek is Sharp meglátásai, nekik tudásanyaga rövidebb terjedelemben sűrített lényegére volna szükségük: olyasvalamire, amit könnyen továbbadhatnak és terjeszthetnek. Így született a *From Dictatorship to Democracy*. Azóta több mint huszonöt nyelven látott napvilágot, és sok száz ezren töltötték le ingyenesen az internetről.²¹ Tanulmányában Sharp őszinte és érzelemmentes hangot üt meg. Sosem boncolgat vagy vesz célba konkrét rezsimeket, sokkal inkább általános elemzést nyújt a diktátorok megbuktatásának módszertanáról. Mintha Machiavellit olvasnánk, csak éppen a széles tömegeknek szánva.

Esszéje elején Sharp két egyszerű, de alapvető észrevételt tesz. Először is azt, hogy az erőszak szinte mindig a diktátoroknak kedvez. „Bármilyen előnyökkel járjon is, hogy az erőszakos utat választjuk, [...] egyetlen dolog a napnál is világosabb. Ha erőszakos eszközökhöz nyúlunk, a küzdelemnek azt

a fajtáját választjuk, amelyben az elnyomók szinte mindig fölényben vannak.”²² Második alapgondolatának lényege pedig az, hogy a nép önmagában véve roppant hatalommal rendelkezik. „A diktátoroknak szükségük van az általuk kormányzott emberek együttműködésére.”²³ Más szóval egy uralkodó nem kormányozhat, ha az emberek nem engedelmeskednek neki. Minden uralkodó – így a diktátor is – a nép jóváhagyásával gyakorolja hatalmát. Ha elég sokan vonják meg jóváhagyásukat, a diktátornak mennie kell. A továbbiakban Sharp meghatározza a diktatúrák hatalmának forrásait, vagyis közös sebezhető pontjait, illetve azt a módszert, ahogyan az erőszakmentesség stratégiájával a gyengeségeket kiaknázva megfoszthatjuk a kormányt legitimitásától, növelve a diktatúra bukásának valószínűségét. Átfogó stílusának dacára az írás olykor meglepően részletessé válik. Példának okáért Sharp felsorolja a diktatúrák 17 közös gyengéjét. (Közéjük tartozik az alkalmazkodásképtelen, szokásvezérelt rendszer, az alárendeltek félelme bármely információ közlésétől, amely a rezsim urainak nemtetszését válthatja ki, az ideológia elkopása és az egyre tehetetlenebbé váló bürokrácia.) Egy erőszakmentes kampányra gondolva sokaknak csak sztrájkok vagy tiltakozó felvonulások jutnak az eszébe. Sharp az erőszakmentes tiltakozás 198 konkrét módjára mutat rá tételesen, köztük az áltetetésekre, a repülőgépek füstjével égre rótt feliratokra és a bankbetétek kivételére. Művében mindvégig hangsúlyozza a felkészülés és a tervezés szükségességét, és azt, hogy az alacsony kockázattal járó, bizalmat megszilárdító és behatárolt célkitűzéseket megvalósító akcióktól kiindulva érdemes haladni a merészebb kezdeményezések felé. Nem túlzás, hogy sok aktivista szinte bibliaként forgatja a *From Dictatorship to Democracy*-t. Munkám során venezuelaiakkal, irániakkal, tibetiekkel és egyiptomiakkal egyaránt találkoztam, akik pontos fejezet- és szakaszjelöléssel idézték.

2010 februárjában egy sivár téli reggelen felkerestem Sharpot kelet-bostoni otthonában. A professzor egy egyszerű városi lakóházban él, amely egyben az Albert Einstein Intézet irodája is. Sharp 1983-ban alapította munkája népszerűsítésére a szervezetet, amely mindössze két szobát foglal el a ház földszintjén, személyi állománya pedig Sharpra és egyetlen asszisztensére szorítkozik. Sharp 1968 óta lakik itt, amikor rábukkant az elhagyatott épületre, és 150 dollárért megvásárolta.²⁴ Noha kissé még mindig elhanyagolt, tulajdonosa szerint össze sem lehet hasonlítani egykori állagával. „A ház romokban hevert – mesélte Sharp. – Amikor esett, a víz becsorgott a hátsó fal téglái között, és egész tavacskába gyűlt a második emeleten. Fűtés nem volt, ahogyan mosdó sem.”²⁵ Ma Sharp az első emeleten lakik, a másodikat kiadja albérlőknek, a harmadik

* Amikor Henry Morton Stanley újságíró-felfedező 1871-ben rábukkant az öt éve eltűnt David Livingstone-ra, a kor legismertebb Afrika-kutatójára a Tanganyika-tónál, állítólag a híressé vált szavakkal köszöntötte: „Dr. Livingstone, ha jól sejtem?” (A Szerk.)

emeleten pedig egy beltéri melegházat gondoz, amely segít „kiszellőztetni a fejét”.

A földszinti iroda megvilágítása meglehetősen gyér. Mindössze két íróasztali lámpa szolgál fényforrásként, amelyek csupán Sharp közvetlen munkaterületét világítják meg. A helyiségben jóformán lehetetlen utat találni, úgy tele van zsúfolva könyvek és dobozok magasba tornyosuló halmaival. A felfordulást csak tovább növeli egy ócska, használaton kívüli akváriumnak tűnő tárgy. Néhány keleti faliszőnyegen kívül mindössze Gandhi egy bekeretezett képe szolgál az iroda díszül. Miközben beszélgetünk, hébe-hóba egy sárgásbarna bundájú kiskutya tűnik fel simogatásra ácsingózva, hogy azután ismét nyoma vesszen egy könyvhalom mögött. „Sally a neve, de én csak jó kislánynak hívom” – árulja el a professzor, aki nemrégiben fogadta örökbe a kutyust egy Bostonhoz közeli állattenhelyről, miután dán dogja, Cézár jobblétre szenderült.

Sharp a legkevésbé sem tűnik veszedelmes embernek. Nyolcvankét esztendőskorára alakja meggörnyedt, suttogva beszél, és botra támaszkodva jár. A világ diktátorai közül azonban sokak számára ő az első számú közellenség, akit pocskondiáznak és megbélyegeznek. Burma tábornokai „amerikai kémnek” nevezik, aki „mocskos és rosszindulatú lélektani hadviselést” folytat.²⁶ Hugo Chávez azt állította, hogy a nyolcvanas éveit taposó Sharp a CIA cinkosaként próbálja megbuktatni kormányát.²⁷ Az iráni kormány pedig elég komolyan vette a professzort ahhoz, hogy elkérje a műveit. („Természetesen elküldtük nekik” – mondta el Sharp.) Az irániak állítólag felállítottak egy egységet, amelynek feladata felismerni a stratégiai erőszakmentesség technikáit, és intézkedéseket foganatosítani ellenük. Sharp személyét megbélyegezték, könyveit pedig betiltották többek között Fehéroroszországban, Kínában, Oroszországban és Vietnamban. A professzor azonban ezeket a támadásokat, vádakokat és kormányzati háttérű összeesküvés-elméleteket pozitívumként értékeli. „Mindez jó jel – vallotta. – Arra utal, hogy sikerült megértetni velük, milyen hatékony lehet ez a fajta küzdelem. Ez pedig komoly bókot jelent rám nézve.”

Különös, de Sharpot sokkal jobban ismerik a világ legsúlyosabb elnyomás alatt sínylődő zugaiban, mint bárhol másutt. Asszisztense, Jamila Raqib látogatásom napján elmondta, hogy épp befutott hozzá egy új kérés Venezuelából. Valaki arról érdeklődött, hogy kinyomtathatná-e Sharp művét egy helyi nyomdában. Az emberek zöme úgy jut hozzá a könyvhöz, hogy letölti a szervezet weboldaláról. Sharp asszisztense szerint általában fogalmuk sincs azok személyazonosságáról, akik a könyvekkel vagy az utánnyomással kapcsolatban keresik meg őket. „Ha közvetlenül lépnek is kapcsolatba velünk, igen gyak-

ran névtelenül teszik. Hiszen egy dolog kézbe venni és elolvasni egy könyvet otthonod biztonságában, és egészen más érintkezésbe lépni egy egyesült államokbeli szervezettel, amely körül komoly hírverést csaptak, és amelyet a saját kormányod is megbélyegzett, amikor a Fehér Ház bérencének nevezte, és mindenféle sületlenséget összehordott róla. Az emberek felettébb intelligensek. Nagyon jól tudják, milyen kockázatot vállalhatnak, és mi az, amit már nem szabad megtenniük.”²⁸

Jamila Raqib például tisztában van azzal, hogy Sharp munkássága mekkora népszerűségnek örvend szülőhazájában, Afganisztánban. (Ő maga öt éves korában, a szovjetek betörését követően menekült el az országból a szüleivel.) „[Az afgán nép] lelkesedik a gondolatért, hogy valóban felelősséget vállalhatunk a saját jövőnkért, és önállóvá válhatunk. Nem kell többé idegenek parancsait lesnünk, hiszen az idegenek mindig bajt hoztak ránk. Megtapasztaltuk, hogy csak saját magunkra támaszkodhatunk a hazánkban, és azt is, hogy az erőszak nem járható út.”

Noha a világ legkülönbözőbb tájairól keresik meg őket, van egy visszatérő mondat, amelyet nagyon gyakran hallanak. „Rengetegszer elmondták már, hogy »ez a könyv nekünk íródott« – mesélte Raqib. – Márpedig ez híven tükrözi az elemzés színvonalát.”

Sharp, akit számos más neves elismerés mellett háromszor is jelöltek Nobel-békedíjra, a maga részéről derűlátó. Úgy véli, manapság egyre nehezebb a diktátorok dolga, és ami még fontosabb, a rezsimekkel szembeszegülők is egyre jobban kiokosodnak. „Mind többet tudunk meg a küzdelem eszközeiről és ezek szakavatott alkalmazásáról, ahogyan arról is, hogy mit nem szabad tennünk.” Mindazonáltal a professzort továbbra is megdöbbeníti, hányan vannak, akik vállalják a veszedelmes feladatot, mégsem képesek a stratégiai gondolkodásra. „A politikai szabadság szószólói még mindig nem használják eléggé a fejüket – jelentette ki Sharp. – Ez egy roppant hatalom, az emberek pedig igenis képesek magukhoz ragadni – csak éppen alaposan fel kell rá készülniük.”

Olykor pedig tanítókra is szükségük van.

Háborús történetek

Szakad az eső a nyugat-virginiai Charleston déli fertályán. Bob Helvey hátsó verandáján ülök. Meglehetősen sűrűn lakott környéken él, a magasból szép kilátás nyílik a Kanawha folyóra. A második csésze kávékat isszuk, miköz-

ben Bob bevezetőt tart nekem arról, hogyan képezhetők ki az erőszakmentes konfliktusok demokratikus aktivistái. Még kávécsészéje is a múltjáról árulkodik: „a burmai demokrácia vezéralakja” felirat és Angszan Szukji, az ország Nobel-békedíjas ellenzéki vezérének képe díszíti. Burma után Helvey továbbállt, és többek között Fehéroroszországban, Venezuelában, Nigériában, Irakban, Palesztinában és Zimbabweban képezte az aktivistákat. Véleménye szerint azért jutott el odáig, hogy ilyen sok csoportot oktathasson, mert az emberek kíváncsiak voltak rá, mi mondanivalója lehet egy katonának az erőszakmentesség stratégiájáról. „Azt hiszem, ez nyitotta meg előttem a kapukat – mondja Helvey, katonatiszti múltjára utalva. – Az emberek eltűnődnek: »Mit akarhat ez a gyalogsági tiszt azzal, hogy ilyen marhaságokat tanít nekünk? Jobban tesszük, ha odafigyelünk rá! Valószínűleg bolond, de azért érdemes lehet meghallgatni.«”

És valóban érdemes, hiszen egy igazi taktikai szakértő áll előttük, aki három évtizedes katonai tapasztalatait felhasználva megismerteti őket a diktátorok erőszakmentes megbuktatásának elveivel. Megtanítja őket a stratégiai gondolkodás alapelemeire, méghozzá egészen az olyan részletekig, hogy miként tekintsenek megszokott utcájukra és lakókörnyezetükre. Helvey mindezt így magyarázza: „Az élet nem más, mint mintázatelemzés. A tervezés magában foglalja a mintázatok elemzésének gyakorlatát. Minden élőlény egy bizonyos viselkedésmintát követ. Ki kell derítenünk, mi ez a mintázat, hogy ha megváltozik, nyomban rákérdezhessünk a változás okára. [...] Amikor a fiatal rendőr faképnél hagyja a csinos lányokat, és a csúf öregasszonnyal áll le trécselni, én tudni akarom, hogy miért teszi. A vénasszony talán besúgó? Vagy éppen drogдилер? Szóval kíváncsi vagyok a dolog miértjére. Ez pedig egyike azoknak a készségeknek, amelyeket át akarok adni a tanítványaimnak, hogy ők is szüntelenül lessék a kedvező alkalmat. Ha a szokásunkká tesszük a mintázatelemzést, akkor a lehetőségek egymás után kínálkoznak fel, csak válogatnunk kell közülük.”

Helvey megtanítja az embereknek, hogyan végezhetnek stratégiai értékelést a mozgalom célkitűzésének vagy küldetésének meghatározására. Miközben Carl von Clausewitzet – a 19. századi hadtörténész és -tudóst, az újkori hadászat elméletének megalapítóját – és Sir Basil Liddell Hartot – a 20. század egyik legnagyobb katonai gondolkodóját, a stratégia egyik alapművének megalkotóját – idézi, elmagyarázza hallgatóinak, hogyan szakíthatják el a rezsimet erőforrásaitól, és miként érthetik meg a lehetőségei és a szándékai közötti különbséget. Bölcs meglátásokat oszt meg velük, amelyeket múltbéli konfliktu-

sokból szűrt le. (Például azt, mekkora előnyt jelent, ha sikerül beszervezni a tábornokok és rendőrtisztek gyermekeit a mozgalomba. „A tábornokok nem szívesen támadnak olyan tömegre, amelynek első soraiban a saját gyerekeik is ott állnak.”)

Aki azonban részt vesz Bob Helvey képzésén, elsősorban azt fogja megérteni, mekkora hatalma van a propagandának. Ha fegyvertelenül állsz ki egy viadalra, kulcsfontosságú, milyen üzenetet közvetítesz. „Milyen fényben szeretnénk láttatni az emberekkel a mozgalmunkat? – teszi fel a központi kérdést Helvey. – A célunk áttéríteni őket arra a meggyőződésre, hogy ez a demokratikus változásért küzdő mozgalom nem jelent fenyegetést a különböző csoportokra, különösen a katonákra nézve.” Egy ellenzéki csoport gyakran a propagandájával méri az első csapást a rezsimek legitimítésére, márpedig a végső cél éppen a kormány legitimitástól való megfosztása. „Nekem személy szerint az a véleményem, hogy a propaganda a leghatékonyabb fegyver – jelenti ki Helvey. – Az emberek nem szívesen használják ezt a szót, mert olyan elcsépelten hangzik. Inkább »médiakapcsolatokról« meg »PR-ról« beszélnek, holott ez mind ugyanaz: propaganda.”

Helvey Hugo Chávez Venezuelájából veszi a példát. Venezuela esete látványosan kemény dió. Chávez kormánya az önkényuralmi rezsimnek zöménél nagyobb legitimitásra tarthat számot a szavazóurnáknál aratott sikere okán, még akkor is, ha e siker javarészt manipuláció eredménye. Helveynek mégis meggyőződése, hogy egy jó propagandista számos fogódzót talál, amelyekbe belekapaszkodhat. Elsőként kínálja magát a tény, hogy Chávez erőteljesen támaszkodik külföldi kormányokra, kiváltképpen Fidel Castro Kubájára. Helvey a kezét dörzsölve rögtönöz: „Kik ezek a kurva külföldiek? Azt akarod mondani nekem, hogy képtelenek vagyunk a saját népünkben orvosokat képezni? Ehelyett csak vesszük és vesszük az elcsesztett orosz vadászgépeket, rakétákat meg utasszállítókat. Azt akarod bemesélni nekem, hogy nem tudjuk kiképezni saját honfitársainkat az ország elhárítótisztjeinek? Miért kell nekünk a nyugati félteke egyetlen kommunista államától kunyerálnunk a kormánytisztviselőinket? Én mondom, öregem, ezért kár a szomszédba mennünk. [...] Csak meg kell mondanod a propagandistádnak, hogy »szállj rá a pofára! Addig nyüstöld, amíg bírod! Valahányszor valami történik, kend rá azokra a seggfejekre! Ha valahol árvíz söpör végig, az sem Isten műve, hanem a kormány hozzá nem értésének következménye.«”

Helvey arra neveli diákjait, hogy legyenek rendkívül fegyelmezettek, különösen üzenetük tolmácsolása során. Óva inti őket: „A mozgalom egyet-

len szóvivőjének vagy képviselőjének sem szabad soha semmiféle gyűlölködő kijelentést tennie. Ne utáld a rendőrt, és ne gyűlöld a hírszerzőtiszte, mivel demokratikus mozgalomként a magunk táborába akarjuk átállítani ezeket az embereket, márpedig ha fröcsögve gyűlölködünk, akkor ez nem fog menni! [...] A győzelemhez többségben kell lennünk. Az erőszakmentesség stratégiájával operáló mozgalmak nem kisebbségi mozgalmak. Ha pedig muszáj utat engedni a gyűlöletnek, akkor a lehető legszűkebb célra összpontosuljon. Egyetlen emberre: Mugabéra! Ha már mindenképpen gyűlölködni akarsz, akkor ne az egész rezsim legyen a célpontod, hanem válassz ki egyvalakit! Gyűlöld Mugabét!”

Van még egy lényeges pont, amellyel kapcsolatban Helvey jó tanáccsal látja el tanítványait, ez pedig a nélkülözhetetlen türelem. Mindezt a következőképpen magyarázta el nekem: „Az erőszakmentesség stratégiáján alapuló konfliktussal kapcsolatban előszeretettel használom az »egyelőre« kifejezést, például »egyelőre nem nyertünk«. Az »egyelőre« szó használata azt jelenti, hogy a küzdelem folytatódik. Ahogyan minden elhúzódó háborúban, nekünk is vannak jó és rossz napjaink. A felkelőkkel – márpedig az ellenzéki mozgalom tagjai felkelők – az a helyzet, hogy amíg *ők maguk* ki nem jelentik, hogy veszítettek, addig nem veszítenek. Vagyis mi határozzuk meg, hogy mikor buktunk el, nem pedig a kormány. Ezt a döntést nekünk kell meghoznunk, nem az ellenfélnek. És ebből az üzenetből az emberek rengeteg erőt meríthetnek, ha el tudjuk juttatni hozzájuk. Mindig mi döntjük el, hogy mikor van vége.”

Három órával később az eső továbbra is zuhog. A vízelvezető árkok már kiöntöttek Helvey telkének egyik felén, ahogy az áradat lezúdult a domboldalon. Továbbra is a hátsó verandán üldögélve megkérdezem házigazdámtól, akadt-e valaha igazán kiemelkedő az általa oktatott csoportok között. Volt-e olyan gárda, amelyik mély benyomást tett rá? „A szerbek – vágta rá. – Egyetlen szót sem szóltak még, de már láttam rajtuk, hogy intelligensek. Összeszedettek voltak. Le sem vették rólam a szemüket, minden szavamra odafigyeltek, hébe-hóba pedig mormoltak valamit egymás között.”

2000 tavaszán Helvey Budapestre utazott, hogy találkozzon az Otpor, a szerb demokratikus ifjúsági csoport néhány tagjával. A fiatalok már addig is figyelemre méltó sikerrel szálltak szembe Szlobodan Milosevics rezsimjével, ám attól féltek, holtpontra jutottak, és elveszítették addigi lendületüket. A szeminárium előtt Helvey azt kérte, hogy találkozhasson néhányukkal, mert szeretett volna véleményt alkotni róluk, és arról, hol is tart a mozgalmuk.

„Megkértem őket, vázolják fel nekem a szervezetük struktúráját” – idézi fel Helvey a történeteket.

– A mi szervezetünknek nincsen struktúrája – felelte egyikük.

– Mégis ki a vezetőtök?

– Vezetőnk sincs – válaszolta másvalaki.

– Cesszétek meg! – robbant ki Helvey. – Én se ma jöttem le a falvédőről.

Van egy országos mozgalmatok, Milosevics rezsimje lassan összeomlik, az események felpörögtek, tüntetések, mégpedig összehangolt tüntetések zajlanak szerte az országban, és ti azt akarjátok bemesélni nekem, hogy se szervezetetek, se vezetőik nincs?

A szerb fiatalok csak somolyogtak.

– Mindenkinek ezt szoktuk mondani.

Helvey rögtön tudta, hogy ezeknek a srácoknak nem kell megtanítani, mi az a taktika, és hogyan hozzanak létre egy erőszakmentes mozgalmat. Már kezdettől fogva új és hatásos módszerekkel álltak elő, és egy katonai hadművelet fegyelmeivel és szigorával közelítették a feladathoz. Helvey elmondása szerint a szerbeknek a kezükben volt a kirakójáték összes darabja. Egyszerűen csak arra nem jöttek rá, hogyan illesszék össze a darabokat, illetve milyen tervet kövessenek a rezsim végnapjaira. A kurzus végére azonban biztosan tudta, hogy ezek a fiatalok sikerre viszik az ügyüket. „Úgy szívták magukba az ismereteket, mint a szívacs. Senki sem lepődhet meg azon, hogy győztek. Vállalták a kockázatot – magyarázza Helvey. – Azt hiszem, ezekben a fickókban megvan a kellő spiritusz. Sosem nyugodtak. Nem szívesen lennék az ellenfelük!”

Egyvalaki még közülük is kiemelkedett, mégpedig a 27 éves Szrdja Popovics. „Amint megláttam, tudtam, hogy ez a fickó az egyik vezetőjük – meséli Helvey. – Olyan erőteljes egyéniség volt.” Szrdja, ez a kreatív és éles eszű taktikus valóban az Otpor tizenegy alapító vezetőjének egyike volt. A magas és szikár Popovics rávasz és csínytevő mosolyával a mozgalom önjelölt kiképzőtisztjeként működött. Karizmatikus és energikus személyisége alkalmassá tette az új tagok, elsősorban szerb fiatalok toborzásának és kiképzésének irányítására. Szrdját, akárcsak az Otpor összes többi tagját, akikkel találkoztam, a veterán aktivista önbizalma és az utcákon edzett fondorlatos észjárása jellemezte.²⁹

Helvey helyesen érzett rá, hogy Szrdja és bajtársai győzelemre viszik ügyüket. Pár hónappal később, 2000. október 5-én az ifjúsági aktivisták kicsiny csapata hatékonyan közreműködött annak a nemzeti mozgalomnak a vezetésében, amely megbuktatta Szerbia embertelen diktátorát. Amikor a végső

órákban Milosevics a rohamosztagekat szólította fel, hogy nyissanak tüzet, és bármilyen eszközzel oszlassák szét a tömeget, a rendőrség letette a fegyvert, és hagyta, hogy a szerb nép elfoglalja a parlamentet. Milosevicsnek egyvalamiről fogalma sem volt: Popovics és honfitársai több mint egy évet töltöttek azzal, hogy átállítsák a rezsím rendőrségét és biztonsági erőit a saját oldalukra. Milosevics bukására kevesen számítottak, de arra talán még kevesebben, hogy e bukást egy vértelen demokratikus államcsíny fogja előidézni.

Mintegy végszóra, hatalmas szürke cirmos oson elő a házból, és rögtön fel is ugrik az asztalra. Odasettenkedik Helveyhez, és lesunyja fejét, várván, hogy megvakargassák a tarkóját. „Őszintén szólva a macskámat is Szrdjának hívják – vallja be Helvey mosolyogva. – És Szrdja, a kandúr bármit megöl, ami akkora, mint ő, vagy kisebb nála.”

Nem csupán egy újabb diktátor

Szükségtelen volt, hogy Bob Helvey bemutassa nekem Szrdja Popovicsot. Egy évvel korábban, 2009 júniusában már megismerkedtem vele az erőszakmentesség stratégiájáról tartott hatnapos szeminárium alkalmával, amelynek házigazdája az Erőszakmentes Konfliktusok Nemzetközi Központja volt. Az egykori befektetési bankár, Peter Ackerman alapította szervezet évente tartott szakmai továbbképző tanfolyamot Bostonban, amelyre demokratikus aktivisták, civil közösségek vezetői, kutatók és mások gyűltek össze az egész világból. Harmincöt különböző országból – köztük Egyiptomból, Malawiból, Nigériából, Szíriából, Tibetből és Tunéziából – több mint 40 fő érkezett, hogy meghallgassa a szakértőket, tudósokat és az erőszakmentes kampányok veteránjait. Ám a demokratikus küzdelmek harcosai közül sokak számára Popovics beszéde volt az est fénypontja. Ahogyan egy nigériai aktivista kifejezte, ő és sokan mások azért jöttek ide, mert „hallani akartuk, hogyan csinálta [Popovics], s mert kíváncsiak voltunk, vajon mi is véghezvihetnénk-e ugyanezt a saját hazánkban.”³⁰

A felszólalása előtti estén Szrdjával egy bárban találkoztunk a Davis Square-en, a Tufts Egyetem kampuszájának közelében. A világ figyelme akkor már napok óta Teherán utcáira irányult, ahol emberek ezrei, elsősorban fiatal irániak adtak kifejezést az elnökválasztás nyilvánvaló meghamisítása miatt érzett felháborodásuknak. Szrdja 6 évvel korábban alapította meg a CANVAS-t, és ekkor már évente mintegy száz napot volt úton, hogy workshopokat ve-

zessen, vagy különböző csoportoknak tartson előadásokat. A CANVAS hét ellenzéki csoportot képzett ki Iránban. Mintegy másnapi előadásának előzeteseként megkérdeztem Szrdjától, mit gondol az iráni felkelésről, amely ekkorra a Zöld Mozgalom néven volt ismert.

Popovics a fejét csóválta. „Ott bizony vér fog folyni”³¹ – jósolta meg. Talán túl korai volt még megítélni, de őt máris aggasztotta, hogy az iráni ellenzék súlyos stratégiai hibákat készül elkövetni. Miután sikerült kizökkenteniük a rezsímet azzal, hogy rövid idő alatt maguk mögé állították a közvéleményt, a tiltakozóknak „vissza kellett volna vonulniuk Teherán köztereiről, és szét-szóródniuk Irán húsz legnagyobb városában”, olyan „szembetűnő, de kockázatmentes taktikákat” alkalmazva, mint a falfirkák, a néma tüntetések és a bojkottok. Egyszer már megmutatták, hogy milyen kiterjedt a mozgalmuk, most azonban azt kellett volna bizonyítaniuk, hogy nem csupán Teheránban összpontosulnak. És ami még fontosabb, találgatásokra kellett volna kényszeríteniük a rezsímet. Popovics meggyőződése szerint egy mozgalomra semmi sem jelent nagyobb veszedelemet, mint az, ha kiszámíthatóvá válik. Mihelyt kibillentette egyensúlyából a rezsímet, fontos, hogy magánál tartsa a kezdeményezést, és ne engedje, hogy a kormány lélegzethez jusson, és kitervelhesse a válaszlépést. Ha a mozgalom a rezsím kulcsfontosságú szereplőinek lojalitását akarja megingatni, akkor folyamatosan egy lépéssel az ellenfél előtt kell járnia, a kétely csíráját hintve el a kormány támogatói között, s megerősítve a tiltakozók és a nyilvánosság önbizalmát. Popovics attól tartott, hogy a CANVAS által kiképzett fiatal irániak közül sokan elméletben tudják ugyan, mit kellene tenniük, ám képtelenek keresztülvinni mindezt, mert az ország ellenzéki csoportjai közül még mindig túl sok áll „az ősz szakállú vénék” vezetése alatt. Popovics, aki biológiát hallgatott a Belgrádi Egyetemen, előszeretettel választ párhuzamokat az állatvilágból. „A mozgalmak olyanok, mint a cápák – magyarázta. – Szüntelenül mozgásban kell lenniük, hogy életben maradjanak. Ha a cápa megáll, elpusztul. A cápák csak egy irányban tudnak úszni – előre-felé. A mi mozgalmunk [Szerbiában] azért volt sikeres, mert folyamatosan támadtunk, állandóan mozgásban voltunk, és mindig egy lépéssel a rezsím előtt jártunk.”

Másnap reggel Popovics felment a pódiumra, hogy felszólaljon az egybe-gyűlt aktivisták előtt. Szavaiban nyomban megmutatkozott karizmája és remek humora, amely a szerb fiatalok ezreinek eredményes vezetőjévé avatta (az Otpor tagságának 30%-a a tinédzserek közül került ki, az átlagéletkor 21 év volt). A hallgatóság csüggött minden szaván, miközben Popovics ki-

fejtette: „Szervezetem a hadviselés egy formájának tekinti [ezeket a küzdelmeket].” Majd hangsúlyozta az egység, a tervezés és a fegyelmezett erőszakmentesség szükségességét. Beszélte az új tagok toborzásáról és arról, milyen fontos teljes őszinteséggel viszonyulni az újoncokhoz: „Világosan meg kell mondani nekik az igazat. Igenis lesznek áldozatok. Akkor járunk el igazán méltányosan, ha ezt a kezdet kezdetén közöljük velük. Lesznek olyanok, akiket összevernek és letartóztatnak. Sokuknak a barátait vagy a családját bántalmazzák. Még az is megeshet, hogy HIV vírussal fertőzik meg őket. A Maldív-szigeteken az emberek szándékosan drogfüggővé tették.”

Azt is leszögezte azonban, hogy a rezsimek semmiféle tette nem mentesség arra, hogy egy mozgalom feladja az erőszakmentesség iránti elkötelezettségét. Az Otpor az új tagok toborzása közben mindvégig hangsúlyozta a mozgalom erőszakmentes voltát. A felavatás – amely a fegyelem megalapozását szolgálta – ezzel a mondattal zárult: „Az erőszak a gyengék végső menedéke.” Folyamatosan védekezni kellett a veszély ellen, hogy a tagok erőszakhoz folyamodhatnak, s ezzel ürügyet biztosítanak a rezsimeknek, hogy brutálisan lesújtson. Márpedig abban a pillanatban, amikor a mozgalom erőszakot alkalmaz, éppen azokat idegeníti el magától, akiknek a rokonszenvét igyekezett felkelteni az ügy iránt. „Figyelni kell, mely egyének vagy csoportok hajlamosak az erőszakra a mozgalmadon belül – intett Popovics. – Be kell határolni és el kell szigetelni őket, és a lelkükre beszélni, ha pedig a szép szó nem elég, akkor egyszerűen ki kell rúgni őket.”

A következő másfél nap során az aktivisták folyamatosan ostromolták Szrdját a saját küzdelmeik ihlette kérdéseikkel. Elcsípték a folyosókon, elszívtak vele egy cigit odakint, vagy késő éjszakáig fennmaradtak, és néhány ital mellett próbálták felcsipegetni a tapasztalatok és ismeretek további morzsáit. Tudni akarták, mennyire legyen decentralizált a csoport vezetése. („Tizenegy vezetőnk sosem találkozott egyszerre ugyanazon a helyen.”) Mennyire hatékonyan tudta lenyomozni a rezsimek az Otport? („Amikor a forradalom után megnéztük az aktáinkat, láttuk, hogy fejenként úgy 200 oldalra rúgnak. Nyomon követtek bennünket, de semmiféle elemzést nem készítettek. De hogy mire mentek ezzel?”) Mihez kezd az ember, ha a rezsimek keményvonalas rohamosztagokat hozat az ország másik részéből, hogy irányítsák a megtorló akciókat? („Szorosabb kapcsolatot kell kialakítani a helyi rendőrséggel. Mi sok szállal kötődünk hozzájuk, így mindig leadták nekünk a fülest, hogy melyik utcákat kerüljük el. Minden rezsimeknek csak egy bizonyos számú különleges egysége van.”)

A következő két év során érintkezésben maradtam Popoviccsal. Pár havonta váltottunk emailt, vagy éppen telefonon vitattuk meg, miként alakulnak az események valamely önkényuralmi elnyomás alatt álló országban. Nem sokkal Ben Ali és Mubárak bukása után, az arab tavasz tetőpontján együtt reggeliztünk Washingtonban. A Tunéziában és Egyiptomban zajló események hasznosnak bizonyultak a CANVAS számára. Az Egyesült Államok és Európa médiacsatornái egyik sztorit a másik után adták közre a szervezetről és a segítségről, amelyet a demokratikus forradalmak kioltásához nyújtott, kiváltképpen Egyiptomban. A nagy hírverés nyomán egyre több felkérés érkezett a szervezethez workshopok megtartására.

Az arab tavasz persze jóval többet ért el annál, mint hogy megtöltötte a CANVAS határidőnaplóját. Popovics meggyőződése szerint az események több mítoszt foszlattak szét az erőszakmentes konfliktusokkal kapcsolatban, mint bármely korábbi forradalom. Egyszer s mindenkorra igazolást nyert, hogy az arabok igenis képesek sikerre vinni a demokratikus ügyet. Az elképzelés, hogy a Közel-Kelet kizárólag diktátorok hona lehet, s az itt élő emberek valamilyen oknál fogva arra kárhoztattak, hogy csúfosan lemaradjanak a demokratikus folyamatban, tévesnek bizonyult. A tény pedig, hogy a rezsimek Tunéziában és Egyiptomban bukott meg elsőként – vagyis az Egyesült Államok leghűségesebb közel-keleti szövetségeseinél –, cáfolja azt az elméletet, hogy az erőszakmentes forradalmak a CIA vagy az amerikai kormány segítségével terjednek. Popovics kijelentette, hogy a CANVAS persze igyekezett segíteni, ahol tudott, a forradalmak azonban azért győzhettek, mert hazai talajból fakadtak. „Ezek a fiatal egyiptomiak túlértékelik a munkánkat. Én úgy vélem, hogy a sikerüket száz százalékban maguknak köszönhetik. Elképzelhetetlen, hogy egy millió egyiptomi szó nélkül kövesse egy szerb tanácsait, bármilyen flancos akatárskája vagy laptopja van is az illetőnek.”

De Popovics nem volna kitűnő stratégia, ha nem ismerné fel a kínálózó alkalmát. „Itt van ez a történelmi jelenség, amely a szemünk előtt formálja át a világ arculatát. Ma a Közel-Keleten zajlanak az események, korábban Kelet-Európa volt a helyszínük, holnap talán Afrika vagy Ázsia forrong majd.” Lehetséges fordulópontnak, átfogó győzelemre való esélynek tekinti ezt a pillanatot. „Most nem csupán egy újabb diktátor megbuktatásáról van szó – folytatta –, hanem arról, hogy szélesebb körben átformáljuk az emberek ismereteit. Végre lehetőségünk nyílik arra, hogy tőkét kovácsoljunk az ismeretekből.”

Popovics igyekszik úgy pozicionálni szervezetét, hogy az részese lehessen a jövő alakítására irányuló erőfeszítéseknek. Egész tantervet állít össze az

erőszakmentes konfliktusok stratégiáiból, s egyesült államokbeli és európai egyetemekkel társul, hogy oktassák mint tananyagot. Kézenfekvő első lépésként már toborzott is szervezetébe néhány egyiptomi aktivistát új oktatónak. „Ezeknek a fickóknak tényleg vág az eszük – mondta mosolyogva. – Az arab világ eszményi tanítói.”

Kiképzőtábor

A workshopok eleje rendszerint rázósnak bizonyul. Bármilyen türelmetlenül várják is az aktivisták, hogy új ismereteket sajátíthassanak el azzal kapcsolatban, miként szállhatnak szembe a rezsimmel, általában vonakodnak beismereni, hogy nem a megfelelő módon fogtak hozzá a feladathoz. Ez a hangulat uralkodik a Földközi-tengerre néző szálloda első emeletén is.

A hús köz-el-keleti aktivistát megkérlik, hogy alkossanak csoportokat, és válaszolják fel a CANVAS oktatói által „jövőképnek” nevezett távlati célokat – vagyis az elképzeléseiket arról a változásról, amelyet a mozgalmuk révén meg akarnak valósítani. Elméletben pofonegyszerű: fogalmazd meg mozgalmad állítólagos küldetését! A szerb oktatók azonban csavartak egyet a dolgon. Megkérték az aktivistákat, olyan formában mutassák be célkitűzéseiket, hogy a társadalom öt igen különböző szegmense egyaránt vonzónak találja őket. A hazájuk jövőjére vonatkozó terveiket olyan módon kell megfogalmazniuk, hogy visszhangra leljenek az üzletemberek, a teológusok, a tanárok, a diákok és a média képviselőinek körében. „Amikor az Otpor a közvélemény számára is hiteles szervezetté vált, akkor emelkedett meg igazán a létszámunk – magyarázza Alekszander,* az oktatók egyike, egy tagbaszakadt szerb férfi, aki alapos gyakorlattal rendelkezik a politikai szervezkedés terén. – Márpedig mindig a nagy létszám az, amire törekszünk.”

A feladat mindenki számára kemény diónak bizonyul. Amikor beszámolnak eredményeikről a csoport egésze előtt, kiderül, hogy a legtöbben képtelenek voltak kapcsolódási pontokat találni a társadalom öt különböző rétege között. Inkább azt próbálják elmagyarázni, miért a lehetetlenséggel határos az ő hazájukban egymástól ilyen távoli csoportokat megnyerni egy közös ügynek. Az egyik idősebb aktivista kijelenti: „Hát ez bizony bajos dolog. A miénk

egyedi eset.” Egy másik nyomban rákontrázik: „Mi egy kicsit másmilyenek vagyunk.” Erre az aktivisták egész kórusa harsan fel, és mindenki azt kezdi magyarázni, hány versengő érdek, eltérő vélemény, különböző csoport van az ő hazájában. Az oktatók némán figyelik őket, mintha már várták volna ezeket a kifogásokat. Végül az egyik női aktivista, akit láthatólag az egész gyakorlat frusztrál, kiböki a véleményét: „Ez egyszerűen lehetetlenség.”

Dragana, a másik oktató, egy vonzó szökeség fanyar mosollyal mindössze ennyit mond:

– Ha kisebbségben maradnak, semmit sem változtathatnak meg. Ilyen egyszerű az egész.

– Azt hiszem, nem érti a helyzetet – vág vissza az egyik aktivista, egy fiatal ember, akinek mindkét alkarját ellepi a tetoválások. – Készségesen el kellene fogadnunk, hogy a küzdelem kiszélesítése érdekében lealacsonyítsuk politikai eszméinket?

– Miért nevezi lealacsonyításnak? – kérdez vissza Alekszander. – Ez inkább egyfajta kezdet. Ők sem kormányozhatják az országot a nép nélkül, és maguknak is szükségük van az emberekre.

Általános jelenség, hogy az aktivisták így reagálnak erre a gyakorlatra. Az oktatók már számítanak rá. Popovics korábban kifejtette nekem, hogy majd minden mozgalom tagjai úgy hiszik, az ő helyzetük egészen egyedülálló. A workshop résztvevői mindig sietnek rámutatni, miért nem alkalmazható a szerb példa az ő politikai környezetükben, s hogy milyen különösen kegyetlen, ravasz vagy ármányos az a rezsim, amellyel nekik szembe kell nézniük. Az ukránok elmondták, hogy nekik az orosz beavatkozástól kell tartaniuk, mivel Moszkva pártolja a náluk uralmon lévő rezsimet. Egyiptomban az aktivisták arra hivatkoznak, hogy Mubárak amerikai támogatásra számíthat. Rendszerint nem mulasztják el megemlíteni, mennyire megnövelte a rezsim a belbiztonsági költségvetését, s milyen temérdek rendőr és besúgó lebzel az utcákon. Popovics ismeri el elsőnek, hogy nincs két egyforma helyzet. Ha minden eset ugyanolyan lenne, akkor a szerbek gond nélkül eligazíthatnának mindenkit, hogy mitévő legyen. Az azonban meggyőződése – ahogyan Gene Sharp is érvel a *From Dictatorship to Democracy* című művében –, hogy az alaptényezők igenis változatlanok. Ha az ember tisztába jön ezekkel az alapvető építőelemekkel, máris képes felépíteni támadási tervét.

Persze időre van szükség, hogy az aktivisták mindezt megemésszék. A workshop kezdetén ők maguk vallották be: egyik legfőbb gondjuk, hogy hazájukban a többség nem tekint rájuk rokonszenven. Jól tudják, hogy nem

* Az oktatók nevét megváltoztattam.

megfelelően tolmácsolják az üzenetüket. A szerbek elismerik, valóban bajos olyan jövőképet kidolgozni, amely a kulcsfontosságú csoportokat mind meggyőzi. Az Otpor úgy járt el, hogy tagokat küldött az ország különböző részeibe, ahol megkérdezték a helyiektől, mit szeretnének. Időt szenteltek annak felmérésére, hogy kik alkotják az ország legnagyobb tiszteletnek örvendő csoportjait. Egyes vidéki körzetekben az orvosok voltak azok, másutt a tanárok. Az alapgondolat mindenesetre az volt, hogy ha ezeket az embereket képesek megnyerni az ügyüknek, akkor ugrásszerűen megnövekszik a taglétszámuk. Végül a közel-keleti aktivisták egyike, az egyik legfiatalabb résztvevő kimondja a fájdalmasan nyilvánvaló igazságot:

– Hát, valószínűleg nem gondoltuk végig elég alaposan, hogyan építsük ki a támogatóink körét.

– Na, végre – suttogja Dragana. Ez már megfelelő kiindulópont.

A szerbek most annak tisztázása felé terelik a beszélgetést, hogy mivel is állnak szemben az aktivisták. Megkérlik a csoport tagjait, hogy határozzák meg, milyen pillérekre támaszkodik a rezsím – teszem azt, katonaságra, rendőrségre, hivatalnokokra, oktatási rendszerre, egyházra –, vagyis melyek azok a főbb intézmények, amelyekből az erejét meríti. Az aktivisták következő lépése az ún. hatalmi diagram elkészítése. Ezt az elemzőeszközt Szlobodan Dzsinovics, a CANVAS egyik alapítója dolgozta ki. „Segít arra összpontosítanunk a figyelmünket, hogy ki van velünk, és ki ellenünk, s hogy miként befolyásolhatjuk az utóbbiakat” – magyarázza Alekszander.

Az aktivisták ismét csoportokra oszlanak, majd egy nagyjából tízéves időintervallumra visszatekintve ábrázolják az egyes intézmények reakcióját a jelentős politikai eseményekre, tiltakozásokra, akciókra vagy fordulatokra – a különböző mértékben pozitív, negatív vagy éppen semleges válaszokat egy skálán tüntetik fel. Mint Popovics elmondta nekem, a hatalmi diagramok elkészítése mindig kulcsfontosságú pontnak számít a workshopokon. Így történt ennek a csoportnak az esetében is. Amikor elkülönítve vizsgálták az állam különböző tartópilléreit, arra a megállapításra jutottak, hogy ezek lojalitása, illetve a rezsímhez való viszonyulása az idők során jelentős ingadozást mutatott. Az oktatási rendszer bizonyos részei például a múltban némiképp rokonszenveztek egyes akcióikkal, ha csak azért is, mert diákok is részt vettek bennük. Más esetekben a média enyhén – bár csak enyhén – kritikus nézeteket hangoztatott a kormányról. Ha ily módon tekintenek a rezsímre, az aktivisták nyomban megértenek két dolgot: egyrészt azt, hogy a rezsím korántsem monolit, másrészt pedig azt, hogy intézményeinek lojalitása nagyon is képlékeny.

„A lojalitás nincs kőbe vésve. Igenis megváltoztatható, és átállítható” – jelenti ki Dragana.

A szerbek hangsúlyozzák, hogy ha megtámadod a rezsím valamely részét, többi intézményének természetes reakciója, hogy felsorakozik a célba vett szegmens védelmére. Úgy érzik, saját érdekeik sokkal inkább a sarokba szorított rezsímhez, mint az azt támadó mozgalomhoz fűzik őket. „A cél az, hogy ne erőszakos támadásokkal taszigáld a rezsím támaszául szolgáló pilléreket, inkább meggyőzéssel vonzzad őket magad felé” – fejt ki Alekszander.

Egyes pillérek nyilvánvalóan fogékonyabbak a meggyőzésre, mint mások. A katonaság és a rendőrség rendszerint utolsókként állnak át. A mozgalmaknak azonban nincs szükségük a belbiztonsági szolgálat egyértelmű támogatására, az is elég, ha tagjai vegyes érzelmekkel viseltetnek a rezsím iránt. Egyébként pedig, ahogyan a szerbek elmagyarázták, még a legrosszabb zsaruk, a rezsím legelvakultabb béréncsei is semlegesíthetők.

A szerbek küzdelmeik során összeakasztották a bajsukat egy különösen brutális rendőrfőnökkel. Az illető a büntetés kockázata nélkül basáskodott a kisvárosban, ahol az állomáshelye volt. „Élvezte, hogy összeverheti az embereket, és kínozhatja őket – meséli Dragana, undorral biggyesztve le az ajkát. – Ettől gerjedt be.” Tisztában voltak tehát azzal, hogy ezt az embert nem tudják megingatni, legalábbis közvetlen módszerekkel nem.

Ezért fényképeket készítettek róla, amint éppen a mozgalom fiatal tagjait agyabugyálja, a fotókat pedig plakátokká nagyították ki, amelyekre ráírták a rendőrfőnök nevét és mobilszámát. Majd a plakátokat mindenhol kiragasztották, ahová az illető felesége vásárolni járt, és azt az útvonalat is végigplakátolták, amelyen az asszony óvodába vitte a gyermeküket. A plakátok arra buzdítottak, hogy hívják fel a rendőrfőnököt, és kérdezzék meg tőle, miért kínozza a többi szülő gyerekeit. A férfi neje egészen elszörnyedt, a családot pedig rövid időn belül kiközösítették. „Nem akkor támadtuk meg, amikor egyenruhában volt – magyarázza Dragana –, hanem az otthonában törtünk rá, a feleségén keresztül. Nem hagytuk, hogy ez az anyaszomorító a rendszer vagy a jelvénye mögé rejtőzzön.”

A példa visszhangra talált a csoport tagjainál. „Ott vannak ezek a szörnyetegek, akik a rezsím oltalmában húzzák meg magukat – tör ki az egyik aktivista. – A rezsím biztosítja a hatalmukat.” A többiek egyetértően bólogatnak.

A napi foglalkozások után az aktivisták saját csoportjaikban szűrték le az aznapi tanulságokat, és elemezték ki a tanultakat, hogy aztán saját mozgalmuk számára is levonhassák a következtetéseket. Az eszmecsere a csoport egyes tag-

jaiban alapvető kérdéseket vetett fel – pontosan azokat a kérdéseket, amelyeket a mozgalom vezetői tisztázni akartak. „Néhányuk számára mindez komoly megrázkódtatást jelent – mondta el a vezetők egyike. – Ők most kapnak észbe: »Hékás, csak nem azt akarjátok mondani, hogy eddig tévúton jártunk?«” Az aktivisták többsége azonban elkötelezetten és buzgón szívja magába az új ismereteket.

Minden rezsim hatalmának kulcsfontosságú forrása a hivatali tekintély. A legtöbb ember kizárólag azért tanúsít engedelmességet, mert érzékeli ezt a tekintélyt, és fél ellenszegülni. Ha tehát egy mozgalom arra akarja ösztökélni az embereket, hogy vonják meg jóváhagyásukat a rezsimtól, s többé ne engedelmeskedjenek képviselőinek, akkor egyik elsődleges céljául a rezsim tekintélyének aláásását kell kitűznie. Az Otpor úgy érte el ezt a célt, hogy nevetségessé tette a diktatúrát. „A humor aláássa az ellenfél tekintélyét, és egyben a leghatékonyabb orvosság a félelem ellen. Vessük be, amikor csak tehetjük! – tanácsolja Alekszander. – Próbáljuk meglepni az ellenséget! Melegen ajánlom, hogy a lehető legleleményesebben kombináljuk az akciókat!”

Bátran kijelenthetjük, hogy a humor mint fegyver valóban az Otpor védjegyévé vált. A mozgalom tagjai számtalan ötlettel álltak elő, miként csorbíthatják a rezsim tekintélyét a vicc és a nevetés segítségével. Az egyik emlékezetes esetben pulykákat használtak fel. Milosevics felesége, Mirjana előszeretettel viselt fehér virágot a hajában, az Otpor tagjai pedig felismerték az ebben rejlő lehetőséget. Egész sereg pulykát kerítettek, és valamennyinek fehér szegfűt tettek a fejére. Azután szabadon eresztették a pulykákat a belvárosban. A madarak jártak-keltek a város utcáin, és persze mindenki, aki meglátott egy fehér szegfűvel felékesített pulykát, nyomban vette a célzást Milosevics feleségére. (Dragana kacagva magyarázta: „Szerbiában az egyik legnagyobb sértés pulykának titulálni egy nőt.”) A rendőrségnek parancsba adták, hogy fogdossa össze a pulykákat, az Otpor tagjai pedig készenlétben álltak, hogy sebtében fényképeket készítsenek a rendőrökről, amint kétségbeesetten igyekeznek elcsípni a madarakat. Amikor végre sikerrel jártak, a pulykákat az egyik helyi rendőrszere szállították. Az Otpor persze számított erre, s nyomban felhívást intézett a rendőrséghez a pulykák szabadon bocsátása érdekében, mondván, a rendőrök jogtalanul tartóztatták le a madarakat, s alapos okuk van aggódni a biztonságukért.³²

A CANVAS oktatói számos hasonló ötletet elevenítenek fel, amelyekkel sarokba szorították a rezsimet. Ha megfelelően hajtják végre ezeket az akciókat, igen csekély kockázattal járnak, és ráirányítják a figyelmet az ellenfél válaszlépéseire.

„Ezeknek az akcióknak a célja dilemma elé állítani a másik felet – fejti ki Alekszander a csoportnak. – A rendőrség itt két kedvezőtlen lehetőség közül kényszerült választani. Egyrészt nem engedhették meg, hogy az elnök feleségét nevetségessé tevő pulykák szabadon garázdálkodjanak, másrészt azzal is tisztában voltak, hogy ha hajkurászni kezdik a madarakat, bohócot csinálnak magukból.” Akit arra kérnek, hogy pulykákat üldözzön a belvárosban, abban óhatatlanul szertefoszlik a rezsim iránt érzett tisztelet. Sőt maga a rezsim is kevésbé látszik félelmetesnek, amikor a rendőrsége pulykákat terelget. „Ekkoriban nem állt módunkban lehallgatni a kommunikációjukat – mondja Alekszander még mindig nevetve –, pedig igazán szerettem volna hallani, amint jelentik a történeteket a főkapitányságnak.”

A közel-keleti aktivisták kivonultak a helyiségből, hogy megpróbálják megtervezni saját akcióikat, amelyekkel dilemma elé állíthatják a rezsimet. Eközben Draganával a CANVAS oktatójaként töltött éveiről beszélgettem. Elmondta, hogy 40 workshopjának résztvevői közül egy csoport bolíviai tette rá talán a legmélyebb benyomást. A bolíviaiak gyorsan tanultak, talán túlságosan is. Dragana felidézi az esetüket: „A negyedik napon a terembe lépve láttam, hogy újságokat terítettek ki a székekre. A lapok címdoldalon számoltak be arról az akcióról, amelyet előző éjjel, a workshop után hajtottak végre! Hozzájuk léptem, ők pedig ezzel fogadtak: »Nézzé csak, mit csináltunk!« [...] Sokszor megesik, hogy később [a műhelyfoglalkozás után] értesülök arról, mit műveltek a résztvevők, és azt mondom magamban: »Édes istenem, egész idő alatt ezt tervezgették!«”

A tervek persze olykor éppen visszafelé sülnek el. Egy csoport iráni példaul nem gondolta át kellő alaposítással a tervezett akciót. Akkoriban Iránban üzemanyaghiánnyal küzdöttek, s a csoport úgy vélte, e tény a hasznukra fordíthatják. Dragana ezt az esetet is elmeséli: „Ezek a fickók azt tervezték, hogy néma tiltakozást tartanak a benzinkutaknál. Úgy gondolták, felsorakoznak a kutaknál, üres benzineskannákat tartva a kezükben. Épp csak azt nem tudták előre megjósolni, milyen gyorsan csatlakoznak hozzájuk [a járókelők]. Az egyik benzinkúton egy órán belül kétszázan gyűltek össze. A tüntetők száma egyre növekedett, és zavargások törtek ki. Hatvan benzinkutat gyújtottak fel.”

Itt az volt a probléma, hogy az akcióban olyanok is részt vettek, akik nem tartoztak a mozgalomhoz, a tagok pedig sehogy sem tudták fenntartani a fegyelmet és az erőszakmentességet. Később Dragana arról értesült, hogy az iráni diaszpóra egyes tagjai elégedettek voltak az epizóddal. Ő elképedt a

reakciójukon. „Nem, nem – mondta –, én nem erre tanítottam őket. A benzinkutak felgyújtása nem viszi előbbre az ügyüket.”

Természetesen vannak olyan csoportok, amelyekkel a CANVAS egyszerűen nem hajlandó együttműködni. Egy ízben például a szervezet Johannesburgban tartózkodó tagjaival lépett kapcsolatba a brit konzulátus egyik munkatársa. A tisztviselő szerződést kínált a CANVAS-nak, munkát ajánlva a Szváziföldi Királyságban, amelyet évtizedek óta ugyanaz a korrupt család kormányoz. A gond csak az volt, hogy ez esetben a CANVAS nem valamely hazai mozgalommal működött volna együtt, hanem megbízásból kellett volna erőszakmentes küzdelmet vívnia. „A férfi kijelentette, hogy a pénz nem akadály – idézi fel Dragana nevetve. – Hát, ez remekül hangzik, csakhogy mi nem így működünk. Nem vagyunk zsoldosok!”

A szeminárium további részében a mozgalom saját akcióinak kiértékelésére került sor. Az aktivisták számos sikert mondhattak magukénak. Pusztán kitartásuk révén elérték, hogy olyan területeken és környékeken is működhessenek, ahol másfél esztendővel korábban még elképzelhetetlen lett volna. Megszerezték továbbá több ismert és köztiszteletben álló tudós támogatását is, akik a nevüket kölcsönözték az ügynek, és a saját reputációjukkal kezekedtek érte. A mozgalomnak jó neve volt, s taglétszáma egyre növekedett. Az oktatókat végighallgatva az aktivisták felismertek egy újabb hibát, amelyet elkövettek. Olyan hosszú időn át gondolkoztak üldözötként, hogy eszükbe sem jutott közhírré tenni győzelmeiket. Márpedig mindez nem csupán a harci szellemet erősíti, hanem remek alkalom arra is, hogy felvegyék a kapcsolatot a közvéleménnyel, és megszilárdítsák a hitelüket. „Amikor az emberek mellénk álltak, mi ezt nem tettük közhírré diadalként – mondta az egyik aktivista. – Sosem könyveltük el nagybetűs győzelemként, márpedig ez hiba volt.”

A szerbek mindezt „utómunkálatnak” nevezték. „Mindenből tőkét kell kovácsolni, amit csak csinál az ember – jelentette ki Alekszander. – Először is kürtöld világgá a győzelmedet! Azután gondoskodj arról, hogy a reménybeli tagok és támogatók is értesüljenek róla! Minden héten szükséged van egy diadalra, legyen az bármilyen apró. Ha védekezésre rendezkedsz be, máris veszítettél.”

Majd így folytatta Alekszander, nyomatékosítva a hosszú távú tervezés elengedhetetlen fontosságát, amely a hét folyamán egyfajta mantrává vált. „Mindig egy lépéssel a rezsim előtt kell járnunk. Választ kell adnunk a »mi lenne, ha?« kérdésekre. Készüljünk fel alaposan, válasszuk ki a célpontunkat, és győzelmek jelezzék az utunkat!”

A szeminárium végén a szerbek még maradtak néhány napot, hogy kiélvezzék a napsütést és a homokos tengerpartot, hogy kikapcsolódjanak a sziget túloldalán fekvő, szebb világot képviselő strandokon.

Az aktivistáknak haza kellett térniük. Taxival utaztak a reptérre, és elcsípték az egyik utolsó járatot. Néhány héttel később országukon végigsöpört a felvonulások és tüntetések hulláma. Nemzedékek óta ezek voltak a legnagyobb tiltakozó akciók.

8. fejezet A TECHNOKRATÁK

A gyülekezőt délután 2 órára hirdették. Senki sem tudta, ki adta ki a felhívást. A magát „a kínai jázminos tömeggyűlések szervezőjeként” azonosító csoport a Pohszün (boxun.com) kínai nyelvű amerikai internetes hírportálon tette közzé üzenetét: „Felhívunk minden kínai polgárt, akinek álma egy olyan Kína, amely bátran kiáll önmagáért, hogy vasárnap délutánonként 2 órakor tegyen egy sétát, és nézzen körül. Mindenki, aki csatlakozik hozzánk, segít ráébreszteni a kínai kormányt és kormánypártot, hogy ha nem veszi fel a harcot a korrupcióval, és nem hajlandó elfogadni a kínai nép felügyeletét, akkor az emberek nem várnak tovább türelmesen.”¹

A „jázminos forradalomra” buzdító felhívások – a nevet a Tunéziában egy hónappal korábban lezajló politikai fordulattól kölcsönözték – egykettőre megjelentek más weboldalakon, illetve a Twitter kínai változatán is. Az üzenet háttérben álló csoport konkrét helyszíneket nevezett meg Pekingben, Sanghajban, Tiencsinben és több mint egy tucat másik nagyvárosban országszerte, ahová az embereket egy „délutáni sétára” invitálták.

Pekingben a megjelölt helyszín a McDonald's kétszintes gyorsétterme volt Vangfucsingban, egy elegáns bevásárlónegyedben a Tiltott Várostól és a Tienanmen tértől nem messze. A tiltakozások második vasárnapján egy barátom társaságában több mint egy órával a kitűzött időpont előtt érkeztem a gyorsétteremhez. Aki nem tudta volna, hogy a közel-keleti forradalmak felborzolták az ország vezetőinek idegeit, annak elég volt aznap délután felkeresnie Vangfucsingot, hogy a tény a napnál is világosabbá váljon. A rendőrség és a belbiztonságiak mindenütt ott nyüzsgöttek. A hatóságok kék egyenruhás rendőrök százait rendelték ki egyetlen épülettömbhöz. Egyesek közülük az utcán járőröztek, mások a járdán vagy a kapualjakban strázsáltak, minden egyes járókelőt alaposan szemügyre véve. A számukat vörös karszalagos biztonsági önkéntesek gyarapították. S hogy az erőfitogtatás még látványosabb legyen, civil

ruhás rendőrök is vegyültek az emberek közé, méghozzá elképesztően magas számban. Időnként úgy tűnt, a tömegben jóformán minden harmadik ember fülhallgatót visel, és drótok kígyóznak elő az inge alól.

Beestünk a McDonald'sba. Ahogyan más közönséges napokon, a gyorsétterem most is tele volt vendégekkel, és teljes gőzzel üzemelt. Tíz-hús esztendővel ezelőtt az ember Kínában hozzászokott, hogy a helyiek megbámulják, pusztán azért, mert külföldi. Manapság ez már ritkán fordul elő, különösen a Pekinghez hasonló világvárosokban. Ám ezen a bizonyos napon alighogy beléptünk, a legtöbb vendég ránk meredt a tálcaja felett. Közülük is jó néhányan viseltek fülhallgatót és kefefrizurát.

Hamburgerünkkel és sült krumplinkkal felmentünk az emeletre, hogy elüssük az időt. Alig pár perce üldögélhettünk, amikor két tagbaszakadt, zord külsejű férfi foglalt helyet a szomszédos asztalnál. Nem viseltek ugyan egyenruhát vagy fülhallgatót, mégis nyilvánvalóan a Közbiztonsági Hivatal emberei voltak, ahogyan Kínában nevezik az intézményt. Katonai surranót viseltek, és néma csendben fogyasztották hamburgerüket.

A lehető legtöbb húztuk az időt, de miután befejeztük az evést, kínossá vált ott ücsörögni a belbiztonságiak mellett. Ráadásul közeledett a délután 2 óra, úgy döntöttünk hát, hogy visszatérünk az utcára. A lépcső felé menet észrevettem öt gengszterképű alakot, akik a lépcsőforduló fölött ültek egy asztalnál, és kifejezéstelen arccal fürkészték az éttermet. A lépcsősor feléhez érve megálltam, és visszanéztem rájuk. Az egyik férfi elővett egy kisméretű videokamerát, és buzgón filmezett bennünket, ahogyan kifelé tartunk az étteremből. Meglátta, hogy rajtakaptam, és elvigyorodott.

Odakint egyre nőtt a nyüzsgő tömeg. Képtelenség volt eldönteni, hogy az utcán fel-alá járkáló emberek a tiltakozásra jöttek-e, vagy egyszerű vasárnapi bevásárlók. Ebben állt a szervezők által választott taktika kiválósága. Egy olyan erőteljesen korlátozó országban, amilyen Kína, a transzparenssekkel vagy megafonokkal az utcára csődülő polgárok rezsimmelenes tüntetése aligha tarthatott volna sokáig. A Kínai Kommunista Párt elleni nyílt támadást szinte soha nem tűrik el, az ilyen tiltakozások résztvevőit elhurcolják, és börtönbe vetik, „átnevelik” vagy örökre eltüntetik. A „délutáni sétára” ösztönző felhívás ellenben áthidaló megoldást jelentett, és anélkül hozta ki a rezsimeket a sodrából, hogy szükségtelen kockázatvállalásra készítette volna a csatlakozókat. Tény és való, hogy ezt a taktikát a múltban is sikerrel alkalmazták. 1980-ban a lengyel Szolidaritás mozgalom tagjai tudomást szereztek arról, hogy a kommunista rezsimek elrendelte, nyissanak tüzet rájuk, amikor egy tervezett sztrájk céljából

összegyűlnek a gdański hajógyárban.² A rendőrség szemében provokációnak tűnő manőver miatt egyszer s mindenkorra kiirhatták volna szárba szökkenő mozgalmukat, ám a tagok inkább azt a kisebb ütközési felületet kínáló megoldást választották, hogy nagy számban fel-alá sétálnak a közterületeken. Lengyel kollégáikhoz hasonlóan most a kínai hatóságok is abba a kínos helyzetbe kerültek, hogy igyekeztek megakadályozni egy tüntetést, amely voltaképpen nem is zajlott.

A délután kezdett szürreális jelleget ölteni, amint egyre több ember jelent meg, lassú léptekkel körbejárva a McDonald's gyorsétteremmel szomszédos egy-két saroknyi területet. Nehéz lett volna bármilyen jelzővel leírni a tömeg összetételét. Nem mondhatni, hogy a sétálók között túlsúlyban lettek volna a fiatalok vagy az öregek. Senki sem rítt ki a tömegből. Egyesek divatosan öltözködtek, mások hétköznapi pekingieknek tunktek. Messze a rezsím rendőri és belbiztonsági erői alkották a legnagyobb csoportot. Létszámukat tekintve a második helyen az összecsdülő külföldi újságírók képviseltették magukat, akik kíváncsiak voltak, történik-e majd bármí figyelemre méltó. Ám ahogy a kínaiak tömege is folyamatosan nőtt, az emberek kezdtek eltorlaszolni a járdákat. Az összegyűltek jelentős, sőt túlnyomó része valószínűleg mit sem tudott a felhívásról a közel-keleti példa ihlette tiltakozásra. Egyszerűen csak kíváncsiak lehettek, miért rendeltek ki ilyen sok rendőrt ebbe a fényűző bevásárlónegyedbe, majd ahogy egyesek megálltak bámészkodni, mind többen és többen követték a példájukat.

Fél 3-kor a kínai hatóságok bizonyítani kezdték a tömegoszlató technikákban való jártasságukat. A nap eseményeinek elébe vágva már korábban leszűkítették a McDonald's előtti közterületet két fakorlát felállításával, amelyeken az „útjavítás” felirat állt. (Építési munkálatoknak természetesen semmi jele nem volt.) Senkinek sem engedték meg, hogy hosszabb időre megálljon és bámészkodjon. A rendőrség mozgásban tartotta az embereket, először egy irányba terelve a tömeget, majd új irányt szabva számára. Egy nagy köztisztasági jármű magas nyomású vízszárral kezdte locsolni az utcát; oda-vissza körözött, újra meg újra megtisztította ugyanazt az utcasarkot, senkit sem engedve arrafelé lődörögni. A rendőrök németjuhászokkal és rottweilerekkel biztosították, hogy az emberek a járdákon maradjanak. A kereszteződésekhez vezető utakat kötéllel zárták el, megakadályozva, hogy még nagyobb tömeg gyűljön össze. A gyorsétterem melletti bevásárlóközpont egyik kijáratát lezárták. Én továbbra is ott köröztem az egysaroknyi területen: végigmentem az egyik oldalon, át az úttesten, majd vissza a másik oldalon. Újra meg újra ugyanazokat az arco-

kat láttam felbukkanni, miközben a belbiztonságiak úgy terelgettek bennünket, mintha valami alaposan kidolgozott és megkoreografált balettet adnánk elő. A beszámolók szerint hasonló jelenetek játszódtak le Sanghajban és más városokban is, ahol a rendőri jelenlét éppilyen erőteljes volt. Ürümcsiben, a forrongó Hszincsiang tartomány fővárosában jóformán egyetlen polgárt sem engedtek a tiltakozás helyszíne közelébe.

A rezsím keménykezű reakciója nyilvánvalóvá tette, mennyire aggodnak amiatt, hogy a tiltakozások hulláma, amely végiggyűrűzött Észak-Afrika és a Közel-Kelet önkényuralmi rezsimek által elnyomott társadalmain, végül Kínáig is eljut. Bár a forradalom előszele sem érződött a levegőben 2011 februárjában, Kína vezetése semmiféle kockázatot nem volt hajlandó vállalni. Már az első vasárnapi séta előtt másként gondolkodók és jogvédők tucatjait fogdosták össze és vették őrizetbe megelőző intézkedésként.³ Egyeseket házi őrizetben tartottak, mások egyszerűen hetekre eltűntek. Kína elnöke, Hu Csin-tao összehívta a tartományi, minisztériumi és legfőbb katonai vezetőket egy különleges továbbképzésre a pekingi központi pártiskolába, amelynek témája a „társadalomirányítási” eszközök helyzetnek megfelelő alkalmazása volt.⁴ A Politbüro Állandó Bizottságának valamennyi tagja – Kína kilenc legbefolyásosabb embere – meghallgatta Hu elnök beszédét, amely az információk ellenőrzésének fontosságáról és megszigorításáról szólt. A „jázmint” jelentő kínai írásjeleket már korábban kizárták az internetről, most pedig átmenetileg meggátolták, hogy az emberek egyszerre több címzettnek küldhessenek szöveges üzeneteket. A Pohszün kínai nyelvű hírportált támadás érte, és átmenetileg lezárták. Ven Csia-pao miniszterelnök vasárnap reggel békülékenyebb gesztusként internetes csevegőfórumot tartott, amelynek során megígérte, hogy félreállítja a korrump köztisztviselőket, megzabolazza az elszabadult inflációt, és gondoskodik arról, hogy Kína gazdasági növekedésének gyümölcseit igazságosabban osszák szét.

Amikor egy önkényuralmi rezsím kizökken és elbizonytalanodik, hajlamos még jobban megszigorítani szokásos tilalmait. 2011 elején Kínában sem volt más a helyzet. A tiltakozások névtelen szervezői részéről ravasz húzás volt, hogy lecsaptak a „jázminos forradalom” elnevezésre, mivel a név egyértelműen összekapcsolta erőfeszítéseiket a tunéziai forradalommal, amely az első volt az arab országok önkényurai ellen kirobbant felkelések sorában. De a jázminnak a kínai kultúrában is mélyen gyökerező szimbolikája van. A fehér virág gyakran feltűnik sok száz esztendővel ezelőtt készült kínai festményeken. A 18. században pedig egy máig népszerű megzenésített ódát írtak hozzá *Mo*

Li-hua címmel, amelynek feldolgozásait – köztük videofelvételeket, melyeken Hu elnök és elődje, Csiang Cö-min harsogják a dallamot – szinte azonnal törölték a weboldalakról.⁵ (A népdal annyira közkedvelt, hogy a 2008-as pekingi olimpiai játékok éremátadó ceremóniáin, valamint a 2010-es sanghaji világkiállításon is felcsendült.) A hatóságok azonban még itt sem álltak meg, száműzték a jázmint a pekingi virágboltokból és a város virágpiacairól. Az eladókra ráparancsoltak, hogy jelentsék, ha valaki a heves vitákat szító virág után érdeklődik. A feje tetejére álló politikai helyzetben a „jázmin” pusztta említése is kerülendővé vált. A pártfunkcionáriusokkal folytatott találkozói során senki sem ejtette ki a szót, inkább csak „ama virágként” utaltak rá.

Kína külső szemlélői gazdasági csodaként tekintenek a népköztársaságra. Mégpedig joggal, hiszen a kínai kormány 1978-as reformkezdeményezései óta nyújtott gazdasági teljesítményét méltán nevezhetjük lenyűgözőnek.⁶ Az elmúlt 30 esztendő során Kína évente átlagosan több mint 9%-os gazdasági növekedést könyvelhetett el. Ilyen ütem mellett az ország gazdasági termelése 8 évente megkétszereződött. 2010-ben Japánt túlszárnyalva a világ második legnagyobb gazdaságává vált – ezt a helyezést az elmúlt 40 év során többnyire a szigetország mondhatta magáénak.⁷ A közgazdászok túlnyomó többsége arra számít, hogy Kína a következő 15–20 év folyamán az Egyesült Államokat is lekörözi, és a világ legnagyobb gazdaságává fejlődik. Holott amikor Teng Hsziao-ping az 1970–80-as években bevezette az országban gazdasági reformintézkedéseit, Kína gazdasági termelése nem egészen 8%-a volt az Egyesült Államokénak.

E rendkívüli növekedésnek persze a kínai nép szempontjából van a legnagyobb jelentősége. Ebben az időszakban több mint 300 millió kínai – a szám lényegében az Egyesült Államok összlakosságának felel meg – emelkedett ki a teljes nincstelenségből. Manapság Kína eleven középosztállyal rendelkezik, amelynek tagjai a földből gombamód kinövő új városrészekben telepednek meg. Az országban egyre szélesebb a vagyonos, sőt dúsgazdag elitréteg is. 2010-ben a kínai értékpapírpiacon a tőzsdei bevezetések értéke több mint háromszorosan meghaladta a New York-i tőzsdén regisztrált értéket.⁸ Kínában több mint 800 ezer milliomost és 65 milliárdost tartanak számon, s ezzel az ország világviszonylatban a második helyen áll az Egyesült Államok mögött. 2011 nyarán, amikor a Standard and Poor's leminősítette az USA kormányának hitelképességét, a kommunista ország vezetői – miután kellőképpen kiélvezték a káröröm gyönyöreit – kijelentették, hogy ők azért bíznak az amerikai kapitalizmusban. Elvégre az Egyesült Államok legnagyobb külföldi hitelezőjeként

Kína szeretné biztonságban tudni a befektetéseit. (Akkoriban az USA kormánya nagyjából 900 dollárral tartozott minden egyes kínai állampolgárnak – ez az érték pedig egyre emelkedik.⁹) Természetesen a kínai gazdaság sincs híján kockázatoknak és gyengeségeknek, elég csak a növekvő inflációra, az ingatlanbuborékre és az intézményesített korrupcióra gondolnunk. Mindazonáltal tény, hogy az ország 1,3 milliárd fős lakosságát tekintve a Kínai Kommunista Párt nem csupán nemzedékünk, de talán az egész történelem legelképesztőbb gazdasági eredményének megvalósítását irányította.

Bravúros eredményei és a dicshimnuszok ellenére azonban Kína aligha viselkedik magabiztos nagyhatalomként. A gazdasági óriás imázsát elhomályosítja a bizonytalan rezsím képe – a rezsímé, amely szüntelenül igyekszik visszaszorítani azokat az erőket, amelyek meggyőződése szerint a romlására törnek. Megalapozott a kijelentés, hogy egyetlen rezsím sem gondol többet a bukására, mint a Kínai Kommunista Párt. Kína vezetői – intézkedéseikből, irányelveikből és nyilatkozataikból ítélve – szinte mániákusan rettegnek a politikai rendszert fenyegető nehézségektől. Bizonytalanságuk megnyilvánulása olykor elfogadható, máskor azonban rémisztő méreteket ölt. Nemzetközi szinten Kína képviselője mindenütt a legfontosabb személyiségek közé tartozik, legyen bár a helyszín a G20 országainak találkozója, a Világbank tanácskozása vagy Davos. Odahaza azonban egy olyan rezsímhez tartozik, amely rendőrök ezreit mozgósítja, csak mert valaki egy weboldalon egy kis sétára hívja a kínai polgárokat.

Napjainkban tehát egyszerre igaz két kijelentés. A Kínai Kommunista Párt a világ legnagyobb, leggazdagabb és leghatalmasabb politikai szervezete. És betegeken retteg egy virágtól.

„Ha a ma szebb a tegnapnál...”

Mihail Gorbacsov repülőgépe 1989. május 15-én szállt le Pekingben.¹⁰ A szovjet vezető a Teng Hsziao-pinggel régóta tervezett csúcstalálkozó alkalmából érkezett Kínába, hogy elsimítsák az ellenségeskedést, amely évtizedek óta rontotta a két szomszédos kommunista ország közötti viszonyt. Mindkét vezető jól koreografált diplomáciai diadalmenetre számított. Csakhogy az időzítés a lehető legrosszabb volt. Gorbacsov éppen akkor érkezett az országba, amikor Teng és a kínai vezetés a legnagyobb népfelkeléssel nézett szembe a rezsím 1949-es hatalomátvétele óta. A Tienanmen teret, a népköztársaság szívét

elárasztották a békés tüntetők. A megmozdulás, amelynek résztvevői először csak reformok bevezetését, az infláció csökkentését és a korrupció felszámolását követelték, egykettőre kiszélesedett: immár diákok, munkások, nyugdíjasok, szerzetesek, taxisofőrök, üzletemberek, sőt iskolás gyerekek kiáltoztak jelmondatokat és hordoztak transzparenszeket Teng lemondását követelve. Teng utónevét, a Hsziao-pinget – amely kínaiul hasonlóan hangzik a „kicsiny palack” kifejezéshez – szellemesen kifigurázva az emberek üvegpalackokat zúztak szét a kövezeten. A téren hevenyészett sátorvárosban 3000 diák kezdett éhségstrájkba, demokratikus reformokat követelve.

A felkelés miatt a háromnapos csúcstalálkozó fejtelenségbe fulladt. Az üdvözlőceremónia helyszínét sietve áttették a Tienanmen térről a repülőtérre, de a kínai hatóságok olyan szétszórtaak voltak, hogy még a vörös szőnyeget sem terítették ki Gorbacsov elé. Törölni kellett a szovjet államfő látogatását a Tiltott Városban és a császári palotában is. Gorbacsovot úgy csempészték be egy szolgálati bejáraton át a kínai parlament, valamint kiemelkedő diplomáciai események megrendezésének színhelyéül szolgáló, gigantikus Nép Nagycsarnokába, hogy megjelenhessen a Jang Sang-kun elnökkel szervezett találkozón. Úgy tűnt, Gorbacsov jelenléte csak tovább szítja a közhangulatot, részben azért, mert a szovjet vezetőt reformerként tartották számon a hazájában meghonosított politikai és intellektuális szabadságnak köszönhetően. Egyes tiltakozók tábláin az alábbi felirat volt olvasható: „A Szovjetunióknak ott van Gorbacsov. És nekünk mink van?” A csúcstalálkozó utolsó napjára több mint 1 millió kínai állampolgár szállta meg a teret.

Az események további alakulása közismert. Június 3-án 21 óra körül tankok és páncélozott csapatszállító járművek dübörögtek elő. A 27. hadosztály nehézfegyverzetű csapatai, e Kína legfőbb vezetőjéhez hű, könyörtelen katonák Teng parancsára rátámadtak honfitársaikra. Miközben utat vágtak maguknak Pekingben keresztül, áttörve a buszokból, törmelékből és felfordított taxikból álló barikádokon, senkit sem kíméltek. A Kalasnyikovokkal felfegyverzett gyalogság közvetlen közlőre tüzet nyitott a civilekre, másokat szuronnal szúrtak keresztül. A katonák válogatás nélkül tüzeltek a csoportosulásokra, sőt találmokra még a bérházak kapujában feltűnő emberekbe is belelőttek elhaladtukban. Peking kórházait hamarosan elárasztották a haldoklók és a sebesültek. Június 4-ére virradóra a hullaházak is megteltek: halomban álltak bennük a felkelők, főleg fiatal férfiak holttestei. Hajnali 2 óra 30 perckor a csapatok három oldalról szorosan lezárták a Tienanmen teret, a megmaradt diákok pedig menekülőre fogták, amikor a rohamrendőrség berontott, hogy felmorzsolja a

tiltakozók utolsó csoportjait is. A katonák lerombolták a sátorvárost, amely heteken át szolgált a diákok otthonaként, s ledöntötték a több mint 11 m magas, habszivacsból és gipszből készített szobrot, amely a Szabadság istennője néven vált ismertté. A Népi Felszabadító Hadsereg még virradat előtt visszafoglalta a teret. Az Örök béke sugárutat, amely a tankok egyik útvonala volt a Tienanmen tér felé, vér borította.

Szörnyű és elborzasztó tett volt ez. A pártot és vezetőségét alapjaiban rendítette meg a felkelés, amely után nagyarányú tisztogatás során szabadult meg mindazoktól, akik rokonszenveztek a tüntetőkkel – köztük Teng pártfogoltjától, Csao Ce-jangtól, a kommunista párt főtitkárától is. Ráadásul a Tienanmen téren lezajló 1989-es tiltakozások csupán a kezdetet jelentették a pártot érő csapások sorában. A szovjet birodalom összeomlása még azon a nyáron megkezdődött. A lengyelek pontosan ugyanazon a napon járultak az urnákhoz, hogy szavazás útján eltávolítsák a Lengyel Kommunista Pártot a hatalomból, amelyen Teng rászabadította hadseregét a kínai polgárookra. Öt hónappal később leomlott a berlini fal. 1991 karácsonyának napján pedig a Szovjetunió Kommunista Pártja utolsó főtitkáraként Gorbacsov aláírta lemondását.

A kettős sokkhatás – a Tienanmen téren lezajló tiltakozások és a Szovjetunió összeomlása – intő jelként szolgált a kínai rezsim számára. E halálközeli élmény hatására újrafogalmazódott a Kína vezetői és népe között fennálló társadalmi szerződés. A rákövetkező években Peking nem a befelé fordulás, a rendőrállammá válás és az elszigetelődés útján indult el, ehelyett a kommunizmus gyaroltságainak aprólékos vizsgálatába kezdett, és a hatalom megtartása érdekében módosította módszereit.¹¹ Kutatócsoportokat küldött Oroszországba, Kelet-Európába és Közép-Ázsiába, hogy tanulmányozzák a hajdani rezsimeket, és boncolgassák őket, kihalásukhoz vezető rendellenességek után kutatva. A párt a Tienanmen téri események után megértette, hogy Gorbacsov bukása könnyen a saját pusztulásához vezethet.

A Szovjetunió által elkövetett hibák jegyzéke vaskosnak bizonyult. Az ország gazdasága elmaradott volt. A mélyen a nyugati világ alatti életszínvonal régóta nyílt titoknak számított. A saját gyengéivel szembesülő Moszkva egyre vaskalaposabbá, zsarnokibbá és ideologikusabbá vált. Az árnyalt megkülönböztetések és újítások hiánya a szovjet hivatalnokréteget és pártszerveket is megfertőzte, amelyek túl sok vezetővel működtek, megcsontosodtak, és eltávolodtak a hétköznapi élettől. Összegezve: a Szovjetunió rákfenéje a totalitarizmus merevségéből és eredménytelenségéből kiindulva burjánzott el. A rendszer e legyengült állapotában Gorbacsov korai politikai reformkísérletei

olyan folyamatot indítottak el, amelyet a főtitkár már képtelen volt kézben tartani, s így csak felgyorsította a rezsim hanyatlását. Visszatekintve elmondhatjuk, hogy Kína északi szomszédja esettanulmányként szolgált arra, miként nem szabad vezetni egy kommunista diktatúrát.

A Szovjetunió összeomlásakor Kína már több mint egy évtizede megkezdte saját gazdasági reformjait, s az esemény csak megszilárdította Teng elhatározását, hogy első lépésként a gazdaság liberalizálásához – nem pedig politikai reformokhoz – fog folyamodni. A párt által kezdeményezett átszervezések és módosítások azonban túlmutattak a gazdaságon. Kína uralkodó pártja új alkatot kötött a néppel.

Tény, hogy a kínaiak zöme sokkal szabadabban él manapság, mint korábban bármikor. A kínai polgárok egyre nagyobb önállóságot kapnak lakóhelyük és életkörülményeik megválasztásában. Személyes életstílusuk korlátozásai majdhogynem eltűntek. Az elmúlt két évtized során több mint 200 millió ember döntött úgy, hogy vidékről Kína új metropoliszainak egyikébe költözik. Az ország polgárai vagyontárgyakkal, akár gépkocsival is rendelkezhetnek, és maguk választhatják meg pályájukat vagy munkaterületüket. Egy emberöltővel ezelőtt csupán elvétve láthattunk kínai turistacsoportokat Európában vagy Hawaiiin – ha láttunk egyáltalán. 2010-ben már több mint 55 millió kínai turista utazott külföldre, majdnem kétszer annyi, mint 5 évvel korábban.

Még ha nem is tartoznak a növekvő középosztályhoz, a kínai polgárok több és hitelesebb információhoz férhetnek hozzá, mint a korábbiakban bármikor. A kínai tömegtájékoztatás kereskedelmi alapokra helyezése a tájékozódás és a szórakozás számos lehetőségét biztosítja, az újságok, magazinok és tévésatornák pedig egyre inkább kitágítják a határokat a közönségért folytatott verseny során. Amíg az újságírók óvatosan fogalmaznak, a kormány cenzorai sem emelnek szót. Mindezekon túlmenően egyre több személyes kommunikációs eszköz – például az okostelefonok vagy a Twitter kínai változata – válik a mindennapi élet részévé. Az interneten a kínaiak kedvenc weboldalaikon szörfözhetnek, vásárolhatnak vagy videojátékozhatnak. S talán mind közül a legörvendetesebb változásként a Kínai Kommunista Párt szinte semmilyen törekvést nem mutat arra, hogy ellenőrizze az emberek magánéletét. A párt – néhány évtizeddel ezelőtti gyakorlatától eltérően – többé nem szaglászik az állampolgárok után, hogy meggyőződjön „tisza szocialista” beállítottságukról.

Mindazonáltal bizonyos korlátok leomlása nem azonos a valódi szabadsággal. A csoportosulási és gyülekezési jog továbbra is szigorúan megvonott határokat

között érvényesül, amelyek áthágása elrettentő válaszlépéseket eredményezhet. A cenzorok még mindig szilárdan a markukban tartják azokat a médiacsatornákat, amelyek kínos helyzetbe hozhatnák a rezsimet. A párt ellenőrzése a politikai döntéshozatal felett áttekinthetetlen és csaknem teljes maradt. A szervezett politikai ellenzék és a független szakszervezetek be vannak tiltva. A kisebbségeket, kiváltképp a tibetieket és a Hszincsiang tartományban élő muszlimokat, rutinszerűen elnyomják. A rezsim kommunista gyökereit tekintve is különös ellentét, hogy a kínaiak zömének általános egyéni szabadságjogai kibővültek, miközben a szélesebb politikai szabadságjogok korlátozása mindmáig megmaradt. Általánosságban elmondható, hogy a modern kínai élet minden területén ugyanazok a szabályok érvényesülnek: amíg az ember nem fenyegeti a párt hatalmi monopóliumát, addig teheti a dolgát, sőt még gyarapodhat is.

Egy hatalmához foggal-körömmel ragaszkodó önkényuralmi rezsimhez mérten a párt figyelemreméltóan nyitott, ha a fennmaradásához szükséges módszerek elsajátításáról van szó.¹² Azon túlmenően, hogy igyekszik tanulni a kommunizmus hibáiból, a párt a demokrácia sikereit is tanulmányozza, hogy ötleteket merítsen belőlük. Kína a reformok széles skáláját vezette be – köztük a hivatali időszakok korlátozását, a helyi választásokat, a nyilvános meghallgatásokat és a részvételi költségvetést –, arra törekedve, hogy minél szélesebb körben elfogadtassa hatalmát. Persze a párt ritkán vesz át teljes rendszert, sokkal inkább csupán azokat az elemeket emeli ki, amelyek a leginkább megfelelnek igényeinek anélkül, hogy legitimitását veszélyeztetnék. „Nem vesztegetjük az időnket annak meghatározásával, hogy mi kapitalizmus és mi szocializmus – mondta beszélgetésünk során a párt vezetésének egyik tanácsadója. – Ha a ma szebb a tegnapiénál, akkor helyes politikát folytatunk.”¹³

Miután levetette a kommunista ideológia kényszerzübbonyát, a párt világosan átlátja, hogy legitimitása teljesítőképességéből fakad, különösen ami az ország gazdasági csúcsteljesítményének fenntartását illeti. Így ahelyett, hogy fenyegetésként tekintett volna a magánvállalkozókra, inkább örömet fogadta be köreibe az ország szakembereit és vezető üzletembereit. A párt hajdan munkásokat és parasztokat tömörítő szervezatként alakult meg, manapság pedig jórészt kormányzati, gazdasági és társadalmi elitcsoportok koalíciója. Ennek következtében azok a csoportok, amelyek ellenkező esetben valószínűleg hadilábon álltak volna a rezsimmel – az értelmiségiek, a diákok és a középosztálybeli szellemi foglalkozásúak –, mára a szövetségeseivé váltak. Ahogyan egy kínai bölcsésztudós Pekingben nemrégiben megjegyezte: „Az emberek ma

konzervatívabbak, mint 1989-ben. Manapság nem állítanának szobrot a Szabadság istennőjének.”¹⁴

A párt megközelítésmódját azonban sohasem jellemezte az öncélú liberalizáció stratégiája. Ha Kína uralkodó szervezete leszűrt valamilyen tanulságot Gorbacsov és a Szovjetunió bukásából, akkor azt, hogy a demokratikus reformokkal kacérkodni veszedelmes dolog. A Tienanmen téri tiltakozások után Csiang Cö-mint, a párt sanghaji titkárát emelték ki Teng utódjának. Csiang előléptetését részben az indokolta, hogy korábban eredményesen birkózott meg a sanghaji tiltakozásokkal. A rákövetkező évben egy találkozón Csiang figyelmeztette Henry Kissingert: „Hasztalan keresik a kínai Gorbacsovot.”¹⁵ Valóban kigyomláltak mindenkit, aki ilyesfajta hajlamokat mutatott. 1992 áprilisában, miközben Teng nagyszabású gazdasági reformok mellett kötelezte el Kínát, azt is világosan leszögezte, hogy ezt a hozzáállást senkinek sem szabad tévesen politikai nyitásként értelmeznie. „A liberalizmus és a zűrzavar megrendíti a stabilitást” – idézte Teng szavait a Kína-szerke legolvasottabb pártnapilap, a *Zsenmin Zsipao*.¹⁶ A kínai vezető azt is kijelentette, hogy „amint a zavarkeltő elemek felbukkannak, habozás nélkül fel fogunk használni minden eszközt, hogy a lehető leggyorsabban leszámoljunk velük”. A párt azóta is hű maradt ehhez az ígérethez.

Néhány hónappal a jázminos forradalomra buzdító felhívások után a februárban őrizetbe vett vagy elhurcolt ügyvédek és aktivisták egy részét kezdték szabadon bocsátani. A törvényesség szószólóinak e csoportjait nem könnyű elnémitani, hiszen hosszú évek óta bátran állják az illegális letartóztatások, verések, sőt olykor kínzások sorát. Mindezek a visszaélések a múltban sosem tántorították el őket attól, hogy kimondják az igazságot – sokszor éppen azokkal a megaláztatásokkal kapcsolatban, amelyeket fogvatartóiktól elszenvedtek. Ám úgy tűnt, ezúttal más a helyzet.¹⁷ A rezsim harsány kritikusaiknak zöme most vészterhes hallgatásba burkolózott. A tény, hogy az aktivisták olyannyira vonakodtak hallatni a szavukat, sokakat elgondolkodtatott, hogy vajon miféle nyomásnak vagy bántalmazásoknak lehettek kitéve bebörtönzésük ideje alatt. Az egyik közismert ügyvéd, Li Hsziung-ping az alábbi üzenetet tette közzé a Twitteren, miután alig két napos fogva tartás után szabadon bocsátották: „Most tényleg nagyon félek, kérlek benneteket, ne is próbáljatok elérni, rendben?” Kínában az elnyomás egy cseppet sem enyhült vagy vált kevésbé brutálissá a Tienanmen téri események óta, manapság egyszerűen csak kiszámíthatóbb és diszkréttebb.

Beszélgetések egy forradalomról

Az esti órákban, jóval azután, hogy a tömeg elhagyta Vangfucsingot, taxiba szálltam, és a Jázmin étterem és bár felé vettem utamat. A modern, nemzetközi konyhát vivő étterem a Csaojang negyedben, a Munkás Stadion keleti oldalán található. Egy barátom adta a tippet, aki aznap korábban már járt arrafelé. Az illető azt látta, hogy sokan virágokat hagytak az étterem előtt, és krétával a tiltakozást támogató feliratokat firkáltak a falra. Természetesen azóta értesítették a hatóságokat is. Mire odaértem, a virágoknak nyomuk sem volt, az üzeneteket pedig lesúrolták. Mindenesetre bementem a helyiségbe, hogy pár szót váltsak az üzletvezetővel, aki alkalmasint el sem tudta hinni, hogyan lehet ennyire peches – épp az ő éttermének nevében szereplő virág vált a demokratikus forradalom szimbólumává. A férfi tagadta, hogy bárki virágokat hagyott volna az épület előtt, vagy bármit is felírt volna a falra. A rendőrség azonban korábban megkereste és utasította, hogy ha bárki bármivel próbálkozik, lépjen kapcsolatba velük. Az üzletvezetőt szemmel láthatóan nyugtalanították a kérdéseim, és megkönnyebbült a távozásom láttán.

2011 februárjában azonnal nyilvánvalóvá vált, hogy a párt egyes tagjai mindaddig képtelenek voltak felmérni a Közel-Keleten végigsöprő forradalmak jelentőségét. Találkoztam egy közismert kínai egyetemi tanárral tíz nappal azután, hogy Hoszni Mubarakot elmozdították. A helyzet kényes volta miatt az illető arra kért, hogy bizalmasan kezeljem az elhangzottakat. Azt sem akarta, hogy egyetemi irodájában találkozzunk, inkább egy kávézót választott Peking egyik bevásárlóközpontjában.

Beszélgetésünk kezdetén mindjárt kifejtette, hogy miért nem vonatkoztathatók az egyiptomi események a kínai körülményekre. Mubarak kormányát teljesen felkészületlenül érte a népfelkelés, ráadásul az egyiptomi tiltakozások kiváltó oka a gazdasági helyzet volt, Kína gazdasága azonban a világ bármely más országánál jobban teljesít.

– Harmadszor pedig, mindez kulturális kérdés is. Meg kell értenie, hogy a kínai egy ősi kultúra, ezért...¹⁸

Közbevágtam.

– Már megbocsásson, de Egyiptommal mi a helyzet? Csak nem akarja azt mondani, hogy az egyiptomi kultúra nem elég ősi?

Alighogy megszólaltam, beszélgetőtársam már elvörösödött. Abban a pillanatban, ahogy kiejtette száján a szavakat, maga is ráébredt, hogy zsákutcába futott. Ez a réges-régi érv, miszerint egy Kínához hasonló ősi kultúra az idők

során valamiképpen érzéketlenné válik a demokratikus erőkkal szemben, egyáltalán nem tűnt helyénvalónak abban a kontextusban, amikor a fáraók földjének demokratikus követeléseiről volt szó. Újdonsült ismerősöm ösztönösen vágott vissza. Egy pillanatra lehunyta szemét, mintha gondolatban feljegyezné, hogy Egyiptom kérdésének megvitatásakor máskor kerülje ezt az érvelést.

Felvettem a kézenfekvő témát, hogy a kínai rezsim nyugtalannak tűnik, sőt mintha pattanásig feszültek volna a hatalmon lévők idegei. Az ügyvédek és jogvédők megelőző célzatú letartóztatási hulláma legalábbis ezt sugallja. Amikor pedig a kínai tömegtájékoztató az Észak-Afrikában és a Közel-Keleten kibontakozó eseményekről számolt be, túlzottan nagy hangsúlyt helyezett a zűrzavar és lázongás veszélyeire, miközben meg sem említette a demokratikus követeléseket, amelyek miatt a népfelkelés kirobbant. Márpedig ha nem találták riasztónak a dolgot, akkor miért cenzúrázták? Beszélgetőtársam nem kívánta taglalni a rezsim kedélyállapotát, s csupán egy kurta „igennel” nyugtázta szavaimat.

Ő maga nem a lázongások fenyegetésétől tartott, sokkal inkább attól, képes lesz-e a kormány megtenni a megfelelő válaszlépéseket. „A vezetők e nemzedéke sosem szembesült válsághelyzettel. Határozottabban reformpártiak, mint Brezsnyev vagy Mubarak, de egyben technokraták is, vagyis folyamatokban gondolkodnak, és kis lépésekben kiviteleznek.”

Majd egy olyan felfogásnak adott hangot, amelyet már sokszor hallottam hétköznapi polgároktól is, akik ábrándos nosztalgiával gondoltak Kína közelmúltjának hősie, bár korántsem makulátlan vezetőire. Nézete szerint meglehet ugyan, hogy a kínai vezetők olyan típusú politikai szereplők, akik sikerrel veszik fel a harcot az emelkedő infláció és az ingatlanbuborék jelensége ellen, ám azt senki sem tudja megjósolni, hogyan reagálnának egy olyan válságra, amely a rezsim legitimitását vonja kétségbe. Még sosem álltak ilyen próbatétel előtt. „Sokkal több gazdasági erőforrással és pénzzel rendelkeznek a válságkezeléshez, mint hajdan Teng – folytatta beszélgetőpartnerem. – Csakhogy nem olyan szívósak, sokkal önzőbbek, és híján vannak a stratégiai látásmódnak. Pedig itt az a lényeg, hogyan cselekszik valaki a döntő pillanatban.”

Bármit is gondoljon az ember Kína vezetőinek múltjáról és jelenéről, nem kérdéses, hogy az újabb eresztés csupán a nagy elődök gyenge és színtelen utánzata. Kína jelenkori történelmében mindössze két személyiségnek – Mao Ce-tungnak és Teng Hsziao-pingnek – volt meg a szükséges forradalmi hitele és karizmatikus személyisége ahhoz, hogy egész Kínát egységesen az uralma alá hajtsa. Mindama szenvedések és gyötrelmek ellenére, amelyeket a kínai

népnek okozott, Mao elnök volt az alapító. A 20. század egyik leginkább magával ragadó személyiségének, Kína modern császárának uralmát csak halála szakíthatta meg. Maóhoz hasonlóan Teng is harcolt a japánok ellen, túlélte a „hosszú menetelést”, és kommunista csapatok parancsnokaként küzdött a polgárháborúban, amelynek során Tajvanra száműzték Csang Kaj-seket és a nacionalistákat. Tengről, Szecsuan e heves és független szellemű szülöttjéről közismert volt, hogy a világvezetőkkel tartott találkozóin sem átalija igénybe venni a köpöcsését. Ám a politikus legnagyobb bravúrja valójában nem is az volt, hogy átvészelte a kínai polgárháborút, hanem hogy túlélte magát Maót. A nagy kormányos tömegkampányai és az „örökös forradalom” meghirdetése a párt rangidős vezetőinek megritkítását szolgálták. Mao Ce-tung kétszer is kitalította Tenget a hatalomból, ám a politikust mindkét alkalommal rehabilitálták. Mao 1976 szeptemberében bekövetkezett halála után egy éven belül Tenget valamennyi hajdani pozíciójába visszahelyezték. Két évvel később pedig beindította azokat a gazdasági reformokat, amelyeknek köszönhetően Kína ismét felléphetett a világ színpadára.

Manapság egyetlen kínai vezető sem mutathat fel hasonló bizonyítványt.¹⁹ Ők sokkal inkább apparatcsikok és bürokraták, semmint forradalmárok és gerillák. Még egy olyan rangos személyiség is, amilyen Hu Csin-tao, kénytelen körültekintő konszenzus kialakításával irányítani. Kínát jelenleg egy vezetői kollektíva, nem pedig egy teljhatalmú uralkodó kormányozza. S e váltás a kínaiak túlnyomó részének szemében haladást jelent. Miután tanúi voltak, milyen súlyos árat fizetett az ország a „kulturális forradalom” idején, vonzónak találnak egy intézményesítettebb rendszert, mivel ez csekélyebb valószínűséggel esik áldozatul egyetlen személy szeszélyeinek. Teng 1997-ben bekövetkezett halála után a párt új normákat vezetett be a vezetők utódlásának rendszerében. Kína két legfelsőbb szintű vezetője – az elnök és a miniszterelnök – manapság két ötéves hivatali időszakon keresztül teljesít szolgálatot, mielőtt átadná helyét a vezetők következő nemzedékének, amelynek tagjai zárt ajtók mögött zajló heves belső csatározások révén nyerik el posztjukat. 2012-ben Hu Csin-tao és Ven Csia-pao a várakozások szerint Hszi Csin-pingnek és Li Ko-csiangnak adja majd át a stafétabotot – két olyan férfinak, akikről a legtöbb kínai vajmi keveset tud.*

* 2012 novemberében Hszi Csin-pinget a párt főtitkárának, 2013 márciusában pedig államelnöknek választották. Li Ko-csiang szintén 2013 márciusa óta Kína miniszterelnöke. (A Szerk.)

Beszélgetőpartnerem, a professzor és külpolitikai szakértő szerint a veszély abban áll, hogy a rendszer képtelen kitermelni azokat a felső vezetőket, akikre a rezsimnek égető szüksége van. Az efféle politikai gépezetben minden valószínűség szerint az óvatos, minden kockázattól irtózó, bürokratikus hajlamú túlélők emelkednek fel, akik kevésbé ragyogó elméjükről, sokkal inkább ama képességükről nevezetesebbek, hogy sohasem sértik meg vagy fenyegetik azokat a nagy hatalmú frakciókat, amelyek gátat vethetnének felemelkedésük útjába. Az elnémított technokraták vörös nyakkendőjükben és festett fekete hajjukkal talán jól beválnak pénzügyminiszterként, de vajon hogyan reagálnának a párt következő egzisztenciális válságára? „Nekünk már számos nagy dinasztiaánk volt. Az első 50–80 évben ezek élén kiváló személyiségek álltak, ám azután fokozatosan...” A professzor hangja itt elhalt, ahogyan elharapta mondani-valóját.

Egy másik párttag, akivel leültem beszélgetni, már derűlátóbbnak bizonyult. Az illető a párt vezető Közel-Kelet-szakértője, aki az utóbbi 25 év folyamán maga is sokszor utazott a régióba. Feszült figyelemmel követte az Egyiptomban zajló eseményeket, és még a pontos napot és órát is meg tudta mondani, amikor az egyes egyiptomi tábornokok a Tahrír térre mentek, hogy lecsillapítsák a tiltakozókat. Mire megérkeztem az InterContinental szállóba megbeszélt találkozásonkra, ő már le is telepedett egy asztalhoz az étteremben. Miközben egymás után elszívott egy doboz *Kétszeres boldogság* nevű cigarettát, beszélgetőtársam beismerte, hogy fáradt, ugyanis hetek óta szüntelenül értekezleteken vesz részt. A párt felsőbb köreiből ugyanis mindenki arról akar tájékozódni, mi áll az arab világ forradalmainak hátterében. Nyomban közölte velem: „Meglepett és mélységesen megdöbbentett bennünket a megmozdulások mérete és hevesége. Még azt is bajosan tudjuk kitalálni, hogy minek nevezzük a történeteket. Sokan azt állítják, hogy demokratikus felkelés, mások azzal érvelnek, hogy ifjúsági mozgalom. Megint mások pedig úgy vélik, a lázadók egyszerűen csak jobb életet követelnek. Nagyon aggódunk az események miatt, és feszült figyelemmel követjük őket.”²⁰

Mivel ő volt a szakértő, kikértem a véleményét arról is, hogy miért éppen ebben a történelmi pillanatban következett be mindez. Miért épp akkor törtek ki ezek a forradalmak, amikor? Erre a kérdésemre így felelt: „Ha egy országban a népesség 60%-a 30 év alatti, akkor a tömegek igen ingatagok, és könnyen elmozdulnak bármilyen irányba. [...] Személy szerint úgy vélem, számos ok játszott közre: a harmincévnyi önkényuralom, a demográfiai viszonyok, a munkanélküliség, a gazdasági helyzet. Azonban igen fontos tényező volt a

számítógép is, a Facebook meg a Twitter. Hiszen a 21. században élünk! Az emberek nagyon is tudatában vannak annak, hogy mi a demokrácia és a szabadság. Ezeknek a tényezőknek az együttthatása miatt szabadultak el az indulatok. Egyszeriben minden lehetségesnek látszott, ami addig lehetetlen volt.”

Nézete szerint a kínai rezsim mindeddig a megfelelő arányban elegyítette az ellenőrzés eszközeit, hogy megakadályozza az instabilitást. Egyiptomtól és más arab önkényuralmi államtól eltérően a párt tisztában van annak fontosságával, hogy az emberek időről időre új arcokat lássanak a rezsim élén. (Itt az elemző elkuncogta magát, csak mert eszébe jutott Mubárak módszere. „Hogy harminc éven át ugyanaz a pasas legyen hatalmon? Mégis ki csinál manapság ilyesmit?”) Kína szigorú ellenőrzése az internet felett nyilvánvalóan bölcs irányelvnek bizonyult, tekintve a szerepet, amelyet a világháló az ifjú arab tiltakozók szervezkedésében játszott. A párt azon dolgozik, hogy javítson az emberek életminőségén, és a lehető leggyorsabban válaszoljon a társadalmi követelésekre. A jázminos forradalomra buzdító felszólítások pedig nem különösebben aggasztották. „Láttunk bizonyos következményeket. Egyesek úgy gondolták, hogy ugyanazokat az eszközöket [Kínában is] alkalmazhatják – magyarázta. – Csakhogy nálunk nincsen Facebook, és ez hatalmas előnyünk.”

S vajon beszélgetőtársam úgy véli-e, hogy a kormány készen áll a kihívásra, és képes lesz fenntartani a stabilitást? „Ez követeli a legnagyobb szakértelmet – válaszolta kérdésemre. – Újra meg újra hangsúlyozom [a vezetőknek], hogy a fejlődés önmagában még nem azonos a stabilitással. E pillanatban a kínai a legjárhatóbb út. Nem tökéletes, de a lehető legjobb. Ez persze nem jelenti azt, hogy a rendszerre nem férne rá a tökéletesítés.”

A demokrácia jó dolog

Nem sokkal azelőtt, hogy felkerestem pekingi irodájában, Jü Ko-ping közzétett egy cikket, amelyben kifejtette, hogy a kommunista párt vezetőinek egyértelmű nyilatkozatot kellene tenniük, hogy nem a párt, hanem az alkotmány és a törvény képviseli a legfőbb hatalmat. Jü hírnevét 2006-ban írott tanulmánya, a „Democracy Is a Good Thing” (A demokrácia jó dolog) alapozta meg, amelyben a szerző úgy érvel, hogy „hiába kapják meg az emberek a legjobb ételt, ruhát, lakást és közlekedési eszközöket, demokratikus jogok nélkül mégsem csorbíthatlan az emberi méltóságuk”.

Jü azonban korántsem egy másként gondolkodó értelmiségi, szó sincs róla.²¹ A kommunista párt tagja, a Központi Szerkesztő- és Fordítóiroda igazgatóhelyettese, aki állítólag közvetlen összeköttetésben áll az elnökkel. A múltban az iroda fő feladata kínai vezetők műveinek gondozása vagy olyan klasszikus marxista szövegek lefordítása volt, amilyen *A tőke* vagy *A kommunista kiáltvány*. Manapság lehangoló környezete és elavult neve dacára az intézmény az innováció melegágyává vált a kormányzó párt számára. Irodájában az egész falat elfoglaló könyvespolc előtt ülve Jü késlekedés nélkül tisztázza, hogy az ő demokráciafogalmát nem szabad összetéveszteni a nyugati stílusú demokráciával. A legtöbb nyugati, akivel találkozik, igen kevésre értékeli a kínai politikai reformokat, mivel a demokráciát a többpártrendszerrel és a közvetlen elnökválasztással azonosítja. Pedig tévednek, véli Jü. „A mi szemléletünket roppant széles szakadék választja el a nyugatitól – magyarázza. – Kínában nemcsak gazdasági tekintetben, de politikai téren is óriási változás játszódik le.”²²

Jü meggyőződése szerint a kollektív vezetés és a hivatali időszakok korlátozásának bevezetése a haladás lényeges jelei, ám ő nem ezeket érti politikai változáson. Sokkal inkább a kisemberek szintjén lejátszódó változásra gondol, amely a falvakban és a községekben országszerte tapasztalható. A fontos újításokról szólva így fogalmazott: „A választások tekintetében mélyreható átalakulás zajlott le nálunk. Több ezer éves történelmünk során először tartunk faluközösségi választásokat Kínában. Ezek nem közvetlen választások, de az emberek ajánlhatják a jelöltjeiket, akik megválaszthatók lesznek. Kialakítottunk egy meghallgatási rendszert. A jogállamiság elve most először került bele az alkotmányunkba. A helyi lakosok sok területen perbe foghatják az államot, és ez is példa nélkül áll a kínai történelem sok ezer esztendő krónikájában. Az elmúlt évek során Kína közigazgatási törvényt is bevezetett. Ezek egytől egyig a haladás mérföldkövei.”

A Jü által felsorolt demokratikus mechanizmusokat – a választások, a nyilvános meghallgatások, az állam perlésének joga és így tovább – ugyan valóban bevezették, csakhogy gondosan kipurciózott adagokban és csupán helyi szinten, ahonnan még megelőzhető, hogy a párt politikai monopóliumát veszélyeztessék. Jü szerint ez így helyénvaló. „Az információs korszakban a kormány elsődleges feladata a politikai rendszer jobbá tétele. Ha egy ország átvált az egypárti uralomról a többpártrendszerre, és eközben zűrzavart idéz elő, azal senki javát nem szolgálja.” Jü meggyőződése szerint a párt uralkodásának új szakaszába lép, egyre inkább eltávolodva attól az időszaktól, amikor „az

emberek szolgálata csupán üres jelmondat volt”, s megindul egy tartalmasabb gyakorlat felé. „A népköztársaság első harminc éve politikai küzdelmekkel telt. A második harminc év meghozta a gazdasági fejlődést. Megjósolom, hogy a következő harminc esztendőben fokozatos váltás megy majd végbe a gazdasági reformoktól a politikai és szociális reformok felé. Mindennek a legfőbb célja pedig a jó kormányzás.”

Jü ténylegesen igyekszik az alapoktól felfelé haladva előmozdítani e változást. Ő a vezetője az iroda egyik intézményének, amely a helyi demokratikus újításokat jutalmazza szerte az országban. Mióta a program 2000-ben beindult, több mint 1500 helyi önkormányzati kezdeményezés szállt versenybe az elismerésért. Kétévente tíz nyertest választanak ki. 2010-ben Jü intézete díjazott egy csingtaói programot, amelynek keretében egy innovatív közvélemény-kutatási rendszert fejlesztettek ki a kormány teljesítményének mérésére. Egy másik győztes a hangcsoui Nyílt Döntéshozatali Program, amelynek során kormányzati üléseket és nyilvános meghallgatásokat közvetítenek az interneten a nyilvános részvétel elősegítésére. Hangcsouban egyetlen év alatt 12%-kal csökkent a helyi önkormányzat ellen felmerülő állampolgári panaszok száma. Más programok keretében továbbfejlesztették a közegészségügyi rendszert Fucsian tartományban, és új óvodaközpontokat létesítettek a betelepülők gyermekei számára Senhszi tartományban. Jü azáltal, hogy országos elismerést biztosít ezeknek a helyi törekvéseknek, igyekszik más önkormányzatokat is arra ösztönözni, hogy dolgozzák ki a saját kreatív programjaikat és reformtervezeteiket az alapvető szolgáltatások minőségének javítására.

Jü indíttatása részint talán abból a tényből fakad, hogy egy kevesek által elfogadott alapgondolatból indul ki. „Az embereknek joguk van megvonni a hatalmat a párttól, ha nem viseli gondjukat. A mi vezetői hatalmunk nem örökre szól.” Véleménye szerint az arab önkényurakat megbuktató forradalmak rávilágítottak, hogy mennyire nélkülözhetetlen az ő munkája. „A közel-keleti országokban uralkodó káoszból azt a tanulságot szűrhetjük le, hogy a közszolgáltatások színvonalának emelése – az átláthatóság, az elszámoltathatóság, a társadalmi igazság – és az emberek bevonása elengedhetetlenül fontos.”

Laj Haj-zsung, a Központi Szerkesztő- és Fordítóiroda egyik intézetének igazgatóhelyettese egyetért azzal, hogy helyi szinten nagy szükség van a demokratikusabb kormányzati formákra. Az igazgatóhelyettes, aki a budapesti Közép-európai Egyetemen szerzett PhD-fokozatot, behatóan ismeri azokat a hibákat, amelyeket a hajdani szovjet birodalom elkövetett. Laj, a helyi vá-

lasztási kísérletek szakértője nyitott szemmel jár a világban, és nem habozik ellentmondani a hivatalos irányvonalnak bizonyos közelmúltbeli politikai események vonatkozásában. (Amikor például a „színes forradalmakról” beszélgetünk, Laj kijelenti: „Nos, számomra teljesen nyilvánvaló, hogy ez belülről fakadó [forradalom] volt, nem pedig külső befolyás eredménye.”²³)

Úgy véli, bár a párt rendkívül eredményes munkát végzett a gazdasági reformok bevezetése terén, saját szervezetén belül korántsem hajtott végre teljes körű reformokat. Laj szerint a párt továbbra is „túlságosan felülről irányított és hierarchikus szerkezetű”. Meggyőződése szerint az emberek szeretnének tevékenyebben részt venni a kormányzás folyamatában. Manapság több információ áll a rendelkezésükre, és bele akarnak szólni a dolgok menetébe. Következésképp létfontosságúak a helyi önkormányzatok gyakorlatában bevezetett újítások, amelyeket Jü Ko-ping és munkatársai hirdetnek meg.

E programok jelentőségét a következőképpen magyarázza: „[Ezek] biztosítják a mechanizmust, amelynek révén több embert vonhatunk be a politikai folyamatba, hogy a munka ne hatalmi szóra, hanem a konszenzusra támaszkodjon. Nem az a kérdés, bevezetjük-e ezeket a mechanizmusokat. A kérdés csupán az, mindezt mikor és milyen módon tesszük. A folyamat végbemehet lassan, fokozatosan, békésen és progresszíven, vagy éppen zűrzavaros eseményektől kísérve. De meg kell honosítanunk őket.”

E „reformok”, „újítások” vagy „mechanizmusok” egyik legszembeesőőbb aspektusa, hogy kivétel nélkül demokratikusak. A külföldről behozott, kínai igényekhez alkalmazott és a gyakorlatba átültetett módszerek és folyamatok világszerte a demokráciák megszokott sajátságai. Ám ahogyan Jü és Laj egyaránt kifejtették, a cél semmi esetre sem egy teljes körű kínai demokrácia létrehozása, hanem az, hogy rugalmasabbá tegyék a kormányzatot, emeljék a szociális szolgáltatások színvonalát, s a nyilvánosság bizalmának elnyerésével maradandóvá tegyék a Kínai Kommunista Párt uralmát. Az a megfontolás, hogy e reformok végül a hatalomért folyó tényleges versengéshez vezethetnének, fel sem merül – legfeljebb kezelendő kockázatként, cserébe az előnyökért, melyekben a rezsim részesül, amiért mindinkább konszenzust keresve kormányoz. A folyamat egyfajta demokratikus innovációként fogható fel a kínai önkényuralmi rendszer szolgálatában.

A gondolat, hogy vele alapvetően összeférhetetlen elemek bevezetésével próbálják megóvni a kínai politikai rendszert, még csak nem is új keletű. A 19. század vége felé, a Csing-dinasztia hanyatlásának idején az „önerősítőknék” nevezett reformpárti hivatalnokok kidolgoztak egy egyedülálló koncepciót,

amellyel új életet akartak lehelni az elaggott dinasztiába. Az elképzelés, amely a *ti-jung* rövidített elnevezés alatt vált közismertté, a „lényeg” (*ti*) és a „gyakorlati felhasználás” (*jung*) kettősségére vonatkozott.²⁴ Ezek a tisztviselők igyekeztek kijárni Csing császárnál, hogy a konfuciánus állam szellemiségének megőrzése érdekében átvehessék a külföldi technikai tudást és gyakorlati szakértelmet. Alkalmazni kívánták a külföld műszaki szaktudását – például az acélgyártás, a hajóépítés és a hadianyagipar területén – a dinasztia hatalmának támogatására, méghozzá a nyugati befolyás kirekesztésével, és a kínai rendszer sajátosságát adó egyedi elemek beszennyezése nélkül. E stratégia lehetővé tette az új elsajátítását a régi megőrzése érdekében. A módszer egy darabig be is vált. Karl Marx 1850-es években tett nevezetes jóslata ellenére, mely szerint a Csing-dinasztia uralma hamarosan összeomlik, a roskadozó uralkodóház egészen 1911-ig fennmaradt.

Találkozónk vége felé előhozakodtam ezzel a hasonlattal Jü Ko-pingnek. Kétségtelen, hogy a Csing-dinasztia – a modern Kínával ellentétben – sokkal gyengébb volt a nyugati hatalmaknál, és az anyagi csőd szélén állt. A politikát és a kormányzást illetően azonban Kína vajon nem ismét külföldre tekintget, hogy az onnan hozott újításokkal támassza alá saját politikai rendszerét? Jü a fejét csóválta. Kína szerinte sokkal nagyra törőbb művön fáradozik, mint azok a hajdani Csing-korabeli hivatalnokok. „Nem értek egyet önnel – válaszolta Jü. – A *ti* maga is része volt a problémának. Kína manapság a maga útját járja. Különbözik a Szovjetuniótól, az Egyesült Államoktól, Szingapúrtól és más ázsiai országoktól. Mi most a *ti* megváltoztatásán dolgozunk.”

Vissza az iskolapadba

Ha Jünek igaza van, és a cél valóban a kínai kormányzás „lényegének” megújítása, akkor ehhez bizony sok kínai hivatalnok gondolkodásmódját át kell alakítani. A párt kitűzte azt az ambíciózus célt, hogy biztosítja tisztviselőinek mindazt a képzettséget, hozzáértést és szaktudást, amelyre a rezsim rugalmasságát próbára tevő, egyre összetettebb helyzetek kezeléséhez és ellenőrzéséhez szükségük van. A pártfunkcionáriusok iskoláztatásának részeként az ígéretes reménységek közül egyeseket külföldre küldenek, hogy speciálisan kidolgozott képzési programok keretében tanuljanak a világ legkiválóbb egyetemein. Több mint egy évtizeddel ezelőtt az ígéretes fiatal tisztviselők első évfolyamát a Harvardra küldték. Mára a kínai kormány kibővítette a képzési programot,

belefoglalva a Stanfordot, Oxfordot, Cambridge-t, a Tokiói Egyetemet és számos más felsőoktatási intézményt is. „Nagy döntés volt ez – jelentette ki Lu Maj, a Kínai Fejlesztési és Kutatási Alapítvány feje, aki a programot felügyeli. – Már több mint négyezret küldtünk ki [a tisztviselők közül]. Egyetlen más országot sem ismerek, amely ilyen nagyságrendben biztosít külföldi tanulmányokat a tisztségviselői számára.”²⁵

A 64 esztendő Lu mintha csak arra született volna, hogy a kínai tisztviselők külföldi képzési programját irányítsa. Fiatalemberként a középiskola utolsó évét végezte, amikor a „kulturális forradalom” megkezdődött. Mao forradalmi kampánya miatt kénytelen volt elhagyni Pekinget, és hat esztendőt vidéken tölteni fizikai munkával. Pekingbe visszatérve Lu négy éven át dolgozott egy pekingi gyárban, nem messze az alapítvány modern irodaházától, amelyben találkoztunk. 1977-ben a fiatal diákok első évfolyamának tagja volt, amely felvételi vizsgát tett, és visszatérhetett tanulmányaihoz. Lu közgazdaságtant tanult. Az 1980-as években a vidékfejlesztés területén dolgozott reformerek egy csoportjával, a Teng Hsziao-ping utódjának szánt Csao Ce-janggal együttműködésben. 1989 májusának végén, amikor a Tienanmen téren gyülekező tömeg mindjobban felduzzadt, Lu elhagyta Kínát, és az Egyesült Államokba utazott, ahol egy évet töltött a Coloradói Egyetemen, és további néhányat a Harvardon, megszerezve a Kennedy Államigazgatási Iskola diplomáját. Csaót haladéktalanul menesztették a Tienanmen téri tiltakozók iránti szimpátiája miatt. Megkérdeztem Lutól, vajon az 1989-es politikai forrongás szerepet játszott-e a döntésében, hogy elhagyja az országot. Tétovázott, mondván, hogy már a tiltakozások előtt jó néhány hónappal eltervezte utazását az Egyesült Államokba. De még ha távozása véletlen egybeesés volt is, a reformista hajlandóságú tudósoknak és tisztviselőknek – kivált azoknak, akiket bármilyen, akár egészen laza szálak fűztek Csao Ce-janghoz – minden okuk megvolt arra, hogy a Tienanmen téri megtorlást követően álmatlan éjszakáik legyenek. Hat külföldön töltött év után Lu visszatért Kínába, és elfoglalta azt a posztot, amelyet ma is betölt.

A harvardi tanterv, amelyet speciálisan e képzési program számára állítottak össze, egy felső vezetői továbbképző kurzusára emlékeztet. A Harvard oktatói kara a vezetéselmélet, a stratégia és a közpolitika területein nyújt átfogó képzést a kínai tisztviselőknek. Az oktatás esettanulmányokra és a való életből vett példákra támaszkodva olyan konkrét témákra összpontosul, mint az Egyesült Államok politikája és intézményrendszere, az USA tömegtájékoztatásának

szemlélet- és működésmódja, a tárgyalási stratégiák, sőt a közösségi média. A tantermekben végzett munkát helyszíni látogatások egészítik ki olyan intézményeknél, mint a Bostoni Városfejlesztési Hatóság (Boston Redevelopment Authority), a massachusettsi törvényhozás, a State Street Bank, illetve olyan nemzetközi szervezeteknél, mint a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap és az ENSZ. A Harvard fő vezetőképző programja mellett személyre szabottabb kurzusokat is tart a kínai tisztviselőknek. Ezek egyike a válságmenedzsmentre fókuszál, egy másikat pedig teljes egészében a sanghaji önkormányzat működésének szentelnek.²⁶ „A cél hozzásegíteni a kínai kormányt, hogy hatékonyan tevékenykedhessen e globalizálódó környezetben – magyarázta Lu. – Hogy felzárkózhasson.”

A párt gondosan válogatja meg azokat a tisztviselőket, akik külföldön tanulhatnak. A képzési program rendkívül magas követelményeket támaszt, s a párt Központi Szervezési Osztálya – ez a teljes titokzatosságba burkolózó, a pártfunkcionáriusok kinevezésével megbízott intézmény – alaposan átvilágítja azokat, akik lehetőséget kapnak a részvételre. A kiválasztott tisztviselők pozíciójukat tekintve széles skálán mozognak: lehetnek önkormányzati hivatalnokok, polgármesterek, tartományi kormányzók és így tovább, fel egészen a központi kormány miniszterhelyetteséig. (Ne felejtjük el, hogy egy olyan rendkívül népes országban, mint Kína, még az alacsonyabb rangú tisztviselők hatásköre is több millió kínai polgár életére terjedhet ki.) A beválogatottaknak van azonban egy közös vonásuk: mindegyikük felhívta magára a figyelmet, mint ígéretes és feltörekvő reménység. Ahogy Lu elmondta, a Harvardra küldött tisztviselők több mint felét röviddel hazaérkezésük után előléptették. „Nem tudjuk, hogy mindez a képzés miatt történt-e, vagy azért, mert ezek az emberek már eleve kiemelkedő képességűek voltak – tűnődött Lu. – Mi mindenesetre igyekszünk a dolgot a képzés javára írni.”

A harvardi képzési program elég régóta folyik már ahhoz, hogy a végzett növendékekből impozáns listát állíthassunk össze. Li Csien-ko jelenleg a Kínai Nemzetközi Tőketársaság elnöke, amely tulajdonképpen Kína első befektetési bankja. Csao Cseng-jung Senhszi tartomány kormányzója, Csen Tö-ming pedig a kereskedelmi miniszter. De egyik öregdiák sem emelkedett magasabbra, mint Li Jüan-csao, aki a Politbüro első Harvardon képzett tagja, egészen pontosan a szervezési osztály feje. A pozíciót előtte Teng Hsziao-ping, Teng pártfogoltja, Hu Jao-pang és Ceng Csing-hung, e mesterien manőverező politikus, Csiang Cö-min egykori alárendeltje töltötte be. A várakozások szerint

Li a kínai vezetés küszöbönálló 2012-es átalakítása során a Politbüro Állandó Bizottságának tagjává lép majd elő, s ekként Kína kilenc legbefolyásosabb emberének egyikévé válik.*

Aligha elégséges azonban a tisztviselői elit finom csiszolgatása ahhoz, hogy Kína roppant közigazgatási igényei kielégüljenek. Ha az ország el kívánja háritani a bajokat, amelyek a Szovjetuniót és csatlósállamait megfertőzték, akkor fáradságot nem kímélve kell irtania a mételet saját soraiban. Úgy tűnik, a hatalom legfelsőbb köreiből – a Központi Bizottságban, a Politbüroban és a Politbüro Állandó Bizottságában – a párt mindeddig túlnyomórészt sikeresen működött. A felső vezetők – a stratégiai szemléletükkel kapcsolatos aggodalmak dacára – elfogulatlanul szemlélve is imponáló teljesítményt nyújtottak. Ők a legképzettebb gárda, amely Kínát a rezsime megalakulása óta irányította. Elődeiktől eltérően, akik a mérnöki tudományok, a mezőgazdaság vagy éppen a marxizmus terén rendelkeztek behatóbb ismeretekkel, a vezetők új nemzedéke sokkal inkább pénzügyi, közgazdasági és jogi képzettséget és tapasztalatot szerzett. A kormány minisztereinek és miniszterhelyetteseinek közel 20%-a töltött egy vagy több évet valamely külföldi egyetemen.²⁷ A legtöbb önkényuralmi rezsimtól eltérően Kínában a piramis csúcsán lévő vezetők korántsem ülhetnek nyugodtan babérjaikon. A két utóbbi pártkongresszus során, 2002-ben és 2007-ben a párt felső vezetése hihetetlen arányban cserélődött le. A Központi Bizottság, a Politbüro és az Állandó Bizottság tagjainak több mint felét felmentették tisztségéből.²⁸ Ahogyan David Shambaugh Kínaszakértő megjegyezte, a Sztálin-éra tisztogatásainak kivételével soha egyetlen kommunista párt vezetésében sem fordult elő, hogy ilyen sok felső vezető vonuljon vissza. Igazság szerint a legtöbb demokrácia politikai elitje is kisebb mértékben cserélődik, mint a Kínai Kommunista Párté.

Persze a kínaiak zömének semmiféle kapcsolata nincs a párt felsőbb köreivel. A mindennapi életben a helyi tisztviselők szakértelme és rátermettsége számít, hiszen a legtöbb ember az ezen a szinten elhelyezkedő képviselőkkel érintkezik, és róluk formál véleményt. Noha egy Kína méretű országgal kapcsolatban lehetetlen általánosítani, a párt tisztában van azzal, hogy a jelek nem túl kedvezőek. A Kínában szervezett tiltakozások, tüntetések és lázongások túlnyomó többsége a helyi tisztviselők korrupciója és visszaélései miatt lángol fel. Egy tíz évvel ezelőtti felmérés megállapította, hogy a kínai állampolgárok

* 2013 márciusa óta – ekkor választották elnökké Hszi Csin-pinget – Li Jüan-csao a Kínai Népköztársaság alelnöke. (A Szerk.)

elégedettsége köztisztviselőikkel a kormányzat egyre alacsonyabb szintjéhez közeledve jelentős mértékben csökken.²⁹ Más szóval, minél közelebb kerülnek a hétköznapi életüket ténylegesen befolyásoló réteghez, annál gyatrább teljesítményt találnak. Ez az eredmény szöges ellentétben áll az Egyesült Államokban megfigyelhető helyzettel, ahol a megkérdezettek zöme nem a helyi, hanem a nemzeti kormányzatra panaszkodik. Márpedig Kínában a rezsim összes modernizációra irányuló törekvése dugába dőlhet, ha tisztviselőit nem tekintik hozzáértőbbnek, fegyelmezettebbnek és tiszteletre méltóbbnak.

Mivel a párt tagsága több mint 80 millió főre rúg – ez nagyjából Egyiptom népességének felel meg –, a színvonal emelése és az alkalmatlanok kirotálása nem csekély vállalkozás. Ebben a párt szervezési osztálya játszik döntő szerepet, amelynek a tisztviselők szűrésére és a tehetségek felkutatására irányuló egyes módszerei a birodalmi Kínával egyidősek.³⁰ A tisztviselőket például sorozatosan új megbízatásokkal helyezik át az ország legkülönbözőbb zugaiba, hogy próbára tegyék hozzáértésüket és rátermettségüket. Az előmenetel jórészt az illető versenyképességén múlik, és korántsem kizárólag a családi összeköttetéseken, mint számos önkényuralmi rezsimben. A párt az elmúlt évek során a követelmények széles skáláját vezette be, hogy megemelje a tisztviselői állomány általános színvonalát. Manapság valamennyi pártfunkcionárius éves teljesítményét ellenőrzi. A szervezési osztály egész seregnyi módszerrel értékeli a tisztviselők eredményességét, köztük interjúkkal, felmérésekkel, helyszíni szemlékkel és vizsgáztatással. Egy 2005-ben megkezdett 18 hónapos kampány során valamennyi párttag (ez akkoriban több mint 70 millió főt jelentett) elkötelezettségét és teljesítményét felmérték. Majdnem 45 ezer embert zártak ki a pártból. Ha valakit kétségesnek vagy éppen elégségesnek ítélték, az illető lehetőséget kapott a bizonyításra a párt valamelyik továbbképzési programjában. Sőt egy viszonylag új irányelv szerint valamennyi pártfunkcionáriusnak ötévente legalább három hónapnyi továbbképzésen kell részt vennie. Sokan azonban ennél is több időt töltenek az iskolapadban.

Az oktatás helyszíne a 2800 pártiskola egyike. Az országos iskolahálózat elengedhetetlenül fontos ahhoz, hogy a párt képes legyen szemmel tartani kádereit, megismertetni velük elsődleges célkitűzéseit, és kifejleszteni bennük a szükséges készségeket. Az ideológiai képzésen túlmenően az iskolák gyakorlatiasabb oktatásban is részesítik tanulóikat, többek között azzal kapcsolatban, miként kezeljék a sajtókonferenciákat, hogyan kísérik figyelemmel a közösségi oldalakat, vagy reagáljanak egy természeti katasztrófát követően. A bőkezűbben finanszírozott iskolák közül néhány sajátos szerepet vállalt. A pe-

kingi Központi Pártiskolát például az újtó szellemű reformok, irányelvek és kezdeményezések kútfejének tekintik. A legbámulatosabb pártiskola azonban – legalábbis külső kialakításában – az újonnan alapított Putungi Kínai Kaderképző Akadémia. (Az angolul beszélők China Executive Leadership Academy Pudong, vagyis Putungi Kínai Felsővezető-képző Akadémia néven ismerik az intézményt, ugyanis a tisztviselők úgy gondolták, az idegen fül számára ez kellemesebben hangzik.) Az étkezdéssel, kávézókkal és drága loftlakásokkal teli *yuppie*-környéken megbúvó akadémia remekül beleillik Sanghaj modern, futurisztikus városképébe. Az iskola területe több mint 16 hektár, főépületének hatalmas, szélesen elterülő vörös teteje egy Ming-dinasztia korabeli tudós íróasztalát idézi. A tanterv inkább látszik alkalmasnak közgazdászok, semmint kommunista párttagok kitermelésére. Jóllehet Marx továbbra is szerepel néhány olvasmánylistán, a kurzusok tetemes részét külföldi oktatók tartják, a meghívott vendéglőadók között pedig olyan nagy nevű cégek felső vezetői szerepelnek, mint a Goldman Sachs, a Citibank vagy a Procter & Gamble. Az iskola a szó szoros értelmében közvetlenül a Jövendő reménységek útja mentén épült.

Kisebb földindulások

Persze nem mindenki ért egyet azzal, hogy Kína jövője a nyugati világtól kölcsönzött eszmékben rejlik. A Pekingi Egyetem egy konzervatív tudósa, Pan Vej nem sokra becsüli a demokratikus újítások és a politikai pluralizmus állítólagos előnyeit – és ezt habozás nélkül ki is mondja. Pan találkozásunk első öt percében kijelenti, hogy akik támogatják a helyi szinteken zajló demokratizálódás folyamatát Kínában, azokat leginkább csak összelopott vagyonuk törvényesítése érdekli, hogy a többségi elvnek semmi létjogosultsága, és hogy a választási politikának vajmi kevés köze van a nyugati demokráciák sikeréhez.

Oroszországban, mutat rá Pan, a demokratikus rendszer bevezetése jószerevel egyedül arra volt jó, hogy „megkönnyítse az uralkodó osztály számára a köznép becsapását és félrevezetését”.³¹ Ráadásul szerinte Kína esetében még a demokrácia mellett szóló legalapvetőbb érvek – például hogy visszajelzéssel szolgál a nyilvánosság igényeiről, és hogy elősegíti a köztisztviselők elszámoltathatóságát – sem állják meg a helyüket. A két- vagy négyéves választási ciklusok pedig egyszerűen túl hosszúak. „Kína ennél gyorsabban halad” – jelentette ki.

Pan egyike a demokrácia fogyatékoságait kiemelő nyomatékos hangoknak. A nyugati demokrácia kínai kritikusai jellemzően kulturális alapokra helyezik érvelésüket, azt sugallván, hogy a túlzott politikai pluralizmus egyszerűen nem illik a kínai társadalomhoz. Manapság azonban a Panhoz hasonló kritikusok egyre inkább azzal kívánják bizonyítani álláspontjukat, hogy rámutatnak a világ demokráciáinak helyzetére. Felemlítik a szavazópolgárok mély közönyét, vagy éppen a heves politikai pártviszályokat, amelyek megakasztják a demokratikus kormányzás fogaskerekeit az Egyesült Államokban, Európában, Indiában vagy éppen Japánban. A tény, hogy egy populista mozgalom, amilyen a Tea Party, képes egymagában megbénítani az Egyesült Államok politikai programjának végrehajtását, egyszerre abszurd és ijesztő. A politikai megfeneklés, amelynek következményeként a Standard and Poor's leminősítette az Egyesült Államok hitelképességét, felfoghatatlannak tűnt Peking számára. A leninista rendszerek egyik erőssége abban rejlik, hogy bármikor képesek hatalmas erőforrásokat irányítani egy bizonyos célra, legyen az a gazdasági fejlődés, a katasztrófaenyhítés, egy szakadár politikai mozgalom vagy éppen a környezetpolitika. A rendszer minden körülmények között képes mozgósítani erőit, felsorakoztatni emberállományát, és gyorsan előretörni az adott célkitűzés megvalósítása felé. Még a pénzügyi szakértő és filantróp Soros György – aki vagyona tetemes részét áldozta nyitott társadalmak kialakításának támogatására – is elismeri, hogy Kína „kormányzata jobban működik, mint az Egyesült Államoké”.³² Pan egyetért vele. Nézete szerint aligha lehetnek nyilvánvalóak egy szabadabb és nyíltabb rendszer előnyei, ha az következetesen gyatra eredményeket mutat fel.

Aznap, amikor a Pekingi Egyetemen lévő irodájában találkoztam vele, az emberek zömének érdeklődését a Líbiában kibontakozó forradalom kötötte le. Pan azonban egy másik lázadásra összpontosította figyelmét, ami Wisconsinban zajlott. Az öttani demokrata törvényhozók ugyanis átszöktek az államhatáron, hogy republikánus társaik a határozatképességhez szükséges létszám híján ne fogadhasanak el egy költségvetési törvényjavaslatot, amelyet a demokraták elleneztek. Ez volt a törvényhozók majd' egy hónapig tartó távolmaradásának első hete. „Minden rendszernek megvannak a maga fogyatékoságai – jelentette ki Pan csúfondáros mosollyal az arcán. – És a maga feszültségei. Éppen ezt látom most Wisconsinban. Úgy tűnik, ott sem működik tökéletesen a rendszer.”

Amint azonban a modern Kína kormányzatára terelődött a szó, a kritikus minden átmenet és zavar nélkül a rendszer szószólójává vált. Pan folyé-

kony angolsággal magyaráz, amelyet a '90-es évek elején sajátított el, amikor a Berkeley-i Egyetemen megszerezte PhD-fokozatát. „A nyugati és a kínai politikai civilizáció közötti legfőbb különbség az, hogy a nyugati kormányok az elszámoltathatóságra helyezik a hangsúlyt, a kínai kormány ellenben a felelősségvállalásra. Hogy mi az a felelősségvállalás? Lényegét tekintve három érdekcsoport egyensúlyban tartása. Az első a rész érdeke az egészével szemben. A második a jelenbeli érdek a jövőbeli érdekekkel szemben, például amikor a környezet védelme szemben áll az emberek gyors meggazdagodási törekvéseivel. A harmadik érdekellentét pedig a változás a renddel szemben. A kormányzatnak az a dolga, hogy fenntartsa az egyensúlyt az érdekellentétek e három csoportja között, s ezt nevezzük felelősségvállalásnak. Márpedig én úgy gondolom, hogy a felelősségvállalás politikája sokkalta kifinomultabb, mint az elszámoltathatóságé.”

Pan a meritokrácia egy ízig-vérig kínai meghatározását öntötte szavakba, amelyben az államot intelligens, rátermett és erényes közhivatalnokok irányítják. Manapság az effajta rendszer példaként Szingapúrt és Hongkongot említhetnénk, e sikeres, zökkenőmentesen működő és eredményesen vezetett kormányzatokat, amelyekben a jogállamiság hangsúlyozása hivatott fölöslegessé tenni a viharos választási politikát. Miközben Kína mérete és összetettsége sokkal nagyobb kihívások elé állítja a tisztviselőket, mint egy Szingapúrhoz hasonló városállam, Pannak meggyőződése, hogy a kínai hivatalnokokkal szemben támasztott egyre magasabb szintű kíváncsalmaknak – például a vizsgáztatásnak, az értékeléseknek, az áthelyezések rendszerének, az iskoláztatásnak – köszönhetően az ország megindult a helyes úton. „A kínai kormányzótestület a legifjabb a világon – mondta Pan a hivatali idők szigorú korlátozására és az életkor szerinti kötelező nyugdíjazásra utalva, amely a tisztviselők gyakori cserélődését biztosítja. – Feljutni a csúcsra, mielőtt az ember kiöregedne. Ez az igazi verseny!”

Ha azonban Kínának az erényes és bölcsen kormányzó konfucianus tudós mellett van egy másik archetípusa is, akkor az alighanem a zsarnoki helyi tisztviselő, aki abban a biztos tudatban terrorizálja az embereket, hogy a császár és udvara túlságosan messze van ahhoz, hogy bármit is tehetne ellene. A helyi hivatalnokok korruptségéről és megvesztegethetőségéről szóló történetek bőséges anyaggal szolgáltak a kínai költészet, zene és irodalom számos kiemelkedő alkotásához. (Kína négy klasszikus regénye közül háromban is – *Nyugati utazás*, *Vízparti történet* és *A vörös szoba álma*³³ – megtalálhatjuk a különböző korszakok hivatali korrupciójának szemléletes ábrázolását.) A párt tisztában

van azzal, hogy a korrupció az a bizonyos gyengeség, amely a múlt és a jelen valamennyi önkényuralmi rezsimének átka. Tunézia, Egyiptom és Líbia csupán a legújabb bejegyzések a lajstromban, amelyben országnevek hosszú sora olvasható.

Pan Vej azonban félvállról veszi ezt a problémát. Úgy véli: „Ha azt állítjuk, hogy a kínai kormányhivatalnokok gátlástalanul visszaélnek a hatalmukkal, akkor nem mondunk igazat. A közép- és dél-amerikai kormányzatok egyike sem tisztább a kínainál – talán Puerto Rico és Chile kivételével. Az egész afrikai kontinensen egyetlen olyan kormányt sem találni, amelyik korrupció tekintetében jobban állna Kínánál, Közép-Ázsiában pedig egyértelműen az élen járunk. Úgy gondolom, Európában Kínánál jobb és rosszabb helyzetben lévő országok egyaránt akadnak. Talán valahol Franciaország szintjén lehetünk, de Olaszországnál biztosan jobban állunk.”

Beszélgetőtársam könnyedén elsiklott a tény felett, hogy a fenti országok többségében – kivált a demokratikus berendezkedésűekben – a polgároknak megvannak az eszközeik a tisztviselők elszámoltatására, amennyiben a korrupcióra fény derül. Kínában azonban kizárólag a párt rendszabályozza önmagát. A párt valóban jelentős erőfeszítéseket tett e téren, hiszen nagyon is tudatában van annak, hogy a korrupció büntetlenül hagyásával gyorsan aláássa saját legitimitását. 1997 és 2002 között a párttagok elszámoltatásával megbízott legfelsőbb szintű testület – a Központi Fegyelmi Felülvizsgálati Bizottság – csaknem 850 ezer párttagot sújtott büntetéssel, és több mint 137 ezer tagot zárt ki a pártból.³⁴ Az elmúlt években a bizottság „vádemeleési központokat” állított fel, amelyekben az emberek névtelen panaszokat nyújthatnak be, és egy közvetlen telefonvonalat is létrehozott a visszaélések bejelentésére. 2005-ben országsszerte állítólag több mint 115 ezer párttagot büntettek meg. 2010-ben ez a szám nagyjából 146 ezer főre rúgott.

A számok persze kevésbé meggyőzőek, ha tudható, hogy a túlnyomó többség megússza pusztán figyelemzavarással. Ráadásul a lefolytatott vizsgálatok csupán csekély hányadát képezik a bizottság felé tett bejelentéseknek. Minxin Pei Kína-szakértő számításai szerint legfeljebb 3% annak az esélye, hogy egy korrumpált tisztviselőre börtönbüntetést szabjanak ki.³⁵ Mindez arra enged következtetni, hogy akik valóban súlyos következményekkel néznek szembe, azok vagy a politikai csatározások vesztesei, vagy olyan égbekiáltó visszaéléseket követtek el, amelyek felett már a párt sem tudott szemet hunyni. Akárhogy is, a korrupció továbbra is népbetegségnek számít Kínában. Amikor a Nemzeti Korrupció-megelőzési Hivatal 2007-ben létrehozott egy weboldalt, melyen

az állampolgárok bejelentették a visszaéléseket, az órákon belül összeomlott. Nem bírta el a hatalmas forgalmat.

A Kína politikai rendszerét oly makacs derűlátással szemlélő Pan amiatt sem aggódott, hogy a közel-keleti forradalmak hulláma elérheti Kína partjait. „[A kormány] tart ettől a virágos mozgalomtól, ezért tetemes összegeket költ a nyomon követésére” – magyarázta. Szerinte az arab rezsimek elkövette hibákkal Kínában „természetesen tisztában vannak”, vagyis a népfelkelések nagyobb valószínűséggel bonyolítják majd az Egyesült Államok külpolitikáját az elkövetkező években, semhogy negatív hatást gyakorolnának Kínára. Mindez akár még igaz is lehet, de az is tény, hogy az USA-nak eközben nem kellett időt, energiát és pénzt fordítania a Közel-Keletről érkező hírek cenzúrázására. Miközben arab szövetségeseinek elvesztése valóban külpolitikai irányvonala korrigálására kényszerítheti az Egyesült Államokat, a több ezer kilométernyi távolban uralkodó diktátorok bukása egyetlen pillanatra sem fenyegette az amerikai kormányzási forma legitimitását. Pan elismerte, hogy sor kerülhet bizonyos „forrongásokra” Kínában, ám ennek is megvannak a maga előnyei. „Sok kisebb földindulás jobb, mint egy nagy.”

Találkozónk végeztével, amikor már indulni készültem, Pannak eszébe jutott még egy gondolat.

– Úgy vélem, a kommunista párt csak egy újabb dinasztia.

Tekintve, hogy a kínai dinasztiák rendszerint felemelkednek, majd hanyatlanak, föl tettem a kérdést:

– Mit gondol, a párt az életútja elején tart? Vagy már középkorú?

– Szerintem még az ifjúságát éli – felelte. – A nagyobb dinasztiák átlagos élettartama Kínában körülbelül 270 év.

E számítás szerint tehát a rezsimnek még valamivel több mint 200 éve van hátra. Egyesek számára azonban ez talán túl hosszú várakozásnak bizonyulhat.

A stabilitás fenntartása

A legrövidebb út a kormányhivatal épületéhez a *hutungok*, a szűk sikátorok és a hagyományosan közös udvarra nyíló lakások zsúfolt nyomornegyedén keresztül vezetett. Egész éjjel havazott, s a jég- és hófoltok kora reggelre is megmaradtak az alacsony építmények árnyékában. Amint átverekedtem magam az utcák labirintusán, belebotlottam egy 40-50 parasztból álló csödületbe, akik a

hidegben szorosan egymáshoz húzódtak. Lerítt róluk, hogy földművesek. Zömük középkorú vagy idősebb volt, arcuk barázdált és viharvert, ruhájuk sötét és elnyűtt. Nem értettem, miért gyűltek össze ennyien éppen itt, amíg fel nem fedeztem, hogy hol is ácsorognak – a Földművelésügyi és Erőforrás-gazdálkodási Minisztérium panaszirodája előtt.

A parasztokból álló csoportosulás tagjai, akik ugyanabból a Santung tartománybeli faluból érkeztek, egy hagyományos gyakorlatnak hódoltak: bejelentették sérelmeiket a központi kormánynak. Elmesélték nekem, hogy a helyi tisztviselők elvették a földjeiket, s hogy összesen több mint egymillió dollárral tartoznak nekik. Egy bélelt gypjűzubbonyt viselő középkorú aszszony előrefurakodott, és elmagyarázta, hogy három éve kezdték panaszaikkal ostromolni a kormányt, de csak egyik hivatalból a másikba küldözgették őket. A Földművelésügyi és Erőforrás-gazdálkodási Minisztériumban ülő tisztviselő azt mondta nekik, hogy térjenek haza Santungba, és a helyi kormányzatnál jelentkezzenek. Ez már egy hete történt, ők azonban elhatározták, hogy minden áldott reggel a hivatalnokok nyakára járnak az ügyükkel. Egy idősebb férfi kötött sapkában és bőrkabátban gúnyosan így szólt: „A mi helyi kormányunk semmivel sem jobb holmi törvényes bünszövetkezetnél.”³⁶

Egy héttel később ismét ugyanazon a helyen vezetett át az utam. A santungi parasztok még mindig ott várakoztak.

Mindezzel sajnos aligha vannak egyedül. A kínai kormányzat panaszirodáit elárasztják a levelek, a telefonhívások és persze azok, akik személyesen utaznak Pekingbe, sérelmeik orvoslását keresve. Egyes becslések szerint egyszerre több mint tízmillió kérvény áll feldolgozás alatt.³⁷ Maga a panaszrendszer a birodalmi Kína maradványa, amikor az emberek egy nemes szívű hivatalnoktól vagy magától a császártól kértek igazságot. Bármilyen ősi is a gyakorlat, a panasztévők indíttatása az idők során mit sem változott. Mivel nemigen bíznak a kínai bíróságokban, és félnek attól, hogy a helyi tisztviselők megbüntetik őket, amiért árulkodni merészelnek, milliók adják fejüket a hiábavaló vállalkozásra, hogy a rendszert megkerülve egyenesen a forráshoz forduljanak.

Ügyük szinte teljesen reménytelen. Egy közelmúltban készült kínai tanulmány becslése szerint ezer személyesen benyújtott kérvény közül alig kettőt bírálnak el érdemben.³⁸ És ami még rosszabb, a kérvényezőök hazatérően súlyos következményekkel szembesülhetnek. Nem szokatlan, hogy a falusiakat megverik vagy börtönbe csukják, amiért országos szintű fórum elé vitték a sérelmeiket. Egyetlen polgármester vagy kormányzó sem óhajtja magára vonni a központi kormány figyelmét azzal, hogy az irányítása alá tartozó állampol-

gárok sora zarándokol Pekingbe megszéllőztetni panaszait. Kevésbé meglepő módon szabályszerű üzletág épült arra, hogy megakadályozza a kérvényezőket céljuk elérésében. A helyi kormányok Pekingbe küldik saját hivatalos közvegeiket, hogy feltartóztassák a kérvényezőket, amint megérkeznek, és felrakják őket a következő hazafelé tartó vonatra, mielőtt bárkivel is találkozhatnának. Vannak, akik biztonsági cégeket bíztak meg a feladattal. Az Anjüanting Biztonságtechnikai Szolgálat állítólag 19 különböző tartományi kormánnyal kötött „panaszos-feltartóztatási szerződéseket”.³⁹ A hírek szerint a cégnek fejpénzt fizetnek minden egyes panaszos után, akit sikerül fülön csípnie és hazaszuppolnia.

A nemzeti kormány ismételt kísérleteket tett a rendszer megreformálására – sőt a kérvényezők védelmére is –, ám csekély eredménnyel. 2011 januárjában Ven Csia-pao miniszterelnök jelképes gesztust gyakorolt, s a kommunista vezetők közül elsőként látogatott el egy országos panaszirodába, így ösztönözve gyorsabb és körültekintőbb munkára az ott dolgozó személyzetet. A szakemberek felhívásait, hogy a rendszert meg kellene szüntetni, mindeddig figyelmen kívül hagyták, valószínűleg azért, mert a kormány jól tudja, hogy jogi apparátusa képtelen lenne ellátni az ezáltal rájuk háruló feladatokat. S ami még rosszabb, ha véget vetnek a panaszirodák intézményének, a dühös tiltakozások egész hullámát válthatják ki – pontosan azt, amelyet létrehozásával el akartak kerülni.

A rezsim legfeljebb annak örülhet az irodáit panaszaikkal ostromló állampolgárok hada láttán, hogy a jelek szerint ezekben az emberekben még mindig él a rendszer iránti bizalom egy szikrája. A tömegek akkor hajlamosak utcára vonulni, amikor már mindenben elvesztették a hitüket – a helyi kormányzatban, a bíróságokban, a panaszirodáknak és a vezetőkben egyaránt. És pontosan ennek a folyamatnak volt tanúja a párt az elmúlt évek során. 1993-ban a Közbiztonsági Minisztérium jelentése szerint országszerte nagyjából 8700 „tömeges incidens” fordult elő, amely kategóriába a sztrájkok, a tüntetések, a felvonulások és az ülősztrájkok egyaránt beletartoznak.⁴⁰ 2005-ben ez a szám 87 ezerre szökkent fel, ami tízszeres növekedést jelent. Öt évvel később, 2010-ben a tiltakozások száma a korábbi érték több mint kétszerezésére, 180 ezerre emelkedett – vágyis naponta közel 500 megmozdulás zajlott országszerte.⁴¹ Az okok listája hosszú: korrupció, földkisajátítások, erőszakos kilakoltatások, rendőrségi brutalitás, létszámleépítések, etnikai diszkrimináció, hanyatló infrastruktúra, egészségügyi kockázatok és környezetszennyezés. Az indítékok tehát oly sokrétűek, hogy bajos volna olyan egyszerű

megoldásokat elképzelni, amelyekkel lecsillapíthatnák a mélyben fortyogó haragot és elégedetlenséget.

Ebben a légkörben a kínai hivatalnokréteg egyedül a stabilitás fenntartásával törődik. Az elmúlt években a párt megkettőzte a társadalmi nyugtalanság visszaszorítására irányuló erőfeszítéseit, és óriási összegeket fektetett a legkülönbözőbb eszközökbe, amelyekkel féken tarthatja saját lakosságát. A „színes forradalmak” nyomában és a 2008-as olimpiai játékokra való készülődés közben Kína belbiztonsági főnökeinek költségvetése az egekig nőtt. 2009-ben a Tibetben és Hszincsiangban lezajló etnikai lázongások, valamint az országszerte tetőző „tömeges incidensek” szintén jelentősen növelték az összegeket. 2010-ben Kína többet költött belbiztonságra, mint nemzetvédelemre.⁴² A helyzet később sem változott. A rendőrség és a belügyi megfigyelés 2011-es költségvetése csaknem 14%-kal, 95 milliárd dollárra szökkent fel, ugyanakkor a kínai hadsereg költségvetése 91,5 milliárd dollárra rúgott.⁴³ (Sokan azt gyanítják, hogy a tényleges számadatok a közzétettnél jóval magasabbak.) A kormányzat alacsonyabb szintjein is tetemesen megemelkedtek a költségek. 2010-ben, az elmúlt évtizedek legsúlyosabb etnikai összecsapásait követően Hszincsiang tartományi kormánya 88%-kal növelte közbiztonsági kiadásait.⁴⁴ Liaoningben pedig a tartomány teljes költségvetésének 15%-át emészti fel a „stabilitás fenntartása”.⁴⁵

A pénzt a belbiztonsági struktúra megerősítésére fordították. Hatalmas összegeket költöttek az információkezelésre, amelybe éppúgy beletartozik az interneten keresztül beérkező adatfolyam szigorúbb szűrése, mint a kormány saját üzenetének célzatosabb közvetítése. A propagandahatóságok aprólékosan nyomon követik a média híradásait, s részletes útmutatásokat küldenek ki – gyakran sms útján – arról, hogyan kell tálni a kényesebb eseményeket. (A 2011 júliusában bekövetkező vonatszerencsétlenség után a központi kormány tételes instrukciókat továbbított a kínai médiának: „ne ismétlődjenek sűrűn a beszámolók”, „inkább megható momentumokat közöljenek, például a veradásról vagy az ingyenes taxiszoigáltatásról”, „tartózkodjanak a bírálattól és a megjegyzésektől”.) Helyi szinten komolyan támogatják a biztonsági költségvetést, valahányszor tiltakozások vagy tüntetések kezdődnek. A stabilitás fenntartását szolgáló irodák ezrei nyíltak meg országszerte, több mint 300 ezer fős kormány-tisztviselői állománnyal.⁴⁶ Az itt dolgozó hivatalnokok pedig informátorok egész hálózatát bérelték fel az egyes környékeken, hogy nyomban tudósítsanak bármiféle nyugtalanságról, mielőtt még elmérgesedne a helyzet. A hatóságok készpénzt ajánlanak fel azoknak a helyi kádereknek, akik a leg-

eredményesebben csitítják le a dühös állampolgárokat. Ha pedig egy teljes éven át nem fordul elő tömeges incidens, a prémiumok összegét megemelik.

A kínaiak gyakran hivatkoznak a politikai periódusok szabályszerű körforgására, amelyben a nyitás (*fāng*) időszakát a zárás (*sou*) időszaka követi. Amikor 2011-ben kitörték az arab felkelések, Kína már bármely mérce szerint jócskán benne járt a *sou* egyik hosszú évszakában. Ennek kezdetét egyesek a 2008-as olimpia előkészületeinek idejére teszik, amikor a kormány biztosítani akarta, hogy a játékok zökkenőmentesen bonyolódjanak le. Mások szerint az időszak már néhány évvel korábban, a „színes forradalmak” kirobbanásakor beköszöntött. Bárhogya is, a rezsím szorosabbra fogta a kínai civil társadalom feletti ellenőrzést. Számos kormányon kívüli szervezetet – különösen azokat, amelyeket külföldről finanszíroztak – megszorongattak az adóhatóságok és más hivatalok. Olyan csoportok is elvesztették a pártfogást és az anyagi támogatást, mint például a Nők Jogismereti és Jogsegélyközpontja, amely civil szervezetként küzd a nők elleni házastársi erőszak és a munkahelyi diszkrimináció ellen. „Az utóbbi két évtizedben nem gyűjtöttél jó pontokat a pártban, ha liberális voltál – közölte velem egy nyugati szakértő, aki régóta dolgozik együtt kínai civil szervezetekkel, s így temérdek tapasztalatot szerzett a témában. – De ilyen gyanakvónak és elnyomónak, mint mostanság, még sosem láttam a pártot. A zaklatás is túl enyhe kifejezés arra, amit művelnek.”⁴⁷

2011 februárjában, miután Mubárak elvesztette hatalmát, és az interneten megjelentek a jázminos forradalomra buzdító felhívások, a rezsím szorított egyet a présen, és a Tienanmen téri események óta példátlan agresszivitással lépett fel országos szinten. Az intézkedések ugyan sokkal célzottabbak és szelektívebbek, ám nagyon is valóságosak voltak. A rezsím utoljára 1999-ben reagált ilyen gyorsan, amikor kampányt indított a Falunkung, e szektának bélyegzett, betiltott spirituális mozgalom eltörléséért.⁴⁸ A vallási csoport áprilisban azzal hökkentette meg a hatóságokat, hogy tagjai néma tiltakozást tartottak a Csungnanhaj, a kínai felső vezetés épületegyüttese körül. A rezsím néhány hónap leforgása alatt viaszozította a mozgalmat – razziák során összefogdosta tagjait, és ezeket vetett alá börtönbüntetésnek és kínzásnak. 2011-ben a párt inkább megelőző intézkedéseket fogantatosított, méghozzá a legkülönbözőbb emberek ellen, akik semmiféle szervezethez vagy csoportosuláshoz nem tartoztak. A rezsím kivetette hálóját mindazokra, akik felemelték a szavukat mások érdekében: ügyvédekre, különböző ügyek szószólóira és azokra a közéleti személyiségekre, akik a párttal hadilábon állókat képviselték. A kormány valószínűleg úgy kalkulált, hogy e hangok elnémítása a legeredményesebb módszer

a határvonalak egyértelmű kijelölésére, s egy olyan mozgalom elnémítására, amely még meg sem szerveződött. De bármilyen megfontolások vezették is, a párt mind nagyobb mértékben alkalmazta a titkos letartóztatás, elhurcolás és fogva tartás eszközét, hogy kritikussait a szó szoros értelmében eltüntesse. Sőt a jelek szerint egyelőre nem is óhajt felhagyni ezzel a taktikával. A kormány nemrégiben javasolta a bűnügyi eljárások menetének módosítását, hogy törvényessé tegye az effajta erőszakos intézkedéseket.⁴⁹

A párt kétségkívül bátorságot merít elért sikereiből. A rezsím belbiztonsági apparátusa például mindeddig hatékonyan megakadályozta, hogy bármely országos tiltakozás vagy mozgalom igazán erőre kapjon. A Falunkung azért jelentett súlyos fenyegetést, mert a rezsím orra előtt növekedett olyan mozgalommá, amely a pártnál magasabb hatalomnak fogadott hűséget, s így az ország távoli zugaiban élő és igen különböző társadalmi réteghez tartozó embereket is összekapcsolta egymással. Manapság hiába válnak egyre gyakoribbá a tiltakozások és tüntetések, mindig megmaradnak helyi eseményeknek. A párt atomizált társadalmat akar, és egyelőre úgy tűnik, képes elérni a célját. Ám nem kérdéses, hogy mindinkább túlfeszíti erejét. Eddig minden fáradozása és anyagi befektetése dacára sem volt képes megfordítani a trendeket. A kínai gazdaság talán tovább növekszik, ám ezzel egyidejűleg azok száma is egyre gyarapszik, akik elégedetlenek a sorsukkal az új Kínában. „A Kínai Kommunista Párt ideológiája és legitimitása már a múlté – jelentette ki Pu Cse-csiang, az ország egyik vezető jogvédője. – Csak a pusztá érdekek maradtak. A jelszavak immár nem működnek, úgyhogy meg kell vásárolniuk az embereket.”⁵⁰

Mindez egyelőre még sikerülni látszik, ám a „stabilitás fenntartásának” költségei egyre emelkednek. És a távolból felsejlik egy újabb kérdés: Mi történik akkor, amikor a technokrata korrekció többé már nem elegendő? Ha a pontosságnál fontosabbá válik a legitimitás?

Egy második Tienanmen

Miközben egyik autokrata országból a másikba utazgattam, mindenki unostalan Kína példáját emlegette. A távol-keleti ország felemelkedését a nyomorgó sereghajtók közül a világgazdaság vezető nemzeteinek körében minde-nütt csodálat, irigység és áhítat övezi. Venezuelában Chávez hívei visszafojtott hangon, már-már hódolattal beszéltek a Kínai Kommunista Pártról. A Kreml-től néhány saroknyira Putyin uralkodó pártjának tagjai Kína sikerének emlí-

tésekor védekezőleg fejtették ki, milyen igazságtalanság a távol-keleti szomszédhoz mérni őket. Kairóban a Gamál Mubárahhoz szoros szálakkal kötődő tisztviselők – amikor még azt hitték, hogy a fiú hamarosan elfoglalja atyja trónját – nagy garral magyarázták, hogy Egyiptomnak Kína példáját kell követnie, s a politikai megújulás előtt gazdasági reformokat kell bevezetnie. Az emberi jogi aktivisták pedig mindenütt szerencsésnek tartották magukat, amiért nem egy olyan agyafúrt és brutális rezsim ellen kell felvenniük a harcot, amilyen a pekingi. De bármilyen volt is beszélgetőtársaim szemlélete vagy beállítottsága, Kínára mindegyikük hivatkozott.

Az önkényuralmi rezsimok sóvárogva tekintenek az utolérhetetlen kínai példára. 1989-ben még senki sem számított arra, hogy a Kínai Kommunista Párt húsz év alatt ennyire megerősödik. Akkoriban a párt az összeomlás szélére sodródott a felkelések következtében, belső megosztottsággal nézett szembe, és a szovjet birodalom összeomlásával elveszítette természetes szövetségesei zömét – hogy azután új erőre kapva történetének eddigi legvirágzóbb szakaszába lépjen. Rácáfolt a szakértőkre, akik kijelentették, hogy a gazdaság liberalizációja elkerülhetetlenül a politikai szabadsághoz fog vezetni – részint azért, mert senki sem számított arra, hogy képes lesz ilyen egyedülálló módon ötvözni az államkapitalizmust, a politikai elnyomást és a szabadpiaci gazdálkodást. A párt ahelyett, hogy áldozatul esett volna a diktatúrák leggyakoribb nyavalyáinak, várakozáson felül teljesít. Mámorító látomásként lebeg a hatalmuk megőrzésére törekvő egypárti államok előtt. A Kínai Népköztársaság a Nyugat-ellenesség antidemokratikus fáklyavivőjévé vált, követendő példává és a jövő megtestesítőjévé a világ önkényuralmi rezsimjei előtt.

Az idő múlásával azonban a Kína vezetői előtt álló feladat – minden sikerük ellenére is – egyre inkább meghaladja erejüket. A pártra az a veszély leselkedik, hogy lassan olyan korszakba lép, amikor a technokrata látszat többé nem jelenthet megoldást a felmerülő problémákra. Vegyünk például egy 2005. november 13-ai eseményt! Aznap robbanás történt az északkeleti Csilin tartomány egyik vegyipari üzemében, amelynek következtében 100 tonna benzol ömlött a Szunghua folyóba. A folyó az egyik legfőbb ivóvízforrás sok millió kínai, köztük Harbin lakói számára – e 10 milliós város a szomszédos Hejlungkiang tartományban található. A csilini hatóságok először csak köntörfalaztak. Bejelentették, hogy a baleset nem jelent légszennyezési kockázatot, és tagadták, hogy bármiféle mérgező anyag került volna a folyóba. A tisztviselők napokon át nem szivárogtatták ki a titkot, miközben a 80 km hosszan elnyúló mérgeanyagréteg egyre lejjebb úszott a folyón. Majdnem egy hét telt

el, mire a csilini hatóságok tájékoztatták hejlungkiangi társaikat a feljükk tartó veszedelemről. Az máig tisztázatlan, hogy Kína központi kormányának vezetői mikor szereztek tudomást a környezeti katasztrófáról. A harbini hivatalnokok még a hírek birtokában sem tárták őszintén a lakosság elé az őket fenyegető veszélyt. Inkább bejelentették, hogy a város vízellátását átmenetileg lezárták karbantartás miatt. Ez a képtelen és példa nélkül álló bejelentés pánikhullámot indított meg, hiszen a város lakói közül sokan azt hitték, földrengés vagy más természeti katasztrófa közeleg. Csak ekkor, november 21-én közölték az állampolgárokkal, hogy vizükbe „esetlegesen” mérgeanyag került. Nyomban katasztrófavédelmi egységek léptek akcióba, hogy megpróbálják felszámolni az immár egyhetes szennyeződést. Kína ekkor hivatalos közleményben kért bocsánatot az orosz kormánytól, a mérgezett víz ugyanis már a szibériai városok felé közelített.

A katasztrófa és annak takargatása remekül szemlélteti a párt politikai rátermettségének határait. A jelentékeny erőfeszítések dacára, amelyekkel igyekeztek modernizálni, rugalmasabbá tenni és az emberek igényeire hangolni a rezsim gépezetét, a párt képtelen volt megváltoztatni alapvetően leninista jellegét. Lényegét tekintve megmaradt szigorúan hierarchikus kormányzati szervnek, amely aligha ösztönzi funkcionáriusait, hogy rossz híreket indítsanak felfelé az utasítási láncon. A helyi tisztviselőknek, akik a központi hatóságok akarata szerint kormányoznak, és legitimitásuknak nincs semmiféle független forrása, minden okuk megvan rá, hogy takargassák, leplezzék és szőnyeg alá söpörjék hibáikat. Kína vezetői persze tisztában vannak vele, hogy e hazugságokért drága árat fizethetnek. Csakhogy a magától értetődő módszerekkel – a nagyobb nyitottsággal, a teljesebb elszámoltathatósággal, a mélyreható demokratikus reformmal – a párt azt kockáztatná, hogy kicsúszik kezéből a hatalom. E gyengeség – tisztviselői minden agyafúrtsága, szakértelme és képzettsége ellenére – a rezsim szerves részét képezi. A párt elég okos ahhoz, hogy reformokat kezdeményezzen, uralmának ellentmondásossága miatt azonban csakhamar kénytelen gátat vetni tulajdon reformjainak, mielőtt még túl mélyrehatóvá válnának. A helyzet feszültségét remekül megragadta Laj Haj-zsung, a Központi Szerkesztő- és Fordítóiroda tisztviselője, amikor azt mondta: „Kínában nincs igen vagy nem. Itt az a lényeg, hogyan lehet megtalálni az egyensúlyt a kettő között. Minden az arányokon múlik. Éppúgy helytelen azt állítani, hogy Kína egy demokratikus kormányzati rendszer, mint azt, hogy diktatúra. Meghatározott arányban elegyedik benne az önkényuralom és a demokrácia.”⁵¹

Ahogy azonban a talaj elkezd kicsúszni a párt lába alól, egyre nehezebb meghatározni a megfelelő „arányt.” A középosztálybeli kínai polgárok – éppen azok, akiktől azt várnák, hogy a rendszer konzervatív és elégedett támogatói lesznek – egyre nagyobb beleszólást követelnek a mindennapjaikat befolyásoló döntésekbe. Az emberek fokozatosan tudatára ébrednek jogaiknak, és mindinkább szeretnék érvényesíteni őket. 2011 végén a kínai polgárok példátlanul nagy számban indítottak független kampányokat, és léptek fel a helyi népi gyűlések mandátumaiért, sok esetben a Twitter kínai változatán gyűjtve támogatókat.⁵² 2011 augusztusában Talien virágzó tengerparti városában mintegy 12 ezer kínai árasztotta el a köztereket, hogy tiltakozzanak egy vegyipari üzem működése ellen, amely véleményük szerint nem biztonságos, mert kiszolgáltatott a tájfunoknak és egyéb természeti katasztrófáknak. Hajdan a hatóságok könnyebben megfékezhettek volna egy ilyen jellegű demonstrációt, ám ez esetben a tiltakozásra való felhívás villámgyorsan terjedt tova a kínai közösségi médián keresztül. Peking eszközei az atomizált kínai társadalom fenntartására lassan idejéértmúlttá válnak. Az egyik legsúlyosabb etnikai zavargás Hszincsiangban tört ki 2009-ben. A becslések szerint csaknem kétszáz ember vesztette életét az ujgurok és a han kínaiak közötti összecsapások során. A lázongás bizonyos híresztelések nyomán támadt Ürümsiben, amelyek szerint az otthontól több ezer kilométerre, Kuangtung tartományban dolgozó hszincsiangi muszlimokat gyilkoltak meg – a híresztelések az interneten keresztül terjedtek el. Manapság tehát elég lehet egy helyi tisztviselő balfogása az ország egyik zugában ahhoz, hogy egy másik országrészben zavargások lobbanjanak fel, vagy elbizonytalanodjon a helyzet.⁵³ Bármennyit tanult is a párt a Tienanmen téri eseményekből, a leszűrt tanulságok egyre inkább veszítenek jelentőségükből, ahogyan a világ távolodik 1989-től.

Mao elhíresült megjegyzése szerint „a szikrából tűz gerjedhet”.⁵⁴ Manapság pedig minden irányból pattognak a kioltandó szikrák. Elégendő egy környezeti katasztrófa, egy vasúti szerencsétlenség, egy közegészségügyi pánik vagy egy túl régóta hajtogatott hazugság, hogy olyan láncreakció induljon be, amelyet már képtelenség megfékezni. Amikor egy rezsim legitimitása kizárólag a teljesítményéből fakad, akkor bármely válság – és persze a párt arra adott reakciója – súlyos egzisztenciális kérdéseket vethet fel az adott rezsim kormányzásra való jogával kapcsolatban. Egy ilyen pillanatban pedig a párt hozzáértése – bármily hatékony intézkedésekben nyilvánuljon is meg – könnyen elégtelennek bizonyulhat. Ekkor már nem az lesz a feladat, hogy jól átgondolt változtatásokat foganatosítsanak, vagy elfordítsanak egy gombot egyik vagy

másik irányba. Az emberek nem várják többé a helyes választ, hanem felteszik a kérdést, vajon a rezsimnek van-e jogosultsága újra próbálkozni.

És ahogyan az arab tavasz is felhívta rá a figyelmet, Kína vezetőinek immár nem csupán a saját határaikon belül kitörő zavargások miatt kell aggódniuk. Okkal nyugtalanodhatnak a világ valamennyi önkényuralmi rezsimjének sorsa miatt azért, hogy saját polgáraik ne hogy ihletet merítsenek a másutt folyó küzdelmekből. A párt tagjai bizonyára látták a táblákat a Tahrír téren, amelyeken a „Le Mubárákkal!” felirat állt – kínaiul. Röviddel Mubárak lemondása után egy kínai az alábbi elektronikus üzenetet tette közzé: „Bár az emberek, akiket nézünk, egyiptomiak, bár a hangok, amelyeket hallunk, egyiptomiak, a fülünkben a történelem visszhangja csendül. A berlini falat leromboló németek szavát halljuk benne, az utcára vonuló indonéz diákokét, és Gandhiét, amint az igazság útján vezet az embereket.”

Megkérdeztem a párt egyik tagjától, hogy láttak-e olyan konkrét mozzanatot Tuniszban, Kairóban vagy Bengáziban, amely figyelmeztetésként vagy éppen veszjelzésként szolgálhat számukra. Az illető igennel felelt. A párt túlélte a Tienanmen téri eseményeket, de kevesen hiszik, hogy még egy ilyen válságot átvészelné. Manapság ugyan melyik kínai vezetőnek lenne elegendő hivatali tekintélye ahhoz, hogy lövetni kezdjen az emberekre? „Ha még egyszer hagyják, hogy annyi ember vonuljon a közterekre – válaszolta –, máris elvesztek.”⁵⁵

UTÓSZÓ

Szrdja Popoviccsal 2011 júliusában találkoztam egy washingtoni étteremben, hogy elbeszélgessünk a világszerte terjedő forradalmakról és felkelésekről. Ez az esztendő egyetlen korábbihoz sem volt hasonlítható, oly sok ország elnyomottai lázadtak fel, hogy letaszítsák zsarnokaikat, és megdöntsék az általuk vezetett rezsimeket. „Rossz év járt a rosszfiúkra” – mondta mosolyogva Szrdja. Hat hónappal korábban még senki sem sejtette, hogy „Ben Alit és Mubárakot menesztik, Kadhafit és Szálehet térdre kényszerítik, el-Aszadot pedig keményen megszorongatják. Ha ezt láttad volna a kristálygömbödben, és elmondta volna egy tévéműsorban, fehérköpenyesekkel vitték volna el.”¹

Mindez azonban nem csupán hallucináció volt. Néhány héttel később a Tripoliból menekülő Moammer Kadhafit szülővárosa, Szirt utcáin kerítették kézre. Az egykori diktátorra a lázadók egy csatornacsőben gubbasztva találtak rá. Kadhafi kilenc hónapon belül már a harmadik arab zsarnok volt, akit megbuktattak. S bár a forradalmi hullám középpontja az arab világ volt, a viharos események nem korlátozódtak a Közel-Keletre és Észak-Afrikára. Év végére az önkényuralmi vezetőknek egész sor országban – egymástól olyan távol eső helyeken, mint Fehéroroszország, Kína, Malajzia, Oroszország, sőt a Szváziföldi Királyság – kellett szembenézniük a felbőszült tömegekkel, akik beleszólást követeltek jövőjük alakításába. A jelenség oly általánossá vált, hogy a *Time* magazin 2011-ben „a tüntetőt” nyilvánította az év emberévé.

S hogy mi vált nyilvánvalóvá e sok millió tüntető követeléseinek köszönhetően? Az, hogy a sarokba szorított zsarnokok könnyen sutba hajítják kifinomult stratégiáikat. 2011 decemberének elején például Oroszország uralkodó pártja gyanította, hogy nem fog túl fényesen teljesíteni a közelgő parlamenti választásokon. A szavazást megelőző közvélemény-kutatás ugyanis azt mutatta, hogy jelöltjeik gyengén szerepelnek. Így hát Putyin pártja, az Egységes

Oroszország arcátlanul azt állította, hogy Csecsenföldön, az ország talán legelnyomottabb zugában a szavazatok 99%-át nyerték el² – éppúgy, ahogyan hajdan a Szovjetunióban is tették. A választások meghamisítását elítélő tiltakozásokra adott reakcióként pedig az orosz elnök az Egyesült Államokat tette felelőssé a megmozdulásokért, mondván, az amerikaiak így próbálják megrendíteni hazája stabilitását. Előzőleg pontosan ugyanezzel az elkeseredett összeesküvés-elmélettel állt elő Ben Ali, Mubárak és Kadhafi is.

A modern zsarnok kifinomult mesterkedéseinek elsődleges célja megelőzni, hogy az emberek egyáltalán kivonuljanak a közterekre. A diktátor tanulási görbéje során alapvetően diktatúrája meghosszabbítására törekszik, arra, hogy fenntartsa a rendszer alkalmazkodóképességét, mozgékonyágát, sőt bizonyos tekintetben eredményességét is. Egyik fő célkitűzése, hogy a tömegek közönyösek és érdektelenek maradjanak. Amikor azonban a rendszer csődöt mond, és az emberek mégis gyülekezni kezdenek, a diktátorok rendszerint felhagynak ezekkel a politikai manőverekkel, és keményebb eszközökhöz nyúlnak. Kimutatják a foguk fehérjét. 2011 márciusában, egy hónappal Mubárak eltávolítása után az egyiptomi uralkodó párt egyik tisztviselője bizalmasan kifejezésre juttatta egyik barátomnak, hogy a rezsim megbánta reakcióját. Látván, hogy más arab országokban a rendszer a karhatalmat vetette be honfitársai ellen, az egyiptomi tisztviselő így szólt: „Ostobák voltunk. Jemen okosabbnak bizonyult nálunk: ők kezelik a válságot. Bahrein úgyszintén, ők is kezelik a válságot. És Líbia is okosabban járt el, az erkölcsi oldalt félretéve ők is *kézben tartják* a dolgokat.”³

Ez a „kézben tartás” persze csupán az erőszak szépítő kifejezése. Kadhafi még az 1989-es Tienanmen téri mészárlást is felidézte egyik beszédében, hogy hangsúlyozza, nem riad vissza az erőszaktól a hatalom megtartása érdekében.⁴ Kadhafit azonban az erőszak sem mentette meg, és minden olyan rezsim, amely saját polgárait mészárolta le, maradék legitimitása elvesztését tette kockára. Egy ideig talán még kitartanak, ahogyan Irán keményvonalasai is belekapaszkodtak a hatalomba a 2009-es zöld forradalmat követően, ám arra semmiképpen sem számíthatnak, hogy a minden korábbinál elidegenültebb, keserűbb és felháborodottabb lakosság megkönnyíti majd fennmaradásukat.

A szír Bassár el-Aszad is a vérfürdőt választotta. Ahogy később a felkelés kiszélesedett, a hadsereg egyes alakulatai is dezertáltak, és csatlakoztak a lázadókhöz. Városok szakadtak ketté, lakóik ádáz küzdelembe bocsátkoztak egymással, s az országban kitört a polgárháború. El-Aszad rezsimjének brutalitását világszerte megbélyegezték, a harcok áldozatainak száma azonban ettől

még tovább növekedett. 2012 végére több mint 60 ezer szíriai esett el a polgárháborúban. Az egyre inkább elszigetelődő és legitimitását végképp elvesztő szíriai kormányzat helyzete napról napra kevésbé fenntartható. Egy 21. századi forradalommal szembesülve el-Aszad egy könyörtelenül alapos 20. századi megtorlás mellett döntött.

Persze az önkényuralmi rezsimek előtt nem csupán az a két választási lehetőség áll, hogy vagy beadják a derekukat, és eleget tesznek a demokratikus követeléseknek, vagy elutasítják őket, és a nyers erőszakhoz folyamodnak. Az első megbicsaklást követően néhányuk hamarosan talpra állt, és a jól bevált középutat választotta. Szaúd-Arábiában mindez annyit jelentett, hogy betömtek az elégedetlenek száját. 2011 márciusában Abdalláh király 60 ezer új munkahelyet biztosított az állami szektorban, fizetésemelést adott a közalkalmazottaknak, és megemelte a munkanélküli-segélyek összegét. Ezek az intézkedések együttesen több mint 93 milliárd dollárt emésztettek fel a közpénzből.⁵ A szaúdi királyság azonban kétségkívül egyedülálló eset, hiszen egyetlen másik rezsim sem kelhet versenyre Szaúd-Arábia felduzzadt költségvetésével, melyet az olajának köszönhet. A többiek kénytelenek tehát pénztárcájuk helyett inkább a leleményességükre támaszkodni, ha vissza kívánják állítani a stabilitást.

Szemléletes példája mindennek Jordánia. Itt is gyors lépéseket tettek az állami szektorbeli fizetések és nyugdíjak, illetve az élelmiszer- és energiatámogatások emelésére. Jordánia királya, II. Abdalláh azonban tisztában volt azal, hogy ezek a gazdasági intézkedések önmagukban nem lesznek elégségesek. Miután menesztette a kormány népszerűtlen tagjait, és új miniszterelnököt nevezett ki, az alkotmány átdolgozását ajánlotta fel. Hat hónappal később ráűtötte pecsétjét a 42 javasolt módosításra: ezek közé tartozott az alkotmánybíróság felállítása, a nemzetbiztonsági bíróságok hatáskörének csökkentése, valamint független megfigyelők bevetése a jövőbeli választásokon.⁶ Természetesen e reformok egyike sem korlátozza majd a király saját kiterjedt hatáskörét. Ahogyan Abdalláh király megfogalmazta, céljuk sokkal inkább annak bizonyítása volt, hogy Jordánia igenis képes az „újjaéledésre”.

A legmeglepőbb eset talán Burmáé volt. 2011 végére úgy tűnt, hogy ez a páriaállam végre megelégette önkéntes kinasztottságát. A burmai kormány váratlanul, csaknem ötvenéves szigorú uralom után – a katonaság 1962-ben ragadta magához a hatalmat – egész sor átfogó reformot kezdeményezett. A hatóságok megszüntették az internet korlátozásait, lehetővé téve a hozzáférést a külföldi híroldalakhoz. A sajtószabadságot kiterjesztették. Egyre na-

gyobb számban engedték szabadon a politikai foglyokat. Néhány hónappal később a másként gondolkodók vezéralakja, a Nobel-díjas Ang Szán Szu Csí parlamenti mandátumot nyert, 2012 végén pedig Barack Obama – az Egyesült Államok elnökei közül elsőként – ellátogatott a délkelet-ázsiai országba. Mi végre e hirtelen változás? Vajon a rezsím annyira kívánta az országot sújtó nemzetközi szankciók feloldását, hogy hajlandóvá vált a fokozatos politikai és gazdasági liberalizációval kísérletezni? Netán Rangun berezelt a világszerte végigsöprő forradalmak hullámától, és úgy döntött, jobb lesz a saját feltételei szerint szembenézni a mögöttük álló erőkkel? Az ugyanis elképzelhetetlennek tűnik, hogy Burma urai egyszerűen kíváncsiaknak kezdtek látni a demokráciát. Sokkal valószínűbb, hogy a rezsím tippje szerint a megelőző reformok garantálják legbiztosabban hatalma fennmaradását, hiszen az újszerűség biztosítja majd az eredményes előrehaladást a tanulási görbén.

Ez a szerencsejáték olyan komolyan próbára teszi a burmai rezsímet, mint korábban semmi más. Még ha a vezetők képesek is kiváltságos politikai pozíciójuk elvesztése nélkül liberalizálni az országot, csakhamar azon veszik észre magukat – akárcsak korábban sokan mások –, hogy sarokba vannak szorítva. Ha túlságosan gyorsan lépnek, könnyen a Szovjetunió sorsára juthatnak. Ha pedig túlságosan lassan haladnak, azt kockáztatják, hogy Mubárák sorstársaiá válnak. Az idő és a tapasztalat cseppet sem könnyíti meg a feladatukat. A hosszú múlt – vagyis a diktatúra elaggása – sokszor csak még sebezhetőbbé tesz egy olyan rezsímet, amely a saját túlélésén kívül semmi mással nem törődik.

Hosszú múltra visszatekintő modern diktatúráként talán Kína a legjobb példa erre a veszedelemre. Minél tovább marad uralmon a Kínai Kommunista Párt, annál több politikailag kényes évforduló súlya nehezedik a rezsímrre. A naptár mára megtelt olyan dátumokkal, amelyek a rezsím büntetteire emlékeztetnek, és esetleges gyűjtőpontként szolgálhatnak. Ha sebtében végigpörgetjük a kínai politikai naptárat, rögtön szemünkbe tűnik március 10. (az 1959-es tibeti felkelés évfordulója), május 4. (az 1919. május 4-ei diákmozgalom évfordulója), június 4. (az 1989-es Tienanmen téri mészárlás), július 5. (a muszlimok 2009-es leverése Hszincsiangban), július 22. (a Falunkung mozgalom elleni erőszakos fellépés 1999-ben) és október 1. (a népköztársaság 1949-es megalapítása). E dátumok mindegyike olyan alkalom, amikor a rezsímnak résen kell lennie, nehogy a kommunista párt ellenlábasai megpróbálják összehívni és tiltakozásra buzdítani az embereket. 2009-ben – amikor a fentiek közül több esemény nevezetes évfordulójához közeledett – a párt féllelmei állítólag annyira felerősödtek, hogy 6521-es csoport néven létrehozott

egy magas szintű munkacsoportot.⁷ (A 6521-es szám jegyei sorban a népköztársaság fennállásának 60. évfordulójára, a tibeti felkelés 50. évfordulójára, a Tienanmen téri mészárlás 20. évfordulójára és a Falunkung eltiprásának 10. évfordulójára utalnak.)

Könyvem interjúinak elkészítése során személy szerint is szembesültem a rezsím sebezhetőségével. Olyan időszakban akartam Kínába utazni, amikor a politikai légkör viszonylag nyugodt. Úgy terveztem, hogy 2010 decemberében látogatok el az országba. Amikor azonban december elején világossá vált, hogy a másként gondolkodó kínai tudós, Liu Hsziao-po kapja meg a Nobel-békedíjat, lefűjtam az utat, és úgy döntöttem, inkább 2011 februárjára teszem át az indulás időpontját. Februárban úgysem történik semmi a kínai újévi ünnepeken kívül. Csakhogy utam közvetlenül a közel-keleti felkelések és a kínai jázminos forradalomra buzdító felhívások előttre esett. Márpedig mindezzel új dátum került a kínai naptárba, egy újabb potenciálisan kényes alkalmat jelölve ki a bizonytalan rezsím számára, amikor kénytelen buzgón felügyelni az utcákat és a weboldalakat.

Mindazonáltal tévedés volna azt hinni, hogy a demokrácia előretörése és a diktatúrák felszámolása csupán idő kérdése. Világtörténelmünk eddig sem a feltartóztathatatlan haladás útját követte. A 20. század totalitarizmusa – ez a több mint 100 millió emberéletet követelő zsarnokság – szörnyűbb volt mindennél, amit az emberiség valaha átélt.

Azt sem jelenthetjük ki, hogy a politikai szabadság szükségszerű volna. Kétségtelen persze, hogy a demokratikus átmenetek Samuel Huntington által felismert hulláma – amely Portugáliával indult meg 1974-ben – a politikai és gazdasági szabadságjogok nagymérvű kiterjedéséhez vezetett bolygónk olyan zugaiban is, amelyeknek korábban vajmi kevés fogalmuk volt ezek létezéséről. Csakhogy az is tény, hogy az elmúlt 40 év során az önkényuralom olyan furfangos új formái születtek meg, amelyek elhomályosítják a demokrácia és a diktatúra között korábban meghúzott határvonalakat.

A magam részéről utazásom során derűlátóbbá váltam a demokratikus változás kilátásait illetően. Optimizmusom pedig korántsem az ügy igazságából vagy akár az általam felkeresett önkényuralmi rendszerek alapvető gyengeségeiből fakadt. Hiszen a leggyarlóbb rezsimek is képesek hosszú időn keresztül porba tiporni a politikai pluralizmus igaz és lelkesítő eszméit. A derűlátás sokkal inkább olyan alkalmakkor lett úrrá rajtam, amikor leültem beszélgetni olyanokkal, akik elkötelezték magukat a szabadságjogokért vívott harc mellett. Ugyanis egyikük sem volt holmi elvakult romantikus. Útjaim során olyan

kemény, harcedzett aktivistákkal ismerkedtem meg, akik intelligensen, körültekintően és hozzáértéssel láttak hozzá feladatukhoz. Valamennyien kitűnő stratégiák, propaganda-szakértők és politikai elemzők voltak. S bár jóformán egyikük sem olyan pályán tevékenykedett, amely elősegítette volna e készségek kifejlődését, próbálkozásaik során – és olykor elődeik példáját alkalmazva – gyorsan elsajátították a szükséges tudást.

Így aztán a világ számos önkényurának szerencséje leáldozott. Oroszországban Putyin visszatért ugyan egy harmadik elnöki ciklusra, politikai monopóliuma azonban már csak árnyéka régi önmagának. Népszerűsége mélypontra zuhant. A több mint egy éve tartó tiltakozásokat követően Putyin többé nem a hajdani erős, látszólag sebezhetetlen vezér. A Kreml a megfélemlítés céljából új törvényekkel, bírságokkal és célzatos perbe fogásokkal felelt Oroszország felpezsdült civil társadalmának. Lépéseik azonban ahelyett, hogy elhallgattatták volna az aktivistákat, a jelek szerint inkább csak a rezsím erősödő bizonytalanságát hangsúlyozták. 2012 végén Putyin korrupcióellenes kampányba kezdett, amelynek számos magas rangú kormánytisztviselő – köztük a honvédelmi miniszter is – célpontjává vált. Mindez egyfajta vezércselnek tűnt azzal az elsődleges szándékkal, hogy megnövelje Putyin népszerűségét, és visszaszerezzen valamennyit a politikus elvesztett legitimitásából. Ám ez is kudarcra ítélt vállalkozás, ugyanis egy korrupción alapuló rendszer csak egy bizonyos pontig harcolhat a megvesztegetés ellen, mielőtt önmaga ellen fordulna.

Kínában a politikai fejlődést több mint egy éven át feltartóztatta az utódlás kérdése, amely mindig kényes pont egy diktatúra életében. 2012 novemberében aztán végbement az elmúlt tíz év legjelentősebb átmenete, amikor beiktatták az új felső vezetést, Hu Csin-ao elnököt pedig Hszi Csin-ping váltotta fel. A hatalomváltást megelőző esztendő aligha volt eseménytelennek nevezhető: heves hatalmi rivalizálások tarkították, kipattant egy gyilkossági botrány, amelynek következtében menesztették a magas szintű pártvezetőt, Po Hszi-lajt, és fény derült a Kínai Kommunista Párt legfelsőbb szintjein uralkodó elképesztő mértékű korrupcióra is. A legmagasabb rangú vezetők szinte azonnal megtartották korrupcióellenes és mélyreható reformokat ígérő beszédeiket. Csakhogy ezek az ígéretek már korábban is elhangzottak, és nem sok jel utalt rá, hogy a rendszer ezúttal meg is valósítja őket. Az ország hét legmagasabb rangú vezetőjéből valójában négy ún. kis herceg – vagyis Kína korábbi uralkodó elitjének kiváltságos gyermeke.

Venezuelában Hugo Chávezt megválasztották egy újabb hatesztendős hivatali ciklusra, miután legyőzte Henrique Caprilest az októberi választásokon.

Noha Capriles az ellenzék támogatásával szinte hibátlan kampányt folytatott, nem lehetett ellenfél Chávez számára, aki a megfélemlítés mellett a megvesztegetés eszközához is folyamodott. Az állam hatalmas olajvagyonát megcsapolva mosógépeket, háztartási gépeket, sőt új otthonokat osztogatott azoknak, akik megígérték, hogy El Comandantéra fognak szavazni. Ezzel egyidejűleg Chávez támogatói olyan híreszteléseket kezdtek terjeszteni, amelyek szerint a szavazás nem is igazán titkos – s ez hathatós intés volt a több millió közalkalmazott és állampolgár számára, akiknek megélhetése a kormányzattól függ. Az ellenzék mégis valódi előrehaladást könyvelhetett el. Chávez 2006-os választási győzelméhez képest mindössze 135 ezer új szavazatot szerzett, az ellenzék viszont közel 1,9 milliót. Két hónappal később pedig Chávez bejelentette, hogy rák-betegsége kiújult. Bár azt csak maga a beteg és kubai orvosai tudták, hogy mennyire súlyos az állapota, Chávez, most először, kijelölte utódját.*

Egyiptomban Mohammed Murszi iszlamista elnök 2012 júniusában történt megválasztását először örömmel fogadták a haladás jeleként. Bár a liberális egyiptomiak nyugtalankodtak a Muszlim Testvériséghez való kötődése miatt, az új elnök szoros győzelmét lehetséges kitörési pontnak tekintették Mubárak önkényuralmi korszakából. Ha mást nem is, annyit bizonyosan reméltek Murszitól, hogy ellensúlyozza a katonaság uralmát. E remények azonban kérészetűnek bizonyultak. Alig néhány hónap telt el, s Murszi máris éppoly zsarnoknak mutatkozott, mint maga Mubárak. Mi több, olyan jogosultságokkal ruházta fel magát, amelyek – legalábbis papíron – még a korábbi diktátor hatáskörénél is kiterjedtebbek voltak. S jöllehet a Kairó utcáin rendezett tömegtüntetések hatására intézkedései némelyikét végül visszavonta, könyörtelenül kiereszkolta egy új alkotmány elfogadását, amely súlyosan csorbította a személyi szabadságjogokat, kiterjesztette az elnöki hatalmat, és megvédte a katonaságot a civil felügyelettől. Murszi ahelyett, hogy kihívást intézett volna Egyiptom tábornokaihoz, csupán újabb baráti egyezségeket kötött velük. Csakhogy ez alkalommal jelentős különbséggel: a Mubárak hatalomra jutását

* A 2012 októberében tartott elnökválasztáson az egyre betegbb elnök már csak 54%-ot szerzett, míg ellenzéki ellenfele, Henrique Capriles 45%-ot. Külföldi gyógykezelése miatt elnöki beiktatására nem is került sor. Szűk két hónapig tartó, negyedik elnöki periódusa alatt nem mutatkozott nyilvánosan és nem foglalkozott államügyekkel. 2013 márciusában hunyt el. Az egy hónapra rá megtartott, sokak által megkérdőjelezett tisztasági elnökválasztáson hű fegyverhordozója, Nicolás Maduro alelnök mindössze 50,6%-kal legyőzte a 49,1%-ot szerző Henrique Caprilest. (A Szerk.)

követő időszaktól eltérően Murszinak egy olyan egyiptomi közvéleménnyel kellett megküzdenie, amely nem félt hangot adni tiltakozásának.*

Bár modern világunk néhány önkényura továbbra is kitart, a diktátorok gyenge pontjai egyre kiismerhetőbbé válnak, s mind kevesebb hibát engedhetnek meg maguknak. Meglehet, hogy e rezsimek még sokáig fennmaradnak, és egyes esetekben talán még finomodhatnak is. De ha a közelmúlt eseményei valamit bebizonyítottak, akkor azt, hogy az önkényurakkal szemben álló aktivisták is mind előrébb jutnak saját tanulási görbéjükön. Egyik önkényuralmi állam fővárosából a másikba utazva az embernek óhatatlanul is szemébe tűnik egy alapvető igazság: a nép egyre fontosabb tényezővé válik. Márpedig egy diktátor számára ennél mi sem lehet rémisztőbb.

* 2013. július 3-án Murszit katonai puccsal váltották le, a hatalmat Abdel-Fattah el-Szíszi vezérkari főnök vette át. A Muszlim Testvériséget betiltották, számos tagját bebörtönözték. A jelenlegi ideiglenes köztársasági elnök Adli Manszúr. Szíszi komoly eséllyel indul majd a 2014 tavaszára tervezett elnökválasztáson. (A Szerk.)

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Összesen 149 229 km. Ennyit tesz ki az a táv, amelyet a könyv megírásához és az interjúk elkészítéséhez szükséges két esztendő alatt legpontosabb becslésem szerint beutaztam. Ha a következő úti cél egyszer sem tűnt túlságosan távolinak, annak oka egyedül abban rejlik, hogy sosem voltam egyedül. A projekt időtartama során rengetegen voltak a segítségemre útbaigazítással, jó tanáccsal, bölcsességgel – és nemegyszer éjszakai szállással. Szeretném legmélyebb tiszteletemet és nagyrabecsülésemet tolmácsolni minden aktivistának, aki oly sokat kockáztat egy eszméért, amelyet közülünk sokan magától értetődőnek tekintenek. Sokuknak egyáltalán nem kellett volna arra áldoznia az idejét – olykor további kockázatot is vállalva –, hogy találkozzon egy kérdésekkel teli jegyzetfüzetét szorongató újságíróval. Ők mégis meghívtak otthonukba, elmesélték történetüket, és bemutattak a családjuknak, barátaiknak és szomszédjaiknak. Egyesek névtelenségét – a fenyegető veszélyekre való tekintettel – meg kellett őriznem e lapokon. Ezek az emberek az én szememben modern korunk hamisítatlan hősei, a szabadság jövőjébe vetett legvérmesebb reményeink letéteményesei.

Utazásom sosem vehette volna kezdetét hazai pártfogóim nélkül, akik a Doubleday New York-i irodáiban képviselték ügyemet. Elsősorban szerkesztőmrre, Kristine Puopolóra gondolok, aki az első naptól fogva tisztában volt a könyv jelentőségével, és szívvel-lélekkel támogatott megírásában. Sosem kérte tőlem, hogy a rövidebbik utat válasszam, és türelmesen várta a tudósításokat és folytatásokat. Hálával tartozom kollégájára, William Thomas támogatásáért, valamint Stephanie Bowen erőfeszítéseit, aki gondoskodott róla, hogy a járatok ne késsenek, és a szerző is sínen maradjon.

Akkoriban még nem sejtettem, de a könyv megszületése szempontjából az egyik legfontosabb pillanat az volt, amikor megismerkedtem ügynökömmel, Will Lippincottal. Will szószólómként, tanácsadómként és barátomként egy-

aránt nélkülözhetetlen szerepet játszott egész utam során. Lelkesedése és derűlátása segített töretlenül megőrizni munkamorálomat akkor is, amikor magamban bizony elcsüggedtem volna. Egyszóval el sem tudom képzelni, hogy a könyv nélküle napvilágot láthatott volna.

Az elmúlt néhány évben abban a szerencsében volt részem, hogy több kiváló intézmény is támogatásban részesített. A Carnegie Endowment for International Peace (Carnegie Alapítvány a Nemzetközi Békéért) mintegy szellemi otthonul szolgált a könyv megírásának első esztendejében. Különösen hálás vagyok Jessica Mathewsnak és Paul Balarannak, akiknek segítsége nélkülözhetetlen volt vállalkozásomhoz. A Stanfordi Egyetem Hoover Intézete által biztosított médiaösztöndíj hatalmas segítséget jelentett háttérkutatásaimhoz, és rendkívül hálás vagyok David Bradynek és Mandy MacCallának, hogy a kampuszon töltött idő alatt támogattak egy igazán gyümölcsöző, értekezletekkel és workshopokkal teli hét megszervezésében. Az arab tavasz tetőpontján Fred Hiatt, a *The Washington Post* szerkesztőségi oldalának szerkesztője azt a fantasztikus lehetőséget kínálta fel számomra, hogy napi elemzést készítssek a drámai eseményekről a lap PostPartisan blogja számára. Hasonlóképpen tett Carlos Lozada, a lap Kitekintés rovatának vezetője, aki a 2011-es esztendő majd' minden, a diktatúrák szempontjából mérföldkövet jelentő eseménye kapcsán felkért egy-egy cikk megírására. Külön köszönet illeti Fredet és Carlóst e megbízatásokért, amelyek folytán kénytelen voltam letisztázni gondolataimat olyan időszakokban, amikor jócskán szűkében voltunk a világos áttekintésnek.

Jóval azelőtt, hogy belevágtam volna az önkényuralmi rendszerek erősségeinek és gyengeségeinek tanulmányozásába, abban a kiváltságban volt részem, hogy együtt dolgozhattam a szakma legkiválóbb szerkesztőivel és újságíróival. A legtöbbjük talán nem is sejti, milyen nagy hatással volt a munkámra. Én mindenesetre rengeteget profitáltam abból, hogy az évek során lehetőségem nyílt tanulni tőlük. Első helyen kell említenem Fareed Zakariát. A Fareeddal végzett közös munka – először a *Foreign Affairs*-nél, később a *Newsweek International*-nél – kiváló alkalom volt számomra, hogy fénysebességnél is gyorsabban szerezzek ismereteket. Mindig is hálás leszek barátságáért és bölcs tanácsaiért. A *Newsweek International*-nél olyan éles eszű és tehetséges szerkesztőkkel voltam körülvéve, akik munkájuk során jóformán hétről hétre csodákat hajtottak végre, köztük Nisid Hajari, Jeffrey Bartholet, Michael Meyer, Fred Guterl és Marcus Mabry. A *Foreign Policy*-nél pedig abban a kiváltságban részesültem, hogy egy olyan csapattal dolgozhattam, amelynek tagjai – Travis Daub, Kate

Palmer, Carolyn O'Hara, Jeffrey Marn, Blake Hounshell, Jai Singh, James Forsyth, David Bosco, Mike Boyer, Christine Chen, Josh Keating, Perna Manakad, Preeti Aroon, Sarah Schumacher és Beth Glassanos – kreativitásukkal, intellektusukkal és szenvedélyükkel nap mint nap ösztönzően hatottak rám.

Könyvem megírása előtt hosszú időt töltöttem idegen országokban anyaggyűjtéssel. Utazásaimon a tolmácsok és szervezők elismerésre méltó csoportja nyújtott nekem segítséget, tevékenységük jócskán túlmutatott a fordításon és az utazásszervezésen. Oroszországban Ljudmila Mekertyicsevával, ezzel a kitűnő szakemberrel utazgattam, aki sosem fogadta el válaszul a *nyet* szót. Pár pohár vodka mellett nagy élvezettel hallgattam meséit a rókákról, amelyeket a dácsáján nevelt. Egyiptomban szinte nem létezett olyan ember, akit Nagva Haszan ne ismert volna. Jellegzetes vigyorával és szájában cigarettájával e hölgy mesteriben navigált a kairói forgalom kavargásában, mint a legrutinosabb taxisofőr. Ahmed Szaláh mindenkinek bemutatott a Tahrír téren. Kínában David Jang – hazája feltörekvő újságírója – lankadatlan tempót diktált, mindig egy lépéssel előttem járva. Óriási szerencsémnek tartom, hogy Venezuelában mellettem volt Francisco Márquez. Francisco, Venezuela diákmozgalmának e veteránja mostanában fejezi be posztgraduális tanulmányait a Harvard Kennedy Iskolájában, és úgy tervezi, tudományos fokozatának megszerzését követően visszatér Caracasba. A hozzá hasonló emberek miatt táplállok oly fényes reményeket Venezuela jövőjével kapcsolatban.

Utazásaim során a megbízható jó barátok is gyakran felbecsülhetetlenül értékes idegenvezetőként szolgáltak. Vinod Szekhar hamar meggyőződött arról, hogy Kuala Lumpur a második otthonom lehetne, s Vinod és csodálatos felesége, Winy barátsága és vendégszeretete jóvoltából valóban azzá is vált. Edward Cunningham remek adottságai révén szintén nagyon sokat segített. Kínában például mindig tudta, melyik a legfinomabb fogás az étlapon, és azt is, miként lehet megnyitni a zárt ajtókat. Csodálatosan szerencsésnek tarthatom magam, hogy ő kísért mindenhová. Keresve sem találhattam volna jobb kalauzt az egyiptomi politikai világban, mint amilyen régi barátom, Tárek Maszúd. Értem jött a Kairói Nemzetközi Repülőtérre, amikor első interjúmat készítettem 2006-ban, és azóta is folyamatosan bővítette ismereteimet minden Egyiptomot érintő kérdésben. Mindenki másnál többel tartozom Táreknek azért, hogy megismertem és megtanultam becsülni ezt a csodálatos országot, s ezért örökké hálás leszek.

Venezuelában nem csupán egyes személyek, hanem egész családok halmoztak el a kedvességükkel. Sosem róhatom le igazán hálámat, amellyel Maruja

Tarrének, illetve Isabel Larának és családjuknak tartozom. Első caracasi utam az ő nagylelkűségüknek köszönhetően lehetett oly szívmengető, akár egy hazatérés. Szintén külön köszönettel tartozom Karla Velazqueznek és Alvaro Partidasnak, amiért minden tekintetben részletes tanácsokkal láttak el. Alejandro Tarre venezuelai újságíró és az ország politikájának agyafűrt elemzője remek javaslatokkal szolgált, és igaz barátom lett. Ricardo Márquez és María Lara Márquez jóvoltából pedig valamennyi venezuelai kiruccanásomon családtagnak érezhettem magam. Remélem, egy szép napon lehetőségem nyílik majd viszonzni szívességüket.

Könyvem sosem látott volna napvilágot, ha riportalanyaim nem ülték volna végig a hosszadalmas interjúkat, amelyeket gyakran több alkalommal készítettem el. A seregnyi ember között akadnak professzorok, jogászok, politikusok, üzletemberek, írók, diákok, értelmiségiek, bloggerek, katonák és aktivisták. Bár a lista túlságosan hosszú, semhogy mindenkinek személy szerint köszönetet mondhassak, interjúalanyaim közül az alábbiakat mindenképpen ki kell emelnem: Anwar Ibrahim, Nurul Izzah, Peter Ackerman, Gene Sharp, Jamila Raqib, Robert Helvey, Szrdja Popovics, az egész CANVAS-csapat, Patrick Meier, Karim Sadjadpour, Omid Memarian, Hazem Hallak, Mohsen Szegara, Saba Vasefi, Emily Jacobi, Mark Belinsky és Tendor Dorjee. Venezuelában Alfredo Croes, Douglas Barrios, Carlos Vecchio, Henrique Capriles, Leopoldo López, María Corina Machado, Magalli Meda, Ismael García, Andrés Cañizález, Luis Vicente León, Eugenio Martínez, Teodoro Petkoff, Virginia Rivero, María Afuni bírónő, Raúl Baduel, Antonio Ledezma, Milos Alcalay, Carlos Ocariz, Roberto Patiño, Nizar El Fakih, Yon Goicoechea, Geraldine Alvarez, David Smolansky, Phil Gunson, Robert Serra, Calixto Ortega és Iris Varela.

Egyiptommal kapcsolatos ismereteimet tőlük szereztem: Hoszám Bahgat, Gászer Abder-Rázek, Musztafa en-Naggár, Szaadeddin Ibráhim, Dína Girgisz, Gamál Íd, Ahmed Máher, Mohammed Ádel, Eszám el-Erján, Ahmed Kamál Abul-Magd, Ahmed Szaláh, Ahmed Amer, Ibráhim Mohammed, Ahmed Mamdúh, Kámel Arafa, Szamír Ibráhim, Seríf er-Robi, Seríf Mikávi, Háfez Abu Szaada, Seríf Oszmán, Omar Afifi, Eszra Rasíd, Aída Szíf ed-Daula, Gáda Sahbender, Hoszám el-Hamalávi, Hisám Kászem, Mohammed Váked, Sádi Talaat, Ájman Núr, Váil Navára, Dálíja Zíjáda, Alieddín Hilál, Mohammed Kamál, Gehád Óda, Alía el-Mahdi, Mohammed Kadri Szaíd nyugalmazott vezérőrnagy, Michele Dunne és Moheb Zaki.

Oroszországban hálás vagyok Arszenyij Roginszkijnek, Alekszandr Verhovszkijnek, Borisz Nyemcovnak, Ilja Jasinnak, Vlagyimir Milovnak, Szergej

Mitrohinak, Olga Radajevának, Dmitrij Makarovnak, Ivan Ninyenkónak, Karinna Moszkalkónak, Ljudmila Alekszejevának, Tánya Loksinának, Jevgenyija Csirikovának, Mihail Kotyakovnak, Jaroszlav Nyikityenkónak, Ivan Szmirnovnak, Jevgenyij Gontmahernek, Grigorij Svedovnak, Gleb Pavlovskijnek, Igor Mintuszovnak, Marija Lipmannak, Nyikolaj Petrovnak, Szergej Markovnak, Szergej Popovnak, Alekszandr Brodnak és Jelena Zslinszkajának. Eve Conant, Jeffrey Tayler és Sarah Mendelson szintén segítettek értékes ismereteket kötnöm Moszkvában.

Kínában is számos olyan személy akad, akiknek egy napon reményeim szerint kifejezhetem köszönetemet. Egyelőre hadd tolmácsoljam nagyrabecsülésem ebben a formában Pu Cse-csiangnak, Csang Csing-csingnek, Fang Ningnek, Feng Jüének, Csou Su-kuangnak, Jü Ko-pingnek, Laj Haj-zsungnak, Lu Majnak, Tu Cse-hsinnek, Pan Vejnek, Jang Csi-sengnek, Vang Vej-csének, Mao Hsziang-linnek, Vang Hszüe-tungnak és Jang Csien-linek. Kulcsfontosságú embereknek mutatott be Pekingben Demetri Sevastopulo, aki vérbeli bajtársként viselkedett. Mélységes hálával tartozom továbbá Minxin Peinek és David Shambaugh-nak tudományos munkásságukért, és azért, mert hajlandónak mutatkoztak megosztani velem ismereteiket.

Roppant szerencsés vagyok, amiért jó barátok és kollégák egész csapatához fordulhatok, akik immár hosszú évek óta kitartanak mellettem. Professzorom és barátom, Allison Stanger azóta okít engem, hogy 1992 őszén először betettem a lábam a politikatudomány kurzusára. Mark Jordannel, Robert Tragerrel, Rodney Rothmannel, John Oberdiekkel és Alexander Okuliarrel kötött életre szóló barátságomra mindig alapozhatok. Különösen sokkal tartozom egy kicsiny körnek, amelynek tagjai önként vállalták, hogy elolvassák a kiválasztott fejezetek korai vázlatait, s bírálatukkal és helyreigazításaikkal tiszteltek meg. Közéjük tartozik Kate Palmer, Carolyn O'Hara, Stacey Abrams, Tárek Maszúd, Edward Cunningham, Marija Lipman, Alejandro Tarre, Francisco Márquez és az utolérhetetlen Janine Zacharia.

Stacey Abrams már majd' húsz esztendeje tanácsadóm – és egyben a legigazabb barát, akit ember csak kívánhat. A projektben való közreműködése nem mérhető pusztán a hosszú órák számával, amelyeket a vázlatok elolvasásával és a leglényegesebb pontok kiemelésével töltött.

Családom tagjaitól is rendkívül sok támogatást kaptam telefonon keresztül, sokszor óceánnyi távolságra egymástól. Nagybátyám, William Joyce és nagynéném, Gay Bush kezdettől fogva mellettem álltak, és akár éjszakába nyúló beszélgetésekkel segítettek. Frances Cole, Tracy Cole, valamint Richard, Alli-

son és Megan Barker támogatása egy pillanatig sem lankadt, s távollétemben kitartóan helytálltak az otthoni fronton. A nyugati parti Cole-ok – akik maguk is mind nagy világutazók – figyelemmel kísérték a haladásomat, és buzdító szavakkal szították lelkesedésemet. Sem édesapám, W. Joel Dobson, sem apósom, Barry G. Cole nem érhetette meg a könyv megjelenését. Szeretném azt hinni, hogy mindketten élvezettel olvasták volna.

Életem legjobb tanítómestere egyben a legelső is volt. Édesanyám, Barbara Joyce Dobson nevelésének köszönhetően váltam azzá az emberré, aki ma vagyok. Szerencsémre történetesen lelkes és nagyszerű angoltanárnő is volt. Már kiskoromban ott ült mellettem az íróasztalnál, és taníttatta nekem, hogyan írjam (és írjam újra) egyik fogalmazást a másik után. Végtelenül türelmes és szeretetteljes volt, s bőkezűen bánt a dicsérettel. Nem akart mást, mint a legjobb lehetőségekkel útnak indítani, és valóban életem számos jelentékeny fordulát köszönhetem az ő szilárdságának és állhatatosságának. Nap mint nap hálával gondolok rá.

Amikor az ember hosszú útra indul, családja is elkíséri, akár tetszik, akár sem. Szeretném legmélyebb megbecsülésemet tolmácsolni feleségemnek, Kelly Cole-nak. Együtt élt velem könyvem minden lapján, és bizony megszenvetde gyakori fizikai távolléteimet, és azt is, amikor gondolatban kalandoztam messze. A kulcsfontosságú pillanatokban – mint mindig – ő volt az, aki segített rendbe szedni a gondolataimat, és megmutatta nekem a helyes utat. Lénye a szeretet, a humor, az erő és az eltökéltség kiapadhatatlan forrása. Mindezt pedig azokban az években vitte véghez, amikor családjunk gyarapodásnak indult, először leányunk, Kate, majd két évvel később fiunk, Liam megérkezével. Az egyetlen, ami közös jelenünkönél is szebb lehet, az előttünk álló jövő. Hiszen, bár otthonunk csak úgy zeng a lármától, széles e világon nincsen nála jobb hely.

JEGYZETEK

BEVEZETÉS

- ¹ Interjú Peter Ackermannel, Washington, 2011. augusztus.
- ² Eichenwald, Kurt: „S.E.C. Report Attacks Big Drexel Bonuses” *The New York Times*, 1991. október 4.
- ³ Foer, Franklin: „Regime Change Inc.” *New Republic*, 2005. április 25. Foer teljes képet ad Ackermanről és munkásságáról.
- ⁴ A közel egyórás dokumentumfilm a filmsforaction.org oldalon megtekinthető.
- ⁵ Interjú Ackermannel.
- ⁶ Schell, Orville: *Mandate of Heaven: The Legacy of Tiananmen Square and the Next Generation of China's Leaders*. New York, Touchstone, 1994, 126.
- ⁷ Kahn, Joseph: „Video Disputes China's Claim Shooting Was in Self-Defense” *The New York Times*, 2006. október 16.
- ⁸ Harvey, Robert: *Portugal: Birth of a Democracy*. London, Macmillan, 1978, 14.
- ⁹ Pontosabban Huntington a harmadik hullámnak nevezte el. Két másik demokratikus hullámot is leírt (ahogyan ezek ellenhullámai is). Az első az amerikai szavazati jogok 1828-as kiszélesítésétől az olasz fasizmus 1920-as években történt megjelenéséig tartott. A második hullám a szövetségesek második világháborús győzelmétől 1962-ig tartott, amikor katonai puccsok sorozata kezdődött Dél-Amerikában, Ázsiában és Afrikában. Huntington a témáról írt munkái teljes mértékben javasoltak, különösen a *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* című könyve (Norman, University of Oklahoma Press, 1991).
- ¹⁰ Larry Diamond, korunk vezető demokrácia- és autokratarendszerek-szakértője még teljesebben mutatja be a demokratizálódás korai szakaszát a *The Spirit of Democracy: The Struggle to Build Free Societies Throughout the World* című könyvében (New York, Henry Holt, 2008).
- ¹¹ A demokráciákat és a diktatúrákat illető összes adatot a Freedom House éves felméréséből, a *Freedom in the World* című kiadványból merítettem. A jelenségről bővebben lásd Puddington, Arch: *Freedom in the World 2011: The Authoritarian Challenge to Democracy*. Washington, Freedom House, 2011.

- ¹² Szerzői interjú egy venezuelai aktivistával Caracasban, 2009 novemberében. A ki-fejezés eredetileg Getúlio Vargas brazil elnöknek tulajdonítható, aki előbb 1930–1945 között diktátorként, majd 1951-től 1954-es öngyilkosságáig megválasztott demokratikus vezetőként állt az ország élén.
- ¹³ McGregor, Richard: *The Party: The Secret World of China's Communist Rulers*. New York, HarperCollins, 2010, 4.
- ¹⁴ Interjú Álvaro Partidasszal, Washington, 2009. szeptember.
- ¹⁵ Treisman, Daniel: *The Return: Russia's Journey from Gorbachev to Medvedev*. New York, Free Press, 2011.
- ¹⁶ Interjú Ljudmila Alekszejevával, Moszkva, 2010. április.
- ¹⁷ Ljudmila Alekszejeva első találkozásunkkor jelentette ezt ki. Ivan Krasztyev, a *Foreign Policy* bolgár főszerkesztője és a tekintélyelvű rezsimiek kiváló szakértője a 2010. október 19-én megtartott Seymour Martin Lipset Lecture on Democracy in the World 7. éves konferenciáján értekezett erről a témáról bővebben. Gondolatait a „Paradoxes of the New Authoritarianism” című esszéjében foglalta össze (*Journal of Democracy*, 22. évfolyam 2. szám, 2011. április).
- ¹⁸ Interjú Ackermannel.

1. fejezet: A CÁR

- ¹ Hoffman, David: „Putin's Career Rooted In Russia's KGB” *The Washington Post*, 2000. január 30.
- ² Meyer, Michael: *The Year That Changed the World: The Untold Story Behind the Fall of the Berlin Wall*. New York, Scribner, 2009, 25.
- ³ Hoffman: i. m.
- ⁴ Meyer: i. m.
- ⁵ A drezdai életével és a szovjet birodalom összeomlásával kapcsolatos idézeteket a *First Person: An Astonishingly Frank Self – Portrait by Russia's President* című kötet 77. oldaláról vettem (New York, Public Affairs, 2000). Tudomásom szerint ez az egyetlen olyan könyv, amelyben Putyin kendőzetlenül beszél magáról és múltjáról. A kötetet három tapasztalt újságíró jegyzi – Natalija Gevorkijan, Natalija Tyimakova, Andrej Kolesznyikov –, maga a könyv pedig az első elnöki ciklusára készülődő Putyinnal készült interjúk átiratát tartalmazza. Az összesen hat interjú mindegyike négyórás volt. Putyin akkor még politikai zöldfülűnek számított, és még nem sajtótotta el azt, hogyan kell újságírókkal beszélni.
- ⁶ Maier, Charles S.: *Dissolution: The Crisis of Communism and the End of East Germany*. Princeton, Princeton University Press, 1997, 106.
- ⁷ Meyer: i. m., 165.
- ⁸ Uo., 124., további információ a drezdai tüntetésekről lásd Maier: i. m., 145.

- ⁹ Hassner, Pierre: „Russia's Transition to Autocracy” *Journal of Democracy*, 19. évfolyam 2. szám, 2008. április, 11.
- ¹⁰ Gaddy, Clifford G. – Kuchins, Andrew C.: „Putin's Plan” *Washington Quarterly*, 2008. tavasz, 121.
- ¹¹ Az Oroszország legfőbb oligarcháiról szóló hiteles beszámolóért lásd Hoffman, David: *The Oligarchs: Wealth and Power in the New Russia*. New York, Public Affairs, 2002.
- ¹² Lásd Lipman, Maria: „Media Manipulation and Political Control” *Chatham House paper*, 2009. január.
- ¹³ Cameron, Fraser: „Dead-End Russia” *The New York Times*, 2010. február 11. Nem könnyű azonban a Kreml média feletti ellenőrzését számokra lefordítani. Például a politikai és társadalmi kritikát is megfogalmazó rádióadó, az Echo Moszkvi az állami gázóriás Gazprom Media nevű leányvállalatának tulajdonában áll.
- ¹⁴ Fisman, Mihail – Gaaze, Konsztantyin: „There Were Two Comrades Serving Together” *Russian Newsweek*, 2008. augusztus 4.
- ¹⁵ A Kreml által létrehozott ellenzéki pártokról szóló információért lásd March, Luke: „Managing Opposition in a Hybrid Regime: Just Russia and Parastatal Opposition” *Slavic Review*, 68. évfolyam 3. szám, 2009. ősz.
- ¹⁶ Gaddy – Kuchins: id. mű, 121.
- ¹⁷ Petrov, Nikolay – Lipman, Maria – E. Hale, Henry: „Overmanaged Democracy in Russia: Governance Implications of Hybrid Regimes” *Carnegie Paper*, 106. szám, 2010. február, 26.
- ¹⁸ Interjú Borisz Nyemcovval, Moszkva, 2010. április.
- ¹⁹ Interjú Ilja Jasinnal, Moszkva, 2010. április.
- ²⁰ Interjú Alekszandr Verhovszkijjal, Moszkva, 2010. április.
- ²¹ Interjú Szergej Popovval, Moszkva, 2010. április.
- ²² Chivers, C. J.: „Kremlin Puts Foreign NGO's on Notice” *The New York Times*, 2006. október 20. Részletesebb elemzésért lásd Robertson, Graeme B.: „Managing Society: Protest, Civil Society, and Regime in Putin's Russia” *Slavic Review*, 68. évfolyam 3. szám, 2009. ősz, 540.
- ²³ Human Rights Watch: *An Uncivil Approach to Civil Society: Continuing State Curbs on Independent NGOs and Activists in Russia*. New York, Human Rights Watch, 2009, 32.
- ²⁴ Chivers: i. m. Akkoriban a Carnegie Nemzetközi Békealapítványnál dolgoztam, amelynek már régóta volt moszkvai kirendeltsége. Noha a hatóságok rendszeresen vegzálták, működését nem függesztették fel.
- ²⁵ Human Rights Watch: i. m., 16.
- ²⁶ Uo., 27.
- ²⁷ Interjú Popovval.
- ²⁸ Robertson: i. m., 941.

- ²⁹ Interjú Tánya Loksinaival, Moszkva, 2010. április.
- ³⁰ Goble, Paul: „United Russia Revives Another CPSU Tradition—Watching Officials in the Regions for Moscow” Window on Eurasia blog, 2010. július 31.
- ³¹ Interjú egy moszkvai aktivistával, Moszkva, 2010. április.
- ³² Interjú egy moszkvai aktivistával, Moszkva, 2010. április. *Lásd még* Human Rights Watch: i. m., 56.
- ³³ Human Rights Watch: i. m., 56.
- ³⁴ Interjú a külügyminisztérium illetékésével, Washington, 2010. január.
- ³⁵ Interjú Loksinaival.
- ³⁶ Interjú Alekszandr Broddal, Moszkva, 2010. április.
- ³⁷ *Getting Away with Murder: 2011 Impunity Index*. New York, Committee to Protect Journalists, 2011.
- ³⁸ Loksina, Tánya: „Another Voice Silenced in Russia” *The Washington Post*, 2009. július 17.
- ³⁹ Coalson, Robert: „Behind the Estonia Cyberattacks” Szabad Európa Rádió, 2009. március 6.
- ⁴⁰ Interjú Szergej Markovval, Moszkva, 2010. április.
- ⁴¹ Siegle, Joseph T. – Weinstein, Michael M. – Halperin, Morton H.: „Why Democracies Excel” *Foreign Affairs*, 2004. szeptember/október, 59.
- ⁴² Kim, Yun-Hwan: „The Role of Government in Export Expansion in the Republic of Korea: A Revisit” Asian Development Bank, EDRC Series, 1994. február, www.adb.org/Documents/EDRC/Reports/rs6i.pdf.
- ⁴³ www.gks.ru/bgd/regl/bo9_12/IssWWW.exe/stg/do2/26-08.htm.
- ⁴⁴ Jian, Tianlun: „Priority of Privatization in Economic Reforms: China and Taiwan Compared with Russia” (a Harvard Institute for International Development gondozásában megjelent tanulmány), www.cid.harvard.edu/hiid/566.pdf.
- ⁴⁵ Sprenger, Carsten: „State-Owned Enterprises in Russia” (az OECD Roundtable on Corporate Governance of SOEs rendezvényén, 2008. október 27-én elhangzott előadás), www.oecd.org/dataoecd/23/31/42576825.pdf.
- ⁴⁶ OECD-jelentés: *Education at a Glance 2007*, 2007. szeptember 18., 173. www.oecd.org/document/30/0,3343,en_2649_39263238_39251550_1_1_1_1,00.html#data.
- ⁴⁷ Ira, Iosebashvili – Mauldin, William: „Russia’s Economic Czar Tackles Deficit, Bureaucracy” *The Wall Street Journal*, 2010. június 23.
- ⁴⁸ „Forbes List Sees Russian Billionaire Numbers Double” BBC, 2010. április 16.
- ⁴⁹ Abelsky, Paul: „Russian GDP May Grow 4.5% in Bumpy Recovery, World Bank Says” *Bloomberg Businessweek*, 2010. június 16.
- ⁵⁰ Interjú Gleb Pavlovskijjal, Moszkva, 2010. április.
- ⁵¹ Pavlovskijról szóló további információért lásd Wilson, Andrew: *Virtual Politics: Faking Democracy in the Post-Soviet World*. New Haven, Yale University Press, 2005.

- ⁵² Interjú Pavlovval.
- ⁵³ Interjú Igor Mintuszovval, Washington, 2010. április.
- ⁵⁴ Interjú Szergej Mitrohinnal, Moszkva, 2010. április.
- ⁵⁵ Levy, Clifford J.: „President Pick Would Name Putin Premier” *The New York Times*, 2007. december 12.
- ⁵⁶ Interjú Nyemcovval.
- ⁵⁷ Interjú Medvegyev tanácsadójával, Moszkva, 2010. április.
- ⁵⁸ Levy, Clifford J.: „Putin Protégé Secures Election Victory” *The New York Times*, 2008. március 3.
- ⁵⁹ Interjú Arszenyij Roginszkijjal, Moszkva, 2010. április.
- ⁶⁰ Ram, Vidya: „Medvedev’s Mea Culpa” *Forbes*, 2009. szeptember 1.
- ⁶¹ Treisman, Daniel: *The Return: Russia’s Journey from Gorbachev to Medvedev*. New York, Free Press, 2011, 141.
- ⁶² „Most Russians Expect No Results from Medvedev’s Reforms” *Ria Novosti*, 2010. május 2.
- ⁶³ Bohm, Michael: „Dmitry Gets No Respect” *The Moscow Times*, 2010. március 26.
- ⁶⁴ Treisman: i. m., 144.
- ⁶⁵ Interjú Grigorij Sevdovval, Moszkva, 2010. április.
- ⁶⁶ Nemtsova, Anna: „Beset by a Million Bureaucrats” *Newsweek*, 2010. február 21.
- ⁶⁷ Barry, Ellen: „Research Group’s Report Urges Radical Changes in Russia” *The New York Times*, 2010. február 4.
- ⁶⁸ Interjú Jevgenyij Gontmaherrel, Moszkva, 2010. április.
- ⁶⁹ „Vladimir Putin’s Valdai Vision” *The Economist*, 2010. szeptember 7.
- ⁷⁰ Knight, Amy: „The Concealed Battle to Run Russia” *The New York Review of Books*, 2011. január 13.
- ⁷¹ Buckley, Neil – Clover, Charles – Thornhill, John: „Medvedev Rules Out Poll Tussle with Putin” *Financial Times*, 2011. június 19.
- ⁷² Interjú Nyemcovval.
- ⁷³ „Russia’s Putin Set to Return as President in 2012” BBC, 2011. szeptember 24.
- ⁷⁴ www.youtube.com/watch?v=3ynB2CjtXhQ.
- ⁷⁵ „Time to Shove Off” *The Economist*, 2011. szeptember 10.
- ⁷⁶ Putyin nem tudta megállni, hogy ne sértegesse a tüntetőket: a ruhájukra tűzött fehér szalagot petyhüdt óvszerhez hasonlított.

2. fejezet: AZ ÁLLAM ELLENSÉGEI

- ¹ Interjú Pu Cse-csianggal, Peking, 2011. február.
- ² Link, Perry: „The Secret Politburo Meeting Behind China’s New Democracy Crackdown” NYR blog, *The New York Review of Books*, 2011. február 20, www.nyrblog.com.

- nybooks.com/blogs/nyrblog/zo11/feb/zo/secret-politburo-meeting-behind-chinas-crackdown/.
- ³ Interjú Csang Csing-csinggel, Peking, 2011. február.
- ⁴ Interjú Jevgenyija Csirikovával, Moszkva, 2010. április.
- ⁵ Pan, Philip P.: „In China, Turning the Law into the People’s Protector” *The Washington Post*, 2004. december 28, 1. További információért az ügyről és Pu Cse-siangról lásd Pan, Philip P.: *Out of Mao’s Shadow The Struggle for the Soul of a New China*. New York, Simon & Schuster, 2008.
- ⁶ Pan: i. m.
- ⁷ Ha nincs másképp feltüntetve, az összes idézet a Jevgenyija Csirikovával Himkiben, 2010 áprilisában készült interjúból származik.
- ⁸ Garrels, Anne: „Anti-graft Crusade a Dangerous Business in Russia” National Public Radio, 2009. október 13., www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=113763047.
- ⁹ World Economic Forum: *The Global Enabling Trade Report 2010*. Genf, World Economic Forum, 2010, 233.
- ¹⁰ Az Aeroflot 2011 júniusában elbocsátotta az elnöki pozícióból Levityint. Mindezt megelőzte Dmitrij Medvegyev elnök bejelentése, miszerint miniszterelnök-helyettesek és miniszterek nem vállalhatnak pozíciót állami tulajdonú vállalatok igazgatótanácsában. Lásd Meyer, Henry: „Medvedev Bid to Oust Officials Is Small Revolution” *Bloomberg Businessweek*, 2011. április 3.
- ¹¹ Levy, Clifford J.: „Russian Journalists, Fighting Graft, Pay in Blood” *The New York Times*, 2010. május 17., 1.
- ¹² Committee to Protect Journalists: *Anatomy of Injustice: The Unsolved Killings of Journalists in Russia*. New York, Committee to Protect Journalists, 2009.
- ¹³ <https://cpj.org/killed/europe/russia>.
- ¹⁴ Committee to Protect Journalists: *Getting Away with Murder: 2011 Impunity Index*. New York, Committee to Protect Journalists, 2011.
- ¹⁵ Gromov további afganisztáni kalandjairól lásd Dobbs, Michael: *Down with Big Brother. The Fall of the Soviet Empire*. New York, Alfred A. Knopf, 1997.
- ¹⁶ Bigg, Claire: „Fate of Russia’s Khimki Forest Uncertain After Ecologists Attacked, Detained” Szabad Európa Rádió, 2011. július 23.
- ¹⁷ Interjú Jevgenyija Csirikovával, Moszkva, 2011. január.
- ¹⁸ Uo.
- ¹⁹ Uo. Lásd még Cleek, Ashley – Saenko, Aleksandra: „Russian Government OKs Controversial Highway Through Khimki Forest” Szabad Európa Rádió, 2010. december 14.
- ²⁰ Schwirtz, Michael: „Kremlin Relents, for Now, to Foes of Russia Highway” *The New York Times*, 2010. augusztus 26., 4.
- ²¹ Interjú Borisz Nyemcovval, Moszkva, 2010. április.

- ²² Ha nincs másképp feltüntetve, az összes idézet az Omar Affifvel Washingtonban, 2009 júliusában készült interjúból származik.
- ²³ Interjú Omar Affifvel, Falls Church, Virginia, 2011. július.

3. fejezet: EL COMANDANTE

- ¹ A szerző jegyzetei, Los Teques, 2010. július.
- ² Interjú Raúl Baduellel, Los Teques, 2010. július.
- ³ A 2002. április 11-ei puccs történetéről és Chávez kiszabadításáról lásd Nelson, Brian A.: *The Silence and the Scorpion: The Coup Against Chávez and the Making of Modern Venezuela*. New York, Nation Books, 2009.
- ⁴ Baduel, Raúl: „Why I Parted with Chávez” *The New York Times*, 2007. december 1.
- ⁵ Forero, Juan: „Chávez Ally-Turned-Critic Is Detained by Venezuelan Military” *The Washington Post*, 2008. október 4.; Romero, Simon: „Chávez Seeks Tighter Grip on Military” *The New York Times*, 2009. május 30.
- ⁶ Hausmann, Ricardo – Rodriguez, Francisco (szerk.): *Venezuela: Anatomy of a Collapse*. University Park, Penn State University Press, megjelenés előtt.
- ⁷ Nelson: i. m. 3.
- ⁸ Uo.
- ⁹ Eifert, Benn – Gelb, Alan – Tallroth, Nils Borje: „Managing Oil Wealth” *Finance and Development*, 2003. március, 40. évfolyam 1. szám.
- ¹⁰ Mosconi, Gustavo Márquez – Alvarez, Carola: „Poverty and the Labor Market in Venezuela, 1982–1995” Inter-American Development Bank paper, 1996. december 1., <http://idbdocs.iadb.org/wsdocs/getdocument.aspx?docnum=815518>.
- ¹¹ Haber, Stephen: „Latin America’s Quiet Revolution” *The Wall Street Journal*, 2009. január 31.
- ¹² Nelson: i. m. 4.
- ¹³ Corrales, Javier – Penfold, Michael: *Dragon in the Tropics*. Washington, Brookings Institution, 2011, 17. Corrales és Penfold a legkitűnőbb Venezuela-szakértők közé tartoznak. Chávez hatalomátvételéről lásd Corrales, Javier: „Hugo Boss” *Foreign Policy*, 2006. január–február, 152. szám, 32.
- ¹⁴ Rendkívül hálás vagyok Luis Vicente Leónnak, aki Venezuela egyik vezető közvélemény-kutató intézetének igazgatója, valamint a Datanálisis elnöke. Köszönöm azt az alapos áttekintést, amelyet az ország társadalmi-gazdasági helyzetéről és az egyes csoportok szavazási hajlandóságáról nyújtott (Caracas, 2009. november).
- ¹⁵ Interjú Alfredo Croesszel, Caracas, 2009. november.
- ¹⁶ Tudomásom szerint Ivan Krasztyev írt erről elsőként: „Democracy’s Doubles” *Journal of Democracy*, 2006. április, 17. évfolyam 2. szám, 52.

- ¹⁷ Interjú Teodoro Petkoff-fal, Caracas, 2009. november.
- ¹⁸ Interjú Virginia Riveróval, Caracas, 2009. november.
- ¹⁹ Interjú Maruja Tarréval, Washington, 2011. június.
- ²⁰ Corrales – Penfold: i. m. 19.
- ²¹ Interjú Luis Vicente Leónnal, Caracas, 2009. november.
- ²² Interjú Eugenio Martínezzel, Caracas, 2009. november.
- ²³ Interjú a Nemzeti Választási Tanács egyik egykori tagjával, Caracas, 2009. november.
- ²⁴ Interjú Martínezzel.
- ²⁵ Hálás vagyok Eugenio Martíneznak az adatokért.
- ²⁶ A választási adatokat Maria Corina Machadónak köszönhetem.
- ²⁷ A venezuelai választási szabályok eléggé összetettek. Részletes leírásért lásd Tarre, Alejandro: „Venezuela’s Legislative Elections: Arm Wrestling with Hugo Chávez” *Fletcher Forum of World Affairs*, 2011. tél, 35. szám, 139.
- ²⁸ Interjú Martínezzel.
- ²⁹ A 2010. szeptemberi nemzetgyűlési választások részletes elemzését illetően lásd Tarre: „Venezuela’s Legislative Elections”, 137–44.
- ³⁰ Interjú Carlos Vecchióval, Caracas, 2009. november.
- ³¹ Bolívar exhumálásának részletes leírását illetően lásd Halvorssen, Thor: „Behind Exhumation of Simón Bolívar Is Hugo Chávez’s Warped Obsession” *The Washington Post*, 2010. július 25.
- ³² Interjú Robert Serrával, Caracas, 2010. július.
- ³³ Corrales, Javier: „For Chávez, Still More Discontent” *Current History*, 2009. február, 81.
- ³⁴ További információért lásd Human Rights Watch: *A Decade Under Chávez: Political Intolerance and Lost Opportunities for Advancing Human Rights in Venezuela*. New York, Human Rights Watch, 2008, 15–25.
- ³⁵ Hsieh, Chang-Tai – Miguel, Edward – Ortega, Daniel – Rodriguez, Francisco: „The Price of Political Opposition: Evidence from Venezuela’s Maisanta” *American Economic Journal: Applied Economics*, 2011. április, 3. évfolyam 2. szám, 196–214.
- ³⁶ Human Rights Watch: *Decade Under Chávez*, 218.
- ³⁷ Interjú María Corina Machadóval, Caracas, 2010. július.
- ³⁸ Machado később bejutott a nemzetgyűlésbe, és az ellenzék elnökjelölti posztjának várományosa lett.
- ³⁹ Interjú Magalli Medával, Caracas, 2010. július.
- ⁴⁰ Interjú Tarréval.
- ⁴¹ A szerző beszámolója, Los Teques, 2010. július.
- ⁴² Romero, Simon: „Criticism of Chávez Stifled by Arrests” *The New York Times*, 2010. április 3.
- ⁴³ Interjú María Afiunival, Los Teques, 2010. július.

- ⁴⁴ Forero, Juan: „Venezuelan Judge Is Jailed After Ruling Angers President Hugo Chávez” *The Washington Post*, 2010. április 25.
- ⁴⁵ Chávez 2009. december 11-én, a közszolgálati televízióban elmondott beszéde, amelyben elítéli María Afiuni bírónőt, elérhető a világhálón: www.youtube.com/watch?v=WXtibicptRA.
- ⁴⁶ Human Rights Watch: *Decade Under Chávez*, 48.
- ⁴⁷ Először Marcos Tarre Briceño, a Secure Caracas civil szervezet vezetőjének előadásában találkoztam ezekkel az adatokkal (Caracas, 2009. november). Amikor 2010 augusztusában a hivatalos adatok is kiszivárogtak, Francisco Toro blogger hasonló összevetést jelentetett meg a *Caracas Chronicles* oldalon, amely a venezuelai politikával foglalkozó blogok közül az egyik legeredetibb és legintelligensebb. 2010. augusztus 21-én „And All That Without Suicide Bombings” címen megjelent posztja elérhető a világhálón: www.caracaschronicles.com/2010/08/21/and-all-that-without-the-suicide-bombings/. Lásd még: „Venezuela, More Deadly Than Iraq, Wonders Why” *The New York Times*, 2010. augusztus 22.
- ⁴⁸ „Shooting Gallery” *The Economist*, 2010. augusztus 19.
- ⁴⁹ Marcos Tarre Briceño biztonsági szakértő 93%-ra teszi ezt az arányt (interjú a szerzővel, Caracas, 2009. november), egy másik biztonsági szakértő pedig 91%-ot tart valószínűnek. Lásd Penaloza, Pablo: „Experts Complain That 91 Percent of Murders Go Unpunished in Venezuela” *El Universal*, 2010. szeptember 2. A kormány nem ad ki hivatalos statisztikát. Mivel nagyon kicsi a különbség a két független szakértő becslése között, úgy döntöttem, az alacsonyabbat választom, de az arány még így is elképesztően magas.
- ⁵⁰ A szerző jegyzete, Caracas, 2009. november.
- ⁵¹ A Nemzetközi Valutaalap világgazdasági kitekintője szerint Közép- és Dél-Amerika, illetve a Karib-szigetek államai közül 2010-ben csak Venezuelában, illetve egyes karib-szigeteki országokban zsugorodott a gazdaság: www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/02/weodata/index.aspx.
- ⁵² Vyas, Kejal: „Venezuela Inflation Highest Among Top Emerging Economies” *The Wall Street Journal*, 2010. december 29.; Cancel, Daniel – Devereux, Charlie: „Venezuela’s Inflation Rate Rises at Fastest Pace in 7 Months” *Bloomberg Businessweek*, 2011. november 4.
- ⁵³ Salmerón, Victor: „Foreign Direct Investment Plunges \$1.4 Billion in Venezuela” *El Universal*, 2011. május 5.
- ⁵⁴ Interjú egy névtelenül nyilatkozó helyi hentesel, Caracas, 2010. július.
- ⁵⁵ Committee to Protect Journalists: „Attacks on the Press, 2010” 2011. február, www.cpj.org/attacks/.
- ⁵⁶ Interjú Andrés Cañizálezsel, Caracas, 2009. november.
- ⁵⁷ Forero, Juan: „Aló Presidente, Are You Still Talking?” *The Washington Post*, 2009. május 30.

- ⁵⁸ Rendkívül hálás vagyok a háttér-információért Andrés Cañizáleznek, az Andrés Bello Katolikus Egyetem professzorának, aki Chávez médiastratégiájának egyik legkiválóbb ismerője.
- ⁵⁹ Toro, Francisco: „Welcome to Censorship in the 21st Century” *New Republic*, 2010. augusztus 5.
- ⁶⁰ Interjú Cañizálezszel.
- ⁶¹ Greene, Richard Allen: „Critics of Venezuela’s New Media Laws Fear »Dangerous« Crackdown” CNN, 2010. december 22.
- ⁶² Interjú Teodoro Petkoff-fal, Caracas, 2009. november.
- ⁶³ Interjú Alfredo Croesszel, Caracas, 2009. november.
- ⁶⁴ Interjú Luis Vicente Leónnal, Caracas, 2009. november.
- ⁶⁵ Jones, Rachel: „Hugo Chávez Gives Himself a Big Christmas Gift” *Time*, 2010. december 29.
- ⁶⁶ Dobson, William J.: „Chávez’s Easter Gift – to Himself” *The Washington Post*, Post-Partisan (blog), 2011. április 26.; www.washingtonpost.com/blogs/post-partisan/post/chavers-easter-gift-to-himself/zott/o4/26/AFVs4gqE_blog.html.
- ⁶⁷ Huntington, Samuel P.: *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman, University of Oklahoma Press, 1991, 259.

4. fejezet: AZ ELLENZÉK

- ¹ Interjú Henrique Caprileszel, Pedro Gual, 2009. november.
- ² Interjú Vlagyimir Milovval, Moszkva, 2010. április.
- ³ Diehl, Jackson: „In Venezuela, Locking Up the Vote” *The Washington Post*, 2006. április 10.
- ⁴ Interjú Yovannyval, Caracas, 2010. július.
- ⁵ Interjú Carlos Ocarizzal, Caracas, 2009. november.
- ⁶ Szerzői interjú, Caracas, 2009. november. Juan Cristóbal Nagel nagyszerű elemzéssel szolgál Ocariz programjáról a *Caracas Chronicles* weboldalán. A 2011. január 13-án megjelent „Red with Envy” című posztja itt érhető el: <http://caracaschronicles.com/zoft/oI/13/red-with-envy/>.
- ⁷ Interjú Leopoldo Lópezszel, Caracas, 2009. november.
- ⁸ Minaya, Ezequiel: „If Chávez Loses Venezuelan Election, Transition May Be Rocky” *The Wall Street Journal*, 2011. szeptember 12.
- ⁹ Toothaker, Christopher: „Chávez Opponents Say Charges Trumped Up to Bar Them from Running” *Associated Press*, 2008. május 24. Russián eredeti, 400 nevet tartalmazó listáját később módosították, és a rajtuk szereplők számát 270-re csökkentették.
- ¹⁰ Gupta, Girish: „Venezuela’s Exclusion of Anti-Chávez Candidates Faces a Challenge” *Time*, 2011. március 13.

- ¹¹ Chávez beszéde megtalálható a *Banned! Political Discrimination in Venezuela* című dokumentumfilmben (Ciudadania Activa, 2009), illetve a világhálón is: www.youtube.com/view_play_list?p=46572AE8BBE93290.
- ¹² Uo.
- ¹³ Gupta: i. m.
- ¹⁴ Forero, Juan: „Venezuela’s Chávez Sets Up Obstacles for Opponents Who Won in Fall Elections” *The Washington Post*, 2009. február 12.
- ¹⁵ Romero, Simon – Diaz, Maria Eugenia: „A Bolívar Ready to Fight Against the Bolivarian State” *The New York Times*, 2011. október 21.
- ¹⁶ Interjú Rifaat esz-Szaiddal, Kairó, 2006. január.
- ¹⁷ Szerzői interjú, Kairó, 2010. március.
- ¹⁸ Interjú Ájman Núrral, Kairó, 2010. március.
- ¹⁹ Uo.
- ²⁰ Interjú Szaadeddin Ibráhimmal, Washington, 2010. március.
- ²¹ Bradley, Matt: „Egypt Court Bars Opposition Hopeful” *The Wall Street Journal*, 2011. október 17.
- ²² Rice, Stephanie: „Ayman Nour Speaks About Disqualification from Egyptian Presidential Election” *Global Post*, 2011. október 17.
- ²³ Interjú Anwar Ibráhimmal, Penang, 2011. február.
- ²⁴ Mahathir bin Mohamad 22 éves uralmát illetően lásd Wain, Barry: *Malaysian Maverick: Mahathir Mohamad in Turbulent Time*. New York, Palgrave Macmillan, 2010.
- ²⁵ Interjú Anwar Ibráhimmal, Kuala Lumpur, 2008. április.
- ²⁶ Interjú egy maláj üzletemberrel, Kuala Lumpur, 2011. február.
- ²⁷ Fuller, Thomas: „Malaysians Go to Taiwan Amid Strife” *The New York Times*, 2008. szeptember 8., 10.
- ²⁸ Interjú Anwar Ibráhimmal, Kuala Lumpur, 2011. február.
- ²⁹ Uo.
- ³⁰ Interjú Anwar Ibráhimmal, 2008. április.
- ³¹ Uo.

5. fejezet: A FIATALOK

- ¹ Interjú Ahmed Máherrel, Kairó, 2010. március.
- ² Interjú Roberto Patino diákvezetővel, Caracas, 2009. november.
- ³ Interjú Ahmed Máherrel.
- ⁴ Interjú Douglas Barriosszal, Caracas, 2010. december.
- ⁵ Forero, Juan: „Protests in Venezuela Reinvalidate Opposition” *The Washington Post*, 2007. június 2.
- ⁶ Interjú Douglas Barriosszal.

- ⁷ Interjú Geraldine Alvarezzel, Caracas, 2010. december.
- ⁸ Az eseményeket a Geraldine Alvarezzel, Douglas Barriossal, Yon Goicoecheával, Francisco Márquezzel és David Smolanskyval készült interjúk alapján rekonstruáltam.
- ⁹ Interjú Yon Goicoecheával, Caracas, 2010. december.
- ¹⁰ Romero, Simon: „Students Emerge as a Leading Force Against Chávez” *The New York Times*, 2007. november 20.; Romero, Simon: „Venezuela Vote Sets Roadblocks on Chávez Path” *The New York Times*, 2007. december 4.; Padgett, Tim: „Tastes Defeat over Reforms” *Time*, 2007. december 3.
- ¹¹ Interjú Geraldine Alvarezzel.
- ¹² Interjú Yon Goicoecheával.
- ¹³ Interjú Douglas Barriossal, Yon Goicoecheával és Francisco Márquezzel.
- ¹⁴ Interjú Yon Goicoecheával.
- ¹⁵ Karatnycky, Adrian: „Ukraine’s Orange Revolution” *Foreign Affairs*, 2005. március–április.
- ¹⁶ Bratersky, Alexander: „Nashi Celebrates Fifth Year with Kremlin Support” *The Moscow Times*, 2010. április 16.
- ¹⁷ Uo.
- ¹⁸ Interjú a Kreml egyik illetékesével, Moszkva, 2010. április.
- ¹⁹ *An Uncivil Approach to Civil Society: Continuing State Curbs on Independent NGOs and Activists in Russia*. New York, Human Rights Watch, 2009, 21.
- ²⁰ Myers, Steven Lee: „Youth Groups Created by Kremlin Serve Putin’s Cause” *The New York Times*, 2007. július 8.
- ²¹ Buckley, Neil: „Cadre’s Campfire Song to Russia” *The Financial Times*, 2007. július 18.
- ²² Arutunyan, Anna: „Nashi Seen Behind Pamfilova’s Ouster” *The Moscow News*, 2010. augusztus 2.
- ²³ Interjú Ilja Jasinnal, Moszkva, 2010. április.
- ²⁴ Mathews, Owen – Nemtsova, Anna: „Young Russia Rises” *Newsweek*, 2007. május 27.
- ²⁵ Barry, Ellen: „Russian Journalist Beaten in Moscow” *The New York Times*, 2010. november 6.
- ²⁶ Egy biztonsági kamera felvette a két támadót. Az esetről készült videó elérhető a világhálón is: www.youtube.com/watch?v=ow-YhStbTkc.
- ²⁷ Kashin, Oleg: „A Beating on My Beat” *The New York Times*, 2010. december 12.
- ²⁸ Mendelson, Sarah E. – Gerber, Theodore P.: „The Putin Generation: The Political Views of Russian Youth” előadás, CSIS, 2007. július 25., http://csis.org/images/stories/mendelson_carnegie_moscow_corrected.pdf.
- ²⁹ Kuzio, Taras: „Ukraine Is Not Russia: Comparing Youth Political Activism” *SAIS Review*, 2006, 26:2, 74.

- ³⁰ Mendelson Sarah E. – Gerber, Theodore P.: „Soviet Nostalgia: An Impediment to Russian Democratization” *The Washington Quarterly*, 2005–2006. tél, 29:1, 85.
- ³¹ Interjú Dmitrij Makarovval, Washington, 2010. február.
- ³² Interjú Ivan Ninyenkóval, Moszkva, 2010. április.
- ³³ Uo.; Young, Cathy: „Kenny Will Live” *Reason*, 2008. október 10.
- ³⁴ Interjú Musztafa en-Naggárral, Kairó, 2010. március.
- ³⁵ *The Future of the Global Muslim Population*. Washington, Pew Forum on Religion & Public Life, 2011.
- ³⁶ Goldstone, Jack A.: „Understanding the Revolutions of 2011” *Foreign Affairs*, 2011. május–június, 12.
- ³⁷ Uo.
- ³⁸ Interjú Háleddel, Kairó, 2010. március.
- ³⁹ Fisher, Marc: „In Tunisia, Act of One Fruit Vendor Unleashes Wave of Revolution Through Arab World” *The Washington Post*, 2011. március 26., 1.
- ⁴⁰ Interjú Ahmed Máherrel, Kairó, 2010. március.
- ⁴¹ „Soaring Food Prices Anger Egyptians” al-Dzsazíra, 2008. március 18.
- ⁴² Rendkívül hálás vagyok Háled Alinak, az Egyptian Center for Economic and Social Rights vezetőjének az adatokért, és azért a türelemért, amellyel ezeket az adatokat elmagyarázta nekem. (Kairó, 2010. március).
- ⁴³ Interjú Eszra Rasíddal, Washington, 2010. március; lásd még Shapiro, Samantha M.: „Revolution, Facebook-Style” *The New York Times Magazine*, 2009. január 22., 37.
- ⁴⁴ Interjú Ahmed Szaláhhal, Kairó, 2010. március.
- ⁴⁵ „Egypt Police Clash with Protesters After Foiled Strike” Agence France-Presse, 2008. április 6.; Nouri, Nasser: „Clashes in Nile Delta After Strike Aborted” Reuters, 2008. április 7.
- ⁴⁶ Interjú Mohammed Ádellal, Kairó, 2011. március.
- ⁴⁷ Interjú Szaláhhal.
- ⁴⁸ Interjú Kámel Arafával, Kairó, 2011. március.
- ⁴⁹ Interjú Szaláhhal; interjú Omar Affivel, Falls Church (Virginia), 2011. július.
- ⁵⁰ Interjú Adellal; interjú Affivel.

6. fejezet: A FÁRAÓ

- ¹ Interjú Szamíra Ibráhimmal, Kairó, 2011. március.
- ² Interjú Ahmed Amerrel, Kairó, 2011. március.
- ³ Robert Springborg, a Tengerészeti Posztgraduális Iskola professzora az egyiptomi hadsereg egyik legalaposabb ismerője. A katonaság és a rezsím között fennálló viszony nagyszerű elemzését lásd Springborg, Robert – Henry, Clement M.: „Army

- Guys" *American Interest*, 2011. május–június, 5:6. *Lásd még* Goldberg, Ellis: „Mubarakism Without Mubarak: Why Egypt's Military Will Not Embrace Democracy" *Foreign Affairs*, 2011. február 2.
- ⁴ Interjú emberjogi aktivistákkal, Kairó, 2011. március.
- ⁵ Kilpatrick, David: „Egypt's Military Discourages Economic Change" *The New York Times*, 2011. február 17.; Cambanis, Thanassis: „Succession Gives Army a Stiff Test in Egypt" *The New York Times*, 2010. szeptember 11.
- ⁶ Dobson, William J.: „Worse Than Our Worst Nightmare During Mubarak" Post-Partisan (blog), *The Washington Post*, 2011. március 17. *Lásd még* Human Rights Watch: „Egypt: Retry or Free 12,000 After Unfair Military Trials," 2011. szeptember 10.
- ⁷ Interjú Hajjám Ahmeddel, Kairó, 2011. március.
- ⁸ Mubarak elnökhelyettesként mindig Szadat árnyékában volt. Henry Kissinger egy megbeszélésen azt hitte, hogy Mubarak Szadat fiatal asszisztense. *Lásd* Weaver, Mary Anne: *A Portrait of Egypt*. New York, Farrar, Straus and Giroux, 1999, 36.
- ⁹ Szadat meggyilkolását illetően *lásd* uo. 61.
- ¹⁰ Beinín, Joel: „Egyptian Workers Demand a Living Wage" *Foreign Policy*, 2010. május 12.
- ¹¹ Rodenbeck, Max: „No Paradise" *The Economist*, 2010. július 15.
- ¹² Uo.
- ¹³ Brownlee, Jason: „Egypt's Incomplete Revolution: The Challenge of Post-Mubarak Authoritarianism" *Jadaliyya*, 2011. július 5, www.jadaliyya.com/pages/index/2059/egypts-incomplete-revolution-the-challenge-of-post. Brownlee mind Egyiptom, mind az autokrata rendszerek avatott szakértője. Melegen ajánlom alábbi munkáját: *Authoritarianism in an Age of Democratization*. Cambridge, Cambridge University Press, 2007.
- ¹⁴ Interjú az NDP tisztségviselőjével, Kairó, 2010. március. *Lásd még* Saleh, Heba – Khalaf, Roula: „Regime Faces an Uncertain Future" *The Financial Times*, 2009. december 16.
- ¹⁵ Interjú Alieddín Hilállal, Kairó, 2010. március.
- ¹⁶ Hálás vagyok Hoszám el-Hamalávinak a tíz év összefoglalásáért, illetve a blogírók szerepének megvilágításáért, Kairó, 2010. március.
- ¹⁷ Hálás vagyok Gászér Abder-Rázeknek ezért az észrevételért, Kairó, 2010. március.
- ¹⁸ Interjú Gászér Abder-Rázekkel, Kairó, 2010. március.
- ¹⁹ Interjú Hoszám Bahgattal, Kairó, 2010. március.
- ²⁰ Interjú az NDP tisztségviselőjével, Kairó, 2010. március.
- ²¹ Boutros-Ghali, Youssef: „Egypt: Trendsetter in the Mideast" *The Washington Post*, 2010. november 5.
- ²² Interjú Mohammed Kamállal, Kairó, 2006. január.
- ²³ Interjú Mohammed Kamállal, Kairó, 2010. március.
- ²⁴ Interjú az NDP tisztségviselőjével, Kairó, 2010. március.
- ²⁵ Leiby, Richard: „The Rise and Fall of Egypt's Most Despised Billionaire, Ahmed Ezz" *The Washington Post*, 2011. április 9.
- ²⁶ Interjú az NDP tisztségviselőjével, Kairó, 2010. március.
- ²⁷ Köszönöm az információkat Tárek Maszúdnak. A kormánypárt választási stratégiáját és szereplését illetően *lásd* Maszúd, Tárek: „Why Islam Wins: Electoral Ecologies and Economies of Political Islam in Contemporary Egypt" PhD-disszertáció, Yale University, 2009.
- ²⁸ Interjú Mohammed Kamállal, Gehád Ódával és Alieddín Hilállal, Kairó, 2010. március.
- ²⁹ Hálás vagyok Janine Zachariának, a *The Washington Post* jeruzsálemi irodája egykori vezetőjének, aki megosztotta velem az eddig még publikálatlan, 2010 áprilisában készült interjút.
- ³⁰ Hamzawy, Amr: „Egypt Faces a Legitimacy Crisis Following Flawed Elections" *The Daily Star*, 2010. december 14.; Worth, Robert F. – El-Naggar, Mona: „Egyptian Election Shuts Out Islamists" *The New York Times*, 2010. november 30.
- ³¹ Abdel-Baky, Mohamed: „Shadow Play" *Al-Ahram Weekly*, 2010. december 23–29.
- ³² Interjú Butrosz Gálival, Washington, 2005. december.
- ³³ A tanács következő egykori és jelenlegi tagjaival készítettem interjút: Háfez Abu Szaada, Ahmed Kamál, Abul-Magd és Bahaa al-dín Haszan, Kairó, 2010. március.
- ³⁴ Interjú Ahmed Kamállal és Abul-Magddal, Gíza, 2010. március.
- ³⁵ Interjú Váil Navarával, Kairó, 2011. március.
- ³⁶ A június 28-ai összecsapások részletes leírását *lásd* Kouddus, Sharif Abdel: „Five Months of Waiting" *Foreign Policy*, 2011. július 15.
- ³⁷ Interjú Kámel Arafával, Kairó, 2011. március.
- ³⁸ Cambanis: „Stiff Test", 2010. szeptember 11. Az egyiptomi hadseregről bővebben *lásd* Cook, Steven: *Ruling but Not Governing: The Military and Political Developments in Egypt, Algeria, and Turkey*. Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2007.
- ³⁹ Interjú Bahgattal.
- ⁴⁰ Rendkívül hálás vagyok Gamál Ídnek, az Arabic Network for Human Rights Information vezetőjének, aki részletes információkat bocsátott rendelkezésemre, Kairó, 2010. március.
- ⁴¹ Interjú Bahgattal.
- ⁴² El Gundy, Zeinab: „Famous Egyptian TV Host Sacked After Challenging Ex-army Officer On Air" *Ahram Online*, 2011. július 25.
- ⁴³ Knuckle, Frederick: „Egyptian Tribunal Sentences Blogger to Three Years for Criticizing Military" *The Washington Post*, 2011. április 11.

- ⁴⁴ Interjú Hoszám Bahgattal és Gászér Abder-Rázekkel, Kairó, 2011. március. *Lásd még* Human Rights Watch: „Egypt: Retry or Free 12,000 After Unfair Military Trials”.
- ⁴⁵ Interjú Gászér Abder-Rázekkel, Kairó, 2011. március.
- ⁴⁶ Kilpatrick, David D.: „Egypt Military Aims to Cement a Muscular Role in Government” *The New York Times*, 2011. július 16.; Kilpatrick, David D.: „Egypt’s Military Expands Power, Raising Alarms” *The New York Times*, 2011. október 14.; Bradley, Matt: „Egyptians Bristle at Military’s Plan” *The Wall Street Journal*, 2011. november 3. A következő néhány hónapban a fegyveres erők legfelsőbb tanácsának képviselői ellentmondásos kijelentéseket tettek az eljövendő parlament szerepéről az új alkotmány megalkotását illetően, fenntartva ezzel a gyanút, hogy a hadsereg bizonyos fokú ellenőrzésről továbbra sem szándékozik lemondani.
- ⁴⁷ Interjú Seríf Mikávival, Kairó, 2011. március.
- ⁴⁸ Valamennyi Seríf Oszmántól származó idézet három külön interjúból származik, amelyek 2011 júliusában készültek.
- ⁴⁹ <https://www.facebook.com/Officersforevolution>.
- ⁵⁰ A szerző interjúja egy aktivistával, Kairó, 2011. március.
- ⁵¹ Interjú Abder-Rázekkel, 2010. március.
- ⁵² Hálás vagyok Tárek Maszúdnak e találkozó átiratáért, amit a látogatóba érkező egyiptomi tábornokokkal tartottak Washington D. C.-ben 2011. július 25-én.

7. fejezet: A PROFIK

- ¹ A CANVAS 2002 és 2012 között több mint 200 workshopot tartott mintegy 3000 aktivista részvételével. Bővebb információ: www.canvasopedia.org.
- ² A szerző tudósítása, 2011 nyara.
- ³ A szerző interjúja, 2011 nyara.
- ⁴ A szerbiai trénerektől származó valamennyi idézet a CANVAS workshopján hangzott el 2011 nyarán.
- ⁵ Huntington, Samuel P.: *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman, University of Oklahoma Press, 1991, 288.
- ⁶ Shambaugh, David: *China’s Communist Party: Atrophy and Adaptation*. Berkeley, University of California Press, 2009, 47.
- ⁷ Uo., 91.
- ⁸ Interjú Gamál Íddel (az Emberi Jogi Információk Arab Hálózatának igazgatójával), Kairó, 2010. március.
- ⁹ MacFarquhar, Neil: „Saudi Arabia Scrambles to Limit Region’s Upheaval” *The New York Times*, 2011. május 27.
- ¹⁰ Dobson, William J.: „Learning How to Topple a Tyrant” PostPartisan (blog), *The Washington Post*, 2011. március 31. www.washingtonpost.com/blogs/post-partisan/post/learning-how-to-topple-a-tyrant/2011/03/31/AFw76pBC_blog.html.

- ¹¹ www.facebook.com/Girifna.
- ¹² Mindkét szappanreklám-paródia hozzáférhető az interneten. A szudáni reklám a www.youtube.com/watch?v=2o6Rxc_JZKg címen található meg, míg az eredeti szerb reklám elérhetősége: www.youtube.com/watch?v=hEZYdGDkV4&feature=related.
- ¹³ Interjú Szrdja Popoviccsal, Washington, 2011. március.
- ¹⁴ Egyéb közlés hiányában valamennyi Szrdja Popovicstől származó idézet a szerző által 2011 júliusában készített interjúból származik.
- ¹⁵ Interjú Szrdja Popoviccsal, Boston, 2009. június.
- ¹⁶ Chenoweth, Erica: „Give Peaceful Resistance a Chance” *The New York Times*, 2011. március 10. Az erőszakmentes küzdelem történelmi eredményességének nagyszerű elemzését nyújtja: Chenoweth, Erica – Stephan, Maria J.: *Why Civil Resistance Works*. New York, Columbia University Press, 2011.
- ¹⁷ Valamennyi Robert Helveytől származó idézet a szerző által Dél-Charlestonban, Nyugat-Virginia államban készített 2010. júliusi interjúból származik.
- ¹⁸ Krohn, Charles A.: *The Lost Battalion of TET: The Breakout of 2612th Cavalry at Hue*. Annapolis, Maryland, Naval Institute Press, 2008, 18.
- ¹⁹ Uo., 12.
- ²⁰ Helvey felterjesztése a www.1stcavmedic.com/DSCs-CAV/Helvey.htm címen olvasható.
- ²¹ Gene Sharp *From Dictatorship to Democracy* című műve 26 nyelven – köztük amharául, azeriül és tigrinyául, valamint négy burmai népcsoport nyelven – tölthető le az internetről a www.aeinstein.org címen.
- ²² Sharp, Gene: *From Dictatorship to Democracy*. Boston, Albert Einstein Institution, 1993, 4.
- ²³ Uo. 16.
- ²⁴ Interjú Gene Sharppal, Boston, 2010. február.
- ²⁵ Uo.
- ²⁶ Sharp, Gene: „Burmese Dictatorship Attacks Nonviolent Struggle and Its Advocates” 1995. január–február, 2. (az Albert Einstein Intézet kiadatlan beszámolója)
- ²⁷ Romero, Simon: „Students Emerge as a Leading Force Against Chávez” *The New York Times*, 2007. november 10. *Lásd még* Sharp nyílt levélben adott válaszát Chávez vádjaira, 2007. június 3.
- ²⁸ Interjú Jamila Raqibbal, Boston, 2010. február.
- ²⁹ Az Otpor szerbiai kampányainak kiváló áttekintését és a szervezet egynémely vezetőjének jellemzését *lásd* Rosenberg, Tina: *Join the Club: How Peer Pressure Can Transform the World*. New York, W. W. Norton, 2011.
- ³⁰ Interjú egy nigériai aktivistával, Boston, 2009. június.
- ³¹ Interjú Szrdja Popoviccsal, Boston, 2009. június.
- ³² Az Otpor az akciót Kragujevácon, Szerbia negyedik legnagyobb városában hajtotta végre. A pulykák egyikének sem esett bántódása.

8. fejezet: A TECHNOKRATÁK

- ¹ A nyílt levél másolata hozzáférhető az interneten: www.hrichina.org/content/4895.
- ² A lengyel Szolidaritás mozgalom kezdeteinek megkapó és pontos áttekintéseként ajánlom az alábbi művet: Garten Ash, Timothy: *Polish Revolution: Solidarity*. New Haven, Yale University Press, 2002.
- ³ Jacobs, Andrew: „Chinese Government Responds to Call for Protests” *The New York Times*, 2011. február 20.; Johnson, Ian: „Calls for a ‘Jasmine Revolution’ in China Persists” *The New York Times*, 2011. február 23.
- ⁴ Chan, Minnie: „Hu Lecture on Harmony as Protests Roil Mideast” *The South China Morning Post*, 2011. február 20.
- ⁵ Jacobs, Andrew – Ansfield, Jonathan: „A Revolution’s Namesake Is Contraband in China” *The New York Times*, 2011. május 10.
- ⁶ A kínai gazdaság részletes tanulmányozásához ajánlom az alábbi művet: Naughton, Barry: *Chinese Economy: Transitions and Growth*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2006.
- ⁷ Barboza, David: „China Passes Japan as Second-Largest Economy” *The New York Times*, 2010. augusztus 15.
- ⁸ Ferguson, Niall: „Gloating China, Hidden Problems” *The Daily Beast*, 2011. augusztus 14.
- ⁹ Zakaria, Fareed: „China’s Not Doing Us a Favor” *Global Public Square* (blog), <http://globalpublicsquare.blogs.cnn.com/2011/08/14/why-china-needs-u-s/>, 2011. augusztus 14.
- ¹⁰ A Tienanmen téri mézárkláshoz vezető eseményekről szóló beszámolómat az alábbi ragyogó műre alapoztam: Schell, Orville: *Mandate of Heaven. The Legacy of Tiananmen Square and the Next Generation of China’s Leaders*. New York, Touchstone, 1994.
- ¹¹ Sokkal tartozom David Shambaugh-nak kimerítő kutatásaiért, amelyeket a Kínai Kommunista Pártnak a Szovjetunió összeomlására adott reakciójával kapcsolatban végzett. Azok számára, akik szeretnék többet megtudni a párt fejlődésének e kritikus fordulópontjáról, kötelező olvasmány Shambaugh műve: *China’s Communist Party: Atrophy and Adaptation*. Berkeley, University of California Press, 2008.
- ¹² A Kína által átvett deliberatív kormányzati elemek áttekintéséről lásd Thornton, John L.: „Long Time Coming” *Foreign Affairs*, 2008. január–február, 87. szám, 1.
- ¹³ Interjú a párt egyik tanácsadójával, Peking, 2011. február.
- ¹⁴ Interjú egy kínai egyetemi tanárral, Peking, 2011. február.
- ¹⁵ Kissinger, Henry: *On China*. New York, Penguin Press, 2011, 457.
- ¹⁶ Schell: i. m. 415.
- ¹⁷ Money, Paul: „Silence of the Dissidents” *The South China Morning Post*, 2011. július 4.

- ¹⁸ Interjú egy kínai egyetemi tanárral, Peking, 2011. február.
- ¹⁹ Aki szeretne behatóbban megismerkedni Mao Ce-tunggal, Teng Hsziao-pinggel és a kínai elitcsoportok politikájával, annak melegen ajánlom Roderick MacFarquhar könyvét. Jóllehet a professzor tudományos felkészültségét a kínai kulturális forradalom tárgykörében senki sem múlhatja felül, az általánosabb érdeklődésű olvasónak talán érdekesebb az általa szerkesztett kötettel kezdenie: *The Politics of China. The Eras of Mao and Deng*. Cambridge, Cambridge University Press, 1997.
- ²⁰ Interjú egy kínai Közel-Kelet-szakértővel, Peking, 2011. február.
- ²¹ Jü Ko-ping eszméinek kiváló ismertetése olvasható Mark Leonard kortárs kínai gondolkodókról írott történeti áttekintésében: *Mit gondol Kína? (What Does China Think)* Ford.: Molnár Edit; Torma Péter. Budapest, Gondolat, 2008.
- ²² Interjú Jü Ko-pinggal, Peking, 2011. február.
- ²³ Interjú Laj Haj-zsunggal, Peking, 2011. február.
- ²⁴ Aki szeretné behatóbban megismerni e koncepciót és támogatóit, annak ajánlom az alábbi művet: Spence, Jonathan: *The Search for Modern China*. New York, Norton, 1990.
- ²⁵ Interjú Lu Majjal, Peking, 2011. február.
- ²⁶ Telefonos interjú Anthony Saichal, 2011. október.
- ²⁷ Steinfeld, Edward S.: „China’s Other Revolution” *Boston Review*, 2011. július–augusztus.
- ²⁸ Shambaugh: i. m. 36.
- ²⁹ Hálával tartozom Edward Cunninghamnek, amiért felhívta a figyelmet e felmérésre: Saich, Anthony; Cunningham, Edward: „Satisfaction with Government Performance: Public Opinion in Rural and Urban China” (kiadatlan kézirat). Lásd még Saich, Anthony: „Citizens’ Perception on Governance in Rural and Urban China” *Journal of Chinese Political Science*, 2007 tavasza, 12:1.
- ³⁰ Az itt közölt adatok Shambaugh *China’s Communist Party* c. művéből származnak. A párt szervezési osztályáról készült legkiemelkedőbb tanulmányként az alábbi művet ajánlom: McGregor, Richard: *Party: The Secret World of China’s Communist Rulers*. New York, HarperCollins, 2010.
- ³¹ Interjú Pan Vejfel, Peking, 2011. február.
- ³² McMahon, Tamsin: „Billionaire Soros Wins CIC Globalist of the Year Award” *National Post*, 2010. november 16.
- ³³ Vu Cseng-en: *Nyugati utazás avagy A Majomkirály története (Xi you ji)* Ford.: Csongor Barnabás. Budapest, Európa Alapítvány, 2012; Si Naj-an: *Vízparti történet (Shui-hu fu Shih Nai)* Ford.: Csongor Barnabás. Budapest, Szépirodalmi, 1977; Cao Hszüe-csin: *A vörös szoba álma (Hung lou meng)* Ford.: Lázár György. Bukarest, Kriterion, 1975.
- ³⁴ Shambaugh: i. m. 133.
- ³⁵ Hálásan köszönöm Minxin Peinek, amiért a Carnegie Endowment for International Peace-nél végzett közös munkánk során hangsúlyozta, hogy a párt számos

reformjának igenis megvannak a korlátai. Ez a konkrét adat is az ő számításainak eredménye. Pei, Minxin: „Corruption Threatens China's Future” *Carnegie Endowment Policy Brief*, 2007. október, 5.

³⁶ Interjú egy kínai földművessel, Peking, 2011. február.

³⁷ Pei, Minxin: *China's Trapped Transition: The Limits of Developmental Autocracy*. Cambridge, Harvard University Press, 2006, 202.

³⁸ Uo.

³⁹ Kaj, Hszü – Vejao, Li: „A stabilitás megőrzésének gépezete” *Cajcsing*, 2011. június 6. A cikk angol fordítása megtalálható a *Dui Hua Human Rights Journal* honlapján: www.duihuahrjournal.org/2011/06/translation-machinery-of-stability.html.

⁴⁰ Leonard: i. m. 72.

⁴¹ Forsyth, Michael: „180,000 Protests in 2010” *Bloomberg News*, 2011. március 6.

⁴² Uo.

⁴³ Buckley, Chris: „China Internal Security Spending Jumps Past Army Budget” *Reuters*, 2011. március 5.

⁴⁴ Wong, Edward: „China Nearly Doubles Security Budget for Western Region” *The New York Times*, 2010. január 13.

⁴⁵ Jacobs, Andrew – Ansfield, Jonathan: „Well-Oiled Security Apparatus in China Stifles Calls for Change” *The New York Times*, 2011. február 28.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Interjú a civil szervezetek egy nyugati szakértőjével, Peking, 2011. február.

⁴⁸ 1999-ben, amikor a Falunkung elleni brutális fellépésre sor került, éppen Kínában éltem. 2011-ben számos kínai ismerősömnek volt tudomása arról, hogy a rezsim ügyvédek és aktivistákat tartóztatott le. Nekem azonban ebben az időszakban fogalmam sem volt a Falunkung elleni kampány megindulásáról mindaddig, míg külföldön nem olvastam róla.

⁴⁹ Wines, Michael: „More Chinese Dissidents Appear to Disappear” *The New York Times*, 2011. szeptember 2.

⁵⁰ Interjú Pu Cse-csianggal, Peking, 2011. február.

⁵¹ Interjú Laj Haj-zsunggal, Peking, 2011. február.

⁵² Richburg, Keith B.: „China Sees Surge of Independent Candidates” *The Washington Post*, 2011. szeptember 9.

⁵³ Tudomásom szerint ez az állítás először az alábbi cikkben látott napvilágot: Restall, Hugo: „The Urumqi Effect” *The Asian Wall Street Journal*, 2009. július 10.

⁵⁴ *Mao Ce-tung válogatott művei*. Budapest, Szikra, 1952, I. 215.

⁵⁵ Interjú egy párttaggal, Peking, 2011. február.

UTÓSZÓ

¹ Interjú Szrdja Popoviccsal, Washington, 2011. július. A „rossz év járt a rosszfiúkra” kifejezést Popovics később egy TEDx előadásában is használta, amelyet a lengyelországi Krakkóban tartott 2011 novemberében: www.youtube.com/watch?v=Z3Cd-oEvEog.

² Grove, Thomas: „Analysis: Chechnya: How Did Putin's Party Win 99 Percent?” *Reuters*, 2011. december 21.

³ Interjú egy egyiptomi tisztviselővel, 2011. március.

⁴ 2011. február 22-én Kadhafi a következőket mondta: „A Tienanmen téri tüntetések idején tankokat vetettek be, hogy elbánjanak a lázadókkal. Ez pedig nem tréfadolog. Kerül, amibe kerül, mindent meg fogok tenni annak érdekében, hogy ne vehessék el tőlünk az ország egy részét.” Lizhi, Fang: „The Real Deng” *The New York Review of Books*, 2011. november 10.

⁵ McDowall, Angus – Said, Summer: „Saudis Raise Pay and Plan Polls, but Woes Linger” *The Wall Street Journal*, 2011. március 24.

⁶ Buck, Tobias: „Jordan: Rifts in the Valley” *Financial Times*, 2011. augusztus 15.

⁷ Wines, Michael: „China Seeks a Calendar Full of Trouble” *The New York Times*, 2009. március 10.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

2. zászlóalj „A” század 12. páncélos-
alakulata 223
27. hadosztály 252
6521-es csoport 288-89
660-as repülőszázad 206

Abder-Rázek, Gászér 190, 203, 214-15,
296
Abdalláh, II. 287
Abdalláh 287
Abul-Magd, Ahmed Kamál 198-99, 296
acél 24, 196, 265
Ackerman, Peter 175, 234, 296
Ádel, Mohammed 175-77, 179-80, 296
Adli, Habib el- 77, 178
adóhatóság 29, 278
adók 116
adósság 88
Aeroflot 65, 304
Afganisztán
amerikai háború 170
szovjet megszállás 68
Afifi, Omár 75-81, 178, 296
Afiuni, María 104-07, 296
Afrika 54, 62, 108, 123, 138, 148, 167,
213, 217, 221, 226, 237, 249, 258,
273, 285
Afrikai Nemzetek Kupája 183
afroamerikaiak 95

Ahmed, Hajjám 185
Aj Vejvej 55
AIDS, Tuberkolózis és Malária Elleni
Globális Alap 29
Alapítvány a Hatékony Politikáért 41
Albert Einstein Intézet 227
al-Búazízi, Mohammed 168
Alcalay, Milos 130
al-Dzsazíra 168, 188-89
Alekszander 238-44
Alekszejeva, Ljudmila 16-17, 162
Alexandria 171-72, 207
Alkalmazott Erőszakmentes Cselekvés
és Stratégiák Központja (CANVAS)
„jövőkép” 238
„hatalmi diagram” 240
arab tavasz 237
bolíviaiak 243
Irán 235, 243
Szváziföld 244
workshopjai 176, 216-19, 234,
238-40, 243
alkotmány
kínai 261-62
egyiptomi 204, 213, 291
oros 46-47
venezuelai 86-87, 91-94, 129, 152,
155-56
Állambiztonsági Nyomozószolgálat 200
államosítás 108

„Aló, Presidente” (Halló, Elnök úr!)
109-10
Általános Titkárság 188, 192
Alvarez, Geraldine 150, 154-55, 296
Amazonas 95
Amer, Ahmed 181, 296
Amerikai Államok Szervezete 130
Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság 129-30
Amnesty International 29
Andrés Bello Katolikus Egyetem 150-51
Angola 108
Anjüanting Biztonságtechnikai Szolgálat 276
antiszemizmus 103, 141
Anwar Ibrahim 138-45
Április 6-a mozgalom 174-76, 178, 201
Arab Liga 178
arab tavasz
 Kína 219, 283
 Malajzia 143
Arafa, Kámel 178-79, 201, 296
árak szabályozása Venezuelában 98, 108
árnyékpárlament 197
Aszár, Szaíd el- 215
at-Tadzsammu Párt (Nemzeti Haladó Unionista Párt) 131, 133
Angszan Szukji 230
Aszad, Bassár el- 286-87
Azerbajdzsán 148
Azuaje, Leidys 106
Ázsia
 gazdasági csoda 39
Baburova, Anasztásza 36
Baduel, Raúl 85-88, 104, 296
Bagdad 107
Bahgat, Hoszám 191, 201-02, 296
Bahrein 54, 220, 286
baltagija (huligán) 225
Bangkok 203
Banglades 40
bántalmazások
 Egyiptomban 76, 135, 182
Barádei, Mohammed el- 136, 146-47, 166, 194-95
Barlovento régió 123
Barrios, Douglas 149-51, 153-54, 157-59, 296
Baruta 122
Basír, Omar el- 220
befektetés
 külföldi 57, 70, 108, 192
Beketov, Mihail 67-68
belbiztonsági törvény 141
Belgrád 175-76, 217, 221, 235
Belügyminisztérium
 Afífi telefonhívása 80
 egyiptomi 172-73, 187, 198, 200-01, 204
 Núr 136
 orosz 48
 tiltakozók 156-57
Ben Ali, Zín el-Ábidín 168-69, 177, 220, 237, 285-86
Bengázi 283
benzinkutak 243-44
berlini fal leomlása 22-23, 253, 283
Betancourt, Rómulo 152
bin Mohamad, Mahathir (Dr. M.) 140-42, 144
Blair, Tony 196
blogok, blogírók
 Egyiptomban 19, 170-71, 189, 201-03
Bolívar, Simón 85-86, 91, 97, 99, 103, 108-09, 124, 128, 156-57
Bolívari Forradalmi Mozgalom 2000 86
bolívari körök 99
Bolívia 44, 97, 217, 243
Bo Mia tábornok 225

Bono 72
„Borotva” 103
Boston 175, 227-28, 234, 267
Brazília 39
Brezsnyev, Leonyid 52, 258
Brod, Alexandr 34-35, 297
brutalitás 276, 286
Budapest 232, 262
Bung Mokhtar Radin 142
Burma 184, 217, 225-26, 228, 230, 287-88
Bush, George W. 135, 170
Bush, Jeb 44
Bűn bűnhődés nélkül (Mintuszov) 45
bűnözés
 Venezuelában 92, 102, 107-08, 112, 115
Cabello, Diosdado 122
cadena 109, 125
Caldera, Jesús 100
Cañizález, Andrés 109-11, 296
CANTV 112
CANVAS *lásd* Alkalmazott Erőszakmentes Cselekvés és Stratégiák Központja
Capella, Roger 99
Capriles, Henrique 116, 118-23, 125, 128, 131, 145, 290-91, 296
Carabobo 96
Caracas
 23 de Enero 97
 „hegyvidéki Miami” 88
 Bolívar sugárúti megmozdulás 156-57
 Bríón tér 151
 Harmincegyedik Kerületi Bíróság 104
 Kubai Nagykövetség 122
 Nemzeti Pantheon 97
 nyomornegyedek 114-15
Caracas Fővárosi Körzet 96, 130

Carnegie Endowment for International Peace (Carnegie Alapítvány a Nemzetközi Békéért) 295
Castro, Fidel 91, 109, 124, 231
Castro, Raúl 122
Ceașescu, Nicolae 169
Cedeño, Eligio 104-07
Ceng Csing-hung 267
cenzúra
 Kínában 55, 258, 274
 Sharp könyvei 228
 Venezuelában 111, 152
Chacao 89, 113-14, 128
chaguaramali általános iskola 118, 122
Chávez, Hugo
 alkotmányról szóló népszavazás 87, 152, 156
 Baduellel való kapcsolata 85-88
 cadena 109
 diákmozgalmak 153-54
 elsődleges politikai stratégiája 90
 hatalomközpontosítása 92-93
 hatalomra kerülése 86, 110
 megbukott népszavazás 96
 mint karizmatikus vezető 102
 mint következmény 89
 mint populista 86, 90-91
 népszerűségvesztése 98
 Orchila-sziget 86
 páncélozott hurrikán 88
 politikai eltiltás 128-30
 rákbetegsége 115
 választások 116, 149
Chile 44, 174, 220, 274
CIA 121, 155, 228, 237
Civil Egyesületek és Vallási Szervezetek Bizottsága 28
civil szervezet(ek)
 Egyiptomban 174, 191, 201, 214
 kormány által fenntartott (GONGO) 34-35

- Oroszországban 28–30, 34–36, 42, 47, 161
 Clinton, Bill 193
 CNN 55, 219
 CNN International 55
 Connecticut 44
 Costa Rica 129
 Croes, Alfredo 89-90, 114-15, 296
 Cunningham, Edward 295, 297
 Cupira 118
- Csang Csing-csing 57, 297
 Csang Hszi-tő 60-61
 Csang Kaj-sek 259
 Csao Ce-jang 253, 266
 Csao Cseng-jung 267
 Csecsenföld 36, 286
 Csen Kuj-ti 60-61
 Csen Tő-ming 267
 Csiang Cö-min 250, 256, 267
 Csilin 280-81
 Csing-dinasztia 264-65
 Csingtao 263
 Csirikova, Jevgenyija
 férje 63-64
 ingatlanügynökség 73
 nyomás rajta 67
 politika 68-69
 stratégiai gondolkodása 65-66
 Csirikova, Liza 73
 Csirikova, Szása 73
 Csungnanhaj 278
- Dél-afrikai Köztársaság 217
 Dél-Amerika 85, 88, 108, 115, 128, 273
 Dél-Korea 39, 44
 Dél-Oszétia 35
- „Democracy Is a Good Thing”
 (Jü Ko-ping) 261
 demokrácia
 -export 170
 álcája/álarca 197, 213
 Amerikában 271
 Egyiptomban 194, 197, 213–15
 erőszakmentesség 217, 220
 Kína 261-62-264, 270-71, 281
 Malajziában 142-43
 Oroszország 23, 30, 32, 41, 46-47, 49, 187, 270
 többpárti 212
 Venezuelában 85-86, 88, 90-91, 93, 95-96, 113, 117, 152
 Demokratikus Cselekvés Pártja 140
 Diamond, Larry 299
 diktátor, diktatúra
 félelmei 74
 erőszak előtérbe helyezése 286-87
 hatalom központosítása 30, 91
 lásd még az egyes személyeket és országokat
 Dodd, Chris 44
 Dragana 239-44
 Drezda 21-22
 дума, orosz
 2011-es választás 51
 ellenzéki pártok 148
 Markov 41
 Medvegyev beszéde 48
 Pavlovskij nézetei 42
 Dzszenin 190
 Dzsinovics, Szlobodan 221, 240
- egészségügy
 intézmények 123
 köz- 30, 56, 263, 283
 -i ellenőrök 56

- Egyesült Államok
 Afganisztánban 170
 Afifi 80-81
 Egyiptom kapcsolatai 207-08, 237
 hadserege 223, 225
 helyi kontra nemzeti kormányzat 269
 hitelképessége 271
 Ibráhim 136
 Irakban 170
 külpolitikája 274
 Lu Maj 266-67
 média 266-67
 Mintuszov munkája 44
 Oroszország kapcsolatai 65, 286
 összehasonlítása Kínával 250-51, 269, 271, 274
 összehasonlítása Venezuelával 90
 Oszmán 207-08
 politikai programja 271
 választások 44, 51
 venezuelai diákmozgalom 154
 Egyesült Maláj Nemzeti Szervezet (UMNO) 140-41
 Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ)
 Emberi Jogi Tanácsa 191
 Fejlesztési Programja 187
 Világélelmzési Programja 170
 Egyiptom
 alkotmánya 204, 213, 291
 gazdasága 170, 187–89, 192, 201, 280
 uralkodói dinasztia 195
 amerikai kapcsolatok 207-08, 237
 diákmozgalmak 167–70, 176
 ellenzék 76-77, 131–37, 147-48, 175, 183-84, 189-90, 194-95, 197, 199, 213–15
 emberi jogok 184, 190-91, 198, 203, 214-15
 erőszakmentesség 174-76
 Felső- 77, 181, 201
 fiatal lakosság 143, 147-48, 166–68, 177
 forradalom 167–69, 178–83
 hadsereg 183–85, 201
 liberalizáció és reform 170, 189, 191–94, 215
 összehasonlítása Malajziával 143
 média 202, 213
 munkanélküliség 167
 Szabad Tisztek Mozgalma 204, 212
 sztrájkok 170–73
 szükségállapot 185, 193, 199-200, 214, 218
 választások 76-77, 132–35, 137, 143, 184, 186, 193-94, 196-97, 199, 201, 213-14
 Egyiptomi Kezdeményezés a Személyiségi Jogokért 191
 egyiptomi légierő 205, 207-08, 211
 Egyiptomi Múzeum 182
 egykori szovjet tagköztársaságok 160
 lásd még Kelet-Európa
 Egységes Oroszország 28-29, 31, 34, 38, 41, 43–45, 48, 51, 68, 163
 Echo Moszkvi 25
 éhségstrájkok 59, 130, 252
 Ekspert 26
 elektori kollégium 193
 élelmiszer
 -árak 115, 170
 -ár-támogatások 173
 romlott - 112
 élelmiszerhiány
 Venezuelában 108, 112
 el-Gad (Holnap) Párt 133, 137, 169
 ellenzék
 Burma 225, 230
 Chile 220
 Egyiptom 76-77, 131–37, 147-48, 175, 183-84, 189-90, 194-95, 197, 199, 213–15

- Irán 235
 Malajzia 138–45
 Oroszország 26–27, 31–33, 38, 42–43, 45, 47, 51, 53, 57, 74, 120, 160–63
 Venezuela 89, 91, 94–96, 99, 101, 103–04, 112–16, 118–31, 148–49, 152–54, 158, 220
lásd még konkrét személyek, pártok és csoportok
 elszámoltathatóság 110, 263, 270, 272, 281
 eltűnések 22, 46, 54, 80, 226, 247, 249, 254, 279
 emberi jogok
 Afifi 77–78
 aktivista 27, 35–36, 164, 184, 190, 198, 203, 214, 280
 Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság 129–30
 Egyiptom 184, 190–91, 198, 203, 214–15
 Kína 220
 mint veszély 162, 165
 Nemzeti Emberi Jogi Tanács 198
 Oroszország 27, 29–30, 34–36, 50, 69, 72, 174
 Tunézia 168
 tűlkapások 198
 Emberi Jogok Európai Bírósága 57
 Emberi Jogok Hivatalának moszkvai irodája 34
 emberrablások 35–36
 emigráció 26, 80–81, 205
 engedelmesség 62, 76, 173, 225, 227, 242
 építkezés
 Egyiptom 183
 Oroszország 64–65, 69–71, 73
 erőszak
 diktátoroknak kedvez 226
 Erőszakmentes Konfliktusok Nemzetközi Központja 175, 234
 erőszakmentesség
 Ackerman 175, 234
 CANVAS 217–19, 222
 Egyiptom 174–77
 Helvey 223–25, 230–32
 Sharp 175, 224–28
 Észak-Afrika 54, 62, 138, 148, 167, 249, 258, 285
 Észak-Vietnam 224
 esz-Szaíd, Rifaat 131–33, 145
 Esztemirova, Natasa 36–37
 Észtország
 kibertámadás 37–38
 etnikai tisztogatás 35
 etnikai zavargás 282
 Európa 21, 23, 40, 57, 68–70, 80, 134, 216, 237–38, 253–54, 263, 271, 273
 Európai Befektetési Bank 69
 Európai Egyetem 33
 Európai Parlament 70
 Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank 69–70
 Európai Unió 34, 189
 Ez, Ahmed 195–200
 Ezz Steel 196
 Facebook
 Egyiptom 81, 171–72, 174, 176–77, 181, 184, 200, 209
 Oszmán 211
 falfirka 147, 235
 Falls Church 81
 faluközösségi választások Kínában 262
 Falunkung 278–79, 288–89
 Farúk 185, 204, 212
 fasizmus 34, 112, 154
 fegyver(ek) 41, 56, 68, 71–72, 75, 77, 81–82, 88, 90, 92–93, 98, 102, 109, 111, 123, 127–30, 132, 141, 147, 153–54, 156, 181–84, 186–87, 195, 199–202, 207, 211, 215, 219, 223, 231, 234, 242, 252, 291
 Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsa
 delegációja Washingtonba látogat 215
 Egyiptom 184
 Ez letartóztatása 199
 felszólítása a médiához 202
 Fehéroroszország 129, 217, 221, 228, 230, 285
 Fényes Csillag hadművelet 207
 fényképek 45, 183, 241–42
 Fiatalok a Változásért 175
 filmek 28, 55, 100, 163, 165–66, 187, 247
Financial Times 51
 Florida 44
 Fokváros 221
 Földművelésügyi és Erőforrás-gazdálkodási Minisztérium 275
 földművesek 275
 földrengés 187, 281
 Fonden 116
 futball 183
Forbes 40
 forradalmak 28, 54–55, 58, 62, 81, 86, 90, 98–99, 114, 124, 128, 131, 133, 137–38, 143, 147–48, 160–61, 163–64, 167, 169, 176–83, 185, 195, 199, 203, 205–06, 209–11, 212, 215, 217–20, 222–23, 236–37, 246, 249, 256–61, 263–64, 266, 271, 274, 277–78, 285–89 *lásd még* színes forradalmak
 Fővárosi Egyetem 151
 Franciaország 273
From Dictatorship to Democracy (Sharp) 174, 226–27, 239
 Fucsian 263
 Fülöp-szigetek 68, 217
 Fujung 60
 Gandhi, Mahátma 224, 228, 284
 García 82–85
 Gattarov, Ruszlán 31
 gazdaság
 Egyiptom 170, 187–89, 192, 201, 280
 Japán 40
 Kelet-Németország 22
 Kína 249–51, 254–60, 262–64, 279
 Malajzia 141, 143
 Oroszország 22–24, 38–40, 47, 50
 Szingapúr 39
 Szovjetunió 253
 Venezuela 85, 92, 98, 108–09, 115
 Gdańsk 248
 GDP 40, 88
 Genf 191
 Girífna 220–21
 Globovisió 111, 113
 Glover, Danny 110
 Goicoechea, Yon 151–52, 156–58, 296
 Gómez, Juan Vicente 152
 GONGO 34–35
 Gontmaher, Jevgenyij 49–50, 297
 Google Maps 81
 Gorbacsov, Mihail 27, 251–53, 256
 Graterón, Emilio 113
 Gromov, Borisz 64, 68–69
 Groznij 36
 Grupo La Colina 89
 Grúzia
 diákmozgalmak 160
 rózsás forradalom 2003-ban 160
 Guatemala 217

gyáripar 41
 gyilkosság
 Oroszország 37, 48, 68
 Venezuela 108, 123

hadbíróságok Egyiptomban 185
 Háled 167
 hallgatói önkormányzat 150
 Hamalávi, Hoszám el- 296
 Hamász 170
 han kínaiak 282
 Hangcsou 263
 Harbin 280-81
 Harvard Egyetem 128, 174, 223-25,
 265-67, 295
 házasság 66, 137
 heidelbergi egyetemi kórház 185
 Hejlungkiang 280-81
 Helvey, Robert
 Burma 225-26
 szerbek 232-34
 helyi kormányzat
 Kína 275-76
 hentesek 108-09
 hidegháború 63
 Hilál, Alieddín 188-89, 194, 296
 himki parkerdő
 környezetvédők tábora 71-72
 Tölgyes tető 71, 73-74
Himkinszkaja Pravda 67
 Hodorkovszkij, Mihail 24
 Hongkong 272
 Hszi Csin-ping 259, 268, 290
 Hszincsiang tartomány 249, 255, 277,
 282, 288
 Hu Csin-ao 55, 219, 249, 259, 290
 Hu Jao-pang 267
 Hu Ping 59
 Human Rights Watch 29, 31, 35, 100,
 129

humor és viccek 41, 84, 109, 119, 139,
 141, 155, 186, 202, 235, 242, 298
 Huntington, Samuel 117, 289
 húsár 108
 Huszein, Szaddám 41

Ibráhim, Szaadeddin 136, 296
 Ibráhim, Szamír 200, 296
 Ifjú Gárda 163
 ifjúsági mozgalmak, csoportok
 Egyiptom 177
 Grúzia 160
 Irán 148
 Oroszország 163
 Szerbia 160, 176, 217, 232-33
 Tunézia 177
 Ukrajna 160
 Venezuela 97
 igazság 35, 61, 80, 129, 197, 212, 240,
 249, 256, 263, 268, 275, 283, 289,
 292
 Igazságot az Embereknek Párt 140
 igazságszolgáltatás 56-57, 105-07, 113,
 142
 igazságügy *lásd* jog(ok); jogrendszer
 Igazságügyi Minisztérium 29
 India 271
 indiaiak Malajziában 139
 Indonézia 212
 infláció
 Kína 249, 251-52, 258
 Venezuela 88, 98, 108-09, 112, 115
 információk
 Maisanta 100
 orosz közhangulatról 30
 Egyiptom 173, 188, 201, 211
 Kína 249, 254
 ingatlanok, ingatlanfejlesztő cégek
 Egyiptom 207-08
 Kína 60

buborék 251, 258
 Jevgenyija telefonhívása 73
 Ingusföld 35
 internet
 Kína 62, 254, 261, 263, 277-78
 Oroszország 26, 50, 52
 Venezuela 109, 111-12
 Pohszün 246, 249
 lásd még blogok, blogírók
 Irak
 amerikai háború 170
 Irán
 CANVAS 217
 diákmozgalmak 234-35
 hadserg 184
 Sharp 227-28
 zöld mozgalom 53-54, 103, 148,
 220, 286
 írástudatlanság Egyiptomban 167,
 187
 iszlám fundamentalizmus 187
 iszlám, muszlimok 186-87, 215, 255,
 282, 288
 iszlamista 77, 170, 291
 Izrael 133, 183, 189-90, 206

Jabloko 45-46
 Jakemenko, Vaszilij 161
 Jang Sang-kun 252
 Japán 39-40, 72, 250, 259, 271
 Jasin, Ilja 27, 162-63, 296
 jázmin 55-56, 249-50
 Jázmin étterem és bár 257
 jázminos forradalom
 Kína 54, 62, 246, 249, 256, 261,
 289
 Tunézia 220
 Jelcin, Borisz 23-24, 41
 Jemen 20, 54, 167, 220, 286
 Jézus Krisztus 97

jog(ok)
 -állam 262, 272
 menedék- 80-81, 107
 polgári - 28
 politikai - 26, 129, 153, 203
 szabadság- 144, 190-91, 194, 197,
 222, 255, 289, 291
 lásd még emberi jogok
 jogrendszer
 Egyiptom 78
 Kína 57
 Johannesburg 244
 Jordánia 20, 54, 287
jung 265
 Jurgensz, Igor 49
 Jü Ko-ping 261, 264-65, 297

Kabul 107
 Kadhafi, Moammer 62, 217, 285-86
 Kairó
 légyvédelmi terve 206
 at-Tadzsammu Párt központja 131
 er-Ruvíni 207
 földrengés 187
 Gamál visszatérése 191-92
 Lázogli 174
 Libanon tér 147
 Maadi 205
 Mohandesszín-negyed 178
 Tahrír tér 54, 131, 137, 143, 166-
 67, 177, 179, 181-83, 185,
 199-200, 203, 209-10, 213-14,
 260, 283, 295
 Tora börtön 134, 214
 Kairó Dzsesszklub 205
 „Kairó ma” 78
 Kairói Egyetem 188, 199
 Kairói Nemzetközi Repülőtér 80, 295
 Kamál, Mohammed 192-94
 kantoni bíróság 202-03

- kapitalizmus 24, 41, 196, 250, 255, 280
 Karen Nemzeti Unió 225
 Kasin, Oleg 163
 Kaszjanov, Mihail 162
 Kaszparov, Garri 162
 katasztrófavédelem 281
 katolikus egyház 148
 katonaság
 Burma 225, 287
 Egyiptom 182-83, 185
 Venezuela 130
 Kátya 163
 kaukázusi térség 35
 Kazahsztán 25, 187
 Kedah 139
 Kefaya (Elég) 169, 175, 190
 Kelet-Ázsia 39, 226, 288
 Kelet-Európa 21, 237, 253
 Kelet-Németország *lásd* Német Demokratikus Köztársaság
 kérvényezés 99, 114, 275-76
 KGB 21-24, 47, 49
 „Who is Splitting the Fat?” (Liu Ping) 60
 kibertámadás 37-38
 Kijev 160, 163
 Kína
 alkotmány 261-62
 arab tavasz 220-21
 Capriles 123
 dinasztiák 260, 264-65, 270, 274
 Egyiptommal összehasonlítva 271
 hadserg 252-53
 irodalom 272
 jázmínos forradalom 54, 62, 256, 261, 289
 média 250, 252-55, 277, 282
 reformok 252, 254-56, 258-59, 262-63
 romániai események 219
 stabilitás fenntartása 55, 274, 277-79
 választások 255, 259
 Kínai Fejlesztési Kutatási Alapítvány 266
 kínai nacionalisták 259
 Kínai Nemzetközi Tőketársaság 267
 Kínai Politika- és Jogtudományi Egyetem 59
 kínaiak Malajziában 139
 King, Larry 50
 kínzás
 Egyiptom 182, 184, 191, 198
 Kirgizisztán 161, 219
 Kissinger, Henry 256
 Kiváló Szolgálatért Érdemkereszt 223
 Kmara (Elég) 147, 160
 kokain 163
 Kolumbia, kolumbiaiak
 Venezuela 110, 124
 Kommunista Ifjúsági Szövetség 58
 Kommunista Párt
 arab tavasz 220, 283
 bukott kommunizmusok 256
 helyi tisztviselők 268
 intolerancia a támadásokkal szemben 247
 iskoláinak nemzeti hálózata 269-70
 lengyel 253
 mint dinasztia 274
 mint leninista rendszer 271
 oktatás 269-70
 oros 148
 politikailag érzékeny évfordulók 288
 Pu 57-59, 61
 reformok 255
 stabilitás fenntartása 279
 szovjet 28, 253
 tagságának létszáma 269
 tisztviselők átvilágítása és tehetségek felfedezése 269

- kommunizmus
 Lengyelország 253
 Szovjetunió 23, 26
 Komszomol 162
 konfucianizmus 265, 272
 korruptió
 bírószágok 57
 Burma 225
 Egyiptom 77, 183, 190, 193-96, 200, 205-08
 Japán 40
 Kína 61, 246, 249, 251-52, 268, 272-73, 276
 Malajzia 138-139, 141-42
 Oroszország 23, 27, 38, 40-41, 47-48, 65, 67, 74
 Tunézia 168-69
 Venezuela 85, 87-88, 102, 104-06, 108, 120, 128-129, 153
 Korszerű Fejlődés Intézete 49-50
 könnygáz 22, 114, 151, 173, 177-87, 200
 kőolaj
 ára 27
 Venezuela 88, 97, 108, 116
 környezetvédelmi ügyek
 Oroszország 57, 65-66, 69-70, 72
 körzethatárok átrajzolása 95
 Közbiztonsági Minisztérium 276
 Közel-Kelet
 aktivisták 238, 240, 243
 diktatúra 169
 fiatalkorú népesség 148, 167
 forradalmak 13, 62, 169, 219, 246, 257
 közellenség
 Afifi 81
 Csirikova 63
 Pu 55
 lásd még ellenzék
 Közép-európai Egyetem 263
 középosztály Kínában 250, 254-55, 282
 Közlekedési Minisztérium 69
 Központi Bizottság 268
 Központi Fegyelmi Felülvizsgálati Bizottság 273
 Központi Pártiskola 249, 270
 Központi Szerkesztő- és Fordítóiroda 262-63, 281
 Központi Szervezési Osztály 267
 közvélemény
 Oroszország 30, 32, 34-35, 48
 Venezuela 89, 93, 98-99, 109, 115, 150, 152, 155
 Kuala Lumpur
 Petronas-ikertonyok 141
 Kuangtung tartomány 282
 Kuba 86, 91, 111, 114-15, 122, 231
 “Kula bá ünnepi klasszikusai” (tévéműsor) 165
 kulturális forradalom 259, 266
 Külügyminisztérium
 Amerikai Egyesült Államok 35
 Egyiptom 191
 Lackland Légitámaszpont 208
 Laj Hai-zsung 263, 281, 297
 Laosz 108
 Latin-Amerika 88, 91, 98, 123, 125, 149
 Lázogli 174
 Ledezma, Antonio 130, 296
 Legfelsőbb Bíróság
 Malajzia 140
 Venezuela 106, 129, 131
 Levada 48, 72
 Levityin, Igor 64-65
 Li Csien-ko 267
 Li Jüan-csao 267-68
 Li Ko-csiang 259
 Liaoning 277

- Libanon 147, 217
 Liberális Demokrata Párt 40
 Líbia
 fiatal lakosság 167
 forradalom 54-55, 271
 Lin Csi-hsziang 138
 Liu Hsziao-po 54, 289
 Liu Ping 60
 Loksina, Tanya 31, 35-37, 297
 López, Leopoldo 127-31, 158, 296
 „Los Papeles de Mandinga” (Az Ördög papírrjai) 103
 Los Teques 82-84, 104
 Lu Maj 266, 297
- Machado, María Corina 101-02, 296
 Machiavelli, Niccoló 226
 magazinok 40, 254, 285
 Mahallat-el-Kubra 171, 173
 Máher, Ahmed 147-49, 169-76, 179-80, 190, 296
 Maisanta 100, 102
 május 4-ei diákmozgalom 288
 Makarov, Dmitrij 164, 297
 Malajzia
 arab tavasz 143
 ellenzék 140
 választások 140-41
 Malawi 234
 Maldív-szigetek 217, 236
 Manerplo 225
 Mao Ce-tung 258-59
 Maracay 85
 Maradona, Diego 110
 Markelov, Sztanyiszlav 36
 Markov, Szergej 37-41, 43, 45-46, 297
 Martínez, Eugenio 95-96, 296
 Marx, Karl 265, 270
 másként gondolkodók
 Kína 54-55, 220, 249, 289
- Maszúd, Tárek 295, 297
 McDonald's 246-48
 Meda, Magalli 101-02, 296
 média
 Egyesült Államok 44, 237
 Egyiptom 202, 213
 Kína 255, 277, 282
 Oroszország 25, 27-28, 30, 50, 68, 70
 Venezuela 101, 109-12, 130, 152-53
 közösségi -54, 267, 282 *lásd még*
 Facebook
 lásd még újságírók; újságok; rádió;
 televízió; *konkrét kiadványok*
 Medvegyev, Dmitrij
 himki erdő 73
 híradók 25
 Medvegyev, Szvetlana 25
 Memorial 36, 47
 Méndez, William 128-29
 meritokrácia 272
 Meszot 225
 Mexikó 39, 107
 Mikávi, Seríf 204, 296
 millenniumi beszéd 25
 milliárdosok 24-25, 40-41, 116, 195, 250
 milliomosok 175, 250
 Milosevics, Mirjana 242
 Milosevics, Szlobodan 160, 175-76, 234
 Milov, Vlagyimir 120, 296
 mintázatelemzés 230
 Mintuszov, Igor 44-45, 297
 Minxin Pei 273, 297
 Miranda 82, 85, 114, 118-19, 122-23
 Miss Venezuela 155
 Miszr Fonó- és Szöveggyár 171
 Mitrohin, Szergej 45-46, 297
 Mobutu Sese Seko 219
 Mohieddín, Háled 132
 Moszkva
 ifjúsági mozgalom 165
- Puskin tér 66, 72
 Szentpétervár és - közötti autópálya
 64, 70, 74
 tiltakozások 165
 moszkvai körgyűrű 64
 moszkvai városi közgyűlés 45
 Mőj folyó 225
 Mubarak, Ala 195
 Mubarak, Gamál
 mint utód 134, 280
 öröksége 191-92
 új elitcsoportokhoz fűződő kapcsolatai 195
 Mubarak, Hoszni
 elnöki tisztségre emelkedik 75
 feláldozza Ahmed Ezt 199-200
 hosszas uralma 188, 193
 liberalizáció 194
 május elsejei gesztusa 173
 megbuktatása 55, 133, 195, 208
 mint elnökhelyettes 186
 mint kevésbé karizmatikus személyiség 187
 Núr 136, 193-94
 nyolcvanadik születésnapja 173
 összehasonlítása Szadattal 214-15
 utóda 195
 választások 193-94
 Mubarak, Suzanne 138
 Mugabe, Robert 221, 232
 Muszlim Testvériség
 földrengés károsultjainak segélyezése 187
 tippet ad a tüntetőknek 179
 választások 170, 197
 Musztafa, Ahmed 201-02
- Nagy-Britannia 224, 244
 narancsos forradalom 28, 160-61, 163-64
 Nási (Miénk) 160-63, 166
 Nasszer, Gamál Abden 204, 212
 National Endowment for Democracy 101
 NATO 38
 Navára, Váil 199, 296
Nehogy nyakon vágjanak! (Affi) 79
 Német Demokratikus Köztársaság 21
 Németország 22-23, 27
 Nemzetbiztonsági Ügynökség 200
 nemzetgyűlés
 ellenzék 114, 116
 média 111-12
 Venezuela 100-01
 Nemzeti Demokrata Párt
 Ez kilépése 199
 Gamál vezető szerepe 192
 Nemzeti Emberi Jogi Tanács, egyiptomi 198
 Nemzeti Korrupció-megelőzési Hivatal 273
 Nemzeti Női Nevelőintézet 103
 Nemzeti Választási Tanács 92, 94-95, 99, 113, 131
 Nemzetközi Vadvédelmi Alap 29
 Nemzetközi Valutaalap 115, 267
 Nemzetközi Vöröskereszt 29, 78
 neonáci csoportok 34, 36
 Népi Felszabadító Hadsereg 253
 New York 80-81, 100, 250, 293
New York Times, *The* 41, 60, 193
 New York Times kontra Sullivan 60
Newsweek 25, 49, 294
 Niccolo M Group 44-45
 Nigéria 230, 234
ni-nik 99
 Ninyenko, Ivan 164-65, 297
 Nobel-békedíj 54, 146, 229-30, 289

Nolia, Alberto 103
 Nők Jogismereti és Jogsegélyközpontja 278
 nők
 mint „politikai prostituáltak” 162
 Venezuelában 101-02
 NTV 25
 Núr, Ájman 133-37, 140, 169, 193-94, 199, 296
 nyári tábor 161
 Nyemcov, Borisz 26-27, 47, 51, 74, 162, 296
 Nyílt Döntéshozatali Program 263
 Nyilvános Kamara, Oroszország 30-31, 34-35, 42
 nyomásgyakorlás 132
 nyomornegyedek 114-15, 124-25, 274
 nyugati part 190, 298
 nyugat-kairói légitámaszpont 205, 207
 Nyugat-Szahara 217
 Obama, Barack 134, 137, 186, 288
 Ocariz, Carlos 125-28, 296
 oktatás
 Egyiptom 143
 Oroszország 33
 Szingapúr 39
 Venezuela 118-19, 126
 Kínai Kommunista Párt 269-70
 Október vasútvonal 64
 Olaszország 40, 273
 oligarchák, oligarchia
 Oroszország 24, 53
 Venezuela 90, 99
 Omar Szulejmán 134, 184, 214
 OMON 72
 Open Society Institute (Nyitott Társadalom Intézet) 41

Orchila-sziget 86
 Oroszország
 alkotmánya 46-47
 ellenzék 26-27, 31-33, 38, 42-43, 45, 47, 51, 53, 57, 74, 120, 160-63
 emberi jogok 27, 29-30, 34-36, 50, 69, 72, 174
 gazdaság 22-24, 38-40, 47, 50
 Grúzia háborúja 35
 ifjúsági mozgalom 163
 kánikula 72
 kapcsolatai az USA-val 65, 286
 kapcsolatai Ukrajnával 28, 42
 környezetvédelmi aktivisták 57, 66
 közkapcsolati irodák 29-30
 média 25, 27-28, 30, 50, 68, 70
 olajtartalékok 27, 39, 189
 oligarchák 24, 53
 reformok 34, 47-50
 stabilitás 23-24, 27, 29, 32, 42, 52-53
 tartományi kormányzók 24
 választások 24, 30, 34-35, 42-47, 50-53, 68-69
 „Oroszország, előre!” 50
 ORT 25
 Ortega Díaz, Luisa 105
 Oszmán, Serif
 USA 208
 háttere 205-10
 Otpor (Ellenállás) 147, 160, 175-76, 217, 221, 232-33, 235-36, 238, 240, 242
 öngyilkosság 105, 206
 Pakisztán, pakisztániak 40
 Palesztina 170, 230
 Pan Vej 270-74, 297

Pan, Philip 61
 pánamerikai országút 84
 Pánmaláj Iszlám Párt 140
 parlament
 -i választások 76-77, 126, 132, 149, 177, 196, 285
 Egyiptom 76, 170
 Partidas, Álvaro 296
 Pavlovskij, Gleb 41-42, 49, 297
 PDVSA 100, 108
 Pedro Gual 118
 Peking
 Gorbacsov látogatása 251-53
 Központi Pártiskola 249, 270
 Lu Maj 266
 Tienanmen tér 59, 246, 251-53, 256, 266, 278-79, 282-83, 286, 288-89
 pekingi olimpia 250
 Penang 138-40, 143
 Pérez Jiménez, Marcos 97
 Petare 115, 124-25
 Petkoff, Teodoro 91, 112-14, 296
 Pinochet, Augusto 220
 plakátok 94, 118, 173, 213, 241
 Pohszün (boxun.com) 246, 249
 polgári szabadságjogok 191
 Politbüro Állandó Bizottsága 249, 268
 Politbüro 267-68
Politics of Nonviolent Action, The (Sharp) 224
 politikai bizottság Egyiptomban 192
 politikai pártok
 Egyiptom 176, 192, 214
 Japán 40
 Oroszország 23, 25-27, 35
 Venezuela 89-90, 92, 94, 119, 130, 152-53
lásd még az egyes pártoknál
 politikai szabadság 26, 197, 229, 255, 280, 289

Politkovszkaja, Anna 36
 polók 153
 Popov, Szergej 28-33, 35, 37
 Popovics, Szrdja 221-22, 233-37, 239-40, 285, 296
 Pora (Itt az idő) 147, 160
 Portugália 289
 Prohorov, Mihail 53
 propaganda 26, 111, 231, 277, 290
 protekció 192
 Pu Cse-csiang 57-58, 81, 279, 297
 Puerto Rico 273
 Putyin, Vlagyimir
 hatalom központosítása 26, 30-31
 himki erdő 66, 68-70
 ifjúsági mozgalom 160-62, 164-66
 KGB-s háttere 22-24, 47
 Kína 280
 mint miniszterelnök 41-42, 69
 összehasonlítása Brezsnyevvel 52
 összehasonlítása Chávezzel 90
 színes forradalmak 219
 tiltakozások 290
 választások 43, 51-52
 pulykák 242-43
 Putungi Kínai Kádereképző Akadémia 270
 rablások 35-36, 124
 rádió
 Oroszország 25
 Venezuela 90, 101, 105, 109-11, 149
 Radio Caracas Televisión (RCTV) 11, 149-51, 153, 159
 rágalom 120, 202
 rajzfilmek 165-66
 Ramo Verde 82-83, 87
 Rangel, José Vicente 125
 Raqib, Jamila 228-29, 296

- Rasíd, Eszra 172, 296
 Razak, Najib 141
 rendőrség
 Drezda 21-22
 Egyiptom 75-80, 146-47, 151, 157, 183, 209-1
 Kína 54-55, 59, 61, 63, 246, 252
 Oroszország 24, 37, 48, 72
 Szerbia 234
 szoftver- 29
 Tunézia 168
 Venezuela 125
 rendszeren belüli ellenzék Oroszországban 26-27
 Rice, Condoleezza 135
 Rivero, Virginia 91, 296
 Rodríguez, Alí 100
 Rodríguez, Jorge 156, 158
 Roginskij, Arszenyij 47, 296
 Roosevelt, Franklin 51
 Rosales, Manuel 149
 rózsás forradalom 160
Russian Newsweek 160
 Russián, Clodovaldo 128-29
 Ruvíni, Haszan er- 207
- Samán de Güere 85
 San Antonio 208, 211
 San Carlos 113
 Sánchez, Germán 122
 Sanghaj 54-55, 246, 249, 256, 267, 270
 sanghaji világkiállítás 250
 Santung tartomány 275
 Sarm-es-Sejk 200
 Selangor 140
 Senhszi tartomány 263, 267
 Seremetyjevói Nemzetközi Repülőtér 65, 71
 Serra, Robert 97-99, 112, 296
- Sevcsuk, Jurij 72
 Shambaugh, David 268, 297
 Sharp, Gene
 Albert Einstein Intézet 227
 Burma 225-26
 könyvei 224-26
 mint veszedelmes ember 228
 Silva, Mario 103
 Simón Bolívar Egyetem 91, 103
 Skype 81, 210
 sms 146-47, 277
 Soros György 41, 141, 271
 „South Park” (tévé sorozat) 165
 SOVA Információs és Elemzőközpont 36
 Srí Lanka 187
 Standard and Poor's 250, 271
 Stasi 21-22
 „Stratégiai pontok védelmi tervezete” 206
 Sucre 125-27
 Súmate 101-02
 Sura Tanács 132
 Svedov, Grigorij 297
- Szabad Tisztek Mozgalma 204, 212
 szabadság
 -jog 144, 190-91, 194, 197, 222, 255, 289, 291
 -vesztés 202
 Egyiptom 170, 194, 197
 Kína 254-55, 261
 sajtó- 59, 72, 287
 személyes - 26
 szólás- 29, 54, 56, 59-61, 165, 190, 199
 lásd még politikai szabadság
 Szabadság Istennője 253, 256
 Szadat, Anvar
 merénylet ellene 186
- összehasonlítása Mubárákkal 214-15
 Szadat, Talaat 202
 Szafaraliev, Gadzsimet 34
 Száíd, Háled 176-77
 Szaláh, Ahmed 172-73, 175, 177-78, 295-96
 Száleh, Ali Abdalláh 285
 számítógépek 30, 64, 100, 120, 170, 261
 szappanreklám-paródia 220
 Száúd-Arábia 220, 287
 szavazókártyák Venezuelában 95, 100
 szegénység, szegények
 Venezuela 92, 94
 Szeliger-tó 161
 Szentpétervár
 autópálya Moszkva és - között 64-65, 70, 74
 Szerbia
 CANVAS 176, 217, 219, 221, 234, 237-40
 Helvey 232-35
 ifjúsági mozgalom 147, 176, 217
 rendőrség 241
 Szervezési Osztály 267, 269
 szex
 orosz ellenzék 163
 lásd még szüzességi vizsgálatok
 Szibéria 51, 66, 281
 Szídi Bú Zíd 168
 színes forradalmak 160, 219-20, 264, 277-78 *lásd még* narancsos forradalom; rózsás forradalom
 Szingapúr 39, 265, 272
 Szíria 40, 220, 234, 287
 Szirt 285
 Szolidaritás 247
 Szovjetunió
 Afganisztán 68
 KGB 21-23
- légyvédelem 63
 összehasonlítása Kínával 252-54, 265, 268
 összeomlása 23-24, 52, 164
 választások 286
 Szövetségi Biztonsági Szolgálat 49
 Sztálin, Joszif 52, 164, 268
 sztrájk(ok)
 Egyiptom 17-73, 176, 185, 189
 éhség- 59, 130, 252
 Lengyelország 247-48
 ülő- 170-71
 Sztrelcsenko, Vlagyimir 64, 67-68, 74
 Szudán 220-21
 Szunghua folyó 280
 Szurkov, Vlagyiszlav 160-61
 szüzességi vizsgálatok 182, 202-03
 Szváziföldi Királyság 244, 285
- Tajvan 39, 142, 259
Tál Cual 91, 112
 Talien 282
 Tantávi, Mohamed Huszein 184-85, 203, 207, 209-10
 „Tanulás és fejlődés” 126
 Tarre, Maruja 91-92, 102-03, 296-97
 Tascón, Luis 99
 Tascón-lista 99, 102
 Tea Party 271
 Teherán 234-35
 tekintélyelvűség 195, 199
 Televén 111
 televízió
 Egyiptom 78, 133, 173
 Kína 254
 Oroszország 25-26, 31, 35, 42, 49-50, 53, 72
 Venezuela 90, 103, 105, 109-11, 127, 149-50
 Teng Hsziao-ping 250-51, 258, 266-67

ti 265
 Tibet, tibetiek 217, 234, 255, 277,
 288-89
 Tiencsin 246
 Time 285
 „Tisztek a forradalomért” 205, 209-10
 Tocqueville, Alexis de 194
 Tora börtön 134, 214
 totalitarizmus 113, 253, 289
 tömeges letartóztatások
 Egyiptom 182, 203
 Kína 55, 256
 Törökország 39
 tőzsdék 250
 Transparency International 40, 108, 164
 Tunézia
 fiatalok népe 167
 forradalom 54, 143, 168-69, 177-
 78, 249
 Tunisz 283
 Türkmenisztán 187
 tűzrendészeti vizsgálatok 33
 Twitter 54, 81, 103, 246, 254, 256,
 261, 282
 Tyson, Mike 149, 154-55

 U2 72
 Új Munkáspárt 196
 uigurok 282
 újságírók
 - meggyilkolása/megkínzása 35-36,
 48, 68, 202
 Kína 60
 Újságíró-védelmi Bizottság 35, 68
 újságok Venezuelában 112, 155
 Ukrajna
 ifjúsági mozgalom 160, 164
 narancsos forradalom 28, 160-61,
 163-64
 orosz beavatkozása 239
 összehasonlítása Oroszországgal
 42-43
 Ukrán Biztonsági Szolgálat 42
 választások 42, 160
 Universal, El 94-95
 utak
 Oroszország 65
 pánamerikai országút 84
 útlevelek 80, 101, 104

 Ürümcsi 249, 282
 üzemanyag 243

 választási csalás 43, 45-46, 53, 114,
 143
 választás(ok)
 Egyesült Államokban 44
 Egyiptom 76-77, 132-35, 137, 143,
 184, 186, 193-94, 196-97, 199,
 201, 213-14
 elcsalása 43, 45-46, 52-53, 74, 102,
 114, 148, 159-60, 165, 177,
 197, 199
 Iránban 148
 Kína 255, 262, 270, 27
 Lengyelország 253
 Malajzia 140-41, 143
 Oroszország 24, 34, 43-53, 66, 68-
 69, 115-16, 120, 122, 125-32,
 285-86
 Palesztina 170
 Ukrajna 42-43, 160
 Venezuela 89, 91-102, 109, 112,
 149, 153, 158, 290-91
 Valdai klub 50
 vegyes választási rendszer 96
 vegyipari üzem 280, 282
 Ven Csia-pao 249, 259, 276
 Venevisión 111

Venezuela
 alkotmány 86-87, 91-94, 129, 152,
 155-56
 államadósság 88
 börtönök 82-87, 103-07, 111, 113,
 122
 bűnözés 107-08, 112
 diákmozgalom 149-57
 ellenzék 89, 91, 94-96, 99, 101,
 103-04, 112-16, 118-31, 148-
 49, 152-54, 158, 220
 gazdaság 85, 92, 98, 108-09, 115
 hadsereg 86-87, 90, 127, 158
 Kína 279
 kőolaj 88, 90, 100, 116, 126-27
 López kontra - 127-31
 média 101, 109-12, 130, 152-53
 puccsok 86-87, 110, 122, 126
 Sharp munkássága 228
 szavazók megfélemlítése 98, 102
 választások 89, 91-102, 109, 112,
 149, 153, 158, 290-91
 Venezuelai Erőszakfigyelő Szervezet 107
 Verhovszkij, Alekszandr 27, 36-37, 296
 vesztegetés 61, 94, 142, 157, 162, 207,
 272, 290-91
 viccek lásd humor és viccek
 Vicente León, Luis 93, 115, 296
 videojátékok 254
 Vietnam 217, 223-24, 228
 Világbank 40, 192, 251, 267
 világháború, II. 40
 Vinci 70

 virágok 242, 249-51, 257, 274
 víz Venezuelában 125
 vonatszerencsétlenség 277

 Wałęsa, Lech 220
 Washington
 egyiptomi rábornokok látogatása
 215
 Washington Post, The 36, 61, 193, 196,
 294
 Wisconsin 271

 YouTube 52, 73, 221
 Yovanny 124-25

 Zacharia, Janine 196, 297
 Zaire 219
 Zamalek 134
 zene/zenészek/zenekar 72, 118, 160,
 272
 Zimbabwe 115, 148, 217, 221, 230
 zöld
 mozgalom 53, 103, 220, 235
 pártok 70
 Zulia 95, 114
 Zwakana (Ami sok, az sok!) 221

 Zsenmin Zsipaó 256
 zsidók 141

